İstanbul'un Doğusunda

BİTMEYEN OYUN

Peter Hopkirk

YENİ YÜZYIL
Tarih Dizisi

İstanbul'un Doğusunda

BİTMEYEN OYUN

Peter Hopkirk

YENİ YÜZYIL
Tarih Dizisi

25 Temmuz 1995
Adana

İstanbul'un Doğusunda
BİTMEYEN OYUN

Peter Hopkirk

Çeviren:
Mehmet Harmancı

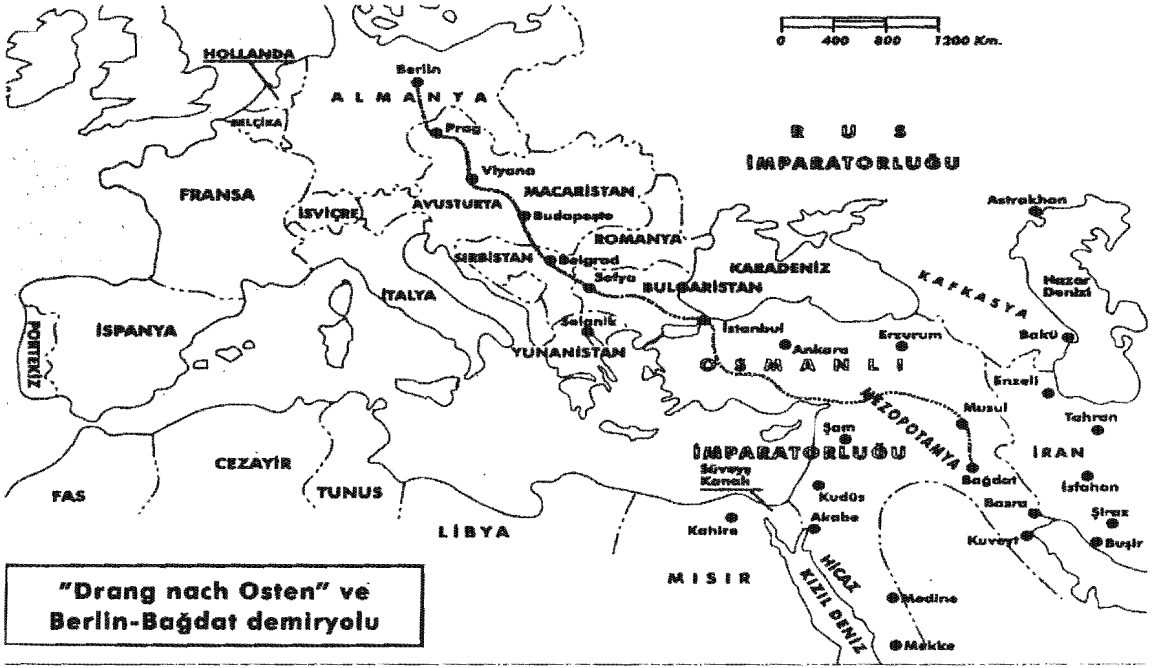
Özgün adı: On Secret Service East of Constantinople
Copyright ©: Peter Hopkirk, 1994
Birinci baskı (ciltli): Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları A.Ş., İstanbul, 1995. ISBN 975-7238-13-9
Karton kapaklı bu baskı Bilgin Yayıncılık A.Ş. tarafından yayınlanmıştır. İstanbul, 1995. Bilgin Yayıncılık A.Ş., Medya Plaza, Basın Ekspres Yolu, 34540 Güneşli, İstanbul. Tel:502 81 44
Kezban Akçalı Telif Hakları Ajansı

Teknik Tasarım: Ortam Şenol
Kapak Düzeni: Hale Pakcan

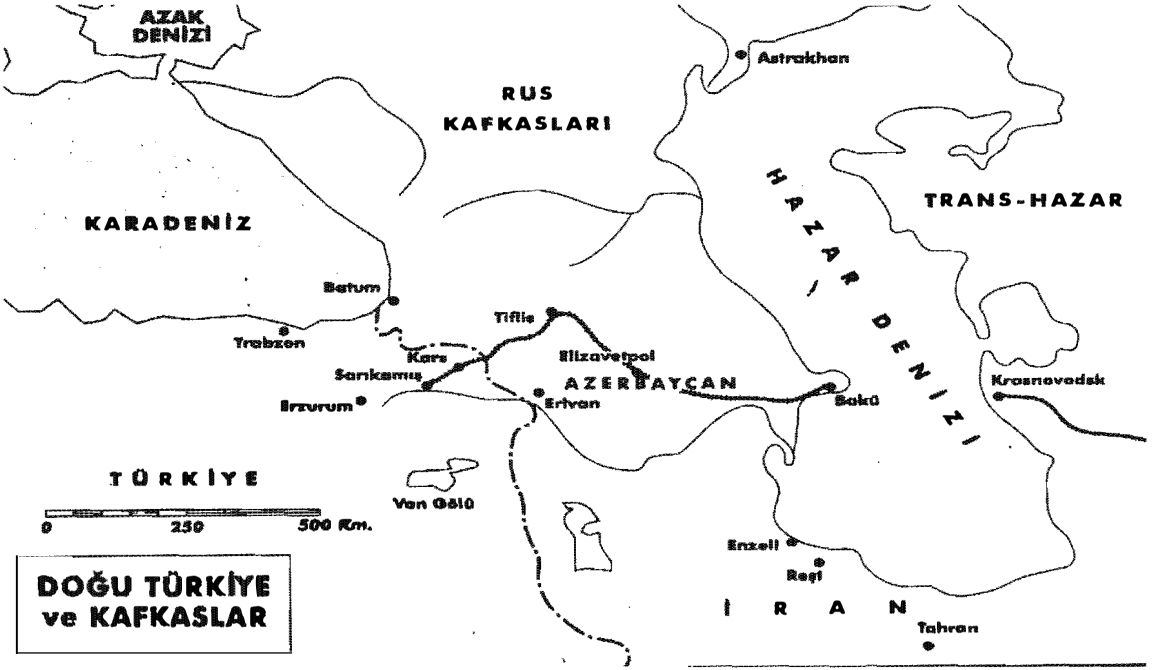
Türkçeye çeviren: Mehmet Harmancı
Baskı ve cilt: Medya Holding A.Ş. Tesisler

Türkçe Çevirinin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Elli yıl önce bana, John Buchan'ın burada gerçek hikayesini anlattığım Greenmantle adlı romanını okumuş olan annemin anısına.

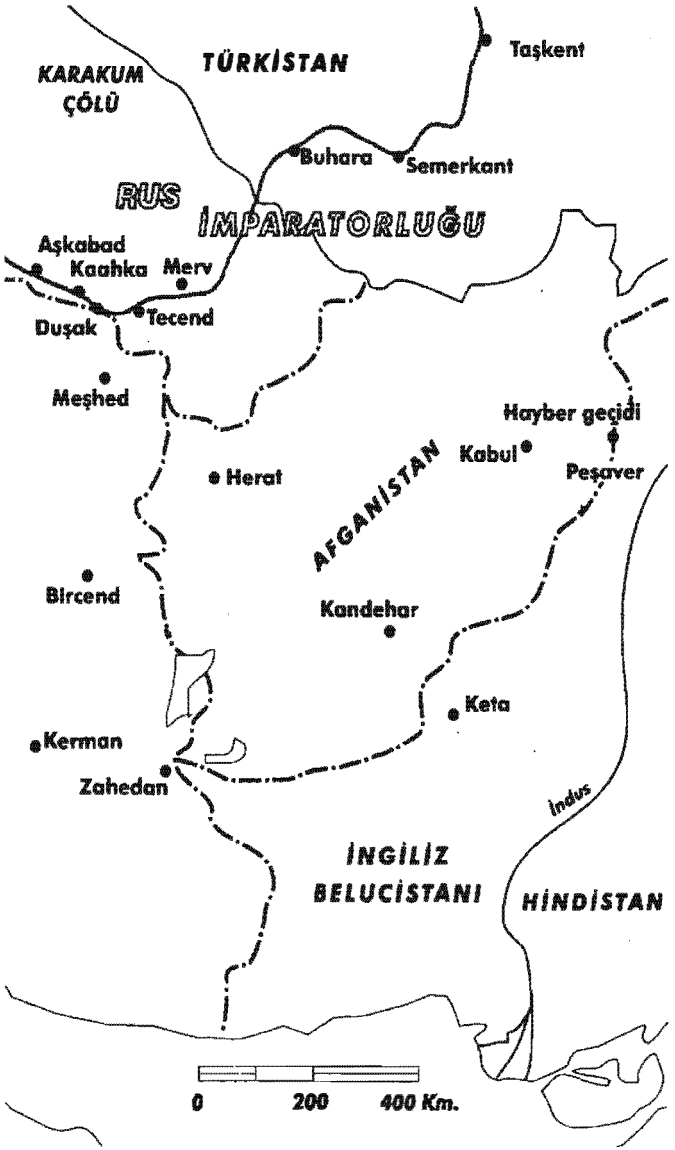
"Drang nach Osten" ve Berlin-Bağdat demiryolu

DOĞU TÜRKİYE ve KAFKASLAR

İRAN, AFGANİSTAN ve TRANS-HAZAR

KARAKUM
ÇÖLÜ
TÜRKİSTAN
Taşkent
Buhara
Semerkant
RUS
İMPARATORLUĞU
Aşkabad
Kaahka
Merv
Duşak
Tecend
Meşhed
Hayber geçidi
Kabul
Peşaver
Herat
AFGANİSTAN
Bircend
Kandehar
Keta
Kerman
Zahedan
İndus
İNGİLİZ
BELUCİSTANI
HİNDİSTAN
0
200
400 Km.

Teşekkür

Orta Asya'da birbiriyle rekabet eden imparatorluklar konusunda yazdığım önceki kitaplarımda olduğu gibi, burada da önce bu fırtınalı günler hakkında her iki taraftan da ilk elden anılarını bırakmış olanlara teşekkür ederim. Onlar olmasaydı bu kitap asla yazılamazdı. Bunlar arasında, Sefir Henry Morgenthau, Yüzbaşı Oskar von Niedermayer, Yüzbaşı Werner Otto von Hentig, Har Dayal, Raca Mahendra Pratap, Sir Frederick O'Connor, Yüzbaşı Edward Noel, Binbaşı Ranald MacDonell, Yüzbaşı Reginald Teague-Jones, General Sir Wilfrid Malleson, General Lionel Dunsterville, Sir Percy Sykes ve Manchester Guardian gazetesinden Morgan Philips Price'ı sayabilirim.

Çok şey borçlu olduğum kişilerin başında bir Rus araştırmacısı ve tarihçisi olan ve yirmi altı Bakü komiseri ile onların öldürülmesinde Yüzbaşı Teague-Jones'un sözde rolü hakkında yıllar boyunca topladığı malzemeyi bana büyük bir cömertlikle sunan Brian Pearce gelmektedir. Babası Ranald MacDonell'ın portresi içini A.R.D. MacDonell'a ve 1918 müslüman katliamı sırasında Bakü'de olanlar hakkında büyükannesinin yazdıklarını okumama izin veren Christian Dewar Durie'ye de teşekkür borçlu-

yum. Babası Werner Otto von Hentig'e ilişkin malzeme ve onun Kabil'deki Alman heyetindeki rolü konusunda anlattıkları için Dr. H.W. von Hentig'e de teşekkür ederim. İsviçre'deki Stiftung Bibliotheca Afghanica'nın müdürü Bay Paul Bucherer-Dietschi, heyetin liderliği konusunda önemli noktaları aydınlatmıştır. Heyetle ilgili, Yüzbaşı Niedermayer'in anlattığı hikayeyi benim için Almanca'dan çeviren Angelica Kyang'a da teşekkür borçluyum. Bu dönemin bazı uzman tarihçilerinden de çok yararlandım. Bunları şöyle sıralayabilirim: Fritz Fischer, Ulrich Gehrke, Renate Vogel, Frank Weber, Ulrich Trumpener, George Antonius, Firuz Kazımzade, Ronald Suny, William Olson, Bradford Martin, Ludwig Adamec ile Mezopotamya ve İran savaş bölgeleri resmi İngiliz tarihçisi Tuğgeneral F.J. Moberly.

Orta Asya tarihine ilgi duyan Gail Pirkis gibi bir editörle çalışmak benim için büyük bir şans olmuştur. Kendisi de şu sıralarda Orta Asya üzerinde bir kitap yazmış olan karım Kath'ye her zaman olduğu gibi şimdi de yazılarımın her sözcüğünü okuduğu ve çok değerli eleştirilerde bulunduğu için teşekkür ederim.

Giriş

Alman Kayzeri Wilhelm, 1914 yazında çok yanlış bir hesap yaptığını ve İngiltere ile kanlı bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu anladığında, İngiltere'ye karşı, onun Doğu'daki gücünü sonsuza kadar yok edecek bir cihad başlatmaya yemin etti. "Konsoloslarımız ve temsilcilerimiz tüm İslam dünyasını bu yalancı ve vicdansız millete karşı ayaklandırmalıdır," emrini verdi. Eğer savaşacaksa, elinde tüm Britanya İmparatorluğu'nu yıkma fırsatı vardı. Osmanlı İmparatorluğu, Kafkaslar, İran ve Afganistan halklarını, Britanya'nın yayılmacı imparatorluk çıkarlarına karşı bir araya getirecekti. Bunlar hep birlikte en büyük ve en hassasları olan Hindistan'a doğru fitili ateşleyeceklerdi. Hindistan, Britanya'nın elinden koparılacak olursa, genelde yaygara ve blöfle bir arada tutulan derme çatma imparatorluğunun geri kalanı kolayca çökecekti. Wilhelm'in danışmanları, Hindistan'ın bir barut fıçısı olduğunu ve bunu patlatmak için bir ihtilal kıvılcımının yeterli olacağını söylemişlerdi. Bu gerçekleşecek olursa, Hindistan tahtı, ülkenin büyük zenginliğiyle birlikte, nefret ettiği İngiliz kuzeni Kral V. George'dan kendisine geçecekti.

Wilhelm tahta çıktığından beri, Almanya'yı dünyanın en büyük gücü haline getirmeyi hayal ederdi. Bunun için, Alman orduları, dünyanın bekçiliğini yapan Britanya silahlı kuvvetlerinin yerini almalıydı. Bu büyük emelini, İngiliz kuzenleri ve rakipleriyle savaşa gitmek yerine, askeri ve deniz gücünün desteğinde ekonomik üstünlük ve diplomatik nüfus ile gerçekleştirmeyi ummuştu. Almanya'nın büyük bankalarının saldırgan desteğine sahip olan Wilhelm'in diplomat ve sanayicileri, ülkenin politik ve ticari çıkarlarını ve etkisini tüm dünyaya yaymışlardı. Ancak, çabalarını esas olarak Doğu'da yoğunlaştırmışlardı. Can çekişen Osmanlı İmparatorluğu'nu bir fırsat kapısı olarak görüyorlardı. Hıristiyan azınlıklara karşı barbarca davranışlarıyla Avrupa kamuoyunu öfkelendirip dostsuz kalan Sultan'a yardım ederek, Almanya'nın yerini sağlama almak için her şey yapılmıştı. Wilhelm, Berlin hakimiyetindeki zayıf bir Türkiye'nin, Almanya'nın Asya'daki yayılmacı çıkarları için ekonomik ve politik bir üs olabileceğine karar verdi. Ancak, bu muhteşem planı önemli ölçüde aksadı ve bunun yerine Avrupa ile dünyanın büyük bir bölümünü karanlık bir savaşın uçurumuna sürükledi.

Bu kitap Almanya'nın bu savaşta, militan İslam güçlerini, müttefiki Türkiye'nin yardımıyla kendi davasına kazandırma çabasını ilk kez anlatmaktadır. Wilhelm ile sertlik yanlısı danışmanları, bir cihad başlatarak İngilizler'i Hindistan'dan, Ruslar'ı da Kafkasya ile Orta Asya'dan sürmeyi hedeflemişlerdi. Modern savaşta bir cihad örneği olmadığı için, bu cesur ve serüvenci bir stratejiydi. ancak yine de, Alman tarihçi Fritz Fischer'in belirttiği gibi bu, Wil-

helm'in 1890'lardan beri yürüttüğü saldırgan Doğu politikasının "başka yollarla sürdürülmesinden" başka bir şey de değildi. Prusya bir zamanlar çeşitli parçaları başkalarının topraklarıyla birbirinden kopmuş olan, kara içinde sıkışıp kalmış küçük bir devletti. Ancak, o günlerden sonra, büyük ölçüde Bismarck'ın dehası sonucu, büyük yol almıştı. Wilhelm, Almanya'nın Doğu'da yeni büyük bir imparatorluk kurmak için eline büyük bir fırsat geçirdiğine inanıyordu.

Berlin tarafından tasarlanan, ama İstanbul'dan eyleme sokulacak olan cihad, eski Büyük Oyun'un yeni ve çok daha kötü niyetli bir örneğiydi. Kral, Kayzer, Sultan ve Çar'ın istihbarat servisleri arasında yapılacak savaşın alanı, batıda İstanbul'dan doğuda Kabil ve Kaşgar'a kadar uzanacak, İran, Kafkaslar ve Rus Orta Asyası'na yayılacaktı. Tüm İngiliz Hindistanı ve Burma da bunun içindeydi ve Berlin, kaçak silah ve para yardımıyla, sakin Müslüman, Sih ve Hindu halkları arasında şiddetli ayaklanmalar başlatmayı umuyordu. Ancak, komplonun uçları Asya sınırlarının ötesine de uzanmaktaydı. Berlin'in büyük planında, Birleşik Devletler'deki silah tüccarları, Meksika'nın Pasifik kıyıları açıklarındaki ıssız bir adasında bir randevu ve Londra'nın Tottenham Court Caddesi'nde, suikastların planlanıp prova edildiği bir atış alanı vardı. Planda ikinci bir Hint İsyanı başlatmaya yetecek kadar silahla dolu gemiler ve İngiliz klasiklerinin kapakları içinde Hindistan'a sokulmuş sandık sandık ihtilalci yayın da bulunuyordu.

Ancak, cihadın başlıca hamlesi, İstanbul'dan doğuya doğru, tarafsız İran ve Afganistan üzerinden

Hindistan'a inen geçitlere yönelecekti. Bu nedenle, Berlin'in ilk hedefi İran Şahı ile Afganistan Emiri'nin desteklerini kazanmaktı. Eğer, bu başarılabilirse, o zaman bu ülkelerin Alman ve Türk subayları liderliğindeki, başdöndürücü ganimet vaatleriyle kamçılanan orduları da Hindistan aleyhine döndürebilirdi. Böylece, bir avuç subay ve astsubay dışında cihad hemen hemen bedavaya gelecekti. Bütün gereken, savaştan sonra asla yerine getirilmeyecek vaatler ve çoğunluğu İran'daki İngiliz bankalarının kasalarından alınacak olan altındı. Hindistan'ın milyonlarca muhalifi de ayaklanmaya ikna edilebilirse, o zaman İngilizler hem iç hem dış saldırı karşısında kalacaklardı. Bu arada Türkler Kafkasya ve Orta Asya'daki Müslüman kardeşlerini Türk-Alman cihadının bayrağı altında toplamaya çalışacaklardı. Bölgelerdeki casuslarının raporlarıyla cesaretlenen Berlin ve İstanbul'daki stratejistler, tüm Asya'nın alevler içinde kaldığını, İngiliz ve Ruslar'ın bu yangında kavrulduklarını görür gibiydiler.

Kayzer, bir kafir olarak, Müslümanlar'ı cihada çağırmak yetkisine sahip değildi. Bu, altından, silahtan ve savaş sonrası vaatlerden çok daha fazla şey gerektiriyordu. Böyle büyük bir emri, ancak bütün Müslümanlar'ın Halifesi olan Osmanlı Sultanı verebilirdi. Bu nedenle, Türkiye'nin, halkının çıkarına bakılmaksızın Almanya ile ittifak içinde olması gerekliydi. Wilhelm'in, savaş öncesinde Türkiye ve onun popüler olmayan hükümdarı ile kurduğu iyi ilişkilerde uzak görüşlü olduğu burada ortaya çıktı. Savaşın başlamasından üç ay sonra Türkiye, Almanya ile Avusturya-Macaristan tarafını seçti ve Sultan dünyadaki Müslümanlar'a Hıristiyan zalimlerini

"buldukları yerde" öldürmeleri çağrısında bulundu.

Bu, tıpkı amaçlandığı gibi, öncelikle Hindistan'a yönelikti. Dünyanın en büyük Müslüman toplumu orada İngiliz uyruğunda yaşamaktaydı. Kral V. George'un Müslüman uyrukları, Halife Sultan'ınkilerden bile çok, Fransa ve Rusya'nın Müslüman uyruklarından ise kat kat fazlaydı. Kayzer'in ise Müslüman sömürgesi ve uyruğu yoktu; yıllardır İngiliz, Rus ve Fransızlar'ı çileden çıkartarak kendini dünya Müslümanları'nın hamisi olarak ilan etmekteydi. Sultan'ın fermanı, Hindistan'daki İngilizler ve Müslümanlar toplumları tarafından sarılmış durumda yaşayan Müttefik uyruklar arasında büyük korku yarattı. Modern çağlarda bir Avrupalı güce karşı cihad ilan edilmemişti ve kimse olacakları kestiremiyordu.

Ancak, cihad Almanlar için de bir sorun yaratmıştı ve tüm girişimin baltalanmaması için buna bir an önce bir yanıt bulunması gerekiyordu. Pek çok Müslüman, bir Hıristiyan hükümdarının kendi inancından olanları öldürmeye yönelik bir cihadı neden başlatıp desteklediğini soracaktı. Wilhelm'in, aralarında ünlü Doğu uzmanları da olan danışmanları buna hazırdılar. Doğu'nun cami ve pazar yerlerinde, Alman İmparatorluğu'nun gizlice İslam dinini seçtiği söylentileri yayılmaya başlamıştı. Hatta, kendisine verdiği adla "Hacı" Wilhelm Muhammed, kılık değiştirerek Mekke'ye hacca bile gitmişti. Davaya yakın olan Müslüman bilginleri, Kuran'da Wilhelm'in müminleri kafir boyunduruğundan kurtarmak için Allah tarafından görevlendirildiğini gösteren esrarengiz ayetler bile bulmaktaydılar. Daha sonraları, tüm Alman ulusunun, imparatorlarının örneğini izleyerek toplu bir halde İslamiyet'i seçtikleri söylenti-

si de yayılacaktı. Son olarak, büyük Türk ve Alman zaferleri hakkında sahte raporlar düzenlenecek ve zaferin Türk-Alman davasının doğruluğuna bağlı olduğu söylenecekti. Bütün bunların amacı, sıradan Müslümanlar'ın kafalarında Almanya'nın rolünü meşrulaştırmaktı.

Bu arada, Berlin'de tek tek seçilmiş Alman subayları Doğu'yu ve en önemlisi İngiliz Hindistanı'nı başdöndürücü cihad çağrısıyla ateşe vermek üzere yetiştirilmekteydiler. Bunlar altın, silah ve sandık sandık kışkırtıcı yayınla, bu yeni Büyük Oyun'un merkezi olan İstanbul'dan doğuya doğru yola çıkıp, sessizce tarafsız İran'a gireceklerdi. Burada dağlardan ve çöllerden geçerek Afganistan'a giderken, yolda köylüler ve aşiretler arasında cihad çağrısını yayacaklar ve onların aktif desteğini kazanmaya çalışacaklardı. Ancak, en önemli görevleri Afgan başkentindeydi: güçlü Emir'i kendi yanlarına çekmek ve aşiret ordularına Hindistan'ın iyi korunmayan sınırlarına saldırması için emir vermeye ikna etmek. Aynı anda, Tahran'da da genç Şah'a baskı yapılarak, o ve halkı cihada çekilmeye çalışılacaktı. Hindistan'da, İngilizler tarafından özel orduya sahip olma hakkı tanınan bazı güçlü prensleri Türk-Alman davasına katılmaya ikna çabaları yürütülecekti. Taraf değiştirdikleri takdirde, kendilerine hemen hemen her isteklerini vermeyi vaat eden Kayzer imzalı, meşin ciltli özel mektuplar hazırlanıyordu.

Anlatmak istediğim hikaye budur işte. Katılanların çoktan unutulmuş anılarından, günlüklerden ve günün gizli istihbarat raporlarından toplanıp birleştirilen bu hikaye, Büyük Oyun'un hiç sona ermediği bu çok çabuk parlayan bölgede bugün olanlar göze

alındığında, hala gündemdedir. Yeniden dirilen Rusya ve Almanya korkusu nedeniyle, bazıları için bu konunun ayrı bir önemi vardır. Ancak bu, daha ziyade, iki taraftan da kendilerini bu karanlık olaylar içinde bulmuş cesur ve becerikli insanların hikayesidir.

John Buchan, zamanında The Thirty-Nine Steps'ten bile çok satan Greenmantle adlı ölümsüz gizli servis romanını bu büyük komploya dayandırmıştır. The Great Game adlı son kitabımda nasıl Kipling'in klasik casus hikayesi Kim'in gerçek dünyasını açıklamışsam, bunda da, Buchan'ın savaş zamanı bestseller'ine esin kaynağı olan aynı derecede garip olayları ele alacağım. Okur gerçekten de, karşısında Greenmantle sayfalarından fırlamış karakterler bulacaktır. Buchan da zamanında istihbarat çalışmalarına katıldığından ve Almanlar'ın Doğu'da yapmak istediklerini açıklayan gizli raporlara erişebildiğinden, bu pek şaşırtıcı değildir. Buchan'ın arkadaşı T.E. Lawrence savaştan sonra şöyle demişti: "Greenmantle'da gerçek payı birazdan fazladır."

Büyük Oyun*'un bu yeni ve pek az bilinen bölümünde, hareketi ve heyecanı büyük ölçüde bu kişilerin yürekli girişimleri sağlamaktadır. Ancak oyunun büyük bir kısmının geçtiği İran, Afganistan ve Kafkasya'daki karanlık savaş alanlarında, bu kişilerle buluşmadan önce, hikayenin gerçekten başladığı zamana dönmeliyiz. Kayzer Wilhelm, Drang Nach Osten'i yani Almanya'nın Doğu Özlemi'ni her ne kadar benimsemişse de, bunu düşünen ilk kişi değildi. Bu kavram bir önceki yüzyılın ortalarına, Wilhelm'in henüz doğmadığı ve Prusya ile diğer Alman devletlerinin Bismarck tarafından bugün bildiğimiz tek Al-

manya'ya dönüştürülmesinden önceki zamana gider. Bazı ileri görüşlü kişiler, Sultan'ın çökmekte olan imparatorluğundaki seyrek nüfuslu alanların kendi sorunlarının çoğunun çözümü olabileceğini, daha o zamandan görmüşlerdi.

**Büyük Oyun'un İngiltere, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Ortadoğu cephesi için bkz: Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, Sabah Kitapları, 3. baskı, 1994*

DRANG NACH OSTEN

"Doğu birini bekliyor...."

Kayzer II. Wilhelm

"Almanya'nın geleceği nerededir?
Doğu'dadır...
Türkiye'de... Mezopotamya'da...
Suriye'de..."

Dr.Paul Rohrbach
Alman yayılmacılığının
İleri gelen savunucusu

Bölüm-1

Sağlam Bir Yer

Türkiye'nin doğusuna 1838 İlkbaharında yolculuk eden biri, Türkiye'nin doğusunda yolculuk eden biri, ıssız bir tepe üstünde bir Osmanlı kalesinin resmini yapmakta olan genç bir Prusyalı subaya rastlayabilir, buna da çok şaşırdı. Ancak, kaderinde Almanya'nın en büyük askerlerinden biri olmak bulunan Yüzbaşı Helmuth von Moltke, orada keyfinden resim yapmıyordu. Yukarı Dicle bölgesinde görevliydi. Üç yıl önce Sultan'ın sarayına askeri danışman olarak gönderilmişti; görevi Türkler'in, ordularını en son Prusya örneklerine göre modernleştirmelerine yardım etmekti. Ancak, çok geçmeden fikirlerinin önemsenmediğini görmüş ve aklını başka konulara çevirmişti. Genç Moltke, Sultan'ın geniş mülkünde yaptığı aylarca süren yolcu-

luklar ve incelemeler sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun son çöküş aşamasına geldiğine inanmış bulunuyordu. Devlet o kadar çürümüştü, reforma o kadar dirençliydi ki, sonunda çökmesi kaçınılmazdı ve bu da diğer devletlerin en leziz lokmaları kapma yarışına yol açacaktı.

Bu karara varan ilk kişi Moltke değildi; Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi, diğer bir deyişle, Doğu Sorunu, Avrupalı devlet adamlarının zihinlerini meşgul etmeye başlamıştı. Ancak, askeri dehası Bismarck tarafından hemen fark edilip dizginlenecek olan geleceğin Feldmareşali, yanıtı bulduğuna emindi. 1839'da Sultan'ın hizmetinden Berlin'e dönüşünde, amirlerine Türkiye'yi daha dikkatle izlemeleri gerektiğini rapor etti. Ülkenin Alman nüfuzuna hazır bir duruma geldiğini iddia ediyordu. İmparatorluk Balkanlar'dan geçecek bir demiryoluyla, hem ekonomik hem askeri açıdan Berlin'e bağlanabilirdi. Bu, hem Doğu'ya giden en kısa yol olacak, hem de İngiliz yönetiminde olan deniz yollarından uzak bulunacaktı. Ayrıca, Almanlar'ın sonraki kuşaklar için sömürgeleştirebilecekleri iki alanı da çevreleyecekti: Mezopotamya'da Dicle ve Fırat arası ile Filistin. Moltke burasının Almanya için çok sağlam bir yer olduğunu söylüyordu. Ancak zaman çok kısaydı. Öteki Avrupa devletleri Sultan'ın parçalanmakta olan imparatorluğu üzerinde akbabalar gibi dolaşırlarken, kendi ülkesi görünürlerde yoktu.

Can çekişmekte olan Osmanlı ülkesinde Alman göçmenleri için bir gelecek gören sadece Moltke değildi. Ekonomi politikçi Friedrich List 1846'da Tuna'nın alt kısmının, Karadeniz'in batı kıyılarının ve Türkiye'nin kuzeyinin "Alman sömürgecileri için boş

ve verimli topraklar olduğunu" söylemişti. o da Moltke gibi Berlin'den Bağdat'a uzanacak bir demiryolu yapımını öneriyordu. Bütün bunların, "barışçı nüfuz" politikasıyla başarılabileceğini ve kaşiflerin, doktorların, diplomat ve işadamlarının başını çektikleri dünya çapında bir Töton yayılmasının parçası olacağını iddia ediyordu. List'in Töton yayılmacılığı konusundaki görüşleri, kendisine daha sonraları "ilk Alman emperyalisti" unvanını kazandıracaktı. Benzer görüşlere sahip bir diğeri de, Leipzig Üniversitesi'nden Profesör Wilhelm Roscher'di. Roscher Sultan'ın imparatorluğu sonunda parçalanınca, Alman halkının ganimetten pay olarak Asya Türkiyesi'ni alması gerektiğini savunmaktaydı.

Götting'de doğu dilleri profesörü olan Paul Lagarde da Moltke, List ve Roscher'den oluşan koroya eklenince, yayılmacı hareket entelektüeller ve akademisyenler arasında hız kazandı. Şoven Pan-Germen hareketinin babası olan Lagarde, Almanca konuşan halkların sınırlarını doğuya doğru genişletmelerinin tarihsel kaderleri olduğunu söylüyordu. Lagarde için, bazı ırklar "soysuzlaşmış"tı ve "tarihin sırtında bir yük'tü. Türkler, Yahudiler ve Macarlar da bunların arasındaydı. Ancak, bunlar "daha soylu bir ırk" yani, Almanlar için "harç görevini üstlenebilirlerdi." "Bizim yaşamamızın kendilerinin ölümü demek olduğunu bildiklerinden, bizden nefret ederler ve korkarlar," diyordu. Lagarde da sömürge ve ekonomik sömürü ideali olarak Balkanlar'ı ve Asya Türkiyesi'ni görmekteydi.

Kuşkusuz, o sıralarda bu tür fikirler ancak hayaldi. Avrupa'nın Almanca konuşan halkları, daha yeni bölünmüşlerdi ve bir dizi küçük krallık, prenslik ve

bağımsız kentler halinde yaşıyorlardı. Bu Töton bilmecesinin parçalarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesi ve birleşmiş bir Almanya yaratılması gerekiyordu. Bu da, Danimarka, Avusturya ve Fransa'ya karşı yürütülen savaşlardan sonra, Bismarck'ın görüşü ve o sırada Prusya ordusunun başında olan Moltke'nin askeri dehası sayesinde, 1871'de başarıldı. Artık, büyük ölçüde Prusya liderliğinde, genç bir dinamizme ve hırsa sahip yeni bir millet Avrupa'da yerini almıştı.

Bundan böyle, Alman yayılmacılığı çağrısı artık bir avuç hayalci ve akademisyen ile sınırlı kalamazdı. Yeni milletin Britanya, Fransa, Rusya ve diğer devletlerle rekabet etmesi için hammaddeye ve denizaşırı pazarlara erişmesi gerektiğini artık herkes görebiliyordu. Milliyetçiliği bağnazlık aşamasına yükselten dernekler kuruldu. Kimi Töton kültürünün üstünlüğünü savundu, kimi de Almanya'nın tarihi hakkı olarak gördükleri şeyleri talep ettiler. Bunların başında, sesi çok duyulan ve etkili Pan-Germen Birliği geliyordu; Birlik, Berlin'den Bağdat ve ötesine uzanacak yeni Töton imparatorluğunun yaratılması amacıyla kurulmuştu. Almanya'nın Türk Mirası Üzerindeki İddiası adlı broşüründe şu hedefler dile getiriliyordu: "Osmanlı İmparatorluğu dağıldığı anda, Almanya bundan payını isteyecek olursa, hiçbir devlet buna ciddi olarak itiraz etmeyecektir." Yeni milletin Lebensraum'a, yani ek yaşam alanına olan ihtiyacının, çoğu denizaşırı topraklara sahip diğer Avrupa devletlerininkinden fazla olduğuna inanılıyordu.

Pan-Germenler'in güçlü bir tezleri olduğu inkar edilemezdi. Britanya dünyanın en büyük imparator-

luğuna sahipti; Rusya'nın Sibirya'sı ve Orta Asya'sı; Fransa'nın Afrika'da büyük toprakları vardı. Diğer yandan, Almanya imparatorluk ödülleri yarışına geç başladığı için, fazla bir sömürgeye sahip değildi. Ancak, o da 1880 ve 1890'larda Afrika yağmasına katılmış, on iki ay gibi kısa bir süre içinde Kamerun'u, Güney-Batı Afrika'yı ve Doğu Afrika'nın bir kısmını ele geçirmişti. Sonra, Yeni Gine ve Samoda da onlara eklendi. Ancak, Almanlar bu sıcak ve sağlıksız bölgelere yerleşmek istemiyorlardı. Toplam yüzölçümü anayurtlarının birkaç katı olmasına karşın, bu Afrika ve Pasifik sömürgelerinde sadece 20.000 Alman yaşamaktaydı. Gerçekten de, çok geçmeden yıllık göçmen sayısı elliye düştü. Göçmenlerden çoğu Birleşik Devletler'e gidiyorlar, Pan-Germenciler de milletin kanının çekilip gittiğine tanık oluyorlardı.

Pan-Germenciler, Almanya giderek artan nüfusuna Afrika'nın buğulu ormanlarından ya da Pasifik'in ıssızlıklarından başka bir yer sunamadıkça, bu Atlantik ötesi göçün devam edeceğini iddia ettiler. Nüfusları sabit kalan ya da çok az yükselen İngiltere ile Fransa'ya karşılık, dinamik yeni Almanya'da nüfus yılda yarım milyon artmaktaydı. Almanya, daha 1870'lerden başlayarak artan nüfusunu besleyemez olmuş ve giderek artan miktarlarda besin maddesi ithal etmeye başlamıştı. Ele geçirildiklerinden bu yana zarar eden denizaşırı toprakların da bu konuda bir yardımı olamıyordu.

Bu nedenle, Pan-Germen Birliği ve diğer yurtsever kuruluşların, ekonomik geleceklerinin zengin ve az kalabalık Osmanlı topraklarında yattığı iddialarına daha çok sayıda Alman inanmaya başladı. Geçmişte parlak uygarlıklar barındırmış olan bir zama-

nın verimli Mezopotamya toprakları, çalışkan Almanlar'ın elinde Büyük Almanya'nın ekmek sepeti olabilirdi. İleride bu bölgeye göç edecek insanlara, Batı Afrika ve Pasifik'in sıtmalı bataklıklarından daha çok şey sunulmayacaktı. Ancak, bu toprakların statüleri ve bunların Büyük Almanya'ya nasıl katılacakları konusunda, yayılmacılar arasında anlaşmazlık vardı. Aşırıcılar Büyük Britanya gibi geçrek bir imparatorluk istiyorlardı; buna göre Hintliler'in Kraliçe Victoria'nın uyrukları olması gibi, Sultan ve halkı da Kayzer'in uyrukları olacaklardı. Daha ılımlı sesler, tümüyle ekonomik bir imparatorluk savunuyorlardı; bu durum gizlice, ya da "barışçı nüfuz" ile elde edilebileceğinden, diğer Avrupalı devletlerle bir çatışmaya yol açmayabilirdi. Ama, bir konuda fikir birliği içindeydiler. Hükümdarlık sözde olarak Sultan'ın elinde kalsa bile, onun imparatorluğunun yıkıntıları arasında "Almanya'nın Hindistanı" yaratılabilecekti.

Ancak, Bismarck bu gösterişli planlara katılmıyor ve yayılmacılara fazla bir destek sağlamıyordu. O, kendisinin yarattığı yeni Almanya'nın en üst noktasına vardığına inanıyor, rolünün onun sınırlarını pekiştirmek ve diğer büyük Avrupalı devletlerle çatışmaya girmekten kaçınmak olduğuna inanıyordu. Almanya'nın Afrika ve Pasifik'te elde ettiği pahalı sömürgelerden pişmanlık duymaktaydı ve hatta bir ara bunları İngiltere'ye teklif etmeyi bile düşünmüştü. Ancak, bu, Bismarck'ın Almanya'nın etkisini Avrupa sınırlarının ötesine taşımaya ya da tehdit altında olan çıkarlarını güvence altına almaya karşı olduğu anlamına gelmiyordu. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tedbirli olmasına ve kayıtsız görünme-

sine karşın, Almanya giderek Türkiye'nin bataklığına çekilmeye başlanmıştı.

Bismarck'ın hakkını yememek için, bu yaklaşımın ilk olarak Sultan'ın kendisinden geldiğini belirtmek gerekir. Abdülhamid, Çarlık Rusyası'na karşı geleneksel müttefiki olan Büyük Britanya'yı yakın zamanlarda kaybetmişti ve yerine bir başkasını arıyordu. O sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun, resmen bir parçası olan Mısır'daki 1882 tarihli Avrupa karşıtı ayaklanmalardan sonra İngiltere ile arası bozulmuştu. Olaylar sonunda, İngiliz askerleri Mısır'ı işgal etmişler ve İstanbul ile Londra arasında zaten gergin olan ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Türkiye'nin, felaketle sonuçlanan bir savaşa girdiği dev komşusu Rusya ile ilişkileri daha da kötüydü. Üstün askeri yapısı ve Abdülhamid'in topraklarında gözü olmayışıyla Bismarck'ın dinamik yeni Almanyası, korunma ve öğüt için başvurulacak en uygun Avrupa devletiydi. Bismarck yine de Londra ve St. Petersburg'la olan iyi ilişkilerini tehlikeye atmak istemiyordu. İstanbul'a ancak çok sıkı koşullar altında danışman göndermeyi kabul etti. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, bu kişilerin kendi hükümetleriyle her türlü ilişkilerini kesmeleri ve Sultan'ın hizmetine girmeleriydi. Böylece Bismarck, gerektiği takdirde, onlarla ilişkisi olmadığını iddia edebilecekti.

İstanbul'a gönderilenler arasında Osmanlı yönetinini Avrupa modeline göre modernleştirme görevini üstlenmiş Prusyalı devlet memurları da vardı. Bunları, üstün bir komutan olan General Kolmar von der Goltz liderliğinde bir Prusya askeri misyonu izledi. Onun görevi de, Türk ordusunu benzer bir şekilde modernleştirmekti. Ancak, zaman zaman

Sultan'ın, bu çabaları baltalamak huyu nedeniyle güçlüklerle karşılaşıyordu. Öldürülmek ya da taht-tan indirilmek korkusu içinde yaşayan Sultan, Avrupa'da eğitim görmüş subayların yönetimindeki modern bir ordu konusunda çok kuşkucuydu. Yine de, General İstanbul'da on yıldan fazla bir süre kaldı ve bu dönem içinde Sultan'ın büyük, ama eğitimsiz ve kötü teçhizatlı ordusunu büyük ölçüde modernleştirmeyi başardı.

Askeri heyet resmen Osmanlı yetkililerinin hizmetindeyse de, Berlin, General von der Goltz'un İstanbul'daki varlığından yararlanacaktı. General sadece imparatorluğun dört bir yanından istihbarat toplamakla kalmıyor, Alman üreticileri için çok değerli silah anlaşmaları da yapıyordu. Böylece Essenli Krupp, Sultan'a ağır toplar, Berlinli Loewe tüfek ve makineli tüfek sağlıyor, Kielli Germania, donanmasını en son torpidolarla donatıyordu. Bu arada, başlarında büyük Deutsche Bank'ın bulunduğu Alman bankaları da İngiliz ve diğer Avrupalı rakiplerinden daha düşük faizli borçlar önererek yüksek makamlardaki kişilere yaklaşmaktaydılar. Alman ihracatçıları bunları izlemekte gecikmediler. İstanbul'daki The Times muhabiri şöyle yazıyordu: "Alman ihracatçıları başarılarını, kampanyalarında en önemsiz ayrıntıları bile gözardı etmemekte Alman genelkurmayını taklit eden Alman sanayicilerinin sağlam ve ısrarlı inatlarına borçludur."

Bazı uzak görüşlü Almanlar, yeni pazarlar ve hammaddeler aramak için daha şimdiden Türkiye'nin doğu sınırlarına göz dikmişlerdi. Orada, onca zamandır İngiliz-Rus rekabetinin hedefi olan İran Şahı'nın dağılmakta olan toprakları yer almaktaydı.

Sultan gibi İran Şahı da bu yeni ve güçlü Almanya'yı St. Petersburg ve Londra'ya karşı bir koz olarak görüyordu. Bu nedenle, o da Almanlar'ın ülkesiyle ilgilenmesini özendirmeye hevesliydi. Bismarck'a askeri ve sivil danışman istediğini, ayrıca da, topraklarını Alman göçmenlerine açmak niyetinde olduğunu bildirdi. Bismarck, Britanya ve Rusya arasındaki Büyük Oyun'a girmek istemese de, Şah'a danışman olarak emekli Prusyalı subayları göndermeyi kabul etti. Ancak bu, Türkiye'de olduğu gibi, resmi değil, sadece özel bir girişim olarak kalacaktı. Şah Almanya'yı ziyaret etti ve Berlin ile Tahran arasında resmi diplomatik ilişki kuruldu. Bunu bir miktar silah satışı izledi; ancak Almanya bu çok duyarlı bölgede İngiltere ve Rusya'nın nasırına basmak istemediğinden, ilişki fazla ileri gitmedi.

Bismarck, Almanya'nın dış politikasının başında olduğu sürece bu durum böyle kalacak ve yayılmacıları düşkırıklığına uğratacaktı. Ancak, 1888 yazında kader yayılmacılara yardımcı oldu. O yılın haziran ayında Kayzer II. Wilhelm babasının yerine Alman İmparatoru oldu. Yeni hükümdar kısa zamanda ateşli bir yayılmacı olduğunu gösterdi. 29 yaşındaki Wilhelm, tedbirli Şansöylesi'nin aksine, diğer Avrupa devletlerini kendisine düşman etme riski olmaksızın ülkesine sağlam bir yer bulacağına inanıyordu. Bismarck'ın temkinli günleri artık sona ermek üzereydi.

* * *

İmparator, bir talihsizlik eseri boyun sinirlerinden biri ezik olarak doğmuştu. Avrupa'nın en iyi

doktorlarının çabalarına karşın sol kolu gelişemedi, diğerinden birkaç santim kısa, zayıf ve sakat kaldı. Dünyada en çok savaş alanında üstünlüğünü kanıtlamak isteyen bir insan için bu çok zalim bir darbeydi. Wilhelm'in düşkırıklığı, kendisini yaşamı boyunca duygusal yönden yaralı bırakacak, hayali ya da gerçek hakaretlere aşırı duyarlı, içgüdüsel, yüksekten konuşan bir insan olacaktı. Anababasının kendisini sevmediklerinin farkına varması onu aşırı derecede hırslı, hayranlık peşinde koşan ve tiyatral tavırlar takınmaya eğilimli bir kişi yapmıştı. Ailesine ne kadar yanıldıklarını kanıtlamaya kararlıydı. Büyük bir askeri gücün hükümdarı olmasaydı, bu önemli olmayacaktı. Ama, karakterindeki bu bozukluklar kendisinin bir dahi lider olduğu inancıyla da birleşince tüm dünya için çok trajik sonuçlar yarattı.

Durumu daha da kötüleşen bir başka şey de, kendisini kanıtlaması için üzerinde baskı yapan diğer ailevi konulardı. Wilhelm sadece Kraliçe Victoria'nın torunu olmakla kalmayıp, aynı zamanda Rus Çarı III. Aleksandr ile de uzaktan akraba oluyordu. Wilhelm, iki hükümdarın da kendisini ciddiye almadıkları kuşkusu içindeydi. Şimdi tahta çıktığına göre, onların saygısını kazanmaya kararlıydı. Almanya'yı bir kıta devletinden, büyük bir dünya devletine, hatta belki de Britanya'dan daha büyük bir devlete dönüştürecek, kendisinin önemli bir insan olduğunu gösterecekti. Ne yazık ki, Bismarck genç imparatorun aklından geçenleri fark etmekte geç kalmıştı. Sonuçta, ona biraz üstünlük taslayarak yaklaştı, dış politika konularında ona pek az danıştı ve fikirlerine her zaman karşı çıkarak bunları budalaca ve hatta tehlikeli olarak niteledi. Wilhelm, çok geçmeden ül-

kesinin kaderine tek başına biçim verebilmek için, bu ayak bağı Şansölye'den kurtulmaya karar verdi.

İki adam arasında bir irade mücadelesi başladı. Mücadele, on sekiz ay perde arkasında devam ettikten sonra, 1890 Mart'ında çirkin bir kavgayla ortaya çıktı. Öfkeden çılgına dönen Bismarck, çantasını yere fırlatınca kağıtları ortalığa saçıldı. Yerden bir tomar kağıt alan Wilhelm -belki de usta devlet adamının da istediği buydu- Çar Aleksandr'ın kendisinden "güvenilmez biri" olarak söz ettiğini okudu. Durumu düzeltmek artık olanaksızdı. Avrupa diplomasisine yirmi yıl hakim olan Bismarck sonunda, değersiz kabul ettiği kişi tarafından yerinden edildi. İstifası hemen kabul edildi ve genç İmparator Almanya'nın geleceğine tek başına hakim oldu. Milletine şöyle diyordu: "Devlet gemisinin nöbetçi subayı görevi bana geçmişti... Fırsat dalgaları artık kıyılarımıza vurmaktadır. Rotamız değişmeyecektir. Tam yol ileri!"

Ancak çok geçmeden görüldü ki, rota aynı kalmayacaktı. Bismarck'ın Yakındoğu'ya karışmamak ilkesi, bir kenara atılan politikacılardan ilki oldu. Şansölye, İngiltere ile Rusya'yı kızdırma tehlikesinin buradan elde edilebilecek çıkarlardan fazla olduğuna inanmıştı. Ancak, Wilhelm on dört yıl İstanbul'da Alman sefirliği yapmış olan Kont Paul Hatzfeldt'in etkisine girmişti. Hatzfeldt, Sultan'ın geniş bakir topraklarında Alman girişimcilerini parlak ödüllerin beklediğine inanıyordu. Osmanlı Sarayı'nda İngiliz etkinliğinin sona ermesiyle, ortaya doldurulmayı bekleyen bir boşluk çıkmıştı. Bismarck ortadan çekilince Hatzfeldt, hükümdarını İngiltere'nin henüz bıraktığı yere girmekte zaman kaybetmemesi için

uyardı.

Wilhelm'in cesareti tamamdı. Alman Dışişleri Bakanlığı Wilhelmstrasse'ye gizli emirler gönderilerek, bundan böyle Almanya'nın Doğu'da şimdiye kadar olduğundan daha aktif bir politika izleyeceği bildirildi. Almanya, diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını bekleyip, ondan sonra iyi bir parça kapma yarışına gireceği yerde, Britanya'nın imparatorluğu ayakta tutma yolundaki geleneksel politikasını üstlenecekti. Dışişleri Bakanlığı 1894 yazında çok gizli bir rapor hazırlayarak, Türkiye'nin İmparator'un Doğu'da, Alman yayılmacılığı planında oynayacağı rolü açıkladı. Türkiye, bundan sonra Alman ürünlerinin pazarı, değerli hammadde kaynağı ve uzun vadeli yatırım alanı olacaktı.

Türkiye'ye Alman şirketlerinin ticari nüfuzu 1880'lerde başlamışsa da, Wilhelmstrasse'nin hevesli bir desteği olmadığından bu mütevazı bir ölçekte kalmıştı. Ancak, şimdi İmparator'un kendi hamiliği ve desteği söz konusuydu. Zamanlama da çok uygundu. Alman sanayii 1880'lerden bu yana tanınmayacak kadar değişmişti. Ülke, on kısa yıl içinde bir tarım devletinden modern bir sanayi devletine dönüşmüştü. 1880'lerin başında Almanya'nın çelik üretimi yılda 500.000 tondu. Bu rakam, 1895'te üç milyon tona yükselmiş ve 1907'ye kadar her beş yılda bir, iki katına çıkmıştı. Almanya 1907'de Avrupa'nın en büyük çelik üreticisi Britanya'nın önüne geçmişti. Özellikle kimya ve elektrik sektörlerinde olmak üzere tüm Alman sanayiinde aynı durum gözlenmekteydi.

Ülkenin ekonomik mucizesi, Wilhelm için bun-

dan daha hayırlı bir anda gelemezdi; artık yayılmacı hayalleri için gerekli dinamizm, para ve politik nedenler vardı. Alman sanayiinin bu görkemli büyüme hızını sürdürmek için yeni denizaşırı pazarlara ve hammadde kaynaklarına ihtiyacı olduğu inkar edilemezdi. Bu nedenle, Türkiye ile ilgilenmesi anlaşılabilir bir şeydi. Britanya hükümeti 1895'te, yıkılması durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için bir teklif hazırladı ve Almanya'ya cömert bir parça sundu. Ancak, Berlin buna şaşırtıcı bir ilgisizlik gösterdi. Gerçekte, Wilhelm parçayı değil bütünü istiyordu ve ticari nüfuzla, diplomatik oyunlarla bunu elde edibileceğine inanıyordu.

Bismarck'ın Osmanlı İmparatorluğu'na gösterdiği kayıtsızlık nedeniyle Almanlar, ülkenin ekonomik potansiyeli hakkında tam bir bilgiye sahip değillerdi. Hemen bunun gereğine bakıldı. Sultan'ın da onayıyla iç bölgeleri araştırmak ve kaynakların bir envanterini çıkarmak için ülkeye Alman uzmanlar gönderildi. Bu dört yıllık bir çalışma olacak ve Küçük Asya'nın Doğal Kaynakları adlı çok kapsamlı bir raporla sonuçlanacaktı. Bu arada Sultan'ın uzak topraklarında da, kimi zaman yetkisi ve bilgisi dışında, başka araştırmalar da yapılmaktaydı.

Alman gezginleri ve kaşifleri, arkeolojik ve antropolojik araştırmalar yapma bahanesiyle şimdiye kadar pek az insanın görüldüğü bölgelere ilgi duymaya başlamışlardı. Bunların en enerjik olanlarından biri bir Doğu bilimcisi olan ve ülkesinin Doğu'daki kaderine inanan Max von Oppenheim'dı. Von Oppenheim, o zaman Osmanlı toprakları içindeki Irak ve Suriye'de çok dolaştı, haritalar çıkardı, her köy ve aşiretin sahip olduğu ev ve çadıra kadar

her şeyi not etti. İngilizler, çok geçmeden onun ve diğer Alman bilim adamlarının Kayzer'in istihbarat servisleri adına çalıştıklarını anladılar. Oppenheim bir süre sonra İngilizler'ce "Casus" olarak anılmaya başlandı.

Kayzer Wilhelm, 1896 Eylül'ünde kozunu oynayarak, Avrupalı rakiplerini alt etme girişiminde bulundu. Sultan, Ermeniler'in Osmanlı yurttaşları olarak hak isteme çabalarını kanla bastırarak Avrupa'nın öfkesini uyandırmıştı. Ermeniler Ruslar'ın ve diğer Hıristiyan devletlerin yardıma geleceklerini umarak Türkiye'nin doğusundaki yurtlarında Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmışlardı. Ayaklanma, 1894 yazında ve ondan sonraki yıl 50.000 Ermeni'nin öldürülmesiyle bastırıldı. Durumlarına ve anayasal haklarına dikkat çekmek isteyen silahlı Ermeni milliyetçileri, 1896 Ağustos'unda İstanbul'daki Osmanlı Bankası'nı bastılar. Ancak, bunun sonucunda, başkent sokaklarında 5000 Ermeni daha öldürüldü. Kıyımı, ancak yabancı sefirlerin güçlü protestoları durdurdu ve Sultan, ondan sonra Avrupa'da ve başka yerlerde "Lanetli Abdül" olarak anıldı.

Ancak, Kayzer Wilhelm, Sultan'ın gözden düşüşünü, sıkıntıda olan hükümdarla ilişkilerini düzeltmek için bir nimet olarak görüyordu. Dostluğunu göstermek için, Abdülhamid'in doğum gününde kendisinin ve ailesinin imzalı bir fotoğrafını gönderdi. Bunu öğrenen liberal görüşlü Avrupalılar, çılgına dönmüşlerdi. Abdülhamid, Wilhelm'in bu jestinden pek memnun olmuş, Avrupa'da güçlü ve anlayışlı bir dostu olmasına sevinmişti. Alman İmparatoru'nu hemen özel konuğu olarak İstanbul'a davet etti. İmparator daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun gör-

mek istediği başka yerlerini de gezebilecekti. Wilhelm'in umduğu da buydu. Drang Nach Osten-Almanya'nın Doğu'ya açılması bir intikamla başlayacaktı.

Bölüm-2

'Deutschland Über Allah!'

Kayzer Wilhelm'in bir zafer gösterisine dönüşen Doğu ziyareti, 18 Ekim 1898'de İstanbul'da başladı. Sultan'ın bu tek dostuna, Osmanlı başkentinde daha önce hiçbir yabancı ziyaretçiye nasip olmayan gösterişli bir kabul gösterildi. İmparator, tasarımını kendisinin yaptığı bir üniforma içinde kentin parke taşlı eski sokaklarından geçerken, halk onu çılgınca karşıladı. İmparator'un rahatı için hiçbir şey esirgenmemişti, kendisine şölenler verildi. Sultan'ın Alman eğitimi görmüş askerleri, önünde resmigeçit yaptılar. İki hükümdar birbirlerine göz kamaştırıcı armağanlar verdi, Wilhelm İstanbul halkına, kendi çizimi olan çeşmeyi armağan etti.

Görkem peşinde olan Wilhelm için ego tahmini demek olan bu ziyaretin uzun vadeli amaçları da

vardı. Abdülhamid'le kurduğu yeni dostluğu pekiştirdikten sonra, Sultan'ın topraklarını Alman etkisi altına almak ve gizli emelini kolaylaştırmak amacındaydı. Bu hayalin ana noktası, günün birinde Berlin'den Basra Körfezi'ne ve belki de oradan da doğuya, İngiliz Hindistina'na kadar uzanacak olan Bağdat Demiryolu'ydu. Herkes böyle bir bağlantının mantıklı bir fikir olduğunu kabul ediyordu: Avrupa ile Asya arasında böylece en kısa yol sağlanmış olacaktı. Hindistan'ı savunmakla yükümlü olanlar bu fikir karşısında dehşete kapılmaktaydılar. Demiryolu sadece Kraliyet Donanması'nı safdışı bırakmak ve Hindistan ile Uzakdoğu deniz yollarının karlılığını tehdit etmekle kalmayacaktı. Alman ihraç ürünleriyle savaş zamanında asker ve topçuyu da taşıyabilecekti. Demiryolunun ilk bölümü olan Berlin-Balkanlar-İstanbul hattı ve biri Ankara, diğeri Konya'ya giden iki iç hat zaten vardı. Wilhelm İstanbul'a, demiryolunun Bağdat'a kadar uzatılması imtiyazını koparmaya gelmişti.

Kimsenin kanlı elini sıkmaya yanaşmadığı bir sırada gelen bu Alman desteğine minnettar olan Sultan, Wilhelm'in ebedi dostluk taahhütlerini öyle kolayca kabul etmeyecek kadar kurnaz bir insandı. Dost hükümdarın kafasındakileri merak ediyordu. İmparatorluğu iflas durumunda olduğu için demiryolunu kendisi yapamazdı, ancak demiryolu aracılığıyla uzak topraklarda otoritesini sürdürebileceğini de görüyordu. Peki, ama Almanlar bu işten ne kar edeceklerdi: Belki de kendi toprakları üzerinde emelleri vardı. Eğer, kendi istihbaratçılarına inanılırsa, o sırada arkeolog kisvesi altındaki Alman jeologlar Musul çevresinde petrol aramaktaydılar. Ca-

susları onların petrol bulduklarını bildirmiş, bölgenin 'Kafkasya'nın zengin petrol yataklarından daha önemli olduğunu' belirten bir de Alman raporunu ele geçirmişlerdi. Abdülhamid, Almanlar'ın kendisine bir demiryolu yapmalarını ve demiryolunun geçtiği bölgeleri karşılıklı çıkarları için geliştirmelerini kabul edebilirse de, bu kararı vermekte acele etmek istemiyordu. Böylece, Wilhelm ile maiyeti, Hohenzollern adlı buharlı yatla Kudüs'e gitmek için İstanbul'dan ayrıldıklarında, İmparator özlediği imtiyazı alamamıştı. Bunun için bir yıl daha beklemesi gerekecekti.

Buna karşın Kayzer'in Sultan'ın topraklarındaki bu gezintisi, Thomas Cook Ltd.'in planladığı üzere devam etti. Ancak, Kayzer'in tavırları önemli tartışmalara yol açtı. Wilhelm, Kudüs'e,
larda Türk ev sahipleri tarafından özel olarak açılan bir geçitten geçerek ve siyah bir at üzerinde girdi. Dünya çapında ilgi uyandıran bu ziyaretinde, üzerinde göz kamaştırıcı beyazlıkta bir Alman feldmareşal üniforması, miğferinde de altından koca bir imparatorluk kartalı vardı. Hükümdarın iki yanında atlı Türk polisleri sopalarla heyecanlı halkı uzaklaştırıyorlardı. Bir görgü tanığı şöyle yazıyor: "Wilhelm kendisini bir turist gibi değil, kenti kılıcının hakkıyla ele geçirmiş olarak hayal ediyordu sanki." Böylesine gösterişli ve tiyatral bir giriş, bazı sert yorumlara ve kıyaslamalara da neden olmuştu. Ortaçağda bile fatihlerin üç din için kutsal olan bu kente gerekli saygıyı gösterdikleri söyleniyordu. Hz. İsa bile kente bir eşek sırtında girmeyi yeğlemişti.

Wilhelm on gün sonra Şam'a ayak bastı. Orada büyük İslam kahramanı Selahaddin Eyyubi'nin me-

zarına çelenk koyup, som gümüşten bir kandil astıktan sonra çevresine en iyi mermerden bir mozole yapılmasını emretti. Etkili Alman propaganda mekanizmasının, sözlerini tüm Doğu'ya yayacağını bilerek, 12. yüzyılda Kudüs'ü İngilizler'e karşı başarıyla korumuş olan bu kutsal savaşçıya derin bir hayranlık duyduğunu söyledi. Hıristiyan kiliseleri arasındaki çekişmeden de çok rahatsız olduğunu, eğer bir Hıristiyan hükümdar olarak doğmasaydı, Müslüman bir hükümdar olmayı yeğleyeceğini bildirdi. Bütün bunlar dünyanın dört yanındaki Müslümanlar'ın hoşuna gitmek için söylendiyse de, oradakilerin çoğu kulaklarına inanamadılar.

Ancak, Wilhelm, Müslümanlar'ın kalplerine ve kafalarına erişmek için en cüretli girişimini sonraya saklamıştı. Gezisi sırasında kendisine gösterilen tutkulu kabulden ceraset alarak, yabancı egemenliği - ama Türk değil, kuşkusuz- altında yaşayan Müslümanlar'ın politik emellerine Almanya'nın desteğini sunarak gezisini tamamladı. Şam'da 8 Kasım'da şerefine düzenlenen ve pek çok Müslüman ileri gelenin katıldığı şölende ünlü söylevini verdi: "Sultan Hazretleri ve dünyada onu Halife olarak gören 300 milyon Müslüman, Alman İmparatoru'nun kendilerinin dostu olduğuna ve öyle kalacağına inanmalıdırlar." Propaganda uzmanları bu sözlerini çok uzaklara yayarlarken, Dışişleri'nin dağıttığı altınlarla söylev Arapça ve Türkçe gazetelerde tam olarak yer aldı. Bunun yanı sıra sözlerini taşıyan parlak renkli kartpostallar bastırılıp bedava dağıtıldı. Bunların, aralarında İngiliz Hindistanı ve Rus Orta Asyası'nın da bulunduğu Müslüman dünyasına postalanacakları biliniyordu.

İngilizler Wilhelm'i o güne kadar münasebetsiz bir insan olarak görmekteydiler. Gülünç üniformalar giyen, askercilik oynamayı seven, şımarık, ama zararsız bir zavallıydı. Wilhelm de imajının farkındaydı ve buna çok kırılıyordu. Özellikle, hayranlık duyduğu ve kıskandığı İngilizler başta olmak üzere, bütün dünya tarafından ciddiye alınma özlemi içindeydi. Çoğunluğu Kraliçe Victoria'nın uyrukları olan dünya Müslümanları'na yönelik bu çağrısıyla, İngilizler'e artık Doğu'nun tekelini ellerinde bulundurmadıkları yolunda bir uyarı yapmıştı. Wilhelm'in bundan keyif almaya başladığı açıkça belliydi.

Karikatürcüler ve mizah yazarları, Wilhelm'in Abdülhamid'in konuğu olarak geçirdiği üç hafta içinde meydanı boş bulmuşlardı. Punch dergisi 'Deutschland über Allah!' (Allah'tan büyük Almanya) diye alay ediyordu. Ancak daha ciddi gözlemciler, Bismarck'ın engelleyici eli artık olmadığına göre, Wilhelm'in çok daha fazla ciddiye alınması gerektiğini anlamışlardı. Wilhelm sadece dünyanın en güçlü ordusuna sahip olmakla kalmıyor, muazzam emelleri olduğunun işaretlerini de veriyordu. Daha da kötüsü, Wilhelm'in çevresi, onun zayıflıklarından kendi çıkarları için yararlanmayı amaçlayan dalkavuklarla sarılmıştı. Aralarında politik serüvenciler, silah üreticileri, maliyeciler, sertlik yanlısı Prusyalı generallerle amiraller vardı ve herkes yayılma politikasından yanaydı. Devletin sürekliliği isteniyorsa, bunun ancak Büyük Almanya'yla başarılabileceğini, inandırıcı tarihi ve ekonomik savlarla kanıtlayan akademisyenler de vardı. Bunlar sadece Kayzer üzerinde değil, Alman entelektüel çevrelerinde de baş döndürücü bir etkiye sahiptiler.

Bunlardan biri de bir İngiliz amiralinin oğlu olan Houston Stewart Chamberlain'di. Yaşamının büyük bir kısmını Almanya'da geçirmiş ve Töton davasının ateşli bir savunucusu olmuştu. "Almanya dünyaya egemen olmazsa haritadan silinecektir", diyordu. Wilhelm, ailesinde bir feldmareşal ve birkaç general bulunan böyle bir İngiliz'in bu tür görüşlere sahip olmasına çok sevinmişti. Chamberlain'e mektup yazarak teşekkür etti. Daha sonra ailesi tarafından dışlanan ve İngiliz basını tarafından lanetlenen Chamberlain'ın görüşleri giderek daha da aşırıya kaçtı. Shakespeare, Milton, Dante, Newton ve Descartes'ın da Alman asıllı olduklarını ve Almanca'nın gelecekte bütün Avrupa dillerinin yerine geçeceğini iddia etti.

Ancak, Chamberlain'ın sözleri, militarist Almanlar'ın saldırgan tutumları karşısında yumuşak sayılırdı. Bir Pan-Germen düşünürü şöyle diyordu: "Var olma mücadelesinin en iyi ve en soylu biçiminin savaş olduğu kesinlikle kanıtlanmıştır." Bir başkası savaşı, "En önemli biyolojik gereksinim; her şeyin babası," olarak tanımlıyordu. Yine bir başkası şöyle demekteydi: "Diğer devletlerin düşmanca küstahlıkları, bizi anlaşma yükümlülüklerimizden kurtarıp yaşamsal çıkarlarımızı savunmada eski Prusya fetih politikasını canlandırmaya zorluyor... Mısır ve Hindistan'a Alman topçusu göndermek, büyük fedakarlıklara değecek bir hedeftir." Bir profesör geleceğin Alman İmparatorluğu'nun, 'Kuzey Denizi'nden Basra Körfezi'ne kadar uzanıp, Hollanda, İsviçre, Tuna havzasının tümü, Balkanlar ve Türkiye'yi kapsaması gerektiğini' yazmaktaydı. Yine bir diğeri, Alman halkının 'Avrupa'nın aşağı sınıf halklarının ve ötesin-

deki ilkel insanların arasından, üstün ırk olarak yükselmesi gerektiğini' savunmaktaydı.

Ancak, Büyük Almanya özleminde olanlar sadece polemikçiler ve politikacılar değildi. Prusyalılar'ın hakimiyetindeki askerler de, babalarının Bismarck döneminde Almanya'yı kurarken Danimarka, Avusturya ve Fransa karşısında kazandıkları türden zaferler kazanmayı hayal ediyorlardı. Kayzer Wilhelm şöyle yazıyordu: "Manevralarda süvari hücumuna kalkıştığımızda yanımdaki bir arkadaşın, 'Keşke bu gerçek olsaydı!' diye bağırdığını duymuşumdur." Bu militarist ve yayılmacı özlemler, Britanya egemenliğine özellikle içerleyen Alman kamuoyunda da yankı bulmaktaydı. Dışişleri Bakanı Kont von Bülow, hükümdarına yazdığı bir notta şöyle diyordu: "İngiltere'de, kimsenin Alman kamuoyunun ne kadar İngiliz aleyhtarı olduğunu bilmemesi bizim için bir şanstır."

Wilhelm'in çevresindeki şahinlerin başında ciddi bir yayılmacı olan Alman Donanma Bakanı Amiral Alfred von Tirpitz gelmekteydi. Wilhelm'in İstanbul ve Kutsal Topraklar yolculuğuna çıkmasından kısa bir süre önce Tirpitz, hükümdarı, dünyanın en büyük deniz gücü olan Britanya'ya meydan okuyacaksa, Bismarck'ın bıraktığı güçlü ordunun yetmeyeceğine, aynı derecede güçlü bir donanmaya da sahip olması gerektiğine inandırmıştı. Wilhelm, böyle süper bir donanmanın desteği sayesinde, İngiltere'nin, Almanya'nın güvenli topraklar edinmesine ses çıkaramayacağı bir durumda olacaktı. Donanma Almanya'nın bir Avrupa devletinden dünya devletine dönüşmesi için gerekli olan araçtı. Bundan sonra Weltpolitik (Dünya siyaseti), Wilhelm'in kişisel emelleri-

nin yanı sıra Alman dışişleri politikasının da ardındaki itici güç olacaktı. Bu sözcük, çeşitli insanlar için çeşitli anlamlara gelir. O zamanın Almanları için anlamı, diğer ileri gelen devletlerle eşitliği sağlamaktı. Ancak, şahinler için anlamı tekti. Bu da, eğer gerekirse savaş aracılığıyla, dünyaya egemen olmaktı.

Böyle bir inşa programından servetler elde edecek olan Alman çelik ve silah üreticileri, Tirpitz'in donanma programını doğal olarak hararetle desteklediler. Reichtag üyeleri buna direndilerse de, Tirpitz üç yıl içinde onları, otuz sekiz yeni savaş gemisi yapımı için ödenek çıkarmaya ikna etti. Bu gemilerin inşası kuşkusuz yıllarca sürecekti. Ancak, Tirpitz, Wilhelm'e, sonuncusu tamamlandığında Almanya'nın dünyanın en güçlü ve teknik açıdan en ileri donanmasına sahip olacağına söz verdi. Bu arada İngilizler, yüz yıl önce Danimarka'ya yaptıkları gibi ani bir baskın yaptıkları takdirde, kısmen tamamlanmış olan donanmanın karşı koyamayacağı bir 'tehlike dönemi' olacaktı. Von Bülow'a bu riski azaltmak ve İngilizler'in korkularını gidermek için Londra'yla ilişkileri mümkün olduğu kadar iyi tutmak konusunda talimat verildi. Wilhelm'in insanları sinirlendirme huyu gözönüne alındığında, bu, hiç kolay bir iş değildi. Wilhelm, Şam'daki açıklamalarıyla sadece İngilizler'i değil, büyük Müslüman halklara sahip Fransız ve Rus imparatorluklarını da kızdırmıştı.

Hepsi bu kadarla kalmıyordu. Bunlardan önce, Britanya İmparatorluğu'nun öfkesini kabartmayı başarmıştı. 1896 Ocak ayında, Lord Salisbury'nin bir önceki yaz kendisini küçümsediği izlenimine kapılan Wilhelm, intikamını İngiltere'ye karşı Boerler'i tutarak aldı. Bu durum, Londra tarafından Britanya'nın

sömürge işlerine bir müdahale olarak görülerek güçlü bir Alman aleyhtarlığının doğmasına yol açmaştı. Ertesi yıl, Kuzey Çin kıyılarında güçlü bir deniz üssü kuran Wilhelm, İngiliz deniz üstünlüğüne meydan okudu. İç bölgelerde iki Alman misyonerinin öldürülmesini bahane etti ve deniz piyadelerini gönderip sesi pek çıkmayan Pekin'in elinden Tsingtao'yu aldı. Daha sonra burasını hızla bir deniz kalesi haline dönüştürdü. Wilhelm, von Bülow'a şöyle diyordu: "Artık, yüzlerce Alman tüccar Alman İmparatorluğu'nun Asya'da sağlam bir köprübaşı kurduğunu bilerek mutlu olacak. Yüzbinlerce Çinli ise, Almanya'nın demir yumruğunu hissedince titreyecek, Alman milleti de devletinin erkekçe bir hareket yapmış olmasıyla gurur duyacaktır." Ancak, İngiliz deniz stratejicileri ve İngiltere'nin Uzakdoğu'daku çıkarlarından sorumlu olanlar durumdan hiç memnun değillerdi. St. Petersburg'da, Çar ile bakanları da bu başına buyruk Wilhelm'den aynı derecede kaygı duymaktaydılar. Von Bülow'un, İngilizler'in ve diğerlerinin kuşkularını yatıştırması gerçekten güç olacaktı.

Alman yayılmacılığının Tirpitz'in hızla büyüyen donanması dışındaki diğer başlıca aracı, Wilhelm'in sonunda dostu Sultan Abdülhamid'den koparttığı Berlin-Bağdat demiryolu imtiyazıydı. Alman mühendis ve askeri stratejileri, ilk başta şimdiki Ankara üzerinden geçen daha kuzeydeki yolu istemişlerdi. Bu hem arazi bakımından en kolay yoldu, hem de demiryolunu İngiliz deniz topçusunun menzili dışında tutacaktı. Ancak, Ruslar buna şiddetle itiraz etmişler, bunun kendilerinin Kafkasya'daki stratejik ve ticari çıkarlarını doğrudan tehdit edeceğini ileri

sürmüşlerdi. Bunnu üzerine Almanlar istemeyerek de olsa, daha güneyde bir yola razı olmuşlar, açılacak tünellerle birlikte de maliyetleri artmıştı. Bu da, gerekli sermayeyi bulmakta sorun yaratmıştı. Ancak, uzun gecikmelere karşın Almanlar ısrar etmişler, pek çok engel aşıldıktan sonra, yeni demiryolu doğuya doğru acımasızca ilerlemeye başlamıştı.

1904 sonbaharında ilk 200 kilometrelik yol tamamlandı ve o yıl Sultan'ın doğum gününde trafiğe açıldı. Ancak, işin en güç ve en pahalı bölümü henüz halledilmemişti. Türkiye'nin güneydoğusundaki 3000 metreye ulaşan dağlarda tünellerden bir labirent oymak gerekiyordu ve demiryolunun bir mili 50.000 sterline mal olmaktaydı. Üstelik, planlamacıların tek başağrısı bu değildi; bu arada yeni bir sorun çıkmıştı: Demiryolu nerede sona erecekti? Bağdat Demiryolu olarak bilinmesine karşın, demiryolunun tek amacı ıssızlığın ortasındaki bu uykulu kente Alman mallarını taşımak değildir. Bundan daha önemli hedefleri vardı. Hem ticari hem de stratejik olan amaç, Hindistan'a ve Doğu'ya kestirme bir yol açıp, herhangi bir savaş durumunda Alman gemilerine kapatılacak olan Süveyş Kanalı'na muhtaç kalmaktan kurtulmaktı. Bu nedenle, en azından demiryolu İran içlerine uzatılana kadar, vagonlarla taşınan yükün denize indirilebileceği bir limana ihtiyaç vardı.

Almanlar'ın niyeti, demiryolunu Bağdat'tan Basra Körfezi'nin başına kadar uzatıp oraya yeni bir liman inşa etmekti. Böyle bir liman için en uygun yer, çöldeki küçük Kuveyt Şeyhliği'nin kıyılarıydı. Ancak, yayılmacı bir Almanya'nın Körfez'in herhangi bir yerinde stratejik bir köprübaşı elde etmesi, bu su

yolunu uzun zamandır bir İngiliz gölü olarak gören Hindistan savunucuları için bir karabasandan farksızdı. Hindistan Genel Valisi Lord Curzon bunu duyar duymaz engellemeye girişti. O sıralarda, görünüşte Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına karşın Kuveyt'in durumu pek açık değildi. İstanbul, bu ıssız yere yıllardır fazla ilgi göstermemişti ve Curzon da şimdi Sultan'ın Kuveyt konusunda ileri sürebileceği tüm iddiaları gözardı edecekti.

İngiliz hükümeti, Lordlar Kamarası'na, başka bir devletin elde edebileceği herhangi bir üssün İngiliz çıkarlarına 'ağır bir tehdit' olarak görüleceği ve her türlü imkanla buna karşı konulacağı sözünü vermişti. Bu önemli su yolunun başında demiryoluyla doğrudan doğruya Berlin'e bağlı bir Alman limanının çok tehlikeli olduğu belliydi. Curzon, Körfez'deki İngiliz Politik Temsilcisi Albay Malcolm Meade'i büyük bir gizlilik içinde Kuveyt'e gönderdi. Sözde bir av gezisi yapmakta olan Meade, karanlıkta bir yelkenliyle kıyıya çıktı. o sırada, limanda bir Türk savaş gemisinin ziyarette bulunduğunu biliyordu. Türkler farkına varmadan Kuveyt Emiri'nin huzuruna çıktı ve kendisiyle Alman planını başarısızlığa uğratacak gizli bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre, İngiltere Emir'in sınırlarını ve tahtını korumayı garanti ediyor, Emir de kendisinin ve varislerinin başka bir devlete toprak vermeceğini ya da başka bir devletten temsilci kabul etmeyeceğini taahhüt ediyordu. Böylece, Kuveyt'in dış politikasının kontrolü fiilen İngiltere'nin eline geçmişti. Bir süre sonra, yeni demiryolu terminalinin yerini görüşmek üzere bir Türk-Alman heyeti geldiğinde, Emir'in beklenmedik bir direnme içinde olduğu görüldü. Heyetin, bunun

hain İngilizler'in bir oyunu olduğunu anlaması uzun sürmedi.

Demiryolu Bağdat'ta kaldığı ya da en fazla Dicle ve Fırat'ın aşağısındaki Basra Limanı'na kadar geldiği sürece İngiliz hükümeti bunu kabule hazırdı. Ancak, bunu bile dehşetle gözlemleyen ve Almanya'nın bölgede İngiltere'nin yerine geçmeye çalıştığından emin olan stratejistlerin sayısı da bir hayli kabarıktı. Artık, demiryolu konusunda hem İngiltere hem de Almanya'da tansiyon çok yükselmişti. Her iki ülkenin polemikçileri ve stratejistleri makaleler ve broşürler yağdırmaya başladılar. Bu arada, terminal seçimi konusunda başarısızlığa uğramış olan Berlin, bölgeye ısrarla nüfuz etmeye devam ediyordu. İlk olarak, doğudaki konsoloslarının ve istihbarat görevlilerinin sayısını artırdı. O güne kadar Alman Dışişleri Bakanlığı'nda bölgenin uzmanı yoktu. Basra Körfezi çevresindeki kerpiç kentler, yeni tür bir göçmen dalgasına tanık oldular. Bu etkin ve becerikli kişiler, mizah duygusundan biraz yoksun olsalar da, Almanya'nın kader saati çaldığında Kayzer'lerine iyi hizmet edeceklerdi.

Tabii, Almanya'nın bölgeye nüfuzu sadece diplomatlar, istihbarat yetkilileri ve demiryolu mühendisleriyle sınırlı kalmadı. Birkaç yıl önce bir tek kişi ve bir bavulla kurulmuş olan Robert Wonckhaus adlı küçük bir ithalat-ihracat şirketi, çalışmalarını, Körfez limanlarına yaymaya başladı. İngilizler'in Alman Dışişleri Bakanlığı'nın parasıyla desteklendiğine inandıkları Wonckhaus, 1899 ile 1906 arasında Bahreyn, Buşir, Basra, Mohammera ve Bender Abbas'ta şubeler açtı. 1906'da Alman denizyolu şirketi olan Hamburg-Amerika da, Almanya ile Körfez arasında

düzenli yolcu ve yük seferlerine başladı. Bu, İngiltere'nin uzun zamandan beri devam eden Avrupa ile ticaret tekeline doğrudan doğruya bir tehdit oluşturmasının yanı sıra, -Alman devlet deteği ile en azından böyle olduğu iddia ediliyordu- yolcu ve yük taşıma fiyatlarında bir rekabet başlatmıştı. Şirket, şimdi acenteliğini almış olan Wonckhaus aracılığıyla, İngilizler'in o güne kadar gözardı ettikleri limanlara da hizmet götürmeye başladı. Birkaç yıl zararına çalışmasına karşın, daha sonra kara geçti. Bu sırada bazı Alman bankaları da bölgede çalışmaya başlamış, müşterilerine başlıca rakipleri olan İngilizler'in Imperial Bank of Persia'sından daha iyi koşullar önermişti. Alman maden arayıcıları da, özellikle Bağdat demiryolu çevresinde, petrol ve diğer madenleri aramak için imtiyaz başvurusunda bulundular. En sonunda da, bölge pazarlarında bütün diğer Avrupa malları yerine Alman mallarını sattırmaya kararlı çok iyi yönlendirilmiş eğitimli satıcılar geldi.

İster diplomatik ister tümüyle ticari olsun, bu tür faaliyetler bu girişimci ve enerjik yeni insanların hakkıydı. Ancak, Almanya'nın dev donanma inşa programları ve demiryolu planlarıyla birlikte ele alındığında, Körfez bölgesindeki bu nüfuz artışı, Londra ve Delhi'de giderek artan bir korku uyandırıyordu. Bu nedenle, Körfez'deki Alman faaliyetlerini izlemek ve mümkün olduğu yerlerde engellemek üzere, 1904 ilkbaharında bölgeye çok yetenekli bir genç politik subayın gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu girişimcileri önlemenin tek yolunun, İngiltere'nin yerel Arap ve İranlı hükümdarlarla bağlarını güçlendirmek olduğu düşünülüyordu. Ne var ki, aşiretler arası rekabet ve kıskançlıklarla parçalanmış bir böl-

gede, bunu başarmak için çok özel yeteneklere sahip olmak gerekirdi.

Bu görev için seçilen kişi, dil ve aşiret politikalarına yatkınlığı nedeniyle Hindistan hükümetinin çok seçkin politik hizmetine atanmış olan Hindistan Ordusu subaylarından Binbaşı Percy Cox'tu. Yıllar sonra biyografisini yazan kişi, Cox için şöyle diyecekti: "Cox yaşamının olgunluk çağında olan, uzun boylu zayıf, sarışın ve mavi gözlü biriydi. Çevikti ve iyi nişancıydı. Aksi bir ata da, hızlı bir deveye de binebilirdi... Az konuşur, her şeyi dinler ve hiçbir şeyi kaçırmazdı." Daha sonra albaylığa yükselen Cox aşiretlerin güvenini ve reislerin dostluğunu kazandı, İngilizler'i Körfez'deki lider konumundan alaşağı etmek isteyenlerin güçlü bir düşmanı oldu.

Bu sırada, İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkiler giderek gerginleşiyordu. Bunun başlıca nedeni, Kayzer'in yeni süper donanması ve bunu nasıl kullanacağı sorunuydu. Daily Mail, "Alman donanması'nın hedefi ne?" diye soruyordu. Bunu İngiliz hükümeti de öğrenmek istiyordu. 1907 Ocak ayında bir Dışişleri yetkilisi şöyle yazıyordu: "Almanya, ya genel bir poltik hegemonya ve deniz üstünlüğü hedefleyerek komşularının ve sonuçta İngiltere'nin bağımsızlığını tehdit ediyor. Ya da böylesine kesin emellere sahip olmayıp, dış ticaretini arttırmak, Alman kültürünü yaymak, milli enerjilerinin kapsamını yaygınlaştırmak dünyanın herhangi bir yerinde herhangi bir zamanda ortaya çıkacak barışçı fırsatlarda, taze Alman ilgi alanları yaratmak için, lider devletlerden biri olarak yasal konumunu ve etkinliğini kullanmaktadır..." Yazar, her iki durumda da, Almanya'nın yeni Weltpolitik'in 'dünyanın geri ka-

lan bölümü için bir tehdit' oluşturduğu fikrindeydi.

İngiliz deniz stratejileri, Kayzer'in yeni savaş filosunun sınırlı kapasitesiyle bir Kuzey Denizi gücü olduğunun ve böylece İngiltere'ye karşı doğrudan doğruya ve açık bir tehdit oluşturduğunun farkındaydılar. İstihbarat kaynakları Tirpitz'in büyük gizlilik içinde sürdürülen programının gerçekte o güne kadar fark edilmeyen bir çap ve hızda yürütüldüğünü bildirmişlerdi. Bunun sonucunda, parlamentonun önemli direnişine karşın, İngiltere de donanmasını modernleştirip genişletmeye başladı; her iki yanda gemiler her gün biraz daha büyüyerek daha güçlü toplar taşımaya başladılar. Böylece, modern çağların ilk silah yarışı başladı ve buna Fransa, Birleşik Devletler, Japonya, Avusturya ve İtalya da katıldı.* Almanya'da bile İngiltere ile böyle bir yarışı başlatmanın tehlikesini görenler vardı. Tirpitz'in en yakın danışmanlarından biri, 1907 Şubatı'nda, Alman tersanelerinde yılda dört dretnot inşa etmenin olası sonuçları konusunda uyarıda bulundu. "Verimsiz bir silah yarışına neden olmanın lekesinden kurtulamayacağız." diye yazmaktaydı. Ancak, İngiltere bu hıza ayak uydurduğu takdirde, durumun daha da kötüleşeceğini ve böylece Almanya'nın açık denizlerde meydan okuma umutlarının 'tümüyle söneceğini' de ekliyordu.

** Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda İngiltere-Almanya ilişkilerinin ayrıntılı tarihi için bkz: Massie, Robert K., Dretnot: İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri, Sabah Kitapları, 1995*

Artık, İngiltere'de pek çok kişi Almanya ile er geç bir silahlı çatışmanın kaçınılmaz olduğunu anlamaya başlamıştı. Bunların korkularını artıran diğer bir şey de, her iki tarafta, karşı tarafın neler planladığını açıkladığını iddia eden romanların yayınlanması oldu. Bunlardan ilki ve en ünlüsü Erskine Childers'ın 1904'te yayınlanan The Riddle of the Sands'iydi (Kumlardaki Bilmece). Bugün hala hayranlıkla okunan kitapta, bir yatçının rastlantı sonucu Almanya'nın İngiltere'yi istila planlarını ele geçirmesi anlatılır. Komplonun içinde Kayzer Wilhelm'in de önemli rolü vardır. Kitap büyük ün kazandı, daha ilk yılında yüz binler sattı. Etkisi gerçekten o kadar büyüktü ki, Donanma Bakanı kadrosuna böyle bir istilanın olabilirliğinin araştırılmasını emretmişti.

İki yıl sonra Daily Mail gazetesinde William Le Queux'un The Invasion of 1910'u (1910 İstilası) tefrika edildi. Bu da olaya Childers'ın bıraktığı yerden devam ediyor, İngiltere'nin Almanlar tarafında istilasının dehşetini anlatıyordu. Aralarında Almanca da olmak üzere pek çok dile çevrilen kitap, dünyada iki milyon adet sattı ve gazetenin tirajını müthiş arttırdı. Kayzer'in yeni savaş filosuna bir baskını anlatan Seestern (Denizyıldızı) adlı Alman romanı da o sıralarda çıkan kitaplardan biridir. Almanya'da pek çok kimse, özellikle de askerler, açıkça Der Tag'dan, yani İngiltere ile Hesaplaşma Günü'nden söz etmekte ve bunun şerefine kadeh kaldırmaktaydılar. Bu durum İngiltere'de bir istila ve casusluk manisi yaratmış, Der Tag için beşinci kol olarak ülkenin güney kıyılarına gizlice Alman garsonların ve benzeri mesleklerde ajanların sokulduğu iddia edilmişti. Bu tür korkular aslında temelsiz değildi ve Kayzer Wil-

helm daha 1897'de böylesi bir istila imkanının araştırılmasını istemişti.

Kayzer'in militarist ve yayılmacı hayallerinden korkan sadece İngilizler değildi. Drang Nach Osten ve bunun kendi bölgesel çıkarlarına oluşturduğu tehdit, Ruslar'ı da rahatsız etmekteydi. Ruslar, Karadeniz'e tek çıkışları olan İstanbul'da -ki, burasını uzun süredir kendileri istiyorlardı- Berlin'in giderek artan etkisinden korktukları gibi, Wilhelm'in maden bakımından zengin Kafkasya topraklarına da göz dikeceğinden kaygılanmaktaydılar. Pek çoğu Kafkasya'da ve Rus Orta Asyası'nda yaşayan Müslümanlar'a yapılan çağrıyı onlar da unutmamışlardı. Bağdat demiryolunun daha güneyden geçmesi için ısrar etmeleri nedensiz değildi.

Ruslar Uzakdoğu sınırlarında Japonlar'la yaptıkları korkunç savaştan sonra, ancak toparlanmaya başladıklarından, Çar'ın bu kaygısı anlaşılabilir bir şeydi. Ordunun başarısızlığı ve yaşanılan ekonomik güçlükler yurtta büyük çapta toplumsal ve politik huzursuzluk yaratmıştı. Çar Nikola tahtını tehdit eden ihtilal dalgasını bastırmak için askerin tümüne ihtiyaç duymaktaydı. Aynı zamanda, ülkesinin Asya'da egemenlik için uzun süredir İngiltere ile devam eden rekabetini sona erdirmek istiyordu ve Almanya'nın Doğu'daki bu yeni yükselişi durumu daha da acilleştirmekteydi. Güney Afrika'da Boerler'den bir darbe yiyen ve Tibet'i işgali dünya çapında kınanan İngiltere de, St. Petersburg'la düşmanlığını sona erdirmekte istekliydi. İki ülkenin 1907'de imzaladıkları İngiliz-Rus Anlaşması, eski sorunları çözüme kavuşturarak Büyük Oyun'u sonlandırdı. Delhi'de hala Ruslar'ın art niyetlerinden kuşkulanılmaktaysa

da, İngiltere'de Rus öcüsünün yerini artık Alman öcüsü almıştı.

Yeni anlaşmanın koşullarına göre, eski İngiliz-Rus rekabetinin alanları olan İran, Afganistan ve Tibet, politik ve ekonomik etki bölgelerine bölündü. Her iki tarafın da bağımsızlığını ve egemenliğini tanıdıkları İran ise üçe bölündü. Kuzeyi Rusya'ya, güneyi İngiltere'ye verildi ve aradaki bölgenin tarafsızlığı ilan edildi. Tibet'te iki devlet de iç işlerine karışmayacaklar ve ülkeyle hükümdar devlet olan Çin aracılığıyla ilgileneceklerdi. Afganistan'ın ise İngiliz etki alanında olduğu kabul edilmişti. İngiltere, Rus Orta Asyası'na, Rusya da İngiliz Hindistanı'na karışmayacaktı.

Anlaşmada taraf olmayan Almanya için, bu hükümlerin bağlayıcı olmadığı açıktı. Anlaşma büyük ölçüde, İran'daki Alman nüfuzunu önlemeye yönelikti. Ne var ki, bu konuda hemen hiç etkili olamadı. Hatta, İngiliz-Rus Anlaşması'nın Drang nach Osten'in yolunu açtığı da söylenebilir. Kendilerine danışılmadan İngiltere ve Rusya arasında 'paylaştırılmış' olduklarını fark eden İranlılar, her iki devlete karşı düşmanca bir tutuma girdiler. Almanlar da bunu sonuna kadar sömürme fırsatını kaçırmadılar. Yine, kendisine danışılmamış olan Afganistan'da da buna benzer bir kırgınlık hissediliyordu. Almanlar bunu da zamanı gelince kendi lehlerine çevrimeye çalışacaklardı.

Kayzer Wilhelm bütün bunlara karşın, 1907 yazında huzursuzluk içindeydi. Aralarındaki sorunları halleden, yalnızca Rusya ile İngiltere değildi. Fransa ile İngiltere de üç yıl önce aynı şeyi yapmış, 1893'te de Fransız ve Ruslar benzer bir anlaşma imzalamış-

lardı. Dirilen Almanya karşısında bu eski düşmanlık ve rekabetlerin bir yana bırakılması, üçlü Antant olarak anılmaya başlandı (Bunun, Bismarck döneminde Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında yapılan gizli savunma anlaşması olan Üçlü İttifak'la karıştırılmaması gerekir). Wilhelm, yayılmacı emellerini gerçekleştirirken birbirine düşürmeyi planladığı devletler tarafından sarıldığını hissetmeye başlamıştı. Almanya'ya karşı, özellikle İngiltere'de yükselen düşmanlık dalgasını gözardı etmek mümkün değildi. Kendi planları gerçekleşmeden ve süper filosu inşa edilmeden önce İngiltere ile savaşa girmek riskini almak istemeyen Wilhelm, durumu düzeltme çabasına girdi.

1907 Kasımı'nda İngiltere'ye yaptığı bir iyiniyet ziyaretiyle İngilizler'in kendi toprak emelleri ve özellikle de Berlin-Bağdat demiryolu ile Tirpitz'in yeni süper filosu hakkındaki kuşku ve kaygılarını gidermeyi umdu. İngiliz onursal amirali üniforması için, yanında Dışişleri Bakanlığı'ndan maiyeti ve miğferli Prusya muhafızlardan bir birlikle bir hafta İngiltere'de boy gösterip, üst düzey İngiliz bakanlarıyla görüştü. Windsor'da kaldı, İngiliz kraliyet ailesinden kuzenleri ve kendisinden refret ettiği bilinen Kral VIII. Edward ile görüştü. Wilhelm, yurduna İngiliz korkularını sakinleştirdiğine ve iki devlet arasındaki ilişkileri düzelttiğine emin olarak döndü. Ne var ki, bu ziyaret her iki hükümet tarafından başarılı olarak nitelendiyse de, İngilizler'in kuşkuları kaybolmamıştı. Wilhelm'in barış adına ve Weltpolitik'in hızını kesmesi için İngiliz baskınına karşın yolunu değiştirmeyeceği belliydi. Ayrıca, Wilhelm gerisinde, ziyaretinin ilişkilerde getirdiği düzelmeyi havaya

uçuracak bir saatli bomba bırakmıştı.

Wilhelm, İngiltere'de bulunduğu sürece, bir İngiliz albayı olan arkadaşı Edward Stuart-Wortley ile iki ülke arasındaki ilişkiler üzerine uzun uzun konuşmuştu. Albay Stuart-Wortley, aylar sonra Kayzer'in görüşlerini Daily Telegraph'ta bir yazı dizisi olarak sunmaya karar verdi. Önce, yazının bir kopyasını gönderip, Wilhelm'den kullanma izni istedi. 28 Ekim 1908'de gazetede çıkan yazı bir sansasyon yarattı. Alman İmparatoru söze İngiltere ile iyi ilişkiler içinde olmak istediğini söyleyerek başlıyordu. Ancak, İngiliz basınının ve diğer eleştirmenlerin sürekli yanlış anlamaları karşısında sabrının tükenmekte olduğu konusunda da uyarıda bulunuyordu. Kendisinin 'sürekli dostluk önerileri' gözardı edilmekteydi, o da yapılan eleştirileri ve niyetlerinin yanlış yansıtılmasını 'kişisel bir hakaret' olarak görmekteydi. İnşa ettiği yeni filoya gelince, Japonlar'ın Uzakdoğu'da yükselen güçleri göze alındığında, İngilizler'in buna minnet duyacakları gün yakında gelecekti. "Siz İngilizler kafadan kontaksınız," diye devam ediyordu. "Bizim gibi büyük bir millet bu kuşkuları hak etmiyor. Neden anlamıyorsunuz!' Almanlar'ın 'çoğunun' -tabii kendisi onların arasında değildi- İngilizler'den nefret etmeleri gerçeği karşısında, kendisinin İngiltere ile iyi ilişkiler kurma çabası daha da güçleşmekteydi.

Sonuçta kıyamet koptu. Wilhelm'in iki devlet arasında gelecekte daha iyi bir anlayış için söylenmiş sözleri geri tepmişti. Ve huzurunu kaçırdığı sadece İngilizler değildi. Görüşmenin bir noktasında Fransızlar, Ruslar ve Japonlar dahil hemen hemen herkesin nasırına basmıştı. Almanya'da sağ kanat ken-

disini İngiliz yanlısı olmakla, sol da kendisini ilgilendirmeyen işlere karışmakla suçladı. Görüşmeyi incelemesi gereken von Bülow, Reichstag'a hükümdarın iyi niyetli olduğunu ve bir daha kişisel diplomasiye kalkışmayacağını bildirdi. Almanlar'ın çoğunun kendilerinden nefret ettiğini bilen İngilizler, Wilhelm'in çabalarını alaya aldılar. The Times, Kraliyet Donanması'nın Uzakdoğu'da bir müttefik bulduğuna memnun olacağı iddiası için, Almanya'nın savaş gemilerinin çoğunun, değil Hint Okyanusu ve Pasifik'e gitmek, Kuzey Denizi dışına çıkacak kömür taşıma kapasitesine sahip olmadığını iddia etti. Bu arada, her iki devlet de gemi yapımını sürdürdü ve aralarındaki ilişki giderek bozuldu.

Wilhelm'in planlarını aksatan sadece Daily Telegraph olayı olmamıştı. Wilhelm, her ikisi de Drang nach Osten politikasının başarısı için o kadar önemli olan Türkiye ve İran'da da beklenmedik güçlerle karşılaşmıştı. Türk askerleri 1905'te aniden İran sınırını geçmişler ve Sultan'ın hak iddia ettiği bazı köyleri işgal etmişlerdi. Şah, İngiltere ile Rusya'dan yardım alamayınca Almanlar'a başvurup, müttefiki Türkler'in çekilmesini sağlamasını istedi. Wilhelm çok güç bir durumda kalmıştı; binbir zahmetle ilişki kurduğu Sultan'la bozuşmak istemiyor, ama diğer yandan da, Doğu hayallerinin gerçekleşmesi için Şah'ın iyiniyetine ihtiyacı bulunuyordu. Bölgeye yeni gelen Almanlar, aynı anda iki eski düşmanla dost olmanın tuzağını görememişlerdi. Alman sefirinin Türkler'in çekilmesi için gösterdiği gönülsüz çabalar, bizzat Sultan tarafından reddedildi ve Sultan Almanya'nın kimden yana olduğunu sordu. Türkiye'nin haksız olduğunun bilinmesine karşın, kimse

işe karışmak istemiyordu. Bu arada Türkler, Tahran'da başlayan bir ayaklanmadan yararlanarak tartışmalı bölgeye daha fazla asker sürdüler.

Bütün bunlara karşın, ne Sultan'ın ne de Şah'ın başvuracak başka kimseleri olmadığından, Wilhelm ikisiyle de dostluğa devam etti. Ancak, 1908 Temmuzu'nda Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu gizlice ele geçirme planlarına, göründüğü kadarıyla nihai bir darbe indi. Sultan'ın despot yönetimine karşı çıkan ve kendilerine Jön Türkler adını veren demokratik görüşlü bir grup ihtilalci, ordudan da destek görerek Abdülhamid'i otokratik yetkisini, seçilmiş bir parlamentoya devretmeye zorladı. Türkler, Araplar ve Ermeniler kucaklaştı. Yüzyıllarca süren doğulu despotluğun yerini bir anda demokrasi almıştı. Ancak, Avrupalı devletlere güvence vermek için, Sultan'ın tahtta kalmasına izin verilmişti. Fakat, bu uzun süreli olmadı. Ertesi yıl, Sultan gerici unsurların desteğiyle yeniden iktidarı ele almak isteyince tahttan indirilip sürgüne gönderildi. Yerine daha ılımlı olan kardeşi V. Mehmet geçirildi.

Abdülhamid'in başlıca müttefiki olan Almanya, o güne kadar Osmanlı başkentinde bütün diğer Avrupa devletlerinden önde gelmekteydi. Ancak Jön Türkler'in otokrat Alman İmparatoru ve onun gibiler için harcanacak zamanları olmadığından, Almanya birden kendini dışlanmış bulmuştu. 1909 Ekimi'nde Türkler'in Balkanlar'daki Bosna ve Hersek eyaletlerini dostu Avusturya-Macaristan'ın, ilhak etmesine sessiz kalınca, Wilhelm, İstanbul'da daha da gözden düştü. Almanlar böylece on yıl geriye, Wilhelm'in Abdülhamid'in kanlı elini sıktığı günlere geri dönmüşlerdi. İstanbul'daki diğer Avrupalı Sefirler

Almanlar'ın artık tükendiğini ve yerini Türkiye'nin daha eski dönemden dostu olan İngiltere'nin alacağını görüyorlardı. Jön Türkler'in çoğu da yeni parlamenter demokrasi ideali olarak İngiltere'yi örnek almaktaydılar.

Ancak, İngilizler, Almanlar'ın yerini alıp Türkiye'nin yeni, ama deneyimsiz yöneticilerinin hamisi olmak fırsatını kullanamadılar. Jön Türkler'i kuşkuyla karşılıyorlar, onları Yahudi entelektüellerin ve diğer yabancıların emri altındaki ilkesiz demagoglar olarak görüyorlardı. Bu çok pahalı bir yanılgı olacaktı. Fırsatı kavrayacak yerde ortalığın yatışmasını bekleyerek geri çekildiler. Almanlar ise öyle davranmadılar. Boğaziçi'ne bakan büyük sefaretlerinden sinsice ve amaçlı olarak harekete geçtiler. Jön Türkler'in gerçek idealistler ve iktidar düşkünü acımasız bir klik arasında bölünmüş olduğunu bildiklerinden, Türkiye'nin gelecek liderleri olarak gördükleri bu ikinci grubu desteklediler. Ödüllerini almak için fazla beklemeleri gerekmedi.

Alman sefirine yakın olduğu bilinen üç kişinin liderliğindeki silahlı bir grup, 23 Ocak 1913'te Türk Kabinesi'nin toplantı yapmakta oldu Babıali'ye yürüdü. Yardım istenmemesi için önce telgraf tellerini kesen grup, zorla içeri girdi, Harbiye Bakanı ile kendilerine engel olmak isteyen iki subayı öldürdü. Sonra, Sadrazam'ın ve demokratik seçimle işbaşına gelmiş olan hükümetin istifasını istediler. Bunu başardıktan sonra ordu ve halk adına Türkiye'ye ve imparatorluğa hakim olduklarını bildirdiler. Konumu göstermelik olan Sultan Mehmet'in yeni rejime yapay bir yasallık kazandırmak üzere tahtta kalmasına izin verildi.

İngiliz sefiri hemen Dışişleri Bakanlığı'na telgraf çekip darbeyi bildirdi ve cuntanın 'kesinlikle Alman karakterli' olduğu uyarısında bulundu. Babıali'yi basan Binbaşı Enver'in Almanya'da eğitim gördüğü ve orada ataşemiliterlik yaptığı bir sır değildi. Kendisi ateşli bir Alman yanlısı olarak tanınırdı ve gerek o gerek arkadaşları, Kayzer Wilhelm'in yakını olan Alman Sefiri Baron Konrad von Wangenheim'ın arkadaşlarıydı. Darbecilerin planlarını on gün önce sefire açtıkları ve onun da onları bundan vazgeçirmek için bir şey yapmadığı ve ilgilileri uyarmadığı sonradan anlaşıldı. Pek çok kimse komplonun gerisinde Wangenheim'ın bulunduğuna inanıyordu.

Kayzer Wilhelm, İstanbul'da Alman etkinliğinin yeniden kurulmasına doğal olarak sevinmişti. Ancak bu, İngilizler için kötü haberdi. Fakat, bundan hoşlansalar da, hoşlanmasalar da bundan sonraki altı yıl boyunca Enver ile arkadaşları Türkiye'nin kaderine hakim olacaklardı. Bunun, sadece Türkler için değil tüm dünya için uzun vadeli etkileri olacaktı. Çünkü, çok geçmeden, yeni Türk liderlerinin en hırslısı olan Enver'in, ülkesinin sınırlarını çok aşan emellere sahip olduğu anlaşılacaktı.

O zamana kadar İngilizler'in Doğu'daki çıkarlarını toprak emelleriyle tehdit eden bir tek kişi vardı ve bu da Wilhelm'di. Şimdi birdenbire bunların sayısı ikiye çıkmıştı. İngiltere'ye karşı ortak bir nefreti paylaştıkları bilinen bu iki kişi emellerini gerçekleştirmek için güçbirliğine giderlerse ne olacaktı? Buna benzer bir durum, yüz yıl önce de görülmüştü. Napolyon ile Çar Aleksandr ordularını İran ve Afganistan'dan geçirip ortaklaşa İngiliz Hindistanı'na yürümeyi düşünmüşlerdi. İki liderin anlaşmazlığa düş-

mesi sonunda tehdit de ortadan kalkmıştı.

20. yüzyılda bir insanın böyle şeyler düşünebilmesi pek uzak bir olasılık da olsa, Hindistan'ın savunmasından sorumlu olan kişiler yeni tehditler konusunda sürekli olarak, kimi zaman paranoya derecesinde dikkatliydiler. Rus tehdidi azalmış, ama ufukta, Hindistan düşleri görme ihtimali olan başkaları çıkmıştı. Bunların başında Wilhelm ile Enver geliyordu. Ancak, Hindistan'ın savunma şeflerini kaygılandıran sadece bunlar değildi. Yetkililer bir süredir çok farklı bir tehdidin farkına varmaya başlamışlardı -kötü eli ülkeye içerden yönelen, gölgeden saklanan bir düşmandı bu.

Bölüm-3

'İçin İçin Yanan Bir Ateş Gibi'

Hindistan gizli Servisi başkanı Sir Charles Cleveland, 1911 yazında adamlarının, Hindistan'daki İngiliz egemenliğini yıkmaya yönelik tehlikeli ve gizli bir komployu açığa çıkardıklarını bildirdi. Simla'da yapılan savunma şefleri toplantısında bu ihanet hareketinin tüm ülkeyi 'için için yanan bir ateş gibi' sarmakta olduğunu söyledi. Yangın bir yerde söndürüldüğü anda başka bir yerde başlıyordu. Komplocular, yetkililer tarafından bilinen ve dikkatle gözetim altında bulundurulan her zamanki kışkırtıcılardan değildi. Bu insanlar çok zekiydiler ve çok iyi örgütlenmişlerdi. Mutlak bir gizlilik içinde, Hindistan'ın dört bir yanında suikastler, bombalamalar ve silahlı soygunlar gerçekleştiriyor-

lardı. Bunların tümü İngiliz Hindistanı'na karşı yöneltilmiş ve ustaca yönetilen bir genel stratejiyi ortaya koymaktaydı. Bunun arkasındaki bilinmiyordu. Sir Cleveland şöyle diyordu: "Beni izlenimlerime göre bunu yöneten ve kontrol eden çok büyük bir zekadır, peki ama kimdir?"

Toplantıya katılanlar, Cleveland'ın yerli komplolarını bulma ve komplocuları darağacına gönderme konusundaki efsanevi ününü bilirlerdi. Ancak, Balliol'da eğitim görmüş olan Gizli Servis Başkanı bu kere kendisinin de, örgütünün en iyi beyinlerinin de şaşkına döndüklerini ifade ediyordu. O gün kendisini dinleyenler arasındaki Hindistan ordusu istihbarat subaylarından genç Teğmen Normal Bray, Cleveland'ın sözlerini not ediyordu. 'Dünyada belki de benzerlerinin en üstünü olan' bu örgüt, komplonon ardındakini bilemiyorsa, diye yazacaktı daha sonra, o zaman bunun bir tek açıklaması olabilirdi. Bunu yönetenler Hindistan'ın dışında Cleveland'ın adamlarının erişemeyeceği uzaklıktaydılar.

Bir avuç İngiliz'in, tüm dünya nüfusunun beşte birinin yaşam ve kaderini ellerinde tuttukları bir ülkede dışardan desteklenen bir iç düşman korkusu yeni değildi. Daha yarım yüzyıl önceki Hindistan İsyanı'ndan sonra ülkede yaşayan Avrupalılar, bu kere düşman bir dış devletin kışkırtması ve yardımıyla yapılacak benzer bir kıyımı düşünerek ürperirlerdi. Kanlı 1857 Ayaklanması'nın dehşetini hala hatırlayanlar vardı. İnsanın uşakları tarafından uykuda öldürülmesi tam bir karabasandı; subayların karabasanı ise Hindistan Ordusu saflarındaki silahlı bir ayaklanmaydı.

Cleveland'ın uyarısıyla aynı dönemde, Hindis-

tan'ın tümünde, özellikle de Bengal'de, çoğunluğu İngilizler'e yönelik giderek artan şiddet hareketleri görülmekteydi. 1907 kışında Bengal Vali yardımcısı Sir Andrew Fraser'ın resmi treni iki kere havaya uçurulmak istenmiş, ikincisinde demiryolu üzerinde iki metrelik bir çukur açılmıştı. Ertesi yıl Hintli bir öğrenci Fraser'a yakın mesafeden tabancayla ateş etmiş, ama silahı tutukluk yapmıştı. 1909 Kasımı'nda Ahmedabad sokaklarından geçen Genel Vali Lord Minto'nun üstü açık arabasına iki bomba atılmış, ama ikisi de arabaya erişememişti.

Bir Hindu rahibi bir İngiliz bölge yargıcını öldürmüş, ele geçen cinayet silahı Browning marka otomatik tabancanın, ülkeye, başka silahlarla birlikte bir bavulun gizli bölmesinde sokuduğu anlaşılmıştı. Bu, cinayetin tekil bir olay olmayıp Hindistan dışında örgütlenen daha büyük bir planın parçası olduğunu gösteriyordu. Yine aynı yoldan ülkeye sokulan altmış sayfalık bir bomba yapım rehberinin bulunması ve diğer olaylar da bunu doğrulamıştı. Broşürde sadece bomba ve patlayıcı yapımı açıklanmıyor, bunların kişilere, kamu binalarına, karakollara, kışlalara ve demiryollarına karşı nasıl kullanılacağı da anlatılıyordu. Çok geçmeden, bu broşürün kopyaları ve patlayıcı yapımı için önerilen kimyasal maddeler polis baskınlarında sık sık ele geçmeye başladı. Ancak, hangi ülke kaynaklı olduğu ya da yazarının kimliği konusunda herhangi bir ipucu bulunamamıştı.

Tutuklamalar yapılmış, hüküm giyenlerden bazıları idam edilmişler, bazıları ağır hapse çarptırılmışlardı. Ama, bu suçluların ardındaki gerçek beyinler asla ele geçmediğinden, İngilizler'de iyi örgütlenmiş bir komplo ile karşı karşıya bulundukları korkusu

uyanmıştı. Sir Charles Cleveland'ın 'politik-suç faaliyeti' adını verdiği durumla savaşmak için çıkartılan yeni yasalara ve giderek artan sayıda tutuklamalara karşın, olaylar yayılmaya ve çoğalmaya devam ediyordu. Şimdi de altın külçeleri taşıyan trenlere ve varlıklı Hintliler'in evlerine silahlı saldırılar başlamıştı. Cephanelikler yağmalanıyor, ıssız karakollardaki silahlar alınıyordu. Kraliçe Victoria ve diğer İmparatorluk kahramanlarının heykellerine saldırılar oluyor, İngiliz kulüpleri ve kiliseleri basılıyor, büyük kentlerde şiddetli ayaklanmalar baş gösteriyordu. Ancak, o güne kadar bunları yabancı bir devlete bağlayacak bir ipucu elde edilmiş değildi. Esrarengiz kompolcular, her ne kadar denemiş olsalar da, üst düzey İngiliz memurlarından hiçbirini öldürememişlerdi. O zamana kadar, kurbanları hep Hintliler; polisler, yargıçlar, muhbirleri ve alt düzey yetkililer olmuştu.

Ancak, 1909 yazında Londra'nın tam ortasında genç bir Hintli suikastçı, Hindistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Sir William Curzon Wyllie'yi öldürdü. Dhingra adındaki bu Pencablı, Old Bailey'deki yargılanmasında kendini savunmadı, sadece eyleminin ahlaken haklı olduğunu iddia etmekle yetindi. "Nasıl Almanlar'ın sizin ülkenizi işgal etmeye hakları yoksa, sizin de benim ülkemi işgale hakkınız yoktur," dedi. Dhingra, bir İngiliz'in İngiltere'yi işgal eden Almanlar'ı öldürdüğü takdirde bir yurtsever ve kahraman olarak görüleceğini söyledi. Suçlu bulunarak ölüme mahkum edildi ve Pentonville Cezaevi'nde idam edildi. Cesedine Hindu olmayan birinin dokunmaması ve elbiselerinin İngiliz aleyhtarı davaya para sağlamak için satılması yollu son isteği red-

dedildi. Dhingra cezaevi arazisine gömüldü ve kalıntıları çok sonra, 1976'da Hindistan'a gönderildi.

Curzon Wyllie'nin böyle soğukkanlılıkla öldürülmesi, İngiliz kodamanları arasında bir şok dalgası yaratmıştı. Kurban iyi yürekli, kendini Londra'daki Hintli öğrencilerin refahına adamış bir insan olarak tanındığından, böylesi bir nankörlük tümüyle anlaşılmazdı. Ancak, o zaman bile, Londra'daki yetkililerin burunları dibinde bir şeyler döndüğü kimsenin aklına gelmedi. Olayın merkezinde, Londra'da yaşayan Hintli öğrencilerin yurdu olan Indie House bulunmaktaydı. Highgate'de Cromwell Caddesi 65 numaradaki otuz öğrencilik bu bina, İngiltere'deki Hindistan ihtilalci hareketinin gizli merkeziydi. Burada özenle seçilen gruplara ihtilalci felsefe ve stratejiden bomba yapımına ve suikast tekniklerine kadar çeşitli dersler verilmekteydi. Arkada 'savaş atölyesi' olarak bilinen küçük binada Hintli kimya öğrencileri bomba yapım deneyleri yaparlar, başka bir köşede Hindistan'a kaçak olarak sokulan borşürler hazırlanırdı. Ayrıca, yine binanın gizli bir köşesinde, gizli yollarla Hindistan'a gönderilmeyi bekleyen küçük bir cephanelik de yer almaktaydı.

Bu eylemlerin ardında, yurdun müdürü de olan Vinayak Savarkar adında 27 yaşındaki Hindu aydını bulunmaktaydı. Savarkar, İngiltere'ye 1906'da sözde hukuk okumak için gelmişse de, asıl amacı bomba yapımını ve ihtilalcı mücadeleyi öğrenmekti. Hindistan'da 16 yaşındayken Hindu tanrıçası Durga'nın önünde İngilizler'i anayurdundan kovmaya yemin etmişti. Bomba atölyesinde uzun saatler harcar, deneyler yapar, öğretir ve oradan bir arkadaşının anlatışıyla, 'ellerinde pikrik asidin sarı lekeleriyle' çıkar-

dı. Savarkar arkadaşlarıyla Tottenham Court Road'daki bir tabanca atış salonunda da, India House'dan diğer genç ihtilalcilerle, gerçekleştirilecek suikastların talimini yapardı.

Savarkar Hint İsyanı'nı bir Hintli'nin özünden yazmıştı. The Indian War of Independence aslında Marathi dilinde yazılmış ve Hindistan'da basılıp dağıtılmak üzere hazırlanmıştı. İngiliz yetkililer her nasılsa kitabı haber almışlar ve metnin bir kısmını da ele geçirmişlerdi. Böylece, kitap daha tamamlanmadan basımı yasaklanmıştı ve Hindistan'da hiçbir basımevi kitabı basma riskine girmeye hazır değildi.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın kitabın Paris'te basılmaması için Fransız hükümetine baskı yapmasından sonra, 1909'da Hollandalı bir basımcı işi yapmayı kabul etti ve İngilizler olayı ancak bittikten sonra haber aldılar. Kitap sahte kapaklarla, Pickwick Papers ve diğer edebi eserler görünümü altında, kaçak olarak Hindistan'a sokuldu. Çok geçmeden de oradaki politik aşırılıkçıların kutsal kitabı haline geldi. Kitabın ilk kopyalarından birini ele geçiren The Times'tan Valentine Chirol bunu, 'İsyan'ın çok ilginç bir tarihçesi' olarak nitelemektedir. Gerçekten de, kitap, yetkililer tarafından o kadar kışkırtıcı bulunmuştu ki, Londra'daki Hintli öğrencilerin okumamaları için British Museum Kütüphanesi'nin kataloğunda bile yer alması önlenmişti. Kitap Hindistan'da İngilizler kırk yıl sonra ülkeyi terk edene kadar yasaklı kaldı. Böylesine ünlenmiş olması, kitabı Hindistan'daki Avrupalılar arasında bile çok popüler yapmıştı. Kopyaları özgün fiyatının birkaç katına elden ele dolaşmaya başladı ve toplanan paralar ihtilalci dava hesabında toplandı. Gerek bundan gerek

diğer kaynaklardan, biriken parayla genç Hintliler'e Londra'da devrimci savaşı öğrenmeleri için burslar sağlandı.

Bütün bu olanlara karşın Londra'daki yetkililerin India House duvarları ardındaki komplodan nasıl haberleri olmadığı sorulabilir. Bu başarısızlığın başlıca nedeni, o sırada Sir Charlers Cleveland'ın Simla'daki örgütüyle, politik suç fikrine hiç alışkın olmayan Scotland Yard arasındaki bağlantı kopukluğuydu. Hindistan Dışişleri Müsteşarı Sir William Lee-Warner, 1907 yazında, Scotland Yard'ın, İngiltere'deki Hintli ihtilalcilerin eylemleri konusunda bilgi toplamada, 'tam anlamıyla beceriksiz' olduğundan şikayet etmişti. Genel Vali'nin özel sekreteri, ertesi yıl yaptığı bir Londra ziyaretinde amirine, oradaki Hintli öğrencilerin İngiliz yönetimine karşı, giderek artan düşmanlıkları konusunda uyarıda bulunmuştu. Bunun sonunda, 1909'da İngiliz ve Hindistan hükümetleri arasında varılan bir anlaşmada, politik deneyimli emekli bir Hindistan Emniyet yetkilisinin Londra'da kalıp, aşırılıkçı grupların eylemleri ve hareketlerini sessizce, ama yakından incelemesi kararlaştırıldı. Bu sırada, India House da kuşku altındaydı ve Hintli muhbirler kullanılarak, basının 'Sırlar Evi' dediği binaya nüfuz etme çalışmaları başlatıldı. Ancak, Sir William Curzon Wyllie'yi suikastçının kurşunundan kurtarmakta geç kalınmıştı. Daha sonra anlaşıldığına göre, suikastta kullanılan tabancayı Dhingra'ya veren de Savarkar'ın ta kendisiydi.

Polisin elinde kendisini suikasta yardımcı olmakla suçlamak için yeterli kanıt yoksa da, Savarkar Londra'nın kendisi için giderek daraldığını görüyordu. Yetkililerin üzerine çullanmaları artık sadece bir

an mesclesiydi. Bu nedenle, 1910 Ocağı'nın başlarında sessizce Paris'e geçerek ihtilalci merkezini oraya taşımayı kararlaştırdı. Ancak, bu kaçış sırasında, Londra ve Hindistan'daki dedektifler de kaybettikleri zamanı telafi etmeye başlamışlardı. Onun Hindistan'a kaçak silah yollama işine karıştığına ve yolladığı silahlardan birinin bir İngiliz yetkilisini öldürmekte kullanıldığına dair ipuçları elde etmişlerdi. Savarkar, İngiltere'ye yeniden ayak bastığında tutuklanması için emir çıkarıldığını ve Hindistan'da yargılanması için iade edilmesi girişiminin başlatıldığını bilmiyordu.

Savarkar, 1910 ilkbaharında, arkadaşlarının uyarılarına karşın kısa bir süre için Londra'ya dönmeye karar verdi. Victoria İstasyonu'nda trenden inince Scotland Yard memurları tarafından tutuklandı. İtham edildiği suçlar arasında şunlar da vardı: 'Kral Hazretleri'nden İngiliz Hindistanı'nın egemenliğini almak için komplo kurmak' ve 'Hindistan İmparatoru Kral Hazretleri'ne savaş açmak ya da savaş açılmasına azmettirmek.' Ayrıca, silah sağlayıp dağıtmak, halkı cinayete teşvik etmek ve isyana teşvik edici demeçler vermek gibi suçlar sıralanıyordu. Hindistan'da, onun kana susamış teşvikleri doğrultusunda davranmış pek çok kişi, çok daha az gerekçeyle idam edilmişlerdi.

Bow Street Mahkemesi'nin kararıyla sınırdışı edilen Savarkar, polis eşliğinde Bombay'a giden bir gemiye yerleştirildi. Ancak, Marsilya Limanı'nda eskortunun sırtı kendisine dönükken bir lomboz deliğinden suya atladı. Arkadaşları bir arabayla kendisini kıyıda bekleyeceklerdi. Ancak, bir kahvede takılıp kalmışlar ve randevuya zamanında yetişememişler-

di. O sırada polisler kendisine yetiştiler, kelepçeleyip gemiye geri götürdüler. Olay Fransız topraklarında yer aldığı için uluslararası bir gürültü koptuysa da, o zamana kadar Savarkar, Bombay'a götürülmüştü. İngilizler onu asmanın bir kahraman yaratmak anlamına geleceğini biliyorlardı. Bombay Valisi'nin 'Hindistan'ın çıkardığı en tehlikeli insanlardan biri' olarak nitelediği bu adam, o sıralarda İngilizler'in 'Şeytan Adası' olarak ün salmış Andaman Adaları'na gönderildi. Yetkililer açısından, Savarkar, artık yaşamının sonuna kadar ayak bağı olmayacaktı. Ancak, İngiliz aleyhtarı davaya kazandırdığı tutkulu genç ihtilalciler için sürekli bir esin kaynağı olarak kalacaktı. Bunların arasında onun yerini almaya ve Britanya İmparatorluğu'nun tüm gücüne karşı koymaya hazır insanlar vardı. Bunlardan biri de Oxford'da eğitim görmüş olan Har Dayal'dı. Dayal 'düşmanından' para almak yerine, bursunu ve parlak bir kariyeri terk etmeye karar verdi.

Dayal, India House'da çalıştıktan sonra, kendisinden bir yaş büyük olan Savarkar'ın etkisine girdi. O yıllarda ihtilalci fikirlerin merkezi olan Paris'e gitti, orada acı deneyimlerini yenilere aşılamaya hevesli, sürgündeki Rus ihtilalcileriyle tanıştı. Ancak, kısa bir süre sonra Hindistan'daki İngilizler'e karşı kullanılacak stratejiler konusunda, komplocu arkadaşlarıyla anlaşmazlığa düştü. Dayal'a göre, suikastler her ne kadar davalarını duyurmaya yarasa da, bu yöntemle İngiliz yönetimini yıkacak bir milli ayaklanma asla başlatılamazdı. Çok daha büyük bir şeye gerek vardı. Har Dayal, "Baltayı ağacın köküne indirmeliyiz, sadece dalları kesmekle yetinmemeliyiz", diyordu. Davanın suikastçilere değil, devrimci ruhla

yetiştirilecek ve sonra Hindistan'a gizlice sokularak kendisini bekleyen gizli silah depolarına erişecek eğitimli bir orduya ihtiyacı vardı. Ve Har Dayal böyle bir ordunun nereden bulunulabileceğini biliyordu.

Pencab'da 1905 ve 1910 arasında süren şiddetli kıtlık sonunda binlerce Sih, Burma, Malaya ve Çin'e göçmüştü. Bunların bir kısmı, daha da doğuya gitmiş, Amerika ve Kanada'nın Pasifik kıyılarına yerleşmişlerdi. Çok geçmeden San Fransisco ve Vancouver bölgelerinde, kendi tapınak ve okullarına sahip, Sih ve Hintli toplulukları kurulmuştu. Bunlardan çoğu iri yarı insanlardı ve yine bir çoğu Hindistan ordusu saflarında hizmet görmüştü. Ancak, Kuzey Amerika topraklarında umduklarını bulamamışlardı. Bambaşka bir dil kullanan Avrupalı çoğunluk kendilerine yabancı gelen gelenekleri yüzünden onları tutmuyordu. Çok düşük ücretlerle çalışmaya hazır olmaları da, işçi sendikalarını kızdırmaktaydı. Sayılarının giderek artması, çok geçmeden göçmen dairesinin de dikkatini çekmiş, Hintliler toplum dışına itilir olmuşlardı. İşte, Har Dayal 1911 Eylülü'nde, böyle bir dönemde California'ya yerleşti ve ihtilalci merkezini İngilizler'den çok uzakta olan bu yere kurdu.

Bu arada, Hindistan'da Savarkar'ın sahneden çekilmesine karşın terör devam ediyor, on beş günde bir cinayet işleniyordu. Kurbanlar çoğunlukla İngilizler'in hizmetindeki Hintliler ve polislerdi. Aşırılıkçılar 23 Aralık 1912'de o güne kadar yaptıkları en büyük saldırıyı gerçekleştirdiler. Vali Lord Hardinge ve eşi, Hindistan'ın yeni başkenti Delhi'de fil sırtında bir geçit törenindeyken bir bomba atıldı. Patlama altı mil uzaktan duyuldu, ama Vali ile eşi ölmediler.

Ancak, Lord Hardinge ağır yaralanmış, bombanın içine doldurulan çivi, vida ve gramafon iğnelerinden sırtı parçalanmıştı. Törenin yapıldığı caddelerde 500 üniformalı ve 2500 sivil polis olmasına karşın suikastçi kaçabildi. Saldırı, hem Hindistan'daki hem de anayurttaki İngilizler arasında öfke ve korku uyandırdı. Bir gazete, her yeni olayda yirmi beş terorizm zanlısının asılmasını, bir diğeri de poltik kışkıştıcıların 'kent çöpçüleri tarafından sokakta kırbaçlanmalarını' istedi. Terör eylemlerini sona erdirmenin tek yolunun bu olduğu düşünülüyordu.

Saldırıyı üstlenen Har Dayal'dı, ancak bunun doğruluğu hiç kanıtlanmadı. İngilizler Dayal ile çevresindekinin tutuklanıp sınırdışı edilmesi için Amerikan hükümetine baskı yapmaya başladılar. Fakat, Dayal'ın işe karıştığının bir kanıtı olmadan ve Hintliler'in davalarına sempatiyle bakan Amerikan halkına rağmen bunun gerçekleşmesi olanaksızdı. Deneyimli ve eski bir Hindistan Emniyet görevlisi olan William Hopkinson -ki, kendisi o sırada Kanada'da çalışıyordu- Har Dayal'ın durumunu incelemek için gizlice San Fransisco'ya gönderildi. İyi Hintçe konuşan Hopkinson, sahte bir adla ihtilalcilerin merkezine yakın bir otele yerleşti. Görevi Simla'daki Sir Charles Cleveland'a Har Dayal'ın planlarını bildirmek ve onun yaptıklarını açığa çıkararak ABD yetkililerine, eğer yeni bir saldırı yapma imkanı verildiği takdirde, bunun İngiliz-Amerikan ilişkilerinde çok kötü sonuçlar doğuracağını anlatmaktı.

Hopkinson'un olan biteni anlaması uzun sürmedi. Cleveland'a ilk raporunda, Har Dayal'ı o güne kadar gördüğü Hintli aşırılıkçıların 'en tehlikelisi' olarak niteleyip doğu felsefesi öğrettiği -en azından

göstermelik olarak- California Üniversitesi'ndeki Hintli öğrenciler üzerinde etkisi hakkında uyarılarda bulundu. Hopkinson onun, konumundan yararlanarak en parlak öğrencileri kendisine çektiğini de öğrendi. Dayal ile diğer komplocular ihtilal tohumlarını, basit ve çoğunlukla okuryazar olmayan Sihler arasında da ekiyorlardı. Hopkinson henüz farkında değildi, ama Har Dayal İngilizler'i Hindistan'dan atacak ordusunun askerlerini bunlar arasından seçmeyi planlıyordu. Dayal ihtilalci örgütüne isyan anlamına gelen Ghadr adını verdi. Hareketin sözcülüğünü yapan aynı isimdeki gazete, dünyanın her yanındaki sempatizanlara gönderilmekteydi. Hareketin faaliyetleri Kuzey Amerika'da yaşayan Hintliler'le sınırlı değildi. Çok geçmeden parmakları Pasifik'in ötesine uzanmış, Burma, Çin, Malaya, Japonya ve Hintliler'in yaşadığı her yerde gizli hücreler açılmıştı. Üye sayısı artık binlerce ulaşmıştı ve bunların hepsi de İngiliz egemenliğinden kurtulmak ve yerine özgürce seçilmiş cumhuriyetçi bir hükümet getirmek için yemin etmişlerdi.

Har Dayal ile ihtilalci arkadaşları bu sıralarda hiç beklenmedik bir yerden yardım alabileceklerini görmeye başladılar. Avrupa devletleri, özellikle de Almanya ile İngiltere arasında aylardır bir savaş olasılığı vardı. Böyle bir şey olduğu takdirde, İngiltere'nin içine düşeceği kriz, kendileri için bir fırsat olabilirdi. Ayrıca, Almanya ile ittifak yapabilirlerse, Berlin'den silah, para ve uzman askeri danışmanlık gibi çok değerli yardım alabilirlerdi. Pan-Germen hareketinin sözcüsü ve ünlü bir Prusyalı militarist olan General Friedrich von Bernhardi'nin Almanya ve Eşikteki Savaş adlı sansasyonel kitabının yayın-

lanması, grubu heyecanlandırdı. General bu kitabında ülkesinin özellikle İngiltere'ye karşı çeşitli şikayetlerini dile getiriyor ve bunların düzeltilmesi için savaşmayı öneriyordu. Eğer, Almanya tarihi misyonunu gerçekleştirecekse böyle bir savaş sadece kaçınılmaz değil, aynı zamanda gerekliydi de.

Von Bernhardi 'Ya Dünya Gücü ya Çöküş' adlı bölümde dikkatleri İngiliz Hindistanı'na çekip, burasının bir kıvılcımla patlayacak bir barut fıçısı olduğunu iddia ediyordu. Hızla genişleyen Hindu milliyetçi harekete ve Hindistan'ın Müslüman despotlarına karşı birleşecek olursa, kopacak sarsıntı Britanya İmparatorluğu'nu temellerine kadar sarsabilirdi. İngiltere ile Almanya arasında savaş çıkması durumunda ise, Hindistan'da ve büyük bir olasılıkla Mısır'da da şiddetli bir ayaklanma olacaktı.

Har Dayal ve komplocuları için bunlar başdöndürücü şeylerdi. Demek, hareketleri Almanlar'ın dikkatini çekmişti ve özellikle bir savaş sırasında işbirliğini kabul edebileceklerdi. Har Dayal Berlin'le ilişki kurarak bir İngiliz-Alman savaşı durumunda Berlin'den yardım görüp göremeyeceklerini araştırdı. Gizli yollardan gelen yanıtlar güven vericiydi. Öyle ki, 31 Aralık 1913 tarihinde San Fransisco'daki bir ihtilalciler toplantısında, Har Dayal ve diğerlerinin yanında 'özel konuk' olarak Alman konsolosu oturuyordu. Har Dayal yaptığı konuşmada salondakilere Almanya'nın kısa bir süre sonra İngiltere ile savaşa gireceğini ve 'yaklaşan ihtilal' için Hindistan'a gitmeye hazır olmalarını söylemişti. Toplantıda, General Bernhardi'nin kitabından bölümler de okumuştu.

Alman basını da Hindistan'a ilgi göstermeye baş-

lamıştı. Berlin Tegeblatt 6 Mart 1914'te İNGİLTERE'NİN HİNDİSTAN SORUNLARI başlığı altında bir haber yayınladı. Burada İngiliz egemenliğine son vermek için ülke dışında bir hareket başladığı bildiriliyordu. Komplocuların genelde California'da üslendikleri ve buradan Hindistan'a kaçak silah soktukları anlatılıyordu. Bu durum Birleşik Devletler'in iki hafta sonra Har Dayal'ı tutuklamalarına yol açtı. Bu hareketi hızlandıran bir şey de, Har Dayal'ın arkadaşlarının birinin yargılanması sırasında, 'genel bir Avrupalı katliamına' karşı niteliği taşıyan California üniversitesi antetli bir kağıdın mahkemeye sunulmasıydı.

Har Dayal, San Fransisco gazetelerine verdiği bir demeçte, yaşamını Hindistan'da İngiliz yönetimine son vermeye adadığını kabul etti, ama ayaklanma ya da suikast çağrısında bulunduğu iddiasını reddetti. Dayal, 'Birleşik Devletler'in iğrenç bir İngiliz boyunduruğunda olması yüzünden' tutuklandığını söylüyor, ABD yetkililerini 'İngiltere'nin ayaklarını yalamakla' suçluyordu. İki günlük tutukluluktan sonra, Dayal 1000 dolar kefaletle bırakıldı. Ghadr hareketini güvenilir bir arkadaşına teslim ettikten sonra da ortadan kayboldu. Taraftarları Amerikan yetkililerine ve basınına bu kaçışı açıklamak için onun İngiliz ajanları tarafından kaçırıldığını iddia ettiler. Ancak Dayal, bir ay sonra İsviçre'de ortaya çıkarak talimatlarını oradan yayınlamaya ve İngiltere ile Almanya arasındaki topyekün bir savaşı beklemeye başladı. Ve çok beklemesi de gerekmezdi.

Savaşa yol açan olaylar zincirini burada yeniden anlatmak aslında pek gerekli değil. Avusturya-Macaristan tahtı varisi Arşidük Franz Ferdinand ile ka-

rısı, 28 Haziran 1914'te bir Sırp öğrenci tarafından öldürüldü. Sırbistan'ın suikaste katıldığını açıkça belli eden bir kanıt olmamasına karşın, Almanya'nın teşvikiyle Avusturyalılar Sırbistan'a savaş açtılar. Sırplar'ı destekleyen Ruslar, ertesi günü Almanya ve Avusturya-Macaristan sınırlarına yığınak yaptılar. Almanlar da onları izledi ve hemen o gün İngiltere hükümeti artık kaçınılmaz görünen çatışma için Kraliyet Donanması'na hazır olmasını emretti. Kayzer Wilhelm yanlış bir hesap yaptığını anlamakta gecikmişti. Wilhelm, İngiltere'nin tarafsızlığını sağlamak için Almanya'nın son dakikada gösterdiği çaba, Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey tarafından reddedildi ve Wilhelm bir hafta içinde kendini İngiltere, Fransa, Rusya, Belçika ve daha sonra da Japonya ile savaşta buldu.

Wilhelm müthiş bir hayal kırıklığına uğramıştı. Öfkesi en çok 'o iğrenç, yalancı ve vicdansız millet' İngilizler'e ve daha kişisel olarak 'o pis köpek Grey'e' yöneltilmişti. Gazetelerin artık 'Avrupa'nın Kuduz Köpeği' olarak adlandırdıkları Wilhelm, İngiltere'yi Almanya'yı çökertmek için müttefikleriyle birlikte bir komplo düzenlemekle suçladı. Şöyle diyordu: "Almanya, politikacılarımızın bütün çabalarına karşın, artık tümüyle kuşatılmıştır. Ağ üzerimize atılmıştır. İngiltere ısrarla sürdürdüğü ve bizim de karşısında çaresizlik içinde kaldığımız Alman aleyhtarı dünya politikasının meyvelerini toplamaktadır..." Kendi imparatorluk hayallerinin böyle engellenmesine kızan Wilhelm, Doğu'daki tüm Alman ajan ve diplomatlarına ünlü emrini yayınladı: İngiliz kuzenlerine karşı 'tüm İslam dünyasının gazabı' artık salıverilmeliydi.

Bölüm-4

Kayzer Wilhelm'in Kutsal Savaşı

Kazyer'in, Doğu halklarını ve aşiretlerini Almanya'nın düşmanlarına karşı ayaklandırma planının Berlin'de pek çok taraftarı vardı. Bu şahinlerin en başında, konuyu ilk başta ortaya atan ünlü doğu bilimcisi Max von Oppenheim geliyordu. Von Oppenheim, savaştan bir süre önce Kahire'de diplomatik kimlikle çalışırken, Dışişleri Bakanlığı'ndaki amirlerine gizli bir rapor hazırlamış ve burada, bir savaş durumunda, militan İslam'ın Alman savaş mekanizmasına "hesap edilemeyecek kadar etkin biçimde" bağlanabileceğini göstermişti. Bu raporun Wilhelm'in hayallerini beslediğine dair kanıtlar vardır. Savaş başladığında Oppenheim derhal Berlin'e çağrıldı ve İtilafçılar'a, özellikle de İngiltere'ye karşı böyle bir terör planı hazırlaması istendi.

Cihadı Alman stratejisinin önemli bir parçası olarak gören bir diğer kişi de, Genelkurmay Başkanı

General Helmuth von Moltke'ydi. Yetmiş yıl önce, Almanya'nın dikkatini Doğu'da kendisini bekleyen büyük fırsatlara çeken Yüzbaşı Helmuth von Moltke, onun amcasıydı. General, Hindistan ve Kafkasya'da şiddetli ayaklanmalar başlatarak "İslam fanatikliğinin" İngiliz ve Ruslar'a yöneltilmesi için ısrar ediyordu. Böyle bir planın uygulanabilirliğini garantileyen ise, İngiliz ve Ruslar'a duyduğu antipati yüzünden çok önemli Doğu deneyimini Wilhelm'in hizmetine sunmuş olan İsveçli kaşif Sven Hedin'di.

Alman ileri gelenlerinden fikri tümüyle destekleyenler içinde, Hindistan ile paha biçilmez hammaddelerinin İngiltere'nin pençesinden koparılmasını isteyen Prusyalı çelik kralı August Thyssen de vardı. Savaş ilan edilmesinden hemen sonra kaleme aldığı bir raporda, Alman sanayiinin ihtiyacı olan doğal kaynaklar bakımından zengin olan toprakların sürekli ilhakını önermişti. Thyssen'e göre, bunlar arasında Kafkasya'nın maden ve petrol bölgeleri vardı. Buradan kalkıp, sorun çıkarmayacak olan İran'ı aşarak Hindistan'a "öldürücü bir darbe" indirilebilirdi. Almanya'nın ortaya attığı cihadın diğer bir savunucusu da, Berlin Üniversitesi'nde Türk tarihi profesörü olan Jackh'tı. Kayzer'in müthiş güvendiği bu ateşli yayılmacı, hükümdarı bu büyük serüvene itmiş, onu, Doğu'daki bütün yerli halkların bu çağrıyı beklediğine inandırmıştır.

Kimi yüksek rütbeli askerler, planın başarı şansı hakkında kuşkuluysalar da, cihad komplosu Dışişleri Bakanlığı'nın tam desteğini almıştı. Planlamanın başında ise, sonradan Dışişleri Bakanlığı'na getirilecek olan Dışişleri Müsteşarı Arthur Zimmermann vardı. Kendisi de genç bir diplomat olarak Doğu'da bulun

muştu. Danışmanları ise Oppenheim ve Jackh'tı. Proje çok geçmeden Zimmermann Planı olarak anılmaya başlandı. Planda bir diğer önemli kişi de Almanya'nın İstanbul Sefiri Baron Konrad von Wangenheim'dı. Boğaz ufuklarına hakim ve cephesi İran, Afganistan ve Hindistan'a dönük dev sefareti, cihadın başlatılacağı üs olacaktı.

Wangenheim savaşın başlangıcından kısa bir süre sonra Amerikalı meslektaşına, "Önemli olan İslam dünyasıdır" demişti. Amerikan sefiri Morgenthau yıllar önce şöyle anlatıyor: "Odasında oturmuş, kocaman kara bir Alman purosu tüttürürken, bana Almanya'nın, fanatik İslam dünyasının tümünü Hıristiyanlar'a karşı ayaklandırmayı planladığını açıkladı." Ama önce, o zaman hala tarafsız olan Türkiye'yi Alman saflarında savaşa sokmak gerekliydi. Çünkü, ancak Halife sıfatıyla Sultan, cihad ilan edebilirdi. Amerikalı, bu nedenle, "Kayzer'in dünya hakimiyeti için kurduğu komplonun başarısı sadece Wangenheim'a bağlıdır" diye yazıyor. Wangenheim'ın görevi Türkiye'nin Almanya'nın müttefiki olarak savaşa girmesini sağlamaktı. Morgenthau şöyle diyor: "Wangenheim bu görevi başardığı takdirde, yıllardır son hedefi olarak gördüğü Almanya Şansölyeliği'ni alacağına inanıyordu."

Cihadın en çekici yanlarından biri de, insan gücü ve para bakımından ucuz olmasıydı. Dost ve sempatik aşiretlerin yardım ettikleri birkaç ajan, normalde birkaç piyade tümeni gerektirecek bir işi başarabilirdi. Ancak, amacın gerçekleştirilmesi, planlamanın mükemmelliğine bağlıydı ve Almanlar da bu konunun ustasıydılar. Uygun liderler bulmak, onları yüklenecekleri olağanüstü görev için eğitmek gereke-

cekti. Zimmermann, Wangenheim'ın Türkiye'yi savaşa sokmayı başaracağından o kadar emindi ki, hemen kollar sıvandı. Zimmermann pek az kişinin bildiği bir şeyi biliyordu: Almanya ile İngiltere savaşa girmeden iki gün önce, yani 2 Ağustos 1914'te, Wangenheim ile Türk kabinesinde başında Enver Paşa'nın bulunduğu Alman yanlısı klik arasında gizli bir askeri anlaşma imzalanmıştı. Bu, Türkiye'nin Almanya safında savaşa girmesinin garantisi değilse de, ona çok yakındı.

Avrupa'daki kampanya henüz yeni başladığından ve Kayzer'in generalleri savaşı kısa sürede kazanacaklarına inandıklarından, Almanlar Türkiye'yi savaşa hemen sürmek istemiyorlardı; Türkiye ancak işler kötü gittiği takdirde ortaya atılacaktı. Türkiye'nin savaşa girmesi, onlar Avrupa fetihlerini bitirip de Doğu'daki emellerini gerçekleştirmeye hazır olana kadar bekleyebilirdi. Güçlerini seferber edip halkını istemediği bir savaşa hazırlayacak olan Enver Paşa'nın bu iş için üç dört aya ihtiyacı olduğundan, onun da acelesi yoktu. Türkler, Ruslar'ın özellikle İstanbul ve Boğazlar üzerindeki emellerinden korkuyorlardı. Ama, içlerinde pek azı, Kırım Savaşı'nda Ruslar'a karşı kendi yanlarında kan dökmüş olan İngiliz ve Fransızlar'a karşı kötü niyetliydiler. Üstelik, Almanlar'la iş yapanlar onları fazla kibirli buluyorlardı. Ancak, aniden her şey değişti ve Wangenheim ile Enver Paşa'nın istedikleri oldu.

O sırada İngiliz tersanelerinde Türk donanması için iki savaş gemisi inşa edilmekteydi. Türk donanmasının bu en büyük ve en modern gemilerinin bedeli, devletin çağrısı üzerine halk tarafından ödenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun her düzeydeki

memurları, donanmanın gururu olacak ve daha önemlisi Rusya'nın Karadeniz filosu ile bir denge sağlayacak olan gemiler için aylıklarından kesinti yapılmasını kabul etmişlerdi. Gemileri teslim almak için İngiltere'ye Türk mürettebat gönderilmiş, İstanbul'da yeni gemilerin Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçişini kutlamak için Donanma Haftası düzenlenmişti. Ancak, Bahriye Bakanı Winston Churchill, aniden Türk gemilerine Kraliyet Donanması'nın el koyduğunu bildirdi. Açıklama, Almanlar'la Türkler'in gizli anlaşma imzaladıkları gün yapılmıştı. Londra'nın bu gizli anlaşmadan henüz haberi yoktu. Ama, sadece varlığı bile, Churchill'in kararını haklı çıkarmaya yeterdi.

Gemilerin gelmeyeceğinin Türkiye'de duyulması, düşkırıklığı ve öfke yarattı. Gemilerin alınması için harçlıklarını bağışlayan binlerce öğrenci, İngiliz hükümetinin bu kararına tepki olarak yürüyüşler düzenledi. Türkler'e tazminat önerilmesini ve kısa süre sonra gizli anlaşmanın varlığını öğrenen İngiltere'nin haklı çıkmasına rağmen, İngiliz-Türk ilişkileri en düşük düzeye indi. Türk kamuoyu üzerindeki bu etki, Enver Paşa ile Kabine'nin Alman yanlısı grubu için beklenmedik bir fırsattı. İşin aslından habersiz olan Türkler de, Almanya ile gizli anlaşmayı öğrenmiş olsalardı, kuşkusuz bunu sevinçle karşılayacaklardı. Enver Paşa ile Alman komplocular bunun üzerine kozlarını oynamaya karar verdiler.

Churchill'in iki Türk savaş gemisine el koymasından bir hafta sonra, iki Alman kruvazörü Goeben ve Breslau kendilerinden daha güçlü bir İngiliz filosu tarafından kovalanıp Boğaziçi'ne sığındılar. Türk sularının hemen dışında demirlemiş olan İngilizler, o

sırada resmen tarafsız olan Türk hükümeti nezdinde durumu protesto ettiler. Uluslararası yasalara göre, gemilerin ve mürettebatın ya enterne edilmesini ya da Kraliyet Donanması ile karşılaşmak üzere Türk sularından çıkarılmasını istiyorlardı. Türkler'in yanıtı şaşkınlık yarattı. Alman kruvazörlerinin, Churchill'in el koyduğu iki İngiliz yapımı gemi yerine hükümet tarafından satın alındığı bildirildi. Bunlara hemen Türk adları verildi, Alman müterrebata da Türk denizci üniforması giydirildi.

Ancak bu, Türkler'in istemeye istemeye savaşa çekilmesiyle sonuçlanacak bir dizi olayın başlangıcıydı. Avrupa'daki savaş, Kayzer'in generallerinin tahmin ettikleri kadar iyi gitmediği için, Berlin, Doğu kartını oynama zamanının geldiğini hissediyordu. Ne var ki, Türk Kabinesi içinde ülkelerinin tarafsız kalmasını isteyen güçlü üyeler vardı. Türkiye'yi bir an önce Almanlar'ın safına katılmak isteyen Wangenheim ve Enver Paşa, destekleri giderek artan ılımlıları yola getirmek için çok ciddi bir şey yapılması gerektiğini görüyorlardı.

Savaşın başlamasından iki buçuk ay sonra, 27 Ekim'de, artık Sultan Selim ve Midilli adlarındaki iki savaş gemisi, Sultan'ın donanmasının diğer gemileriyle birlikte gizli bir emirle Karadeniz'e açıldı. Gemiler doğruca büyük Rus limanı Odessa'ya gidip savaş ilan etmeden kenti bombaladı. Aralarında bir Rus kruvazörü de olmak üzere bir dizi gemi batırıldı, petrol depoları ateşe verildi. Sultan'ın hizmetindeki bir Alman amiralinin komutasında olan gemiler, komşu Rus limanlarını da topa tuttuktan sonra Boğaz'daki üslerine döndüler. Türk Kabinesi'nin ılımlı üyeleri, kendi adlarına yapılmış bu hareketten

dehşete düştüler ve dördü istifa etti. Olayı hazırlamış olan Enver Paşa, doğru olmadığı herkesçe bilinmesine rağmen, ilk ateş edenin Ruslar olduğunu iddia etti. Enver Paşa'nın Ruslar'dan özür dilemesi istendi. Ancak, geç kalınmıştı: Bu arada, Rusya, Türkiye'ye savaş ilan etmiş ve sefiri bavullarını toplamaya başlamıştı. Kabine'deki istifalar sonunda, Alman yanlısı grup ülkenin kaderine artık hakim oldu. Enver Paşa tartışmasız diktatördü.

Fransız ve İngiliz sefirleri 30 Ekim'de pasaportlarının iadesini istediler ve kendi uyruklarını ülkeyi terke çağırdılar. Türkiye ile savaş artık kaçınılmaz görülüyordu. Sefirler yanlarına alamayacakları gizli belgeleri yaktıktan iki gün sonra, özel bir trenle İstanbul'dan ayrıldılar. Yabancı uyruklular ülkeden ayrılmaya çalışırlarken, Şark Ekspresi'nin doğu terminali olan Sirkeci istasyonunda büyük kargaşalık yaşandı. Hiçbir temeli olmayan çirkin söylentilere göre, kafirlerin öldürülecekleri planlanıyordu. Fransız ve İngiliz çıkarlarını gözetmeyi üstlenmiş olan Sefir Morgenthau, meslektaşlarını uğurlamak ve boşaltmaya yardımcı olmak için istasyona gelmişti. Daha sonraları, "Heyecanlı ve korkmuş bir insan kalabalığı vardı. Polis insanları geri itiyordu. Ortalık asker, jandarmalar, diplomatlar, bavullar ve Türk yetkililerinden oluşan akıl almaz bir karışıklık vardı" diye yazacaktı. İngiltere Sefiri Sir Louis Mallet'in 'gayretkeş bir Türk'le kavgaya girişip kolaylıkla galip geldiğini' ve Fransız sefirinin 'bir Türk polisini tartakladığını' görmüştü.

Ancak, sefirlerin gidişi bütün Türkler'i memnun etmiş değildi. Enver Paşa'nın Alman olan her şeye duyduğu hayranlığı paylaşmayan pek çok kişi gele-

cek için kaygılıydı. Bunlar arasında, Türkiye'nin özellikle Almanlar'ın yanında savaşa girmesine şiddetle karşı çıkan Sadrazam da vardı. Sir Louis Mallet, istasyona gitmeden önce, vedalaşmak için Sadrazam'ın Haliç'e bakan makamına gitmişti. Sultan'dan sonra rütbece ülkenin en güçlü kişisi olan Sadrazam, şimdi efendisi gibi sadece bir göstermelikti. Rejimine saygınlık kazandırmak isteyen Enver Paşa tarafından orada tutulmaktaydı. Sadrazam, ağlayarak kendisini ve Enver Paşa'nın planlarına karşı olanları yüzüstü bırakmaması için ona yalvardı. "Ne me lachez pas!" (Beni bırakmayınız!) diye umutsuzlukla hıçkırdı. Ama artık geriye dönülemezdi. Türkiye ile İngiltere dört gün sonra savaşa girdi.

Türkiye'nin saldırganların safına katılmasından üç hafta sonra, İngiltere ile müttefiklerine karşı Sultan tarafından resmen cihad ilan edildi. Sultan, kendi kişisel duyguları ne olursa olsun, Türkiye'nin yeni savaş dönemi liderlerinin hemen hemen tutsağı olduğundan seçim hakkı yoktu. Enver Paşa için bu, kendi hakimiyetindeki İstanbul'dan Çin sınırlarına kadar, Türkçe konuşan halklar imparatorluğunu gerçekleştirecek bir başlangıçtı. Cihad fermanı ülkede Sultan'dan sonra en büyük dini yetkili olan Şeyhülislam tarafından törenle okundu. Şeyhülislam bu konuşmayı, kenti dört yüzyıl önce Hıristiyan hükümdarlarından almış olan büyük Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet'in adını taşıyan büyük cami önünde yapmıştı. Dünya Müslümanları'nı cihada çağırırken, her yerde kafir zorbalara karşı ayaklanılmasını istedi. Ertesi gün, Sultan'ın bu çağrısı Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün camilerinde okundu ve bütün gazetelerde yayınlandı.

Ancak, Berlin ve İstanbul, Sultan'ın fetvasının İngiliz ve Rus hakimiyeti altında yaşayan milyonlarca Müslüman'ı kapsamasını istiyordu. Cihad bayrağı altında oralarda ihtilalci ayaklanmalar başlatmayı, İngiliz ve Rus ordularındaki Müslüman birliklerin Türkiye ya da müttefiki Almanya'ya karşı savaşmayı reddetmelerini istemekteydiler. Bu nedenle, İstanbul matbaalarında Mısır ve Hindistan'a, Kafkasya ve Orta Asya'ya ve diğer İslam ülkelerine gizlice sokulmak üzere binlerce broşür hazırlandı. Bunlardan biri, Morgenthau'nun eline geçmişti. Broşür, her taraftaki molla ve imamların, anlayıp cemaatlerine iletebilmeleri için Kuran'ın evrensel dili Arapça ile yazılmıştı. Morgenthau bunun üslubunun ateşli, mesajının ise ırksal ve dinsel nefreti körükleyici olduğuna dikkat etmişti. Mesleği avukatlık olan Morgenthau, bunu şöyle tanımlar: "Alman milletinden olanlar hariç, bütün Hıristiyanlar'ın katledilmesini öngören... ayrıntılı bir plan."

Morgenthau savaş İstanbul'u hakkında Secrets of the Bosphorus adlı kitabında broşürden geniş alıntı yapar: "İslam topraklarında, Müslüman gücünün güvenlik vaadinde bulunduğu ve kendisiyle ittifak yaptığı kişiler dışında diğer bütün kafirlerin kanı serbestçe akıtılabilir." Bir yerde de şöyle der: "Onları bulduğunuz yerde öldürün. Bize hükmedenler içinden bir tek dinsizi bile öldüren, bunu ister gizli ister açık yapsın, Allah'ın ihsanına kavuşacaktır. Dünyanın neresinde olursa olsun her Müslüman, kendisine hükmeden kafirlerden en az üç dört tanesini öldürmeye yemin etmelidir. Bunlar Allah'ın ve İslam'ın düşmanlarıdır. Bunu yapan bir Müslüman, Kıyamet Günü dehşetinden kurtulacaktır." Mor-

genthau şöyle diyor: "Bu metindeki Alman parmağını görmemek imkansızdı... Çünkü, ısrarla 'bize hükmedenler' tabiri kullanılmıştı. Masum kadın, erkek ve çocukların öldürülmesini isteyen bu bildiri, İngiliz Hindistan'ı ve Mısır da içlerinde olmak üzere, bütün İslam dünyasında 'gizlice' dağıtılmaktaydı."

Wangenheim'in birkaç hafta önce sözünü ettiği 'büyük şey' bu olmalıydı ve Morgenthau'nun Alman meslektaşının bu işe karıştığından kuşkusu yoktu. Morgenthau, 'fanatik insanlar arasında böyle tahrik edici şeyler yaymanın tehlikeleri'nden söz ettiğinde, Wangenheim, cihadın aslında savaşı kısa sürede sona erdirmeye yönelik 'büyük bir barış saldırısı' olduğunu iddia etti. Wangenheim İngiltere'yi savaşa çekmenin büyük bir yanlışlık olduğunu kabul ediyordu. Eğer, Hindistan, Mısır ve diğer İngiliz sömürgelerinde ayaklanmalar başlatılabilirse, İngiltere savaştan çekilmek zorunda kalacaktı. Morgenthau şöyle yazıyor: "Müslümanlar ayaklanmasa bile, Wangenheim böyle bir tehdit karşısında İngiltere'nin, Belçika ile Fransa'yı kaderleriyle başbaşa bırakacağına inanıyor." Morgenthau, Enver Paşa'ya, halk kitlelerinin başkentteki Hıristiyan dükkanlarına ve diğer kuruluşlara saldırıya geçtiklerini söyleyip, durumu protesto ettiğinde, Türk diktatörü ısrarla bunun 'bir yanlışlık' olduğunu ve başkentte kimseye bir zarar gelmeyeceğini söylemişti.

Bu arada Müslüman dünyasında cihadı yaymak için kararlı girişimler başlatılmıştı. Arap tarihçisi George Antonius şöyle yazıyor: "Kağıt üzerindeki yazının soğukluğunu gidermek için heyetler gönderilmişti. Gezici vaizler, bilginler, okumuş dini kişiler, profesyonel kışkırtıcılar ve Alman şarkiyatçıları,

kendilerine açık olan her yana gidiyorlardı. Bunlardan birkaçı Mısır'a, Sudan'a ve İtilaf devletlerinin hakimiyetinde olan diğer yerlere girmeyi başardılar." Aldıkları emir, bu ülkelerin Türk olmayan halklarını ve özellikle de Araplar'ı cihada kazandırmaktı. Bunun nasıl geri teptiği ve Türk hakimiyetine karşı Arap İsyanı'na yol açtığı, pek çok kere, özellikle T.E. Lawrence tarafından anlatılmışsa da, Antonius The Arab Awakening adlı klasik eserinde bunu dile getirmiştir. Burada ise, sadece, cihad bayrağını doğuya, İran'a, Afganistan'a, Kafkasya ve Orta Asya'ya ve son olarak da umutlarına göre İngiliz Hindistanı'na taşımak için İstanbul'dan yola çıkanlarla ilgileneceğiz.

Cihadı başlatmak ilk kez Kayzer Wilhelm'in fikriyse de, Enver Paşa da bunun kendi emellerini gerçekleştirmenin bir yolu olduğunu kısa zamanda görmüştü. Bu nedenle, Berlin onun önerisiyle, Türkiye savaşa girmeden haftalarca önce, hedefi İran ile Afganistan'ı savaşa katmak olan gizli bir Türk-Alman heyetinde yer alacak bir subay grubu gönderecekti. Seçilmiş Türk askerlerinin eşliğindeki heyet, cihad ilan edildiği anda İran sınırından içeri girecekti. İranlılar, İngiliz ve Ruslar'dan o kadar nefret ederlerdi ki, Enver Paşa, Tahran'ın cihada katılacağını ya da tarafsız da kalsa, heyetin kendi topraklarındaki faaliyetine göz yumacağını umuyordu. Heyet Kabil'e varınca, Afganistan Emiri'ni kutsal davaya katılmaya ve askerleriyle aşiretlerini geçitlerden İngiliz Hindistanı'na sürmeye ikna edecekti. Afganlılar kafir İngilizler'e o kadar düşmandılar ki, Enver Paşa'nın Kabil'deki casusları, Emir'le fazla uğraşmak gerekmeyeceğini bildirmişlerdi. Aynı sırada, Türk ajanla-

rın ardından yola çıkan bir Osmanlı ordusu Kafkasya'yı istila edecek, oradaki Müslümanlar'ı cihad bayrağı altında toplayarak Ruslar'ı kovacak ve sonra da Orta Asya'ya gidip oradaki Türk kardeşlerini özgürlüğe kavuşturacaktı. Bütün bu toprakların İstanbul ile Berlin arasında nasıl paylaştırılacağına sonra karar verilecekti.

Almanlar, ortak Afganistan misyonu için ekiplerini, Türkiye'nin savaşa girmesinden ve cihad ilan edilmesinden iki ay önce hazırlamaya başlamışlardı. İlk seçilenler arasında Doğu'da uzun yıllar hizmet görmüş otuz beş yaşlarında bir diplomat olan Wilhelm Wassmuss vardı. İngilizler Basra Körfezi'ndeki Buşir'de Alman konsolosu olan Wassmussen'in aslında bir istihbarat subayı olduğundan ve oraya Kayzer'in yayılmacı emellerini gerçekleştirmek için gönderildiğinden emindiler. İyi Farsça ve Arapça konuşan yakışıklı konsolos, güney İran aşiretleri arasında uzun süre bulunmuş, bunlardan bazılarının reisleriyle yakın dost olmuştu. Güçlü fiziği ve acımasızlığıyla, karışıklık çıkarmak için birebirdi. Zimmermann ve Oppenheim, Wassmuss'u Alman heyetinin başına geçirdiler ve Afganlar'la işlerin diplomatik yanını yürütmek için görevlendirdiler.

Heyetteki ikinci adam, İran, Belucistan ve Hindistan'da tabii, büyük bir olasılıkla Alman istihbaratı adına çok gezmiş olan Yüzbaşı Oskar von Niedermayer'di. Çok güçlü, acımasız ve becerikli olan Niedermayer çağdaşlarından birinin tanımıyla, 'Alman ordusunu yenilmez kılan' insanlardan biriydi. Uzak yerlerde serüven arayan Niedermayer, piyade subayı olarak hizmet gördüğü Batı Cephesi'nden çağırıldı. Heyetin tüm askeri yanıyla da o ilgilenecekti. İki

adam, üstlendikleri güç ve tehlikeli görev için ideal bir çift oluşturmuşlardı. Bunlar, Almanya'nın 'Lawrence'ları' ya da İngiliz subayının deyişiyle 'Karanlık Melekleri' olacaklardı. Aldıkları emir, cihad bayrağı altında şiddet ve karışıklık yaratmak, Doğu halklarını İngilizler'in ve müttefiklerinin aleyhine çevirmekti.

Onlara eşlik edecek subay ve astsubaylar da özel becerileri olan ya da İran ve Afganistan'ın sert iklimine ve arazisine alışkın insanlardan seçildi. Bu deneyimler, genellikle Almanya'nın Afrika sömürgelerinde elde edilmişti. O sırada Berlin'in, politik ya da düzensiz savaş deneyimi yoktu. Bu nedenle ilk elemanlar, özellikle de Afrika'da hizmet görmüş olanlar, hiç de yapacakları işe uygun değillerdi ve bir süre sonra değiştirildiler. Dolayısıyla, görev için seçilenlerin sayısı kesin değilse de, ele geçirilen günlüklerden ve diğer belgelerden, İngiliz istihbaratı seksen dört ad saptayabilmiştir. Üç Hintli ihtilalci, davaya sempati duyan aşiret üyeleri ve İranlı paralı askerler bunların dışındadır. Orta Asya'daki Rus emir kamplarından kaçarak bunlara katılan Alman askerleri de bunlara dahil değildir.

Artık, heyetin cihadın merkezi olan İstanbul'a hareket zamanı gelmişti. Ancak, askerlik yaşında ve yapılı erkeklerden oluşan böylesine büyük bir grubun, tarafsız Romanya'dan geçerken hem Romen yetkililerinin hem de İngiliz casuslarının dikkatini çekmemesi imkansızdı. Heyetin, enterne edilme tehlikesine karşı, gezici bir sirk olarak yola çıkması kararlaştırıldı. Bagaj ve teçhizat buna uygun olarak etiketlendi, İstanbul'daki Wangenheim'la iletişim için kullanılacak uzun antenler, konşimentolarda

'çadır direkleri' olarak yer aldı.

Bütün kamuflaja rağmen, Berlin ile İstanbul'un İngiliz Hindistanı'na yönelik planları oradaki yetkililerin kulaklarına ulaşmaya başlamıştı. Sultan-Halife'nin cihad çağrısı, beklenmedik bir şey olmamasına rağmen, Delhi'de korkuyla karşılanmıştı. Dünyanın en kalabalık Müslüman ülkesi olan İngiliz Hindistanı'nın, Türk-Alman komplocularının başlıca hedefi olacağı belliydi. Kuzey'de Afganistan gibi bir saatli bomba, içlerinde bir suikast ve terorizm kampanyası varken, üstelik Hindistan askerlerine başka cephelerde ihtiyaç duyulurken, İngilizler giderek zor durumda kalmaktaydılar. Önemli olan, ülkedeki yetmiş milyon Müslüman'ın Sultan'ın çağrısını nasıl karşılayacağıydı. Buna, geçmişe bakarak bir yanıt bulmak da olanaksızdı. 7. yüzyıldaki büyük Arap istilalarından beri, bu boyutta bir cihad başlatılmamıştı ve bu, modern bir Avrupalı devlete de hiç yöneltilmemişti. Genel Vali Lord Hardinge bir arkadaşına şöyle yazıyordu: "Şu anda Hindistan'daki durumumuzun biraz kumar olduğu gerçeğini gizleyemeyiz."

Ama dahası da vardı. Delhi'ye gelen haberlere göre, Sih ihtilalcilerini taşıyan küçük bir filo, San Francisco'dan yola çıkmıştı ve Pasifik Okyanusu'nda Hindistan'a doğru yol almaktaydı.

Bölüm-5

Büyük Hint Komplosu

Sihler, görünüşte savaş çıkması üzerine yurtlarına dönen göçmenlerdi ve Kral-İmparator'un uyrukları olarak buna hakları vardı. Ancak, şimdi Hindistan savaş istihbaratı başına geçen Sir Charles Cleveland'ın çok iyi bildiği gibi, bu ani dönüşlerinin gerçek nedeni çok başkaydı. Ve kesinlikle efendilerine sadık hizmetlerini sunmak değildi. Cleveland onların Har Dayal'ın gizli ihtilalci ordusunun üyeleri olduğunu ve İngilizler'i Hindistan'dan çıkarmak için yemin ettiklerini biliyordu. Yurtlarına dönünce, zamanı gelene kadar ortalıktan kaybolmayı planlıyorlardı. Sonra, verilecek bir işaret üzerine gizlendikleri yerlerden çıkacaklar, ülkeye kaçak girmiş Alman silahlarıyla İngilizler'i gafil avlayarak büyük bir ayaklanma başlatacaklardı.

Cleveland'ın, onların planları konusundaki istihbaratı, hareketin merkezine inmek üzere Californi-

a'ya gönderilen eski Hindistan polis memuru William Hopkinson'un raporlarına dayanıyordu. Ancak, bir Sih aşırılıkçısının gerçek amacını keşfedip Hopkinson'u öldürmesi üzerine raporlar birden kesilmişti. Fakat, Cleveland hareketin gizli gazetesi Ghadr'ın ele geçirilen sayılarından neler olup bittiğini anlamıştı. Bir manşette, 'BÜTÜN İNGİLİZLER'E ÖLÜM!' diye yazıyordu. Bir diğeri şöyleydi: 'İHTİLALİ YAYACAK KAHRAMAN ASKERLER ARANIYOR. ÜCRET: ÖLÜM. ÖDÜL: ŞEHİTLİK. SAVAŞ ALANI: HİNDİSTAN.'

Havadaki gerginliğin daha da artmaması ve diğer Hintliler'in iyiniyetlerinin ve sadakatlerinin kaybolmaması için, gemiler dolusu ihtilalci Sih'in yetkililer tarafından çok dikkatle idare edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle, denizaşırı ülkelerden dönen göçmen artışıyla başa çıkmak için, hükümete yeni yetkiler veren, olağanüstü hal yasaları çıkarıldı. Böylece, yetkililer bir tehdit oluşturacağı düşünülen kimselerin hareketlerine bir kısıtlama getirebiliyorlardı. Cleveland, bütün Hindistan limanlarındaki göçmen dairesi memurlarına gizli bir genelge yayınladı: "Amerika ve Kanada'dan gelen bütün Hintliler, işçi, zanaatkar ya da öğrenci olmaları göz önüne alınmaksızın, olası birer aktif ihtilalci ya da ihtilalci sempatizanı olarak görülmelidir." Yine yetkililere, bazı Ghadr eylemcilerinin, yolculuklarını Singapur'da sona erdirerek, kuşkulu bir duruma düşmekten kaçınmak için Hindistan'a başka teknelerle gelmekte olduklarını da bildirdi.

Dönen bütün Sihler, Birleşik Devletler ya da Kanada'dan gelmiyordu. Bazı gemiler Şanghay, Hong Kong ve diğer Uzakdoğu limanlarına uğrayıp, Har

Dayal'ın ajanları tarafından Hintli topluluklardan toplanan kişileri alıyorlardı. Cleveland'a göre 1 Aralık 1914'te, 1000'den fazla Sih, denizaşırı ülkelerden Hindistan'a erişmişti. Ona göre bu, sadece başlangıçtı: "Dünyaya haincesine yayılan asılsız Alman haberlerinin bu cahil göçmenler üzerindeki etkisini gözardı etmek olanaksız. Bu nedenle, şimdi dönenlerin, büyük bir ordunun öncüleri olduklarını düşünmek için her neden vardır." Olaylar onu haklı çıkaracaktı. Bundan sonraki aylarda 8000 Sih daha Hindistan'a döndü ve anavatan Pencab'a gitti.

Bu insanlar, davalarına kendilerini öyle adamışlardı ki, daha ilk baştan niyetlerinin gizliliğini korumakta güçlük çektiler. Pasifik kıyısında yayımlanan bir Amerikan gazetesi, 7 Ağustos'ta, HİNDULAR İHTİLAL İÇİN YURTLARINA DÖNÜYORLAR başlığı altında, çok sayıda Sih'in San Fransisco'dan Hindisttan'a doğru yola çıkacaklarını yazmıştı. "San Fransisco'da söylenenlere göre, bunları, Avrupa savaşında İngiltere'nin işgalinden sonra Hindistan'da ortaya çıkması beklenen ihtilale götürmek üzere bir gemi beklemektedir." Cleveland'a bu kez Hawai'den gelen bir haberde, Hindistan'a giderken oraya uğrayan bir grup Sih'in, planların tamamlandığını ve ayaklanmanın ekimde başlayacağını söyledikleri bildiriliyordu. Sihler gemilere binmeden, her birinin başında kendi lideri olan küçük ihtilalci birimlere bölünmüşlerdi. Bunlara şöyle söylenmişti: "Göreviniz bellidir. Hindistan'a gidin ve ülkenin her yerinde ayaklanma başlatın. Zenginleri soyun, yoksullara merhamet gösterin. Böylece, tüm dünyada sempati kazanacaksınız. Hindistan'a vardığınızda sizlere silah sağlanacaktır. Bu olmadığı takdirde, karakolları

basıp silahlarına el koyun." Ghadr ajanlarının Birleşik Devletler'de elde edebildikleri silahlar Sihler'e dağıtılmış, yolda uğranılan limanlarda da silah alımı yapılmıştı.

Bu tür erken uyarılar ve Hopkinson'un öldürülmeden sağladığı bilgiler sayesinde, yetkililer gelen Sihler'i karşılamaya hazırdılar. Her gemi yanaştıkça, Cleveland'ın uyarıları ve Ghadr liderlerinin çoğunun adları ve tanımlarıyla bilgilendirilmiş olan göçmen dairesi yetkilileri, yolcuları karşılıyorlardı. Her gelenle konuşuluyor ve ne kadar tehlikeli olduğu konusunda bir karara varılıyordu. Ciddi bir tehdit olduğuna hükmedilenler, hemen enterne edilip haklarında dava açılıyordu. Dönen 8000 Sih'ten 400 kadarı böylece hapsedildi. Daha az tehlikeli görülüp, ama yine de gözetim altında bulundurulmaları gerektiğine inanılanlar, köylerinde göz hapsine alındı ve kendilerinden köyün muhtarı ya da yerel polisler sorumlu tutuldu. 2500 kadarı da böylece kontrol altına alınmıştı. Diğerleri de, uslu olmaları konusunda uyarıldıktan sonra köylerine gönderildi ve yerel yetkililere haklarında bilgi verildi.

Bu çok hassas incelemeye rağmen ihtilalcilerden bazıları aradan sıyrılmış, bazıları da inceleme süreci başlamadan önce evlerine dönmüşlerdi. Bunlar hemen Sih toplumundaki tatminsiz gruplarla ve Hindistan'ın başka yerlerindeki ihtilalcilerle ilişki kurdular. Pencab'da aylarca sürecek olan bir şiddet dalgası başladı. Vali Sir Michael O'Dwyer daha sonra şöyle yazacaktı: "Sürekli patlamalar oluyordu. Pencab'ın her yerinde başta polisler ve özellikle yetkililere yardımcı olduğu bilinen Sihler olmak üzere, sadık yurttaşlar öldürülüyordu." Zengin Hindular'ın

evlerinde ve işyerlerinde yapılan silahlı soygunlarla ihtilalci dava için para sağlanmaktaydı. Gizli bomba fabrikaları kurulmuş, Hint Ordusu'nda hizmet gören Sih askerlerinden bazılarına başarıyla çengel atılmıştı.

İhtilalcilerin en büyük sıkıntısı silah eksikliğiydi. Bunlar Hindistan'a vardıklarında büyük bir silah stoku bulacaklarına inandırılmışlardı. Bu silahların nereden geleceği bilinmiyor, ama Sihler'den çoğu, Almanlar'ın silah sağlamaya söz verdiğine inanıyordu. İtalyan yetkililerin savaşın başlangıcında enterne ettikleri, Doğu'ya gitmekte olan bir Alman şilebinde çok miktarda silah ve cephane bulunması, Berlin'in böyle bir niyeti olduğunun kanıtı olabilir. Reuters'a göre, Bayern şilebi, 'beşyüz bin tabanca, yüzbin tüfek, ikiyüz bin kutu cephane ve iki komple telsiz istasyonu' taşımaktaydı. Hindistan'daki İngiliz askerleri uzmanları diğer silahlara kıyasla bu kadar çok tabanca çıkmasından silahların konvansiyonel bir orduya değil de, büyük bir ihtilalci harekete gönderildiğini anlamışlardı. Eğer, bu doğru ise, en yakın ihtimal Hindistan'dı. Başkaları ve bu arada resmi bir hükümet raporunun yazarları, dönen Sihler'e silah verileceği haberlerinin, 'Ghadr partizanlarını özendirmek' ve kararsız olanları bir araya toplamak için uydurulduğunu düşünüyorlardı.

Gerçek herhalde asla bilinmeyecek. Ama Sihler'in bekledikleri silahları bulamamaları, liderlerini çoğunun tutuklanması, ihtilalcilerin Hindistan'a ayak bastıklarında karşılaştıkları tek düşkırıklığı değildi. San Fransisco'da kendilerine, Hindistan'ın büyük bir huzursuzluk içinde olduğu ve bu durumu şiddetli bir ayaklanmaya dönüştürebilecekleri söy-

lenmişti. Onlar Hint ihtilalini ateşleyecek, İngiliz hakimiyetine kanlı bir son vercek olan meşaleydiler. Ama, karşılaştıkları tablo bu değildi. Hintliler genelde İngilizler'i pek sevmezdi, yine de pekçoğu, bu Avrupalı işgalcilerin ülkeye getirdiği nisbi denge döneminde refaha kavuşmuştu. Diğerleri ise olaylara uyarak yaşamaktan memnundular. İhtilalciler Sihler'in çoğunun kendilerini ihbara hazır olduğunu da gördüler. Ayrıca, operasyonlar arasında çekilecekleri bir sınır ya da yakınlarında kendilerine yardım etmeye hazır bir devlet yoktu. Ancak, şiddet kampanyaları, planladıkları genel ayaklanmayı sağlamaktan çok uzaksa da, bu durum ateşlerini söndürmemişti. İngilizler'e karşı ölümüne savaşmaya ve San Fransisco'da Har Dayal'ın kendilerine vaat ettiği ütopyayı yaratmaya kararlıydılar.

Pencab'daki Ghadr liderleri, 1914 Aralığında bin küsur kilometre güneybatıdaki Bengal ihtilalcileriyle ilişki kurdular. Bengalliler'in İngilizler'e karşı şiddetli bir direnme gelenekleri ve terörist taktiklerde deneyimleri vardı. Aranan teröristler listenin başında olan en ileri gelen ihtilalcileri Rash Behari Bose, Sihler'e işbirliği vaat etti ve aynı anda başlayacak bir ayaklanma planlamayı önerdi. Cleveland çok geçmeden bu bağlantıyı haber aldı ve raporunda, "Bengal ile Pencab anarşisi arasında bağlantı kurulmuştur," diye bildirdi.

Komplocular 12 Şubat'ta Lahor'da yaptıkları gizli bir toplantıda, ana planlarına son biçimini verdiler. Plan Hindistan Ordusu içindeki hoşnutsuz bazı birliklerin işbirliğine bağlıydı. Ghadr kışkırtıcıları bir süredir kışlalarda ve Hintli alaylarında huzursuzluk yaratıcı söylentiler yayıyorlardı. Almanlar'ın yenil-

mezliğinden, Sih askerlerine uzun saçlarının kestirildiğinden ve Batı Cephesi'nde Hintli birliklerinin İngilizler'in önüne yerleştirildiği söyleniyordu. Lahor, Rawalpindi, Peşaver, Meerut ve Benares'te bulunan bazı birliklerde yapılan araştırmalarda, bunların verilecek bir işaret üzerine ihtilalcilerle birleşmeye hazır oldukları anlaşılmıştı. İsyan eden askerler İngiliz subaylarını ve diğer devlet memurlarını öldürecekler, cephaneliklere el koyacaklar, siyasal tutukluların bulundukları cezaevlerini basacaklar, bankaları soyacaklar ve tüm Avrupalı yönetiminin izlerini silmek üzere Ghadr liderleriyle birleşeceklerdi.

Bağımsız bildirileri hazırlandı. Hindular için kırmızı, Sihler için sarı ve Müslümanlar için yeşil olmak üzere üç renkli bayraklar dikildi. Özgür ve birleşik cumhuriyetçi Hindistan'ın bayrağı bu olacaktı. Bayraklar ayaklanma günü çeşitli Ghadr gruplarını eyleme sokmak üzere seçilen liderlere dağıtıldı. Savaş çığlıkları 'Maro Frengi Ko' ya da 'İngilizler'e Ölüm' olacaktı. Ayaklanma gece başlayacak ve ilk olarak diğer garnizonlarla iletişimi önlemek için bütün telgraf telleri kesilecekti. Almanya'dan beklenen silahlardan bir haber yoktu, ama komplocular Hintliler'in despotlara karşı ayaklanma tarihini 21 Şubat olarak belirlediler.

***

Komplocular son hazırlıklarını yapadursunlar, dünyanın öteki ucunda çok büyük olaylar yer almış, hem Almanlar hem de Türk müttefikleri güç duruma düşmüşlerdi. Batı Cephesi'nde, Kayzer ile generallerin Fransa'nın çöküşünü getireceğini bekledikleri saldırı durdurulmuş ve geri püskürtülmüştü. Al-

manlar, Rusya'ya girememişti. Üstelik, bundan sonraki üç yıl boyunca her iki taraf da birkaç kilometreden fazla ilerleme kaydedemiş ve giderek artan kayıplar vermişti. Ayrıca, savaşın ilk iki ayında Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerler Pasifik sömürgelerinden Samoa ve Yeni Gine'yi ele geçirmişlerdi. Bunu Çin kıyısındaki Tsingtao'nun Japonlar, Batı Afrika'da Togoland'ın İngiliz ve Fransızlar tarafından alınması izledi. Savaş sürdükçe Almanya'nın savaş öncesi sömürge imparatorluğu parça parça koparılıp alındı.

Savaşın ilk iki ayında Türkler de iki ağır darbe yemişlerdi. Her ikisi de Sultan'ın kısa bir süre önce ilan ettiği cihadla ilgiliydi. Birinci darbeyi 1915 Ocak ayında Ruslar verdi. Enver Paşa, uzun zamandır Türkler'in Kafkaslar'da kaybettiği Osmanlı eyaletlerini Çarlık Rusyası'ndan geri almak istiyordu. Bunu yapıp da oradaki Türkler'i kurtarınca, oradan Çarlık Orta Asyası'na yürüyecek, büyük ve yeni bir İslam İmparatorluğu yaratacaktı. Emelleri orada da sona ermiyordu. Güneydoğu büyük Müslüman halka sahip İngiliz Hindistanı vardı. Müttefiki Kayzer Wilhelm gibi onun da gözü buradaydı. Ancak, ilk adım Ruslar'ın Kafkasya'dan atılmasıydı ve Ruslar şimdi Doğu Cephesi'nde Almanlar'la savaşa tutuşmuşken bunun tam sırasıydı. Kendisini büyük bir stratejist ve komutan olarak gören Enver Paşa, kafir Ruslar'a karşı ordularının başında yürümek istiyordu. Onun başarı şansından pek kuşkulu olan Almanlar yine de kendisini özendirdiler. Çünkü, bu plan, Ruslar'ın Kafkaslar'a asker kaydırmaları ve böylece Doğu Cephesi'nde üzerlerindeki baskının azalması demekti. Enver Paşa savaş yönetimini üst düzey ko-

mutanlarına ve Alman danışmanlarına bırakıp Ocak başlarında deniz yoluyla İstanbul'dan Trabzon'a, oradan da operasyonda kullanılacak Üçüncü Ordu karargahı olan Erzurum'a gitti.

Doğu Türkiye ve Kafkasya ağır kış koşulları içindeydi, ısı sıfırın altında otuzlara inmişti ve dağ geçitleri kapalıydı. Ortada yol diye bir şey kalmamıştı. Hava kötüleştikçe Türkler ve Ruslar arasındaki sınır boyunca süren çarpışma da durmuştu. Her iki taraf da, uzun kış için sipere girmişlerdi ve askerin tek düşüncesi iklim koşullarında sağ kalabilmekti. Enver Paşa'nın atadığı Türk komutan, başkomutanın planlarını dinledikçe dehşete düştü. Enver şöyle diyordu: "Rus ordusu hemen yok edilmelidir. Derhal hareket geçmelisiniz." Bir zamanlar, kurmay okulunda Enver Paşa'nın atadığı Türk komutan, başkomutanın planlarını dinledikçe dehşete düştü. Enver şöyle diyordu: "Rus ordusu hemen yok edilmelidir. Derhal harekete geçmelisiniz." Bir zamanlar, kurmay okulunda Enver Paşa'nın öğretmenliğini yapmış olan deneyimli ve yetenekli asker, itiraz etmeye çalıştı. "En azından kış sona erene ve yollar açılana kadar bekleyelim" dedi. "O zaman, Rusları imha eder ve Kafkasya'yı kurtarırım. Buna şimdi kalkışmak intihar olur." Bir astının böyle konuşmasına sinirlenen Enver Paşa generali görevden alarak, "Eğer, öğretmenim olmasaydın seni kurşuna dizdirirdim" dedi. Komutan emekliye ayrıldı. Enver Paşa Üçüncü Ordu Komutanlığı'nı üzerine aldı. Cihadda oynayacağı büyük rolü vurgulamak için de ordunun adını "İslam Ordusu" olarak değiştirdi.

Hayatında değil bir kolordu ya da ordu, bir alay bile yönetmemiş olan Enver Paşa'nın emrinde şimdi

90.000 asker vardı. Rus komutanın sadece 60.000 askeri vardı, ama demiryolu sayesinde yiyecek, cephane ve destek gücü getirebiliyordu. Türk askerlerinin çoğu kış koşullarına göre giyinmemişti. Hatta güneydeki sıcak çöllerden gelen bazılarının üzerinde sadece yazlık üniformalar, Arap başlıkları, ayaklarında parçalanmış sandallar vardı. Çok büyük bir dayanıklılık ve cesaret gösteriyorlarsa da, çoğu, neden savaştıklarını bile bilmiyordu. Ruslar ise uzun kaputları, keçe ayakkabıları ve yüksek kürklü şapkalarıyla kar altında dev gibi görünmekteydiler.

Enver Paşa'nın saldırı planı burada ele alınamayacak kadar karmaşıktır. Üçüncü Ordu'yu oluşturan üç kolordunun nihai başarısı, 25.000 askerin gizli bir dağ yolundan Sarıkamış Rus garnizonuna girmelerine dayanıyordu. Enver Paşa, Sarıkamış düştüğü takdirde tüm Rus cephesinin çökeceğini ve Kafkasya'nın Müslüman aşiretlerinin ayaklanıp Türk kurtarıcılarına katılacaklarını umuyordu. Ondan sonra Türkmenistan, Türkistan ve son olarak da Hindistan gelecekti. Şu halde her şey, o anda zalim Anadolu kışının pençesinde olan Sarıkamış için yapılacak savaşa bağlıydı.

İlk başlarda Enver Paşa'nın planı yürür gibiydi. Ruslar'ın Erzurum'a yürüyüşü durdurulmuş, birlikleri Sarıkamış'a doğru çekilmeye başlamıştı. Türk kuşatması, arkalarındaki ikmal yollarını giderek tehdit ediyordu. Ruslar'ın durumu o kadar umutsuzdu ki, orduyu imha edilmekten kurtarmak için genel çekilme emri verilmek üzereydi. Ancak, kimi yerlerde iki metre karla boğuşan Türkler'in durumu da iyi değildi. Soğuktan verilen kayıplar, bazı 1000 kişilik birlikleri 100 kişiye hatta daha da aza indirmişti. Aç-

lık ve sıfırın altındaki soğuklar karşısında korunmasız kalan Türkler, genelde dayanıklı olmalarına karşın donmaya başlamışlardı. Bir Türk subayı şöyle yazıyor: "Bildikleri en tatlı ölüme terk ettiler kendilerini. Bir çam ağacının gövdesine sarılıp donarak öldüler." Kimileri ölmeden önce ıstıraptan, açlık ve umutsuzluktan akıllarını kaçırdılar. Diğerleri yollarına devam ettiler.

Noel günü Türkler, Sarıkamış çevresindeki dağlara vardıklarında verdikleri kayıplara rağmen muharebeyi kazanacak gibi görünüyorlardı. Çok daha iyi giyimli olmalarına rağmen Ruslar da soğuktan kırılmışlar, resmi kayıtlara göre 7000 asker donmuştu. Türkler ertesi gün kuşatma altındaki garnizona malzeme ve yiyecek taşıyan demiryolunu havaya uçurmayı başardılar. Ele geçirilen belgelerden, o anda 25.000 Türk askerinin pek bilinmeyen bir dağ yolundan kendilerine doğru gelmekte olduğunu öğrenen Ruslar'ın morali iyece bozulmuştu. Bir başka Türk birliği de kaçış yollarını kesmek üzereydi. Kars ve Tiflis demiryolu bağlantısının kesilmesi bu korkularını doğrulamıştı. Artık, yaklaşan tehlike haberi Kafkasya'nın başkenti ve askeri karargahı Tiflis'e de varmıştı ve paniğe kapılan halk, Türk kıyımından kaçmak için demiryolu istasyonunu doldurmuştu.

Ruslar, Türkler'in başına gelen felaketi bilmiyorlardı. Dağ yoluna giren 25.000 kişiden sadece 10.000'i sağ kalmıştı. Gerisi donarak ölmüştü. Ruslar'ın kaçış yolunu kesmek için gönderilen birlik de daha iyi durumda değildi, gücünün üçte biri olan 7000 kayıp vermişti. Bu korkunç kayıpların pek çok nedeni vardı. Birincisi, bir ordu komutanı olarak deneyimsizliğinin yanısıra, Enver Paşa Türkiye'nin do-

ğusunun kışından ve ne kadar kahraman olsalar da, oraya çarpışmak için gönderilen kötü teçhizatlı askerlerin başlarına geleceklerden tümüyle habersizdi. İkincisi, ellerindeki haritalar çok yetersizdi ve mesafeler gerçekte olduğundan çok daha kısa gösterilmişti. Örneğin, beş saat sürmesi beklenen yirmi üç kilometrelik bir yol bunun ancak iki katı sürede yürünmüştü. Enver Paşa, Sarıkamış yolunun hızla geçilebilmesi için askerin yanına ağırlık almamasını istemişti. "İkmal üssümüz ilerdedir" demişti. Ancak, askerlerin çıplak tepelerde kesip yakacağı ağaç yoktu ve yanlarına uzun gecelerde kendilerini ısıtacak, hatta sağ kalmalarını sağlayacak odun almaları da yasaklanmıştı. Eğer, Rus raporlarına inanılırsa, Türk askerlerinin kaputlarını ve torbalarını almaları da yasaklanmıştı. Son olarak da, Türkler yola çıktıklarında yoğun bir kar yağışı başlamış, yağış çok geçmeden fırtınaya dönüşmüş ve Enver Paşa'nın İslam Ordusu'nun kaderi çizilmişti.

Bu sırada, Türkler demiryolunu kesene kadar, Sarıkamış'taki Rus garnizonuna yedek birlikler geldi, kentteki Rus askeri sayısı, çoğunluğu piyade olmak üzere, 14.000 kişiye çıktı. Türkler'in bilmedikleri bir şey de, Ruslar'da otuzdan fazla sahra topu olduğuydu. Ayrıca, Enver'in gizli olduğunu sandığı dağlar arasındaki yol, Rus kurmayı haritalarında işaretliydi. Ele geçirilen Türk belgeleri, Rus komutana düşmanın o yoldan geleceğini bildirmişti. Komutan, kaçış yolunu kesmek için gönderilen birliğin, doğudan gelecek saldırısına karşı da hazırlıklıydı ve hem askerini hem topçusunu mevzilere yerleştirmişti. Türk askerlerinin başına gelen felaketi bilmeyen Ruslar, düşmanın topçu ile birlikte 45.000 kişilik bir

güçle saldıracağını hesaplıyorlardı.

Türkler, 29 Aralık sabahı saldırıya geçtiler ve Ruslar'ın tahmin ettikleri gibi iki koldan Sarıkamış'a yürümeye başladılar. Yorgun ve aç Türkler karşılarında topçu bulmayı beklemiyorlardı. Doğudan yaptıkları saldırı da Kazak süvarisi tarafından püskürtüldü. Dağlardaki o korkunç yolculuktan inenler de kentin çevresindeki Rus mevzilerini saran kar tabakası içinde çarpışmak zorunda kalıyorlardı. Bu arada, sayıları da 6000 kişiye inmişti ve kendilerinden daha besili, daha iyi giyimli ve dinlenmiş birlikler tarafından tehlikeli yamaçlara doğru sürülüyorlardı. Türk birlikleri Enver Paşa'nın emriyle o gece bir kere daha Sarıkamış'a saldırdı. Bu kez, olağanüstü bir cesaret ve kararlılık göstererek başarılı oldular, ama bu uzun sürmedi. Karanlıkta göğüs göğüse bir savaş başladı ve küçük kentin sokakları çok geçmeden cesetlerle doldu. Türkler bir ara kentin uzak ucundaki bir kışlayı ele geçirdilerse de, ağır topçu ateşi altında çekilmek zorunda kaldılar. Sarıkamış'ta başarıya ancak bu kadar yaklaşabileceklerdi.

Çarpışma, çevredeki dağlarda birkaç gün sürdükten sonra korkunç koşullar altında kesildi. Enver Paşa, nihayet planının başarısızlığa uğradığını anlamıştı. Türk kayıpları korkunçtu. Enver Paşa'nın komutasındaki 90.000 kişiden sadece 15.000'i sağ kalmıştı. Diğerlerinin cesetleri Türkiye'nin doğusundaki dağlarda sürülerle dolaşan kurtlara yem olmuştu. John Buchan tarihinde şöyle yazar: "Kötü teçhizatlı ve kötü liderli Türk askerleri kahramanlar gibi çarpıştılar. Bir savaşta çekilebilecek en ağır eziyeti çektiler." Enver Paşa pisliği temizleme işini komutanlarına bırakıp, apar topar İstanbul'a döndü. Orada ger-

çeği saklamak için her çabayı gösterdi. Doğruyu söyleyen idam tehdidi altındaydı. Başkente döndüğü gece, 75.000 yurttaşının kanı hala ellerindeyken, bir konsere bile gitti. Orada bulunan tarafsız bir diplomat, "Çok mutlu görünüyordu" diye yazar.

Türkiye'nin gelecekteki lideri ve o sıralarda genç bir albay olan Kemal Atatürk, Sarıkamış dönüşünden hemen sonra Enver Paşa'yla karşılaşmasını şöyle hatırlamaktadır. Enver Paşa solgun ve süzgündür.

"Yorgun olmalısınız" der Atatürk.

"Pek sayılmaz."

"Ne oldu?"

"Savaştık, hepsi bu..."

"Şu anda durum nedir?"

"Mükemmel..."

Atatürk üstünü kötü duruma düşürmek istemeyerek konuyu orada keser.

Ancak, Harbiye Bakanı'nın koca bir orduyu kırdırması, savaşın ilk birkaç ayında Türkler'in başına gelen tek felaket olmadı. Enver Paşa'nın Doğu'nun kanlı karları arasından ayrılmasından bir ay sonra, devleti yöneten üçlünün bir diğer üyesi -o da cihad bayrağı altında- yüksek strateji denemesine girmişti.

***

Enver'in Rus kafirlerini Kafkasya'dan çıkarmak üzere yemin ederek İstanbul'dan ayrılması sırasında, askeri hiyerarşide ondan sonra gelen kişi olan Cemal Paşa da, başka bir eski Osmanlı toprağı olan Mısır'dan İngiliz kafirlerini çıkarma planını yürürlüğe koymaktaydı. Cemal Paşa, karargahı olan Şam'a gitmek üzere yola çıkarken kendisini geçirmeye gelenlere, "Mısır'ı fethedene kadar İstanbul'a dönme-

yeceğim" diye yemin etmişti. Cemal Paşa o sırada Suriye'de bulunan Dördüncü Ordu'nun komutanlığını alacak ve Mısır'ı İngilizler'den kurtaracaktı. İktidar hırsı içindeki Cemal Paşa, kendine Ortadoğu'da kalbi Mısır olan bir imparatorluk kurmak istiyordu. Tıpkı, Enver Paşa'nın Orta Asya'da yapmayı umduğu gibi. Enver Paşa'nın Kafkasya ve daha ötesindeki Müslümanlar'ın Türk ordusunun gelmesiyle cihada katılacaklarına inandığı gibi, Cemal Paşa ve danışmanları da, kurtuluş ufukta göründüğünde Mısırlı halk yığınlarının İngilizler'e karşı ayaklanacağına inanıyorlardı.

Cemal Paşa'nın ilk hedefi Süveş Kanalı'ydı. Kanalı ele geçirdiği takdirde, Mısırlılar bütün kasaba ve köylerde despotlara karşı ayaklanacaklar, üstelik İngiltere'nin Hindistan ve Uzakdoğu'ya giden kestirme yolları kesilecek, Hindistan'da ayaklanma başladığında oraya asker sevk edemeyeceklerdi. Cemal Paşa'nın Mısır seferi, halen Doğu'da İngiliz ve Rus imparatorluklarını yıkmayı hedefleyen Türk-Alman stratejisiyle uyumlu ve onun önemli bir parçasıydı. En azından, Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Max von Oppenheim ile cihad planını başlatan Arthur Zimmermann bunun böyle olduğuna inanıyordu. Ancak, Mısır konusunda itirazı olanlar da vardı. Bunlardan biri de İstanbul'daki Alman sefiri Baron von Wangenheim'dı.

Wangenheim, Süveyş Kanalı'nın ele geçirilmesini ya da en azından kapatılmasını memnunlukla karşılıyorsa da, Mısır konusunda fikir değiştirmeye başlamıştı. Bu fikirlerini, belki de gereğinden çok sıkı fıkı olduğu Amerikan sefiri Henry Morgenthau'ya açtı. Morgenthau ilk başta onun ne demek istediğini yan-

lış anlamıştı. Sonraları şöyle diyecekti: "Ben doğal olarak Wangenheim'ın Türkler'in kaybetmesinden kaygılandığını sanmıştım, ama o bana gerçek korkusunun müttefiklerinin kazanma olasılığı olduğunu söylemek istemişti." Gerçek şu ki Wangenheim, Mısır'ın Türkler'in eline geçmesini istemiyor, Türkler'in bir kere ülkeye girdikten sonra çıkarılmalarının çok güç olacağını düşünüyordu. Wangenheim, çok geçmeden savaşan devletlerin pazarlık masasına oturacaklarına, toplantılara Birleşik Devletler'in başkanlık edeceğine ve çok sıkı bir çekişme olacağına inanıyordu. Morgenthau'ya şöyle dedi: "Türkiye, Mısır'ı fethederse, masada en büyük eyaletin kendisinde kalmasında ısrar edecek ve Almanya'nın bu iddiasını desteklemesini bekleyecektir." Ancak, o zaman da Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasını değil, bunun tam aksini bekleyecekti. Almanya, Berlin-Bağdat planının önemli halkası olan Mezopotamya'ya karşılık Mısır'ın İngiltere'de kalmasını kabul edebilirdi. Ancak, sonradan görüleceği üzere, Wangenheim'ın Mısır için telaşlanmasına hiç gerek yoktu.

Cemal Paşa, Süveyş Kanalı'na saldırıyı 3 Şubat 1915'te şafak sökerken başlattı. 25.000 kişilik ordusu içindeki, uzun konik şapkalı bir derviş bölüğü sefere ruhaniyet ve askerlere yenilmezlik duygusu veriyordu. Türkler, gece karanlığında 14.000 deve ile toplarını ve Kanal'ı geçmeye yarayacak dubalarını 200 kilometrelik çöl yolundan geçirdiler. Bu, stratejistlerin gözünde çok büyük bir başarıydı. Alman istihkamcıları önceden gizlice kuyular kazmışlardı. Askerler de, genelde peksimet ve zeytinden oluşan özel 'çöl tayını' taşıyorlardı. Cemal Paşa'nın planı, en iyi 5000

askeriyle İsmailiye'de bir köprübaşı kurmak ve şansı yaver giderse İngilizler'i gafil avlamaktı. Bu, kendisine arkasından gelen 20.000 askerini getirme fırsatı tanıyacaktı. Daha sonra anılarında, "Her şeyi İngilizler'i gafil avlamaya dayandırmıştım" diye yazmıştır. Ayrıca, Mısır'ın İngilizler'e karşı ayaklanmaya hazır oldukları haberlerine güvenerek, 'İsmailiye'nin Türk askerleri tarafından ele geçirilmesinden cesaret alan Mısırlı yurtseverlerin bir anda ayaklanacaklarına ve Mısır'ın küçük bir birlik tarafından umulmayacak kadar kısa bir sürede kurtulacağına' inanıyordu.

Cemal Paşa bunların her ikisinde de haklı çıkmadı. Büyük ölçüde İngiliz aleyhtarı olan Mısır halkı, yine de İngiltere'nin daha yumuşak yönetimini Osmanlı hakimiyetine yeğliyordu. Bu nedenle, Türkler'in Süveyş Kanalı'na vardıkları haberi gelince, cihad çağrısına koşmadılar. Cemal Paşa Kanal'ı savunanları da gafil avlayamamıştı. İngiliz istihbaratı bir süredir Türkler'in güney Suriye ve Filistin'e asker yığdıklarını haber almış ve Mısır'a bir saldırı olması ihtimalini bekliyorlardı. Bu aslında İngilizler'in, İstanbul'u almak amacıyla Çanakkale'ye çıkma tehdidine bir karşılık olarak düşünülmüştü. Cemal Paşa'nın ordusu, buna rağmen fark ettirmeden çölü geçmiş ve kanala yaklaşmıştı. Ancak, geç kalmışlardı; köprübaşı kurmak isteyen öncü birlikler dubalarını suya indirirlerken hava aydınlanmaya başlamıştı. Bunun sonucunda, Cemal Paşa'nın sonra yazacağı gibi, 'operasyon İngilizler'in gözü önünde yapılmıştı.' Bir başka rapora göre, Türkler'in yanlarında getirdikleri tavukların gürültüsü İngiliz gözcülerini uyarmıştı. Üçüncü bir raporda ise, tehlikeyi ilk gö-

renlerin keşif uçakları olduğu yazılıdır.

Gerçek hangisi olursa olsun, Türkler su yolunun öte yanından gelen korkunç bir ateşle karşı karşıya kalmışlardı. Buna rağmen, altı dubayı suya indirdiler, ama çok geçmeden makineli tüfek ateşiyle delik deşik olan dubalar battı. Biri karşı kıyıya erişebildi, üzerindeki on beş yirmi Türk de ya öldürüldü ya da tutsak alındı. Bu arada, ordunun ana bölümü Kanal'a varmıştı ve birkaç kilometre boyunca genel bir çatışma başladı. Kanal'daki İngiliz savaş gemilerinin ve zırhlı bir trenin topları Türkler'in üzerine çevrildi. Türkler inatla ve kahramanca çarpıştılar, ama dubaları battığı için Kanal'ın öte yakasından ateş etmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Çarpışmayı beş kilometre ötedeki bir tepeden seyreden Cemal Paşa kumarı kaybettiğini anladı. Saldırıya devam boşuna olacaktı; İngilizler, Mısır içindeki 150.000 kişilik ordularından yedek kuvvet getireceklerdi. Cemal Paşa askerlerini geri çekmediği takdirde bir ay önce Enver Paşa'nın Sarıkamış'taki akıbetine uğrayacaktı. Bu durumda bile, İngiliz rakamlarına göre, Türkler 2000 kayıp vermişlerdi. Cemal Paşa ise 14 subay ve 178 askerin öldüğünü, bir miktar da yaralı ve tutsak olduğunu iddia ediyordu. Oysa, İngilizler'in tahmininden de ağır kayıplar vermiş olması gerekirdi; Mısır Başkomutanı Sir John Maxwell, Türkler'i imha edecek yerde, bütün toplarıyla kaçmasına izin verdiği için ağır eleştiriler almıştı.

Türk ve Alman cihad stratejistlerinin iki büyük planı, beş hafta gibi kısa bir sürede Türkler için büyük bir felaketle sonuç bulmuştu. Cemal Paşa ise sonraları, kendi seferinin, Mısır'ın daha sonra büyük çaplı işgali için bir keşif operasyonu olduğunu iddia

edecekti. Bu arada, Hindistan'da Sih ve Hindu ihtilalciler, Alman yardımı olsa da olmasa da, İngilizler'e karşı kendi Cihad'larını başlatmak üzereydiler.

***

Ayaklanma için seçilen gün 21 Şubat'tı. O gün Hindistan Ordusu'nun huzursuz yerli birlikleri cephanelikleri basacak, ihtilalcilere silah dağıtacak, İngiliz subaylarını öldürecek ve Delhi'ye yürüyerek Hindistan'da cumhuriyet ilan edeceklerdi. Sihler, Amerika ve Kanada'dan ayrılmadan önce, Har Dayal ve diğerleri, kendilerine Almanya'dan silah ve para beklendiğini söylemişlerdi. Ancak, bunlar gerçekleşmemişti. Ayrıca, mektupların yetkililer tarafından sıkıca incelenmesi sonunda, San Fransisco'daki liderleriyle, özellikle de hareketin başı Har Dayal ile bağlantıları kopmuştu. Dayal o sırada, Avrupa'daydı ve Hindistan'a dönemiyor ya da dönmek istemiyordu. Sihler bir başlarına kaldıklarını anlayınca, Bengal'de, altmış yıl önceki Hint İsyanı'ndan bu yana en büyük halk ayaklanması olarak gördükleri Hindu ihtilalcilere katıldılar.

Ancak, ayaklanma sürecinde aksaklıklar vardı ve ihtilalden beş gün önce, 16 Şubat'ta, liderler ani bir krizle karşı karşıya kaldılar. Cleveland'ın ajanları tarafından ihbar edilmenin ya da komplonun haber alınmasının bir tek sonu olabilirdi: Darağacı. Liderler, 16 Şubat'ta aralarındaki Kirpal Singh adlı bir Sih'in polis casusu olduğuna inandılar. Singh bir gün önce, gizlice 23. Hindistan Süvari Alayı'ndaki sempatizanlara ayaklanmadaki rolleri hakkında bilgi verecek yerde, Lahor tren istasyonunda bir yabancıyla konuşurken görülmüştü. Yine Singh'in, komplonun

kendisini ilgilendirmeyen kısımları hakkında sorular sorduğunda da dikkat etmişlerdi. Kuşkuları artınca kendisini yakından izlemeye, ama güvensizliklerini bildirmemeye karar verdiler. Ancak, onun muhbir olduğuna o kadar emindiler ki, ortak komplonun başındaki deneyimli Hindu ihtilalci Baş Behari Bose, ayaklanma tarihini iki gün önceye aldı. Fakat, her ne pahasına olursa olsun, aralarındaki hain bunu bilmemeliydi. Bu arada, komploculara ulaklar gönderilip, yeni tarih olan 19 Şubat bildirildi.

Ancak, bir talihsizlik eseri ayaklanma sabahı bu ulaklardan biri Lahor'daki gizli ihtilalci merkeze dönüp, 23. Süvari Alayı'nın plan değişikliğinden haberdar olduğunu ve o gece ayaklanmaya hazırlandığını bildirdi. Bunları Kirpal Singh'in önünde söylemişti. Sih casusu kendisini gözetleyenlerden kurtulup evi gözetleyen bir sivil polisi uyardı. Ülke boyunca bütün askeri kuruluşlar ve devlet yetkilileri alarma geçirildi, komploculaın merkezi basıldı. Komplocular ihanete uğradıklarını anlayıp aralarındaki haini öldürmeye karar verdiler. Ama, geç kalmışlardı. Polis binayı bastı ve yedi komplocuyu bombalar, bomba yapım malzemeleri, silahlar, broşürler ve ihtilal bayraklarıyla yakaladı. Ertesi sabah, ne aksilik olduğunu öğrenmek için merkeze gelen altı elebaşı daha tutuklandı.

Bu arada askerler de harekete geçmişlerdi. Bütün cephaneliklerdeki Hintli nöbetçilerin yerlerini İngilizler aldı, garnizon kentlerinin sokaklarında İngiliz devriyeler dolaşmaya başladı. Başlıca komplocuların ele geçirilmesi kadar, bu ani ve kararlı hareketler de, isyanı doğmadan bastırmıştı. Soğuk çelikle karşı karşıya gelen yerli askerler cesaretlerini kay-

bettiler. Onları ayaklandırmak için gelen kışkırtıcılar da ortadan yok olmuşlardı. Silahlı askerlerin ihtilalci çağrıya karşılık vermemeleri durumunda, Ghadr liderlerinin ayaklanmaya katılacağını umdukları 'köylü alayları'nın da ortalıkta görülmemeleri şaşırtıcı değildi.

Şimdi, hesaplaşma günü gelmişti. Bundan sonraki iki ay boyunca dokuz özel mahkeme, ihtilalcilerden 175'ini yargıladı. Suçlu bulunan 136 kişiden 38'i idama, 38'i yaşam boyu hapse ve diğerleri çeşitli hapis cezalarına mahkum oldular. Sonunda, ölüm cezalarının sadece 18'i yerine getirildi, diğerleri General Vali Lord Hardinge tarafından yaşam boyu hapse çevrildi. Komploya karışmaktan suçlu bulunan 18 yerli asker de savaş mahkemesinde idama mahkum edildi, 12'sinin idamı gerçekleşti. 1912'de Lord Hardinge'e bomba attığını iddia eden Raş Behari Bose, önce Benares'e, sonra Japonya'ya kaçtı. İngilizler'in müttefiki olmalarına rağmen, Japonlar ona sığınma hakkı tanıdılar. Hükümette, yayılmacı emelleri olan yüksek düzeydeki bazı kişiler Hintli ihtilalcilerle ilişkileri koparmak istemiyorlardı. Bose bir daha Hindistan'a dönmedi, savaşın geri kalan bölümünde ülkeye kaçak silah sokmak istediyse de, bunda da başarılı olamadı. İkinci Dünya Savaşı sırasında bir kere daha Hindistan'ı kurtaracak bir ordu kurmaya kalkıştı. 1945'te Tokyo'da öldü ve böylece iki yıl sonra İngiliz hakimiyetinin sona erdiğini göremedi.

Ne Bose ne de diğer komplocuların talihsiz ayaklanmalarını planlarken bilmedikleri şey, Berlin'in onlara silah sağlamayı kabul ettiği ve Hindistan'a kaçak sokulmak üzere Birleşik Devletler'den çok sayıda silah almak için girişimlere başlamış olduğuydu.

Avrupa'da erken bir Alman zaferi umutları sönünce Berlin, Hindistan'da karışıklık çıkarmaya karar vermişti. Berlin'de Hindistan İhtilalci Komitesi olarak anılan bir Hint-Alman ortak kuruluşu Hindu, Müslüman ve Sih ihtilalcilerinin çabalarını koordine etmek üzere çalışıyordu. Ancak, Hindistan'daki İngiliz makamlarının, kuşkuluları gözetim altında bulundurması ve mektupları ele geçirmesi, Hindistan ile Almanya arasındaki iletişimi çok tehlikeli ve güç bir duruma sokmaktaydı. Bose ile yandaşları yardımın yakın olduğunu bilmediklerinden, harekete birkaç ay erken başlamışlar ve sonuç kendileri için felaket olmuştu.

Ghadr liderlerinin çoğu artık devre dışı kalmıştı. Buna rağmen, Hindistan'ın başka yerlerinde, özellikle de Bengal'de, hala Alman silahlarını kabul etmeye hazır ihtilalci gruplar vardı. Sihler'in Pencab'ı ateşe verme çabalarından çok değerli dersler alınmıştı ve artık silahların İngiliz yetki alanı dışında bir yerde teslim edilmesi için çalışmalar yapılıyordu. Tayland-Burma sınırında, insanların Almanlar tarafından eğitilecekleri ve silahların depolanabileceği böyle bir merkez kurulmuştu. O dönemde İngiliz Hindistanı'nın bir eyaleti olan Burma'da bulunan Hindistan Ordusu birlikleri arasında isyan fikirleri de yayılabilirdi. 1915 ilkbaharında ilk Alman silah sevkiyatının Birleşik Devletler'den yola çıktığı haberi komploculari yüreklendirdi. Aralık ayına kadar her hazırlığın tamam olacağı söyleniyordu.

Ancak, bu karanlık oyunda bütün olup bitenler sadece bunlar değildi. İngilizler'e gelen istihbarat raporlarına göre, Alman ajanları o anda İran'dan Kabil'e doğru yola çıkmışlardı ve amaçları ateşli Af-

ganlar'ı cihada katılıp Hindistan'ı istilaya ikna etmekti.

Bölüm-6

Enver Paşa'nın Bombası

İstanbul ile Berlin'in ortak yaptıkları özgün plan, Afganistan'a ortak bir Türk-Alman heyeti gönderilmesini öngörmekteydi. Bu, Zimmermann ve Oppenheim tarafından seçilen heyetle bin kişilik bir Türk askeri eskortundan oluşacaktı. Alman danışmanlarının emrindeki Türkler, İran boyunca uzun yürüyüşte gerektiği zaman savaşacaklarsa da, yerel aşiretlerin kutsal davaya katılmaları beklenmekteydi.

Bu, çok duyarlı Müslüman halk arasında çalışacak bir cihad heyeti olduğundan, Almanlar'ın mümkün olduğu kadar az görünmeleri kararlaştırılmıştı. Hatta, Enver Paşa, Türk askeri üniforması giymelerini önermişse de, Almanlar bunu kesinlikle reddetmişlerdi. Ayrıntılar İstanbul'da kararlaştırılacağı için, o aşamada Almanlar'ın kesin rolleri de henüz belirsizdi. Sefere askeri danışman olarak katılmanın

yanı sıra, Kabil'e vardıklarında önemli bir diplomatik rol oynayacaklardı. Bunun için de, Alman İmparatoru'ndan Afganistan Emiri'ne özel mesajlar ve onu ayartacak vaatler götürmekteydiler.

Enver Paşa'nın Kabil'deki ajanlarının iddiasına göre, Kral Habibullah, cihada katılmayı hemen kabul edecek ve fanatik savaşçı aşiretlerini dağ geçitlerinden İngiliz Hindistan'ına yöneltecekti. Alman yanlısı İsveçli kaşif Sven Hedin'in görüşüne göre de, Afganlar komşu Hindistan'ı İngiliz kafirinden kurtarmak için "yanıp tutuşmaktaydılar." Wilhelm ve Enver Paşa için, İslam'ın bu şiddetli öfkesini, en az para ve insan harcayarak, ortak düşmanlarına çevirmek çok olası görünüyordu.

Ancak, plan daha ilk başında güçlüklerle karşılaşmıştı. Alman heyetinin Romanya üzerinden İstanbul'a giderken gezici bir sirk trupu rolünde olduğu hatırlanacaktır. Buna uygun olarak hazırlanan eşyalar arkadan trenle gelecekti. Ancak, uyanık bir Romen gümrük memuru konşimentoda "çadır direği" olarak gösterilen telsiz antenlerinden kuşkulandı, ambalajı açınca da beyaz seramik izolatörleri gördü. Araştırma derinleştirilince gezici bir telsiz istasyonu, tüfekler, makineli tüfekler ortaya çıktı. Almanlar o sırada İstanbul'a varmışlardı, ama bu mühimmat olmadan yola çıkamazlardı. Alıkonan malzemenin yerine yenisi sağlandı ve Bükreş'teki Alman ajanlarının gerekli rüşveti vermelerinden sonra, Romanya'dan geçirilebildi. Birkaç haftalık bir gecikmeden sonra malzeme İstanbul'a vardı.

Bu arada, Alman heyetinin üyeleri sabırsızlanırken Türkler'le aralarında bir gerginlik başlamıştı. Bunun sorumlusu, büyük ölçüde Berlin ve heyeti se-

çip oluşturan Zimmermann ve Oppenheim'dı. Böylesine güç bir görev için olağanüstü yetenekli insanlar seçmiş olmalarına rağmen, ekipte uygunsuz kişiler de vardı. Bunların başında, daha çok Almanya'nın Afrika sömürgelerinde hizmet görmüş olan astsubaylar geliyordu. Bunlar, aşırı sıcaklarda yaşamaya alışkın, cesur ve dayanıklı insanlar olmalarına rağmen, böyle ortak bir hareketin gerektirdiği politik ve kişisel duyarlılıktan yoksundular. Onların kalabalığı ve burnu büyük tavırları, kendi meslektaşlarından başka Türkler'i de rahatsız etmeye başlamıştı. Enver Paşa çok geçmeden onların geri gönderilmelerini istedi. Bu sonunda gerçekleştirildi; ancak, bu kişiler, İstanbul'da lokantalarda ve diğer yerlerde açık açık Afganistan'a gideceklerini söyleyip övünerek, göreve ağır zararlar vermişlerdi. Onların Pera Palas'taki varlıkları ve böbürlenmeleri, Osmanlı başkentindeki tarafsız diplomatlara ve Morgenthau gibi kişilerle yakın ilişkide İngiliz gizli servisine ulaşmıştı.

Türkler'le anlaşmazlıklar ve heyetin Alman üyeleri arasında sürtüşmeler onların ardından da devam etti. Heyet üyeleri artık sabırsızdılar ve ortak Türk-Alman seferinin ertelenmesinden rahatsızlık duyuyorlardı. Birlikte çalışmaya alışmamış kararlı kişilerin oluşturduğu grup arasında kaçınılmaz bir sürtüşme başladı. İşi daha da kötüleştiren, gruptaki askerlerle asker olmayanlar arasındaki bölünmeydi. Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay, diplomat Wassmuss'u heyetin başına, profesyonel asker Niedermayer'i de yardımcılığına getirmişti, ama diğer üyeler arasında emir-komuta zinciri kuramamıştı. Bir başka güçlük de, Enver Paşa'nın, heyetin ve Doğu'daki operasyonların genel komutasının Türk-

ler'in elinde olmasındaki ısrarıydı. Enver Paşa, Berlin'in Doğu'daki uzun vadeli hedefleri konusunda kaygılanmaya, bunların kendi emelleriyle çelişebileceğini görmeye başlamıştı. Almanlar bu sırada, bir rastlantı eseri, Enver'in gizlice Kabil'e küçük bir diplomatik heyet gönderdiğini de öğrendiler. Heyet oraya varamamıştı, ama bu durum Almanlar'ı rahatsız etmeye yetmişti.

Sefer üzerindeki tek gölge bu değildi. Sarıkamış'taki yenilgi ve Süveyş Kanalı bozgunu sonucu Enver Paşa artık Orta Asya'ya Napolyonvari bir yürüyüşten çok, karşı karşıya bulunduğu gerçekleri düşünür olmuştu. Bu nedenle, kuzey İran sınırındaki Rus askeri yığınağı tehdidini Afganistan seferinden daha acil bir durum olarak görüyordu. İran'ın tarafsızlığını ihlal etmek anlamına gelse de, Ruslar Şah'ın kuzeybatı eyaletlerini uzun zamandır askeri bakımdan Çar'a bağlı kabul etmekteydiler. İstanbul, Tahran'a yaptığı diplomatik baskıyla Rus askerlerini oradan çıkartamayınca, Türk askerleri ve Kürt çetelerinden oluşan karma bir birlik kuzey İran'a girmiş ve 1915 Ocak ayında Tebriz'e saldırmıştı. Şah, tarafsızlığına bu müdahaleyi İstanbul ve St. Petersburg nezdinde protesto etti, ama bu bir işe yaramadı. Her iki devlet de onun buyruklarının Tahran kenti dışına uzanmadığını biliyorlardı ve İran'ın tarafsızlığına karşı bu önemsemez tutumları, savaşın sonuna kadar devam edecekti.

Ancak, Türkiye'nin doğu sınırlarına tehdit yalnız Ruslar'dan gelmiyordu. Türkiye ile savaşın başlaması üzerine, Delhi'deki askeri yetkililer İngiliz çıkarlarını ve özellikle de Kraliyet Donanması için çok önemli olan petrol yataklarını korumak üzere Basra

Körfezi'ne bir deniz gücü göndermişlerdi. Enver Paşa, bu İngiliz birliğinin Dicle'nin sadece 480 kilometre yukarısındaki bölge başkenti ve önemli garnizon kenti Bağdat'a ciddi bir tehdit oluşturduğunun farkındaydı. Ve bu yeterli değilmiş gibi, İstanbul'daki Türk ve Alman savunma uzmanları her an Çanakkale'ye bir Müttefik saldırısı bekliyorlar ve bunun Boğaziçi kıyılarına bir Rus çıkartmasıyla eşzamanlı olacağından korkuyorlardı. Bütün bu nedenlerle, Enver Paşa'nın Afganistan seferine duyduğu o ilk heyecanın, 1000 seçkin asker gönderme vaadiyle birlikte sönmeye başlamasına şaşmamak gerekirdi.

Wassmuss'un olacakları haber alıp almadığı asla bilinemeyecektir. Ancak bu sıralarda, 1915 Ocak ayında, Wassmuss Alman heyetinin komutasını Niedermayer'e bırakıp kendi başına bir sefere çıkmaya karar vermiştir. Bundan yirmi yıl sonra biyografisini yazan Christopher Sykes, onu heyetten böyle kopmaya iten nedeni ve Berlin'de bu ani plan değişikliğini kimin onayladığını tatmin edici bir şekilde açıklayamamıştır. Bir ihtimal Wassmuss ile heyetin diğer üyeleri arasındaki ilişkilerin, onun lider olarak devam etmesine olanak vermeyecek kadar bozulmuş olmasıdır. Bir başka ihtimal de, gelecek operasyondaki rolleri konusunda Niedermayer'le anlaşmazlığa düşmüş olmasıdır. Operasyonun niteliği yarı askeri yarı diplomatik olacaktı ve Almanlar'ın bu konuda geçmiş bir deneyimleri yoktu.

Ayrılmasının nedeni ne olursa olsun, Wassmuss arkadaşlarına, savaş öncesi günlerden pek çok aşiret reisini tanıdığı güney İran'a gideceğini ve cihad çağrısını oraya yayarak, İngilizler'i aşağı Körfez'deki çıkarlarını korumak için askerlerini oraya yerleştirme-

ye zorlayacağını bildirdi. Ondan sonra, aşiretleri arkasına alarak doğuya, Afganistan'a yürüyecek ve orada Niedermayer ve diğerleriyle buluşarak Hindistan saldırısına katılacaktı. Ama Wassmuss asla Afganistan'a kadar gidemedi. Yine de, az sonra görüleceği gibi, güney İran'daki İngiliz çıkarlarına payına düşenden çok ağır bir darbe indirdi.

Onun bu açıklamayı yapmasından sonra, Enver Paşa Afganistan'a yapılacak Türk-Alman seferi fikrine son darbeyi vurdu. Haber, Almanlar'a 1915 Şubat'ının ilk haftasında, ortak harekatın toplanma yeri olan Bağdat'a geldiklerinde bildirildi. Sefere katılacak üst düzey Türk subayı olan Rauf Bey, Niedermayer'e şöyle dedi: "Üç gün önce, Afganistan'a yapılacak Türk seferinin iptal edildiği konusunda emir aldığımı üzülerek bildiririm. Tüm personeli, silahları ve teçhizatı Basra bölgesinde İngilizler'e karşı kullanılmak üzere Irak'taki Türk komutanlığına gönderme talimatını aldım."

Niedermayer ile arkadaşları, hele Türkler tarafından o kadar bekletildikten sonra, Rauf Bey'in bu bombası karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Seferin neden iptal edildiğinin sorulması üzerine Türk subayı birkaç neden göstermişti. Bir kere, Afganistan Emiri ile bağlantı kuramamışlardı. Bu nedenle, 1000 kişilik gücün Afgan sınırına vardığında nasıl karşılanacağını bilemiyorlardı. Niedermayer, daha sonra olayları anlattığında, bu durumun birkaç ay önce Enver'in Kabil'deki casuslarının yolladığı fazlasıyla iyimser raporlarla çelişkili olduğuna dikkat çekmiştir. Casuslar, Emir ile halkının Hindistan'daki İngilizler'e karşı savaşta Türkiye ve Almanya'ya katılmak için can attıklarını bildirmişlerdi. Rauf seferin iptalinin

suçunu biraz daha Almanlar'a yüklemiş, yurtlarına gönderilmiş olan bazı "çenesi düşük" Alman üyelerin operasyonunun gizliliğini ihlal ettiklerini ve durumdan İngiliz istihbaratının haber almış olduğunu da söylemişti. Ayrıca, Almanlar'ın seferde daha bağımsız bir rol oynamak istemiş olmalarının da, fikir birliğine varılmış olan kavramlar konusunda sorun çıkardığını belirtiyordu. Rauf son olarak da, İran'ı geçmekteki büyük güçlükleri ve tehlikeleri sıralıyordu ki, Niedermayer, Türkler'in orada sandıkları kadar iyi bir kabul görmeyeceklerini anlamaya başladıklarını fark etmişti.

Türkler'in Afganistan serüveninden çekilmeleri onları düşkırıklığına uğratmışsa da, Niedermayer ve arkadaşları fikirden vazgeçmemeye kararlıydılar. Afganistan'ı ve mümkünse İran'ı savaşa sokma fikirlerinde bir değişiklik olmamıştı. Niedermayer şöyle yazıyordu: "Berlin, kararını değiştirmedikçe planın, Türk yardımı olmasa bile sürdürülmesi gerekiyordu. Böyle bir girişimin başarılı olma olasılığı çok fazlaydı." Ancak, artık heyet güçlü bir eskort eşliğinde olmayacağından tüm girişimin yeniden planlaması gerekiyordu. Fakat, Niedermayer yola yalnız çıkmanın belirli avantajları olduğunu da düşünüyordu. Türkler, İran'da giderek nefret uyandırmaktaydılar. Ruslar'a karşı savaşlarını İran topraklarına taşımakla kalmamışlardı; Enver Paşa'nın İran'da da toprak emelleri olduğu anlaşılmıştı. Daha da kötüsü, kuzeybatı İran'da Ruslar'la savaşan Türk askerleri yerli halka karşı çok zalim davranıyorlardı. Zaten, Türkler'le İranlılar'ın Ruslar'a karşı ortak nefretleri ve İngilizler'i sevmemeleri dışında paylaştıkları tek şey dinleriydi. Üstelik, burada da farklılık vardı. Türkler

sünni, İranlılar şiiydi. "Bu durumda tümüyle Almanlar'dan oluşan bir heyet daha az kuşku çekecekti," diyor Niedermayer.

Ancak, çok geçmeden Rauf'un, Almanlar'ın Türk topraklarından çıkıp İstanbul'un kendi etki alanı olarak gördüğü İran'a girmelerini önlemek için de emir aldığı anlaşıldı. Fakat, Türkler bu arada İran'ın kuzeyindeki Rus Kazak birliklerine saldırı bahanesiyle, sınır ötesine asker göndermeye devam ediyorlardı. Bu durum yerli aşiretlerle çatışmaya ve Türk-İran ilişkilerinde yeni sorunlara yol açıyordu. Bu, Almanlar'ın bölgedeki şanını lekelediğinden Niedermayer Türkler'i vazgeçirmeye uğraştıysa da, başarılı olamadı. Artık yapacak tek şeyin, merkezini Tahran'daki Alman elçiliğine taşımak olduğunu görüyordu; böylece hem Enver Paşa ile Rauf Bey'den uzaklaşmış olacak, hem de Afgan serüvenini oradan planlayabilecekti. Ayrıca, Şah ile halkının İngiliz ve Ruslar'a karşı bir cihada katılma konusundaki görüşlerini de anlayacaktı. Şimdi bütün sorun, yanındaki küçük grupla Türk müttefiklerinden kaçıp iyi korunan sınırdan geçerek İran'a girmekti.

Niedermayer ile adamları beklenmedik bir fırsatla karşılaştılar; Şah'ın sarayında Alman Sefiri olan Prens Henry, memleketinde geçirdiği tatilden İran'a dönerken Bağdat'a uğramıştı. O da İran'ı savaşa sokmak ve aynı yolu izleyen Niedermayer ile grubunun kendisiyle İran'a geleceklerini bildirdi. Türkler bu kadar yüksek düzeyde bir kişiye itiraz edemediler. Ancak, yine de son dakikaya kadar Almanlar'a güçlük çıkardılar, silahlarına el koydular, Berlin ve İstanbul'la iletişimlerini baltaladılar. Son olarak, tam Bağdat'tan ayrılacaklarken, sınır bölgesinin Al-

man aleyhtarı duygularını saklamayan Türk valisi kendilerine geçiş izni vermedi. Ancak, Berlin ile İstanbul arasında büyük bir diplomatik olay çıkmasını istemeyen Rauf Bey gerekli izni verdi ve Almanlar 3 Nisan 1915'te İran'a girdiler.

"Bu karmaşadan kurtulduğumuza nasıl memnun olmuştum, anlatamam," diyor Niedermayer. Ne var ki, Türkler'in kendilerini engelleme çabalarından kurtulmuşlardı, ama bu kez de ilk kez düşmanla karşı karşıya kalmışlardı. Almanlar'ın niyetini çok iyi bilen İngiliz ve Ruslar, onların İran'a girdikten sonraki hareketlerini izlemek için her yana ajanlarını yerleştirmişlerdi bile. Niedermayer, "İran sınırının hemen içinde, Kirmanşah'ta büyük bir İngiliz casusluk ağı çalışmaya başlamıştı", diye raporunda bildiriyordu. Casuslar Türk topraklarına bile girmişlerdi ve birinin üzerinde, Niedermayer'in grubu hakkında, o zaman sözde tarafsız olan İtalya'nın Bağdat Konsolosu tarafından hazırlanmış bilgiler bulunmuştu. Bu arada Tahran'daki İngiliz Sefiri tarafsız İran'da silahlı Almanlar'ın varlığını şiddetle protesto ediyor, İngiliz ajanları da aşiretleri kışkırtıyor, adlarını lekelemek için Türkler'in kötü ünlerinden yararlanıyorlardı.

Ancak, Niedermayer gibi bir Alman subayı için bunlar sadece bir meydan okuma, savaşların ve serüvenlerin dokunduğu kumaştı. Aşırı kararlı ve hırslı bir insan olarak, zekasını ve iradesini, önceki yolculuklarından tanıdığı bu savaş alanında İngiliz ve Rus hasımlarına karşı kullanmaya can atıyordu. Artık, İstanbul'da ilk toplanan uyumsuz ve kavgacı insanlar yerine çok değişik insanlardan oluşan grubu da, bir an önce düşmanla karşı karşıya gelmek istiyordu.

İlk iş olarak kendilerini İran'dan Afgan sınırına uzanan dünyanın en sert ve en ıssız çöllerinden birinde, yaklaşık 1500 kilometrelik bir yolculuğa hazırlamaları gerekiyordu.

Alman Sefiri ile Tahran'a giden Niedermayer, grubunu Türklerden kaçırabildikleri silahlarla birlikte 320 kilometre güneyde, eski İpek Yolu üzerindeki İsfahan'a gönderdi. Grup, burada kuzeydeki Rus ve güneydeki İngilizler'den uzakta üslenecek, Niedermayer'in dönüşünü beklerken, çizilen yoldaki yerel İranlı yetkililerden ve aşiretlerden dost kazanmak, rüşvet dağıtmak için öncüler çıkartacaktı. Bu arada Niedermayer ile Sefir, Şah ile hükümetini, Türkiye'nin olmasa bile Almanya'nın yanında savaşa girmesi ya da en azından Afganistan'a gitmekte olan silahlı bir Alman heyetine göz yumması için ikna etmeye çalışacaklardı.

Aslına bakılırsa İranlıların, iki yıl önce karşılarında küçük düştükleri İngiltere ve Rusya'nın yenilmeseler bile küçük düşmelerini istemek için pek çok nedenleri vardı. Hatırlanacağı gibi, 1907 yazında İngiliz ve Ruslar, kendisine danışmadan, Şah'ın krallığını iki etki alanına bölmeye karar vermişlerdi. Ülkenin bellibaşlı kentlerinin bulunduğu kuzeyin tümü Rusya'nın, Basra Körfezi'ne ve Hindistan'a giden güney yoluna girişi sağlayan güney ise İngilizler'in etki alanına geçecekti. Bu iki bölgeyi ayıran orta yerde tarafsız bir bölge uzanıyordu. Afganistan ve Tibet'i de içine alan bu anlaşma Ruslar'ı Hindistan, İngiltere'yi Rus Orta Asyası sınırlarından uzak tutarak Asya'daki İngiliz-Rus rekabetini (Büyük Oyun yıllarını) sona erdirmişti. Anlaşmada Almanya adının geçmemesine rağmen, Berlin'in Doğu'daki

emelleri anlaşmayı çabuklaştırmıştı.

Anlaşma İran'ın bağımsızlığına ve sınırlarına saygı gösteriyorsa da, ülkelerinin kendilerine sorulmadan Londra ve Petersburg arasında paylaştırılmış olması, sıradan İranlıları çileden çıkarmıştı. Bunu topraklarının, dev komşuları Rusya ve İngiliz Hindistanı arasında zorla bölüştürülmesinde ilk adım olarak görüyorlardı. Ancak bu Türkleri ve Almanları daha saygıdeğer buluyorlar, demek değildi. Enver Paşa'nın İran topraklarına girmesi ve İran'ı almak emellerini saklamaması bir cihadda Türk-İran işbirliği olasılığını ortadan kaldırmıştı. Böylece İran'ı itilaf devletlerine karşı savaşa sokmak işi sadece Almanlar'a kalıyordu. Ancak, Tahran'ın gözünde Almanlar'ın da elleri temiz değildi. İngiliz-Rus Anlaşması'nın imzalanmasıyla İran'da Alman prestiji en yüksek düzeyine ulaşmıştı ve Kayzer Wilhelm, İranlılar tarafından İngiliz ve Ruslar'ın toprak emellerine karşı koruyucuları olarak görülüyordu. Ne var ki, Alman İmparatoru 1911 yazında Rus Çarı Nikola ile bir anlaşma imzalamış ve burada Çar'ın İran'daki 'özel çıkarlarını' tanımıştı. İranlılar da bunu bir ihanet saymışlar, dostluk ve güvenlerini kaybetmişlerdi. Fakat, Almanya şimdi Rusya ve İngiltere ile savaşa girerek bu hasarı onarma imkanı bulmuştu. Böylece, Niedermayer'in iyimser olmak için bir nedeni vardı.

Niedermayer Tahran'da havayı koklarken ve grubu İsfahan'da Afgan serüveni için hazırlanırken diğer alanlarda savaş can almakta devam etmekteydi. Batı Cephesi'nde durum hemen hemen başa baştı, her iki tarafın ağır kayıplarına rağmen ne Almanlar ne de Müttefikler önemli bir kazanç elde edemiyorlardı. İngiliz ordusu top mermisi sıkıntısı çeken Al-

manlar'ın gaz bombası saldırısıyla karşılaşmıştı. Türk kalelerinin denizden uzun süre bombardıman edilmesi sonucu, ortak bir Müttefik gücü Gelibolu yarımadasına çıkmış, ancak orada tıpkı Fransa'da olduğu gibi takılıp kalmış ve çok ağır kayıplar vermişti. Her iki tarafın kur yaptığı İtalya sonunda, önceleri sadece komşusu Avusturya'ya karşı olmak üzere, İtilafçı davaya katılmıştı. Güney Mezopotamya'da Türklerle İngiliz Hindistanı askerleri arasında şiddetli çarpışmalar olmuş, Boğaz'da ve Marmara'da İngiliz denizaltıları İstanbul'un gözleri önünde Türk gemilerini batırmıştı. Bir Alman denizaltısının, içinde çocukların ve tarafsız Amerikalılar'ın bulunduğu Lusitania transatlantiğini batırması üzerine Liverpool'da Alman karşıtı gösteriler yapılmış, Alman zeplinleri Kuzey Denizi'ni aşarak İngiltere'nin doğu bölgelerini bombalamıştı.

Bu arada, Berlin'de Kayzer Wilhelm İngiliz kuzenlerine, en büyük darbe olacağına inandığı yerlerde saldırıya devam ediyordu. Türkler olsa da olmasa da, İranlılar'ı ve Afganlılar'ı Hindistan'ın kötü korunan sınırlarına saldırtmaya kararlıydı. Bu hareketleriyle sadece İngiliz kuvvetlerinin orada kalıp başka yerlerde kullanılmasını önlemekle kalmayacak, yerli halk ayaklanmaya kışkırtılabildiği takdirde, İngilizler ülkeyi terk etmek zorunda kalacaktı. Eğer, bu gerçekleşirse, kendisini yakın gelecekte Hindistan İmparatoru olarak taç giyerken bulabilirdi.

Wilhelm'in ordusunun kurmayları ise, çok daha büyük bir planı incelemekteydiler. Sultan'a danışman olarak Doğu'da uzun bir deneyimi olan Feldmareşal von der Goltz, Alman askerleriyle Hindistan'ı istila olasılığını ortaya atmıştı. Geçmişte Büyük

İskender ve İranlı Nadir Şah'ın başarılı istilalarını dile getirerek, kararlı ve iyi donanımlı bir Alman ordusunun onların izinden yürümemesi için hiçbir neden olmadığını savunuyordu. Rus generalleri de Büyük Oyun yıllarında buna benzer iddialar ileri sürmüşler ve böyle bir istila için kapsamlı planlar hazırlanmıştı. Ama, hiçbiri sonlandırılmamıştı. Ancak, von der Goltz, Berlin-Bağdat demiryolu inşasının bunu olabilir duruma getirdiğini, çünkü artık, çok sayıda asker ve topçunun nakledilebileceğini iddia ediyordu.

Demiryolu ilk planlandığında İngiliz stratejistleri bu noktayı gözden kaçırmış değillerdi. Almanlar için tek sorun demiryolunun henüz tamamlanmamış olmasıydı. Güney Türkiye'de Toros Dağları'nda açılacak tünellere ve inşaatın en güç kısmına henüz başlanmamıştı. Bağdat'a -ki, böyle bir girişim için toplanma alanı orası olmalıydı- gidecek asker ve cephanenin bu dağ geçitlerinde arabalar ve katırlar tarafından taşınması gerekiyordu. Von der Goltz tünellerin açılmasına, masrafa bakılmadan öncelik verilmesini öneriyordu. Askerlerle her zaman çatışan Sefir Wangenheim ise, demiryolunun eksik kısmının tamamlanmasının üç yıl süreceğini ve o zamana kadar savaşın bitebileceğini hesaplamaktaydı. Zaten, Berlin'in Kayzer'in bu büyük planına düşüncesizce destek vermesinden şikayet etmekte ve Türkiye ile olanlar dahil, pek çok sorunun çıkmasının nedeni olarak bunu göstermekteydi.

Oysa, Berlin'deki planlamacıların böyle bir kaygıları yoktu ve İngiltere'yi Doğu'da çökertecek başka yollar aramaktaydılar. Niedermayer'in Tahran'da ve Wassmuss'un güneydeki çabalarına ek olarak bir si-

lahları daha vardı; içteki düşmanlar. İngilizler'in 1915 Şubat'ında Ghadr ayaklanmasını bastırmalarından kısa bir süre önce ancak ilgililere bir yardımda bulunamayacak kadar gecikmiş olarak, Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından Berlin'de Hindistan ihtilalci Komitesi adıyla gizli bir örgüt kurulmuştu. Komitenin amacı, kesin Alman denetiminde olmak üzere, Hindu, Müslüman ve Sih ihtilalcilerinin Hindistan'da İngiliz aleyhtarı ayaklanmalarını kışkırtmak ve kendilerine silah, cephane ve para sağlamaktı. Nihai hedef Hindistan'daki İngiliz yönetimini içten yıkmaktı. Berlin'in örgüte ve çalışan yirmi beş kişiye verdiği önem, Wielandstrasse 38 numaradaki üç katlı binaya tam bir elçilik statüsü vermesiyle de anlaşılabilirdi.

Çok geçmeden gizli silah alımı anlaşmaları başlamıştı. Daha önceki ayaklanmanın başarısızlığının başlıca nedeninin silah eksikliği olduğu kabul ediliyordu. Bu kere, silahların tamamlanmasıyla, ayrıca ülkede düzeni koruyacak İngiliz ve Hintli askerlerin eksilmesi nedeniyle, komplocular işi başaracaklarına inanıyorlardı. Kraliyet Donanması'nın Alman limanlarını ablukaya almış olması yüzünden silahların Kayzer'in silah sanayii tarafından sağlanamayacağı belliydi ve zaten sanayi de ancak kendi savaşan askerlerinin ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapabiliyordu. Bu nedenle, Alman Dışişleri Bakanlığı ile Hindistan İhtilalci Komitesi'nin bunları tarafsız kaynaklardan elde edip, tarafsız bayraklar taşıyan gemilerle Hindistan'a gizlice sokmaları kararlaştırıldı. Bu kaynakların başında, silahın bol olduğu ve fazla soru sorulmayacak olan Birleşik Devletler geliyordu.

Silahlar resmen Berlin'in Washington Sefare-

ti'nde askeri ataşe olan, ama aslında Kayzer'in oradaki savaş dönemi istihbaratının başı bulunan Yüzbaşı Franz von Papen'in emrindeki Alman ve Hintli ajanlar tarafından 1915 Şubat'ında satın aldı. New York'ta üç, Philadelphia'da ve California'da birer silah tüccarından 30.000 tüfek ve tabanca ve çok sayıda cephane sağlandı. Bu arada, Amerikalılar'dan Annie Larsen şilebi kiralandı ve Maverick tankeri satın alındı. Silahlar Pasifik kıyısında San Diego'da bekliyordu.

Plana göre şilep, burada silahları yükleyip Meksika açıklarında bir adada, Pasifik'ten Cava'ya kadar yapılacak uzun yolculuk için daha uygun olan Maverick'e nakledecekti. Silahlar orada, Alman konsolosluk yetkilileri tarafından kiralanan küçük balıkçı teknelerine aktarılacaklar ve yolculuğun en tehlikeli aşaması başlayacaktı. Silahlar, Bengal'in ıssız kıyılarında gece karanlığında Hintli ihtilalcilere teslim edilecekti. Ancak, bir kısmı da, aynı anda başka bir ayaklanmanın planlandığı Burma'ya götürülecekti. Fakat, bunun için silahlar önce, yetkililerin daha kolay rüşvet yedikleri Tayland'a çıkarılacak, oradan Burma sınırına taşınıp ihtiyaç duyulana kadar gizli mağaralarda saklanacaktı. Bu arada, Filipinler'deki Alman konsolosu 5000 tüfek ve 500 tabanca satın alıp bunları da kiraladığı bir tekneyle Tayland'a sokmak pazarlığı içindeydi. Bu teknede iki Alman silah eğitmeni olacak, bunlar ıssız ormanlık bölgelerde gizli eğitim kampları kuracaklardı. Yine Çin'de eski ihtilalcilerden silah satın alınarak pek az bilinen kara yollarından Burma ve Hindistan'a sokulacaktı. İşte Berlin'in içerdeki düşmanı silahlandırma planları bunlardı.

Bu arada Alman başkentinde Arthur Zimmermann ve danışmanları tarafından, hala Tahran'da olan Niedermayer'in Kabil'e götüreceği heyeti güçlendirme kararı verilmişti. Türkler'in çekilmesi üzerine Emir'in sadece Alman yaklaşımından etkilenmeyeceği hissediliyordu. Bu nedenle, heyete daha fazla ağırlık katmak için lider olarak yurttaşlarıyla konuşabilecek ve Emir'i kendilerini İngiliz yönetiminden kurtarmaya ikna edebilecek bir Hintli seçilmesine karar verildi. Ama, bu lider rolünü kim oynayacaktı?

Efsanevi Vinayak Savarkar yaşam boyu Andaman Adaları'nda hapse mahkum olduğu için, en olası aday Ghadr hareketinin kurucusu ve şimdi Amerikan adaletinden kaçmış olup İsviçre'de yaşayan Har Dayal'dı. Dayal savaşın başlamasından hemen sonra hizmetlerini Türkler'e sunmak için İstanbul'a gitmiş, ama strateji sorunları nedeniyle onlarla arası bozulmuştu. Wangenheim'ı fikirlerine daha yatkın bulan Dayal, 1915 Ocak ayında Alman Dışişleri Bakanlığı ve Hindistan İhtilalci Komitesi'yle görüşmelerde bulunmak üzere Berlin'e gitmeyi kabul etti. Ancak, Har Dayal entelektüel parlaklığına rağmen bir eylem adamı değildi, kendini sadece ihtilal stratejisti olarak görüyordu. Afganistan'a yapılacak gizli bir seferin başına geçmek gibi bir emeli yoktu. Ayrıca, sağlığı çok bozuktu ve İran'ın kavurucu çöllerinde bir yolculuğa dayanamazdı.

Yine de, Dayal bu iş için gerekli insanı tanıyordu: Raca Mahendra Pratap, yani İngilizlerden nefretini saklamayan ve onların yurdundan gitmelerini isteyen küçük bir Hintli Prens Pratap olasılıkları görüşmek üzere yaşadığı tarafsız İsviçre'den Berlin'e da-

vet edildi. Fakat, kendini çok yükseklerde gören Raca ancak Alman İmparatoru'nun huzuruna kabul edildiği takdirde gelebileceğini bildirdi. Berlin Hintli için gerçekten umut besliyor olmalıydı ki, Zimmermann bu görüşmeyi ayarladı ve iki adam İngiltere'nin Hindistan'dan kovulması stratejilerini konuşurlarken saygılı bir uzaklıkta bekledi. Pratap'ın onuruna ziyafetler verildi, Alman basını kendisinden 'Hint Prensi' olarak söz etti ve karlarla kaplı Rus cephesini görmesi için uçağa bindirildi. Onun Hindistan'da bir kitle ayaklanması başlatmak ve diğer Hintli prenslerin desteğini kazanmak konusundaki fikirleri, en yüksek çevrelerce dinlenildi. Bu ilgi prensi tatmin etmiş olmalıydı ki, ev sahiplerine Kabil heyetinin ismen başkanı olmayı kabul ettiğini bildirdi.

Wilhelm Wassmuss'un güneye gitmesiyle Niedermayer'in elinde Kabil'deki Emir'le bir anlaşmayı imzalama yetkisine ve bilgisine sahip diplomat kalmamıştı. Bu nedenle, 'Hindistan Prensi'ne eşlik etmek üzere, savaştan önce Tahran, İstanbul ve Pekin'de hizmet görmüş, Farsça bilen bir diplomat olan 29 yaşındaki Werner Otto von Hentig seçildi. Hentig savaşın başında bir süvari alayına gönüllü katılmış, Doğu'da gizli istihbarat işlerinde çalışmak üzere Dışişleri Bakanlığı'nca çağrılana kadar Rus cephesinde savaşmıştı. Şimdi ise heyetin diplomatik cephesinin başına getirilmişti; görevi Kabil'e vardıklarında başlayacaktı. Heyeti, Emir'in gözünde daha inandırıcı kılmak için aralarına, savaş öncesi İngiliz aleyhtarı faaliyetlerinden dolayı Hindistan'dan kaçmak zorunda kalan Müslüman ihtilalcı önderlerden Muhammed Bereketullah'ın da katılmasına karar veril-

di. Bereketullah savaş başlayınca Almanya'nın hizmetine girmiş ve Berlin'deki Hindistan İhtilalci Komitesi'ne katılmıştı. Son olarak heyete, ordudan kaçan ve Türk-Alman davasına katılan eski Hindistan Ordusu askerlerinden küçük bir silahlı grup da verildi.

İranlı ve Afgan yetkililerine rüşvet olarak altın verilecekti. Bunun yanısıra heyet, Emir ile üst düzey memurlarına göz kamaştırıcı armağanlar da götürmekteydi. Bunlar arasında mücevherli altın saatler, altın dolmakalemler, altın topuzlu bastonlar, elle işlenmiş tüfek ve tabancalar, dürbünler, pusulalar, bir sinema projeksiyon makinesi ve Alman yaratıcılığının en son eseri bir düzine kadar çalar saatli radyo vardı. Hepsi hem doğulu beğenisine hitap edecek, hem de Alman mühendislik becerisini gösterecek şeylerdi. Ayrıca, hem Alman İmparatoru hem de Osmanlı Sultanı, Emir'e yazdıkları mektuplarda ebedi dostluklarını bildiriyor, hükümdar dostlarının Rusya ve İngiltere'ye karşı cihada katılmasını istiyorlardı. Bunlara ek olarak, Nepal Kralı ile İngiliz aleyhtarı olduklarından kuşkulanılan ve kiminin özel ordusu bulunan Hint prenslerine yazılmış Alman Şansölyesi imzalı yirmi yedi mektup daha vardı. Alıcının kendi diliyle yazılmış ve meşin ciltli olan bu mektuplarda, prenslerden kaderlerini Almanya ve Türkiye ile birleştirmeleri, askerleriyle halklarına gelecekteki ihtilale katılmalarını emretmeleri rica ediliyordu. Bunlar, Kabil'den Hindistan'a kaçak sokulacak ve oradan gizli ulaklarla alıcılarına götürülecekti.

Her şey hazır olunca, üç adam 10 Nisan'da İstanbul'a gitmek üzere Berlin'den yola çıktılar. İstan-

bul'da, görkemiyle bugün hala turistleri büyüleyen Pera Palas Oteli'nde kaldılar. Türk başkentine vardıklarında, Müttefikler'in 25 Nisan'da Gelibolu'ya çıkartma yaptıklarını öğrenmişlerdi ve bu da başka yerlerde ihtiyaç duyulan İngiliz askerlerini Hindistan'da tutmak konusuna aciliyet kazandırmıştı. Bağdat ve İran sınırına hareket etmeden, Sultan'ın huzuruna da kabul edildiler. Berlin'in niyetlerinden kuşkulanmaya başlamış olan Enver Paşa ile son dakikada görüşmeler yapıldı ve Enver Paşa, herhalde kendilerini gözaltında tutmak için, subaylarından birini yanlarına verdi. Sonunda, 1915 Mayıs'ında Bağdat'a doğru yola çıktılar. Yolun bir kısmını yeni yapılan demiryolu üzerinden geçmişler, ancak Toros Dağları'nı at sırtında aşmışlardı. Bağdat'tan İran'a, oradan da Niedermayer'in grubu ile birleşip, Afgan sınırına en yakın noktaya kadar gidecekleri Isfahan'a geçtiler.

Bu arada, ülkelerinin bazı bölümleri Türk işgali altındayken Şah ile nazırlarını cihada ikna etmenin mümkün olmadığını anlayan Niedermayer, Tahran'dan ayrılmıştı. Şah ve çevresindekiler, zaman zaman komşularına o kadar kızmışlardı ki, Müttefik saflarına geçtiklerini ilan edecek bile olmuşlardı. Alman subayı Isfahan'a gidince, Hentig ile iki Hintli ihtilalcinin kendisini beklediğini gördü. Heyetin genel başkanlığı konusunda iki Alman arasında anlaşmazlık çıktıysa da, Berlin hemen aralarını buldu. Niedermayer'in sadece askeri komutan olduğu ve görevinin heyeti Kabil'e sağ salim götürmek olduğu bildirildi; Hentig ise diplomatik sorunlarla, özellikle de Afgan hükümdarı ile pazarlığı yürütmekle yükümlüydü.

Sonunda heyet 1 Temmuz'da yola çıkmaya hazırdı. İki Hintli için bu çok kaygılı bir an olmalıydı. Önlerindeki fiziki güçlükler ve diğer tehlikeler bir yana, İngilizler'in eline düşecek kadar talihsiz oldukları takdirde kendilerini celladın ilmeğinin beklediğini biliyorlardı.

YENİ BÜYÜK OYUN

"Her yandaki ajanlarımdan, yani Güney Rusya'da dilencilerden, Afgan at tüccarlarından, Türkmen tacirlerinden, Mekke yolundaki hacılardan, Kuzey Afrika'daki şeyhlerden, Karadeniz takalarındaki denizcilerden, koyun postu içindeki Moğollar'dan, Hint fakirlerinden, Körfez'deki Yunan tüccarlarından ve şifre kullanan saygın konsoloslarımdan raporlar alıyorum. Hepsi aynı şeyi söylüyor. Doğu bir vahiy bekliyor. Batıdan bir yıldız doğuyor... Almanlar bunun farkında. İşte, dünyayı şaşkına çevirecekleri koz da bu."

İngiliz Gizli Servis Başkanı Sir Walter Bullivant'ın sözleri, John Buchan'ın Greenmantle adlı romanından, 1916

Bölüm-7

Alman Lawrence'i

Wilhelm Wassmuss 1915 ilkbaharında tehlikeli bir yolculuktan sonra Basra Körfezi kıyılarına vardı ve oradaki İngiliz topluluklarına karşı cihad faaliyetine girişti. İranlı gibi giyiniyor, Farsça konuşuyor ve İslam dinine geçmiş gibi davranıyordu; İngilizler'i Körfez'e kaydırmalarını sağlamak için, aşiretleri bir cinayet, şiddet ve sabotaj kampanyasına yöneltiyordu. Buşir'de Alman konsolosu olarak geçirdiği günlerden, bu ileri karakolların saldırıya açık olduklarını ve çoğunlukla yerel askerler tarafından korunduklarını biliyordu. Aşiret reislerinin çoğuyla iyi ilişkiler içindeydi, savaş öncesi yolculuklarında sık sık onların köy ve çadırlarında kalmıştı.

Bir zamanlar, kıyılardan Hindistan'ın Kuzeybatı sınırına yaptıkları çok karlı silah kaçakçılığına engel

oldukları için, İngilizler'e fena halde bozulmuş olan aşiretlere fazla bir şey demeye gerek yoktu. Kendilerini Basra Körfezi'nin koruyucuları olarak ilan etmiş bu insanların ülkelerinden çıkarılmalarını zaten istiyorlardı. Wassmuss, İslamiyet'i seçtiğini açıklarken, Alman İmparatoru'nun da Müslüman dinini kabul ettiğini ve bütün uyruklarına aynı şeyi yapmalarını emrettiğini söylüyordu. Hatta İmparator'un gizlice Mekke'yi ziyaret ettiğini, yeşil sarık takmak ve 'Hacı' Wilhelm Muhammed adını almak hakkını kazandığını da yayıyordu. Wassmuss basit ve kolay etkilenen halka, kendisinin İmparator'la sürekli telsiz bağlantısı içinde olduğunu da bildirmişti. Bu iddiasına geçerlilik kazandırmak için kulaklıklarını başına geçiriyor, çelik bir anten ve mıknatıslarla karanlıkta kıvılcımlar oluşturuyor, bunların Kayzer'den aşiret reislerine mesajlar olduğunu, Kayzer'in kafir İngilizler'e karşı Almanya ve Türkiye ile cihadda birleşmelerini istediğini söylüyordu. Wassmuss'un aslında telsizi falan yoktu ve en yakın Alman telsizi 480 kilometre uzakta, İsfahan'daydı.

Ancak, eski Alman konsolosu bu tür taktiklerle kısa zamanda İngilizler'in etine batan bir diken olmaya ve bölgedeki varlıklarını giderek daha çok tehdit etmeye başladı. Bu tek kişilik gerilla kampanyası, kendisine daha sonraları İngilizler tarafından Alman Lawrence'ı adının takılmasına neden olacaktı. Oysa, daha birkaç hafta önce onu neredeyse kıstıracaklardı. Bu olay şöyle olmuştu: İngilizler, daha savaştan önce Alman ajanlarının Basra Körfezi'nde konsolos ve işadamı kılığında yasadışı faaliyetlerde bulunduklarını biliyorlar, ama bu konuda bir şey yapamıyorlardı. Wassmuss'un sıradan bir konsolos ol-

madığı da kendileri için bir sır değildi. İngilizler'in petrol kuyularındaki önemli çıkarlarını korumak üzere, o zaman kendi korumaları altında olan Bahreyn'e bir filo gönderdikleri sırada, Türkiye'nin 1914 Kasımı'nda savaşa girmesiyle bu durum aydınlığa çıkmıştı. Orada İngiliz filosunun ayrıntılı bir raporu ile bir Alman ticari ajanı suçüstü yakalanmıştı. O sırada adada telsiz olmadığından ajanın raporunu en yakın Alman konsolosluğu olan Buşir'e bir yelkenli götürecekti. Bu sayede, İngiliz istihbaratı Almanya'nın Buşir konsolosu Dr. Listermann'ın yöredeki işaretleri kent dışında açık arazide bulunan İngiltere Rezidansı'na saldırmaya kışkırttığını öğrendi. Diplomatik dokunulmazlığına karşın, Listermann'ın hemen tutuklanmasına karar verilmişti.

Alman Konsolosluğu'nu bastıkları sırada, Listermann'ın şiddetli protestoları dışında başka bir direnişle karşılaşmayan İngilizler, çok önemli belgeler, telgraflar ve gizli talimatlar ele geçirdiler. Bu telgraflardan birinde, Listermann'a Wassmuss'un, bölgesinde İngiliz aleyhtarı faaliyetler düzenlemek üzere güneye doğru yola çıkacağı bildiriliyordu. Listermann'a da bu arada aşiretleri, Buşir'deki İngiliz Konsolosluğu'na karşı ayaklandırmak, Hindistan telgraf hattını kesmek (ki, Listermann bunun için yeterli olanağı bulunmadığını bildirmişti) emredilmekteydi. İngilizler bu bulguların İran'ın tarafsızlığını ihlal planı olduğunu ve böylece Listermann'ın diplomatik dokunulmazlığının artık geçersiz sayıldığını iddia ettiler. Ele geçen belge ve telgraflara göre, Körfez bölgesinde yaşayan diğer Almanlar'ın da suçlu oldukları açıktı ve hepsi için tutuklama emri çıkarıldı. Listermann da enterne edilmek üzere Hin-

distan'a gönderildi.

Genelde, aralarındaki yabancı toplulukların güvenliğinden hukuki olarak İranlılar sorumlu olduklarından ve Almanlar da onların tarafsızlıklarını çiğnemeyi planladıklarından, bu eyleme kalkışması gerekenler İranlılar'dı. Ancak, İngilizler'in, onlardan Alman diplomatik toplumunun İran kent ve kasabalarındaki yasadışı faaliyetlerini önlemelerini istemelerine karşın, Şah'ın zayıf ve bölünmüş hükümeti Berlin'le karşı karşıya gelme iradesinden yoksundu. Durumu daha da kötüleştiren bir olgu da, Buşir bölgesindeki aşiretlerin Tahran'daki yetkililere düşman olmaları, ayrıca, orta ve güney İran'da İsveçli subayların emrindeki yasa ve düzeni korumakla görevli 6000 kişilik jandarma gücünün de Almanlar'a yakınlık duymalarıydı. İngilizler bu nedenle ıssız bölgelerdeki konsoloslukları ve diğer ileri karakolları için bunlardan yardım bekleyemeyeceklerini biliyorlardı. Bu arada, güya soyguncular dan korunmak için silahlı eskortlar tutmuş ve Alman konsolosu kisvesi altında, giderek daha çok Alman, İran'a girmekteydi. Bunlar, Tahran'dan onay almış değillerdi ve Tahran'ın da bunları durduracak gücü yoktu. O sırada, Bağdat'tan yola çıkıp, Buşir'den 192 kilometre içerde olan Şiraz'a Alman konsolosu olarak gitmekte olan Wassmuss da bunlardan biriydi. Geliş nedeni ortaya çıktığına göre yolunun kesilmesi artık çok önemliydi.

Yanında iki Alman olan Wassmuss, İngilizler'in kendisinin gelişinden ya da görevinden haberdar olduklarını bilmemesine karşın, başını derde sokmayacağı bir yol seçmişti. Konsolosluğa yapılan baskından ve planlarının açığa çıktığından da haberi yoktu.

Yarı yoldaki Şustar'a vardığında en son haberleri almayı umduğu Dr. Listermann'ın tutuklandığını da bilmiyordu. Oraya varınca kendisini bekleyen bir mesaj bulamayınca şaşırdıysa da, yoluna devam etti. 5 Mart'ta ekip, İngilizler'in emrindeki bir grup süvarinin baskınına uğradı. Ancak o zaman yolculuklarının yerli casuslar tarafından adım adım izlendiğini ve kendi ayaklarıyla bir İngiliz tuzağına düştüklerini anladılar.

Wassmuss, yakalanmalarını emreden kişiyi savaş öncesinden, her ikisi de Buşir'de hizmet ettiklerinden, tanıyordu. Almanlar'ın Körfez'deki ilk faaliyetleri Delhi'yi telaşa verdiğinde, genç siyasi subay Binbaşı Percy Cox'un Almanları göz altında bulundurmak ve planlarını boşa çıkartmak için oraya gönderildiği hatırlanacaktır. Buşir'e 1909'da gelen Wassmuss için Percy Cox daha sonra şöyle yazacaktı: "Özel yaşamda kendisinden ben de, İngiliz toplumu da hoşlanırdı. Diğer yandan, meslektaşım olarak onu zalim ve başbelası olarak görürdüm, yaygaracı ve tehditler savurma eğiliminde olan bir insandı." Şimdi, on bir yıl sonra, Cox da Körfez'deydi ve bu kere Tümgeneral Sir Percy Cox'tu. Körfez'in aşiret politikalarını ve kişilerini iyi bildiği için kendisine olağanüstü yetkiler verilmişti. Hem İngiliz konsolosuydu, hem de Basra'yı işgal eden birliğin Baş Siyasi Subayı'ydı. Buşir savaş bölgesinden epey uzak olduğundan Cox, Basra'ya yerleşmişti ve Konsolosluk'la telsiz bağlantısı kuruyordu.

Wassmuss'un yakalandığı öğrenilince, Cox'un maiyetinden Yüzbaşı Edward Noel adında bir istihbarat subayı tutsakları getirmek üzere küçük bir partiyle yola çıkarıldı. Noel yoldayken, Almanlar'ı

tutuklayanlardan bir mesaj aldı: İran'da adet olduğu üzere tutsakların prangaya vurulmasını istiyor muydu? Bu tutumu çok barbarca bulan Noel, yine de tutsakların kaçmaması için azami dikkatin gösterilmesini istedi. Noel'in savaş zamanındaki bu uygarca davranışı çok kötü sonuçlar doğuracaktı. Birliğiyle olay yerine vardığında Wassmuss'un kaçtığını öğrendi.

Wassmuss'un bunu nasıl başardığı kesin olarak bilinmiyorsa da, olayın çeşitli açıklamaları vardır. Bunlardan birine göre, Wassmuss hasta olduğunda ısrar ettiği atını sık sık bağlı olduğu yerde ziyarete başlamıştı. Gardiyanları buna alışmışlar, kendisini yalnız bırakmışlardı. Wassmuss da bundan yararlanıp karanlıkta atına atladığı gibi oradan uzaklaşmış ve savaştan önce tanıdığı bir aşiret reisinin yanına sığınmıştı. Bir başka söylentiye göre, çadırının altından sıyrılmış ve nöbetçiler bakmadığı bir anda yalınayak kaçmıştı. Ancak, diğer iki arkadaşı ertesi sabah Noel'e teslim edildiler. Yanlarında bulunan kışkırtıcı broşürlere, silah ve cephaneye de el konuldu. Broşürlerin çoğu Hindistan'a yönelikti ve oradaki yerli askerleri subaylarına karşı ayaklanıp cihada katılmaya çağırıyordu. Ancak, Almanlar'ın yanında bulunanlar sadece bunlar değildi. O zaman her ne kadar anlaşılmamışsa da, Wassmuss'un bırakmak zorunda kaldığı gizli kağıtlar arasında bir şifre kitabı da vardı. Bu kitap sonunda Londra'ya ulaşacak ve değeri anlaşılacaktı. İleride görüleceği gibi bu şifre kitabı savaşın yönünü ve hatta belki de sonunu değiştirecekti.

Buşir'deki İngilizler'in Wassmuss'u düşman topraklarında kovalayacak gerekli birlikleri olmadığın

dan, onun 160 kilometre ilerdeki Fars eyaletinin başkenti Şiraz'a gitmesine izin verildi. Wassmuss burada sözde Alman konsolosu olarak üssünü kurdu. İngilizler tarafından gafil avlanmasına ve iki arkadaşıyla bütün teçhizatını kaybetmiş olmasına çok kızarak düşmanlarından intikam almaya yemin etti. İlk iş olarak, İranlı Fars genel valisi aracılığıyla iki arkadaşını ve malzemesini kurtarmak için İngilizler'e baskı yapmaya çalıştı. Bu arada, İngilizler de Wassmuss'un Şiraz'dan derhal atılmasını istiyorlardı. İran hükümetini, Wassmuss ile diğer Alman 'konsolos'larının faaliyetlerine bir son vermediği takdirde, bunu İngiliz askerleriyle yapacaklarını söyleyerek tehdit ediyorlardı. Wassmuss arkadaşlarını ve eşyasını kurtarma umudunun çok zayıf olduğunu görünce aşiretler arasında cihadı yaymaya ve onları İngilizler aleyhine kışkırtmaya yöneldi.

Wassmuss ilk başta Şiraz'ı sadece Buşir'e değil, Hindistan'a da saldıracak bir üs olarak kullanmayı planlamıştı. İran'dan doğuya, Kuzeybatı sınırına ve ötesine yayılacak isyan yangınının barut fıçılarını buradan ateşleyecekti. Batı'daki büyük Alman ve Türk zaferlerinin hikayeleri kulaktan kulağa yayılacak ve Hindistan'da şiddetli isyanlar başgösterecekti. Bu başarılar, aşiretler arasında Türk-Alman davasının, ayrıca tek ve soylu amacı Doğu halklarını İngiliz ve Rus baskısından kurtarmak olan cihadın haklılığının kanıtı olarak ilan edilecekti. Ancak, eşyalarını ve bu arada özenle hazırlanıp çeşitli dillere çevrilmiş olan cihad broşürlerini beklenmedik bir şekillde kaybetmesi, Wassmuss'un Hindistan operasyonlarına ağır bir darbe indirmişti. Bunun üzerine, tüm çabasını sadece güney İran'daki İngilizler'e karşı yoğunlaştır-

mak durumunda kaldı.

Wassmuss'un bu konuda başlıca müttefiki, Buşir çevresindeki kıyı ovalarını ellerinde tutan ve reislerinden çoğunu savaş öncesinden tanıdığı Tangistaniler'di. Sözde tarafsız, ama çoğunlukla Alman yanlısı olan jandarma subayları arasında da tanıdıkları vardı ve bunların onun faaliyetlerine göz yumup, İngilizler'in öfkeli protestolarına aldırış etmeyeceklerine güvenebilirdi. Tangistaniler'in İngilizler'e kırgın olmaları da işine yarıyordu. Tangistaniler'in kuzey komşusu ve rakipleri, güçlü Bahtiyariler kendi aşiret topraklarındaki petrol yataklarından çıkartılan petrol karşılığında İngilizler'den büyük gelirler sağlamaktaydılar. Tangistaniler'in hiçbir şey alamamaları, aralarında büyük bir kıskançlık doğmasına ve İngilizler'e karşı hırslarının bilenmesine yol açmıştı.

Wassmuss, Bahtiyari topraklarından geçerken, liderlerine İngilizler'e karşı cihada katılma çağrısı yapmıştı. "Petrolünüzü neden İngilizler'le paylaşacaksınız ki? Onları ülkenizden atmamıza yardımcı olursanız petrolün tümü sizin olur" diyordu. Bahtiyariler petrolü çıkartma olanakları olmadığını dile getirdiklerinde de, kendilerine Almanya'nın uzman gönderebileceği sözünü vermişti. Ancak, Almanlar'ın Körfez'de petrol tankerleri olmadığını ve daha da önemlisi su yollarına İngiliz donanmasının egemen olduğunu bilen aşiret reisleri bu vaatlere kulak asmamışlardı. Yine de, Bahtiyari liderler bu durumdan yararlanıp, İngilizler'den, sadakatleri karşılığında petrolden paylarına düşen hakkı daha da artırmalarını istediler. Fakat, bu hamleleri başarılı olmadı: İngilizler Bahtiyariler'in kendi altınlarına ne kadar ihtiyaç duyduklarını ve ne Wassmuss'un ne de

bir başkasının onlara daha tatmin edici bir seçenek sunamayacaklarını biliyorlardı.

Ancak, Wassmuss komşu Tangistanlılar arasında aradığını bulmuştu; onları cihada çağırıyor ve sahte telsiziyle Alman İmparatoru'na mesajlar gönderip kendisinden önemli mesajlar alıyordu. O dönemde çekilmiş bir fotoğrafında, İranlı giysileri içinde, uzun sarı saçları, sarı bıyığı ve belinde mauser tabancasıyla çok etkileyici bir görünümü vardır. "Ey İranlılar" diyordu Wassmuss, "Kutsal Dava'ya kendinizi feda etmenizin zamanı geldi artık. İslamiyet'in kafir düşmanlar tarafından tehdit edildiği bu dönemde bu fedakarlıktan kaçınırsanız Peygamber'e ne diyeceksiniz?" Onlara Almanlar'la Türkler'in kısa bir süre sonra Hindistan'ı istila edeceklerini ve Doğu'nun sonunda kafirlerin boyunduruğundan kurtulacağını müjdeliyordu. Nefret ettikleri İngilizler'i aralarından kovmak için, binlerce kilometre uzaktan gelmişti. Kendi gözleriyle gördükleri ve kendi kulaklarıyla duydukları gibi, cihadı başlatma işaretini verecek olan Alman İmparatoru'yla çok yakın ilişki içindeydi.

Bu acımasız ve karizmatik düşmanın tehdidinden telaşa düşen ve İranlı yetkililerin onunla baş etmekteki isteksizliklerini gören Sir Percy Cox yasaları kendi eline alarak Wassmuss'un kellesine bir fiyat biçti. Alman'ı ölü ya da diri getirene 5000 sterlin ödül vereceğini duyurdu ve bunu daha sonra üç katına çıkardı. Bu para, o bölgeler için çok büyüktü ve olası muhbirleri kolaylıkla kışkırtabilirdi. Aslında, aşiretler arasında gerçekten işe yarayacak olan bu ödül yürürlüğe giremedi. Londra'da Dışişleri Bakanlığı olayı duyunca, suikast ve adam kaçırmanın,

savaştaki düşmanlara karşı bile olsa, İngiliz centilmenliğine yakışmayan bir hareket olacağına karar verildi ve bakanlığın üst düzey bir yetkilisi bunu, 'iğrenç ve nefret edilecek bir şey' olarak niteledi. Cox'un ödülü geri çekmesi emredildi ve Delhi'deki Genel Vali bu önerinin tüm kayıtlardan silinmesini emretti. Ancak, Cox çok geçmeden intikamını alacaktı. Altı ay sonra, Wassmuss'un varlığı güney İran'da İngiltere'nin durumunu gerçekten tehdit etmeye başladığında, telaşa kapılan Londra, Cox'tan bu tehdidi ortadan kaldırmak için elinden geleni yapmasını istedi. Cox hiç de saklamaya çalışmadığı bir zevkle şu telgrafı çekti:

"Majestelerinin Hükümeti'nin iğrenme ve nefret duygularını uyandırma korkusu benim yeni bir öneri sunmamı engellemektedir."

Londra, cihadı geçersiz kılmak ve bunu isteyenlerin ruhani yetkilerinin olmadığını kanıtlamak için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Sultan'ın tüm Müslümanlar'ın Halifesi olduğu iddiası evrensel kabul görmüş değildi. Sultan'ın bu iddiasını sorgulayan İslam dinbilimcileri araştırıldı ve görüşleri kamuoyuna yansıtıldı. Aynı zamanda, İslam dünyasını bölerek cihad hareketini baltalama ve Araplar'ı Müttefik davasına çekme çabalarına kararlı bir şekilde başlandı. Başlıca amaç, Müslümanlık'ın kutsal yerlerinin koruyucusu Mekke Büyük Şerifi'ni ikna ederek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Araplar'ı Türk efendilerine karşı ayaklandırmaktı. İstanbul da aynı sırada Müttefikler'e karşı cihada katılması için Şerif'e baskı yapmaktaydı. Yaşlı Şerif hiçbir şeyden kuşkulanmayan Türkler'e davaları için dua edeceğini söyleyip onları oyalayarak İngilizler'le gizli bir pazarlığa

oturdu.

Bu arada kellesine konan ödül kalkmış olan Wassmuss, merkezini Şiraz'dan Buşir'in otuz beş kilometre ötesine taşımıştı. Burada, korunmak için Hindistan'dan aceleyle getirilmiş 180 askeriyle ve Körfez'deki İngiliz gücünü simgeleyerek dalgalanan bayrağıyla, saldırıya açık bir İngiltere Konsolosluğu vardı. Wassmuss'un ilk hedefi, aynı zamanda Tangistanlı savaşçılarını ilk sınayacağı yer orasıydı. Konsolosluğun apar topar planlanmış savunma engellerini ve hazırlık durumunu öğrenmek üzere casuslar bile gönderilmişti. Talihi yaver giderse, Tangistanlılar sayıca kendilerinden az olacak savunucuları dağıtacaklar, böylece İngiltere'nin Körfez'deki varlık ve prestijine ağır bir darbe indireceklerdi. Konsolosluk dirense bile, İngilizler aşiretleri cezalandırmak ve Buşir ile güney İran'daki diğer İngiliz karakollarına saldırıları önlemek için daha fazla asker getirtmek zorunda kalacaklardı. Bu askerlerin gelişi, uygun bir dille abartılarak duyurulduğunda da Şah ile bakanları savaşa girmek zoruda kalacaklardı. Bu da, o sırada Emir'in cihada katılmak için ikna etmek üzere Afganistan'a gitmekte olan Niedermayer ile Hentig'in işlerini kolaylaştıracaktı.

Tangistan askerleri her biri birkaç yüz kişilik olan iki gruba bölünmüştü. Bunlar doğudan ve güneyden aynı anda saldıracaklar, konsolosluğu gafil avlayacaklardı. Ancak, 12 Temmuz 1915'te, yani Ramazan'dan üç gün önce, İngilizler güneydeki çölden bir grup silahlı Tangistanlı'nın yaklaştığını haber aldılar. Onları karşılamak için bir binbaşıyla bir yüzbaşı komutasında bir devriye kolu çıkarıldıysa da, bunlar beklediklerinden çok daha büyük bir düşman gücüy-

le karşılaşmışlardı. Çıkan çatışmada yüzbaşı ağır yaralandı ve binbaşı da onu kurtarmaya çalışırken öldü. Yanlarında bir Alman makineli tüfeği olan Tangistanlılar, Hintli askerlerden bir kısmını öldürdüler. Kaçabilenler, İngiliz ileri karakollarına sığındılar. Bu kolay zaferden yüreklenen Tangistanlılar, konsolosluğun bir iki kilometre ilerisindeki İngiliz ön mevzilerine saldırdılar. Ancak, askerler kendilerini siperlerde bekliyorlardı.

Aşiret savaşçılarının menzile girmesini bekleyen Hintli askerler tüfek ve makineli tüfeklerle ateşe başladılar. Tangistanlılar daha önceki aşiret savaşlarında böyle yoğun ve öldürücü bir ateşle karşılaşmamışlardı. Arkalarında pek çok ölü ve yaralı bırakarak kaçtılar. Ama, cesaretlerini kaybetmemişlerdi. Ertesi sabah erkenden, bu kere karanlıktan yararlanarak, yine saldırdılar ve yine ağır kayıplar vererek çekildiler. O sabah çıkan devriyeler Tangistanlılar'a rastlamadılar ve doğudan beklenen saldırı da gerçekleşmedi. Aşiret halkı, talihsiz kardeşlerini güvenli bir mesafeden izledikten sonra çöle dalıp gözden kaybolmuştu.

Wassmuss'un bu yenilgiye gösterdiği tepki bilinmiyorsa da, bir konuda haklı olduğu hemen ortaya çıktı. İngilizler bu kere daha büyük ve belki de daha iyi silahlı bir Tangistan gücünün saldırısından korkarak Buşir'i hemen işgale karar verdiler ve kent yönetimini ellerine aldılar. İranlılar kente bir garnizon gönderip konsolosluğun güvenliğini garanti edene kadar da bu şekilde devam edeceklerini Tahran'a bildirdiler. Aynı zamanda, deniz yolundan gönderilen ve Kraliyet Deniz Piyadesi ile Hintli askerlerden oluşan bir birlik de Tangistanlılar'a kolayca unuta-

mayacakları bir ders vermeyi amaçlıyordu. Birlik Buşir'den birkaç kilometre aşağıda, Tangistanlılar'ın kerpiç binalardan oluşan başkentlerine çıktı, kalelerini yıktı ve halkın geçim kaynağı olan hurma ağaçlarını kesti. Wassmuss da İngilizler'den böyle bir kaba kuvvet gösterisi bekliyordu; böyle bir hareket İran kamuoyunu kışkırtacak, Şah ile hükümetini bu işgalcilere savaş ilan etmek üzere baskı altında bırakacaktı.

Wassmuss bir süre için, İran'ı cihada sokmakta tek başına başarılı olabilecek gibiydi. Beklendiği gibi, İngiltere'nin bu müdahalesi müthiş bir protesto dalgasına yol açtı, başkentteki Alman yanlısı milliyetçi basın bunu sömürmek için ellerinden gelen çabayı harcadılar. Ancak, Şah'ın, Ruslar'ın Tahran'ı ele geçireceklerinden korkan ve anlaşmazlıklarla parçalanmış zayıf hükümeti, İngilizler'le de bir çatışmaya girmek istemiyordu. Öfkeli protestolardan sonra, Tahran, Buşir'in etkisiz valisini değiştirmeyi, Tangistanlı aşiret reislerini cezalandırmayı ve çatışmada ölen İngiliz ve Hintliler'in ailelerine tazminat ödemeyi kabul etti. İngilizler de buna karşılık, Buşir'i yeniden İran yönetimine bırakacaklar ve zaten başka yerde acil ihtiyaç duydukları askerlerini çekeceklerdi.

İngilizler'in Buşir konusundaki korkuları her ne kadar geçmiş ve Wassmuss geçici olarak geri püskürtülmüşse de orta ve güney İran'da Alman etkinliği giderek artıyordu. Alman yanlısı jandarmaların göz yummasıyla Almanlar ve yerli destekçileri bellibaşlı kentleri ele geçirmeye başlamışlardı. Bunlar arasında, şimdi operasyon merkezleri olan İsfahan ve Bağdat'tan İran'a kaçak silah, altın, cihad propaganda

malzemeleri ile Alman subay ve astsubaylarının giriş yolu olan Kirmanşah da vardı. İsfahan'ı hareket noktası olarak kullanan küçük silahlı Alman gruplar, ülkenin içlerine yayılıp cihad çağrısında bulunuyorlar ve Almanya ile Türkiye'nin Müttefikler karşısında kazandıkları zaferler konusunda hikayeler yayıyorlardı.

Ancak, bazıları cihadı daha ileri götürme azmindeydiler. Bu girişimlerin en büyüğü ve en önemlisi, kuşkusuz Afganistan Emiri'ni Hindistan'ı işgal etmek için ikna görevini üstlenmiş olan Niedermayer ve Hentig'in grubuydu. Fakat, Niedermayer'in bağımsız roller verdiği diğerleri de Hindistan'da İngilizler'e güçlük çıkarmakta kararlıydılar. İsfahan'daki İngiliz ajanları, Teğmen Tugmayer ve Teğmen Griesinger'in 650 kilometre güneydoğuda, Afgan ve Belucistan sınırları yakınlarındaki Kirman'a doğru yola çıktıklarını bildirmişlerdi. Bunlar, resmen oradaki konsolosluk görevlerine gitmekteydiler. Yanlarında, sözde kendilerini bölgedeki eşkıyalardan korumak için silahlı bir birlik vardı. Niedermayer ise, Afganistan'a doğru yola çıkmadan önce güneydoğuya iki Alman subayı, sekiz astsubay, otuz iki İranlı asker, bir makineli tüfek ve katırlar dolusu cephane göndermişti. Bu arada Rus esir kamplarından kaçıp güney İran'a erişenler de İsfahan'daki Alman nüfusunu artırmaktaydı.

Hindistan'ın savunma yetkilileri için, Afganistan'ın cihada katılması karabasandan da beterdi. Şah'ın askeri güçleri hafife alınabilirdi, ama Emir'inkiler için bu geçerli değildi. Afganlar, Almanya ve Türkiye'ye katılacak olurlarsa savaşın sonucu bile değişirdi. Normal zamanlarda, Hindistan ordusu

böyle bir tehditle kolaylıkla başa çıkabilirdi, zaten kuruluş amacı buydu, ama diğer savaş bölgeleri ele alındığında asker sayısı tehlikeli derecede azdı. Öyle ki, Lord Kitchener, o 1915 yılının haziranında Genel Vali'den diğer cepheler için asker istediğinde reddedilmişti. Afganistan savaşa düşman saflarında katıldığı takdirde, Hindistan'daki İngilizler bir ölüm kalım mücadelesi vermek zorunda kalabilirlerdi. Her ne pahasına olursa olsun, Almanlar'ın Afganistan'a erişmeleri önlenmeliydi.

Genel Vali Lord Hardinge hemen harekete geçti. Doğu İran'daki İngiliz konsoloslarına acil telgraflar çekildi. Kuzeydoğudaki Meşhed'de Yarbay Wolseley Haig'e verilen talimat şuydu: "Hindistan Hükümeti herhangi bir Alman grubunun Afganistan'a girmesinin yasaklanmasını çok önemli görmektedir." Meşhed, Rus bölgesinde bulunduğundan, yarbaya Ruslar'dan Afgan sınırına doğru giden bütün Alman gruplarının 'yakalanması ya da yok edilmesini' istemesi de bildirilmişti. "Alman gruplarının hareketleri, silahları ve sayıları hakkında istihbarat toplamak için gizli servis parasını istediğiniz gibi harcayabilirsiniz" talimatı da verilmişti. Bu tür bilgiler hemen telgrafla Delhi'ye ve yol boyundaki diğer İngiliz karakollarına bildirilecekti. Teğmen Tugmayer ve Griesinger'in gittikleri tahmin edilen güneydoğu İran'daki Kirman'da İngiliz konsolosu olan Claude Ducat'e de benzer bir talimat verildi. Bu bölgede Rus ya da diğer Müttefik askerleri olmadığı için, gizli servis parasını kentin 'ileri gelenlerini' Almanya aleyhine çevirmek için kullanacak ve onları orada bir üs kurmalarına olanak tanımadan kovduracaktı. Konsoloslara Ruslar'la işbirliği yapıldığı, İran'ın Be-

lucistan ve Afganistan'la doğu sınırında Kazak ve Hint süvarileri birlikleri tarafından, oraya kadar varabilen Alman gruplarını yok etmek için bir kordon kurulduğu da bildirilmişti. Buna Doğu İran Kordonu adı verilecekti.

İran topraklarında böyle bir hareket, ülke tarafsızlığının açıkça çiğnenmesi demekti. Ancak, bu durum kordonun önlemeye çalıştığı silahlı Alman grupları için de aynı anlama geliyordu. İran yetkilileri ya da (büyük ölçüde İngilizler'in mali desteğine sahip olan) jandarma, ülkede asayişi korumaya hazır ve muktedir olmadığı sürece, Ruslar ve İngilizler, kendi çıkarlarını korumak için bu işi onlar adına yapacaklardı. Yine de bazıları ve bu arada İngiltere'nin sefiri Charles Marling, böyle bir hareketin zaten iki arada bir derede olan İranlılar'ı Alman safına iteceğinden korkmaktaydı. Marling, Şah'ın bakanlarına yapılacak yoğun baskının ve belirli kişilere ödenecek büyük paraların, onları aralarındaki Almanlar'a karşı sert bir tutuma iteceğini savunuyordu. Ancak, Genel Vali bu iş için artık çok geç kalındığı düşüncesindeydi. Bu hamle başarısız olursa ya da Almanlar daha cazip şeyler sunarlarsa, o zaman bunun Hindistan için sonucu felaket olurdu.

Doğu İran Kordonu'nun kararlı bir Alman grubunun geçişini önleyeceği de garanti değildi. Sınırın yalnızca İngiliz kontrolündeki bölümünün uzunluğu, çöl ve dağlar arasında, kuzeyden güneye 800 kilometreydi. Bunu tümüyle kapatmak, başka yerlerde gerekli olan binlerce askeri oraya kaydırmak demek olacağından, olanaksızdı. Kordon'u piyadeler ya da deve üzerindeki küçük ve hafif teçhizatlı Hindistan Ordusu askerleri koruyacak, bu birlikler gece gün-

düz demeden düşmanın görüldüğünü haber aldıkları an yola çıkmak üzere hazır bulunacaklardı. Kordon'u oluşturacak birlikler 28. Hintli Hafif Süvari ve 19. Pencab Piyade alaylarından seçildi. Bunlar birbirlerinden çok uzak ileri karakollardan kuzeyde İngiliz ve Rus bölümlerinin birleştiği Bircand'a kadar uzanan hat üzerinde yerleştirileceklerdi. Ancak, mesafelerin çok uzak olması, arazinin vahşiliği ve iklim nedeniyle bu ileri karakollardan kuzeyde İngiliz ve Rus bölümlerinin birleştiği Bircand'a kadar uzanan hat üzerinde yerleştirileceklerdi. Ancak, mesafelerin çok uzak olması, arazinin vahşiliği ve iklim nedeniyle bu ileri karakollara yiyecek, su ve cephane ikmali güç olacağından, kordonu işler duruma sokmak zaman alacaktı. Bu arada Almanlar'ın, planı haber alıp acele edecekleri tahmin ediliyordu.

Bu tehlike nedeniyle 6 Temmuz'da, yani Niedermayer'in İsfahan'a doğru yola çıkmasından bir hafta sonra, Genel Vali, Afganistan Emiri'ne bir mektup yazarak İngiltere'ye karşı yükümlülüklerini nazik bir dille hatırlattı. Afganistan resmen tarafsızdı ve (Büyük Oyun zamanından kalan) bir anlaşma ile dışişleri tümüyle Delhi'nin sorumluluğuna giriyordu. Emir anlaşmayı çiğnemeye karar verdiği takdirde, İngiltere'nin asker göndermek dışında yapacağı başka bir şey yoktu. Genel Vali, Habibullah'ın bu yolu seçmeyeceğine inanıyordu; çünkü o zaman, İngiliz hükümetinin her yıl verdiği çok büyük bir parayı kaybedecekti. Ancak, Delhi'de Emir'in çevresini saran akraba ve danışmanlarının İngiltere'ye düşman, bu nedenle de, Almanya ve Türkiye ile dost oldukları da bilinmekteydi. Bunlar arasında, aynı zamanda başbakan olan Emir'in kardeşi Nasrullah ile Emir'in

büyük oğlu da vardı. Göz kamaştırıcı armağanlar ve bol keseden vaatlerle Alman heyeti Afgan başkentine erişecek olursa, o zaman Emir, çevresindekilerin cihada katılma ya da tahtından atılma baskılarıyla karşılaşacaktı. Bu nedenle, Genel Vali'nin mektubu çok usturuplu bir dille yazılmalı, talimat verildiği anlamı çıkarılmamalıydı.

Genel Vali şöyle yazıyordu: "Aldığımız istihbarata göre, İran'da bazı Alman ajanları, tarafsızlık yasasına aykırı olarak, karışıklık çıkarmaya çalışmakta ve İran devletini savaşa sokmayı amaçlamaktadırlar. Bu Alman ajanları... küçük gruplar halinde Afgan topraklarına girme amacıyla doğuya doğru ilerlemektedirler." Genel Vali, Almanlar ve müttefikleri konusunda elde edilen bilgileri ve taşıdıkları silahları da sıralamaktaydı ve bunların Alman, Avusturyalı, Hintli, Türk ve İranlılar'dan oluşan 180 kişilik bir güç oluşturduklarını da bildirmekteydi.

"Bu tür silahlı grupların tarafsız bir ülkede karışıklık çıkarmak amacıyla dolaşmaları, tarafsızlık yasasının açıkça çiğnenmesidir" diye devam eden Genel Vali, İranlı yetkililerin bu tür bir anarşiye son vermesi gerektiği konusunda uyarılmalarına karşın, bu grupların 'Majesteleri'nin topraklarını' çiğneyebileceklerini belirtiyordu. Genel Vali daha sonra, Emir'in bunlara karşı 'güçlü ve etkili bir hükümete sahip herhangi bir tarafsız devlet' gibi davranacağına inandığını belirtiyordu. Bu durum, bu insanların silahlarından arındırılmalarını ve savaşın sonuna kadar tutuklanmalarını gerektirirdi. Genel Vali'nin mektubu şöyle son buluyordu: "Böyle bir davranışla Majesteleri sadece, sıkı sıkı bağlı olduğu tarafsızlık ilkesini yerine getirmekle kalmayıp, bu insanların

Majesteleri'nin uyrukları içinde cahil olanlarını yalan hikayeler ve asılsız vaatlerle kandırmalarını önleyecektir."

Genel Vali daha sonra yazışmalarında da, Emir'i Almanlar'a ilişkin Delhi'ye gelen diğer istihbarat konusunda bilgilendirmeye devam etti. İngiliz ve Ruslar'ın, onun sınırlarının ötesinde Doğu İran Kordonu'nu kurduklarını ve bunun amacının Almanlar'ı Afganistan'dan ve İngiliz Belucistanı'ndan uzak tutmak olduğunu da bildirdi. Genel Vali şöyle diyordu: "Kabil'e Rus ve İngiliz güçlerinin İran'daki hareketleri konusunda gelebilecek asılsız haberler nedeniyle bir yanlış anlama olmaması için Majesteleri'ne bu önlemleri bildirmemin doğru olduğuna inanmaktayım." Bu birlikler çok küçük olacaktı ve amaç sadece 'İranlı yetkililere bu kötü niyetli kişilere karşı destek olmak'tı. Genel Vali burada gerçeklerden biraz ayrılmış oluyordu. Bildiğimiz gibi kordon birliklerinin yetkilileri 'desteklemek' diye bir sorunları yoktu; çünkü, ortada Almanlar'ı durdurmayı amaçlayan herhangi bir İranlı bulunmuyordu. Ancak, Genel Vali, Müttefik müdahalesini yasal göstermek zorundaydı. Tabii, kurnaz ve iyi istihbarat alan Emir'i kandırabildiği de pek kuşkuluydu.

Bu sırada Kuetta garnizon kentinden başlayarak Doğu İran Kordonu kurulmaya başlanmıştı. Kurmay subaylar yüzlerce kilometrelik ikmal yolları düzenlerken, istihbarat yetkilileri de paralı yerli muhbirlere ıssız köylerde ve sulak yerlerde duraklayan yabancıları izletmeye başlamışlardı. Ancak, hemen hemen İngiltere'nin iki katı büyüklüğünde olup yolu ve telgrafı bulunmayan bu ülkede, yani doğu İran'ın çöl ve dağlarında gölge gibi dolaşan bir avuç insanı bul-

mak hemen hemen olanaksızdı. Bir üst düzey İngiliz subayı şöyle diyordu: "Heyecanlı bir av başlamıştı ve kozlar büyük ölçüde kaçanın elindeydi."

Bölüm-8

Kabil'e Yarış

Bin dokuz yüz on beş temmuzunda şansın, İsfahan'dan doğuya doğru yol alan Yüzbaşı Oskar von Niedermayer ve arkadaşlarından yana olduğu pek söylenemezdi. Yeryüzünün en acımasız bölgelerinden birinde bin beş yüz kilometre katedeceklerdi. Barış zamanında bile, yazın büyük İran çölünü geçmeye kalkışmak çılgınlıktan farksızdı. Ancak, Almanlar'ın elinde başka seçenek yoktu: Her ne pahasına olursa olsun Kabil'e ulaşma emri doğrudan doğruya Kayzer tarafından verilmişti. Kavurucu güneş ve insanın soluğunu kesen kum fırtınaları dışında hem kendileri hem atları için su bulmak önemli bir sorundu. Bu ıssızlık içinde, geçimlerini kervanları soyarak sağlayan eşkıyalar da vardı. Üstelik, altın, silah ve Afganistan Emiri'ne pahalı armağanlar götürüyor olmaları, heyeti çekici bir ava dönüştürecekti.

Bu bildik tehlikeler ve rahatsızlıkların yanısıra, daha önceki yolcuların karşılaşmadıkları yepyeni tehlikeler de onları bekliyordu. Düşman devriyeleri İran'dan Afganistan'a uzanan yolları kontrol altında tutuyor olacaklardı. Durakladıkları her köyde casuslar kendilerini Ruslar'a ya da İngilizler'e ihbar etmeye hazır bekleyeceklerdi. Bu nedenle, ne kadar yorgun olsalar da, pusuya düşme korkusuyla herhangi bir yerde uzun süre kalmaya cesaret edemiyorlardı. Afganistan sınırına varsalar bile Emir'in emriyle geri çevrilebilir, hatta İngiliz ya da Ruslar'a teslim edilebilirlerdi. Ancak, bütün kozların aleyhlerine olması kararlılıklarını etkilememişti. Görevlerini başardıkları ve Afganistan cihada katıldığı takdirde, bunun savaşın gidişatını ve anavatanlarının yazgısını etkileyeceğini biliyorlardı.

Aslında, Berlin'deki liderleri kendilerini bu tehlike ve rahatsızlıktan kurtarabilirdi. Wassmuss'un görevi bırakmasına izin verilseydi, Alman hükümeti adına görüşme yapacak bir yetkili kalmayacağından, şimdi Kabil'de güvenlik içinde olabilirlerdi. Ancak, çok değerli bir zaman kaybedilmişti. Örneğin, Otto von Hentig ve iki Hintli arkadaşını beklemek yerine İsfahan'dan haftalarca önce, ilkbaharda ayrılabilirlerdi. Böylece, o müthiş İran yazından kurtulurlar, daha hızlı yol alırlar, Ruslar ve İngilizler casuslarını ve askerlerini yerlerine yerleştirmeden Afgan sınırına erişirlerdi.

Bu gecikme, heyetin askeri ve diplomatik üyeleri arasındaki gerginliği de artırmıştı. Berlin'de Niedermayer'in askeri komutan olduğu, Hentig ile iki Hintli'nin politik ve diplomatik hedeflerin sorumluluğunu yüklendikleri kabul edilmişse de, daha son-

raki davranışlarından görüleceği gibi, her iki Alman da kendilerini tek lider olarak görmekteydiler. Serüveni daha ilk başından baltalayan bu karışıklığın sorumluluğu tümüyle, düzgün bir emir-komuta zinciri yaratmayan Berlin'deki organizatörlere aitti.

Bu uyumsuzluğu ve gecikmeyi casusları aracılığıyla ve telgrafları ele geçirerek öğrenen İngilizler durumdan memnundular. Büyük Oyun yıllarında böyle ortak askeri ve diplomatik operasyonların gerçeklerini ve sorunlarını çok iyi öğrenmişlerdi. Bu deneyim, İki Afgan savaşında ve Lhasa'ya gönderilen Younghusband misyonunda acı bir şekilde elde edilmişti. Oysa, Almanlar için bu yepyeni bir savaş yöntemiydi. İngilizler, muazzam Prusya savaş mekanizmasının işleri böyle karıştırmasını ve ünlü çelik disiplinin kişisel anlaşmazlıklarla tehdit edilişini görerek güven duyuyorlardı. Ancak, ortak düşman ve önlerindeki belirsiz tehlikeler karşısında Niedermayer ve Hentig anlaşmazlıklarını bir yana bırakıp anavatanları ve imparatorları için ortak çalışmaya karar verdiler. Yine de, her ne kadar bastırmaya çalışsalar da, karşılıklı antipatileri giderek büyümekteydi.

Büyük bir kervanın varlığını saklamak ve bütün heyete günlük su ve yiyecek bulmak güç olacağından, grubun birbirinden farklı günlerde yola çıkacak iki kısma ayrılması kararlaştırılmıştı. Bu kaygılar olmasaydı, Afgan sınırına kadar olan bir aylık yolculuğu birlikte yapmak çok daha iyiydi; o zaman düşman devriyesinin ya da silahlı eşkıyanın saldırısına uğradıklarında daha büyük bir ateş gücüne sahip olabilirlerdi. Yine de, Afgan sınırına doğru son yürüyüşe başlamadan önce bir yerde birleşmeye karar verdiler. Sınırı nasıl aşacaklarını o zaman planlayacaklar-

dı. Grubun tümü, hepsi de atlı olan 100 kişiden oluşuyordu. Bunların içinde sekiz-on Alman subay ve astsubayı, Rus tutsak kamplarından kaçan Alman askeri ve dost aşiret reislerinden parayla tutulmuş silahlı İranlılar vardı. Ayrıca, önden keşif heyeti olarak ve Alman altını sayesinde eşkıya engelini aşıp kendilerine yol açacak bir de subay ve astsubay grubu gönderilmişti.

İki gruptan birinin başında Hentig, bu tehlikeli yolculuğun bir hikayesini yazmışsa da, diğer grubun başındaki Niedermayer'in günlüğü çok daha canlıdır. Niedermayer, 'İran güneşinin korkunç ateşinden' ve İngiliz casuslarının gözlerinden kaçmak için geceleri yol aldıklarını ve karanlıkta yollarını sık sık kaybettiklerini anlatır. Bu durum, hesapta olmayan tehlikeler de getirmektedir. İsfahan'dan çıktıklarının üçüncü gecesi, 'avlanmaya çıkmış olan yüzlerce zehirli yılan' arasına düştüklerini fark edince, korkulu saatler yaşarlar. Bir at yılan sokmasından zehirlenip ölünce, Niedermayer, 'yolu açmak için bacaklarına meşin dolaklar geçirmiş, elleri kamçılı öncüler' çıkarmak zorunda kalır. Ertesi sabah, yılanlardan kumlardaki izleri dışında eser yoktur, ama bu kere, sıcaktan kaçan dev akrepler adamların elbiseleri içine girmiştir. Niedermayer, "Her bir giyecek tek tek silkelendi" diye yazıyor. Ayrıca, her tür böcekten oluşan bir ordu ile de boğuşmak zorundaydılar: "İranlılar'ın evlerinde bu böceklerden inanılmaz sayılarda var. Ancak, ev sakinleri buna hiç aldırmayıp böcekleri zaman zaman üzerlerinden toplayıp atarlar, ama öldürmezler."

Almanlar sıcağı da dayanılmaz buluyorlardı. Çok değerli çikolata ve mumları erimişti. Sabahları ısının

kırklara çıktığı ve bütün gün kavurucu bir rüzgarın estiği büyük tuz çölüne vardıklarında durum daha da kötüleşti. Niedermayer şöyle yazıyor: "Göçerlerin İran cehennemi dedikleri şeyin başlangıcıydı bu. Güneşe baktığınızda simsiyah görürdünüz, güneşe sırtınızı döndüğünüzde ise çöl kar beyazı gibi görünürdü."

Geceleri yolu işaretleyen deve ve diğer hayvanların bembeyaz iskeletlerini izleyerek, pek seyrek olan kuyuları bulabiliyorlardı. Niedermayer, "Sadece develer ve katırlar o kötü kokulu suyu içebiliyorlardı" diye yazıyor. "Suyu kaynatmak hiçbir işe yaramıyordu ve susuzluğumuzu ancak elimizde kalan bir iki karpuzla giderebiliyorduk." Artık, Almanlar da İranlılar da dizanteriye tutulduklarından yürüyüşün temposu iyice düşmüştü. Rüzgarın izlerini sildiği bir gün, Niedermayer geride kalan birkaç kişinin kaybolduğunu anladı. Adamlarını geri yollayıp, susuzluktan bayılmış ve ölüme çok yaklaşmış askerlerini buldu. Hayvanlar da sıcaklıktan ve susuzluktan paylarına düşeni çekiyorlardı ve atlardan bir kısmı ölmüştü.

Yorgun yolcular sonunda büyük tuz çölünden çıktılar ve İsfahan ile Afgan sınırı arasındaki yarı yol olan Cihar Deh kasabasına vardılar. Niedermayer ile Hentig burada buluşup yolculuğun geri kalan bölümünü planladılar. Şimdiye kadar 480 kilometre yol almışlardı ve dinlenmek ihtiyacındaydılar. Rus ve İngiliz devriyelerinin kendilerini kovalamaya cesaret edemeyecekleri Afganistan'a varsalar bile, sınırdan Kabil'e kadar 800 kilometre vardı. İleride İngiliz ve Rus askerlerinin beklediğini ilk kez Cihar Deh'te öğrendiler. Daha da kötüsü, sınıra yerleştiri-

len düşman askerinin sayısı tahminlerinin çok üzerindeydi. Hem bu nedenle, hem de canlarını kurtarmak için çarpışmaları gerekebileceğinden, sınıra kadar 320 kilometrelik yolculukta birlikte hareket etmeyi kararlaştırdılar.

Niedermayer şöyle yazıyor: "Elimizde, eğitim görmüş 15-20 asker vardı, diğerleri aşiretlerden kiralanmış İranlılar'dı. Makineli tüfeğimiz ve topumuz olmadığı gibi iki telsizimiz de İsfahan'da kalmıştı. Düşmanlarımızı hangi yolu seçeceğimiz konusunda kuşkuda bırakmak zorundaydık." Cihar Deh'de fazla kalamayacakları anlaşılmıştı. Geçen her gün, düşmana kordonu güçlendirecek zaman sağlıyor, kendilerinin nerede oldukları ve sayıları hakkında bilgi elde etmelerini kolaylaştırıyordu. Köyde de Rus ve İngiliz muhbirlerinin olduğu kuşkusuzdu. Niedermayer şöyle yazıyor: "Bu nedenle oradan gizlice ayrılmak, hatta yön şaşırtmak için zaman bile kaybetmek zorundaydık. Hepimizin yazgısı birkaç gün içinde verilecek kararlara ve hareketimize bağlıydı."

Onlar, bu çok önemli adımlarını düşünürken, aşırı dikkatli olmalarını gerektiren bir olay cereyan etti. Grup için et satın almaya gönderilen bir astsubay, bir rastlantı eseri yolda kendi küçük hazinelerine ait, içi para dolu meşin bir torba buldu. Torba kerpiç bir duvarın çıkıntısına saklanmıştı ve hırsızın onu daha sonra oradan alacağı belliydi. Hemen bir arama yapıldı ve İranlılar'dan birinin kaybolduğu anlaşıldı. Adam sonra bir çayhanede esrar çekerken bulundu. Niedermayer bu olayı şöyle anlatıyor: "Hemen oradan çıkartılıp sorguya çekildi. Üzerinin aranmasına direnip kaçmaya çalışınca da öldürüldü." Daha sonra adamın kaçmak üzere hazırladığı at bulununca

Almanlar'ın ne büyük bir tehlike atlattığı anlaşıldı. "Bizi hemen o gece Ruslar'a ihbar edeceğini öğrenmiştik" diye yazıyor Niedermayer.

* * *

Niedermayer ile arkadaşlarının telsizleri ya da dış dünyayla herhangi bir bağlantıları olmadığından, neler olup bittiğini özellikle de girmek üzere oldukları bölgede bilemiyorlardı. Aslında, Doğu İran Kordonu tamamlanmış filan değildi, hatta bazı yerlerde izi bile yoktu. En büyük boşluk da, İngiliz ve Rus bölgelerinin birleştiği, asker ve malzeme nakli için en uzak nokta olan Bircand kasabası çevresindeydi. Burası da Niedermayer ile Hentig'in Afgan sınırını geçmeyi kararlaştırdıkları bölgeydi. Delhi'deki savunma uzmanları, bu boşluğu kapatmak için ellerinden geleni yapıyorlar ve Ruslar'ı da aynı çabayı göstermeleri için teşvik ediyorlardı. Meşhed'deki İngiliz başkonsolosu Wolseley Haig'e, yerli Hazara aşiretinden -aşiret, Büyük Oyun günlerinden İngiliz dostuydu- 150 eski Hindistan Ordusu askeri alıp, bunları silahlı Alman gruplarının yollarını kesmesi için kullanması talimatı verildi. Ancak Ruslar, aralarındaki anlaşma gereği Meşhed'in kendi etki alanlarında olduğunu belirterek buna karşı çıktılar. Ama, bölgeye Kazak birlikleri göndermeye söz verdiler. Bir süre sonra da, birliklerin yola çıktığı bildirildi. Bütün bunlara karşın, eğer Almanlar, Afganistan'dan uzak tutulacaksa, bunun zamana karşı bir yarış olacağı belliydi.

İngilizler için Kabil'den gelen haberler daha iyiydi ve Genel Vali Lord Hardinge, Kabine'ye şunları yazabiliyordu: "Emir, Alman ajanlarının Afganis-

tan'a doğru yola çıktıkları konusundaki mektuplarıma çok olumlu bir yanıt gönderdi. Afganistan'a silahlı yabancı grupların girmesine Afgan hükümetinin bir kural olarak asla izin vermeyeceğini bildirdi. Almanlar, Afganistan'a girecek olurlarsa silahları ellerinden alınacak ve savaş sonuna kadar enterne edileceklerdir." Genel Vali, Emir'in mektubunun altına 'kendi elyazısıyla eklediği dostane bir notta', Afganistan'ın savaş süresince tarafsızlığını korumaya kararlı olduğunu bildirdiğini de rapor ediyordu. Genel Vali ile danışmanları için bu her ne kadar güven vericiyse de, Emir'in vaadi ancak kendisi, halkının başında olduğu sürece geçerliydi. Kabil'den dönen bir İngiliz şöyle diyordu: "Afganistan'daki tek dostumuz Kral Habibullah'tır." Geri kalan herkes İngiliz aleyhtarıydı. İranlılar gibi onlar da, kendilerinin onayları ya da bilgileri olmadan yazgılarını çizen 1907 Anlaşması nedeniyle hala kızgındılar. İngiltere'nin, ülkelerini 1839 ve 1879'da istila edip başkentlerini işgal etmelerini de unutamıyorlardı. Kısacası, Almanlar, Kabil'e erişebilirlerse, mesajlarını dinleyecek insanlar bulacaklardı.

Afganistan o sırada büyük ölçüde Alman yanlısıyken, Türkiye'de durum bunun tam aksiydi. Almanya'nın Doğu'da ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki gerçek emelleri konusunda kuşkular artıyordu. Baştaki üçlü, savaştan önce, Türkiye'yi askeri ve sınai bir güç olarak modern Avrupa standartlarına yükseltmek için Berlin'in parasını ve teknolojisini kullanmakla gizlice övünürdü. İçlerinden biri şöyle demişti: "Bunu elde ettiğimiz zaman Almanlar'a yirmi dört saat içinde güle güle deriz." Alman yapımı Bağdat demiryoluna gelince, o da ta-

mamlandığı anda millileştirilebilirdi. Ancak o günlerden bu yana çok şey değişmişti. Zafer elde edildiği takdirde Türkiye, başında Sultan-İmparator olarak Kayzer Wilhelm'in bulunduğu ve Berlin'den Burma'ya kadar uzanacak olan yeni Alman imparatorluğunun içine mi alınacaktı? Giderek artan savaş kayıpları ve ülkedeki kıtlıklar nedeniyle, pek çok Türk, Almanlar ve onların İstanbul'daki dostları tarafından savaşın içine çekilmiş olmaktan hoşnut değildi. Ruslar'a karşı geleneksel koruyucuları olan İngilizler'den nefret eden pek az kişi vardı ve çoğunluk onları, giderek üstünlük taslamaya başlamış olan Alman müttefiklerine yeğliyordu.

Türk başkentinde, Sultan'ın hükümetini savaşa sokmakta lider rolü oynamış olan Alman sefiri Baron Wangenheim'ın kulağına çirkin söylentiler gelmeye başlamıştı. Büyük bir et sıkıntısı çekilen pazarlarda, bunun nedeninin tüm et stokunun Berlin'in emriyle Almanya'ya gönderilmesi olduğu söylenmekteydi. Gerçekten de, çok geçmeden bütün kıtlıktan Almanya sorumlu tutulmaya başlandı. Alman diplomatları, askerleri ve iş çevrelerinde büyük bir Müttefik zaferi üzerine başkentteki bütün Hıristiyanlar'ın öldürüleceği korkusu yaygınlaşmaya başlanmıştı. Bunların içinde kendileri ve aileleri de olacaktı.

Enver Paşa, Sarıkamış felaketi sonrasında bir günah keçisi ararken, o yılın ilkbaharında, doğu Türkiye'deki Ermeniler'in Cihad seline nasıl yakalandıklarını Wangenheim ile yurttaşları, kendi gözleriyle görmüşlerdi. Sarıkamış yenilgisinden sonraki kıyımı ve sürgünleri durdurmak için uğraşma durumunda tek kişi Wangenheim'dı. Ancak, Wangenheim, Ame-

rikan sefiri Henry Morgenthau'ya Almanya'nın böylesine hassas bir konuya müdahale ederek, Türk müttefikiyle anlaşmazlığa düşmeyeceğini açıkça belirtmişti. Enver Paşa sadece askeri yenilgisi için bir günah keçisi aramakla kalmıyordu. Ermeniler'in yurtları da kendisinin İstanbul'dan Kaşgar'a kadar uzanacak büyük Türk imparatorluğunun yolunda bulunmaktaydı. Wangenheim, Morgenthau'ya, Almanya'nın o andaki tek kaygısının 'savaşa devam edip kazanmak' olduğunu da söyledi.

Ne var ki, kıyım haberleri duyuldukça Amerikalılar'ın Ermeniler'in yazgısı üzerindeki baskısı Berlin'i kaygılandırmaya başlamıştı. Bu durumun Amerikan kamuoyunu Türkiye'ye ve onunla birlikte Almanya'ya karşı harekete geçireceğinden korkuluyordu. Berlin'in savaş hedefleri açısından Amerika'nın tarafsızlığı çok önemli olduğundan, Wangenheim haziran ortalarında tutumunu değiştirmeye başladı. Ancak, o zaman da artık çok geç kalınmıştı. Alman sefirinin, Müttefikler'in bu kıyımı dünya çapında bir propagandaya dönüştüreceği uyarısı, İstanbul'da pek dikkate alınmadı. Bundan dört ay sonra da, sanki harekete geçmediği için ilahi bir misilleme olarak Wangenheim henüz 56 yaşındayken bir felç geçirerek sahneden çekildi. Kayzer'in savaş sonrası yeni imparatorluğunun Şansölyesi olmayı uman adam, bugün eski yazlık rezidansının arazisinde Boğaz'a karşı, entrikaları sayesinde kızışan savaşta ölen yurttaşlarının arasında yatmaktadır.

Gerek İstanbul'da gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun tümünde entrika, düzenin doğal bir gereğiydi. Bu dönemde de başka karanlık işler yürütülmekteydi. Ermeni kıyımının tırmanışa geçtiği 1915 Ara-

lık ayında, Müttefikler'e kıyımı durdurmak ve savaşı sona erdirmek için şaşırtıcı bir öneri sunuldu. Önerinin sahibi, o sırada Şam'da Türkiye'nin güney kanadını savunan orduların başında bulunan ve savaşı yürüten üçlüden biri olan Cemal Paşa'ydı. Cemal Paşa, Müttefikler'in askeri yardımıyla İstanbul'a yürümeyi, Enver Paşa'yı devirip Alman danışmanlarını tutuklamayı, Ermeni kıyımını durdurup Türkiye'yi savaştan çekmeyi önermişti. Buna karşılık yeni Türkiye'nin Sultan'ı olarak tahta çıkacak ve başkenti de Şam'a taşıyacaktı. İstanbul ile Boğazlar'ı bırakıyordu. Burası uzun zamandır Akdeniz'e bir çıkış yolu isteyen Ruslar'a verilebilir ya da uluslararası bir komisyonun eline bırakılabilirdi. Cemal Paşa'nın devleti Asya Türkiyesi'ni, Suriye, Irak, Filistin ve Arap yarımadasını kapsayacaktı. Kendi egemenliğinde olmak üzere hem Ermeniler'e hem de Kürtler'e kendi yurtlarında özerklik tanınacaktı.

Ancak, Ermeniler bütün bunları bedava elde edecek değillerdi: Anlaşmada Türkiye dışında yaşayan Ermeniler'in büyük paralar ödemesi koşulu da yer almaktaydı. Bu paranın bir kısmıyla doğu Türkiye'de Ermeni kıyımı yapanlar satın alınacak, bunların kurbanları için yardımlarda bulunulacaktı. Paranın geri kalanı da, bütün bu düzenlemeyi yaptığı için, Doğu'da adet olduğu üzere Cemal Paşa'nın şahsına ödenecekti. Halklarının kalanını kurtarmak isteyen Ermeni liderler için bu pek ucuz bir bedeldi. Zaten, Cemal Paşa da Müttefikler'e bu gizli önerisini, St. Petersburg'da yüksek düzeyde ilişkileri olan bazı ileri gelen Ermeniler'e yapmış bulunuyordu.

Bu Enver ve Talat paşalarla Sultan'a karşı büyük bir ihanetti. Ancak, Cemal Paşa zamanlamasını çok

iyi yapmıştı. O sırada, İngilizler ve müttefikleri Gelibolu yarımadasındaki yenilgilerinden sonra çekilmek üzereydiler. Cemal Paşa onlara büyük bir ayıptan kurtulma fırsatı verdiğinin bilincindeydi. İngilizler böylece Gelibolu felaketini mazur göstermeye çalışmayacakları gibi, bu anlaşma Mısır'a yönelik Türk tehdidini ortadan kaldıracak, oradaki askerlerini çekip Batı Cephesi'ne, Almanlar'ın üzerine sürebileceklerdi. Ruslar da çok memnundular, oldum olası istedikleri İstanbul'a kavuşacaklardı. Onlar da Kafkasya'daki askerlerini, savaşın aleyhlerine devam ettiği Doğu Avrupa'ya kaydırabileceklerdi. Öneriyi tek reddeden ülke, 16. yüzyıldan beri sıkı bağlar kurduğu Suriye'yi isteyen Fransa oldu. Cemal Paşa'nın Fransızlar'ı sevip Almanlar'dan nefret ettiğini bilmelerine karşın, Müttefikler'in zaferi sonunda savaş ganimeti olarak alabilecekleri bu ülkeyi ona kaptırmak istemediler.

Müttefikler'in Doğu'da bir zafer kazanmaları olasılığına karşılık, en azından kağıt üstünde Sultan'ın topraklarını paylaşmaya başlamış olmaları, Cemal Paşa'nın önerisini kabul edip etmemek konusunda bir sorun yaratmıştı. Rusya'nın savaşta kalma kararlılığını pekiştirmek için, 1915 Nisanı'nda İstanbul ile Boğazlar'ın ve Türkiye'nin doğusunun St. Petersburg'a verilmesi gizlice kabul edilmiş bulunuyordu. Ertesi ay, İtalyanlar'ı Türkler'e karşı savaş açmaya ikna etmek için Türkiye'nin güneyinde bir bölge de onlara ayrıldı. Bu arada, İngiliz petrolü için Irak'a ve stratejik önemi nedeniyle de Kıbrıs ve Mısır'a göz dikmişlerdi. Hepsi bu kadarla kalmıyordu. Müttefikler'e katılması karşılığı Yunanistan'a, savaş sonrası bölünecek Osmanlı İmparatorluğu'ndan batı

Türkiye vaat edilmişti ve savaştaki yardımları nedeniyle Araplar ve Yahudiler'le de bazı anlaşmalar yapılması düşünülmekteydi. Fakat, bunların hiçbiri Cemal Paşa'nın önerisiyle bağdaşmıyordu. Bu işte sadece, İstanbul'u daha erkenden ve kesinlikle alacak olan Ruslar kazançlı çıkacaklardı.

Müttefikler haftalarca düşündükten sonra Cemal Paşa'nın önerisini reddettiler. Fransa ve İngiltere, Türkler'i yenmek ve ganimetin büyüğünü kapmak için kumar oynamaya karar verdi. Ruslar dışında gerçek kayba uğrayanlar, hala süren kıyıma maruz kalan Ermeniler ve ilerideki uzun, kanlı aylar boyunca savaş alanlarında ölecek olan Türk ve Müttefik askerleriydi. Cemal Paşa, Enver ve Talat paşalar tarafından bu ihaneti öğrenilmediği için talihliydi ve hiçbir şey olmamış gibi onların safında savaşa devam etti. Morgenthau, Talat ve Enver paşalar nezdinde Ermeniler lehinde girişimlerde bulunmaya devam etti ve onlara Amerika'nın batısında yeni bir yurt verilebileceğini bile dile getirdi. Dahiliye Nazırı olan Talat Paşa kendisine, "Ermeniler düşmanlarımızı açıkça teşvik etmişlerdir" dedi. "Kafkasya'da Ruslar'a yardım ettiler ve oradaki yenilgimizin nedeni de onların bu davranışlarıdır." Ne yazık ki, bu sözde gerçek payı vardı. Çar'ın Kafkasya ordusunun bazı birlikleri tümüyle Ermeni gönüllülerden oluşmuştu. Bunlar Hıristiyan komşularına Türkler'i yenmekte yardım ederek, savaştan sonra Rus koruması altında bağımsız bir yurt kazanmak amacındaydılar.

Bu sırada, İstanbul'daki Alman Sefareti yepyeni bir heyecanla cihadı sürdürüyordu. Wangenheim'ın 1915 Ekimi'nde ani ölümünden sonra, cihadın başmimarı Max von Oppenheim, Kayzer'in Doğu'daki

gizli operasyonlarının başına geçmek üzere Berlin'den gelmişti. Çok geçmeden, İran'daki ve işler iyi gittiği takdirde de Afganistan ve ötesindeki ajanlar için kullanılmak üzere büyük miktarlarda silah, altın ve propaganda malzemesi gönderildi. O güne kadar bu tür hassas malzemeyi geçirmek hemen hemen olanaksızdı. Bunlar sınırlı miktarlarda, ancak yük vagonlarının altındaki gizli bölmelerde gönderilebiliyordu. Bulgaristan ile Romanya'nın tarafsızlığı ve düşman bir Sırbistan'ın varlığı İstanbul'a malzeme akışını büyük ölçüde engellemekteydi. Ancak, 1915 sonbaharında Bulgaristan'ın Almanya safında savaşa girmesi ve ardından Alman, Avusturya-Macaristan ve Bulgar askerlerinin Sırbistan'ı işgal etmeleriyle, Berlin ile İstanbul arasındaki demiryolu açılmıştı. Bu yolla Almanya'dan getirilen top mermileri Gelibolu'dan Müttefik askerlerinin çekilmesini de çabuklaştırmıştı. Oppenheim'ın propaganda uzmanları, Müttefikler'in Gelibolu yenilgisini cihadın zaferi olarak ilan etmekteydiler.

Ancak, Türk silahlı kuvvetlerinde hizmet gören Alman subay ve danışmanlarının hepsinin, Müttefikler'e karşı bir cihad başlatmayı yararlı, hatta akıllıca bir şey olarak gördüğü söylenemezdi. Çoğu, bunu insangücü ve kaynak israfı olarak görüyor ve ters tepeceğini düşünüyordu. Bu tür anlaşmazlıklardan dolayı, Türk başkentindeki Alman subayları genelde sefaretteki diplomat meslektaşlarıyla konuşmazlardı bile. Von Oppenheim'ın İslamiyet'i kullandığını düşünenlerden biri de, Kölnische Zeitung İstanbul muhabiri Dr. Harry Stuermer'di. İsviçre'den 1917'de sığınma hakkı isteyecek olan Stuermer, İstanbul'da İki Savaş Yılı adlı kitabında, von Oppenheim ve

meslektaşlarını, yasa, düzen ve uygarlık güçlerine karşı 'en çılgın bağnazlığı' kışkırtmak ve İslam ülkelerinde 'onca sabır ve ıstırapla' elde edilen kazanımları 'yıllarca geriye götürmekle' suçlar.

Stuermer, Cihad'ın, 'yeryüzünün en aşağılık insanlarını', yani Alman Sefareti'ni Doğu uzmanı olduklarına inandırarak para sızdıran Niedermayer ve Wassmuss gibilerini cezbettiğini söylemiştir. Von Oppenheim ile kadrosunun, 'sefareti sonsuz bir altın kaynağı olarak gören açgözlü serüvencilerin tuzağına düştüklerini' de öne sürmüştür. Steurmer'e göre bu paranın büyük bir kısmı amacının hayli dışında, İstanbul'un 'batakhanelerinde' harcanmıştır. Rusça bilen Bakülü bir Alman olan böyle bir serüvenci, cihadı Kafkasya halkları arasında yaymayı teklif etmiş, kendisine binbaşı rütbesiyle birlikte para, silah ve propaganda mazlemesi verilmişti. "Kendisine propaganda amacıyla harcaması için sandık sandık altın gönderilmişti" diye yazar Steurmer. Ancak, adam cihada bir tek kişi bile kazandıramamış, dönüşünde İstanbul'da zengin bir yaşam sürmüştür. Stuermer, Doğu üzerinde gerçek bir otorite olan von Oppenheim'ın bu şekilde aldatılmaması gerektiğini düşünür. 'Ama, kendi cebinden binlerce ve resmi fonlardan milyonlarca markı', Stuermer'in 'bu yalancı hayaller' dediği şeyi desteklemek için harcamıştır.

Stuermer'in İstanbul için çizdiği bu tablonun doğruluk derecesi ne olursa olsun, İngilizler için cihad tehdidi giderek büyümekteydi. Almanlar hemen hemen her gün İran'daki etki alanlarını genişletiyorlardı. Kaçan savaş tutsaklarıyla kalabalıklaşan Alman ve Avusturyalılar'ın sayısı, 1915 sonbaharında İngiliz istihbarat tahminlerine göre 300'e ulaşmıştı.

Almanlar'dan ayrıca aylık alan İranlı bin paralı askerle Hindistan ordusundan kaçıp Türk-Alman davasına katılmış yerliler de vardı. Berlin orta ve güney İran'ı öylesine ele geçirmişti ki, İngilizler'in İran İmparatorluk Bankası'nın onyedi şubesinden yedisi Almanya'daydı. Cihada para sağlamak için kasalar yağmalanmıştı. Almanlar pek çok yerde telgraf bürolarına da el koyup çalıştırıyor, bunları İngilizler'e kullandırmıyorlardı.

İngiliz ve Rus konsolosluk memurlarına yapılan saldırıları kesinlikle Almanlar kışkırtmaktaydı. Wassmuss'un operasyon merkezini Buşir'den, yine Alman konsolosu sıfatıyla gittiği Şiraz'a naklettiği bildiriliyor. Hem İranlı valinin hem de yerel jandarma örgütünün dostu olduğu bilindiğinden, bu durum oradaki küçük ve korunmasız İngiliz konsolosluğu için hiç de iyi değildi. Alman ajanları bir tek, Rus denetimindeki kuzey İran'da Kazaklar tarafından kovalanıyorlardı. Burada Şah ile on milyonluk halkını cihada çekmeyi başaramıyorlardı. Bütün bunlara karşın, daha sonra görüleceği gibi Alman Sefareti'nin güvenliğindeki Prens Henry, hala İran'ın tarafsızlığını sona erdirme umutları taşımaktaydı. Ancak, hikayemizde fazla ileri gittiğimiz için, şimdi yeniden Niedermayer ile arkadaşlarının 1915 Temmuzu'nda İngiliz-Rus kordonunu kırmak için harekete geçecekleri Cihar Deh kasabasına dönmeliyiz.

Dış dünyadan tümüyle kopuk olan Almanlar İstanbul, Tahran ve diğer yerlerde olup bitenlerden habersizdiler. Onların tek düşündükleri kimseye görünmeden Afgan sınırına varabilmekti. Emir'in topraklarına bir kere ayak bastıktan sonra peşlerindeki

Müttefikler'den kurtulacaklarını biliyorlardı. İngiliz ve Ruslar, Şah'ın anarşi içindeki ülkesinde yasaları kendi ellerine alıp küstahça kullanabiliyorlarsa da, Afganistan'da herhangi bir müdahaleye cesaret edemezlerdi. Böyle bir hareket, Emir'i kızdırır ve İngilizler'den nefret eden halkının bastırılmış duygularını alevlendirirdi. Sadece bu bile, herhangi bir Alman yardımı olmaksızın, buraya kadar gönderilme amaçlarını gerçekleştirebilir, İngiliz Hindistanı'na karşı aniden cihad başlatabilirdi.

Almanlar Delhi'nin tek umudunun, kendilerini sınıra varmadan önce yok etmek olduğunu biliyorlardı. Gerçekten de, o sırada, heyetin nerede olabileceği konusunda Londra, Delhi, St. Petersburg ve Doğu İran Kordonu'nun çeşitli karakolları arasında acil mesajlar gidip gelmekteydi. 1907 Barışı'ndan sekiz yıl sonra, Afganistan ile İngiliz Hindistanı bir kere daha çatışma noktasına geldiğinde, Orta Asya'da Büyük Oyun yeniden başlamak üzereydi.

Bölüm-9

Niedermayer'in Blöfü

Müttefik devriyelerini atlatma işi, şimdi Yüzbaşı Oskar von Niedermayer'in güçlü ve yetenekli omuzlarına düşmüştü. Niedermayer sadece seferin askeri komutanı değildi; savaştan önce İran'da çok dolaşmış, hatta bir kere Meşhed'de İngiliz Başkonsolosluğu'nda bile kalmıştı. Şaşırtmak, sahte kişiler kullanmak ve yanlış bilgilendirmek stratejisini seçti. Düşman devriyelerini bir an için bile grubun sınırı geçiş yolundan çektirebildiği takdirde, bu delikten içeri sızabilecekti. Yine de, kendilerini kovalayanlar atlatıldıklarını anlayıp da arkalarından yetişmeden önce sınıra erişmek istiyorlarsa, yorgun insan ve hayvanlar bundan sonraki 320 kilometreyi çok hızlı bir tempoyla aşmak zorundaydılar.

Niedermayer iki ayrı düşmanı şaşırtması gerektiğini biliyordu; kuzeyden inen Rus ve güneyden çıkan İngiliz devriyeleri. Aynı zamanda da, ana grubun ge-

çişinden önce bir gedik açmak zorundaydı. Bu nedenle, üç küçük silahlı devriye kolu çıkardı. Bir kol Kazaklar'ı çekmek üzere kuzeydoğuya gidecekti. İngilizler'i aldatmayı amaçlayan ikincisini güneydoğuya gönderdi. Bir Alman subayı olan Teğmen Wagner ve otuz silahlı İranlı'dan oluşan üçüncü devriye kolu da asıl grup için yol keşfine gönderildi; bunlar bir gedik buldukları anda geri dönüp haber vereceklerdi. Bu arada birinci grup Kazaklar'ı yanlış yola soktuktan sonra ana grupla birleşmeyecek, çöle geri çekilerek ana gruptan sınıra kadar gidemeyecek kadar hasta olanlar için gizli bir üs kuracaktı. İkinci grup da, İngilizler'i şaşırtmayı başardığı takdirde, Kirman'a erişip orada Teğmen Zugmayer ve Griesinger ile buluşacaktı. Bu aldatmaca kapsamında, her üç devriye köylülere ve rastladıkları göçerlere yanlış bilgiler verecek, arkalarında bunları doğrulayan sahte belgeler unutacaklardı.

Niedermayer'ın kendi adamları, güvenebileceğine kesinlikle emin olduğu kararlı ve dayanıklı kişilerse de, grubun çoğunluğunu, Alman altını, dini bağnazlık ve İngiliz ya da Rus olan her şeyden nefret ettikleri için cihada katılmış olan, ne yapacakları belirsiz silahlı aşiret üyeleri oluşturuyordu. Büyük bir olasılıkla, makineli tüfekli Müttefik askerleriyle karşılaşınca bunlar Alman efendilerini yazgılarıyla başbaşa bırakıp kaçacaklardı. Oyalama gruplarını yöneten subayların rolü bu yüzden çok tehlikeliydi. Ne kadar tehlikeli olduğunu da çok geçmeden anlayacaklardı.

İngilizler muhbirleri aracılığıyla Almanlar'ın Afgan sınırına giden yolu yarıladıklarını öğrenmişlerdi. En tehlikeli bilgi de, büyük Kavir tuz çölünü tem-

muz ortalarında geçmiş olmalarıydı. Büyük Oyun'un başlarında Napolyon ile Çar Aleksandr'ın İran üzerinden Hindistan'a girmeyi planlamalarından bu yana, İngiliz stratejistleri bu çölü geçilmez olarak kabul ederlerdi. Ama, şimdi silahlı bir Alman grubu, en dar yerinden de olsa, çölü aşmıştı ve bunu yapan ilk Avrupalılar olmuşlardı. Bu haber karşısında, Delhi ile Londra'nın tepkisini panik olarak adlandırmak hiç de yanlış olmaz. Üst düzey bir Dışişleri yetkilisi, "Almanlar yolu kolayladılar. Artık her şey Emir'in tutumuna bağlıdır," diye yazıyordu.

Genel Vali de çok üzgündü. Almanlar'ın Bircand yakınındaki sınıra hızla ilerlemekte olduklarını öğrendiğinin ertesi günü Londra'ya çektiği telgrafta, o noktada Doğu İran Kordonu'nun henüz kurulmadığını ve kurulana kadar acele Rus askerleri gönderilmesini istedi. Londra'ya, Kirman yönünden ikinci bir grubun da sınıra doğru yürüdüğünün sanıldığını da bildirdi. Telgraf Londra'ya sabah 2.20'de gelmişti. Dışişleri Bakanı Sir Edwvard Grey birkaç saat sonra St. Petersburg'daki İngiliz sefirine şu telgrafı çekti: "Acil. Aralarında 30 Alman ve 15 Avusturyalı'nın bulunduğu 196 kişilik Alman kervanları Afgan sınırına yaklaşıyorlar." Bir grup (Niedermayer'inki) Cihar Deh, diğeri (Zugmayer'inki) Kirman yönünden gelmekteydi. Kuzeydoğu İran'da askerleri olan Ruslar, İngiliz-Rus kordonunun iki yarısının kesiştiği Bircand'a yaklaşan grubu karşılarsa, İngilizlerde Kirman'dan gelenlerin gereğine bakabilirlerdi.

Sınırlarına Almanlar'ın yaklaştığı konusunda bir rapor da Genel Vali tarafından Emir'e telgrafla bildirilmiş ve Müttefik kordonundan sıyrıldıkları takdirde Almanlar'la 'kiralık katillerin' tutuklanması is-

tenmişti. Genel Vali ayrıca şunları yazıyordu: "Afganistan'da ve sınır aşiretleri arasında bir Türk-Alman ordusunun Afganistan yoluyla Hindistan'a doğru yürüdüğü hakkında asılsız söylentiler dolaşmaktadır. Şu anda İran'da ne Türk ne Alman ne de Avusturya askeri bulunmadığından, bu söylentilerin ne kadar asılsız ve gülünç olduğunu Emir Hazretleri'ne bildirmeme gerek yoktur sanırım." Ancak, Emir'in, 'Majesteleri halklarının içinde cahil olanların, sınırda bu Alman gruplarını görüp, daha büyük bir gücün öncüleri olduklarını sanmaları ihtimaline karşı', bu söylentileri kamuoyu önünde yalanlaması da iyi olacaktı. Genel Vali, son olarak da İtilaf devletlerinin savaşta herhangi bir kesin zafer elde etmemiş olmalarına karşın, 'hüküm verme yeteneğine sahip olanların' savaşın sonu hakkında bir kuşkuları olmadığını söyleyerek Emir'e güvence vermekteydi. Muazzam insan güçleri, ekonomik kaynaklar ve açık denizlerdeki egemenlikleri nedeniyle İtilafçılar sonuçta Almanya ve Türkiye'yi mutlaka yeneceklerdi.

Ancak, Genel Vali ile komutanlarının canını sıkan bir durum vardı: Ruslar, Kazak askerlerini İngilizler'in Doğu İran Kordonu'nun en zayıf noktası olarak gördüğü yere göndermekte aceleci davranmıyorlardı. Bu nokta, Bircand'ın hemen kuzeyinde, İngiliz ve Rus bölgelerinin birleştiği yerdi. Gecikmenin nedeni ise bir öncelik sorunuydu. Afganistan'a Almanlar'ın sızması, Ruslar için, İngilizler için olduğu kadar kaygı verici bir olay değildi. Ayrıca Türkler'in Almanlar'ın ve düşman halkın tehdit ettiği kuzey İran'daki çıkarlarını korumak için Ruslar'ın Kazaklar'a ihtiyaçları vardı. Ancak, neden ne olursa olsun, boşluğu doldurmaktaki bu gecikme, zamanın gizli

belgelerinin de gösterdiği gibi, Delhi'deki karamsarlığı arttırmaktaydı. Niedermayer, Cihar Deh'ten çıkmaya hazırlandığı sırada, İran'da Alman Ajanları başlıklı 27 Haziran tarihli bir raporda şöyle denilmekteydi: "Almanlar'ın herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan sınırı aşacaklarından korkuyorum. Bu Rus birliğinin onları zamanında yakalamaları olanaksız görünüyor." Durum sadece bu kadarla da kalmıyordu. Kaygı veren diğer bir nokta da, Ruslar'ın yerli halka karşı tutumlarıydı. Bu tutum yüzünden Müslümanlar öfkelerini İtilafçılar'a yöneltecek ve cihada daha fazla taraftar sağlanacaktı. İngilizler'e erişen bir habere göre kordonu pekiştirmek için gönderilen Kazaklar atlarını köy camiine yerleştirerek yerli halkın duygularını rencide etmişlerdi. Bir İngiliz yetkilisi, "Tam da Ruslar'ın yapacağı bir şey!" diye yazıyordu.

* * *

İngilizler bu denli karamsarken, Niedermayer ile arkadaşlarının durumu da pek iyi değildi ve Cihar Deh'den çıktıktan hemen sonra ciddi sıkıntılara düşmüşlerdi. Teğmen Wagner'in keşif ekibinden başka, kuzey ve doğuya iki taktik grubu yollayan Niedermayer, Wagner'den haber beklemek üzere beş kilometre ilerdeki köye yerleşmişti. Orada muhbirlere karşı önlem olarak köyden kimsenin çıkmaması için çevreye silahlı askerler yerleştirmişti. Onlar beklerlerken, İsfahan'dan gelen gizli bir kurye dört aylık gazetelerle savaşın durumu konusunda yüreklendirici bilgiler getirmişti. Ancak, Wagner'den hiçbir haber yoktu.

En sonunda gelen haberler çok kötüydü. Wagner kordonda aradığı gediği bulacak yerde, Bircan'ın altmış kilometre kuzeyinde bir Kazak devriyesinin saldırısına uğramıştı. Delhi'nin bütün korkularına karşın Kazak birliğinin öncülerinin geldiği belliydi. Saldırı gece olduğundan Wagner ile arkadaşları kaçmışlar, ancak bütün malzemeleriyle altınlardan bir kısmını geride bırakmışlardı. Yine de, kendileri bir kayıp vermeden düşmana kayıp verdirtmişler ve Niedermayer'in kamp kurduğu yerin kırk kilometre ilerisinde mevzilenmişlerdi. Niedermayer, bundan sonraki adımlarını planlamaları için onları çağırdı. Ertesi gün Niedermayer'in 'felaket' diye nitelediği bir halde geldiler. Sonradan, altın taşıdıklarından kuşkulanan İranlılar tarafından Kazaklar'a ihbar edildikleri anlaşıldı. Ne var ki, Kazaklar bir tuzaktan korkarak grubu izlememişti. Niedermayer kuzeyden daha başka Kazak birlikleri gelmeden önce, pek az zamanları olduğunu biliyordu. Çarçabuk oradan çıkmak zorundaydılar, aksi halde nerede oldukları keşfedilecek ve grubun tümü orada kumlar arasında gömülüp kalacaktı.

Niedermayer'in tek planı, devriyelerinin bulabilecekleri herhangi bir gedikten geçmekti. Bu da geceleri yürümek, insanları ve hayvanları son güçlerine kadar zorlamak demekti. Geceleyin Afgan sınırına doğru yol olan büyük bir kervanı gören herkes kuşkulanacağından ve düşmanın her yerde casusu olduğundan, çok tetikte olmak gerekiyordu. Niedermayer şöyle yazıyordu: "Ateş yakmamak çok önemliydi. İranlı atlılarım haşhaş pipolarını yakmak için otları tutuşturduklarında sürekli müdahale ediyordum. Çoğu uyuşturucu bağımlısıydı ve yola sadece böyle

devam edebiliyorlardı." Geride kalanları ya da hızlarına ayak uyduramayanları beklemek diye bir şey olamayacağından, bunlardan bir çoğunu bir daha hiç göremiyorlardı. Niedermayer, "Onlar şahane rüyalar görebildikleri için ne kadar da talihliydiler" diye yazıyor. "Biz ise sadece tertemiz, buz gibi sulara girdiğimizi hayal edebiliyorduk."

Afgan sınırıyla aralarında sadece üç günlük uzaklıkta olan Bircand kasabası bulunuyordu. Orada, Ruslar'ın eskiden beri bir konsoloslukları vardı ve İngiliz askerlerinin de artık kasabaya varmış oldukları kuşkusuzdu. Buradan kesinlikle uzak durmak zorundaydılar. Ama, Kazaklar'ın geldiği kuzeye mi, yoksa İngilizler'in kendilerini aradıkları güneye mi gitmeliydiler? Yaşamları doğru karara bağlı olduğundan bu Niedermayer için karabasan gibi bir seçimdi. Ancak, en tehlikeli bölgeye yaklaştıkça önlerindeki İngiliz ve Rus devriyelerinin konumları hakkında bir bilgileri olmadığından, hangi yolun daha az tehlikeli olduğunu bilmeleri olanaksızdı. Niedermayer kuzey yolunu seçmeye karar verdi. İranlılar'dan Bircan'dan kuzeye giden yolun özellikle yazları çok sert olduğunu ve pek az kuyu bulunduğunu öğrenmişti. Bu nedenle, düşmanın onların gelmesine pek ihtimal vermeyeceği yoldan gitmeye karar verdi. Talihleri yaver giderse, düşman zaten az olan gücünü, Bircand'ın güneyindeki daha elverişli yola yayacaktı. Niedermayer güneydoğuya küçük bir grup çıkardıktan ve ana grubun da bir süre sonra onu izleyeceği söylentisini yaydıktan sonra diğer yola döndü ve kuzeye giden çıplak ıssızlığa yöneldi.

* * *

Niedermayer'in yemlik grupları ve yaydığı söylentiler etkisini göstermeye başlamış, zamanın İngiliz istihbarat raporlarının da gösterdiği gibi, kendilerini izleyenler arasında büyük bir karışıklık yaratmıştı. Bunlardan birine göre, ele geçirilen bir mektuptan (Delhi mektubun gerçek olduğunu sanıyordu) heyetin bir kısmının Afganistan'a girdiği anlaşılmıştı. Dolayısıyla, kovalamanın gereksiz olduğu bildirilmekteydi. Kuşkusuz, bu mektubu, Teğmen Wagner bilerek geride bırakmıştı. Mektup Meşhed'deki İngiliz Başkonsolosu'nun eline ulaşmış, o da içeriğini telgrafla Tahran'a iletmiş, oradan da Delhi ve Londra'ya haber verilmişti. Niedermayer'in yanlış bilgilendirmesi sayesinde, İngilizler Afganistan'a gidenlerin sayısı konusunda da çok abartılı bilgilere sahiptiler. Bir raporda, bunların 400 kişilik bir grup oluşturduğu bildiriliyordu. Daha önce de gördüğümüz gibi, Genel Vali Londra'yı ikinci bir Alman konvoyunun güney Afganistan ve Belucistan'ın pek devriye geçmeyen sınırlarına doğru ilerlediği konusunda uyarmıştı. Bunların Niedermayer'in çabalarının sonucu olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ama, kesin olan tek şey, Genel Vali'nin korkularının tümüyle dayanaksız olmasıydı. Daha sonra göreceğimiz gibi iki Alman subayı Zugmayer ve Griesinger, Kirman'da kalmışlardı. Ancak, Delhi'nin kaygısıyla Doğu İran Kordonu biraz daha uzatılmıştı ki, bu da Niedermayer'in tam istediği şeydi.

Niedermayer ve ekibi, Bircand'ın kuzeyindeki çöllerde güçlükle ilerlerken, Zugmayer ile Griesinger'in Kirman'da ne yaptıkları konusunda herhangi bir fikirleri yoktu ve kendileri sürekli düşman devriyelerinden kaçmakla uğraştıklarından onları pek dü-

şünmüyorlardı bile. Sonradan tuzlu olduğu anlaşılan bir kuyunun başındaki göçerlerden, iki gün önce bir İngiliz devriyesinin kendilerini aramakta olduğunu öğrendiler. Niedermayer, "Güneş işkenceydi," diye yazıyor. Ancak, bu tehlikeli bölgede kaybedecek bir dakikaları bile olmadığından hem gece hem gündüz yol alıyorlardı. Kendileri de hayvanları da tükenme noktasına gelmişti. Refakatçılardan bir kısmı buna daha fazla dayanamadı. "Kimi yol kenarında yığıldı kaldı," diye yazıyordu Niedermayer. "Ben bile uyanık durmakta güçlük çekiyordum." Bir kısmı ise, başlarındaki astsubayları silahlarıyla tehdit ederek grubun çok değerli suyunu ve yedek atlarını alıp kaçmıştı.

Dört saat kadar ileride Bircand ile Meşhed'i birleştiren büyük kuzey-güney yolu vardı. Ondan yüz kilometre sonra da Afganistan sınırı uzanıyordu. Niedermayer yolda devriyeler olacağını ve sürekli casusların gözetiminde bulunacağını düşünüyordu. Bu nedenle, yola çok dikkatle yaklaşılmalı ve geçiş gece yapılmalıydı. Niedermayer araziyi öğrenmek için keşif kolları çıkardı. Onlardan haber beklerken de heyetin yükünün acımasızca azaltılmasını emretti. Hızlı hareket edebilmek için yanlarına sadece çok gerekli olan şeyleri alacaklardı. Geri kalanı belki de sonra alınmak üzere çöle gömülecekti. Gömülen eşya arasında Kayzer'in Emir'e gönderdiği armağanların ağırları ve büyükleri ile cihad propaganda broşürleri vardı. Bu fırsattan yararlanarak, biraz da dinlenmeye çalıştılar. Çok geçmeden keşif kollarından biri döndü. Yakınlardan düşman atlıları geçmişti, ama yine de yol açık görünüyordu. Devriye geri dönebileceği için bir an önce geçmeliydiler.

"Gerilen sinirlerimiz yorgunluğumuzu unutturmuştu," diye yazıyor Niedermayer. Kendisi ve bir subayı önde gidip geçiş noktasında mevzilenerek geri kalanları beklediler. Yola vardıklarında karanlık çökmüştü. Kimse konuşmuyordu. "Gözcülerimiz en küçük bir sesi kaçırmamak üzere bekleşiyorlardı" diye yazıyor Niedermayer. Hareket etmenin güvenli olduğunu anlayınca geçiş emrini verdi. "Hayaletler gibi yolu aşıp doğudaki tepeler arasına süzüldük," diye anlatmaya devam ediyor. Ancak, güvenliğe kavuşmuş değillerdi. Yolculuklarının en açıkta olan bölümünü tamamlamışlarsa da, henüz düşman topraklarındaydılar ve önlerinde yüz kilometrelik bir yol uzanıyordu. Rus-İngiliz kordonundan sıyrılmadan önce üstesinden gelinecek bir engel daha vardı. Bu, kırk kilometre kadar doğudaki geçitti. Burada da, devriyeler dolaşıyor olmalıydı ve yolun kenarında İngilizler'in bu ıssız bölgedeki karakollarıyla bağlantıyı sağladıkları telgraf telleri vardı. Ayrıca, İngilizler Niedermayer'i ellerinden kaçırdıklarını ve onun Bircand-Meşhed yolunu aştığını öğrendikleri takdirde, heyeti Afganistan'a geçmeden önce yakalamak için son şansları olan bu yerde pusu kuracaklardı.

* * *

Müttefikler ne kadar kısıtlı da olsa bütün güçlerini Niedermayer üzerinde yoğunlaştırabilselerde, onu o zamana kadar yakalayabilirlerdi. Ancak, İngilizler hem daha fazla Kazak askeri yetişene kadar kuzeyde Ruslar'ın yerini almışlardı, hem de ikinci bir Alman heyetinin Kirman'dan doğuya doğru iler-

lediğine inanıyorlardı. Aslında, Zugmayer ile Griesinger 4 Temmuz'da cihad bayrağını açmak üzere Kirman'a geldiklerinde amaçları buydu. Ama, çok geçmeden beklenmedik güçlüklerle karşılaşmışlardı. Zugmayer Tahran'daki Alman Sefiri Prens Henry'ye şöyle yazıyordu: "Başlangıçta durum çok çok iyiydi. Halk bizi heyecanla karşıladı. Herkes bizi nefret ettikleri İngiliz ve Ruslar'a, İngilizler'den para alan valinin, yardımcısının ve emniyet müdürünün baskılarına karşı bir kurtuluş olarak görüyordu." Zugmayer'in iddiasına göre bu insanlar, 'oradaki Almanlar'ın faaliyetlerini ihbar etmeleri karşılığında her ay İngiliz Konsolosu'ndan büyük rüşvetler almaktaydılar. Daha önce gördüğümüz gibi, konsolos Delhi'den, güneydoğu İran'da Alman entrikalarıyla mücadele için 'gizli servis fonunu' kullanma talimatı aldığından bu iddianın doğru olduğu kesindir.

Ancak, İngilizler'in bu düzeni sorunlardan sadece biriydi. Bir diğeri de, Tahran'daki İngilizler ve Ruslar'ın kuşkusuz ağır baskısı altında olan İranlı yetkililerdi. Zugmayer ve Griesinger sözde konsolos ve konsolos yardımcısı olarak Kirman'a gönderilmişlerdi. Tahran'a bu kişilerin onaylanması için telgraflar gönderilmişse de, henüz böyle bir onay verilmiş değildi. Diplomatik statüleri olmadığı için, Almanlar telgraflarını İran telgraf servisi aracılığıyla açık olarak göndermek zorundaydılar. Bu da yazışmaların vali tarafından okunup İngilizler'e iletilmesi, hatta yartılıp atılması demekti. Böylece, Tahran gerekli onayı vermeyerek Zugmayer ile Griesinger'in konsolosluk olarak seçtikleri binaya Alman bayrağı çekmelerini engelliyordu. Bu da, onların yerel halk arasında itibar kaybetmelerine neden olmaktaydı. Zug-

mayer, bir Alman astsubayı aracılığıyla Tahran'daki Prens Henry'ye gönderdiği mektubunda bu durumdan yakınmaktaydı: "Alman Konsolosluğu'nun iktidarsızlığı düşmanlarımızı açıkça sevindirmektedir. Hepsi bizim utanç içinde buradan çekileceğimiz günü beklemektedirler." Zugmayer, Prens Henry'den Tahran'a baskı yapmasını ve böylece "Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay'ın emirleri doğrultusunda 'İngilizler'e karşı cihadı yayma görevlerini yapmalarına olanak tanınmasını istemekteydi.

İki Alman'ın çaresizliği anlaşılır bir şeydi. Yanlarında en az yarım düzine ayaklanma başlatmaya yeterli miktarda propaganda malzemesi getirmişlerdi. Bu broşür, kitapçık ve gazeteler, Berlin ve İstanbul'da Max von Oppenheim ve diğerleri tarafından dikkatle hazırlanan ve Farsça, Puştuca, Urduca ve diğer Asya dillerinde yazılmıştı. Bunlarda görkemli Alman ve Türk zaferlerinden ve Müttefikler'e indirilen ağır darbelerden söz edilmekteydi. Hintçe yazılan bir broşürde İngiltere Kralı'nın tahtını terk edip kaçtığı, İngiliz askerlerinin toplu halde ordudan kaçıp düşmana teslim oldukları yazılıydı. Urdu dilinde yazılmış bir diğerinde ise Ruslar'ın Kafkasya'da ağır bir yenilgi aldıkları, St. Peterburg'da açlık baş gösterdiği, Afganistan Emiri'nin İtilafçılar'a karşı cihada katılmayı kabul ettiği bildiriliyordu. Bu arada, bütün Doğu'da milyonlarca Müslüman davaya katılıyor, Hindistan ordusunda alaylar isyan ediyordu. Alman propagandacıları ve Hintli işbirlikçileri bunlar gibi daha pek çok uydurma haber hazırlamışlardı. Savaştan haber alma olanakları olmayan milyonlarca basit insan için bunlar başdöndürücü şeylerdi. Fazla gecikmeden ellerine ulaştırılabilirse kuşkusuz.

Prens Henry'nin, Zugmayer'in sıkıntılarına görünüşte kayıtsız kalması, kendisinin o anda Tahran'da son bir entrika girişiminde bulunmasıyla açıklanabilir. Prens Henry, İran halkının birikmiş duygularını sömürerek ve İslam tarihini bin yıllık geçmişindeki örneklerden yararlanarak, genç Şah ile hükümetinin cihada katılmalarını sağlamaya çalışıyordu. Rus birlikleri, kentteki müttefiklerinin tehdit altında olduğunu ileri sürerek başkente her gün biraz daha yaklaşırken, sıradan İranlı halkın nefreti giderek büyümekteydi. Prens Henry'nin planı, zayıf hükümdarı İranlı ileri gelenlerle birlikte hicrete zorlamaktı. İlk hicret, yani kurtuluşa kaçış 622 yılında Hazreti Muhammed tarafından Mekke'den Medine'ye yapılmıştı. Şimdi, aynı şeyin İranlılar'da yoğun bir dini canlılık yaratarak, bir cihad başlatmaya uygun düşeceği düşünülüyordu. Şah da Tahran'daki sarayından ayrılacak ve güneyde, iki günlük yoldaki kutsal Kum kentinin güvenliğine sığınacaktı.

Kafir Ruslar nedeniyle yapılacağı ilan edilen bu hicretin milletin öfkesini uyandıracağına, İran'ın da Türkiye ile Almanya'nın safına geçmesini sağlayacağına inanılıyordu. Prens Henry çok kurnazca bir oyun oynamaktaydı, çünkü Tahran'daki İtilafçılar'ın heyecanı arttıkça, Ruslar da başkente o kadar yaklaşmaktaydı. Bu ise İtilaf aleyhtarı korkuyu yoğunlaştırıyor, Şah ve bakanlarının henüz zaman varken Kum'a çekilmeleri için yapılan baskıyı arttırıyordu. Prens Henry ve maiyeti de Şah'la birlikte İran'ın cihad başkenti olacak Kum'a gideceklerdi. Plan buydu. Ancak, mesajın valinin ya da diğer düşman unsurların eline geçip İngilizler'e iletilmesi korkusuyla bunların hiçbiri Zugmayer ile Griesinger'e açıklana-

mıyordu. Onların sabırlı olmaları gerekmekteydi.

Bu sırada, İran'ın diğer bölgelerinde, özellikle Kazaklar'ın tehdit oluşturmadığı ve jandarmaların kendilerine sempati duydukları yerlerde, Almanlar durumlarını sağlamlaştırmaktaydılar. Silahlı İranlı paralı askerlerin de yardımıyla, İngilizler'in sahibi bulundukları İran İmparatorluk Bankası'nın başka şubelerini de ele geçirmişler ve kasalarını Cihad Fonu için yağmalamışlardı. Alman ajan ve silahları Bağdat'tan İran'a akmaya devam ediyor, Niedermayer'in İsfahan'da kurduğu üsse gönderiliyordu. 'Silahlardan bir kısmı ile İngilizler'den çalınan altınlar' burada Alman yanlısı İranlı milliyetçilere dağıtılmaktaydı. Kendilerine İran Demokrat Partisi adını veren aşırılıkçılar, ülkeyi İngiliz ve Ruslar'dan kurtarmak için yemin etmişlerdi. Bu ortak düşmanı kovmak için şimdi de Almanlar'la ittifaka girmişlerdi. Ülkeye kaçak giren silahların bir kısmı ve İngiliz altınları, oradaki Alman yanlısı aşiretlere dağıtılmak üzere Wassmuss'un bölgesine gönderildi. Artık, Alman 'Lawrence'i İngiliz çıkarlarını öylesine tehdit etmeye başlamıştı ki, kurmay haritalarında, güneybatı İran'ın tümü üzerine adı büyük harflerle yazılıyordu.

Wassmuss, Buşir'deki başarısızlığından sonra, Fars eyaletinin başkenti Şiraz'a çekilmişti. Burada, jandarma subaylarından bazılarını tanıyordu. Oradaki hedefi, epey küçük bir yer olan İngiliz konsolosluğuydu. Bir zamanlar, Sir Francis Younghusband'ın istihbarat subayı olarak Lhasa akınına katılmış olan konsolos Binbaşı Sir Frederick O'Connor, Tahran'daki amirlerinden biri dışında bütün diplomatik şifrelerini imha etme emri almıştı. Wass-

muss'un, Buşir'deki Alman Konsolosluğu'nun basılmasının ve Konsolos Dr. Listermann'ın tutuklanmasının intikamını almaya kararlı olduğu belliydi. O'Connor kadrosundan iki kişi Wassmuss'un liderliğindeki aşiretler tarafından öldürüldü. Birkaç gün sonra, O'Connor'un atlı kuryeleri olan gulamlardan biri de aynı yazgıyı paylaştı. Yabancıları korumak ve asayişi sağlamak için orada bulunan jandarmaların İsveçli subayları, Wassmuss yanlısı olduklarını saklamıyorlardı. Ancak, bunların İranlı meslektaşlarından çoğu İtilafçı aleyhtarı Demokrat Parti'nin ateşli üyesiydiler.

O'Connor, on kişilik Hintli eskortu olmasına karşın, hele jandarmanın desteğine sahip oldukları takdirde Wassmuss liderliğindeki aşiretlilere karşı koyamayacağını biliyordu. Yapabilecek tek şey, amirlerini Şiraz'daki tehlike ve rehine olarak alınacakları, belki de öldürülecekleri konusunda uyarmaktı. Kendisine yanıt olarak, mümkün olduğu kadar direnmesi bildirildi. Buşir'den destek göndermek olanaksızdı; buradan yola çıkacak bir birlik düşman toprakları içinden çarpışarak geçmek zorunda olduğundan, bu yangına körükle gitmek olurdu. Konsolosluk boşaltıldığı takdirde ise İran'ın diğer yerlerinde olduğu gibi bu, kafirlere karşı savaşın bir zaferi olarak ilan edilecekti. Karar O'Connor'a bırakıldı ve o da kalmaya karar verdi. Kendilerini öldürmeye kararlı güçler ve durumun umutsuzluğu karşısında bu cesur bir karardı. Ama, O'Connor da, küçük İngiliz topluluğu da çok geçmeden bundan pişman olacaklardı.

Bu arada Delhi ve Londra'ya hiç de hoş olmayan haberler ulaşmıştı. Niedermayer, Hentig ve iki Hintli'yle yarım düzine Alman subay ve astsubayı Afganistan'a girmişti.

Bölüm-10

Emir'in Huzurunda

Her ne kadar İngilizler, bu ihtimale karşı kendilerini hazırlamışlarsa da, Niedermayer'i ellerinden kaçırdıkları haberi, Delhi ve Whitehall koridorlarında soğuk rüzgarlar esmesine neden olmuştu. Ancak, centilmen gibi kaybetmesini de bilmişler, bunun olağanüstü bir başarı olduğunu açıkça kabullenmişlerdi. Daha sonra resmi İngiliz tarihçisi şöyle yazıyordu: "Niedermayer ve arkadaşlarının gösterdikleri cesaret, beceri ve inat, takdiri şayandır." Ancak, doğu İran'ı yakından tanıyan İngiliz subaylarını en çok şaşırtan şey, Almanlar'ın yolculuktaki hızlarıydı. Genel Vali kötü haberi Londra'ya bildirirken, onların 400 kilometrelik yolu yedi günde aldıklarını tahmin etmişti. Bir buçuk ay boyunca, dünyanın en berbat bölgelerinden birinde yolculuk etmiş olmaktan yorgun, aç, susuz, insan ve hayvanlar için bu büyük bir başarıydı. Bir İngiliz subayı şöyle yakınıyordu: "Almanlar o kadar hızlı hare-

ket ediyorlar ki, hareketleri konusunda yeterli bilgi almak olanağı bulunamıyor." Oysa, doğu İran, İngiliz casusları ve paralı muhbirleriyle doluydu.

Niedermayer'in çelik iradeli liderliği ve İngilizlerle Rusları atlatmaktaki kararlılığı olmasaydı, grubun sınırı aşması olanaksızdı. "Elimizdeki küçücük avantajı korumak için, sürekli hareket halinde olmak zorundaydık" diye yazıyor Niedermayer. Pek seyrek verdikleri uyku molalarında adamlarını uykudan tekmeleyerek uyandırıyordu. "Yorulanların ya da korkakların kaçmalarını önlemek epey güçtü" diye anlatıyor. İranlılar bu korkunç yürüyüşe devam etmek yerine ölmeyi yeğleyerek birbiri ardından kendilerini kızgın kumlara atıyorlardı. Niedermayer'e göre, Avrupalılar, İranlılar'dan bedensel ve ruhsal olarak daha dayanıklıydılar. Bazı Alman eleştirmenleri, grubu İran'dan sağ salim çıkarmak konusunda Niedermayer'e hakettiğinden fazla paye verildiğini iddia ederler. Ancak, 'Hint Prensi' ve grubun kağıt üstünde başkanı olan Raca Mahendra Pratap, yolculuk hakkındaki kısa raporunda, sağ kalmalarını Niedermayer'in kendine özgü liderlik yeteneğine ve stratejisine bağlamıştır.

Sonunda, 19 Ağustos 1915'te, İsfahan'dan yola çıkmalarından tam yedi hafta sonra, Afgan sınırını belirleyen kör kuyuya varan grup artık Niedermayer'in deyişiyle 'yürüyen iskeletler'den oluşuyordu. Ölüm ya da firarlar nedeniyle sayıları yarı yarıya azalmışsa da Alman, Avusturyalı ve Hintli sayısında bir eksilme yoktu. Yola çıkarken yanlarında bulunan 170 at ve katırdan geriye sadece 70 tanesi kalmıştı. İngiliz ve Ruslar'ın ellerinden kurtulmuş olmalarına karşın, tehlike de sona ermiş değildi. İnsanlar ve

hayvanlar aç ve susuzdular. Sağ kalmak için temiz su ve yiyecek bulmalıydılar. Afganistan'a girdikten üç saat sonra başka bir kuyuya rastladılar. Kuyu tümüyle kuru değildi, ama içi deve dışkısıyla doluydu. Önce hayvanlar içtiler, Niedermayer ile arkadaşları da, suya önce biraz dezenfektan boşalttıktan sonra onları izlediler.

Su ve yiyecek bulacakları meskün bir yere rastlama umuduyla yola devam ettiler. Niedermayer, "Bundan sonraki elli kilometreyi nasıl aştığımızı ben de bilemiyorum" diye yazıyor. Ama, bütün gece yürüdükten sonra ertesi sabah saat beşte çölün ortasında, haritalarında bile olmayan terkedilmiş bir köye vardılar. Ne var ki, kuyu bulma umutları kısa zamanda söndü ve susuzluktan çıldıracak duruma gelmiş hayvanlar tuzlu suyu içtiler: Sonra biri bir mucize eseri, bir sulama kanalına rastladı. Suyu içilebilecek gibiydi. Niedermayer şöyle yazıyor: "Suyun içi sülük dolu olduğu halde, hem insanlar hem hayvanlar günlerdir ilk kez kana kana içtiler". Kervan susuzluktan ölmekten kurtulmuştu. Artık, Afganistan Emiri'nin batı başkentine, yani iki günlük yoldaki Herat'a erişecek güçleri vardı. Kabilli yetkililerle ilk temaslarını orada yapmayı umuyorlardı.

Bitkin insanların kafalarındaki tek düşünce nasıl karşılanacaklarıydı. Umdukları gibi 'kurtarıcı', sonunda Afganlar'ı İngiliz egemenliğinden kurtaracak İslam ordusunun öncüleri olarak mı karşılanacaklardı? Yoksa, tarafsızlık yasalarına göre silahlarına el konulup enterne mi edileceklerdi? Belki de, Hindistan'daki İngiliz makamlarına teslim edilirler ya da yeniden İngiliz ve Kazaklar tarafından kovalanmak üzere, İran'a sınırdışı edilirlerdi. Niedermayer'in gö-

revi artık sona ermiş, bu tür sorunlar şimdi Alman hükümetinin temsilcisi olarak Otto von Hentig'le iki Hintli'nin sorumluluklarına girmişti. İranlılar paraları ödenip geri gönderildikleri için, grup, büyük ölçüde İslamiyet'i kabul ettikleri iddiasında olan Avrupalılar'dan oluşuyordu. Hentig iki Hintli'den, adı İslam dünyasında çok iyi bilinen Muhammed Bereketullah'ı önden göndermeye karar verdi. İngilizler tarafından da iyi tanınan adam, Londra'daki dosyasında Almanlar hesabına çalışan 'çok tehlikeli bir kişi' olarak nitelenmekteydi. Hentig'in kendisine verdiği görev, Herat genel valisiyle dostane bir ilişki kurmak ve grubun geliş nedenini anlatmaktı. Afgan'a, Kayzer Wilhelm'den Emir'e önemli ve acil bir mektupla Kabil'de kendisine sunacakları armağanlar getirdiklerini bildirecekti.

Bereketullah yorgunluğuna ve pejmürde haline karşın görevini yerine getirdi ve genel valiyi kapısının eşiğinde bekleyen heyetin önemliliği konusunda ikna edebildi. Bir albay emrindeki refakat birliği, grubu Herat'a götürmek üzere yola çıkarıldı. Afganlar Almanlar'la arkadaşlarını, o güne kadar hiçbir Avrupalı görmemiş olan küçük bir köyde buldular. Herat'a anavatanlarına yakışır bir şekilde girmek isteyen Hentig ve Niedermayer köyde birkaç gün daha kalmak istiyorlardı. Sadece bitkin, pejmürde ve kirli değillerdi, adamlarından çoğu da hastaydı. Ama, albay genel valinin emrinin hemen yerine getirilmesi gerektiğini ve yola çıkacaklarını bildirdi. İran'ın uyumlu ve yumuşak başlı memurlarına alıştıktan sonra, bu katı tutum yolcular için yepyeni bir şok olmuştu.

24 Ağustos'ta girdikleri Herat, İran çöllerindeki

uzun ve ıstırap dolu haftalardan sonra gerçek bir cennetti. Emir'in surlarla çevrili batı başkentine erişmek için, bostanlar ve meyve bahçeleriyle kaplı verimli Herat ovasından geçiliyordu. Her taraf yemyeşil ve serindi. Kente gelince doğruca Emir'in taşra sarayına alındılar. Emir bölgeye geldiğinde burada kalırdı. Onlar da Kabil'den gelecek talimatı beklerken burada ağırlanacaklardı. Kendilerine önemli devlet konukları gibi davranıldığından durum gerçekten çok umut vericiydi. Ev sahipleri doğunun lezzetli yemekleriyle donanmış bir sofra hazırlamışlardı. Niedermayer, "Bahçeden gelen başdöndürücü kokularla bir peri masalında yaşıyor gibiydik" diye yazıyordu. Raca Mahendra Pratap da, "bir anda geçirdiğimiz tüm güçlükleri unutmuştuk" diyordu.

Kabil'den gelecek haberleri bekledikleri o birkaç gün boyunca, yine de kaygılarından kurtulamamışlardı. Sonunda, yanında otuz kişilik maiyetiyle beyaz bir ata binmiş olan genel vali, kendilerini resmi olarak ziyarete geldi. Armağan değiş tokuşundan sonra Hentig, geliş nedenlerini anlattı ve genel valiye Alman İmparatoru ile Osmanlı Sultanı'ndan Emir'e mesaj getirdiklerini söyledi. Genel vali de, iki hafta sonra 640 kilometre ötedeki Kabil'i ziyaret etmeleri için hazırlık yapıldığını bildirdi. Bu arada kendilerine yeni giyecekler ve yol için gerekli malzeme verilecekti. Raca şöyle yazıyor: "Genel vali tüm masraflar kendisine ait olmak üzere eyerciler, nalbantlar, terziler ve kundura tamircilerinden oluşan bir zanaatkar ekibi gönderdi." Ayrıca pahalı yağlar, parfümler ve sabunlar da verilmişti ki, bunlar kavurucu sıcaklarla ve kum fırtınalarıyla haftalarca boğuşmuş insanlar için akıl almayacak bir lükstü. Almanlar du-

rumlarından hoşnuttular. Her şey planlara uygun gidiyordu.

* * *

Alman grubu Herat'ta Bereketullah'a katılmadan önce İngilizler casuslarından, onların gelişlerini ve iyi kabul gördüklerini haber almışlardı. Haberi Emir'e ilettikten sonra, bir daha aynı şeyin tekrarlanmaması için, Almanlar'ın ellerinden nasıl sıyrıldıklarını araştırmaya koyuldular. Niedermayer'in grubunun, eğer koşullar uygunsa, arkadan gelecek olan diğer grupların öncüsü olduğunu tahmin ediyorlardı. Gerçekten, durum o kadar umut vericiydi ki, Niedermayer, İsfahan'a gizli bir mesaj göndererek, gedikler kapanmadan yeni bir Alman grubunun gönderilmesini istemişti bile. Bu arada, İngilizler de Niedermayer'in geçtiği yolu saptayabilmek için Bircand'dan deneyimli bir istihbarat subayı göndermişler, yol boyunca yiyecek, su ve rehber sağlayanları öğrenmek istemişlerdi. Subayın öğrenebildiği tek şey, doğu İran'daki köy ağalarının çoğunun en yüksek parayı verene, hatta durum elverdiğince her iki tarafa da kendilerini satmaya hazır olduklarıydı. Ancak, yine de Türk-Alman davasına daha yakınlık duymaktaydılar.

Bu arada batı İran'da, İngiliz Hindistanı'na karşı cihada hazırlık olarak sınırın ötesinden Alman silahı, parası ve malzemesi akmaya devam ediyordu. Berlin, Kabil'deki Hentig ve arkadaşları ile Tahran'daki Prens Henry sayesinde cihadın çok yakında başlayacağından emindi. Alman silahlarının yanı sıra İranlı kasketleri ve Alman rütbe işaretleri taşı-

yan 300 Türk askerinin de, İsfahan'daki ana Alman üsünün toplanma merkezi olan Kirmanşah'a vardıkları bildirilmişti. İsfahan gibi Kirmanşah da artık hemen hemen Alman toprağıydı, buradaki İngiliz ve Rus konsoloslukları güvenlik nedeniyle kapatılmıştı. Alman faaliyetlerini sınırlamak için atanan yeni İranlı Kirmanşah valisi konsoloslukları açmak niyetini açıklayınca, Prens Henry kendisine, buna kalkıştığı takdirde, yeni görevine gelmesinin güç yoluyla engelleneceğini açıkladı. İngilizler Kirmanşah'da Almanlar'ın hizmetinde binden fazla insan olduğunu da tahmin ediyorlardı. 1915 sonbaharında alınan istihbarata göre, iki Alman grubu İsfahan'dan yola çıkacak ve Niedermayer'le Hentig'in yolunu izleyecekti.

* * *

Artık iyice dinlenmiş olan Niedermayer ve Hentig, Herat'tan Kabil'e doğru yola çıkmışlardı. Yanlarında bir Afgan askeri birliği olduğu halde en kısa, ama en çetin yoldan gidiyorlardı. Daha güvenli, ama daha uzun yol kendilerini önce güneye Kandahar'a indirecek, oradan kuzeybatıya doğru dağların eteklerinden geçebileceklerdi. Ancak Afganlar'ın Hindistan sınır bölgesindeki aşiretlerle temas etmek ve Almanlar'ın Afganistan'daki varlıklarının bunların kulaklarına erişmesini istemedikleri belli oluyordu.

Yolculuk normal olarak bir ay sürerdi. Fakat, Kabil'e beş gün önce, 2 Ekim'de varıldı. Kendilerini ilk karşılayanlar, Hentig'e göre,'kırmızı fesleriyle kolaylıkla ayırt edilebilen' Türkler oldu. Bunların alkışları Almanlar'a 'Kabil'de dostlar olduğunu hissettirmiş-

ti.' Dağlarla çevrili başkente biraz daha yaklaşınca karşılarına, subayları Türk üniforması giyen ve kendilerini "Selam!" kükremesiyle karşılayan Afgan şeref kıtası çıktı. Geldikleri duyulunca başkent sokakları birden kalabalıklaşmıştı. Hentig şöyle yazıyor: "Sokaklarda ve evlerin damlarında bizi sevinç çığlıklarıyla karşıladılar. Yüzlerinden, bizim gelmemizle Afganistan için yepyeni bir umut doğduğu okunuyordu."

Grup, Emir'in kentin hemen dışında bulunan Bağı Babür adlı konukevine alındılar. Çevredeki dağlar, altlarındaki yemyeşil vadi ve Bağı Babür'ün bahçeleri gerçekten görkemliydi. Ancak, Almanlar'ın sevinci kısa sürdü; Emir'in o anda başkentinden uzakta olduğunu öğrenmişlerdi. Kendisinin dağlardaki yazlık sarayında dinlenmekte olduğu söyleniyordu. Ayrıca, ciddi bir kolera salgınından yeni yeni kurtulmakta olan Kabil'e dönmek için hiç acelesi yoktu. Afganistan'ı bir an önce cihada katmak isteyen Hentig vae Niedermayer için bu acı bir düşkırıklığı oldu.

İki adam Emir'in keyfini beklerken, Kabil halkı arasında Türk-Alman davasına taraftar bulmaya giriştiler. Karşılarına beklenmedik taraftarlar çıktı. Başkentte hepsi de Rus Türkistanı'ndan kaçıp tarafsız Afganistan'a sığınmış olan iki düzine Avusturyalı savaş tutsağı vardı. Bunların içinde epey becerikli ustalarda bulunuyordu. Örneğin, bazıları Afganlar'ın, Hentig'in deyişiyle, 'en son Alman hijyen kurallarına göre' küçük bir hastane yapmalarına yardımcı olmuşlardı ki, bunların hepsi de Afganistan için yepyeni kavramlardı. Barış zamanında heykeltıraş olan bir tanesi hastanenin girişine etkileyici ve

uygun bir heykel yapmış, dekoratör olan bir diğeri de küçük ameliyathaneyi, bekleme odasını ve camiinin bitişiğindeki mescidi düzenlemişti. Bu arada yararlı becerileri olan diğerleri de zanaatlarının sırlarını yerel zanaatkarlara öğretmişlerdi. Hentig şöyle diyor: "Afganlar en çok dış dünyayı, savaşın gidişatını, olası sonucunu ve bunun kendi üzerlerindeki etkisini öğrenmek istiyorlardı." Almanlar; İngiliz Hindistanı'na yöneltilecek cihadı yaymak için bundan uygun bir ortam bulamazlardı.

O sırada Kabil'de yaşayan bir tek yabancı vardı. Bu, Emir'in sabun, mum ve mermi için dumansız barut üretmek üzere bir fabrika kurdurmak amacıyla getirttiği Lynch adında bir İngiliz mühendisiydi. Almanlar gelip de halkın arasında İngiliz aleyhtarı söylentiler yaymaya başlayınca Lynch, işini bırakıp Hindistan'a dönmeye karar verdi. Delhi'deki yetkililere pazar yerinde Almanlar'ı sık sık gördüğünü, ama hiç konuşmadıklarını anlattı. Ona göre, Almanlar 'krallar gibi' ağırlanıyorlardı, ama Hentig ile Niedermayer artık bundan pek emin değillerdi. Günler geçiyor, Emir'e yazdıkları mektuplardan herhangi bir yanıt gelmiyordu, iki Alman artık huzursuzlanmaya başlamıştı. Niedermayer bir keresinde konukevinin dışına atla gezintiye çıkmaya kalkıştığında süngülü bir nöbetçi kendisine engel olmuştu. Hentig başlarındaki Afgan subayına durumu iletince, kendisine İngiliz gizli ajanlarından korundukları ve bu önlemlerin kendi güvenlikleri yararına olduğu bildirilmişti. Tabii, Almanlar buna inanmamışlardı.

Sonunda sabırları tükendi. Ev sahiplerinin sağladığı aşçının lezzetli yemeklerini reddederek açlık grevine başladılar. Bu alışılmamış taktik, konukse-

verliği kutsal kabul eden insanlar arasında hemen etkisini gösterdi. Dünyanın en güçlü devletlerinden birinin temsilcilerinin kendi konuğu iken açlıktan öleceklerinden korkan Emir sonunda pes etti. Afganistan'a girmelerinden iki ay sonra, 26 Ekim'de üç Rolls Royce gelerek kendilerini Emir'in dağ sarayına götürdü. Arabalar Kabil'in çevresindeki tepelere çıkarken Almanlar ve iki Hintli, bundan sonraki birkaç saatin cihadın ve belki de tüm savaşın geleceğini tayin edeceğini biliyorlardı. Afganistan ile başlayabildikleri takdirde Müslüman Asya'nın tümünü İngiliz ve Ruslar aleyhine çevirebilirlerdi. İşte, o zaman Almanya ve Türkiye için genel bir zafer kesindi. Karşılarında gerçekten ürkütücü bir sorumluluk vardı.

* * *

Ortada kaybedecek bu kadar çok şey varken İngilizler de boş durmuyorlardı. İlk olarak yolda oldukları bildirilen diğer Alman gruplarının Afganistan'daki Niedermayer ve Hentig'e erişmelerini engellemek için Doğu İran Kordonu'ndaki gedikleri kapatmaya çalışmışlardı. Ancak, kendilerini en çok korkutan şey, iki Alman'ın o anda Kabil'de çıkartmayı umdukları karışıklıktı. Emir genel valiye anlaşma yükümlülüklerine sadık kalacağını ve kesin tarafsızlığını koruyacağını bidirmişse de, onun İngilizler'le hesaplaşmaya can atan insanlarla çevrili olduğu çok iyi biliniyordu. Emir'in Hindistan'ın kafir yöneticilerine karşı topyekün bir cihad ilan etmesi kadar hiçbir şey bu insanları sevindiremezdi.

Ayrıca, Sir Charles Cleveland liderliğindeki Hin-

distan gizli servisleri Almanlar'ın, Kayzer ve Sultan'dan Emir'i cihada katılmaya çağıran çok kışkırtıcı mektuplar getirdiklerini de haber almışlardı. İngiltere ile Emir arasındaki bütün diplomatik yazışmalar o zamana kadar, anlaşma koşulları gereğince, genel vali aracılığıyla yapılmıştı. Ama şimdi, İngiltere kralı V. George, Emir'e Buckingham Sarayı antetli mektup kağıdına kendi elyazısıyla bir mektup yazıp dostluğu ve sadakatı için teşekkür ederek zaferlerinin yakın olduğunu bildirecekti. Normal İngiliz-Afgan protokolünden bu uzaklaşma iki hükümdarı eşit konuma getirecekti.

Ancak, Kral V. George'un 24 Eylül tarihli mektubunun rakip hükümdarların mektuplarının önüne geçmesi için kaybedecek zaman yoktu. Mektup Delhi'ye yola çıkarıldığında, Genel Vali de Emir'e telgraf çekerek böyle bir mektubun yolda olduğunu bildirdi. Mektubun mümkün olduğunca törenle teslimi kararlaştırılmıştı. Ancak, anlaşma dolayısıyla İngiliz subay ve diplomatlarının Afganistan'a girmesi yasak olduğundan mektup resmen Hayber Geçidi'nin Hindistan tarafındaki son İngiliz postanesinde teslim edilecekti. Mektubun önemini vurgulamak için Emir'in bunu kabul edecek uygun rütbede bir yetkili göndermesi istendi. Emir hemen güvendiği bir Afgan soylusunu yanında yeni dikilmiş üniformalı ve sancaklı bir birlikle gönderdi. Önceden kararlaştırılan noktada da İngilizler tören giysileriyle bir şeref kıtası çıkarmışlardı. Kral'ın mektubu törenle teslim edildi.

Emir Habibullah'ın, mektubu, gönderene bir jest olarak ayakta kabul ettiği söylenmektedir. Bu büyük sorumluluğu taşıyan kişinin gözleri dolduğundan

Emir'in sabırsızlıkla uzattığı elini görememişti. Sonuçta görevini bu kadar çabuk yerine getirdiği için ödüllendirildi ve tarihi mektubu taşımakta kendisine eşlik eden askerlere, Afganlılar arasında çok değerli olan birer İngiliz malı Lee-Metford tüfeği verildi. Emir, İngiliz hükümdarının mektubunu okudu. Mektuba, herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için bir de çevirisi eklenmişti. Bir yanlışlık, böylesine çabuk parlayan bir halk için savaş ile barış arasındaki ince çizgiyi aşmak anlamına gelebilirdi.

"Aziz Dostum" diye başlayan İmparator-Kral'ın mektubu şöyle devam ediyordu: "Genel Vali'mden Majesteleri'nin savaşın başında söz verdiğiniz kesin tarafsızlığa nasıl bir şereflilikle uymuş olduğunuzu öğrenmek beni mutlu kılmıştır. Bu tutumunuzla sadece bana karşı sözünüzü tutmakla kalmayıp, Afganistan'ın ve İslam dininin en yüce çıkarlarına da hizmet etmektesiniz." Kral Emir'in bu tutumunu 'çok yakın olan zaferin Müttefikler'i taçlandırmasına kadar' sürdüreceğinden emindi. Mektup şöyle son buluyordu: "Bunu yapmanız, şanlı babanızın ve büyük Kraliçe Victoria'nın zamanından beri halklarımızı birleştirmiş olan ve çok değer verdiğim bu dostluğu daha da güçlendirecektir." Aynı zamanda Genel Vali'den gelen bir mektupta da, Emir'e, sadakatına duyulan şükranın ifadesi olarak, yıllık tahsisatının 25.000 sterlin arttırıldığı bildiriliyordu ki, bu 1915 için çok büyük bir rakamdı. Bunun Almanlar'ın önerecekleri bu tür bir teşviki önemsiz bırakmayı hedeflediği bellidir. Emir'in Delhi'de henüz kullanmadığı 800.000 sterlinlik kredisi ile Londra'da yatırımları olduğu göze alındığında, Almanlar'ın bu tür bir teş-

vik için çok büyük rakamlar önermesi gerektiği açıktır. Ama, kaybedecek çok şeyleri olan İngilizler yine de büyük bir korkuyla beklemekteydiler.

* * *

Bu arada Emir, Alman ve Hintli ziyaretçilerini dağ sarayında kabul etmişti. Buradaki görüşmelerin İngiliz gizli servislerinin ya da diğer ilgili kişilerin dikkatinden uzak yapıldığı düşünülebilir. Ancak, yıllar sonra Sir Charles Cleveland'ın ölümünün ardından The Times'daki bir makalede onun bu heyetin içine sızmış olduğu iddia edilmiştir. Ancak, o dönemin Hindistan arşivlerinde bunu doğrulayan bir belgeye rastlayamadım. Cleveland'ın ajanlarından biri o görüşmede bulunmuş olsaydı, Genel Vali'ye aldığından daha ayrıntılı bir rapor ulaşması beklenebilirdi. Emir'in huzurunda olanları öğrenmek için Hentig, Niedermayer ve Raja Mahendra Pratap'ın yazdıklarıyla Alman diplomatik arşivlerine dönmek daha doğru olacaktır.

Görüşme, namaz ve öğle yemeği aralarıyla bütün gün sürmüştü. Emir'in huzurunda başbakan olan kardeşi Nasrullah ve daha sonra Afgan tahtına çıkacak olan oğlu Emanullah vardı. Bunların dışındaki bakanlar, saray memurları ve danışmanların çoğu Nasrullah ve Emanullah gibi İngiliz aleyhtarıydılar. Bu nedenle, konuya sıcak baktıkları düşünülebilir. Almanlar'la iki Hintli, Rolls-Royce'larla aslında büyükçe bir dağevinden başka bir şey olmayan saraya geldiklerinde, kapı önünde zincirlerlerle bağlı bir dizi fil gördüler. Hentig'in bu konudaki gözlemi şöyleydi: "Pahalı ve gereksiz. Bunlar bizi, Emir'in ken-

dini Hindistan'ın büyük lordlarından biri gibi gördüğünü düşünmeye zorlamıştı."

Görüşme, Alman İmparatoru ve Türk Sultanı'nın mektuplarının resmen sunulmasıyla başladı. Bunların yanında, aralarında en son model altın saatler de olan bir dizi küçük, ama değerli armağan verildi. "Daha ileri bir tarihte, İran'da bırakmak zorunda kaldığımız daha büyük armağanları da sunmayı umduğumuzu belirttik," diye yazıyor Hentig. Emir, Kayzer'in önemli devlet konularını görüşmek üzere neden hiçbiri otuz yaşını geçmemiş böyle genç temsilciler gönderdiğini sorunca, anlık bir sorun yaşandı. Hentig daha yaşlıların bu ağır yolculuk koşullarına dayanamayacaklarını söyledi. Emir, Kayzer'in mektubunun Sultan'ınkinin aksine yazı makinesiyle yazılmış olmasına şaşıp, gerçekliğinden kuşkulandığını belirtti. Hentig buna da tatmin edici bir açıklama buldu: "Emir'e, İmparator'un mektubu savaş karargahında yazdığını ve orada katibi bulunmadığını anlattım." Aslında, orijinalinde heyet başkanı olarak Wassmuss'un adı geçtiğinden, bu mektubun gerçekliği konusunda bazı kuşkular vardır. Yolda sorunun el çabukluğuyla halledildiği düşünülebilir.

Emir bundan sonra savaşın ortasında Afganistan'a neden geldiklerini sordu. Hentig, Almanya'nın, İngiltere ile Fransa'nın aksine, Afganistan'ı bağımsız bir ülke, Emir'i de onun hükümdarı olarak tanıdığını ve Kabil'le resmi diplomatik ilişki kurmak istediğini anlattı. Almanlar; İngiltere'nin Afganistan'ı kendi dış politikasına sahip tam bağımsız bir devlet olarak kabul etmeyi reddettiklerini biliyorlardı. Emir, yine de yüz ifadesini değiştirmedi ve Kayzer'in önerisini kabul ettiğini belirtecek bir şey yap-

madı.

Bundan sonra sıra, ülkesindeki milyonlarca Müslüman'ın emellerini temsil ettiğini iddia eden Hintli Muhammed Bereketullah'a gelmişti. O da Emir'e, bir Müslüman olarak, halkını İngiliz Hindistanı'nın baskı altındaki Müslümanları'nı kurtarmak için bir cihada yöneltip yöneltmeyeceğini açıkça sordu. Alman ve Türk askerlerinin Afganistan'a girip Hindistan'ı birlikte istila etmek için mücahitlerine katılmalarına izin verecek miydi? Emir'in yanıtı tedbirli, ama dürüsttü. Afganistan bir Müslüman devlet olarak görevinden kaçmazdı, ama iki dev olan İngiliz Hindistanı ile Çarlık Rusyası arasında sıkışıp kalmış bir devletti. Diğer yandan, Almanya ile Türkiye çok uzaktaydılar. Yurtlarının savunmak için kahramanca savaşacak olan askerleri iki güçlü komşusunun ordularına dayanamazdı. En son silahlara ve gelişmiş taktiklere sahip modern Avrupalı askerlere karşı savaş deneyimleri yoktu. Ayrıca, Hindistan Devleti'ndeki paraları ile İngilizler'den aldığı yıllığı kaybettiği takdirde askerlerini nasıl doyuracaktı? Bu çatışmaya girmesi isteniyorsa, ilk olarak silaha, paraya ve Alman ya da Türk, çok sayıda askere ihtiyacı olacaktı. Ama aradaki büyük mesafeler, zamanın kısalığı ve Doğu İran Kordonu göze alındığında bunlar kendisine nasıl ulaştırılırdı?

Emir'in bu isteklerine karşı hazırlıksız olan Hentig ve arkadaşları ne yanıt vereceklerini bilemediler. Olaylar olumlu geliştiği takdirde tatmin edici bir çözüm bulunabileceği halde, Afganistan'a askeri ya da mali yardım vaadi vermek için Berlin ve İstanbul'dan yetki almış değillerdi. Aldıkları talimat, Emir'in dini bir öfkeye kalılıp aşiretlerini İngiliz

Hindistanı'na yöneltmesini sağlamaktı. Alman ve Türk askerleri, ancak Prens Henry'nin İran Şahı'nı cihada katılmaya ikna etmesine bağlı olarak ülkeye getirilebilirdi. O zaman bile, Almanlar'ın liderliğinde İranlı askerleri Hindistan'a göndermek düşünülmekteydi; Alman ve Türk askerleri başka cephelerde gerekliydiler. Cihadın en çekici yanı, kendileri için hemen hemen hiçbir maliyeti olmamasıydı; buna karşılık İngilizler ya sınıra çok sayıda asker kaydıracaklar, ya da Hindistan'ı kaybetmek tehlikesini göze alacaklardı.

Heyetin Emir'le görüşmesi, gece saatlerinde sona erdi. Konuşmalar açık ve dostane olmuş, pazarlıkta usta olan Emir, sürekli yeni kozlar ileri sürmüştü. "Karşımızda cam boncuklarla kandırılacak basit bir aşiret şefi yoktu," diye yazıyordu Hentig. Emir, onların getirmek için onca zahmete katlandıkları ve dahasını vaat ettikleri -ki bunların arasında bir tonluk bir sinematograf da vardı- armağanlardan fazla etkilenmiş de görünmüyordu. Ancak, Niedermayer'in, Almanya'nın askeri zaferi durumunda, İngiltere ile dost bir Afganistan'ın ne kadar yalnız kalacağını ima eden askeri alandaki konuşmasını büyük bir dikkatle dinlemişti. Her ikisi de ikna edici konuşan raca Mahendra Pratap ile Bereketullah da, İngilizleri Hindistan'dan çıkartmaya yardım ettiği takdirde elde edeceği toprak kazançları üzerinde durmuşlardı.

Emir, söylenenleri dikkatle dinlemiş ve pek çok soru sormuşsa da, kendi düşünceleri konusunda fazla bir ipucu vermiş değildi. Ancak, sosyal düzeyde konuklarına karşı aşırı yakınlık göstermişti. Verdiği öğle yemeğinde Hentig ile Raca arasında oturmuş,

zaman zaman kendisi için hazırlanmış ve önceden tadılmış olan seçkin yemekleri kendi elleriyle tabaklarına koymuştu. Hentig şöyle diyor: "Emir'in içme suyu kilitli bir gümüş semaverin içindeydi ve bunun anahtarı da mabeyincisinde duruyordu."

O gece yine üç Rolls Royce'la Kabil'e dönen heyet üyeleri yolda günün olaylarını konuştular. Hentig, "Afgan hükümdarı ile ilk görüşmemiz tatmin edici sayılamazdı," diye yazmaktadır. Savlarının kabul edilmesi için zaman gerekliydi. Nasrullah ile diğer İngiliz aleyhtarı yetkilerin, perde arkasında Emir'i kendi lehlerine etkilemeye çalışacaklarını biliyorlardı. Emir'in yine görüşmek istemesi ve iki Hintli'yle özel görüşerek anayurtları konusundaki emellerini öğrenmek istemesi umut verici bir işaretti. Afganistan'da her konuda olduğu gibi, bunların gerçekleşmesi için de sabretmeyi bilmek gerekecekti. Emir'in ne Kayzer'e ne Sultan'a ne Kral'a ne de Çar'a bağlanmak konusunda bir acelesi olmadığı anlaşılıyordu.

* * *

Bu sırada Alman ve Hintliler'in Afgan başkentinde yaptıklarına dair söylentiler dağ geçitlerinden Delhi'ye sızmaya başlamıştı. Genel Vali Londra'ya, "Kabil'den olağanüstü haberler geliyor", diye yazıyordu. Ancak, bunların çoğunu abartma olarak kabul etmekteydi ve Emir'in bütün baskılara karşın cihada katılmayacağına inanıyordu. Heyetle ilk görüşmesinden on gün sonra, 5 Kasım'da, Emir bir adım daha ileri gitti. Genel Vali'nin haber kaynaklarına göre cihada katılma çağrısını açıkça reddetmiş ve

'İngiltere Devleti ile ittifakını bozamayacağını' bildirmişti. Genel Vali her ne kadar buna inanmışsa da, biz bunun doğru olmadığını biiliyoruz. Genel Vali yine de Londra'ya Emir'in maiyetindeki güçlü kişilerin kendisini cihada katılmaya zorladıklarını, ama 'o ana kadar başarılı olamadıklarını' bidirdi. Diğer üst düzey İngiliz yetkilileri Emir'in kararından Genel Vali kadar emin değillerdi ve Afgan liderinin savaşı kazanan tarafın hangisi olduğu belli olana kadar zaman kazanmaya çalıştığına inanıyorlardı. Emir, ancak o zaman niyetini açıklayacaktı. Kral V. George'un mektubunu, aradan haftalar geçmiş olmasına rağmen yanıtlamamış olması da anlamlıydı. Emir ne bekliyordu acaba?

Alman heyetinin Kabil'e varışının ikinci ayında, yani 1915 Aralığı başlarında Emir, İngiliz Hindistanı hükümetinin başkentteki Müslüman temsilcisini çağırttı. Temsilciyi özel odasına alarak rahatsız edilmemeleri için kapıyı kilitledi. Sonuçta, Genel Vali'ye bir mesaj yollamaya karar verdi, ancak yanlış ellere düşmemesi için bunu yazıyla bildirmeyecekti. Temsilci bunu sözlü olarak iletmeliydi. Genel Vali'ye şöyle diyecekti: "Ben iki yüzlü değilim. Eğer, imkan bulursam İngilizler'in yanında yer alacağım." İngilizler kendisini, kamuoyunun ve çevresindekilerin baskısıyla benimsemek zorunda kalacağı tavırlarla değerlendirmemeliydiler. Genel Vali, Delhi'ye ulaşabilecek söylentilerden ve dedikodulardan da etkilenmemeliydi. Kendisi sözüne sadık kalmakta kararlı olmakla birlikte, halkının kendisini dinine ihanetle suçlamaları için açıkça İngiliz yandaşı gibi görünemezdi.

Emir'in üzerindeki büyük baskıların farkında

olan Genel Vali, bu sözlü mesajı alınca çok rahatladı; böylece Emir'in Kral V. George'a neden yazılı bir yanıt vermediği anlaşılmıştı. Yine de, o sırada Delhi'de Emir'in zaman kazanma peşinde olduğundan ve bu nedenle sonradan pişman olacağı bir şeyi yazmaktan kaçındığına inananlar vardı. Emir daha sonra birikmiş paralarının büyük bir kısmının Delhi'den Kabil'e nakledilmesini istediğinde, bunlar en kötü şeyi düşündüler. Ancak, Genel Vali onlarla aynı fikirde değildi. "Konseyimdeki fikir ayrılıklarına karşın ben onun sözüne inanıyorum," diyordu. İstenen para, eklenen yardımla birlikte Kabil'e gönderildi.

Emir'in kafasından geçenler İngilizler'de çok büyük bir kuşku yaratıyorsa, aynı şey Kabil'deki Hentig ve arkadaşları için de söylenebilirdi. Haftalar geçtikçe Emir'in davalarını benimsemeye niyeti olmadığına, sadece zaman kazanmaya çalıştığına, en on anda şu ya da bu tarafa atlayacağına inanıyorlardı. Genel Vali'nin bazı yetkilileri de böyle düşünmekteydiler. Ancak Almanlar Kayzer'in büyük planının bir tek kişinin inatçılığıyla bozulmasına izin verecek kadar çabuk pes etmek niyetinde değillerdi.

Hentig ile arkadaşları Kabil'deki durum hakkında kısa bir şifreli rapor hazırladılar: İranlı bir kurye, bunu Tahran'a götürüp Prens Henry'nin eline teslim edecekti. Ancak, Almanlar kuryenin daha önce Rus hizmetinde olduğunu bilmiyorlardı. Bu nedenle, İranlı doğruca Tahran'a gideceği yerde Meşhed'e gidip mesajı orada tanıdığı Rus yetkililere verdi. Yetkililer mesajı çözemedikleri için St. Petersburg'a gönderdiler ve rapor orada çözüldü. Ruslar bunun önemini kavrayarak durumdan İngiliz sefiri George

Buchanan'ı haberdar ettiler. O da Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Genel Vali'ye haberi iletti.

Artık, haftalarca eskimiş olan mesajda Prens Henry'ye heyetin Emir tarafından büyük bir yakınlıkla kabul edildiği bildiriliyordu. Ancak, onu cihada katılmaya ikna umutları suya düşmüş gibiydi. Bu nedenle Afganistan'ı savaşa sokmak için başka yollar düşünmekteydiler. Emir'in halkı arasında İngilizler'e karşı düzenlenecek bir cihada büyük destek olduğundan, İran'da bulunan Almanlar'la birlikte 1000 Türk askeri gönderilirse, bu başarılabilirdi. Mesajın ifadesi, belki de kasten, pek kesin değildi. Ve şöyle son buluyordu: "Belki de, öncelikle duygusal tutum değişikliği gereklidir... Her yola başvurmaya hazırız." Genel Vali için bunun bir tek anlamı vardı. Almanlar, cihada katılmadığı takdirde Emir'i bir darbeyle devirmeyi düşünüyorlardı. Genel Vali'nin lugatında 'her yol' öldürmek demekti.

Genel Vali hemen Emir'e, tahtına yöneltilen bu tehlikeyi bildiren bir mektup yazdı. Alman mesajının metni ile kendisinin çıkardığı yorumu da mektuba ekledi. Ancak, o garip 'duygusal tutum değişikliği' sözlerini şöyle çevirmişti: "Belki de bir darbe ile işe başlamayı gerekli bulabiliriz." Emir'e 1000 kişilik bir Türk birliği istenmesindeki amacın, halkı bunun büyük bir Türk-Alman ordusunun öncü birliği olduğuna inandırmak olduğunu yazdı. Ancak, Almanlar da çok iyi biliyorlardı ki, büyük bir gücün İran'ı aşıp Afganistan'a varması olanaksızdı. Genel Vali bütün bunların, Afgan tahtına 'Majesteleri yerine kendi kötü emellerine uygun bir kişinin geçirilmesine' yönelik olduğunu da belirtiyordu. Genel Vali mektubunu şöyle sona erdiriyordu: "Böyle bir komplonun

olanaksızlığına ve Majesteleri'nin güvenlik içinde olduğuna eminim. Yine de, şu anda Kabil'de bulunan konuklarınızın nasıl insanlar olduklarını bilmenizin uygun olacağını düşündüm."

Genel Vali'nin bildiği, ama Almanlar'ın bilmedikleri bir şey de, inatçı Emir'i devirmek için istedikleri Türk-Alman birliğinin gelmeyeceğiydi. Çünkü, mesaj Tahran'daki Prens Hery'nin eline ulaşmamıştı. Ancak, Kayzer'in Afgan serüveni güçlüklerle karşılaşmışsa da, başka yerlerde de cihad komploları kurulmaktaydı. Bunlardan biri, 1600 kilometre kadar uzakta, güney İran dağları arasında başlamak üzereydi.

Bölüm-11

Wassmuss'un Hamlesi

Şiraz'daki küçük İngiliz topluluğunun başında kara bulutlar dolaştığı haberi Hint-Avrupa telgraf hattında çalışan bir teknisyen tarafından 1915 Kasım'ı başlarında Tahran'daki sefarete bildirilmişti. Şiraz'ı İran'ın geri kalan kısmına bağlayan hat kesilmişse de, memur başka kaynaklardan on bir kişilik İngiliz topluluğunun silah zoruyla kaçırılıp kıyıya doğru götürüldüklerini haber almıştı. Bunların arasında İngiliz konsolosu Binbaşı Frederick O'Connor, yerel banka ve telgrafhane müdürleri, iki İngiliz kadını ve iki de çocuk vardı. Kaçıranların kendilerini korumakla görevli İranlı jandarmalar olduğu sanılıyordu. Bunlar, "İran Bağımsızlığını Koruma Milli Komitesi" adında bir grubun emriyle hareket ettiklerini söylemişlerdi.

Tahran'daki İngiliz sefiri haberi alır almaz İran Dışişleri Bakanı'ndan bir açıklama ve yakalananla-

rın hemen serbest bırakılmalarını istedi. Yetkili makamlar böyle bir olaydan haberleri olmadığını söylediler. İngiliz Sefareti konuya bir açıklık getirilmesini beklerken, Londra'ya bunun İran ile İngiltere'nin arasında zaten gergin olan ilişkileri koparmaya yönelik bir Alman uydurması olabileceğini de bildirdi.

Ancak, çok geçmeden telgraf memurunun uyarısının doğru olduğu ve jandarmaların İngiliz kolonisinin tümünü tutukladığı anlaşıldı. Bunun İranlı yurtseverlerin emriyle yapıldığı sanıldıysa da, bir süre sonra olayın ardında, Şiraz bölgesi aşiretleri arasında dolaşıp Alman altınlarını ve silahlarını dağıtan Wassmuss olduğu anlaşıldı. Wassmuss, Şah'ın Türkiye ve Almanya ile birleşmek üzere olduğu söylentilerini yayıyordu. O'Connor uzun zamandır Wassmuss'un böyle bir hareket planladığını, jandarma ve aşiret reislerini Alman altınıyla satın aldığını bildirdiğine göre, bunun İngilizler için bir sürpriz olması gerekirdi.

O'Connor, Wassmuss'un hamlesini ilk kez 10 Kasım'da, on Hintli askerinden biri koşarak gelip de silahlı jandarmaların konsolosluğu sardığını haber verince duydu. Kimi makineli tüfekli olan jandarmalar binaya bakan evlerin çatılarına çıkmışlar, bir grup da tüfeklerini kapıya yöneltmişlerdi. O'Connor yan binadaki telgraf müdürüne bir ulak gönderip durumu Tahran'a bildirmesini istedikten sonra, gizli belgelerini ve şifrelerini yok etmeye koyuldu. Ancak, o sırada telgraf müdüründen gelen ulak, hattın kesilmiş olduğunu bildiriyordu.

O'Connor daha sonra, "Elinde beyaz bayrak taşıyan bir jandarma, konsolosluğun kapısında beliriverm işti," diye anlatıyor. Jandarmanın getirdiği Fran-

sızca ültimatomda şöyle deniliyordu: "İranlı yurtseverler sizin ve İngiliz kolonisinin tutuklanmasını kararlaştırdılar. Bu mektubu aldıktan sonra karar vermeniz için size yarım saat tanınmıştır." Eğer, teslim olurlarsa Şiraz ile Buşir arasındaki küçük bir kasabaya götürülecekler ve "tarafsız İran toprakları üzerinde" tutuklanıp Hindistan'a götürülmüş olan Almanlar ve diğerleri serbest bırakılana kadar orada tutulacaklardı. İki kadın ve iki kız ya Şiraz'da güvenlik altında bulundurulacaklar ya da erkeklerle Buşir'e gönderileceklerdi.

"Bu mektubu aldıktan sonra, lütfen zarfın üstüne alış saat ve dakikanızı yazınız, otuz dakika sonra teslim olmazsanız, İngiliz konsolosluğu ve evleriniz bombalanacaktır," diye uyarılmaktaydılar. Eğer, böyle bir şey olursa, bunun "özellikle kadınlar için" sonuçlarından O'Connor sorumlu olacaktı. "İran Bağımsızlığını Koruma Milli Komitesi"nden geldiği iddia edilen mektup şöyle sona eriyordu: "Teslim olduğunuzda, hazırlanmanız için üç saat süre verilecektir. Her bir tutuklu için üç katır hazırlanmıştır ve yanınıza birer hizmetçi alabilirsiniz."

Deneyimli bir asker olan O'Connor teslimden başka çare olmadığını görüyordu. Çevrelerini saranların sayıları da silahları da daha çoktu. Konsolosluk binası savunma düşünülerek yapılmış değildi. Bahçeyi saran yüksek duvarda mazgal deliği yoktu. O'Connor şöyle yazıyor, "Konsolosluğu savunabilecek durumda olsak bile, küçük İngiliz topluluğu dağınık yerlerde yaşıyordu ve kaderleri ihtilalcilerin merhametine kalacaktı." Örneğin, İngiltere'nin sahibi bulunduğu İmparatorluk Bankası'nın müdürü, karısı ve iki küçük kızıyla bir kaç kilometre ileride

oturuyordu. O'Connor bunları gözönüne alarak "protesto etmekle birlikte ültimatom koşullarını kabul ettiğini" bildirdi.

Ültimatomun tanıdığı yarım saat içinde (ki, o da gerçekte yirmi dakikaya inmişti) O'Connor önemli belgeleri üzerine benzin döküp bahçede yaktı. Bu arada konsoloslukta çok miktarda altın vardı. Bunları saklamak kolay olmayacak, İranlılar Alman efendileri için binada değerli eşyalar ve gizli belgeler ararlarken her tarafı nasıl olsa didik didik edeceklerdi. Ancak, O'Connor paraları saklayabildi ve bunlar daha sonra oradan alındılar. Fakat on beş yıl sonra kaleme aldığı anılarında bile altınları nereye sakladığını açıklamamıştır. O'Connor şöyle devam ediyor. "Ültimatomun verilmesinden yirmi dakika kadar sonra, yanında küçük bir birlik olan İranlı bir jandarma subayı konsolosluğa gelip, saygılı bir tavırla bana tutuklandığımı, bundan böyle konsolosluğun başında kendisinin olduğunu bildirdi." Subay, O'Connor'a hemen yola çıkmak üzere hazırlanmasını emretti.

O'Connor silahlı bir jandarmanın eşliğinde yatak odasında giyindi ve bavulunu hazırladı. "Dışarı çıktığımda jandarmalar ağır çelik kasayı büromdan çıkarmış, bir öküz arabasına yüklemeye çalışıyorlardı," diye yazmaktadır. Kasayı neden götürdükleri sorusuna, karargahlarına götürüp orada açacaklarını söyleyerek yanıt verdiler. O'Connor, "Ama anahtarları bence, burada açmak daha kolay olmaz mı?" dedi. Konsolosluğun büyük serveti olduğunu duymuş olan jandarmalar, heyecanla kasanın çevresini sardılar. "İçinde bir iki İran banknotu ve bazı değersiz kağıtlar dışında hiçbir şey olmayan kasayı açtım.

İran bağımsızlığının koruyucuları büyük düşkırıklığına uğradılar. Daha sonra evde ve bahçede yaptıkları araştırmalarda da ne hazine ne de silah bulamadılar."

Jandarmaların heyecanlı oldukları görülüyordu, ültimatomda yola çıkmak için üç saat tanınacağı bildirilmişse de, jandarma karargahından gelen haberde hemen hareket etmeleri isteniyordu. O'Connor'a eyerlenmiş olan atına binmesi emredildi. Silahları alınmış on Hintli askerle beraber, büyük bir jandarma eskortu eşliğinde konsolosluktan çıkıldı. O'Connor şöyle yazıyor: "Yandaki evlerin damlarında hala tüfekli ve makineli tüfekli askerler vardı." O'Connor yolun ilersinde namluları konsolosluk kapısına çevrilmiş olan Armstrong sahra toplarını gördü. Bunları birkaç ay önce jandarmalar için kendisi ısmarlamış ve bedellerini de İngiliz hükümeti ödemişti. Tutuklular konsolosluktan, kasabanın içindeki jandarma kışlasına götürüldüler. O'Connor, "Ana yollar koruma altındaydı ve halka evlerinden çıkmaları söylenmişti. Bu yüzden kalabalık yoktu," diye yazıyor. Ancak, barikatların önlerinden ve jandarmaların bulunduğu diğer yerlerden geçerlerken, "Kahrolsun İngiltere!" ve "Yaşasın İran!" diye bağıranlar olmuştu.

O'Connor, İngiliz topluluğunun da kışlaya getirilmiş olduğunu gördü. Kendisinden başka altı erkek, iki kadın, iki küçük kız olmak üzere toplam on bir kişiydiler. Bir saate kalmadan erkekler atlara, kadınlar arabaya bindirildi. O'Connor'un Hintli askerleri ve bir avuç yerli hizmetkarı da silahlı bir birlik eşliğinde yanlarındaydı. Nereye götürüldükleri söylenmediyse de, kıyıya, Buşir'e doğru gitmekte olduklarını anlamışlardı. İngiltere Konsolosluğu önünden

geçerlerken O'Connor bina üzerinde İran bayrağının dalgalandığını, giriş kapısının üzerine bir makineli tüfek yerleştirilmiş olduğunu gördü. Şiraz eyalet başkenti ise de, artık Alman yanlısı unsurların eline geçtiği belliydi ve ortalıkta İranlı makamların müdahalesine dair herhangi bir belirti yoktu.

Yolculuk dört gün sürdü. Hava çok soğuktu, sefil kervansaraylarda birbirlerine sokularak geceliyorlardı. Sonunda Wassmuss ve Alman yanlısı jandarmalarla birleşmiş olan bir Tangistanlı aşiret reisinin merkezi olan Burazcan kale-kasabasına geldiler. Wassmuss burada onları bekliyordu. O'Connor onunla savaştan önce, Şiraz'da tanışmıştı. Wassmuss'un kentte kaldığı üç ay boyunca sık sık görüşmüşler, hatta birlikte avlanmaya bile çıkmışlardı. Alman'ın oraya istihbarat toplamaya, devleti adına aşiret reisleri ve jandarma subayları ile dost olmaya geldiği belliydi. O'Connor şöyle yazıyor: "Ancak Almanlar'ın İran içlerine, belki de ticaret dışında, nüfuz etmeleri o kadar uzak bir olasılıktı ki, o zaman kendisini ciddiye almamıştık. Aramızda çok iyi bir dostluk ilişkisi vardı."

Şimdi O'Connor'un karşısındaki ise bambaşka bir Wassmuss'tu. Köylü gibi yaşayan Alman artık İranlı giysileriyle dolaşıyordu. Sakalını uzatmıştı ve Müslüman olmuş görünüyordu. O'Connor, "1913 yazındaki iyi ilişkilerimizden sonra durumun bu raddeye gelmesinden üzülmüş görünüyordu," diye yazıyor. Ancak Wassmuss'un, İngiliz yanlısı aşiretler tarafından yakalanışını, eşyalarının büyük bir kısmıyla şifre kitabını ve cihad propaganda broşürlerini kaybetmesi nedeniyle planlarına indirilen darbeyi unutmadığı da belliydi. Wassmuss şöyle demişti: "Benim,

arkadaşlarımın ve kervanımın yakalanmasından ne de olsa siz sorumluydunuz ve büyük bir risk alarak, diğerleriyle birlikte Hindistan'a götürülmeden kaçabilmem sadece şanstı." Wassmuss, İngilizler'in tutuklanmasında ve Hindistan'daki arkadaşlarının serbest bırakılmaları için rehine olarak tutulmalarında bir intikam arzusu olduğunu da açıkça söylemekten geri kalmamıştı. "Birlikte o kadar iyi günler geçirdikten sonra sizin yakalanmanız büyük bir talihsizlik. Ama, ne yapalım ki, savaştayız. Elden bir şey gelmez," diyordu. Onlara, kısa bir süre sonra Tangistanlılara teslim edileceklerini ve Ahram köyüne gönderileceklerini de söyledi. Alman ve İranlı tutsaklar konusunda pazarlıklar devam ederken orada kalacaklardı. Ancak, söz verildiği üzere iki kadın ve iki kız Buşir'e gönderilecekler ve orada İngilizler'e teslim edileceklerdi. On Hintli asker ise Burazcan'da kalacaktı.

İngilizler o öğleden sonra yine jandarma eşliğinde Ahram'a hareket ettiler. Geceyi yarı yolda geçirdiler ve ertesi gün iki kadın ve iki kız Buşir'e gönderilirken, erkekler Tangistanlılara teslim edildiler. O'Connor ile diğerleri Ahram'a yaklaşırlarken Ahram'ı, aşiretinin başkenti yapmış olan reis kendilerini karşılamaya çıktı. O'Connor şöyle yazıyor, "Bu kişi bizi kalesinden birkaç kilometre dışarda karşıladı ve ondan sonraki dokuz ay boyunca kalacağımız kalesine götürdü. Küçük bir kerpiç kale olan bu karargah on beş metre yüksekliğinde, surları ve mazgal delikleri olan bir binaydı. Çevresi üç metre yüksekliğinde bir duvarla çevriliydi. Duvarların içindeki iki avludan biri aşiret reisi ve ailesindendi. Diğeri ise rehinelere ve kendilerini gece gündüz bekleyen hır-

pani görünüşlü muhafızlara ayrılmıştı. "Wassmuss'un da yakınlardaki bir köyde oturduğunu öğrendiler.

O'Connor devam ediyor: "Burada monoton bir yaşantıya hazırlandık. Buşir'den sadece kırk beş kilometre içerdeydik. Geceleri savaş gemilerimizin ışıldaklarının göğü aydınlattığını görüyor, Kral'ın doğum gününde ve diğer törenlerde yapılan top atışlarını duyabiliyorduk. İngiltere İmparatorluğu'nun diplomatik veya askeri kaynaklarının, bir İngiliz konsolosu ile birkaç uyruğunu bu küçültücü tutsaklıktan birkaç hafta içinde kurtarmayı başaramayacağını bir an bile aklımıza getirmemiştik." Ahram kalesi Buşir'in menzili içinde düz bir ovadaydı ve arada herhangi bir askeri engel yoktu. "Ancak, günleri haftalar, haftaları aylar kovaladı," diye yazıyordu. "Kurtarılmamız konusunda hiçbir ilerleme kaydedilmiyordu." Neyse ki, Şiraz'dan ayrılmadan önce, biri yanına birkaç deste oyun kağıdı almayı akıl edebilmişti. Bu nedenle, dokuz ay boyunca her gece oynadıkları birkaç el briç, sıkıntılarını biraz olsun hafifletmekteydi. Bunun dışında onları oyalayan tek şey, kaçış planları yapmaktı.

* * *

İki kadın ve iki kızın Buşir'e getirilmelerinden birkaç saat sonra oradaki İngiliz yetkilileri O'Connor ile arkadaşlarının başlarına gelenleri öğrenmişler ve durumu Tahran'a bildirmişlerdi. Banka müdürünün karısı O'Connor'dan olayları anlatan ve kendilerini kaçıranların isteklerini bildiren bir mektup getirmişti. İlk olarak, İngilizler'in İran'da tutukla-

dıkları bütün Almanlar ve İranlılar serbest bırakılmalıydılar. İkincisi, Alman yanlısı Tangistanlı aşiret reislerinin İngilizler tarafından dondurulmuş paraları iade edilmeliydi. Son olarak da, İngilizler Buşir'deki bütün askerlerini geri çekmeliydiler. Bu istekler, kadınlarla çocukların Buşir'e getirilmelerinden dört gün sonrasına, 24 Kasım'a kadar, yerine getirilmediği takdirde İngiltere'ye "savaş ilan edilecek"ti.

Londra, Delhi ve Tahran arasında hemen yazışmalar başladıysa da, rehineleri kurtarmak için bir girişimde bulunulmamasına karar verildi. Yoksa, kurtarma birlikleri yaklaştığı takdirde hepsi öldürülebilir ve aşiret dağlara kaçabilirdi. Tedbirli olmak için bir neden daha vardı. Şah'ın Türk-Alman saflarında cihada katıldığı konusunda Avrupa'da söylentiler dolaşmaktaydı. Zaten, Wassmuss'un emriyle Şiraz jandarmasının İngilizler'i tutuklamasının bir nedeni de, Şah'ın İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etmek üzere olduğuna inanmalarıydı. Bütün bunlar Tahran'dan kaynaklanan Alman planlarıyla uyumluydu. Prens Henry'nin İran'ı savaşa itecek bir darbe hazırlığı içinde olduğu hatırlanacaktır. Plana göre, zayıf olan Şah ve ülkenin ileri gelen kişilerinin kutsal Kum kentine bir hicret yapmalarına çalışılmaktaydı. Şah'ın bu kaçışının neden olarak, Tahran'daki İtilaf Devletleri'nin uyruklarına karşı yöneltilen şiddet tehditlerini ortadan kaldırmak için başkente yaklaşan Rus askerlerinin tahtı ve İran'ın egemenliğini tehdit ettiği ileri sürülecekti. Wassmuss hamlesini yaptığında Prens Henry, Şah'ın Alman yanlısı bakanlarıyla Berlin'in silah ve para yardımı önerisini görüşmekteydi. O zaman İstanbul'da olan Feldma-

reşal von der Goltz, Jandarma dahil İran'ın silahlı kuvvetlerinin komutanlığını ele alacaktı. Zaten Alman kontrolünde olan İsfahan'da ortak bir cihad askeri üssü kurulacaktı. Niedermayer ile Hentig'in sağlayacağı Afgan desteği ile buradan yollanacak İslam askerleri, İngiliz Hindistanı'na ve İngiltere'nin Körfez'deki çıkarlarına saldıracaklardı.

10 Kasım'da O'Connor ile arkadaşları Şiraz'dan götürülürken Tahran'da olaylar hızla gelişmekteydi. Prens Henry ve komplocuların bekledikleri an gelmişti. Kazaklar her an kente girmeye ve onu, maiyetini, Türk muhalifleri ve İran hükümetindeki Alman yanlılarını toplayıp götürmeye kararlı gibiydiler. Hatta, İran hükümet yetkililerinin bir kısmı şimdiden Kum'a gitmiş, Şah'ın da kendilerine katılmasını beklemekteydiler. Almanlar'ın da Tahran'ı terke hazırlandıkları yolunda işaretler vardı. Bu arada, tüm ülkeye yaydıkları ajanlar, söylentiler, rüşvetler ve diğer yollarla halkı İngiliz ve Ruslar'a karşı kışkırtmayı sürdürmekteydiler. Prens Henry bir yandan, Ruslar'ın tarafsız Tahran'a yürüyüşlerinin durdurulması için protestolarda bulunuyordu. Tahran'daki İngiltere Sefiri 13 Kasım'da Delhi'ye şu uyarı telgrafını çekti: "Almanlar ülkenin pek çok yerinde durumu kendi lehlerine çevirecek hareketlere girişmişlerdir. Amaçları, Rus birliklerinin ilerlemesinin İran'ın tümünü aleyhimize ayaklandırdığını İran hükümetine göstermektir."

Rus ve İngiliz sefirleri, ertesi gün Şah'la yaptıkları iki saatlik bir görüşmede kendisini, Rus askerlerinin İran egemenliğine bir tehdit oluşturmadığına, sadece İtilaf Devletleri'nin sefaretlerini Alman yanlısı unsurların şiddetinden korumak için geldiklerine

ikna ettiler. Şah'tan, Wassmuss ile Prens Henry'nin diğer ajanlarının bilerek yaydıkları kışkırtıcı söylentileri bastırmasını istediler. İngiliz sefirinin raporu şöyleydi: "Kendisini, yanlış anlaşılması olanaksız bir dille, İran hükümeti Almanlar'a karşı harekete geçmediği takdirde, bu işi Rus birliklerinin üstleneceğini ve İran bize karşı savaşa girmeye sürüklenirse, bunun sonuçlarının hem İran hem de kendisi için felaket demek olacağını açıkladık." Ancak, bu uyarıları genç hükümdar üzerinde pek etkili olmamıştı. İngiliz Sefiri Londra ve Delhi'ye, "Tutumu inatçıydı ve hiç de tatmin edici değildi," diye bildiriyordu.

İngilizler, Almanlar'ı durdurmak için Şah ya da hükümetinin ciddi bir çaba göstermeyeceğini anlamışlardı. Bu iş Kazaklar'a düşecekti. Rus Sefareti hemen şu beyanatı yayımladı: "Rus İmparatorluk Hükümeti, İran'ın savaşa sürüklemeye çalışan Türk-Alman ajanlarının faaliyetleine bir son vermek kararını almıştır." Ancak, İranlılar'ın Çar'ın niyetlerinden korkmasını önlemek için, açıklamada Rus silahlarının İran haklına karşı değil, sadece aralarındaki yabancı düşmana karşı kullanılacağına söz veriliyordu. Açıklama şöyle son buluyordu: "Güçlerimiz sadece asayişi sürdürmek ve yabancı toplumları korumak için gelmiştir." Prens Henry ile Alman Sefareti memurları zamanlarının tükenmekte olduğunu anlayarak, Şah'ın da kendilerini izleyeceğinden emin, 15 Kasım öğleden sonra başkenti terk ettiler.

Ama, umutları kısa zamanda söndü. Genç Şah atının eyerlenmesini bile emretmişken, son anda Kraliyet ailesinin saygın bir üyesinin, Almanlar'a katılmak ve Ruslar'ın Tahran'ı işgallerine izin vermenin hanedanının sonu demek olacağı sözleriyle ikna

oldu. Rus askerlerinin, başkentteki müttefiklerinin yaşamları tehdit altında olmadığı takdirde Tahran'a girmeyecekleri garantisi üzerine, kalmaya karar verdi. Almanlar, Ruslar'ın kendisini tutuklayacaklarını söylediklerinden durumu çok belirsizdi ve kime güveneceğini bilemiyordu. Ancak Şah başı çekmeyince, Prens Henry'nin komplosu başarısız oldu ve başkenti terk eden koplocular tecrit edilmiş oldular. Çok geçmeden prens sağlık durumu ileri sürelerek ülkesine geri çağırıldıysa da, herkes bunun nedeninin Şah'ı ikna edememiş olması olduğunu biliyordu.

Almanlar'ın ve Türkler'in İran'daki umutlarına büyük bir darbe indirilmişse de, mücadele henüz kaybedilmiş değildi. İran hükümetinin Alman yanlısı unsurları, Kum'daki yeni üslerinde kendilerine Milli Savunma Komitesi adını vererek ükeye başkentte ihtilal yapıldığını, İngiliz ve Rus sefirlerinin canlarını kurtarmak için kaçtıklarını bildiren telgraflar yağdırmaya başladılar. Jandarma birlikleri başarısızlıklarını örtmek için Hamadan kentini işgal bankasını yağmaladılar. Aynı zamanda, Feldmareşal von der Goltz'un büyük bir Türk-Alman ordusu başında İran'a doğru yola çıktığı söylentileri de yayıldı. Bunlar yalan olmakla birlikte, İran'daki Alman yanlısı unsurların moralini yükseltti ve Londra ile Delhi'deki askeri liderler arasında paniğe neden oldu. Bu denli patlamaya hazır bir durumda, O'Connor ile arkadaşlarını kurtaracak askeri bir operasyon yapılamazdı. Böyle bir girişim, İranlılar'ın çoğunun zihninde, Almanlar'ın İtilafçılar'ın kendi egemenliklerine tehdit oluşturduğu yolundaki uyarılarını doğrulayacaktı. Aynı kaygılar, Ruslar'ın ülkenin kuzeyindeki Alman yanlısı aşiretleri ve isyan etmiş jandarma bir-

liklerini bastırmasını önlüyordu.

Almanlar, İran'ı cihada çekme çabalarında başarısızlığa uğramışlarsa da , İngilizler de daha büyük bir talihsizlikle karşı karşıya kalmak üzereydiler Trajik olay, orta Mezopotamya'da Dicle Nehri kıyılarında 22 Kasım 1915'te başladı. Nehrin yukarılarına doğru ilerlemekte olan bir İngiliz ve Hintli karma gücü Kut (Kut-ül-amara) kasabasını Türkler'in elinden almıştı. Bu başarı üzerine birliğe, 160 kilometre yukarıda olan Bağdat üzerine yürüme emri verildi. Ancak, eski Ctesiphon harabelerinde birliğin başı birden belaya girdi. Türkler bu kere beklenmedik ölçüde kararlı bir savunmaya girmişlerdi. Günün sonunda İngilizler 4500, düşman 9000 kayıp verdi. Şiddetli çatışma iki gün daha devam etti ve Türkler çekildiler. Normal olarak bir komutan bu durumda, gerileyen düşmanı acımasızca kovalardı. Ancak, çok kayıp veren ve askerleri çok yorgun olan general Townshend yeni bir çarpışmaya girmeyeceğini biliyordu. Üstelik, Bağdat sadece otuz kilometre uzaktaydı ve Türk destek birlikleri yola çıkmış olmalıydılar. Townshend, bu durum karşısında, kendisine güneyden destek gelmeden ilerleyemezdi. Desteğin gelmesi ise haftalar alabilirdi. Ancak, her tarafı açık olan çölde mevzilendiği takdirde askerlerinin hepsi öldürülecekti. Tek seçeneği, 100 kilometre gerideki Kut'a çekilmek, yeniden Bağdat üzerine yürümek için orada yedek kuvvet beklemekti.

Townshend'in askerleri, peşlerinde Türkler olduğu halde 3 Aralık'ta Kut'a vardılar. Dört gün sonra da kuşatıldıklarını fark ettiler. Kuşatma beş ay sürecekti. Bu arada, şimdiye kadar muzaffer olan bu ordunn beklenmedik çekilmesi, savaşın en büyük gani-

metlerinden biri olacak Bağdat'ın her an düşmesini bekleyen İngiliz halkında bir bomba etkisi yaptı. İngiliz Savaş Kabinesi, o kış dört bir yandan gelen kötü haberleri dengelemek için böyle bir zafer bekliyordu. Müttefikler'in Gelibolu yarımadasından çekilmeleri, Batı Cephesi'ndeki ürkütücü kayıplar, Rus ordularının Doğu Cephesi'nde çökmesi ile İngiltere'de o Noel, kutlanacak pek bir şey yoktu. Ancak, o sırada İngilizler'in çok azının bildikleri bir başarı kazanmışlardı. Bu, "Noel Günü Komplosu"nun boşa çıkarılmasıydı.

Bölüm-12

Noel Günü Komplosu

Alman ajanlarıyla Hintli ihtilalcilerin aylardır, o zaman henüz savaşa girmemiş olan Birleşik Devletler'den büyük miktarlarda silah satın aldıkları hatırlanacaktır. Aynı sırada, Alman gizli servis fonları kullanılarak alınan Annie Larsen ve Maverick tekneleriyle silahları Uzakdoğu'ya taşımak planlanıyordu. Bunlar oradan Hindistan'da kendilerini bekleyen ihtilalci gruplara kaçak yollardan ulaştırılacaktı. Sabırsız Ghadr liderlerinin Pencab'da silahlar kendilerine ulaşamadan başlattıkları ayaklanmanın aksine, bu kere plan, Almanya'nın genel savaş stratejisinin bir parçası olarak Berlin'de hazırlanmaktaydı. Bu nedenle de, Kayzer'in istihbarat servislerinin tam desteğine sahipti.

Kalküta'nın denetimini ele geçirmeyi ve buradan Hindistan'ın tüm kasaba ve köylerine yayılmayı hedefleyen ayaklanma, 1915 yılının Noel günü başlayacaktı. O gün eğlenmekte olan İngilizler'in gafil avla-

nacakları umuluyordu. Berlin'in beklentisine göre, Afganistan ve İran'da da cihad aynı gün başlayacaktı. İngilizler'in dışardan yardım getirmelerini önlemek ve böylece ihtilalcilere Kalküta'nın denetimini ele geçirme fırsatı sağlamak için demiryolu köprüleri dinamitlenecek, telgraf telleri kesilecekti. Tarafsız Tayland'dan kaçak sokulan silahlarla, o sırada İngiliz Hindistanı'nın bir parçası olan komşu Burma'da da bir ayaklanma planlanmaktaydı. Ayrı sırada, bir Alman subayının komutasında silahlı Hintli ihtilalcileri taşıyan bir gemi, yaşam boyu hapis cezalarını çeken Savarkar dahil eski komploculari kurtarmak üzere Andaman Adaları'na hareket edecekti. Burada gardiyanlar ya etkisiz hale getirilecek, ya da ihtilale kazandırılacak ve tutuklular Hindistan için yapılacak kanlı mücadeleye katılacaklardı.

Daha önce bahsettiğimiz gibi, bu komploda California'daki Diego'dan hareket eden ve Meksika açıklarında ıssız bir adaya 30.000 tüfek ve tabanca taşıyan Annie Larsen gemisinin rolü büyüktü. Silahlar burada, İngiliz istihbaratının gözlerinden uzakta, Uzakdoğu'ya iletilmek üzere Maverick teknesine aktarılacaktı. Tarafsız Hollanda sömürgesi Doğu Hindistanı'ndaki Java Adası'nda indirilecek silahlar, buradan Alman konsolosu tarafından tutulmuş bir dizi balıkçı teknesine yüklenecek ve kanlı Noel'e yetişecek biçimde ihtilalcilere ulaştırılacaktı. Berlin ile Hindistan'dakilerin gizli planı buydu.

Annie Larsen, Maverick ile randevusuna yetişmek için, bir orduyu donatacak kadar silahla 8 Mart 1915'te yola çıktı. Gemi her ne kadar biraz geç kalmışsa da önlerinde daha on ay vardı ve Hindistan'la diğer yerlerde hazırlıklar epey ilerlemişti; bu neden-

le zaman yeterli gibi görünüyordu. Komplocular Kalküta'da Harry ve Oğulları adında sahte bir ithalat-ihracat şirketi kurmuşlardı; silahların teslim alınması ve bekleyen ihtilalci gruplara dağıtılması bu şirket aracılığıyla yapılacaktı. Burma'ya gönderilecek silahlar için Tayland'da da buna benzer düzenlemeler yapılmaktaydı. Bunlara ek olarak Filipinler'deki Alman konsolosu 5000 tüfek ve 500 tabanca satın almış ve bunları, iki Alman-Amerikan silah eğitimcisiyle birlikte Tayland kıyısında ıssız bir yere çıkartmak üzere Henry S. adındaki şilebi tutmuştu. Son olarak Hindistan ve Burma'ya kaçak olarak sokulmak üzere Çin'deki milliyetçi kaynaklardan da silah aranmaktaydı.

Bütün bu silahların yola çıktığı haberi Hintli ihtilalcilerin morallerini yükseltmişti. Hindistan'da İngiliz yönetiminin bu kere kanlı bir şekilde sona erdirileceğine inanıyorlardı. Bu da tüm Britanya İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açacaktı. Birkaç ay önce Singapur garnizonundaki Hindistan ordusu isyancılarının az daha başarıya ulaşacak olmaları, komplocuların umutlarını yükseltmişti. Ghadr propagandası ile kışkırtılan askerler, subaylarına karşı ayaklanmışlar, kırk subay ve memuru öldürmüşlerdi. Ancak yakınlarda devriye gezen Rus, Japon ve Fransız savaş gemilerinin askerlerinin yardımıyla isyan bastırılmış ve Singapur kurtarılmıştı. Yapılan savaş divanı sonunda 2 Hintli subay, 6 astsubay ve 39 Hintli asker 15.000 seyircinin huzurunda kurşuna dizilmişti. Çarpışmada yaralanan bir astsubay bir iskemleye bağlı olarak öldürülmüştü. Pek çok asker de yaşam boyu hapse mahkum olmuştu. Ardında ciddi bir planlama olmamasına karşın, İtilaf Devletleri'ne ait gemiler

şans eseri orada bulunmasaydı, ayaklanma başarılı olacaktı. Singapur hazırlıksız isyancıların eline düşebildiğine göre, Kayzer'in istihbarat servislerinin desteğine sahip silahlı ve iyi örgütlenmiş ihtilalcilerin Kalküta'yı ele geçirmeleri pek güç olmayacaktı.

Kalküta'daki komploculara cesaret veren diğer bir şey de, her an patlamaya hazır Hindistan-Afganistan sınır bölgesindeki Müslüman aşiretler arasında, İngiliz aleyhtarı ciddi olayların çıktığının haber alınmasıydı. Bu bölgelerden askere alınan 600 Hintli, Hindistan Ordusu'ndan kaçmış ve pek çoğu da ordudan atılmıştı. Sonuçta, bu aşiretlerden asker alınması yasaklanmıştı. Bu arada Afgan aşiretlerinin sınır ihlallerinde de ciddi bir artış görülüyordu. Bütün bu olaylar komploculara, harekete geçtikleri anda bu fanatik ve savaşçı halkın cihad bayrağı altında Hindistan'a gireceğine inandırmıştı. Ancak, bunu organize etmek, Kabil'deki komplocu arkadaşlarının göreviydi. Hindistan hükümeti bu gelişmelerden o kadar telaşa kapılmıştı ki, Londra'daki Savaş Kabinesi, 'hiç gecikmeden' sınırda hizmet görmek üzere Hindistan'a dört tabur İngiliz askeri göndermeye ikna edilmişti. Genel Vali aşiretlerin yalnızca İngiliz piyade alaylarından korktuklarına ve Hintli birlikleri 'küçümsediklerine' inanmaktaydı.

Kalküta'daki komploculuların iyimser olmak için nedenleri vardı, ama başka yerlerde olup bitenleri bilselerdi bu kadar mutlu olamayacaklardı. Washington'daki Alman Sefareti'nde Kayzer'in gizli servis şefi olan Yüzbaşı Franz von Papen'in çok titiz çalışmalarına karşın, Hintli ihtilalcilere gönderilen silah ve cephaneler Pasifik'in öte tarafında bir yerde takılıp kalmıştı. Gerçekten de, ne von Papen ne de

Berlin'deki amirleri gemilerin o anda nerede olduklarını kesin olarak bilmiyorlardı. Ambarları silah yüklü Annie Larsen adadaki randevusuna zamanında gelmişti. Ama, Maverick tankerinden herhangi bir haber yoktu. Bundan sonra olanlar pek açık değilse de, geminin adada tam bir ay beklediği ve kaptanının tankerden hiçbir haber alamaması üzerine giderek korkuya kapıldığı anlaşılmaktadır.

Komplonun açığa çıktığından korkan ve yiyecek ve suyu azalan kaptan, 800 mil güneydoğuda olan Meksika'nın Acapulco limanına gitmeye karar verdi. Orada, Maverick'in hareket noktası olan San Fransisco'daki Alman konsolosu ile bağlantı kurdu. Tankerin sefere çıkışının ertelendiğini, ama o anda kendisini randevu yerinde beklediğini öğrendi. Mümkün olduğu kadar çabuk adaya dönme emrini aldı. Ama, bu sefer de, yükü ağır olan Annie Larsen kuvvetli sert rüzgarlarla karşılaştı. Kimilerine göre, hava nedeniyle seferden vazgeçti ve adaya hiç ulaşamadı. Kimilerine göreyse, adaya vardı. Ama, Maverick bir ay bekledikten sonra umudunu kesip oradan ayrılmıştı.

Tanker, Annie Larsen'in izini bulmak umuduyla Pasifik'te batıya doğru yola çıkmıştı. Gemiyi sormak üzere Hawaii'ye uğramış, ama oradaki Almanlar'ın da konu hakkında bir şey bilmedikleri ortaya çıkmıştı. Diğer adalarda da bir bilgi alınamamıştı. Bu şaşırtıcı bir durum değildi: Maverick'i bulma umudunu yitiren Annie Larsen, von Papen'den talimat beklemek üzere bir Amerikan limanına girmişti. Bu arada ABD yetkilileri geminin hareketlerinden kuşkulanmışlardı. Gemi 29 Temmuz'da arandı ve hem gemiye hem yüküne el kondu. Alman sefiri bunu protesto

ettiyse de, mahkeme aleyhte karar verdi.

Maverick bu sırada komplocularla randevu yeri olan Hollanda Doğu Hindistanı'na doğru yoluna devam ediyordu. Ancak, kaptanın kendisini bekleyenleri durumdan haberdar etme imkanı yoktu ve gemide sadece ihtilalci broşürlerle ayaklanmaya katılacak olan sekiz on Hintli özgürlük savaşçısı vardı. Maverick'i karşılamak, beklenen silahları teslim almak görevi, artık ajanlık yapan işadamı iki Alman kardeşe verilmişti. Gemiyi temmuzun ilk haftasında beklemeleri bildirilen kardeşler, onu Java karasularının hemen dışında karşılamayı planlamışlardı. Bu nedenle, bir motor kiraladılar ve geminin Java'ya yaklaşmak için geçeceği boğazda günde yirmi dört saat nöbet tutmaya başladılar. Günler geçip de gemi görünmeyince umutları sönmeye başlamıştı. Sonra bir gün geminin geldiği ve kıyının ıssız yerindeki küçük bir limana yanaştığı haberini aldılar. Geminin silahları teslim alamadığını ancak o zaman öğrenebildiler.

Hindistan'a gidecek silahlar konusunda anlatılanlar birbirini tutmuyorsa da, henüz hikayenin sonu gelmiş değildir. Daha önce gördüğümüz gibi, komplocuların başka silah kaynakları da vardı. O anda Güney Çin Denizi'nde Tayland'a doğru yol almakta olan Henry S. gemisinde 5000 tüfek ve 500 tabanca bulunuyordu. Bunlar kaçak olarak Burma sınırındaki gizli depolara götürülecekti. Ayrıca, Hintli ihtilalciler Çin'de silah pazarlığını sürdürmekteydiler. Milliyetçiler bir milyon tüfeğin tanesine 10 dolar istiyorlardı. Ancak tüfeklerin bazılarını inceleyen bir Alman uzman, bunların çok eski ve hemen hemen işe yaramaz olduklarını bildirdi. Sonunda güneybatı

Çin'deki Yunnan'da işe daha çok yarayacak silahlar bulundu. İlk önce bunların deniz yoluyla Hindistan ve Burma'ya sokulmasına karar verildi. Ama sonra İngilizler'in bütün güney Çin kıyılarında casusları olduğu öğrenildi. Bunlar bu kadar büyük miktarda bir silah sevkiyatını mutlaka haber alırlardı. Bu nedenle silahların katır sırtında ve eski kaçakçılık yollarından geçirilerek Çin'in içinden taşınması kararlaştırıldı. Bu sırada komplocular üçüncü bir silah kaynağı bulmuşlardı; Sumatra'daki tüfek ve el bombaları için pazarlıklar sürdürülüyordu.

Bu sırada Hindistan'da da bu silahların teslim alınıp dağıtılması ve ihtilalci liderlere silah eğitimi verilmesi konusunda hazırlıklar yapılmaktaydı. İhtilalciler, ayaklanmanın Pencab'daki gibi trajik bir fiyaskoya dönüşmemesi konusunda kararlıydılar: Kalküta'nın doğu ve kuzeydoğusunda, hem insan hem de silah saklamaya elverişli olan bataklık ve tepelik arazide gizli ihtilalci hücreler kurulmuştu. Kentte Harry ve Oğulları şirketinin binası hareketin karargahı olarak kullanılırken, bölgenin diğer yerlerinde küçük işyerleri ve dükkanlar, özgürlük savaşçılarının örgüte alınması işiyle uğraşan, ayrıca, silah ve para toplayan merkezler olarak düzenlenmişti. Komplonun başarıya ulaşması için Kalküta garnizonunun işbirliği gerekli olduğundan, buradaki huzursuz Hintli askerlerle de bağlantı kurulmuştu. Bunlardan yeteri kadarı örgüte alınıp, Noel günü İngiliz subaylarını öldürmeye ikna edilebilirlerse, o zaman başkaları da onları izleyecek ve komplocular Delhi ile Londra durumu anlamadan Kalküta'yı ele geçirmiş olacaklardı. Ondan sonra bu zafer haberi Hindistan'da hızla yayılacak, diğer Hindistan ordusu birliklerini ve

belki de polisi ayaklanmaya ve İngiliz zorbaları öldürmeye yöneltecekti. Kabil'deki komplocu arkadaşları hedeflerine ulaşırlarsa -ki, bunu öğrenmeleri imkansızdı- o zaman Afgan sınırındaki aşiretler ve belki de Afgan ordusunun tümü kanlı olaya katılacaktı. İhtilalcilerden biri yıllar sonra şöyle yazmıştır: "O günlerde her şey mümkün görünüyordu."

* * *

Hindistan'da bu son hazırlıklar yapılırken Kabil'de Emir hala, iki taraftan birini seçmeyerek kozlarını göstermemeye devam ediyordu. Kral V. George'un mektubuna yanıt vermemiş olması Delhi'yi huzursuzlandırıyor, niyeti hakkında büyük kuşkular doğuruyordu. Diğer yandan, Hentig ve arkadaşlarına da, onları inandırıcı bulduğuna dair fazla bir umut vermiş değildi. Bu durumda, her iki tarafın da bekleyip gelişmeleri görmekten başka yapabilecekleri bir şey yoktu. Her şeyin, gelecek aylarda savaşı kimin kazanacağına bağlı olduğunu biliyorlardı. Habibullah'ın kaybeden tarafta olmak istemediği açıkça belliydi.

Heyetin herhangi bir ilerleme kaydedememesi ve ortadaki belirsizlik hem moralleri bozuyor hem de Alman ve Hintli üyeler arasındaki ilişkileri soğutuyordu. Zaten grup baştan huzursuzdu, Niedermayer ile Hentig birbirlerinden hoşlanmıyorlardı, ismen liderleri olan Raca ise hem Hentig'le hem Afgan ev sahipleriyle geçinememekteydi. Almanlar, daha önce Berlin'de verilen güvencelere karşın, Hintliler'in ihtilal vaadini gerçekleştireceklerinden kuşkulanmaya başlamışlardı. Raca ile Bereketullah ise, Berlin'in

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla uzaktan yakından ilgilenmediğini, amaçladıkları tek şeyin savaşı kazanmak olduğunu düşünüyorlardı. Hatta, Kayzer'in Hindistan tahtına göz diktiğinden de kuşkulanmaktaydılar. Alman arkadaşlarıyla ilişkiyi açıkça kesmemelerine karşın, olayı kendi bildikleri gibi sürdürmeye karar verdiler.

1915 Ekim'inde aralarına üçüncü bir Hintli ihtilalci katıldı. İslamiyet'i seçmiş bir Sih olan Maulvi Obeydullah bir avuç taraftarıyla, artık çok yakın olduğuna inandığı cihada katılmak üzere, gizlice Hindistan'dan Kabil'e gelmişti. Üç Hintli Almanlar'ı safdışı bırakarak sürgünde bir ihtilalci hükümet kurmaya karar verdiler. Zafer kazanıldıktan sonra anavatanlarını bu hükümet yönetecekti. 'Geçici Hindistan Hükümeti' adını alan kuruluşta Raca Devlet Başkanı, Bereketullah Başbakan, Obeydulalh da İçişleri ve Dışişleri Bakanı'ydı. Bu üçlü, 'Allahın Ordusu'nun kurulduğunu da ilan ettiler; İngilizler'i Hindistan'dan kovmak üzere Kabil'den işaret verildiğinde yüz binlerce kişinin bu orduya katılacağını umuyorlardı. Ganimet olarak kuzey Hindistan'da büyük topraklar vaat ettikleri Emir'in halkını cihada katılmaya çağıracağından emindiler. İsyan ateşi Hindistan'ın güneybatı sınırındaki barut fıçısı aşiretlere bir kere erişti mi, çıkacak yangın tüm ülkeye yayılacak ve önünde İngiliz yönetimi adına ne varsa cayır cayır yakacaktı.

Ancak, ülkeyi ateşe vermeden önce Hindistan'da yapılacak çok şey vardı. Zamanı geldiğinde hazır olmaları için bu planların sınır aşiretlerine duyurulması gerekiyordu. Türk-Alman davasını yücelten ve İngilizler'in İslamiyete karşı işlediği suçları sıralayan

cihad broşürlerinin hazırlanıp bölgenin çok uzak köşelerindeki köylerin mollalarına ve imamlarına eriştirilmesi gerekmekteydi. Heyetin İstanbul'dan getirdiği broşürlerin çoğunu İran çöllerinde bırakmak zorunda kaldığı hatırlanacaktır. Şimdi bu propagandayı köylere ulaştıracak güvenilir ulaklar ve cihadı Hindistan-Afganistan sınır bölgesindeki aşiretlerin dil ve lehçelerinde anlatabilecek kışkırtıcı ajanlar bulmak gerekliydi. Gezgin Türk kışkırtıcılar, heyetten bağımsız, sınır aşiretleri arasında İngilizler aleyhinde bir süredir propaganda yapmaktaydılar. Bunun üzerine Hintliler onlara ve Kabil'deki Türklere yöneldiler. Gerçekten de, Berlin'in kendilerine gösterdiği dostluğun gerçek nedenini anlamaya başlamış olan Raca ile arkadaşları, artık Almanlar'dan çok Türkler'i müttefik görmeye başlamışlardı.

Ancak bu, işlerine geldiği zaman Alman yardımını reddetmeleri demek değildi. Berlin'den ayrılmadan önce Kayzer'den, Alman Dışişleri Bakanlığı açısından İngilizler'e sadakatleri kuşkulu olan ve bedeli ödendiği takdirde onlara sırt çevireceği tahmin edilen Hintli prenslere yazılmış mektuplar almışlardı. Prenslere, Hindistan'ı kendi özel birliklerinin yardımıyla İngilizler'den kurtarmaya yardımcı oldukları takdirde savaş sonrasında büyük ödüller vaat edilmekteydi. İhtilalcilere, Halife Sultan'dan Müslüman prenslere yazılmış ve onlardan kutsal görevlerini yapmalarını, halklarını kafir İngilizler'e karşı ayaklandırmalarını isteyen mektuplar da verilmişti. Alıcıların toprakları Hindistan sınırları içinde olduğundan ve saraylarında her türlü ihanete ve dalavereye karşı Hindistan Politik Servisi'nden İngiliz subaylar bulunduğundan, bu mektupların iletilmesinde bü-

yük güçlükler vardı.

Bu mektupların ne olduğu hala bir sırdır. Hentig anılarında bunların gönderilmediğini belirtir. Raca ise kendi anılarında, gönderildiklerinde ısrarlıdır. Ona göre güvenilir bir kurye bunları Hindistan sınırının ötesine götürmüştür: Mektuplardan bir kısmı İngiliz yetkililerin eline geçmiştir (nasıl geçtiği pek açık değildir) ve Londra'daki eski Hindistan Bürosu arşivlerindedir. Ancak, bu dönemde Kabil'den yollananlar, yalnızca bunlar ve cihad broşürleri değildi. İngiliz sınır yetkilileri, aşiret reisleri arasında gizlice elden ele dolaşan esrarengiz bir mektup hakkında söylentiler duymuşlardı. Emir tarafından imzalandığı söylenen bu mektupta reislerden Hindistan'a karşı cihad için aşiretlerini hazırlamaları ve emrin kısa bir süre sonra verileceği belirtiliyordu. Yine söylendiğine göre mektupta, arkalarına aşiretleri de alan ve İran ile Afganistan'dan geçerek Hindistan'a girilmesini öngören bir Alman planından da söz ediliyordu. Bütün bunlar, sözkonusu mesafelerin ne kadar büyük olduğunu ve Doğu'da böyle bir operasyonu yürütecek Alman askeri olmadığını bilmeyen cahil aşiretler için başdöndürücü şeylerdi.

Genel Vali, Emir'in bu mektubunun -tabii böyle bir mektup varsa- İngiltere'nin Kabil'deki düşmanları tarafından hazırlanan sahte bir mektup olduğuna inanıyordu. Ama, bu patlamaya hazır bölgede etkisinin ne denli büyük olacağının farkındaydı. Gerek buna, gerekse Kabil'den yapılan diğer propagandalara karşılık olarak, cihada katılırlarsa bunun sonuçlarının ne olacağının aşiretlere gösterilmesine karar verildi. Hindistan'ın Afganistan'la kuzeybatı sınırındaki Peşaver'de 3000 aşiret reisi için bir açık hava

toplantısı düzenlendi. Burada, bölge başkomiseri Albay George Roos-Keppel, Delhi'nin, aşiretlerini sadakatlerini yıllıklarını arttırarak ödüllendirmeye karar verdiğini bildirdi. Bunun ardından, tepelerde birikmiş 25.000 aşiret üyesinin önünde Kraliyet Hava Alayı uçakları bir bombardıman gösterisi yaptılar. Seyircilerden çoğu, değil bu makinelerin aşağıdakilere neler yapabileceğini bilmek, yaşamları boyunca uçak bile görmemişlerdi.

Gösteri gerçekten yararlı oldu. Bir aşiret reisi Roos-Keppel'e, "O bombardıman uçaklarının her biri sizin için en az 20.000 askerdir," dedi. Bu gösterinin etkili olduğunun diğer bir kanıtı da, iki aşiret reisi arasındaki yazışmada ele geçen bir mektuptur. İkisi de gösteriyi görmemişlerdi, ama yine ikisi de İngiltere'nin yeminli düşmanlarıydı. Mektupta şöyle deniliyordu: "Hema Mollası'ndan şaşırtıcı şeyler duydum. İngilizler'in Peşaver'de havada uçan makineleri olduğunu söylüyor. Allah'ın gücü şeytanların bu işlerinden çok daha büyükse de, bunlara karşı savaşıp savaşamayacağımızı ancak Allah bilir." Sınır bölgesi hiç olmazsa bir süre için sakinleşmişti.

* * *

Bu pek bulanık olan oyunun oynandığı başka yerlerde durum hiç de sakin değildi. Kalküta'da silah bekleyen Noel komploculari kentin çok geçmeden ellerine düşeceğinden emindiler. Ama, attıkları her adımın izlenmekte olduğundan habersizdiler. Hindistan güvenlik servisleri başkanı Sir Charles Cleveland neler olup bittiğini çok iyi biliyordu. Komplonun tümü yetkililere ihbar edilmişti. Komployu ve

Almanya'nın bunda oynadığı rolü araştırmak için 1918'de toplanan İhanet Komisyonu'nun raporunda bundan söz edilmemiş olması gariptir. Komplonun ihbar edilmesinin ayrıntıları, ancak 30 yıl sonra, Genel Vali'nin o zamanlara ilişkin anılarını anlattığı My Indian Years, 1910-1916 adlı kitabında açıklanmıştır. Lord Hardinge şöyle yazıyor. "1915 Haziranı'nda Singapur'a gelen kılık değiştirmiş bir Alman subayı, askeri makamlar tarafından tutuklanmıştı. Kağıtları arasındaki bir Bengal haritasında kıyı şeridinin belirli noktaları işaretleydi." Bunların silahların indirileceği yerler olabileceği tahmin edilmişti. Alman subayının üzerinde Berlin'le doğrudan doğruya haberleşmesini sağlayacak gizli bir şifre ile diğer bazı belgeler de vardı. Anlaşıldığı kadarıyla tutuklanmasına, yola çıktığı yer olan Hollanda Doğu Hindistanı'ndan yapılan bir ihbar neden olmuştu.

Genel Vali hemen, en deneyimli polislerinden birini Singapur'a gönderdi ve uzun bir sorgudan sonra Alman itirafta bulundu. Anlattığı hikaye her ne kadar garipse de, sorgusunu tatmin etmişti. Adı Vincent Kraft'tı. Batı Cephesi'ndeyken, açıklamadığı, ama cezası ölüm olan bir suç işlemişti. Ancak, bunun yerine 'Doğu'da çok tehlikeli bir görev' seçeneği sunulmuştu kendisine. Çünkü, Doğu'yu savaş öncesinden tanıyordu. Görevi Bengal'de İngilizler'e karşı bir ayaklanma düzenlemekti. Bunun için gerekli silah ve parayı Almanya sağlayacaktı.

Hardinge, "Bize Alman planları konusunda tam bilgi vermişti ve dürüstlüğünün kanıtı olarak, bizim gözetimimiz altında, sanki özgür ve faalmiş gibi Alman amirleriyle yazışmaya devam etmişti," diye yazmaktadır. Bu sayede, Almanlar'ın yolladığı büyük

miktarlarda para iki kez İngiliz makamlarının eline geçmişti. Kraft daha sonra, Hollanda Doğu Hindistanı'na dönerek, artık kendisinin düşman hesabına çalıştığını bilmeyen Alman ajanlarına katılmıştı. Genel Vali, Kraft'ın savaştan sonra ailesiyle birlikte, yeterli bir para da verilerek, Birleşik Devletler'e gitmeyi ve orada yeni bir ad altında yaşamak istediğini de yazmıştır. İngiliz gizli ajanları bunu da sağlamışlardır. Hardinge, 1948'de yayınlanan anılarında bile Kraft'ın adını anmamış ve adı ancak o günlere ait gizli Hindistan arşivleri açıldığı zaman ortaya çıkmıştır. O dönemde, istihbarat raporlarında bile kendisinden hep 'Ajan X' olarak söz edilmiştir.

Kraft tutuklanmasaydı, isyancılar kenti ele geçirmeseler bile, 1915 Noeli Kalküta'daki İngilizler için katliamla sonuçlanabilirdi. "Komploya karşı çıkmak için hemen önlemler alındı," diye yazıyor Hardinge, Kraliyet Donanması'nda, Hindistan ve Burma'ya kaçak silah sokmaya çalışan gemileri kontrol etmek için devriye sayısı arttırıldı, Güney Çin Denizi bölgesindeki İngiliz konsoloslar uyarıldı. Ancak, kimlikleri Kraft tarafından açıklanan komplocuların tutuklanmaları yerine izlenmeleri yeğlendi. Böylece, komploya karışan diğerlerinin de ele geçirebileceği umuluyordu. Yine de, komplocular zaman zaman, belirli bir neden olmadan, işlerinin aksi gitmesine şaşmış olmalıdırlar.

Henry S. gemisi Tayland'daki ihtilalcilere silah ve cephane götürürken temmuz ortalarında aniden arızalandı ve onarım için Hollanda Doğu Hindistanı adalarından Celebes'in limanına sığındı. Hollandalı gümrük memurları herhangi bir neden olmadan gemide araştırma yaparlarken, ambarda gizli silahları

bulup el koydular. Mürettebatın her ne kadar haberi yoksa da, Hollandalılar'a geminin yasadışı yük taşıdığını ihbar eden İngilizler'di. Kaptanın bundan sonra yola devam etmesinin bir anlamı yoktu. Ancak, gemideki Alman asıllı Amerikalı silah uzmanlarından biri Tayland'a gidip ihtilalcilere silahlara el konduğunu bildirmek istedi. İngilizler onu da tutukladılar ve sorgu sonunda Tayland-Burma sınırındaki gizli eğitim kamplarının ve silah depolarının yerlerini öğrendiler. Bundan hemen sonra da, Delhi'den gelen baskı üzerine Tayland makamları yüzlerce Hintli ve Burmalı özgürlük savaşçısını tutuklayarak Berlin'in Burma'da silahlı ayaklanma başlatma planını boşa çıkardılar.

Noel yaklaştıkça komplo yumağı da hızla çözülmeye başlamıştı. Hindistan'a silah taşıdığı İngilizler'ce bilinen bir gemi, denizde esrarengiz bir şekilde kayboldu. Kraliyet Donanması'na göre gemi bir tayfunda batmışsa da, çağdaş Hintli tarihçiler onun Kraft tarafından verilen bilgi sonunda batırıldığı kanısındadırlar. Komplocuların güney Çin'den çok miktarda tüfek alma çabaları da, kesin nedeni bilinmemekle birlikte, sonuçlanmamıştı. Diğer pek çok plan ve bu arada Hintli ihtilalcileri kurtarmak için Andaman Adaları'na bir gemi gönderme planı da sonuçsuz kalmıştı. Ancak, bu sonuncu operasyonu yürütecek olan kişinin Kraft olduğu bilinince, bu bir sürpriz olmaktan çıkmaktadır. Sonunda, 15 Aralık'ta Kalküta ve Burma'da yapılan yıldırım baskınlarında 300'den fazla komplocu polis gözetimine alındı. Hindistan'daki İngiliz yönetimine son verecek olan büyük Noel Günü komplosu çökertilmişti.

Ancak, Almanlar ve Hintliler, Kabil'de planlar

kurmaya devam ettikçe Hindistan'a yönelik tehdit ortadan kalkmış sayılmazdı. Gerek bu nedenle, gerekse de Emir'in tahtından indirilmesi tehdidi karşısında Londra, Emir'den komplocuların tutuklanmasını ve gözetim altında tutulmak üzere Hindistan'a gönderilmesini istemeyi önerdi. Ancak Genel Vali, böyle sert bir hareketin Kabil'deki hassas dengeyi bozabileceğinden ve Emir'in muhaliflerine onu tahttan indirmek için bir mazeret sağlayabileceğinden korkuyordu. Genel Vali, Habibullah'ın aşırı derecede sert ve acımasız olduğunun, düşmanlarının üstesinden gelmeyi en iyi kendisinin bileceğinin de farkındaydı.

Bu arada, Emir heyet üyeleriyle konuşmayı sürdürüyordu. Fakat, konuşmalar bir yere varmadığından, Hentig ile Niedermayer giderek düşkırıklığına uğruyorlardı. Emir, cihad çağrılarının ve savaş sonrası için verilen cömert vaatlerin, kendisini iki dev komşusu İngiliz Hindistanı ve Çarlık Rusyası ile karşı karşıya getirmeye yetmeyeceğini açıkça söylemişti. Böylesine tehlikeli bir işe kalkışan kişinin, asker ve top da dahil olmak üzere dışarıdan çok büyük askeri destek alması gerekirdi. Emir'in sözlerinden, koşullar elverişli olursa cihada katılma olasılığını silip atmadığı anlamı çıkarılabilirdi. Ancak, Emir önlerinde bu zayıf umudu sallayarak, savaşın Almanya'nın lehine dönmesi durumunda, şansını yitirmemek istiyor da olabilirdi. Hentig ile arkadaşlarına kesinkes hayır demeyerek, çevresindeki Alman yanlısı unsurlara hala ikna edilebileceğini gösterip tahttan indirilmekten ya da öldürülmekten kaçınmaya çalışıyor da olabilirdi. Aynı zamanda, faaliyetlerini göz altında bulundurmak için bile olsa, heyeti Kabil'de tutma

gayretinde olduğu da görülüyordu. Almanlar iki kere ülkelerine dönme tehdidi savurmuşlar ve ikisinde de Emir'in birkaç adım gerilediğine tanık olmuşlardı.

1915 Aralık ayında tam başarı umudunu kesmişler ve eşyalarını toplayıp gitme tehdidinde bulunmuşlardı ki, Emir kendilerine bir umut daha verdi. Berlin ile Kabil arasında imzalanacak bir dostluk antlaşması konusunda önerilerini düşünmeye hazır olduğunu bildirdi. Emir'in tutumundaki bu beklenmedik değişiklikten cesaret bulan Hentig ve arkadaşları, antlaşma hakkında tartışmaya başladılar. Ancak, tartışma çok uzun sürdü. Belki, Emir'in istediği de buydu. 1916 Ocak ayı ortalarında taslak hazırdı. Buna göre Almanya, Afganistan'ın egemen bir devlet olarak tam bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca, Almanya herhangi bir savaş sonrası barış konferansında Afganistan'ın tam olarak temsil edilmesi için gayret gösterecekti.

Emir savaşa girme sözü vermemişti, ama Almanlar ona 'mümkün olduğu kadar çabuk, bedelsiz ve iade etme koşulu olmadan' son model 100.000 tüfek, büyüklü küçüklü 300 top ve Afgan ordusunu modernleştirmek için gerekli diğer teçhizatı vermeyi taahhüt ediyorlardı. Berlin, İran'da bir ikmal yolu kuracak, silah, cephane, askeri danışmanlar, mühendisler ve diğerleri buradan gidip gelecekti. Aynı zamanda, Afgan yetkilileri Almanya ve Türkiye ile daha ileri görüşmelerde bulunmak üzere gizlice İran'a gönderileceklerdi. Bunlara ek olarak, Emir'e 10 milyon sterlin verilecekti. Afganistan'ın savaşa girmesi halinde, Almanya, İngiliz ve Ruslar'a karşı her türlü yardımı yapmayı taahhüt ediyordu. Ancak, Hen-

tig'in yetkisi olmadığından, antlaşmanın yürürlüğe girmesi için, Emir ile Kayzer'in Dışişleri Bakanı tarafından imzalanması gerekiyordu. Aradaki uzun mesafe ve diğer güçlükler nedeniyle bunu organize etmek uzun zaman alacaktı. Bu da, Emir'in işine gelmekteydi.

Emir'in bütün bunları kabul etmekle bile kaybedeceği çok az şey vardı. Ne de olsa, Almanlar ve Türkler kendisine bu askeri malzemeyi verecek durumdaysalar, Doğu'da savaşı kazanıyorlar demekti. Aksi halde, olay Almanlar için sadece hayaldi ve kendisi içinse bir sigortadan fazla bir şey değildi. Ludwig Adamec, Afganistan'ın dış ilişkileri konulu araştırmasında, "Antlaşma genelde blöfler ve anlamsız ödünler karışımıydı", demektedir. Ancak antlaşma fazla bir anlam taşımasa, ya da İngiliz Hindistanı için ciddi bir tehdit oluşturmasa da, böyle bir şeyden kuşkulanmak bile Genel Vali'yi çileden çıkartabilirdi. Hentig, Emir'in, antlaşmanın İngiliz ve Ruslar'a duyurulmaması konusunda çok ısrarlı olduğuna dikkat etmişti. Gerçekten de, Emir taslağı imzaladığı gün,Delhi'nin Kabil'deki Müslüman temsilcisine, Genel Vali'ye tümüyle tarafsız kalma kararında olduğunu bir kere daha hatırlatmasını söylemişti. İngilizler bu olayları ancak 1918'de öğreneceklerdi ki, o zaman da antlaşmanın hiçbir önemi kalmayacaktı.

Hentig'in bir antlaşma elde etmekten duyduğu tatmin, pek kısa sürdü. Emir daha birkaç hafta geçmeden gerisin geri dönmeye başlamıştı. Almanlar'la görüşme yapmak için İran'a gönderdiği temsilcileri hiçbir neden göstermeden Kabil'e geri çağırttı. Aynı zamanda, belki de bir darbe ya da suikast girişimine önlem olarak, sarayında Alman yanlısı bilinenleri te-

mizlemeye başladı. Son olarak da Almanlar'a, Hindistan alev alev yansa da, en az 20.000 kişilik bir Türk-Alman ordusu yardımına gelmedikçe cihada katılmayı düşünemeyeceğini bildirdi. Bunun lojistik açıdan, gerçekleştirilmesi olanaksız bir şey olduğunu hem o hem de Almanlar biliyordu. Yine bu sırada, sonunda Karl V. George'un mektubunu yanıtlayarak İngiliz tacına sadık kalma kararını yineledi.

Hentig ile arkadaşları için artık yolun sonu görünmüştü. Emir bu tutum sertliği konusunda bir neden göstermediyse de bu, o sırada Kabil'e erişen haberlerin sonucu olabilir. İtilaf Devletleri'nin Doğu'da büyük bir zafer kazandıkları duyulmuştu ve bu da bir Türk-Alman ordusunun Afganistan'ın yardımına gelebilmesini olanaksız kılıyordu. Kuzeybatı İran'daki Türkler'i, Almanlar'ı ve bunların İranlı sempatizanlarını başarıyla temizleyen muzaffer Rus orduları 1916 Şubatı'nda doğu Türkiye'nin içlerine girmişlerdi. Burada, çok ağır kış koşulları altında savaştıktan sonra, İstanbul yolunun bekçisi olan ve Osmanlılar'ın o güne kadar aşılmaz kabul edilen Erzurum kalesine saldırmışlardı. Bu Türk felaketinin haberleri tüm Doğu'da yankılanacaktı.

Bölüm13

Erzurum Baskını

Rus ordusu safında bulunan Manchester Guardian gazetesi M.Philips Price, "Büyük kalenin ele geçirilmesi tüm kıtada bir heyecan dalgası yarattı," diye yazıyor. "Şiraz'dan Semerkand'a, Konya'dan Kulca'ya kadar bütün pazar yerlerinde, Erzurum'u Osmanlı'dan alan güçlü Rus'lardan söz edilmeye başlandı." Bu iyi savunulan düşman kalesinin ani ve beklenmedik teslimi Haç ile Hilal arasındaki Kutsal Savaş'ta İtilaf Devletlerinin ilk zaferiydi. Philips Price, "O zamana kadar Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya uzanan büyük yolun sahibinin kim olduğu açıkça belli değildi." diye yazıyor. Türkler şimdi gerilemeye başlamış görünüyorlardı ve İstanbul'un ele geçirilmesi erişilebilir bir hedef olabilirdi.

Müttefikler'in Gelibolu'dan çekilişlerini, Kut'ta kuşatılmış İngiliz garnizonu ve Batı Cephesi'ndeki

hareketsizliği görmüş olan o sert 1915/16 kışında, İtilaf Devletleri'nin bir tek zafer üzerine bu kadar sevinmeleri anlaşılabilir bir şeydir. Savaş yerinde bulunmayan ressamların çizdikleri Erzurum'daki karlı savaş sahneleri, okurların bu tarihi anı kahraman Rus müttefikleriyle paylaşmalarına olanak veriyordu. John Buchan, "Erzurum'un ele geçirilmesi bütün savaşın en parlak stratejik olaylarından biridir," diye yazmaktaydı.

İstanbul yollarını bin yılı aşkın bir süredir korumuş olan Erzurum garnizon kenti, yüksek dağlarla çevrili bir yaylada kurulmuştur. Acımasız soğuğu kimi zaman eksi 40 dereceye kadar indiğinden, bugün bile kışları ziyaretçisi azdır. Her kış açlıktan ve soğuktan dağlardan inen kurtlar kentin dış mahallelerinde dolaşırlar. Erzurum'un kışı çok uzun sürer, kar ekimde yağmaya başlar ve nisana kadar yüksekliği kimi yerlerde bir buçuk metreyi bulur. Yazlar kısa ve çok sıcaktır. Bu yetmezmiş gibi Erzurum, deprem bölgesinin ortasındadır. Yüzyıllar boyunca depremler onbinlerce kişinin ölümüne ve kentin yıkılmasına neden olmuştur. Bu sert çevrede yetişen insanların olağanüstü dirençli olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Philips Price, Rus askerlerinin cesaret ve dayanıklılığına hayranlık duyarken, Erzurum'u savunanların onlardan hiç de geri kalmadıklarını kabul eder. Erzurumlular sıfırın altındaki derecelerde savaşmaya alışkındılar. Üstelik çoğu, bir kış önce, Enver Paşa'nın Sarıkamış'ı ele geçirip cihad bayrağını Kafkasya'ya taşımayı amaçladığı o felaketi seferden kalmıştı.

Ruslar'ın Erzurum'a yürüdükleri 1916 Şubat'ında, bu büyük Osmanlı kenti, çevredeki dağlara ser-

piştirilmiş, düşmanın gelebileceği geçitleri ve diğer yolları denetim altında tutacak bir düzine kadar kale tarafından korunmaktaydı. Kış koşulları da kenti savunanlara yardımcı oluyor, kente gelen birkaç yol kar yüzünden kapalı bulunuyordu. Bu yollardan bir kısmı, denizden 3000 metre yükseklikte bulunduğundan, özellikle ağır topların cepheye taşınması çok büyük güçlükler çıkarmaktaydı. İngiltere ve Rusya arasındaki Büyük Oyun'un en hızlı olduğu 1880'lerde İngiliz istihkamcıları, Türkler'in garnizonun savunmasını modernleştirmesine yardımcı olmuşlardı. Bundan kısa bir süre sonra kaleme alınmış gizli bir Rus raporunda, Erzurum'un çevre kalelerini ele geçirecek kuşatma topçusu olmadan düşürülmesinin olanaksızlığı dile getirilmekteydi. Daha sonra, İngilizler'in yerini Alman danışmanları alınca yeni önlemler sayesinde bu zaptedilmez doğu kalesinin ünü daha da artırıldı.

Ruslar'ın Erzurum'a ve oradan da İstanbul'a yürüyüşleri ilk başta ilkbahar için planlanmıştı. Ama, Gelibolu'dan Müttefikler çekilince, bir anda 50.000 deneyimli Türk askerinin doğuya kaydırılması olanağı doğmuştu. Bunların doğuya gelmesi, hem Ruslar'ın Türkiye'nin doğusuna saldırmasını engelleyebilir, hem de cihadın gidişatını değiştirerek Çar'ın Kafkasya, Orta Asya topraklarını ve hatta Hindistan'ı tehdit edebilirdi. Kafkasya'daki Rus başkomutanı Grandük Nikola kaybedecek zamanı olmadığını anlamıştı. Planın öne alınması gerekiyordu. Enver Paşa destek birliklerini getirmeden harekete geçilmeli ve saldırı zalim Türk kışının ortasında başlatılmalıydı. Ruslar bu sırada büyük bir üstünlük ele geçirmişlerdi. Saldırı için hazırlanan Rus Karadeniz fi-

losu, Türkler'in Erzurum'a asker ve cephane getirmek için kullandıkları Trabzon limanına gelen yük gemilerinden çoğunu batırmıştı. Bu da artık her şeyin İstanbul'dan kara yoluyla taşınması, yani altı hafta demekti. Ayrıca, demiryolu Ankara'da sona erdiği için bu birlikler son 800 kilometreyi karlar içinde yürüyerek, kendi yiyecek ve cephanelerini taşıyarak aşmak zorunda kalacaklardı. Ruslar ise kendi asker ve cephanelerini Tiflis'ten Sarıkamış'a kadar demiryoluyla taşıyabilirlerdi.. Sarıkamış da Erzurum'dan sadece yüz küsur kilometre uzaklıktaydı.

80.000 kişilik bir orduya ve büyük ölçüde şaşırtmacaya dayanan Rus planına göre kente kuzey, güney ve doğudan olmak üzere üç koldan saldırılacaktı. Rus komutanlarından General Prejevalski, savaştan önce yıllarca Erzurum'da askeri ataşe olarak bulunmuştu. Çok iyi Türkçe bilirdi. Bir köylü gibi giyinerek bölgede haftalarca at sırtında ve yayan dolaşmıştı. Çevre kalelerin zayıf ve güçlü yanlarını ve kente en uygun giriş yollarını böylece saptamış oluyordu. Rus generalleri Erzurum'a girmek için bütün kaleleri ele geçirmek yerine, zaman darlığı nedeniyle, kendi askerlerini ateşe açık konumda bırakmak pahasına, sadece kent savunması için gerekli olanlara saldırmaya karar verdiler.

Saldırı 11 Şubat 1916'da başladı. Türkler, Enver Paşa'nın 'İslam Ordusu'nu Sarıkamış yolunda kıran acımasız Anadolu kışında, Rus askerlerinin toptan yok olma tehlikesini göze alacaklarını akıllarına bile getirmediklerinden büyük bir sürprizle karşılaştılar. Ancak, hemen toparlanıp inatla ve kahramanca savaştılar. Kış savaşını iyi biliyorlardı. Kalelerin önündeki açık arazide bir dizi kar siperi kazmışlardı ki,

bunların 100 metre yaklaşmadan görülmeleri olanaksızdı. Kalelere uzanan yamaçlara su döküyorlar ve dağları aşılmaz buz tabakalarıyla örtüyorlardı. Ama, Ruslar'ın da kendilerine özgü hileleri vardı. Türk askerlerinin soğuktan donmamak için siperlerinin dibine büzülmüş olacaklarını düşünerek, kendileri için müthiş güç olmasına karşın, gece saldırısı yapmaya karar vermişler ve buna hazırlıklı gelmişlerdi.

"Rus askerleri beyaz kaputlar giydiklerinden karanlıkta, karlar arasında görünmüyorlardı" diye yazıyor Philips Price. Sessizce sürünerek kalelerden birine 250 metre kadar yaklaşmışlardı ki, bir Türk ışıldağı kendilerini yakaladı. Hemen korkunç bir ateş başladı ve iki saat sonunda birliğin üçte biri öldü. Ancak, diğerleri yollarına devam edip bir kayalığın altına sığındılar. Kale topları kendilerine burada erişemiyorsa da, diğer bir kalenin menzili içindeydiler. Tam bu sırada, ağır Rus topçu ateşinin Türk kalelerini dövmeye başlaması gerekiyordu. Ancak toplar henüz gelmemişti; topları geçitlerden geçirmeye çalışanlar da, ana güçteki piyade birlikleri de büyük sıkıntı içindeydiler. Bu nedenle de saldırı planı tehlikeli olacak derecede gecikmişti.

Philips Price, sadece Rus kışının cehennemine alışkın olanların böyle bir işi başarabileceklerini yazmaktadır: "Rus askerleri 3000 metre yükseklikte karlarla kaplı dağları aşmak, yiyecek olarak yanlarındaki birkaç parça kuru ekmekten başka bir şeyleri olmadan üç gün idare etmek zorundaydılar." İlk başlarda topları beden gücüyle dağlardan aşırtmaya çalışmışlardı. Bunun mümkün olmadığı görülünce, toplar teker teker sökülüp parçalar sırtlara taşındı.

Ancak, soğuk acımasızdı ve 12-13 Şubat geceleri 2000 asker soğuktan donarak öldü. Bu arada, ayın 13'ünün sabahında, Türk kalesi altında kıstırılıp kalmış olan Rus askerleri oradan kurtulup düşman topçusunun menzili dışına çıktılar. Ancak, topçu desteği gelmediğinden ve Türkler'in her an bir karşı saldırıya geçmeleri beklendiğinden, Rus komutanı askerlerine düşman savunmasına bir daha yüklenme emri verdi. Ruslar donmuş Türkler'i gafil avlamayı umarak gece saldırdılar. Philips Price şöyle yazıyor: "Müthiş güçlüklerle karşılaşıldı. Kar yer yer bir buçuk iki metre kalınlığındaydı ve askerler boyunlarına kadar karlara gömülmekten kurtulmak için kaputlarını çıkarıp önlerine seriyorlar ve böylece bir iki adım atabiliyorlardı." Ruslar bütün gece boyunca böyle sessizce ilerleyerek Türkler'in kar siperlerine biraz daha yaklaştılar.

Philips Price sonrasını da şöyle anlatıyor: "Sonunda bu kutup manzarası üzerinde gün ışıdı ve Türkler üzerlerine doğru gelen bu kara zinciri gördüler. Gözlerine inanamamışlardı, tüfek ve cephane yüklü bir insan ordusunun önlerinde uzanan o araziyi geçmesi olanaksızdı." Türkler kuşatıldıklarını ve en yakın kaleye kaçabilmek için karlar arasında çok dar bir koridor kaldığını anlamışlardı. Kendilerinden sayıca çok fazla olan Ruslar siperlere erişemeden bunu başardılar. Ruslar çok önemli bir ilerleme kaydetmişlerse de, kaleleri birbirlerine bağlayan kordonu henüz delememişlerdi. Bunu başarmak için, hala kuzeydoğunun karlı geçitleriyle uğraşanların desteğine ihtiyaçları vardı. Ve artık Türkler'in toplanıp karşı saldırıya başlamalarından önce arkadaşlarının yetişmesi için dua etmekten başka yapa-

cak işleri kalmamıştı.

Bazı Rus askerlerinin bildirdiklerine göre bu sırada, tam güneş batarken, Erzurum'un sisli göğü üzerinde dev bir haç belirdi. Dindar köylü askerler bunu Haç ve Hilal arasındaki bu mücadelede bir müjde olarak kabul ettiler ve gerçekten de öyle oldu. İleri birliklere, asıl ordu ve topların dağ geçitlerini aştığı haberi gelmişti. Aynı sırada, Türk komutanı ile Enver Paşa arasındaki gizli telgraflardan biri de ele geçirilmişti; komutan Enver Paşa'ya destek birlikler bir an önce yetişmediği takdirde garnizonun sonunun geleceğini bildiriyordu. Türk mevzilerinin havadan keşfi sırasında ciddi bir zayıflık da görülmüştü. Rus topçusu artık Erzurum'a ve çevre kalelere tepeden bakan sırtlara yerleştiğinden ağır bir bombardıman başladı.

Top ve asker bakımından kendilerinden sayıca üstün bir düşman karşısında kalan ve bir destek umudu bulunmayan Türkler, direnmeye giriştiler ve Rus saldırılarını tekrar tekrar püskürttüler. Ancak, sürekli bombardıman, piyade ve süvari saldırıları karşısında bitkin düşünce dirençleri kırılmaya başladı. Bir top mermisi cephaneliğe isabet edince, Türk kalelerinden ilki Ruslar'ın eline düştü. Bunu diğerleri izledi. Türkler'in daha uzun zaman dayanamayacakları anlaşılmıştı. Yine de, Rus kuşatmasına karşı çarpışmaya devam ettiler. 15 Şubat'ta bir Rus keşif uçağı, artık alevler içinde olan kent sokaklarında olağanüstü bir kaynaşma gördü ve uzun konvoyların batıya doğru yola çıktıklarını bildirdi. Birlikleri kente en yakın olan General Prejevalski'ye düşmanı kentten çıkarması emredildi. General ertesi sabah bir Kazak alayı eşliğinde Erzurum'a geldiğinde, bi-

naların çoğunun yandığını ve sokakların cesetlerle dolu olduğunu gördü. Düşman gitmişti.

Philips Price resmen Rus ordusuna bağlı ise de, ele geçirilen kente Grandük Nikola'dan önce girmesine izin verilmedi. İngiliz muhabir kente yaklaşırken, uzaktan yoğun bir duman görülüyordu. Ancak, tüyler ürpertici sessizlik, savaşın sona ermiş olduğunu belirtmekteydi. Yolun iki yanında yığılı karlar arasından ölü develerin hörgüçleri, atların bacakları, 'fesli ve kısa kara sakallı, çevredeki karlar kadar donmuş ifadelerle bakan yüzler' görülüyordu. "Dünyanın bu bölgesinde Drang nach Osten'den sadece bunlar kalmıştı..."

Garnizon içinden bir ihanet ihtimali mümkün olduğundan Erzurum'un düşüşündeki esrar asla çözülmeyecektir. O sırada Kahire'deki Arap Bürosu'nda çalışmakta olan T.E.Lawrence, Londra'daki Savaş Bakanlığı aracılığıyla, 'Erzurum'daki bazı Arap subaylarını Grandük Nikola ile ilişkiye geçirdiğini' iddia etmiştir. Savaştan sonra biyografisini yazan tarihçi Basil Liddell'e yaptığı bu açıklama hiç de akıl dışı değildir. Osmanlı ordusunda hizmet gören ve bir Müttefik zaferini sevinçle karşılayacak olan Arap subaylar vardı. Lawrence'in istihbarat çalışmaları, 1916 Haziranı'ndaki Arap İsyanı'ndan önce bu tür muhaliflerle bağlantısını sağlamış bulunuyordu.

Böyle bir ihanet fikri ve Erzurum'un savunma hattındaki gedikleri gösteren çalıntı bir harita, John Buchan'ın Greenmantle romanında ele alınmıştır. Romanda harita, Türk saflarındaki bir hainin yardımıyla kent dışına kaçırılıp Rus karargahında Grandük Nikola'ya verilmektedir. Rus kurmay subayları-

nın eline geçen harita, Gelibolu'dan asker getirtilip savaşa sürülmelerine imkan vermeden Ruslar'ın kenti ele geçirmelerini sağlamıştır. John Buchan'ın hem İngiliz Kabinesi'nde hem Savaş Dairesi'nde yüksek düzeyde tanıdıkları olduğundan, Lawrence'in biyografcısı Jeremy Wilson'un sözleriyle, 'olağanüstü bir durum' olduğunu haber almış olması mümkündür. Wilson, Erzurum'un düşmesi sırasında Buchan'ın İngiltere'de önemli bir Rus heyetini ağırlamakta olduğunu da belirtmektedir. Bu olayların haberlerini onlardan duymuş olabilir. Ailesine karşı bir misillemeden korkan Lawrence, Liddell Hart'a garnizon içinde bir hain olması konusunu fazla kurcalamamasını söylemiştir. Ayrıca, arkadaşı şair Robert Graves'e, "Greenmantle'da gerçek payı epey yüksektir" demiştir. Gerçek, ancak dönemin arşivlerine konan özel 100 yıllık yasak kalktığı zaman öğrenilecektir.

Türkler'in Gelibolu zaferinin hemen ardından gelen bu yenilgi, Enver Paşa için acı bir darbe oldu. Zafer tümüyle Ruslar'ın olmasına karşın, iyi haberin pek kıt olduğu bir dönemde, İtilaf Devletleri ihtiyaç duydukları moral desteğine kavuşmuşlardı. Kut'taki İngiliz garnizonu çok sıkışık durumdaydı. Kahire'de, Enver Paşa'nın Gelibolu zaferinden sonra serbest kalan 50.000 askeri, kenti yeniden ele geçirmek için üzerlerine göndereceğinden korkuluyordu. Türkler'in yenilgisi, Kut'taki baskıyı azaltmadıysa da, Mısır'a ani bir baskın olasılığını kuşkusuz ortadan kaldırmıştı. Enver Paşa artık askerlerini, karlar erimeye başladığında Ruslar'ın İstanbul'a yürüyüşlerini durdurmak için kullanmak zorundaydı.

* * *

Bu arada bütün bu olaylardan habersiz olup, yurttaşlarının Afganistan'da istedikleri yangını çıkarmayı başaramadıklarını bilmeyen İran'daki Almanlar, cihadı Hindistan'a doğru yayma planlarını ısrarla sürdürmekteydiler. Gerek kendileri gerekse İranlı sempatizanları Tahran'dan kaçmak zorunda kalmışlardı. Ama yine de, Berlin'in gizli stratejilerini orta ve güney İran'daki çok dağınık üslerinden yürütmeye devam ettiler. En büyük başarıları Şiraz'daki İngiliz konsolosu Binbaşı Frederick O'Connor ile diğer İngilizler'i rehin almak olmuştu. Ancak, Wassmuss'un güney İran'ın büyük bir kısmını kendileri için girilmez bölge yapan cinayet, terorizm ve soygunculuk kampanyasına karşın, İngilizler, Hindistan savunması için çok önemli olan Basra limanlarını ellerinde tutmaktaydılar. Fakat, Wassmuss'un Buşir'e ve Körfez'deki diğer İngiliz hedeflerine yeni aşiret saldırıları düzenleyebileceğinden korktukları için bölgede gereğinden fazla asker bulunduruyorlardı.

Ancak, belki de bunların en çok rahatsızlık vereni, savaş öncesi bölgede çok bulunmuş olan Teğmen Zugmayer'in güneydoğu İran'da Kirman'daki faaliyetleriydi. Zugmayer ve arkadaşları ilk başlarda, İngilizler'den para aldığını bildikleri ve Zugmayer'in Alman konsolosluğunu kabul etmeyip konsolosluk olarak kiraladığı binaya Alman bayrağı asmasına izin vermeyen yerel validen çok çekmişlerdi. Fakat rüşvet, vaat, tehdit bir de suikast sonunda kentteki güçlerini artırmışlardı. Sonunda, 1915 Aralığı'nda, davalarına sempati duyan İranlılar'ı, Alman yanlısı

jandarmalarla birlikte hareket ederek Kirman'ın denetimini ele geçirmeye ikna ettiler. Tahran'a giden telgraf hatları kesildi, küçük Rus ve İngiliz toplulukları konsoloslarıyla birlikte kentten kaçmak zorunda bırakıldılar. Zugmayer ile arkadaşları, artık Beluciler ve güney Afgan aşiretleri arasında dini bağnazlık fitilini ateşlemeye hazırdılar.

İstikrarsızlığıyla ün salmış bölgede gelecek umut verici görünüyordu. Belucistan'dan toplanan askerlerden oluşan bir Hindistan Ordusu alayı, Irak'a Türkler'le savaşa gönderileceğini duyunca ayaklanmış ve komutanını öldürmüştü. Kirman'daki Almanlar başka yerlerdeki gelişmelerden haberdar olmadıklarından, Berlin'in cihad planlarında herhangi bir aksaklık olduğunu düşünmeleri için bir nedenleri de yoktu. Bu yüzden, Afganistan Emiri'nin vahşi aşiretleri ve İran Şahı'nın Alman liderliğinde göndereceği birliklerle İngiliz Hindistanı'na gireceklerine inanmaktaydılar. İşte o zaman, Hindu, Müslüman ya da Sih, ezilen milyonlarca insan kendilerini kurtarıcı olarak karşılayacak, Allah'ın bayrağı altında birleşerek İngilizler'i ülkeden kovacaktı. İran'ın bu ıssız köşesinde radyoları ve başka bir haber kaynakları olmadığından, Hindistan'da planlanan kitle ayaklanmalarının İngilizler tarafından önlendiğini ve ihtilalci liderlerin çoğunun asıldığını ya da hapsedildiğini bilemezlerdi.

Zugmayer'in planı şuydu: Kendi önderliğindeki bir grup Belucistan'a giderek Hindistan'daki İngilizler'e karşı bir cihad başlatıldığı haberini yayacak, altın, silah ve kışkırtıcı broşürler dağıtacaklardı. Aşiretleri türlü vaatlerle kandıracaklar, onları Kueta'dan Doğu İran Koridoru'na malzeme getiren İn-

giliz konvoylarını yağmalamaya teşvik edeceklerdi. Bu yol kesilirse, İngilizler askerlerini azaltmak ya da geri çekmek zorunda kalacaklar, bu da sınırı Almanlar için daha açık duruma getirecekti. Bu arada İsfahan eski konsolosu Teğmen Seiler'in başında bulunduğu ikinci grup, İngiliz kordonunu yarıp Kabil'e erişmeye çalışacaktı. Burada Niedermayer ve Hentig'le buluşup planlarını son kez gözden geçireceklerdi. Başkente giderken, cihad çağrısını yollarındaki Afgan aşiretlerine yaymayı umuyorlardı.

İki grup 1916 Ocak ayı başlarında doğuya ve güneydoğuya doğru yola çıktı. Seiler'in görevi daha tehlikeliydi; hem İngiliz devriyelerinden ve her kuyu başı ile köydeki casuslardan kaçmak zorunda kalacaktı. Hem de önünde, her ne kadar mevsim yaz değilse de, aşılacak uzun bir çöl vardı. İki yurttaşı ve bir grup silahlı İranlı'yla önden giden Seiler, Afgan sınırına en yakın yolu bulmaya çıktı. On gün sonra çölü geçerek öteki tarafta küçük bir köye vardılar. Burada kendi hareketlerini bildirmekle görevli yerli bir İngiliz ajanı yakaladılar. Ama, adam gece kendisini kapattıkları evin kerpiç duvarını delerek kaçtı. Seiler, birkaç saat içinde bir İngiliz süvari birliğinin köyü saracağını anlamıştı. Kendi grubunun kaçmak için fırsatı varsa da, asıl gruba tehlike haber verilmediği takdirde bunlar kapana kısılacaklardı. Seiler hemen arkadaşlarını uyarmak için bir atlı gönderdi. Bu arada, kendisi de küçük grubuyla köyü gören bir yamaca yerleşti. Buradan hem düşmanın, hem de eğer kurye kendilerine erişememişse grubunun geri kalan kısmının yaklaştığını görebilecekti.

Ertesi gün bir astsubay ve elli askerlik bir İngiliz devriyesi köye geldi. Köylülerden Almanlar'ın tepe-

lere saklandıklarını öğrenince bir kuşatma harekatına giriştiler. Ama atlı olan Seiler ve adamları, İngilizler'e ateş açarak daha gerilerek açtılar. Seiler, o gece İngilizler'e karanlıkta ateş açıp oyalaması için arkada Teğmen Winkelman'ı bıraktı ve diğerleriyle birlikte kordondan kurtulup çöle kaçmayı başardı. Ancak, arkalarında bir ağır yaralı ve dört ölü İranlı, iki yaralı deve, pek çok sila ve teçhizatlarının büyük bir kısmını bırakmışlardı.

Ertesi gece İngiliz nöbetçiler köye yaklaşmaya çalışan bir gölge gördüler. Askerlerden biri adamın üzerine atladı. Şiddetli bir boğuşmadan sonra esrarengiz adam başına inen bir dipçik darbesiyle ele geçirildi. Bu, su ve yiyecek aramaya çıkan Teğmen Winkelman'dı. Teğmenin arkadaşlarının kaçması için kendi özgürlüğünü feda ettiğini anlayan bir İngiliz subayı, daha sonra onu anlatırken, "Çok yürekli bir adamdı" der. Winkelman sorguya çekildikten sonra Hindistan'a gönderildi. Kendisinden, Niedermayer ile Henting'den bir önceki yaz Kabil'e gitmelerinden sonra haber alınmadığı dışında bir şey öğrenilemedi. Daha sonra sorguculara verdiği bilgilerin çoğunun da yanıltıcı ve tutarsız olduğu öğrenildi.

Almanlar'ın İngilizler'in yerli ajanını öldürmek yerine ellerinden kaçırmaları kendilerine pahalıya mal olmuştu. Seiler ile adamları kaçmışlardı, ama İngilizler artık onların niyetlerinin ne olduğunu öğrenmişlerdi. Köylülerden, Seiler'in grubunun kısa bir süre sonra gelmesi beklenen ağır silahlı Alman ve İranlı paralı askerler grubunun öncüsü olduğunu anladılar. Bu tehdite karşılık vermek için yedek birlikler getirildi. Ancak, büyük grup ciddi güçlüklerle karşılaştığında, beklenen çatışma gerçekleşmedi.

Grup, Seiler'in yolda kendileri için bıraktığı yiyecek ve suyun yerel aşiretler tarafından yağmalanmış olduğunu görmüştü. Bu nedenle, açlık ve susuzluk çekerek güç bela Kirman'a döndüler. Olanları anlayan Seiler de, Kabil'e gitmekten vazgeçip Kirman'a döndü.

Bu arada Teğmen Zugmayer ile grubu, güneydoğuda Beluci aşiretleri arasında cihad çağrısını yayıyorlardı. Çok geçmeden Kuetta'ya bunların epey başarılı oldukları haberleri gelmeye başlamıştı. Güçlü bir Beluci liderinden Almanlar'a, İngilizler'e karşı hareketlerinde aşiretinin tam destek vereceğini bildiren gizli bir mektup gelince, Zugmayer'in umutları artmıştı. Aşiret reisi Zugmayer'e, Hindistan sınırına yakın bir köye güvenilir bir temsilcisini göndermesini önermişti. Zugmayer hemen subaylarından ikisini gönderdi; ilk anlaşma yapıldıktan sonra ayrıntılı bir harekat planı için kendisi de onlara katılacaktı. Alman subaylarından biri tıpkı T.E. Lawrence gibi savaş öncesinde arkeologdu, Farsça biliyordu ve İran'da kazılar yapmıştı. İki subay krallar gibi karşılandılarsa da, çok geçmeden aldatıldıklarından kuşkulanmaya başladılar. Subaylardan biri daha sonra şöyle yazacaktı: "Bu bir aşiret reisi değil, bir soyguncu çetesinin reisiydi. Düşmanlarını yenmek için silahlarımızı ve paramızı istiyordu."

İki subay düşkırıklığına uğrayarak konuşmaları yarıda kestiler ve başarısızlıklarını bildirmek için Zugmayer'in yanına dönmek üzere oradan ayrıldılar. Ancak, yolda ev sahipleri tarafından pusuya düşürülüp soyuldular ve canlarını güç kurtardılar. Zugmayer ile arkadaşları, artık kendi kendilerini kandırdıklarını ve Beluciler'le uğraşmakla zaman kaybet-

tiklerini anlamışlardı. Aralarından birinin deyişiyle, 'kahraman Beluciler'i İngiliz Hindistanı'na karşı cihada sokmak gibi 'tatlı bir düş' tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

İran'ın başka yerlerinden gelen haberler de bundan farksızdı. Zugmayer ile arkadaşları, kuzeyden gelen Rus birliklerinin İsfahan'ı işgal ettiklerini ve artık Kirman'daki üslerinin de güvenli olmadığını öğrendiler. İki grup halinde Kirman'ı terk etmelerinden sonra, İngiliz yanlısı vali, otoritesini yeniden kurmuştu. Bunda Ruslar'ın Erzurum zaferi ve Almanlar'ın İsfahan'dan zorla çıkartılmaları etkili olmuştu. Hepsi bu kadarla kalmıyordu. Zugmayer ile arkadaşları, Mezopotamya ile İran'daki Alman ve Türk ordularının başkomutanı ve cihadın baş mimarlarından olan Feldmareşal von der Goltz'un, Hindistan'a karşı Alman liderliğinde bir İranlı gönüllüler ordusu sürme planından vazgeçtiğini öğrendiler. İran'da gördükleriyle düşkırıklığına uğrayan von der Goltz, artık böyle bir girişimin başarılı olamayacağını anlamıştı. Berlin'e, İranlılar'ın çoğunun, Almanya'yla sadece altını nedeniyle ilgilendiğini, altın akışı durduğu takdirde davaya bağlılıklarının da sona ereceğini bildirdi. Zaten İranlılar, İngilizler'den daha iyi koşullar elde edebileceklerini ima etmeye de başlamışlardı.

Feldmareşal Bağdat'a dönüşünden iki ay sonra tifüsten öldü. Bugün diğer bir cihad fanatiği olan Sefir Wangenheim'ın yanında İstanbul'da Boğaziçi'ne bakan Alman askeri mezarlığında yatmaktadır. Artık, hem onların hem de Berlin'deki amirlerinin, İslam gücünü Alman savaş makinesine katarak Doğu'da elde etmek istedikleri her şeyin çökmek üzere

olduğu anlaşılıyordu. İranlılar ve jandarma birlikleri arasındaki eski taraftarlarından bazıları desteklerini çekmeye ve ülkedeki Alman subay ve astsubaylarını yalnız bırakmaya başlamışlardı. Bunlardan bazıları, özellikle Zugmayer ve arkadaşları, en yakın Alman ya da Türk mevzilerinden en az 1000 kilometre uzaktaydılar.

Durumu görüp, Almanlar'ın kendilerini İngilizler'den ve Ruslar'dan kurtarma vaatlerinin boşluğunu anlayan İranlı dostlarının onları terk etmelerinden sonra, Zugmayer ve arkadaşları şimdi iki yeni tehditle karşı karşıyaydılar. Belucistan'daki Alman girişimlerine dair haberlerden rahatsız olan İngilizler huzursuz Beluciler'i dize getirmek için deneyimli bir sınır askerini bölgeye göndermişlerdi. Bu, daha sonra Amritsar katliamındaki sorumluluğuyla bütün dünyaya mimlenecek olan Tuğgeneral Reginald Dyer'di. Kendisine aşiretleri yatıştırmak üzere sadece 100 asker verilmiş olmasına karşın, Dyer kendisinin 5000 kişilik bir gücün öncüsü olduğunu ve İngilizler'e karşı çıkacak kadar budala olan herkese haddini bildirip cezalandırmak üzere gönderildiği haberini yaydı. Bu blöf o kadar başarılı oldu ki, Dyer'in birliği kısa bir süre sonra 2000 kişilik bir Beluci baskıncı grubunu kaçırttı. Doğu İran Kordonu'nun güneyindeki bu yeni İngiliz gücü, orada kaldıkları takdirde Zugmayer ve arkadaşları için bir tehdit oluşturmaktaydı.

O sırada, güvenlikleri açısından yeni bir tehdit haberi daha aldılar. Tuğgeneral Sir Percy Sykes emrinde ve Güney İran Alayı adında, Şah hükümetinin pek de istemeyerek kabul ettiği bir İran birliği kurulmuştu. Bunun amacı, şimdi dağıtılmış olan Al-

man yanlısı jandarma örgütünün yerine geçerek, güney İran'da asayişi sağlamaktı. Sykes'in ilk görevlerinden biri, bölgeyi tam Alman ajanlarından ve yerli taraftarlarından temizlemekti. Kirman bölgesi, listesinin başında geliyordu. Böylece, Dyer ile Sykes'ın birlikleri arasında sıkışıp kalan Zugmayer ve arkadaşları, yakalanmamak için çok hızlı hareket zorunda olduklarını anladılar.

Bu nedenle, henüz Wassmuss ile yerel müttefiklerinin elinde olduğuna inandıkları, 500 kilometre doğudaki Şiraz'a gitmeye karar verdiler. Sınır yolu açıksa Bağdat'a gitmeye çalışacaklardı. Henüz Kirman'da olan ve yetkililerin artan müdahaleleriyle karşılaşan Seiler ile grubu da, onlardan ayrı olarak Şiraz'a gidecek, orada Zugmayer ile buluşup Bağdat'a ve güvenliğe kavuşacaklardı. Her iki grup da silahlı olmalarına karşın, İranlı soyguncuların saldırılarına uğruyorlar, büyük güçlüklerle karşılaşıp kayıplar veriyorlardı. Zugmayer'den birkaç gün önce yola çıkıp Şiraz'a varan seiler, kentin Alman yanlılarının elinden çıktığını gördü ve Wassmuss'u bulamadı. İranlı yetkililer ellerindeki tüm silahları, bunun yanısıra altın ve gümüşlerini aldıkları gibi hepsini hapse attılar. Seiler daha sonraları iki arkadaşıyla kaçtı; Buşir'deki İngilizler'e, kendisinin İranlı kılığında Kirmanşah ve Türk sınırına doğru giderken görüldüğü bildirildi.

Bu arada Zugmayer grubu da soyguncularla çarpışarak kuzeye doğru ilerlemeye çalışıyordu. Onlardan da birkaç kişi ve savaş öncesinin arkeologu kaçırılmıştı. Arkeolog daha sonra general Sykes'a teslim edildi. Adamın yarıda kalmış kazısına devam etmek için izin verilmesini istemesi, doğrusu Sykes'ı çok şa-

şırtmıştı. Zugmayer ile birkaç kişi Şiraz yolunun üçte ikisini aldıktan sonra Sykes'ın isteği üzerine Niraz'daki yerli yetkililer tarafından tutuklandılar. Oradan silahlı bir grup eşliğinde Şiraz'a götürüldüler ve burada Seiler ile diğer Alman subay ve astsubaylarıyla aynı cezaevine kapatıldılar. Seiler'in kaçışından sonra da, hepsi birden bir İngiliz birliği eşliğinde, artık Rus askeri denetiminde olan İsfahan'a götürüldüler.

Yüzbaşı Niedermayer anılarında, General Sykes'ın adamları tarafından gördükleri muameleyi şöyle anlatır: "Tutuklular köhne arabalarla yüklendiler. Yanımızda, bir İngiliz binbaşısının emrinde, makineli tüfekli 250 asker vardı." Niedermayer'e göre, yol boyunca elleri, ayakları zincirle bağlıydı ve Skyes kaçmaya kalkışanların öldürülmesini emretmişti. İngilizler tutukluları terörist, Niedermayer ise kahraman olarak görmekteydi. Niedermayer'in iddiasına göre, İsfahan'a geldiklerinde İngiliz konsolosu ve memurları kendileriyle 'alay etmişler', savaş tutsağı değil, adi suçlu muamelesi yapmışlardı. 'İngiliz hanımları' kendilerinin zincirli durumda fotoğraflarını çekmişlerdi. Tutuklular, bir süre öncesine kadar kendi kaleleri olan İsfahan'da, Ruslar'ın 'Şeytan Adası'nın benzeri olan Nargin Adası'na götürüldüler. Bir yıl sonraki Rus Devrimi'ne kadar orada kaldılar ve sonra da Bolşevikler tarafından serbest bırakıldılar.

Büyük Savaş'ı resmen İngiliz tarihi şöyle anlatır: "1916 Nisan ayı Almanya'nın İran'daki düşmanca girişimlerinin ve İranlı kandırılmışların çöküşü olmuştur." Bu İranlılar'dan çoğu Türk-Alman davasını terk etmiş, jandarma örgütünün Alman yanlısı üye-

leri tutuklanmış, diğerleri de General Sykes'ın Güney İran Alayı'na alınmıştı. Çok geçmeden, Şiraz ve Kirman İngilizler'in eline geçti, Ruslar da İsfahan ve kuzeydeki diğer büyük kentleri denetimlerinde bulunduruyorlardı.

Şimdi, bir tek Şiraz ile Buşir arasında bir yerde saklanmış olan Wilhelm Wassmuss serbestti. İngilizler'e duyduğu nefretten güç alan çelik iradeli Wassmuss teslim olmaya ya da Tangistanlı taraftarları üzerindeki büyüleyici etkisini kaybetmeye hiç niyetli değildi. Ayrıca, elinde bir de koz vardı. Altı ay önce kaçırılan Binbaşı O'Connor ve diğer İngilizler'i elinde rehin tutuyordu. Kimse onun nerede olduğunu ya da ne zaman ne yandan vurabileceğini bilemediğinden, Körfez'deki İngiliz makamları için tam bir başbelasıydı.

Wassmuss için cihad henüz kaybedilmiş değildi. 29 Nisan 1916'da aldığı haber kendisini çok cesaretlendirmiş olmalıydı. Beş ay süren kuşatmadan sonra Kut'taki İngiliz garnizonu Türkler'e teslim olmuştu. Bağdat'ı almak üzere Dicle boyunca yürüyen 9000'den fazla İngiliz ve Hintli asker tutuklanmıştı. İngilizler'in en küçültücü yenilgilerinden biri olan bu olay, Enver Paşa tarafından büyük bir cihad zaferi olarak ilan edildi ve Paşa kendi kendisine Gazi unvanı verdi.

Bölüm-14

Bir Milyon Sterlinlik Rüşvet

Yüzlerce kilometre kuzeydeki Kut'ta, İngiliz garnizonunun yazgısını belirleyen, Türkiye'nin doğusundaki dağlarda karların erimesi oldu. Zamanın başlangıcından bu yana, karların erimesiyle Dicle taşar ve her iki yanındaki alçak Mezopotamya ovasını sular altında bırakırdı. Tufan ve Nuh'un Gemisi hikayesinin kaynağı da herhalde budur ve söylencelere göre Nuh'un Gemisi hala Ağrı Dağı'nın buzları altında yatmaktadır. Ancak, 1916 ilkbaharında bu taşkınlar, açlıktan ölme noktasına gelmiş garnizona erişmeye çalışan 20.000 kişilik İngiliz destek kuvvetinin ilerleyişini büyük ölçüde engellemekteydi. Askerler aralıksız saldıran Türkler'e karşı koymaya çalışırken, bir yandan da yükselen su-

larla boğuşmak zorunda kalıyorlardı. Çevresini saran sular yüzünden İngiliz komutanı General Sir Fenton Aylmer'in düşmana karşı taktik uygulama veya topçusunu getirebilme olanağı kalmamıştı. Ancak Aylmer, garnizonu ve İngiliz Ordusu'nun şerefini kurtarmaya kararlı olarak yoluna devam etti.

Aralık ayında başlamış olan kuşatmanın ilk ayında, küçük ve kerpiçten yapılmış bir Arap kasabasında sıkışıp kalmış olan İngiliz ve Hintli askerlerin moralleri yüksekti. Ağır Türk bombardımanına ve ileri hatlardaki sürekli Türk saldırılarına karşın, komutan General Charles Townshend en az daha bir ay dayanabileceğini tahmin ediyordu. Bu bir ay içinde de yardım yetişecekti. Hem Townshend hem de Aylmer, Büyük Oyun yıllarından, kuşatmalar hakkında epey bilgiliydiler. Townshend, 1895'te kuzey Hindistan'daki Chitral'da yardımcı kuvvet gelene kadar, aşiretlerin saldırısını altı hafta başarıyla püskürtmüş olan kahraman askerdi. Aylmer ise, kuşattıkları bir kalenin kapılarını dinamitle havaya uçurup birliğine yol açarak Victoria Haçı kazanmıştı. İki asker o zamandan beri arkadaştılar ve bu da Aylmer'in Kut'a zamanında yetişme kararlılığını arttırıyordu.

Ancak, günler geçiyor, yardım kuvveti yaklaşamadıkça Kut'daki durum giderek umutsuzlaşıyordu. Yiyecek stokları azalmıştı. Kuşatılmış askerler çok geçmeden nakliye hayvanları ile kasabanın cılız kedi ve köpeklerini yemeye başladılar. Hintliler'den çoğu ilk başlarda dini nedenlerle bunlara dokunmadılar. Ama sonra, General Townshend'e Hindistan'dan dini makamlarca çekilen bir telgrafla verilen izin üzerine çoğu buna razı oldu. Yine de, bazıları bunları

yemeyi reddediyordu ve yiyecek başka bir şey olmadığından, doktorlar bunlara açlık sancılarını bastırması için ancak haşhaş hapları verebiliyorlardı. İngilizler'in bazıları da, duygusal nedenlerle olsa bile, bu etleri yemekten çekiniyorlardı. Garnizon aşçıları üç sınır harekatının emektarı ve çok madalya kazanmış bir katırı iki kere geri göndermişlerse de, hayvan sonunda alay kazanına girmişti.

Türk komutanın stratejisi, İngilizler'in çıkışlarını önleyecek kadar bir kuvvet bırakmak, diğer birliklerini Aylmer'in ilerlemesini durdurmak için güneye göndermekti. Garnizonun açlıktan teslim olmasının an meselesi olduğunu biliyordu. Kut'tan hala elli kilometre güneyde olan Aylmer'in ilerleyememesi ve verdiği ağır kayıplar nedeniyle, amirleri 12 Mart 1916'da onu komutanlıktan aldılar. Yerine, başka biri oraya yetişemeyeceğinden, onun kurmay başkanı General George Gorringe atandı. Ancak, Dicle yükselmeye devam ediyordu, topları ve cephaneyi taşıyacak nehir tekneleri çok azdı ve kuşatılmış askerlere yiyecek atacak uçakları yoktu. Sonuçta, Gorringe de Aylmer'den daha başarılı olamadı ve kısa zamanda Türkler karşısında ağır yenilgilere uğradı; o güne kadar Kut'u kurtarmak için verilen kayıp sayısı 23.000'e çıkmıştı.

Gorringe iki gün sonra, 24 Nisan'da, kasabaya yiyecek ve sağlık malzemesi sokabilmek için son bir girişimde bulundu. Garnizona bir ay yetecek malzeme ve yiyecek yüklü eski bir buharlı nehir gemisi olan Julnar yüzlerce gönüllüyle birlikte yola çıktı. Gemidekiler için bir intihar seferi sayılacak bu yolculuk büyük bir gizlilik içinde yapılmıştı. Fark edildiklerinde her iki kıyıdan ateş altında kalacakların-

dan, gemi çelik plakalar ve kum torbalarıyla sağlamlaştırılmıştı. Ancak, çabaları işe yaramadı; gemi ya Türk casusları ya da keşif uçakları tarafından bir yolculuk için hazırlanırken görülmüştü. Bu nedenle, yola çıktıktan az sonra yoğun bir ateşle karşılaştı. Ancak, gövdesi delik deşik bir halde yoluna devam etti. Gece saat birde Townshend'e gelen bir mesajda nehrin sekiz mil aşağısından yoğun ateş sesleri geldiği bildirildi. Ondan sonra da sessizlik çöktü. Ertesi sabah keşif uçakları korkulanın gerçekleştiğini ortaya koyuyordu. Julnar ve mürettebatından sağ kalanlar Türkler'in elindeydi. Gemi Türkler'in iki kıyı arasına gerdikleri çelik halatlara takılmıştı. Geminin ölen kaptan ve dümencisine Victoria Haçı, sağ kalan mürettebatına ise çeşitli madalyalar verildi.

Bu arada Londra'da açlıktan ölmek üzere olan garnizonu kurtarmak için bazı girişimler yapılmaktaydı. Harbiye Bakanı Lord Kitchener, Türkler'i Kut'tan çekilmeye ikna etmek için duyulmamış bir plan önermişti. Öneriyi şerefsizlik addeden diğer üst düzey subayların ve Dışişleri yetkililerinin itirazlarına karşın, Kitchener Türkler'e garnizonu bırakmaları karşılığında çok büyük bir rüşvet teklif etti. Kitchener'in aklından geçen, 1.000.000 sterlik gibi o gün için çok büyük bir paraydı. Bu, böylesine hassas bir karara dahil olacak Enver Paşa ile diğerleri için yeterliydi. Teklife göre, oradan salıverilecek İngiliz ve Hintli askerler, savaş sonuna kadar Türkler'e karşı kullanılmayacaktı. Kut ve Bağdat savaşlarında ağır kayıplar vermiş olan Türkler için bu, doğuda Ruslar'a karşı savunmalarına yedek kuvvet demek olacaktı. Doğuyu ve Enver Paşa'nın paraya düşkünlüğünü çok iyi bilen Kitchener, bütün diğer yollar ba-

şarısız olduğunda, bu yolun tutacağına inanıyordu.

Teklif, Enver Paşa'nın yeğeni olan Türk komutanı Halil Paşa'ya iletildi. Halil Paşa'nın hemen yanıt vermemesi İngilizler'i umutlandırmıştı. Bu arada Türkler konusunda deneyimli olan üç İngiliz istihbarat subayı da arkadan geleceği tahmin edilen kurtarmalık konuşmalarını yürütmek üzere seçilmişti. Bunlardan biri, o sırada Kahire'de Arap Bürosu'nda çalışan Yüzbaşı T.E. Lawrence'tı. Bu üçü hemen Basra'ya, oradan da General Gorringe'in Dicle üzerinde demirlemiş olan gemideki karargahına gideceklerdi. Türkler'le ilişki kuruldu ve üç subay beyaz bayrak eşliğinde Halil Paşa'nın karargahına götürüldüler. Türk generali saygılı ve konuksever davrandı. Ancak parayı, iki katına çıkarılmasına karşın, reddetti. Enver Paşa'nın teklifi kabul etmediği anlaşılıyordu. Kısa bir süre önce, Erzurum'u Ruslar'a kaptırmış olan Enver Paşa'nın bir zafere ihtiyacı vardı. Onun için, Kut'un dünyanın gözleri önünde İngilizler tarafından teslim edilişinin bedeli yoktu.

Townshend 29 Nisan'da topların kamalarının kırılmasını, teknelerin havaya uçurulmasını ve kalan malzemenin yakılmasını emrettikten sonra teslim oldu. Telsiz vericilerini parçalayıp kasabaya beyaz bayrak çekmeden az önce şu mesajı gönderdi. "Daha fazla dayanamayız. Biz görevimizi yaptık ve durumumuzu savaşın sonuçlarından biri olarak görüyoruz. General Gorringe ile Dicle gücünün bütün askerlerine bizi kurtarmak için gösterdikleri çaba için teşekkür ederim." Garnizondan alınan son mesaj buydu. Kut, 143 gün dayandıktan ve modern savaş tarihinin bütün rekorlarını kırdıktan sonra, açlığa teslim olmuştu. Ertesi gün 3000 İngiliz ve 6000 Hint-

li askerle yüzlerce savaş dışı hizmetli Türkiye içlerine doğru yola çıkarıldılar ve bunların çoğundan bir daha haber alınamadı.

Ancak, Enver Paşa'nın Kut sevinci uzun sürmedi, kasaba bir yıl sonra İngilizler'in eline geçti ve on beş gün sonra Bağdat düştü. Kut'taki bu küçültücü yenilgi, İngilizler'in korktuğu gibi Doğu kamuoyunda büyük tepki yaratmadı. Bunda, savaş sansürcülerinin haberi sömürge basınında önleme çabası da etkili olmuştu. Ayrıca, garnizonun beş aya yakın bir süre direnerek Mısır ya da başka bir yerde İngilizler'e karşı kullanılacak olan birlikleri bağladığı da iddia edildi. Fakat, Gelibolu felaketinden bu kadar kısa süre sonra meydana gelen bu yenilginin büyüklüğünü görmemek ya da buna neden olan askeri yeteneksizliği suçlamamak olanaksızdı.

***

O sırada ikisi de Kabil'de olan Niedermayer ile Hentig, Gelibolu'nun Müttefikler tarafından boşaltılması ve ardından da Kut'un tesliminden sonra Emir'in yanındaki durumlarının düzeleceğini ve onu son dakikada cihada çekebileceklerini sanmışlarsa, yanılıyorlardı. Almanlar çok geçmeden Emir'in tutumunu değiştirmeyeceğini ve Kabil'de kalmakla boşuna zaman kaybettiklerini anladılar. Afgan başkentinde geçirdikleri uzun aylar boyunca elde edebildikleri tek şey, değeri kuşkulu ve pratik bir yararı olmayan bir anlaşmaydı. Ve Emir, daha şimdiden ondan bile vazgeçmeye hazır görünüyordu. Ama, bir yandan da sanki Almanlar'ın ülkesinde kalmaların

dan memnundu. Hem enerjik Niedermayer ve arkadaşları kendisine ordusunu modernleştirmeyi ve Prusya stili eğitimi öğretiyorlardı, hem de böylece Emir onları kontrol altında tutuyordu. Ayrıca, Almanlar kendilerinin, zamanı geldiğinde, Emir'den Hindistan Genel Valisi'ne çok değerli birer armağan olacaklarının da farkındaydılar. Artık oradan uzaklaşma zamanı açıkça gelmişti.

Kabil'den ayrılmaya hazırlanan Almanlar'ın büyük bir düşkırıklığı yaşadıkları da kuşkusuzdur. Afganistan'ı cihada sokup Emir'in güçlerini Hindistan'daki İngilizler'e yöneltebilmiş olsalardı, savaşın gidişini değiştirebileceklerdi. Ve adları, tıpkı Lawrence'ınki gibi, bugün bile hatırlanacaktı. Oysa, onlar onca sıkıntı çekip, sayısız tehlikeyle karşı karşıya kalmalarının sonucunda, bütün uğraşlarının boşa çıktığını görmüşlerdi. Ancak, şimdi tek düşünceleri Müttefik kordonlarını yarıp yurtlarına kavuşmaktı. Geleneksel konukseverlik yasalarıyla korundukları bu topraklardan ayrıldıkları anda, Ruslar'ın, İngilizler'in ve eşkıyaların avı durumuna geleceklerini biliyorlardı.

Sonunda, Afganistan'a girişlerinden yaklaşık on ay sonra, 21 Mayıs 1916'da Kabil'den ayrıldılar. Sağ kalma şanslarını arttırmak ve yakalanmamak için birden fazla gruba ayrılıp ayrı ayrı yollar izlemeye karar verdiler. Niedermayer batıya yönelip İran'da şansını bir kere daha denemeyi seçerken, Hentig Pamirler'den geçip Çin Orta Asyası'na doğru yürüdü. Savaştan kısa bir süre önce Pekin'de diplomat olarak bulunmuştu ve ülkeyi tanıyor olmasından yararlanmak istiyordu. Eski İpek Yolu üzerindeki Yarkand'da üslenerek, bu ıssız bölgedeki Rus ve İngiliz

topluluklarına da elinden geldiğince zarar vermek amacındaydı. Yöredeki Müslümanlar'ı onlara karşı kışkırtabilirse, o zaman kendi küçük çaplı cihadını başlatabilir, İngiliz ve Ruslar'ın yurttaşlarını ve diğer çıkarlarını korumak üzere oraya asker yollamasını sağlayabilirdi. Kendisi de sonra Çin'e girip Pekin'deki Alman Sefareti'ne gider ve orada Berlin'den yeni emirler beklerdi.

Hentig iki aylık bir yürüyüşten sonra Amu Derya Nehri'ne, oradan Wakhan Koridorundan Çin sınırına vardı ve Yarkand'a girince savaşın gidişatı hakkında, İtilaf Devletleri'nin prestijini yıkıcı söylentiler yaymaya başladı. Afganistan'a yüzlerce Alman askerinin geldiğini ve bunları diğerlerinin izleyeceğini söylüyordu. Aynı zamanda, kuzey Hindistan ve Rus Orta Asyası'na aşiret baskınları düzenlemeye başladı. Bu amaçla yasadışı yollardan Çin devlet cephaneliklerinden silah satın aldı.

Hentig'in bu girişimleri yüz altmış kilometre ilerdeki bölge başkenti Kaşgar'daki İngiliz ve Rus başkonsoloslarının kulaklarına erişmekte gecikmedi. Telaşa kapılan konsoloslar, Çin yetkililerinden, Hentig ile arkadaşlarının ülkenin tarafsızlığını çiğnediği gerekçesiyle tutuklanmalarını istediler. Bu küçük, ama güçlü Alman grubuna karşı güç kullanmaktan çekinen Çinli vali, Hentig'e faaliyetlerini durdurmasını emretti, aksi takdirde tutuklanıp hapse atılacaklardı. Ancak, Hentig'in bu uyarıya aldırmayarak, Kaşgar'a doğru yola çıkması, savunmasız İngiliz ve Rus toplulukları içinde kargaşa yarattı. Hentig'in niyeti bilinmiyorsa da, kendisinden önce kente varan söylentilere göre konsolosluklara saldırmayı planlamaktaydı. Vali harekete geçmek zorunda kaldı ve

kentin girişimlerini kapatmak için asker gönderdi.

Almanlar sonunda İngiliz Başkonsolosluğu'nun on beş dakika ilerisinde görüldüler. Hentig kendisini durdurmaya çalıştıkları takdirde Çinli askerlere ateş açacağını söyledi. Ancak, karşısındaki birlik sayıca üstün olduğundan, sonunda silahlarını bırakıp teslim oldular. Doğruca vali konağına götürülüp burada 100 silahlı askerin gözetimi altına alındılar. Bu sırada, Çinliler de bu insanları ne yapacaklarını düşünüyorlardı. Sonunda büyük bir koruma eşliğinde Pekin'e götürüldüler. Hentig oradan Birleşik Devletler ve Norveç yoluyla sonunda 1917'de yurduna ayak bastı. Ancak, çok geçmeden Alman Sefareti'nde çalışmak üzere İstanbul'a gönderildi.

Bu arada, Niedermayer de bazı tüyler ürpertici olaylar yaşamış olmakla birlikte büyük bir talih eseri hala sağdı. Afganistan'a ilk girdikleri Herat kentine ulaştıklarında, Teğmen Wagner ile grubun geri kalanının, heyetin eşyaları ve gizli kağıtlarıyla orada kalmasını emretmişti. Kendisi Türk topraklarına erişmeye çalışacak ve orada Berlin'den talimat alıp Herat'a bildirecekti. İngilizler'in Kabil'den ayrıldıklarını öğrendiklerini tahmin ediyordu ve bu da, heyetin tümünün Doğu İran Kordonu'ndan geçmesini çok tehlikeye düşürecekti.

Niedermayer sakalını boyayıp bir Türkmen kılığına girdikten sonra, bir yaz öncekinden çok daha tehlikeli bir yolculuğa çıktı. Bu kere doğruca Doğu İran Kordonu'na girmemek için başka bir yol seçmişti. Yanında kiraladığı Türkmenler olduğu halde, önce Rus Orta Asyası'na gitti, burada batıya dönerek kordonun üst kısmının dışında kaldı. Ancak, çok geçmeden korumaları onu terk etti ve Niedermayer,

Türkmen eşkıyalarının acımasına kalmış oldu. Soyuldu, yaralandı, açlıktan ve susuzluktan ölmek üzere bırakıldı. Bedenen ve ruhen sağlam olmasaydı ve iyi yürekli çobanlarla göçerlere rastlamasaydı, öleceği kesindi. Yine de yaşamak için dilencilik yapmak zorunda kaldı. Sonunda İran'a girip Tahran'a vardıysa da, tanınma korkusuyla orada fazla kalamadı. Yoluna devam ederek 1916 Eylül'ünde Türk topraklarının güvenliğine erişti ve orada Almanya'ya dönme emri aldı. Berlin'de bir kahraman olarak karşılanan Niedermayer, İmparator'un elinden madalyasını aldı. Kayzer hikayesini ilk elden dinleyip Doğu'daki durumu konuşmak için kendisini sarayda misafir etti.

Bu sırada Hentig'den hiçbir haber alınamamıştı ve arkadaşlarıyla birlikte ölmüş olduğu sanılıyordu. Hentig aylar sonra yurduna döndüğünde, başarısız da olsa, cesur girişimlerinin bütün şerefini Niedermayer'in üstlendiğini gördü. İngilizler bile durumu böyle kabul ediyorlardı. Savaştan önce Meşhed'de birlikte bulunduğu Sir Percy Sykes, "Niedermayer'in görevi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ancak, cesareti ve girişimciliği şaşırtıcıydı," diye yazmaktadır. Hentig, Niedermayer'le arasına giren soğukluğu 1984'te doksan yedi yaşında ölene kadar içinde yaşattı. Niedermayer ise yaklaşık kırk yıl önce bir Sovyet cezaevinde ölmüştü. Hitler'in Doğu Politikası'nı eleştirdiği için Naziler tarafından hapsedilmiş, daha sonra da savaşın sonunda Ruslar'ın eline düşmüştü. Moskova'da Lubyanka cezaevinde KGB yetkilileri tarafından yapılan uzun bir sorgulamadan sonra, 1948'de Sovyet savaş suçluları kampında yirmi beş yıl hapse mahkum olmuştu. O Ağustos'ta, 63 yaşın-

dayken, hücresinin duvarına vurarak komşu hücredeki Alman doktoruna çok hasta olduğunu bildirmeye çalışırken öldü. Alman tarihçileri bugün bile Afgan serüvenindeki aksaklığın nedenini tartışmaktadırlar. Suçun büyük bir kısmı, heyetin başında hangi adamın olduğunu kesin bir şekilde açıklamış olan Alman Yüksek Komutanlığı'na aittir. Bu yapılmış olsaydı, girişimleriyle İngilizler'i bu kadar kaygılandıran bu iki cesur ve becerikli subayın adlarının küçük kıskançlıklarla lekelenmesine gerek kalmazdı.

Ancak, hikayemizde biraz fazla ileri gitmiş bulunuyoruz. Teğmen Wagner'in Herat'ta Niedermayer'den talimat beklemek üzere heyetle birlikte bırakıldığı hatırlanacaktır. Haftalar geçip de herhangi bir haber gelmeyince Niedermayer'in yakalandığı ya da öldüğü tahmin edilmişti. Wagner ile kalan beş arkadaşı her ne pahasına olursa olsun düşman hatlarını yarıp yurtlarına dönmeye karar verdiler. Heyetin gizli belgelerini ve şifrelerini kilitli bir çelik kasayla dost Afgan valisine emanet edip batıya doğru yola çıktılar. Afgan kılığında kordonun Rus kesiminden geçmeyi başardılar, ama düşman İranlılar'ın saldırısına uğradılar. Çıkan çatışmadan sadece Teğmen Wagner kaçabildi ve sonunda Türk topraklarına erişti. Heyetin diğer üyeleri ele geçirdiler ve çok kötü muamele gördükten sonra Ruslar'a teslim edildiler. Ruslar, İngilizler'e haber verince, İngilizler de tutsakları Hindistan'a götürmek üzere Hintli bir süvari birliği gönderdiler. Birliğin komutanı olan İngiliz subayı şöyle yazıyor: "Hava çok soğuk ve karlıydı. Tutsaklar elleri arkalarında bağlı olarak bir duvarın önünde duruyorlardı. Soğuktan ve korkudan mosmor kesilmişlerdi ve açlıktan bitkin durumdaydılar."

Rus muhafızları Moğol görünüşlüydüler: "...çekik gözlü vahşi bir çeteydi..." Almanlar onlardan ayrıldıklarına memnun görünüyorlardı.

Kabil'de kalmış olan Raca Mahendra Pratap ve Muhammed Bereketullah dışında, artık sadece Wassmuss serbestti. Ancak, çoğu İran bankalarından yağmalanmış altınları tükenmeye başlayınca Wassmuss'un İranlı yandaşlarının ateşi de soğumaya başlamıştı. Onun aşırı vaatlerinin, Berlin'deki Kayzer'le ve Kabil'deki Afganistan Emiri'yle hayali telsiz konuşmalarının aldatmaca olduğuna inanmaya başlamışlardı. Aylar geçtikçe taraftarlar birer ikişer kendisinden uzaklaştılar. Ama, elinde hala koz olarak İngiliz rehineler vardı. Ne var ki, farkında olmadan bunları da elinden kaçırmaya başlamıştı.

Wassmuss propaganda değerleri dışında rehineleri Hindistan'da tutulan Almanlar'ı kurtarmak için almıştı. Bütün yazışmalar kendisinin onayından geçmek şartıyla, O'Connor'un böyle bir anlaşmanın koşullarını belirtmesi için Buşir'deki İngilizler'e mektup yazmasına izin vermişti. Ancak, Wassmuss'un farkında olmadığı bir nokta vardı. Eski bir istihbarat subayı olan O'Connor, bu mektuplar aracılığıyla amirleriyle gizli bir haberleşme yolu bulmuştu. O'Connor bunun için, suda erittiği şap tozundan yaptığı görünmez mürekkebi kullanıyordu. Daha sonraları şunları söyleyecekti: "En büyük sorun, Buşir'deki dostlarımıza kendileriyle bu yolla haberleşeceğimizi bildirmekti."

Bunun için iki çözüm bulmuştu. İlk olarak küçük bir kağıt parçasına Mors koduyla niyetini anlatan kısa bir mesaj yazdı. Kalede çalışan Hintli bir marangozu, bunu Buşir'deki marangoz arkadaşına gönder-

diği takdirde büyük bir ödül alacağına ikna etti. Kağıt, marangozun rendesine açılan çok küçük bir deliğe yerleştirildi, delik tutkalla örtüldü. O'Connor, Wassmuss'a boş saatlerini geçirmek için İtalyanca öğrenmek istediğini bildirdi (Alman'ın bu dili bilmediğini biliyordu). Wassmuss'un izniyle, Buşir'de İtalyanca bildiğini bildiği bir kadından üç kitap istedi. İstediği kitaplar şunlardı: Rascaldate sul Fuoco, La Parte Bianca, Di Questa Lettera. Kendisinin uydurduğu bu kitap adları İngilizce'ye çevrildiğinde şunlar çıkıyordu: Bu mektubun... beyaz kısmını... ateş üzerinde ısıt." Wassmuss numarayı yutmuştu ve mektubunun gönderilmesine izin verdi.

O'Connor'un mesajlarından ikisi de Buşir'e varmış ve anlaşılmıştı; ondan sonra da gizli bir yazışma başladı. O'Connor bu yolla, kıyıdaki meslektaşlarına rehinelerin cesur bir kaçış planı hazırladıklarını bildirdi. Kendilerine, silahlı bir kurtarma ekibinin bekleyeceği bir noktaya ulaşmak için izlemeleri gereken yolu gösteren bir harita ulaştırıldı. O'Connor, "Huntley-Palmer karışık bisküvi kutusunun ortasında" bir pusula da gönderildiğini hatırlamaktadır. Ancak, rehinelerden bir kaçının sağlık durumu, silahlı süvariler tarafından kovalanırken, karanlıkta kırk elli kilometre yürümelerine elvermediği için plan iptal edildi.

O'Connor onları almadan gitmek konusunda şunları yazıyordu: "Yarı vahşi gardiyanlarımızın işkence etmeleri olasılığı karşısında onları bırakmaya gönlümüz razı olmadı." Zaten, Hint-Avrupa Telgraf Dairesi'nden Pettigrew kalp krizinden ölmüş ve kalenin dışına gömülmüştü. Bu tutsaklıklarının ilk günlerinde olmuştu. Buşir'den gelen silahlı bir dev-

riye kolu kaleye birkaç kilometre yaklaşmış ve karşılıklı ateş açılmıştı. O'Connor şöyle yazıyor: "Han ile adamları aşırı bir telaşa kapılıp, hepimizi derhal kurşuna dizilmek üzere avluya çıkardılar. Ama, İngiliz askerleri çekilince sakinleştiler ve Han da sonraları bizden özür diledi." Ancak Pettigrew'un kalbi bu heyecana dayanamamıştı.

Wassmuss'un haberi olduğu tek şek O'Connor'un gizli yazışması değildi. Buşir'deki İngilizler'le rehineleri koruyan Tangistanlılar arasında da Wassmuss'un bilmediği gizli görüşmeler yürütülmekteydi. İngilizler Wassmuss'un İngiliz tutsakları karşılığında, diğer teşviklerin yanı sıra on altı Tangistanlı tutukluyu serbest bırakmayı öneriyorlardı. Ayrıca, isyancılara kapattıkları kıyı yolunu açacaklar ve böylece ikmal yapmalarını sağlamış olacaklardı. O'Connor, Tangistanlı reisin rehinelere karşı tutumunun yumuşadığını fark etmeye başlamıştı. "Zaman ilerleyip de Almanya'dan yardım gelmeyince ve Buşir'deki askerlerimiz kendileri için sürekli bir tehdit oluşturmaya devam ettikçe, yanlış ata oynadıklarını anlamaya başladılar," diye yazıyor O'Connor. Han tutsaklara ayrıcalıklar tanımaya başladı. Egzersiz yapmalarına ve Buşir'den gelen gazeteleri okumalarına izin verildi. Savaş konusunda tek kaynak olduğu için, gazeteleri önce Wassmuss okumaktaydı. Rehinelere kalenin çevresindeki sulama kanallarında haftada bir yıkanma izni de verilmişti.

Sonunda 1916 yazında, pazarlıklar sona erdi ve İngilizler'le Tangistanlılar arasında rehine değişimi kararlaştırıldı. Wassmuss'un bütün itirazlarına karşın anlaşmada Almanlar yoktu. Değiş tokuş 10 Ağustos'ta yapılacak, her iki taraf da tutsaklarını ön-

ceden kararlaştırılmış bir noktaya getirecekti. O'Connor ile arkadaşları Tangistanlı eskortlarıyla birlikte kaleden çıkarlarken Wassmuss da bir süre kendilerine eşlik etti. O'Connor şöyle yazıyor: "Bir süre benim yanımda yürüyerek, bize karşı tutumunu anlattı ve serbest bırakılmamızın planlarına ciddi bir darbe indirdiğini söyledi." Wassmuss'a kötü duygular beslemek için her türlü nedeni olan O'Connor - daha sonra Albay Sir Frederick O'Connor- bu yapayalnız Alman'a gizli bir sempati duyduğunu saklamamıştır. "Yaşamı çok sıkıntılı ve sürekli tehlikeler içinde geçmiş olmalı," diye yazıyor. "Yerliler gibi çok basit bir yaşantısı vardı, onların yiyeceklerini paylaşır, ülke içinde sürekli dolaşır, aşiretleri ziyaret ederdi. Bütün bunları yaparken de o hilekar ve fanatik insanların merhametine kalmıştı."

Randevu yerine yaklaşınca iki grup kararlaştırıldığı üzere beş yüz metre arayla durdular. O'Connor olayı şöyle anlatıyor: "Ondan sonra her iki taraftan birer temsilci, değiş tokuştan önce gelip gerçek tutsak sayısını saptadı, biz de onların dönmelerini beklerken muhafızlarımızla sohbet ettik." İşler tam yolunda giderken, beklenmedik bir şey oldu. Adı üzerindeki bir yanlış anlaşılma nedeniyle, Tangistanlı tutuklulardan birinin eksik olduğu ortaya çıkmıştı. "Bu haber yayılınca büyük bir heyecan fırtınası koptu, aşiretler oradan oraya koşuşuyorlar, İngilizler'in hainliklerini ilan ediyorlar, hepimizi öldüreceklerini söylüyorlardı."

Tangistanlı aşiret reisi adamlarını yatıştırınca, en üst düzeydeki İngiliz rehinesi olarak O'Connor'un, eksik kişi bulunup değiştirilmek üzere Buşir'e getirilene kadar kaleye geri dönmesi kararlaştırıldı. "Ta-

bii, artık koşullar çok farklıydı," diyor O'Connor. "Han artık kendimi tutuklu olarak değil, konuk olarak görmemi söyledi." Sonunda, O'Connor dokuz aydan fazla rehin tutulduktan sonra bir kere daha kıyıya doğru yola çıktı. "Han da birkaç kilometre kadar atıyla bana eşlik etti ve sonra vedalaştık," diye yazıyor. O akşam gün batarken Buşir'e giren O'Connor, büyük bir törenle karşılandı.

Wassmuss savaşın sonuna kadar İran'da kalacak ve aşiretleri İngiliz hedeflerine saldırtmak için boşuna uğraşacaktı. Savaşın sonunda İranlı yetkililer kendisini yakalayıp Tahran'daki İngiliz makamlarına teslim ettiler. Oradan kaçtı, ama kısa bir süre sonra yakalandı. Lord Curzon ile diğerleri onun savaş suçlusu olarak yargılanmasını istedilerse de, sonunda Almanya'ya dönmesine izin verildi. Wassmuss yıllar sonra, savaşı aralarında geçirdiği saf Tangistanlı aşiretleri sömürüp kandırdığı inancıyla bir türlü rahat edemeyerek, onlara modern tarım yöntemlerini öğretip yaşamlarını biraz olsun düzeltebilmek için aralarına döndü. Ancak, bu deneyim başarılı olmadı ve Wassmuss yeniden Almanya'ya gitti. Çok geçmeden de beş parasız, dostsuz ve düşkırıklığı içinde öldü. Henüz 51 yaşındaydı ve başarısızlığının bedelini çoktan ödemişti.

1916 yazında Wassmuss hikayesinde son bir olay daha yaşandı. Onun İngilizler'e karşı kampanyayı başlatmak için güney İran'a ilk gittiğinde İngiliz yanlısı aşiretlerce yakalandığı hatırlanacaktır. Wassmuss onların elinden çölde yalınayak ayakla kaçmış, ancak bütün eşyalarını ve belgelerini arkasında bırakmak zorunda kalmıştı. Bunlar Londra'ya gönderildi, Hindistan Dairesi'nin bodrumuna atıldı ve orada

unutuldu. Ancak, bu durum İngiltere'nin savaş dönemi Deniz İstihbaratı Müdürü Amiral Sir Reginald Hall'un kulağına gitmişti. Hall sezgilerine dayanarak Wassmuss'un bütün eşyalarının kendisine getirilmesini emretti ve aradığını buldu: Almanlar'ın savaş zamanı diplomatik şifre kitabı.

Bu büyük bir başarıydı ve Wassmuss'un kayıp eşyalarını bulmak için neden o kadar çabaladığını açıklıyordu. Ancak, Amiral Hall'un bu büyük keşfine henüz aylar vardı. Bu arada, yeni bir gelişme Müslüman dünyasının sadakatını ortasından ikiye bölmüş, Berlin ile İstanbul'un İslam'ın öfkesini İtilaf Devletleri'ne yöneltme umutlarını tümüyle suya düşürmüştü.

Mekke Büyük Şerifi ve İslamiyet'in Kutsal Yerlerinin Koruyucusu, 10 Haziran 1916'da, sarayının penceresinden tüfeğini uzatarak karşıdaki Türk kışlasına doğru bir el ateş etti. Bu, Osmanlı Sultanı'nın yönetimine karşı Arap İsyanı'nın başladığının çoktandır beklenen işaretiydi.

Bölüm-15

Akıntı Tersine Dönüyor

Dört yüz yıllık Türk işgalini sona erdirmeyi hedefleyen Arap İsyanı büyük umutlarla başlamıştı. Hz. Muhammed'in ailesinden olan Mekke Büyük Şerifi Emir Hüseyin ayaklanmayı büyük bir gizlilik içinde 1916 Ağustosu için hazırlamıştı. Ancak, Türkler'in durumu haber almalarından ve cihada katılmayı reddedip Sultan'a karşı İngilizler'le komplo kurduğu için kendisini tahtından indireceklerinden korktuğundan, iki ay öne almıştı. O sırada, içinde önemli bir Alman heyeti de olan güçlü bir Türk birliğinin Mekke'ye doğru yola çıktığı öğrenildi. Türkler kendilerine karşı komplo kurduklarından kuşkulandıkları bazı Arap milliyetçilerini şimdiden asmışlardı. Emir Hüseyin'in kendi güvenliğine ilişkin korkularının yanı sıra İngilizler de, bir Türk-Alman gücünün kendilerinin Aden'deki önemli kömür istasyonlarını tehdit edeceği ve aynı zaman-

da Doğu Afrika'da, o sırada mücadele etmekte oldukları Alman birlikleriyle stratejik bağlar kurabileceğine inanıyorlardı.

Emir Hüseyin, İngilizler'e, 10.000 Arap askerinin -ki, bu Sultan'ın cephedeki güçlerinin üçte biriydi- isyanı duyduklarında ordudan kaçıp kendi bayrağı altına toplanacaklarından emin olduğunu da söylemişti. Hüseyin'in kötü eğitimli başıbozuk ordusu Mekke'yi ele geçireceğinden ve Büyük Şerif'i asacağından korkuluyordu. Araplar iyi gerilla savaşçıları olmalarına karşın, havadan bombalanmaktan ya da yerden topçu ateşine tutulmaktan korkmaktaydılar. Arap İsyanı birkaç hafta sonra çöküşe çok yaklaşmıştı. İngilizler durumu kurtarmak için, Hüseyin'e savaş sonrası vaatlerden ve moral destekten daha fazla bir şeyler ermek zorunda olduklarını anlamışlardı.

Bu noktada titizlikle seçilmiş bir avuç İngiliz subayı, aralarında daha sonra Seven Pillars of Wisdom'u yazarak hem kendisini hem de Arap İsyanı'nı ölümsüzleştirecek olan T.E. Lawrence de vardı, Kahire'deki askeri istihbarat tarafından Emir Hüseyin'in birliklerine gönderildi. Eğer, Türkler için ciddi bir tehdit oluşturmak isteniyorsa, ayaklanmanın en çok deneyimli liderliğe, uzman danışmanlığa ve Kahire karargahı ile sürekli bağlantıya ihtiyaç duyduğu anlaşılmıştı. En önemli önceliklerden biri, Türkler'in Hicaz Demiryolu aracılığıyla, kuşatma altındaki Medine'ye asker, top ve diğer ikmal malzemesi getirmelerini önlemekti. Daha sekiz yıl önce Alman denetiminde tamamlanmış olan demiryolunun amacı Mekke ve Medine'ye hacı taşımaksa da, Türkiye'nin stratejik ihtiyaçları da gözönüne alın-

mıştı. Ellerinde modern patlayıcılar olmayan ve bunları kullanmasını bile bilmeyen Araplar, makineli tüfek ve piyade askerleriyle korunan trenlere ancak vurkaç saldırıları yapabiliyorlardı.

Lawrence ile arkadaşları, bu eksikliği hemen giderip, askeri trenleri, köprüleri ve tren istasyonlarını havaya uçurmaya ve bu yeni sanatı Araplar'a öğretmeye başladılar. Aynı dönemde, Müslüman Mısır topçuları (kafir İngilizler'in kutsal yerlere bu kadar yaklaşmalarına izin verilemezdi) Kraliyet Donanması tarafından Kızıldeniz kıyılarına çıkarıldılar ve gemilerin topları da Türk mevzilerini bombardıman etmeye katıldı. Daha sonra düşmana ve ikmal yollarına İngiliz uçakları tarafından taciz ateşi açıldı. Arap birliklerindeki İngiliz subaylarla Kahire arasındaki bağlantıyı Kraliyet Donanması sağlıyordu. Gerek bunlar ve gerek diğer yardımlar sayesinde yeniden ivme kazanan Arap İsyanı hac demiryolunu izleyerek kuzeye Akabe'ye ve sonunda Şam'a ulaştı. Ancak, İngiltere'nin Arap İsyanı'nın koruyuculuğunu üstlenmesinden herkes hoşnut değildi. Başlıca itiraz edenler Londra'daki Hindistan Bakanlığı yetkilileri ve Delhi'ydi. Türkler'e karşı kışkırtılan bu ayaklanma başarılı olduğu takdirde, Hindistan'daki huzursuz Müslüman ve Hindu nüfusun da İngiliz yönetimine karşı benzer duygular besleyeceğinden korkuluyordu.

Araplar, bağımsızlık savaşı yaptıklarını sanıyorlarsa çok şaşıracaklardı. Bildiğimiz gibi, İtilaf Devletleri Türkiye'nin yenilgisi halinde Osmanlı topraklarının aralarında nasıl paylaşılacağı konusunda gizli bir anlaşmaya varmışlardı. İstanbul Ruslar'a verilirken, Arap topraklarının en gözde parçaları, diğer iki

galip olan İngiltere ve Fransa arasında paylaşılacaktı. İngilizler Bağdat ve Basra dahil, Irak'ın büyük bir bölümünü, Ürdün'ü ve kuzey Filistin'i alacaklardı. Fransızlar'a da, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak, Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul verilecekti. Anlaşmada 'bağımsız bir Arap Devleti ya da bir Arap devletleri konfederasyonu' kurulmasından pek kapalı bir şekilde söz edilmekteydi. Bunun kesin olarak ne biçim alacağı, İngiliz ve Fransız etki alanlarına bölünüp bölünmeyeceği belirtilmiş değildi.

Hepsi bu kadarla da kalmıyordu. Çok geçmeden, ganimetlerin paylaşımı konusunda bir söz daha verildi. Yahudiler'in, Birleşik Devletler'deki finans gücüne, bilimsel beceresine ve politik desteğine göz diken İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour ileri gelen İngiliz Siyonisti Lord Rothschild'e bir mektup yazarak, 'varolan Yahudi-dışı toplulukların' yani Araplar'ın hakları konusunda güvence verildiği takdirde, savaştan sonra Filistin'de bir Yahudi milli yurdu kurulmasını hükümetinin destekleyeceğini bildirdi. Arap İsyanı liderleri bunu bilmiyorlar, sadece Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Henry Mac Mahon'un, İstanbul'un ilan ettiği cihad yerine kendi davalarına katılma koşuluyla İtilaf Devletleri adına verdikleri söze güveniyorlardı.

Bütün dünyanın bildiği gibi, bu çatışan vaatler çok geçmeden soruna dönüşecek, bunların kanlı ve acı sonuçları bizleri günümüzde bile kovalayacaktır. Gerçek; Bolşevikler Rusya'da iktidarı ele geçirip Çarlık'ın diplomatik arşivlerini açtıkları zaman ortaya çıktı. Arşivlerde, Müttefikler arasındaki bir dizi gizli anlaşma ve bu arada Arap topraklarının bölünmesi için İngiliz-Fransız planı bulunuyordu. Ruslar,

Çarlık hükümetinin yaptığı anlaşmaları reddederek ve bunları hemen yayınlayarak İtilaf Devletleri'ni güç duruma düşürdüler. Türkler, İngiliz ve Fransızlar'ın bu ihanetinden yararlanarak anlaşmaları Araplar'a gösterdiler. Ancak geç kalınmıştı: General Allenby'nin sağ kanadında yer alan muzaffer Araplar, yeni başkentleri olarak hayal ettikleri Şam'a girmek üzereydiler. Arap İsyanı ve mutsuzluk getiren savaş sonrası sonuçları hem burada anlatılmayacak kadar iyi bilinmektedir, hem de bu hikayenin parçası değildir. Bizi ilgilendiren, İstanbul'un güneyinde değil, daha doğusunda cereyan eden aynı derecede önemli olaylardır. Arap İsyanı'nın başlamasından bir ay kadar sonra, Türkler ve Almanlar, Asya'da bir cihad başlatmak için sonuncu ve en büyük fırsatlarını kaçırmışlardır.

* * *

Niedermayer-Hentig heyetinin Kabil'den ayrılmasından iki ay sonra Orta Asya'da Rus yönetimine karşı aniden bir dizi ayaklanma başladı. Bundan sonraki altı ay içinde, Ruslar, yüz yıl önce bölgenin tümünü ele geçirdikleri zamankinden daha fazla kayıp verdiler. Mollaların cihad çağrısı yapmalarına ve Türk ajanların Müslüman halkın arasında çalıştıklarına dair haberlere karşın, bu ayaklanmaların belirli korku ve şikayetlerden doğan kendiliğinden hareketler olduğu görülmektedir. Ancak, Almanlar 600 kilometre kuzeydeki Rus Türkistanı'nda neler olduğunu bilmiş olsalardı, herhalde umutsuz bir halde yurtlarına dönecek yerde, hemen işin başına geçmek üzere oraya koşarlardı. Bu Afganistan'da yakmayı

başaramadıkları kıvılcım olabilir, ustaca yönetildiği takdirde Müslüman Asya'nın büyük bir kısmını saracak bir yangına dönüştürülebilirdi. Ancak, kargaşalık haberi, Amu Derya Nehri'ni aşıp da Kabil'e ulaştığında, Almanlar artık bunları duyamayacak kadar uzaktaydılar.

Kargaşanın nedeni askere alınma konusuydu. Orta Asya'nın yerli halkı o güne kadar askere alınmazdı. Ancak, 1916 başlarında, gerek Doğu Cephesi'nde gerekse Türkiye'de uğradıkları ağır kayıplar nedeniyle Ruslar, Müslüman halktan asker olmasa bile savunma işlerinde kullanılmak üzere işçi sağlamalarını istedi. Böylece, Rus askerleri hiç olmazsa savaş dışı işlerde kullanılmayacaklardı. Bu politika değişikliğine neden olarak Çar'ın Avrupalı uyruklarının, ülkelerini savunmak için hiçbir fedakarlıkta bulunmayan insanları korumak üzere kanlarını dökmekte oldukları iddiası ileri sürülüyordu.

St. Petersburg'da Müslümanlar'ın yaş gruplarına göre silah altına alınmalarının akıllıca bir davranış olmayacağı düşünülüyordu. Bunun nedeni, hem gençlerde savaşa çağırıldıkları korkusunu uyandırmamaktı, hem de Orta Asya'da doğum kayıtlarının tutulmuyor olmasıydı. Her köy ve kasabaya bir kota verilmiş ve uygun gördüklerini seçme işi mollalarla köy büyüklerine bırakılmıştı. Böylece, karışıklık çıkmasının önleneceği ve Rus olmayan 3 milyonu aşkın nüfus arasından 250.000 kişilik bir işgücü yaratılacağı umulmaktaydı. Bu nedenle, her bölgede listeler hazırlamak üzere yerel Müslüman yetkililerden küçük seferberlik ekipleri kurulmuş, her köy ve kasaba için kotalar hazırlanmıştı.

Ancak, bu kotalar sadece nüfus sayısına dayan-

mamaktaydı. Hem yerel ekonomi ve hem de savaş için çok gerekli olan Türkistan'ın büyük pamuk ürününün kaldırılması da gözönünde bulundurulmalıydı. Pamuk üreten bölgelerde askere alınacakların sayısı, pamuk üretmeyen bölgelere göre daha az tutulmuştu. Ancak buna karşın, pek çok küçük çiftçi için harman zamanı bir tek oğulun ya da işçinin eksikliği felaket demekti, Üstelik, yiyecek fiyatları başını almış giderken hükümet pamuk fiyatını yapay olarak düşük bir fiyatta dondurmuştu. Seferberliğe çağrılan aileler arasında tek öfke nedeni bu değildi. Zengin ailelerin, listeleri hazırlamakla görevli heyetlere rüşvet vererek oğullarını askerlikten kurtardıkları haberleri yayılmaya başlamıştı. Gerçekten de, daha sonra yapılan soruşturmada bu uygulamanın çok yaygın olduğu anlaşılmıştı. Gençlerin bir kere köy ve kasabalarından ayrıldıktan sonra nasıl kullanılacakları konusunda korkular da vardı. Rus askeri terimlerini yerel TÜrk dillerine çevirme güçlüğü yüzünden, bunların herhangi bir askeri eğitim görmeden cepheye ya da savaş alanında düşman ateşi altında siper kazmaya gönderilecekleri hakkında söylentiler yayılmaya başlamıştı.

Seferberlik planının ilk resmi açıklaması Müslüman halk tarafından sessizlikle karşılandı. Ancak, Rus yetkililer çok geçmeden kendilerine karşı giderek gelişen bir huzursuzluk ve düşmanlık hissetmeye başladılar. Taşkent'teki bir Rus albayı, 18 Temmuz'daki dini bayramda bir Müslüman ayaklanması olacağı haberini aldığını bildirdi. Bazı Müslüman aileler bile telaşa kapılmaya başlamışlardı. Albay şöyle diyor: "Taşkent ve Semerkand'ın zengin aileleri kentten uzaklaşmaya ve en değerli mallarını sakla-

maya başlamışlardı." Ruslar'a erişen diğer bir haber de, gizli yerli temsilcilerin dindaşlarından yardım aramak üzere güneye Afganistan'a gönderilmiş olmalarıydı. Zamanın gizli polis raporları, dış kışkırtıcılarının Çar'ın Müslüman uyrukları arasında karışıklık çıkarmaya çalıştıkları yolunda haberlerle doludur. Ruslar'da Orta Asya'ya yabancı müdahalesi korkusu, Büyük Oyun yıllarında İngilizler'le başlamış ve 1890'larda İstanbul'dan yayılan Pan-Türkist görüşlerle büyümüştü. Berlin ve İstanbul'da hazırlanmış cihad broşürlerinden bazılarının Amu Derya'nın öteki yanına erişmiş olması da mümkündür. Ruslar'ın eline geçen bir broşürde şunlar yazıyordu: "Kendimizi kafir yönetiminden kurtarmamızın zamanı geldi artık. Halife'nin güçlü müttefikleri vardır. Bu savaşı Allah Müslümanlar'a özgürlüklerini vermek için göndermiştir. Bu nedenle cihada katılmayan Allah'ın düşmanıdır. Kafirlere karşı şimdi silah kullanmazsak asla özgür olamayız."

İlk karışıklık 4 Temmuz'da patlak verdi: Öfkeli bir kalabalık Semerkand'ın doğusundaki bir kasaba karakolunu taşlayarak silahlara el koyma girişiminde bulundu. Halktan otuz kişi öldürülüp yaralandıktan sonra kalabalık dağıtıldı. Ancak, Semerkand bölgesinde haber köyden köye yayıldıkça şiddet hareketleri sıklaştı ve büyüdü. Kurbanlar arasında seferberlik listelerini hazırlayan yerli memurlar da vardı; bunlar ya öldürüldüler ya kaçmak zorunda bırakıldılar. Türkistan'ın diğer yerlerinde başlayan benzer olaylarda kalabalığın nefreti yine Ruslar'ın isteklerini yerine getiren memurlara yönelikti. Bazı kabalarda cihad çağrısı yapılması istendi.

Bölgenin askeri ve idari merkezi Taşkent'te, er-

keklerinin çoğunu savaşa gönderen Rus topluluklarının ciddi bir tehdit altında olduğunu göre yetkililer, Türkistan'ın tümünde sıkıyönetim ilan ettiler. Ayaklanmanın büyük bir ihtilale ya da cihada dönüşmeden bastırılması için başlıca olay yerlerine Kazak birlikleri gönderildi. İsyancılar bunların gelmesini geciktirmek için Taşkent'le telgraf bağlantılarını kesip demiryollarını söktüler. Ancak, bu liderleri ya da genel bir harekat planları olmayan ve ilkel silahlara sahip bu insanlar, acımasız Kazaklar'a karşı koyacak güçte değildiler. Niedermayer ile Hentig gizli enerjilerini Afganistan yerine Türkistan'a yöneltebilselerdi durum çok farklı olabilirdi. Bellibaşlı merkezlerinde Müslüman direnişi hızla ve acımasızca bastırıldı.

Ruslar bununla yetinmeyerek nankör Müslümanlar'a asla unutamayacakları bir ders vermeyi kararlaştırdılar. Kazaklar'ın intikam saldırılarından kaçmayı başarabilen biri, daha sonra bir Sovyet soruşturma heyetine şunları anlatmıştır: "Rus komutanı, askerlerine ateş edip ortalığı yakma emri verdi. Askerler köyleri bastılar, önlerine çıkanı öldürdüler, kadınların ırzına geçtiler. Evlerimizi ve tarlalarımızı ateşe verip topladığımız ürünü götürdüler." Türkistan Genel Valisi 20 Ağustos'ta karışıklığın yoğun olduğu bölgeleri ziyaret etti. Mollaları ve köy büyüklerini toplayarak, "Hepiniz asılmayı hak ettiniz, ama başkalarına örnek olmanız için canınızı bağışlıyoruz," dedi. Müslümanlar seferberliğe daha fazla direnmenin anlamsız olduğunu anladılar ve durumu kabullendiler; ancak Ruslar da pamuk ürünü kaldırılana kadar uygulamayı erteledi. Sonunda, askere alınanların ilk grubu 18 Eylül'de trenle Taş-

kent'ten Avrupa Rusyası'na gönderildi. Bir ay içinde otuz altı tren dolusu insan gönderilecekti.

Çar'ın Orta Asya topraklarının uzak köşelerinde karışıklıklar sona ermiş değildi. Kuzeyde ve doğuda, büyük ölçüde göçer olan Kazaklar ve Kırgızlar arasında ayaklanmalar diğer yerlerdeki gibi başlamıştı. Ancak, bunlara erişebilecek asker olmadığından olaylar daha uzun sürdü ve daha şiddetli oldu. Taşkent ve diğer garnizon kentlerinden yardım birlikleri gönderilene kadar, buralardaki Ruslar kendi milis güçlerini kurmak zorunda kaldılar. Bunlardan bir kısmı Avrupalı köylü çiftçilerdi ve bunlar karışıklıkları Tanrı'nın bir nimeti olarak görüyorlardı. Böylece yüzlerce yıldır sahip oldukları verimli tarım arazisinden Müslümanlar'ı sürüp atabileceklerdi. Daha iyi silahlanıp örgütlenmiş Ruslar'ın saldırısına uğrayan binlerce Kazak ve Kırgız, canlarını kurtarmak için hayvanlarını, kimi zaman da çocuklarını ve yaşlılarını bırakarak kaçtılar.

Ağustos ortalarında orta kesimleri sindirmiş olan ilk Rus birlikleri Kazak ve Kırgız bölgelerine geldiler. Ruslar'ın 'ne kadar sert vurursan o kadar uzun süre sinerler' sömürge felsefesine uygun olarak bir kıyım daha yapıldı. Aralık sonlarında direnişin son kıvılcımları da söndürülmüştü. Başka yerlerde olduğu gibi Kazaklar ve Kırgızlar da askere alınmayı uysallıkla kabul ettiler. Türkistan'ın tümünde yaklaşık 4000 Rus siville 200 memur ve asker ölmüştü. Ölen Müslüman sayısı asla bilinemeyecekse de, bunun on binleri bulduğu düşünülmektedir. Kazaklar ve Kırgızlar kıyımdan kurtulmak için toplu halde dağları aşarak Çin Türkistanı'na kaçtılar. Bunların çoğu yolda soğuktan ve açlıktan, bir kısmı da geri dönmeye

çalışırlarken öldüler. Bir Sovyet uzmanı, Rus orta Asyası'ndaki Müslüman nüfusun savaş yıllarında ve özellikle 1916 olayları sonunda bir milyon eksildiğini hesaplamıştır.

Ayaklanmaların Müslüman halka çektirdiği onca acıya karşın, St. Petersburg'daki yetkililer elebaşı olarak gördükleri herkesi cezalandırmaya kararlıydılar. Bir dizi yargılama başladı. 300 Müslüman ölüme, çok daha fazlası da hapse veya sürgüne mahkum edildi. Yine de, bir uzlaşmaya gitmek için, ellisi dışında bütün ölüm cezalarını yaşam boyu hapse çevirdiler ve diğer cezaları da hafiflettiler. Ruslar dahil yolsuzluk yapan memurlar cezalandırıldı, yeni ve daha adil yasalar getirildi. Artık vahim boyutlara ulaşmış olan kıtlık sorununu çözmek için Rusya'nın başka bölgelerinden büyük miktarlarda ucuz tahıl getirildi. Sovyet bilimadamları 1916 ayaklanmasının gerçek nedenlerini Marksist terimlerle açıklama çabasına giriştiler. Bu insanlar Rus aleyhtarı mıydılar, yoksa sadece Çar'a mı karşıydılar? Müslüman liderler sömürge zincirlerini mi kırmaya çalışıyorlardı, yoksa feodal gericiler iktidarı ellerine geçirmeye mi çalışmışlardı? Dış ülkeler Türkler, Almanlar veya diğer emperyalistler işe karışmışlar mıydı? Bu soruların yanıtları, Moskova'nın sömürgecilik konusundaki ideolojisine göre sık sık değişmiştir.

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Orta Asya bir süre sakin kaldıysa da, bu fazla uzun sürmedi. Rus İhtilali'nin başlamasıyla bir yıl geçmeden çok daha kanlı olaylar görülecekti ki, bunlar daha ilerde ele alınacaktır. Bu arada Batı Cephesi'ndeki durgunluk devam ediyordu. Yine de, savaşın gidişatı başka yerlerde İtilaf Devleleri'nin lehine dönmeye

başlamıştı.

* * *

Nisan ayında General Townshend'in Kut'ta Türkler'e teslim olmasından sonra Mezopotomya'daki İngiliz güçleri intikam hazırlıklarını sessizce sürdürmekteydiler. Townshend'in askerlerini Türkler'in merhametine terk etmek zorunda bırakan yanlışların tekrarlanmaması için çok çalışılıyordu. 1916 Aralığı'nda İngilizler yeniden Kut ve Bağdat'a doğru yürümeye başladıklarında, bu kere ellerinde talihsiz Townshend'inkinden çok daha güçlü bir ordu vardı. Aynı derecede önemli olan bir nokta da, ordunun başında, deneyimi Hindistan sınır harekatlarıyla sınırlı birinin değil, İngiliz Ordusu'nun belki de en büyük savaşçı generalinin bulunmasıydı. Sir Stanley Maude, Sudan'da, Boer Savaşı'nda, Gelibolu'da ve Batı Cephesi'nde savaşmıştı. Savaş Kabinesi hem İngilizler hem Türkler açısından bu harekatın çok önemli olduğunun farkındaydı. Ruslar'ın eline geçene kadar Erzurum adını pek az kişi duymuşsa da, hemen hemen herkes 'Binbir Geçe Masalları'nın Bağdat'ını bilirdi. Yaklaşık dört yüzyıllık bir Osmanlı yönetiminden sonra kent zaptedilebilirse, İngiltere'nin Doğu'daki prestiji artacak, Gelibolu ve Kut zaferlerinin sarhoşluğunu yaşayan düşman ise ağır bir yara alacaktı.

Bağdat'ın ele geçirilmesinin psikolojik değeri dışında, İtilâf Devletleri için çok önemli stratejik sonuçları olacaktı. Maude'un orduları kuzeybatı İran'daki Rus birlikleriyle birleşebilecekti. Bağdat ele geçtikten sonra İran'dan Afganistan'a giden yol-

lar tam olarak kapanacaktı. Bu da Hindistan'daki askerlerin başka cephelere kaydırılabilmesini sağlayacaktı. Ancak, Rus birlikleri Bağdat'ın ele geçirilmesinde rol alacaklarsa, Dicle'den yukarı çıkmakta olan Maude ile batıdan gelen Ruslar arasında sıkı bir bağlantı gerekliydi. Telgraflar dolaylı yollardan gönderildiği için bu kolay olmuyordu. Maude'un telgrafları Londra ve St. Petersburg üzerinden Rusya içlerine, Kafkaslar'a doğru yola çıkıyor ve ancak bunca yoldan sonra İran'a erişebiliyordu. Rusya'nın ihtilalin eşiğinde olmasının yarattığı huzursuzluk da çabasıydı. Manchester Guardian'dan Philips Price şöyle yazıyor: "1916 sonbahar ve kışında karanlık güçler Rusya üzerindeki baskılarını arttırmaktaydılar: Yönetenlerle yönetilenler arasındaki uçurum giderek genişliyordu. Artık tek soru şuydu: Patlama ne zaman olacak?"

General Maude, Dicle'den yukarı yürümeye başladığında bunların pek azını biliyordu. Askerlerinin sayısı Türkler'inkinin dört katı olmasına karşın ilk başlarda ilerlemesi pek ağır oldu. Düşman İngilizler'e karşı adım adım direniyordu. Her askerin bildiği gibi, yiğit Türk piyadesi savunmada müthiştir. İşte, şimdi bu asker iyi hazırlanmış mevzilerdeydi. Öyle ki, onu yerinden atmak için ilk üç ay içinde en az dört Victoria Haçı madalyası kazanılmıştı. Ancak, Maude'un üstün taktikleri ve sayı çokluğu etkisini göstermeye başladı. 24 Şubat 1917'de yapılan hava keşfinde Türkler'in Kut'tan çekilmeye başladıkları görüldü. Yine de artçıların şiddetli çarpışmaları sonunda, şehri savunanlardan çoğu İngilizler kente girmeden kaçmayı başardı. Townshend'in teslim oluşunun intikamı alınmıştı. Ancak, onun talihsiz Bağ-

dat seferinin tekrarından korkan Savaş Kabinesi, Maude'un da benzer bir tuzağa düşmesinden çekinerek, ilerleme emrini vermekte aşırı temkinli davranmaktaydı. Maude'un, karşısında dağınık bir ordu olduğu konusunda sürekli güvence vermesinden sonra buna razı oldular.

Kut'tan çıktıktan altı gün sonra 10 Mart'ta İngiliz öncüleri Bağdat üzerinde garip bir kızıllık gördüler. Çok geçmeden Türkler'in, tıpkı Townshend'in Kut'ta yaptığı gibi askeri değeri olabilecek her şeyi yaktıkları anlaşıldı. Asker ve silah sayısı düşmandan çok az olan Türk komutan Bağdat'ı terk etmeye karar vermişti. Bu arada, beklenmedik bir şekilde şans Türkler'den yana döndü. Maude'un askerleri çarpışarak kente beş kilometre kadar yaklaştıklarında, ani bir kum fırtınası karşısında durmak zorunda kaldılar. Bu peri masalı kentinde, sanki şişeden çıkan bir cin, kenti savunanların kaçmalarına yardım etmişti.

Harekat resmi İngiliz kaynaklarında şöyle anlatılmaktadır: "Dicle Ordusu"nun tümü Bağdat'a erişmek için sabırsızlanıyordu. Birkaç gündür kent gözlerinin önündeydi ve subaylar kente ilk giren olmaya hevesli askerlerini güçlükle durdurabiliyorlardı." Beklenen an artık gelmişti. 11 Mart sabahı Black Watch'un eteklikli askerleri, henüz tamamlanmamış olan Berlin-Bağdat demiryolu garına girdiler ve kentin boş göründüğünü bildirdiler. Diğer birlikler de bu haberi doğruladı ve öğle saatinde kalede İngiliz bayrağı dalgalanmaya başladı. Resmi İngiliz kaynaklarına göre, bu Bağdat'ın uzun ve kanlı tarihindeki otuzuncu düşüşüydü. Böylece, General Maude'un adı Nabukadnezar, Büyük İskender, Kirus ve Harun

Reşid'in olduğu listeye eklendi.

Bağdat'ın ele geçmesi İngilizler için görkemli bir zafer, savaş yorgunu kamuoyu için tam bir dopingdi. Ancak, egzotik ve romantik bir Bağdat hayali kuran askerler düşkırıklığına uğramışlardı. Resmi kaynaklar şöyle yazıyor: "Uzaktan özellikle sabahın ilk ya da akşamın son ışıkları altında, palmiye ve portakal bahçeleriyle çevrili, parıltılı mavi ve altın renkli kubbeleri ve minareleriyle çok gösterişli bir kenttir." Ancak yakından bakış, bu hayalleri kısa zamanda suya düşürdü. Her tarafta çürüyen insan cesetleri ve hayvan leşleri vardı. Sokaklarda yüzlerce aç ve hastalıklı köpek koşuşuyordu. Kerpiç evlerin arasındaki daracık yollarda çöp yığınları vardı. Türkler gider gitmez Arap ve Kürt soyguncuların istilasına uğrayan dükkanlar kapalıydı. Binaların büyük bir kısmı yanıyordu. Berlin'le doğrudan doğruya bağlantılı yeni ve çok güçlü Alman telsiz istasyonu, kent düşmeden kısa bir süre öne havaya uçurulmuştu.

Maude askerlerinden daha büyük bir düşkırıklığı içindedi. Kaçan Türkler'in, kendi askerleri ile Rus birlikleri arasında ezileceklerini ummuştu. Ancak Ruslar'dan haber yoktu. Türkler, Musul'a kaçmışlardı ve herhalde orada yeniden toparlanacaklardı. Eğer, düşünüldüğü gibi yok edilmiş olsalardı, bir daha Bağdat için bir tehdit oluşturamayacaklardı. Bu durumda da, Maude'un kuvvetlerinden bir kısmı başka bir alana kaydırılacak ve belki de savaşın sonunun gelmesini kolaylaştıracaktı. Ancak Maude, Londra'ya, tüm ordusunu elinde tutup kenti tekrar ele geçirmelerini önlemek için Türkler'i kuzeye doğru kovalamak zorunda olduğunu bildirdi.

Osmanlı işgalinde bu kadar yıldan sonra Bağ-

dat'ın kaybı, Enver Paşa'nın daha önceki Gelibolu ve Kut zaferlerinden sonra epey kabarmış olan gururuna indirilen acı bir darbe oldu. Paşa, Bağdat'ın düştüğünü duyunca, ne pahasına olursa olsun, yeniden ele geçirilmesi için emir vererek, büyük bir ordu toplamaya girişti. Ancak, bu ordu başka yerde kullanılacaktı. Bağdat'ın İngilizler'in eline geçmesi Alman planlarına da büyük bir darbe indirmişti. Alman Genelkurmay Başkanı Feldmareşal von Hindenburg savaş anılarında bu kaybın 'pek çok Alman düşünü yıktığını' yazar. Drang nach Osten umutlu bir şekilde başlamıştı. Savaşın ilk iki yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan, ülkelerini Osmanlı İmparatorluğu'na ve onun ötesindeki dünyaya doğrudan doğruya bağlayan geniş bir koridor elde etmişlerdi. Bunun içinde fethettikleri Polonya, Sırbistan ve Romanya'nın büyük bir kısmıyla, sonunda kaderini onlarınkine bağlamış Bulgaristan vardı.

Batıdan doğuya uzanan bu 3600 kilometrelik büyük stratejik koridor boyunca (ve İngiliz donanma topçusunun menzili dışında) Berlin-Bağdat demiryolu bulunuyordu. Bu büyük proje, dünyanın gözünde Alman İmparatoru'nun Doğu'daki emellerinin simgesi ve bunların gerçekleşmesinin başlıca aracı olmuştu. Bağdat düştüğü sırada, demiryolunun tamamlanması için güneydoğu Türkiye'nin dağlarında açılacak birkaç tünel kalmıştı. Bu nedenle, kentin düştüğü haberi, Kayzer'in gururu için olduğu kadar umutları için de yıkıcı bir darbe oldu. Demiryolunun o çok değerli terminali dünyanın gözleri önünde Doğu'daki tekelini kırmaya kararlı olduğu düşmanın eline geçmişti. Ancak, bahar sona ermeden daha kötü haberler de alınacaktı.

İtilaf Devletleri, artık bu durumda savaşı kazanamayacaklarını anlamışlardı. Batı Cephesi'ndeki kanlı durgunluk devam ederken sonunda barış masasına oturmak zorunda kalacaklardı ki, bu da Almanya'ya çok ihtiyaç duyduğu soluk alma fırsatını sağlayabilirdi. Dengeyi lehlerine çevirecek bir tek şey kalmıştı: O geniş insan gücü, serveti ve diğer kaynaklarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi. Ancak ne Başkan Wilson, ne de Amerikan halkı, İngiltere ile müttefiklerine yiyecek ve cephane yardımı yapmış olmalarına karşın, savaşmak için istekli görünmemişlerdi. Almanya 1915 Şubatı'nda bu denizaşırı yardımı kesmek için İtilaf Devletleri'nin ticaret filosuna karşı topyekün bir denizaltı savaşı başlatmaya karar verdi. O Mayıs ayında İngiliz transatlantiği Lusitania batırıldı, aralarında 114'ü Amerikalı olmak üzere 1198 kişi öldü. Wilson, Almanya'nın özür dilemesini, ölenlerin ailelerine tazminat ödenmesini istedi ve Berlin'den bir daha 'yolcu gemilerinin, kaçmadıkları ya da direnme göstermedikleri takdirde, uyarılmadan ve sivillerin yaşamlarını güvenceye alınmadan batırılmayacağı' konusunda söz aldı. Saldırı hedefleri bir süre daha dikkatle seçildiyse de, yeni Amerikan kayıpları yeni Amerikan uyarılarını ve yeni Alman vaatlerini getirdi.

Almanlar 1917 başlarında denizaltı ablukasının Amerika'nın İtilaf Devletleri ile ticaretini felce uğratmak gibi bir sonuç doğurmadığını görünce harekatlarını sıklaştırıp, Müttefik suları içinde, Amerikan gemileri de dahil, bulacakları bütün gemileri hedef almaya karar verdiler. Bunun Amerika'yı savaşa sokmak demek olduğunu biliyorlardı, ancak bundan önce İtilaf Devletleri'nin çabalarını baltalayacakları-

na inanıyorlardı. Alman Dışişleri Bakanı Arthur Zimmermann, "Bize kesintisiz iki aylık denizaltı savaşı olanağı tanınırsa, savaşı iki ayda sona erdirir, üç ay sonunda da barış yaparız," diyordu. Bu hesabı yanlış çıktığı takdirde, Amerikan müdahalesini denizaltı terörü sonuç verene kadar geciktirecek bir kozu daha vardı. Savaş ilan etmesi durumunda, Washington'un krizle kendi kapısının eşiğinde karşı karşıya gelmesini sağlayacaktı.

Almanlar'ın topyekün denizaltı savaşı kararlarını açıklamalarından kısa bir süre önce, 16 Ocak 1917'de Zimmermann, Washington ve Meksika sefirleri aracılığıyla gizli bir şifreli telgraf göndererek, Amerika savaş ilan ettiği takdirde Meksika Cumhurbaşkanı'nı Almanya saflarında savaşa katılmaya davet etti. Meksika ile Amerika'nın ilişkileri uzun zamandır çok kötüydü. Amerikalılar 1914'ten bu yana iki kez, Texas, New Mexico ve Arizona'nın kendilerine geri verilmesini isteyen Meksika'ya karşı cezalandırıcı operasyonlar düzenlemişlerdi. Meksika, Almanya'nın yanında savaşa girecek olursa, Zimmermann savaş sonrası barış anlaşmaları sırasında kayıp topraklarını geri almalarında yardımcı olacağını vaat etmişti. Telgrafta o zaman İtilaf Devletleri'nden biri olan Japonya'yı, taraf değiştirip Pasifik'te Amerika'ya saldırması için ikna etmek üzere Meksika'nın yardımı da isteniyordu.

Savaş sırasında iletişim sık sık kesildiğinden ve Almanya'nın kendi transatlantik bağlantısı koptuğundan, bu önemli telgraf üç ayrı yoldan gönderilmişti. Zimmermann'ın kullanmaya karar verdiği kanallardan biri de, Başkan Wilson'un, ona güvenip barış çabalarını hızlandırmak için kullanımına verdi-

ği ABD Dışişleri Bakanlığı'nın özel hattıydı. Telgraf şifreli olduğundan ve Amerikalılar o sırada başka devletlerin diplomatik yazışmalarını okumadıkları ve şifrelerini çözmediklerinden, Washington telgrafın içeriğinden haberdar olmadı. Ancak Zimmermann, bu konularda Amerikalılar'daha daha az dikkat gösteren İngiliz gizli servislerini hesaba katmamıştı.

Zimmermann mesajını Meksikalılar'a mümkün olduğu kadar çabuk iletme telaşıyla, Berlin'deki Amerikan Sefareti'nden gönderilen telgrafların kara hattıyla Kopenhag'a, oradan da denizaltı kablosuyla İngiltere üzerinden Birleşik Devletler'e gönderildiğini düşünmemişti. Bu nedenle de, bu yolla gönderilen bütün mesajların Amiral Hall'un istihbarat ajanlarının elinden geçtiğini bilmiyordu. Hall'un Wassmuss'un ele geçirilen eşyaları arasında bulunan Alman diplomatik şifresine sahip olduğu hatırlanacaktır. Hall, Almanlar'ın şifrenin bulunduğunun farkında olmadıklarını ve aynı şifreyi kullandıkların da saptamıştı. Wassmuss'un şifreyi kaybettiği konusunda Berlin'i neden uyarmadığı bilinmemektedir. Belki, Zimmermann'ın öfkesinden korkmuştu, belki de arkasında bıraktığı o çok sayıdaki propaganda broşürünün arasında bunun anlaşılmayacağını ya da bulunmayacağını düşünmüştü. Ancak, o sıralarda eşyalarını bulmak için çok uğraşmıştı ve bu tavrı oradaki İngilizler'i şaşırtmış ve Hall'u bunların arasında önemli bir şey olacağından kuşkulanmaya götürmüştü.

Çok duyarlı ve kesinlikle yasadışı bir eylem olan diplomatik telgrafları okuma işi, 40 Numaralı oda olarak bilinen, şifre çözücü özel bir ekibin bulundu-

ğu yerde yapılıyordu. Bunların ele geçirilen mesajları okumadaki inanılmaz becerilerinin, Almanlar'ın sürpriz bir saldırıda bulunmalarını önlediği iddia edilmekteydi. Zimmermann'ın telgrafı gönderdiğinin ertesi günü, yani 17 Ocak'ta, Hall'un şifre uzmanlarından ikisi metni ele aldılar. Bunlardan biri barış zamanında bir rahip olan William Montgomery, diğeri ise Nigel de Grey adlı genç bir yayıncıydı. Wassmuss'un şifre kitabının yardımıyla metnin genel havasını anladılar. Almanlar, o sırada ele geçirilmiş olan şifrenin az değişik bir türünü kullanıyorlardı. İki adam konunun politik önemini anlayınca hemen Hall'a haber verdiler. Hall, Alman ihanetinin bu kesin kanıtının Amerika'yı savaşa sokmak için gerekli şok olduğunu hemen anlamıştı. Sonradan anılan adıyla Zimmermann Telgrafı'nda hem Almanya'nın Meksika ve Japonya'yı kendi safına çekme komplosu yer alıyor, hem de Berlin'in denizaltı savaşını Amerikan gemilerine yöneltme kararı da açıklanıyordu. Telgraf bir dinamitti, ama Hall için ortada çok karmaşık bir de politik sorun vardı.

Amerikan kamuoyunda istenen etkiyi elde edebilmek için Washington'a Zimmermann'ın bu dalaveresinin kanıtlarının gösterilmesi gerekecekti. Dışişleri Bakanlığı bunun bir sahtekarlık olduğundan kuşkulanacak ve böylesine çok gizli bir telgrafın nasıl elde edildiğini öğrenmek isteyecekti. Bunu açıklamak İngilizler'in Amerikan sefaretleriyle Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalara el koyduklarını kabul etmek olacaktı. Hall'un kendi hükümeti bile 40 Numaralı Oda'da neler olup bittiğini kesin olarak bilmezdi. Telgrafın içeriği ne olursa olsun, Washington ile Londra arasında büyük bir tartışma çıkacağı

kesindi. Bunun İngiliz Amerikan ilişkilerinde yaratacağı güç durumdan kaçınmak için Hall telgrafın bir başka kopyasını ele geçirmek ve böylece sırrını açıklamaktan kurtulmak zorunda olduğunu biliyordu.

Hall içinde bulunduğu çıkmazdan nasıl kurtulacağını düşünerek, telgrafı kimseye söz etmeden iki hafta elinde tutarken, şifre çözücüleri de okuyamadıkları kısımlar üzerinde çalışmalarını sürdürdüler. Başkan Wilson'un çatışmaya karışmayacağı konusunda umutlarını belirtmeye devam etmesine karşın, şimdi denizaltı terörü başlamadan önce, Amerika'nın savaşa girmesi olasılığı neredeyse kesin olarak belirmişti. O zaman, Hall'un telgrafını ortaya çıkarması ya da en azından nasıl elde ettiğini açıklaması gerekmeyecekti. Ancak, dünya Amerika'nın ne yana atlayacağını görmeyi beklerken Hall, sorunun çözümünü bulmuştu. Yapılan gizli araştırmalarda, Washington'daki Alman sefirinin Zimmermann'ın şifreli telgrafını Mexico City'ye normal telgraf sistemiyle gönderebileceği ortaya çıkmıştı. Birleşik Devletler de Meksika da tarafsız ülkelerdi. Zimmermann'ın talimatının hızla yerine getirilmesi için bunun başka yolu da yoktu.

Hall bu durumda telgrafın bir kopyasının Mexico City'deki merkez postanesinde bulunabileceğini düşündü. Çoğu zaman olduğu gibi bu sezgisinde de haklı çıktı ve İngiliz sefiri her ne yolla elde ettiyse telgrafın kopyasını eline geçirdi. Hall bu telgrafın Wassmuss'un özgün şifresiyle yazılmış olduğunu gördü. Hiç kuşkusuz, Washington'daki Alman sefiri Meksika'daki meslektaşının yeni şifreye sahip olmadığını biliyor olmalıydı. Böylece, o güne kadar çözül-

memiş bölümler de açıklığa kavuştu ve Hall telgrafı Savaş Kabinesi'ndeki amirlerine gösterebildi.

Bu arada bunlar devam ederken iki gelişme daha olmuştu. Zimmermann'ın telgrafında belirttiği gibi, Berlin 31 Ocak'ta İtilaf Devletleri'ne ikmal malzemesi getiren Amerikan ve diğer tarafsız ülke şileplerine karşı ayrım gözetmeksizin denizaltı savaşına gireceğini bildirdi. Bunun sonucunda, ne yapacaklarını bilemeyen ve İngiltere'ye yönelmiş bulunan pek çok gemi, hükümetlerinden veya sahiplerinden yeni emirler gelene kadar en yakın limanlara sığındılar. Dolayısıyla, İngiltere ile müttefiklerinin çok ihtiyaç duydukları malzeme akışında kesilme değilse de, bir gecikme oldu. Başkan Wilson üç gün sonra Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti ve sefirler ülkelerine döndüler. Ancak, Wilson'un ne kendisinin ne de Amerikan halkının büyük bir çoğunluğunun istemediği bir savaşa girmeye hazır olduğunu belirten bir işaret henüz yoktu. Londra'daki Savaş Kabinesi, Amerikan halkını bu uyuşukluktan uyandırmak için tek yolun elindeki kozu kullanmak olduğuna karar verdi. Bu da, Başkan Wilson'a, Almanya'nın Amerika'ya karşı niyetlerini belirten kanıtları sunmaktı.

İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Arhtur Balfour 23 Şubat'ta Amerikan sefirini makamına çağırarak kendisine çok önemli bir şey ileteceğini bildirdi. Balfour, daha sonra Amerika'ya şifresi çözülmüş telgrafı uzattığı anı 'yaşamımın en dramatik anı' olarak niteleyecekti. Okudukları karşısında sarsılan ve Balfour tarafından telgrafın gerçekleştiği konusunda ikna edilen sefir, hemen Washington'da Dışişleri Bakanlığını arayarak kendisinden 'Başkan'a ve Dışişleri Bakanı'na sunulmak üzere çok önemli bir telgraf'

beklemelerini bildirdi. Sonra, İngiliz istihbarat servislerinin telgrafı Mexico City kaynaklarından nasıl elde ettiklerini ve Wassmuss'tan iki yıl önce elde edilen şifre kitabıyla nasıl çözdüklerini anlatan bir arpor yazdı. Dışişleri Bakanlığı'na gelen rapor ve telgraf hemen Beyaz Saray'a götürülüp Başkan'a verildi. İngilizler Başkan'ın telgrafı sahtekarlık ya da bir hile olarak niteleyeceğinden korktularsa da, bu korkuları gerçekleşmedi. Başkan telgrafı okurken yanında bulunan biri, onun 'çok öfkelendiğini' bildirmişti. Telgraftan açıkça çıkan anlam Zimmermann'ın Wilson'la barış konuşmaları yürütüyor gibi görünürken, Birleşik Devletler'e karşı gizli komplo kurduğuydu.

Amerikan istihbaratının bir zafer elde ettiğini iddia edebilmek için (İngilizler, Berlin'in diplomatik yazışmalarını okuduklarını Almanlar'ın bilmesini istememişlerdi), Amerikalılar da Mexico City telgraf yetkililerinden telgrafın bir kopyasını ele geçirdiler. Dışişleri uzmanları İngilizler'den aldıkları Wassmuss'un şifre kitabından yararlanarak bu telgrafı çözdüler. 1 Mart'ta telgraf Associated Press telgraf servisiyle tüm Amerika'ya duyuruldu. Manşetler hikayeyi şaşkına dönmüş olan millete şöyle bildiriyorlardı: Chicago Daily Tribune: *ABD SAVAŞ KOMPLOSUNU AÇIĞA ÇIKARDI. Boston Journal: WILSON ALMANYA'NIN SAVAŞ KOMPLOSUNU DOĞRULADI. New York Tribune: ALMANYA, ABD'YE SAVAŞ AÇMAK İÇİN MEKSİKA'DAN JAPONYA İLE İTTİFAK YAPMASINI İSTEDİ; Alt başlıkta da şöyle deniliyordu: ZIMMERMANN'DAN MEKSİKA'YA GÖNDERİLEN MESAJDA AMERİKA SAVAŞA GİRDİĞİ TAKDİRDE SINIRI AŞMASI*

İÇİN MEKSİKA'YA YARDIM EDİLECEĞİ BİLDİRİLİYOR -ÖDÜL OLARAK TEXAS, NEW MEXICO VE ARİZONA VERİLECEK. KONGRE SAVAŞ İSTEMİYLE KARŞI KARŞIYA. Bu gerçekten sansasyonel bir açıklamaydı ve artık Almanya ile savaşın kaçınılmazlığını anlamış olan Amerikan kamuoyu üzerinde büyük bir etki yaratmaya başlamıştı.

Ancak, savaş bölgesine giden gemilerin silahlanmasını emretmesine karşın, Wilson hala duraksıyor gibiydi. Denizaltılar aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu beş Amerikan ticaret gemisini batırdıktan sonra, Wilson savaşan devletler arasında bir barış yapma umudunu kaybetti. Kendi deyişiyle, silahlı tarafsızlık artık yerini Almanya'yı yenme kararlılığına bırakmıştı. Başkan Wilson, ulusun tümünün desteğine sahip olduğundan emin olarak 6 Nisan'da Almanya'ya savaş açtı. Ancak, herhangi bir kavgasının olmaığı Türkiye'ye savaş açmamıştı. Tarihçiler Amerika'yı savaşa sokan şeyin ne olduğu konusunda bir fikir birliğine varmamışlardır; ancak Amiral Hall'un istihbarat kadrosunun ele geçirip yayınladığı Zimmermann Telgrafı'nın bunda büyük ve belki de kesin rolü olmuştur. Fakat, Wassmuss'un kaçarken geride bıraktığı şifre kitabı olmasaydı bu parlak zafer elde edilemeyecekti. Dolayısıyla, Amerika'nın savaşa girmekte gecikmesi, Müttefikler'i barış isteyecekleri bir noktaya getirebilecekti. Wassmuss, olaydaki rolü açığa çıktığında ölmüş olduğundan, şifre kitabını kaybetmesinin yurdu için nelere mal olduğunu hiç öğrenemedi. Amerika'nın Fransa'ya asker göndermesine daha çok zaman olsa da, büyük insan gücü ve kaynaklarıyla bu dinamik yeni kuvvetin varlığı, savaş yorgunu İtilaf Devletleri'ni yürek-

lendirmişti. Amerikan askerleri ve uçakları sonunda Fransa'ya vardığında, artık yorgun Alman orduları için dönüm noktası gelmiş bulunuyordu.

Ancak, 1917 ilkbaharında, Amerikalılar henüz İtilaf Devletleri yanında savaşa girip girmemekte duraksarlarken Rusya'da bundan çok daha büyük olaylar yer almaktaydı. Bu olaylar, Doğu'yu fethetme planlarını hemen hemen tümüyle terk etmiş olan Almanlar'ın ve Türkler'in zafer umutlarını tazeleyecekti. Yine bu gelişmeler, tam Türk-Alman tehdidinden kurtulduklarını düşünen Hindistan'daki İngilizler'in yüreklerini yeni korkularla dolduracaktı. Büyük Oyun'un sonsuz hikayesinde yeni bir bölüm açılıyordu ve bu, tarihin tüm akışını değiştirecekti.

ERİME

"İngiliz emperyalistleri propagandalarında, Tür ve Alman askerlerinin Kafkasya'yı ele geçirdikten sonra Hazar Denizi'ni aşıp Türkistan'a gireceklerini kanıtlamaya çalışmışlardı. Burada, 100.000'den fazla Alman ve Avusturyalı savaş tutsağının katılımıyla Afganistan ve Hindistan'a yürüyeceklerdi. Bu nedenle, Rusya'ya yapılan müdahalenin gerekçesi olarak, Hindistan'ı savunma gereksinimi gösterilmiştir."

Leoniod Mitrokhin,
Failure of Three Missions,
Moskova, 1987

Bölüm-16

Büyük Rus Çöküşü

Çarlık birliklerinin çöküşüne ve ülkenin savaştan çekilmesine yol açan 1917 Martı'ndaki Rus İhtilali, hiç kuşkusuz, Türk ordularını Doğu'da imha edilmekten kurtarmıştır. 70.000 kişilik Rus Kafkas Ordusu, General Maude'un Bağdat'ın kuzeyindeki 150.000 kişilik ordusuyla birleşseydi, o sırada çok hırpalanmış ve demoralize olmuş olan Türk ordusu, bu kıskacın içinde yok olacaktı. Bu durum, Türkler'e yeni bir soluk alma fırsatı tanımış oldu ve onlar da yeniden toparlanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü on sekiz ay ileriye atmayı başarabildiler.

Zaten, ihtilal patlak vermemiş olsaydı bile, doğu Türkiye'nin acımasız sert kışı Rus birliklerinin etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştı. Her iki taraf da sadece sağ kalabilmek için çatışmayı bırakmak zorunda

kalmıştı. Tiflis ve Kars'tan gelen ikmal yolları kesildiğinden, bazı bölgelerdeki Rus askerleri günde sadece yüz gram ekmekle, eşek, köpek ve kedi etinden ya da kemiğinden yapılma bir çorba içebiliyorlardı. Tifüs dahil hastalıklar büyük kayıplar verdiriyordu. Gerek anayurttan gerekse Avrupa'daki Doğu Cephesi'nden gelen haberler askerin moralini de çökertmekteydi. Martın ilk haftasında, St. Petersburg'da açlık yüzünden başgösteren ve ihtilali tetikleyen ayaklanmaların Çar II. Nikola'nın tahttan inmesine yol açtığı söyleniyordu. Bir türlü sonu gelmeyen savaştan yorgun düşen ve Çar'ın otokratik yönetimi altında ezilen her sınıftan halkın artık daha fazla dayanma gücü kalmamıştı. Rus tahtında üç yüzyıldan fazla kalan Romanov hanedanının düşüşü fazla kimseyi üzmüş değildi; onun yerine Kerenski'nin geçici hükümetinin gelmesi çoğunluk tarafından sevinçle karşılanmıştı.

St. Petersburg'dan gelen haberlerin en heyecanla karşılandığı yer de Kafkasya'ydı. Çar'ın devrilmesi haberi 15 Mart'ta Tiflis'e vardığı zaman tepki ani ve coşkulu oldu. Rus imparatorluk otoritesi tüm yapısıyla çökmeye başladı, diye yazıyor Manchester Guardian'dan Philips Price: "Önce sokaklardan polis kayboldu; ardından devlet daireleri kapandı; sonra ihtilalci ve öğrenci çeteleri kalan jandarmaları tutukladılar, gizli polis merkezini bastılar, emniyet müdürü ile karısını yakaladılar." Üç gün sonra ihtilali kutlamak ve gelecek konusunda bir karara varmak için bir kitle mitingi düzenlendi. Philips Price, "Kafkasya tarihinin en büyük günlerinden biriydi" diye yazıyor. İnsanlar dağlardaki uzak köylerden at sırtında ve öküz arabalarıyla gelmişlerdi. Binlerce

Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı'nın yanı sıra uzun siyah cübbeleri ve koyun postu başlıklarıyla 'vahşi dağlılar Avarlar, Çeçenler' vardı. Bunlar yüzyıllardır kendi feodal reislerinin altında Kafkasya'nın ıssız köşelerinde yaşamışlardı. 'Pek çoğu Rus Çarı'nın mı, yoksa Türk Sultanı'nın mı uyruğu olduklarını bilmiyorlardı. Yine de, duydukları söylentilerin doğru olup olmadığını anlamak için kilometrelerce dağ yolunu aşıp gelmişlerdi."

Aralarında atlı subaylar olan Tiflis garnizonu askerleri de haberleri kutlamak ve olaylarda söz sahibi olmak için gelmişlerdi. Onların ardından yerel cezaevlerinin bodrumlarında 1905'ten beri yatmakta olan siyasal tutuklular omuzlar üzerinde getirildiler. Kentin bandoları alkışlar arasında Marseillaise'i çaldı. Philips Price'a göre, "Bütün başlar çıplaktı. Dağlılar kürklü şapkalarını çıkarmışlardı, Rus öğrencilerin uzun saçları rüzgarda savruluyordu." Birkaç gün önce 'Tanrı Çar'ı Korusun'u söyleyen askerler, şimdi ihtilalci marş çalınırken selama duruyorlardı. O pazar günü kalabalığa hitap eden herkesin ağzında demokrasi vardı ve barış umutları tüm yürekleri doldurmaktaydı. Herkes Rusya'nın o kadar insanı yaslı bırakan savaştan kısa zamanda çıkması için dua ediyordu. Tarihi toplantı, bölgenin kanlı geçmişinde hiç görülmedik bir şekilde, eski düşmanların birbirlerini kucaklayıp ebedi dostluk sözlerini vermeleriyle sona erdi.

Gloucestershireli bir toprak sahibi ve savaş öncesi Orta Asya gezgini olan Philips Price, savaştan önce Avrupa'nın Doğu Cephesi'nde, sonraki iki yıl da Kafkasya ve Türkiye'de gördüklerinden çok etkilenmişti. Zamanının liberal düşünceli pek çok insanı gi-

bi, o da 'kesimlik koyun' gibi gördüğü Rus halk yığınlarına sempati duyuyordu. Çar'ın baskıcı yönetiminin sonunu ve ihtilali o da sevinçle karşılamıştı. Pek çok kişi gibi o da, Rusya'da yeni bir şafağa tanık olduğuna inanıyordu. "Neva kıyılarında atılan kurşunların sesi, Ukrayna ovalarından Kazak bozkırlarına, Kafkasya'nın karlı dağlarından Ermenistan yaylasına, Hazar Denizi'nden Türkistan'ın vahalarına ve çöllerine kadar ülkenin her yanında yankılandı" diye yazıyordu. "İnsanlar sonunda ışığı gördüler ve kendilerini Ortaçağ'ın karanlığından kurtardılar." Price çok geçmeden Kafkasya'dan ayrılıp, bu olağanüstü gelişmelere dair haberler vermek üzere Moskova ve St. Petersburg'a gitti.

Bu ihtilal karmaşası ve Kafkasya ile St. Petersburg'daki Yüksek Komutanlık'ta hüküm süren belirsizlik karşısında, Ruslar'ın General Maude'a Mezopotamya'da verdikleri randevuya gelmemiş olmalarına şaşmamak gerekir. Rus ordularının Erzurum'u aldıktan sonra İstanbul'a doğru yürüme planı tavsamışsa da, doğu Türkiye'deki mevzilerini koruma-ktaydılar. Kerensky'nin yeni hükümeti, İngiltere ile Fransa'ya Rusya'nın savaşta kalacağına ve müttefiklerine olan yükümlülüklerini sadakatle yerine getireceğine söz vermişti. Ne de olsa, Türkler'in yenilmelerine yardımcı olmak karşılığında kendilerine İstanbul vaat edilmişti. Ayrıca, o sırada ihtilal virüsü daha çok geri bölgelerdeki askerler arasında, özellikle de Tiflis garnizonunda görülüyordu. Doğu Türkiye'deki Rus orduları, ancak Bolşevikler'in 1917 Ekimi'ndeki darbelerinden sonra çökecek, askerler vaat edilen topraklardan paylarına düşeni almakta geç kalmamak için, birliklerini terk edip memleketlerine dö-

neceklerdi.

Bu sırada Kafkasya'daki başlıca ihtilalci ve etnik gruplar, Gürcistan'ın başkenti ve eski Çarlık askeri karargahı Tiflis'te toplanmışlar ve Transkafkasya Komiserliği adı altında geçici bir hükümet kurmuşlardı. Menşevikler, Sosyal Devrimciler ve diğer gruplardan -ama aralarında Bolşevikler yoktu- oluşan Komiserlik, Kafkasya'yı anarşiden ve etnik şiddetten korumayı amaçlıyordu. On iki kişilik kabinede üç Gürcü, üç Ermeni, üç Azeri ve iki Rus vardı, başkanıysa Gürcü'ydü. Komiser adı verilen bu kişilerin savaştan tarıma, eğitime ve ikmale kadar kendi programları vardı. Halkın büyük bölümü, nefret edilen Çarlık rejiminin bütün kalıntılarını silip süpürmüş olan Kerensky hükümetinden memnundu. Yeni Transkafkasya Komiserliği de, St. Petersburg'da iktidarı ele geçiren ve kendilerini Rusya'nın yasal yöneticileri olarak ilan eden Bolşevikler'in otoritesini kabul etmeyi reddetmekteydi.

Kan dökülmesine ve iç çatışmalara böylesine alışkın bir bölgede, amaç birliğine varılması olağanüstü bir başarıydı. Ancak, Transkafkasya Komiserliği'nin yasaları Kafkasya'nın tümünde kabul görmüş değildi. Hazar Denizi kıyısındaki büyük petrol kenti Bakü'de Bolşevikler, Lenin'in yakın arkadaşı ve eski bir ihtilalci olan Stepan Şaumian'ın karizmatik liderliğinde üstünlüğü ele geçirmişlerdi. Tiflis'in otoritesini kabul etmeyen Bakü, St. Petersburg'daki (savaşın başında Alman izlerini silmek için adı Petrograd olarak değişmişti) yeni Bolşevik rejimine bağlı olduğunu bildirdi. Buna ek olarak, hem Tiflis hem de özellikle Bakü hükümetini tehdit eden bir iç bölünme daha vardı. Her ikisi de eski çağlardan beri Hı-

ristiyan olan Gürcüler ve Ermeniler bir arada yaşayabiliyorlarsa da, Bakü'de ve çevresindeki Azerbaycan'da yaşayan Müslümanlar'la Ermeniler'in kıyımlarla örülmüş uzun ve acı bir geçmişleri vardı. Çarlık otoriteleri zaman zaman bu nefreti körüklerler ve bu çabuk parlayan halkları yönetmenin, birbirlerinin boğazlarına sarıldıkları takdirde daha kolay olduğunu bilirlerdi.

Şimdi Kafkasya'da Çarlık yönetiminin çökmesi ve doğu Türkiye'deki Rus ordularının eriyip gitmesi üzerine, Azeri Müslümanlar bekledikleri fırsatın geldiğini anladılar. Bakü'deki Şaumiyan ve Bolşevikler'den iktidarı alabilecek silah ve örgütleri olmamasına karşın, artık kapıların büyük sempati duydukları dindaşları ve etnik kuzenleri Türkler'e ardına kadar açık olduğunu gördüler. Bir Türk ordusu Kafkasya'dan Bakü'ye doğru yürüyecek olursa, kendilerini bir milyonluk bir ordunun beklediğini görecekti. Ayrıca, daha doğuda, Orta Asya'da, Türkler'e sempati duyan milyonlarca Müslüman daha vardı. Daha önce gördüğümüz gibi bunlar, 1916'da Rus yönetiminden kurtulmaya çalışmışlar, ama başarılı olamamışlardı. Azerbaycanlı komşuları gibi onlar da, kendilerini Çarist, Bolşevik, Menşevik ya da Sosyal Devrimci kafirlerin yönetiminden kurtaracak bir Türk ordusunu sevinçle karşılayacaklardı.

Böyle bir yürüyüş, sadece Ermeni olan Şaumiyan'ı değil, Bakü'deki Bolşevikler'i de tehdit edecekti. Doğu Türkiye'deki savaştan kaçan mültecilerle sayıları çok artmış olan Ermeni nüfus da kaygı içindeydi. Ancak, kaygı duyanlar yalnızca onlar değildi. Türkler ve Almanlar, Kafkasya'ya ve oradan da Orta Asya'ya yürüyecek olurlarsa, Hindistan için ciddi

bir tehdit oluşturacaklardı. Başdöndürücü Pantürkizm ya da cihad fikrini yaşayan bir avuç Türk ve Alman subayı bile, bölgeye sızıp, artık karşılarında Rus birlikleri olmadığından, Niedermayer, Hentig ve Wassmuss'un başaramadığını başarabilirdi. Kafkasya veya Orta Asya'da çakılacak bir kıvılcım sonunda alevler, İran, Afganistan ve Hindistan'ı sarabilirdi.

İngilizler o güne kadar sorumluluğunu St. Petersburg'un üstlendiği bu bölgede neler olup bittiğini görmekte biraz geç kalmışlardı. Türkiye'nin doğu cephesinde işlerin yolunda gittiği konusunda kendi kendilerini kandırmışlardı. St. Petersburg'da bir üst düzey yetkili İngiliz askeri ataşesine şu güvenceyi vermişti: "Rusya büyük bir ülkedir, aynı anda hem savaşıp hem de bir ihtilali kontrol altında tutabilir." Sonuçta, Bolşevik darbesinin ardından Doğu'da cereyan eden olayların hızı, Londra'daki Savaş Kabinesi'ni gafil avlamıştı. Doğu Türkiye'deki Rus ordularının erimesiyle, Hindistan'ın savunmasında ani ve savunmasız bir gedik oluşmuştu ve Londra'ya erişen raporlara göre, Müslüman özgürlük savaşçıları Türkiye'den dönen Rus birliklerine saldırıp silahlarını ellerinden almaktaydılar.

İtilaf Devletleri çok geçmeden Ruslar tarafından arkadan vuruldular. 3 Aralık 1917'de, Polonya'nın yıkılmış Brest-Litovsk kentinde bir araya gelen Alman ve Bolşevik temsilciler iki ülke arasında ayrı bir barış yapma hazırlığına girişmişlerdi. Her iki taraf da Rusya'yı savaştan çıkarmaya çalışıyordu. Bolşevikler savaşı emperyalist rakipler arasında bir kavga olarak görüyor ve ütopyacı çizgilere dayanan yeni bir toplum yaratmak istiyorlardı. Almanlar ise böyle bir barış sayesinde, planladıkları ilkbahar saldırısı

için Batı Cephesi'ne asker kaydırabileceklerini düşünmekteydiler. Bu gerçekten garip bir durumdu. Tarihçi John Wheeler-Bennett şöyle yazıyor: "Kader, o güne kadar bilinen en ihtilalci rejimin temsilcilerinin en gerici askeri kadro ile aynı masa başında oturmalarını istemişti. Bavyeralı bir soylu, bir Altın Post Şövalyesi ve bir Prusyalı tümgeneralin, çoğunluğu sürgünden yeni dönen ve giysileri zindan küfü kokan bir grup Bolşevik liderle eşit koşullar altında pazarlığa oturmaları inanılır gibi değildi."

Almanlar karşılarındakilere sert koşullar ileri sürerek Polonya'nın, Ukrayna'nın teslim edilmesini, Kars ve çevirisinin Türkler'e geri verilmesini istediler. Bolşevik temsilcilerinin lideri ve o zaman çok az tanınmış olan Leon Troçki çok parlak tartışma taktikleriyle, ihtilalin Almanya ve Avusturya'ya yayılacağını ve böylece Rusya'nın herhangi bir kayba uğramasından önce savaşın sona ereceğini umarak, konuşmaları dokuz hafta uzattı. Ancak, Almanlar onun anlaşmayı imzalamayı geciktirmesi üzerine kızarak saldırılarına devam ettiler ve sonunda Lenin'i Berlin'in koşullarını kabule zorladılar. Ne var ki, Almanya'nın yenilgisinden sonra bunun hiçbir anlamı kalmayacaktı. Bu arada, Rusya'nın savaştan çekilmesi Londra ve Delhi'de derin etkiler yaratmıştı.

Bir Türk-Alman ordusunun Kafkasya gediğinden sel gibi akması düşüncesi hayal edilemeyecek kadar kötüydü. Ancak, İngiliz savunma liderlerinin kafalarını kurcalayan tek şey bu değildi. Rus Orta Asyası'nın çeşitli tutsak kamplarında Çarlık birliklerinin Doğu Avrupa'da ele geçirdikleri 40.000 Alman ve Avusturya askeri vardı ve bunlar gardiyanları tarafından serbest bırakılmışlardı. Şu halde, burada Hin-

distan'ı tehdit edecek bir ordu oluşturulabilirdi. Delhi'ye gelen haberlerde, bunların subaylarının bir ordu kurma çabasında oldukları bildiriliyordu. Bu ordu ya Kafkasya gediğinden geçecek Türk-Alman ordusuyla birleşecek ya da, eğer kendilerine silah ulaştırılabilirse, bağımsız olarak hareket edecekti. Rus ordularının dağılması bir başka korkuyu da beraberinde getirmişti. Alman askeri hiyerarşisinde Hindenburg'dan sonra gelen General Ludendorff, "Alman kentlerinin sokakları karanlıktı" diye yazıyor. Uçakların ve denizaltıların hareketleri büyük ölçüde kısıtlanmıştı. Almanya'nın en çok ihtiyaç duyduğu şey petroldü. Eğer, Bakü'yü ele geçirebilirlerse, bu durumu çözümleyebileceklerdi. Ayrıca, Hazar Denizi'nini doğusundaki Türkistan'da patlayıcı ve üniforma üretiminde kullanılabilecek 200.000 ton toplanmış ham pamuk vardı. Londra ile Delhi'de, bu çok önemli savaş malzemelerinin, düşmanın eline düşmemesi kararına varıldı.

Ancak, gediği tıkamak için asker göndermek söz konusu değildi; hem elde asker yoktu, hem olsa bile, zamanında göndermek mümkün değildi. En yakın birlik, Maude'un Bağdat'taki ordusuydu, fakat bunlar kullanıldığı takdirde Bağdat tekrar düşebilirdi; ayrıca bu ordunun Kafkasya gediğine erişmesi için 800 kilometrelik Türk toprağından geçmesi ve önce Musul'u alması gerekirdi. Bunu başarsalar bile, nasıl ikmal yapılacaktı? Savaş Kabinesi, Kut olayında olduğu gibi ikmal yollarını uzatarak yeniden bir felaket yaratmak istemiyordu. General Maude'un koleraya yakalanması durumu daha da kötüleştirdi. Maude üç gün sonra, Mareşal von der Goltz'un on sekiz ay önce tifüsten öldüğü evde öldü. Yeni bir tehli-

keye atılmanın zamanı değildi. Fakat, Kafkasya gediğinin de henüz vakit varken kapatılması gerekiyordu.

Savaş Kabinesi bunun tek yolu olduğunun farkındaydı: Yerel halkı milis gücü oluşturup kendi yurtlarını savunmaya ikna etmek. İngilizler bunun için gerekli parayı, eğitimi ve teşviki sağlayacaklardı; silah ve cephaneninse doğu Türkiye'den dönen Rus birliklerinden alınması gerekecekti. İngilizler'in bölgede bunları düzenleyecek bir grup subayları vardı. Bu, Tiflis'te Çarlık Kafkasya karargahına bağlı küçük bir heyetti. Bunlar İhtilal'den sonra orada kalıp, Ruslar'ın Türkler'e karşı direnişi sürdürmelerini sağlamaya çalışmışlardı. Ancak, heyetin milis gücüne verecek ve yerel çevrelerden elde edilen silahları satın alacak parası olmadığından, bunu sağlamak ve Tiflis'e göndermek görevi 900 kilometre ötedeki Tahran'daki İngiliz Sefiri'ne düştü. Bu arada, Londra ve Delhi'de kurmay subaylar da, beklenen Türk-Alman ilerlemesini önlemenin başka çarelerini arıyorlardı.

Çarlık ordularının çöküşüyle Hindistan'ın dış savunma hatlarında oluşan tek gedik bu değildi. Doğu İran Kordonu'nun Ruslar'ın denetimindeki kuzey bölümü de askerlerin memleketlerine dönmeleriyle aniden çökmüş ve Afganistan'ı düşmana açık bırakmıştı. 500 kilometre enindeki bu gediğin de mutlaka doldurulması gerekiyordu ve bunu yapmanın tek yolu, İngiliz sektörünü koruyan birlikleri Rus sınırına doğru yayarak hattı inceltmekti. İngilizler, İran'ın egemen topraklarına yaptıkları bu müdahale karşısında Tahran'ın protestolarını duymazlıktan geldiler. İranlılar hangi tarafı tutacakları konusunda hala ka-

rarsızlarken ve ortada kaybedecek bu kadar çok şey varken, İngilizler kendilerini riske atamazlardı.

Tiflis'teki İngiliz heyetinin ilk görevi, Kafkasya'daki çeşitli etnik ve dinsel gruplar içinde hangisinin saldırgana karşı en ciddi direnişi gösterebileceğini, dolayısıyla da, hangisinin Müttefik desteğine hak kazanacağını saptamaktı. Türk yanlısı eğilimleriyle Azerbaycan Müslümanları'na güvenilemeyeceği belliydi ve bunların dikkatle izlenmesi gerekiyordu. Türkler'e düşman olan Hıristiyan Gürcüler'in Almanlar'la 19. yüzyılın başında kalan, kaygılandırıcı bağları vardı. Savaşın başında Alman ajanları bu bağları güçlendirmek için Gürcistan'a girmişler, ama başarı sağlayamamışlardı. Bunun da ötesinde, Gürcüler çok milliyetçi bir halktı ve bu nedenle de yüz yıl süren Çarlık yönetiminden sonra yeni elde ettikleri bağımsızlıklarını tehdit eden herkese karşı direnebileceklerdi. Bu nedenle onlar, özellikle Türkler'e karşı, biraz tedbirli davranmak gerekse de, desteğe hak kazanabileceklerdi.

İngiliz desteğinin en belirgin adayı, eski yurtları Bakü'ye doğru ilerleyecek Türkler'in yolu üstünde olan Hıristiyan Ermeniler'di ve bu da onlara tarihi düşmanlarına direnmek için bir neden sağlamaktaydı. Ayrıca, Ermeniler'den çoğu Çarlık ordusunda bulunmuşlar ve gerek Türkler'den korktukları için, gerekse savaş kazanıldıktan sonra St. Petersburg kendilerine Rus İmparatorluğu'nda bir tür bağımsızlık vaat ettiğinden, kararlılıkla çarpışacaklarını kanıtlamışlardı. Vaatler artık suya düşmüştü, ama bir İngiliz istihbarat subayının dediği gibi Ermeniler'in 'sonuna kadar savaşmak için her türlü nedenleri vardı'. Çünkü, onların İtilaf Devletleri'ne katılarak yap-

tıkları ihanetin intikamını Türkler er geç alacaklardı. Gerçekten de, şimdiden, Rus askerleri Erzurum cephesinden çekilirken Ermeni başıbozukları cepheyi tutmak için onların yerine mevzilere yerleşmişlerdi ve başka yerlerde çarpışan Ermeni birliklerini Kafkasya'ya aktarmak için girişimler yapılıyordu.

Ermeniler bir Türk zaferi karşısında çok şey kaybedecekler, ama bir Müttefik zaferinde de çok şey kazanacaklardı. Başkan Wilson ile diğer Müttefik liderleri Ermeniler'e, savaştan sonra çektikleri acıların tazminatı ve davaya sadakatleri nedeniyle doğu Türkiye'de bağımsız bir devlet verilmesini istiyorlardı. İngilizler de böyle bir tutumu kuvvetle destekliyorlarsa da, onların başka bir özel çıkarları vardı. O sırada, (Aralık 1917) Savaş Kabinesi, savaşın sona ermesi durumunda, Türk ve Almanlar'ın bölgedeki uzun vadeli emellerinin de sona ereceğine pek inanmıyordu. Hükümet, gizli bir raporda Ermeni devletinin kurulmasını şöyle savunuyordu: "Bu devlet, İstanbul'dan Çin'e kadar uzanacak ve Almanya'nın eline dünya barışını tehdit için Bağdat Demiryolu'nun kontrolünden daha fazla bir güç verecek olan Turancı bir hareketin gelişmesine karşı tek engel olacaktır."

Düşmanın Kafkasya kapılarında belirmesine ve çok uluslu hükümet olan Transkafkasya Komisyonu'nun kurulmuş olmasına karşın, Tiflis'te yerel direnişi örgütlemeye çalışan İngiliz subayları, çok geçmeden kendilerini etnik kıskançlıklara dayalı bir rekabet bataklığında buldular. Bu kitabın kapsamı dışında olan bu karmaşık durum, görevlerini kat kat güçleştiriyordu. Bir fraksiyona para, diğerine destek verdikleri için, kendi amaçlarına yabancılaşmaya

başlamışlardı. Durumu daha da kötüleştiren bir şey, İngilizler'in ya da İtilaf Devletleri'nin Kafkasya'daki bu müdahalelerinin, sadece Hindistan yolunu güvenceye almak için olsa bile, Bakü ve Kremlin'deki Bolşevikler tarafından sömürgeci emellerinden kaynaklanan düşmanca bir eylem olarak görülmesiydi. Savaş Kabinesi, İtilaf Devletleri'ni ortada bırakıp Almanlar'la anlaşan Bolşevikler'i düşman olarak görmeye başlamıştı. Bu nedenle, onlarla iyi ilişkileri sürdürmek, Hindistan sınırlarını güvence altına almanın yanında ikinci derecede önemli bulunuyordu. Ayrıca, o sıralarda Lenin'in iktidarı pek sağlam görünmediği için, Londra'daki analizciler onun ihtilalci hükümetinin Kerensky'ninki kadar bile uzun ömürlü olmayacağını söylemekteydiler. Ancak, bunların hiçbiri, Bolşevikler'le karşı karşıya bulunanların işini kolaylaştırmamaktaydı.

İşte bu değişik milletlerin, dillerin, dinlerin, emel ve korkuların kaynayan kazanına, şimdi bu hikayede olağanüstü bir rol oynayacak bir kişi giriyordu. Bu kişinin görevi, çeşitli rakip fraksiyonlar arasında İngiliz altını dağıtmak ve hiç para almayanlarla da iyi ilişkiler sürdürmeye çalışmaktı. Nefret, kıskançlık ve güvensizlikle parçalanmış -tıpkı bugün olduğu gibi- bölgede, bu bir intihar girişiminden farksızdı. Ancak, diplomatlıktan istihbarat subaylığına geçmiş olan 40 yaşındaki Binbaşı Aeneas Ranald MacDonell bunu başaracak kişiydi.

MacDonell, Bakü'de yedi yıl İngiliz viskonsüllüğü yapmış, ondan önce de uzun yıllar orada yaşamıştı. Bu nedenle, Kafkasya halklarını, politikasını, dillerini ve geleneklerini iyi bilirdi. (Yalnızca Bakü'de kırk beş ayrı millet ve etnik grup vardı). Bu

çok dilli topluluktaki liderlerin çoğuyla da arkadaştı. Bütün bunlar, önündeki fırtınalı haftalar ve aylarda kendisi için çok değerli olacaktı. Ancak, MacDonell'ın Kafkasya aşiretçiliğinin patlayıcı karmaşıklığını çok kişiden daha iyi anlamasını kolaylaştıran bir niteliği daha vardı. MacDonell, tıpkı karşı karşıya bulunduğu pek çok apparatçik ve diğerleri gibi, İskoçya'daki Glengarry klanının yirmi birinci reisiydi. 1917 Aralığı'nda Dışişleri Bakanlığı'nın onayıyla kendisine binbaşı rütbesi verildi ve 'özel görevlerle' Tiflis'teki İngiliz heyetine atandı. Bu, canını güç kurtaracağı bir serüvenin başlangıcıydı.

Bölüm-17

Barut Fıçısı Kafkasya

Binbaşı MacDonell, Bakü'den trenle Tiflis'e geldiğinde, Transkafkasya başkentini, hakkındaki söylentilerle çalkalanırken buldu. Batıda Türkler'in, kuzeyde Almanlar'ın ve içerde Bolşevikler'in tehdidi altında bulunan kentin geleceği çok karanlık görünüyordu. Geçici hükümet olan Transkafkasya Komiserliği'nin güçsüzlüğünün yanısıra halkta da direnme isteği yoktu. Türk, Alman ve Bolşevik ajanlar kent içinde serbestçe dolaşıyor, kimliklerini saklamıyor ve kimsenin kendilerini tutuklayacak yetkiye sahip olmadığına inanıyorlardı. "Çok karanlık bir belirsizlik havası vardı" diye yazıyor MacDonell. "Avrupa cephelerinden çok az haber geliyordu. Rusya'dan gelen haberler ise ürkütücü ve hep çelişkiliydi." İngiliz askeri heyeti bile olup bitenler konusunda bilgisizdi. Ellerine geçen birkaç telgraf ise çözülebilir gibi değildi. MacDonell

şöyle diyor: "Bir şeyden emin olan sadece Gürcü aristokrasisiydi. Yok edileceklerine kesinlikle inanmaktaydılar. Bunu kimin yapacağı önemli değildi. Ama, vakit gelene kadar da iyi yaşamaya ve ellerindeki parayı harcamaya kararlıydılar. Kimsenin hiçbir şeye aldırdığı yoktu." Kent boş gezen askerlerle doluydu ve Golivinsky Caddesi'nin kafelerini, otellerini ve gece kulüplerini görkemli üniformalarıyla subaylar ve kara gözlü Gürcü güzelleri dolduruyordu. "Şarap ve kadınlar var olduğu sürece Gürcüler bunların keyfini çıkarmaktan mutluydular" diye anlatıyor MacDonell.

Londra'dan ve Rusya'nın diğer kesimlerinden kopuk olan İngiliz heyetinin candamarı, hala Tahran'la bağlantı noktası olan Bakü'den MacDonell'in geldiği demiryoluydu. Ancak, o da İhtilal sonrasında Rus Kafkas Ordusu'nun dağılmasıyla sık sık kesiliyordu. Lokomotiflere ve vagonlara, kaçan askerler el koyduklarından, bağlantıyı sağlayan pek az tren vardı. MacDonell da normalde altı saat süren yolculuğu otuz altı saatte tamamlamıştı.

Bir diplomat olarak konforlu yolculuklara alışmışsa da, o günler artık sona ermişti. Artık, herkes kendi başının çaresine bakıyordu. Sonuç olarak, tren çok kalabalıktı ve insanlar vagonların üstünde yolculuk yapmak zorunda kalıyorlardı. Bavulunun üzerinde oturan ve kıpırdayacak yeri olmayan MacDonell, altmış kişiyle birlikte bir bagaj vagonunda yer bulmaktan mutluydu. Tren durup da dışarı çıkabildikleri zamanlar dışında, işlerini bir tek ortak kovaya görüyorlar ve kova pencereden aşağı boşaltılıyordu. Önündeki günlerde MacDonell bu 500 kilometrelik yolun her karışını bilecekti. Tahran'dan düşmana

karşı direnenlere gönderilen gizli para için bu hattın kullanılması planlanıyordu. Ne var ki, Hindistan'ın dış savunma hatlarındaki gedik kapanacaksa, bu paranın kime ve nasıl dağıtılacağı konusunda bir an önce karar vermek gerekiyordu.

İngilizler bölgedeki ırklararası çatışmalarından kaçınmak için, paranın seçilen kişilere, halen ismen Kafkas ordusunun komutanı olan Rus subayı General Lebidinsky tarafından dağıtılmasına karar verdiler. MacDonell daha sonra şöyle yazacaktı: "Piyadesi çoğunlukla Bolşevik olan ve süvarisi sadece kendi bölgesini savunma niyetinde olduğunu iddia eden Gürcü Ordusu'ndan hiçbir şey umulamayacağı daha ilk başta belli olmuştu." Daha önce de gördüğümüz gibi, en ciddi aday, Erzurum ve Trabzon çevresinde hala Türkler'e karşı direnen Ermeniler'di. Bu nedenle, General Lebidinsky aracılığıyla ve sözde büyük gizlilik içinde, bunlara bir milyon ruble iletildi. Ancak, haber başlıca rakipleri olan Gürcüler'e ve Azeriler'e çok çabuk ulaşmıştı. MacDonell bu sızıntıyı 'Ermeniler'in boşboğazlıklarına' bağlıyor: "...İngiliz heyetinin tek hedefinin kendilerine yardım olduğuyla övünüyorlardı." Gürcü ve Azeriler'i yatıştırmak için, eğer Türk-Kafkas cephesinde Ermeniler'in yanında savaşırlarsa kendilerine de para verileceği söylendi.

Ama, durum umutsuzdu. Bazı Gürcü komutanlar, İtilaf Devletleri'ne hala sadık olduklarını ve 'şarap, kadın ve şarkıdan keyif almak yerine Türkler'i öldürmeyi yeğlediklerini' söyleyerek parayı ceplerine attılar. MacDonell, onların 'çok kötü askerler' olduğunun kısa bir sürede anlaşıldığını yazar. Azeriler ise, İngiliz teklifini açıkça reddederek kalan askerle-

rini cepheden çektiler. Dindaşları ve etnik kuzenleri olan, üstelik çok yakında yardımlaşmayı umdukları Türkler'le savaşmak istemiyorlardı. Onlar için önemli olan, çıkarlarını tehdit edenlere karşı topraklarını korumaktı. Bu tehdit de, kılık değiştirmiş Rus sömürgecileri olarak gördükleri Bolşevikler'di. 'Kafkasyalı Lenin' Stepan Şaumiyan liderliğinde Bolşevikler, daha şimdiden Azerbaycan'ın en zengin ve en büyük kenti Bakü'de hemen hemen denetimi ele geçirmişlerdi. Daha da kötüsü, Şaumiyan bir Ermeni'ydi ve onun kışkırtmasıyla Bakü'deki Ermeni milliyetçilerinin ve Bolşevikler'in, Azeriler'e karşı bir tutum benimsediklerini gösteren ürkütücü işaretler vardı.

Azeriler ilerideki günlerde karışıklık bekleyerek silah topladıkları için, bu anlaşılır bir şeydi. Bunu daha çok, memleketlerine dönen Rus askerlerinin silahlarını gaspederek başarmışlardı. 1918 Ocak ayında, bir pusuda 1000 Rus askerini öldürmüşler, 15.000 tüfek ve büyük miktarda cephane ele geçirmişlerdi. Azeriler'in İngiliz teklifini reddetmelerinin bir nedeni, bu silah birikimiydi. Kafkasya'daki durum çok karmaşıktı ve patlamaya hazırdı. Haftalar ilerledikçe işler daha da kötüye gidecekti.

MacDonell bu sırada 'benim küçük trenim' adını verdiği katarla, Bakü ve Tiflis arasında gidip gelmekteydi. Katar biri yatmak, diğeri yemek ve üçüncüsü de resmi eskortu için olmak üzere üç vagondan oluşuyordu. Bakü-Tiflis yolunda Ermeniler'e ve diğerlerine dağıtılacak altınları taşırdı. Altınlar aynaların arkasına, vantilatörlerin içine ve diğer gizli yerlere saklanırdı. MacDonell yaptıklarının Azeriler tarafından bilinmesini istemiyordu. Para geleneksel

düşmanları olan Ermeniler'e gittiği için treni pusuya düşürüp soymaları tehlikesi vardı. Katar Tiflis'ten Bakü'ye dönerken de, Bolşevikler tarafından aranan ve İran'a kaçmaya çalışanları taşırdı. Bunların çoğu, İhtilal'in gazabından kaçan eski Çarlık yandaşları ve aileleriydi.

Kafkasya'daki durum kötüleştikçe, bu yolculukların tehlikesi artıyordu. Bir keresinde, saldıran Azeriler trene ateş açtılarsa da, kötü nişancı olduklarından bir kayıp verilmedi. Küçük eskort birliğine, karşı ateş açılmaması emri verilmişti. MacDonell daha sonra şöyle yazacaktı: "Bu yerinde bir talimattı. O kalabalığa bir el ateş etmek, bir sonraki istasyonda rayların sökülmesi, binlerce silahlı Tatar'ın saldırması, bizim ve küçük trenimizin sonu demek olurdu." Ancak, Bakü-Tiflis demiryolundaki serüvenlerinin sonu gelmiş değildi. MacDonell'a bu gizli görevinde, bir süre 1918 Şubatı'nda İran'dan gönderilmiş olan İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Edward Noel de yardımcı oldu. Yüzbaşının Kafkasya'ya gönderiliş nedeni, artık dünyadan iyice kopmuş olan bölgede neler olup bittiğini anlamak, Hazar ve ötesine bir Türk-Alman saldırısı durumunda bölgenin nasıl bir direniş göstereceğini öğrenmekti. Noel ile MacDonell, bu ruble kaçakçılığının son seferine, Bakü'den birliket çıktılar.

MacDonell'ın özel treni, üç vagondan, artık hala bu yolu aşmaya cesaret edebilen bir yolcu treninin arrasına eklenen bir tek vagona inmişti. Yine de, Noel'in Tahran'dan getirdiği rubleleri taşımaya devam ediyorlardı. "Bir yolculuk üç gün sürüyordu ve serüven doluydu" diye yazıyor MacDonell. Bir seferinde yola çıkalı çok olmamıştı ki, lokomotif raydan

çıktı. Biri rayları sökmüştü. Demiryolu işçileri ve yolcular birlikte çalışarak rayları yeniden döşediler ve tren saatler süren gecikmeden sonra yeniden yola çıktı. Bundan sonraki engel sarhoş bir Rus subayıydı. Kendini Kont Potopsky olarak tanıtan subay, trene bir ara istasyondan binip MacDonell'ın vagonuna yerleşmişti."Ondan sonra, bize ihtilalciler'e katıldığını bildirdi ve halkların özgürlüğü konusunda nutuk çekti" diyor MacDonell. Kont her nasılsa onların gizlice altın taşıdıklarını öğrenmiş olmalıydı ki, daha sonra 'gerici kuvvetlere götürdükleri parayla' Tiflis'e varmalarını önlemek niyetinde olduğunu bildirdi.

Adam sarhoş olduğu için MacDonell ile Noel bu tehdidi fazla ciddiye almadılar. Ancak, bir sonraki durakta Kont lokomotifi ele geçirip, treni Bakü'ye geri çevirmek istedi. "Onu ilk durakta indirdik" diye yazıyor MacDonell. "Ama, bu onu son görüşümüz olmadı. Tiflis'ten dönen bir tren dolusu askeri ikna edip peşimize düştü. Ondan sonra dört saatlik heyecanlı bir kovalamaca başladı." Kovalayanlar bir ara trene çok yaklaşıp MacDonell'ın vagonuna ateş açtılar. Neyse ki, Kont ile Bolşevik arkadaşlarının buharları tükenmişti ve daha fazla yaklaşamadan peşlerini bırakmak zorunda kaldılar. Avlarını yakalayıp da, İtilaf Devletleri'ne sadık olanlara verilecek parayı bulmuş olsalardı, bu MacDonell ile Noel'in sonu olacaktı. Hemen orada emperyalist ajanı olarak kurşuna dizilecekleri kesindi.

Noel'i eylem anında gören başkaları gibi, MacDonell da onun tehlikeye karşı kayıtsızlığından çok etkilenmişti. MacDonell şöyle diyor: "Noel politik istihbarat çalışmalarında eğitilmiş bir subaydı. Sanı-

rım, yaşamımda rastladığım en yürekli insanlardan biriydi." Noel kendi kişisel güvenliğini hiç önemsemiyordu. "Noel'in ürkütücü yanı, bu niteliklerini başkalarına da kolaylıkla aşılayabilmesiydi." Ancak, az sonra göreceğimiz gibi, Noel pek çok insanı yıldıracak durumlardan kurtulmak için, bu cesaretinin her zerresine ihtiyaç duyacaktı. Yine de, ilerlemekte acele etmeyelim. Çünkü, Noel ile MacDonell'ın demiryolu serüvenleri henüz sona ermedi. Bir düşmandan güçlükle kurtulmuşlardı ki, bir talihsizlik eseri bir diğerinin eline düştüler. Bu kere, karşılarında Bakü ile Tiflis yolunun tam orta yerindeki Elizavetpol'da kendi gayrıresmi hükümetlerini kurmuş olan Türk yanlısı ve Ermeni düşmanı Azeriler vardı.

"Trenimiz durduruldu ve başımıza bir nöbetçi dikildi" diye yazıyor MacDonell. MacDonell iki gün süren sorgulamada, sözü sapına kadar bir profesyonel olan Noel'e bıraktı. Azeri rolünde bir Türk istihbarat subayı olduğu anlaşılan sorgucu, onları Ermeniler'e silah ve para kaçırmakla suçladı. MacDonell, "İki gün boyunca çok kurnazca bir blöf yaptım" diye yazıyor. Sorgucunun kararsızlığını hisseden Noel, trenin aranmasını istedi. Kuşkusuz, bu isteyecekleri en son şeydi. Ancak Noel, arama yapılırken İranlı başkonsolosun da orada bulunmasını istemişti. Azeriler'in başvurdukları İranlı diplomat, onlara yeni ve deneyimsiz bir devlet olarak, İngiltere gibi güçlü bir devlete hakaret edip kızdırmamalarını tavsiye etti. Çok iyi Farsça konuşan ve İranlı karakterini çok iyi tanıyan Noel, diplomatın İngiliz hükümetiyle bir kavgaya kişisel olarak karışmaktan kaçınacağını tahmin etmişti. Çok rahatlayan MacDonell, "Ertesi gün Tiflis'e doğru yolumuza devam etmemize izin veril-

di" diye yazıyor. MacDonell kirli giysileri içinde iki milyon ruble taşıyordu. Ancak, o Bakü-Tiflis seferindeki serüvenleri yine de sona ermiş değildi.

İsmen hala Kafkasya başkenti olan Tiflis'e vardıklarında Müttefikler için durumun daha da kötüleşmiş olduğunu öğrendiler. Artık, Ermeni, Gürcü ya da Rus, cepheye asker gönderme umutları suya düşmüştü. 1918 ilkbaharında Erzurum, Trabzon, Van ve Kars, Türkler'in eline geçmişti. Türkler şimdi Kafkasya'ya saldırıya geçmeden 1914 öncesi sınırlarında güçlerini pekiştiriyor görünüyorlardı. "Kafkasya'nın dört bir yanındaki çeşitli halkların bağımsızlıklarını ilan edip sözde cumhuriyetler kurmaları da karışıklığı artırıyordu" diye yazıyor MacDonell. Fraksiyonlar birbirleriyle çarpışır, eski hesaplar görülürken, her yanda küçük çarpışmalar çıkmaktaydı. Gürcüler, Türk işgalinden korunmak için olsa bile, Almanlar'ı davet etmekten söz etmekteydiler. Tiflis'e para getirmek, artık yararsız ve MacDonell ile Noel'in de yaşadıkları gibi çok tehlikeliydi. Küçük İngiliz heyeti, Almanlar'ın gelip kendilerini tutsak almalarından kurtulmak için kuzeye kaçma planları yaparken, MacDonell ile Noel de, Türk-Alman ilerlemesi durdurulup Hindistan'a yönelik tehdidin kaldırılması için önemli çalışmalar yapmak üzere Bakü'ye dönmeye karar verdiler.

Bu kere, MacDonell'ın vagonuna Bakü'ye kalkacak ilk trenin arkasına bağlanması mümkün değildi, çünkü artık tren seferleri kaldırılmıştı. Yolun büyük bir kısmı Azeriler'in elindeydi ve onlar da tüm trenleri bir soygun fırsatı olarak gördüklerinden trafik kesilmişti. Araçların geçebileceği yol olmadığı gibi, araç da yoktu. Demiryolu dışında tek ulaşım aracı,

binek atlarıydı ve tümüyle kanlı bir iç savaş içinde olan bölgede bu da daha az tehlikeli değildi. MacDonell ile Noel, o sırada Tiflis'teki Bolşevikler'in yollarını kesmeye hazırlandıklarını duydular. O sırada, önde zırhlı bir trenle korunan ve 10.000 silahlı asker taşıyan yedi asker treni şimdi Bolşevik kalesi olan Bakü'ye doğru yola çıkacaktı. En arkada bir yolcu treninin bulunması planlanmıştı. MacDonell ile Noel vagonlarını buna bağlama iznini kopardılar. İngiliz askeri heyetine ve küçük yabancı diplomatik topluluklara Bolşevikler gayet resmi davranmaktaydılar. Ne de olsa, bunlar henüz ilk günlerdi. İngiliz ve Ruslar yakın zamanlara kadar birbirlerinin çok yakın müttefiki olmuşlardı ve Moskova'dan henüz bunun aksine bir karar çıkmış değildi. Stalin'in 1918 Temmuz tarihli Kafkasya'daki İtilaf Devletleri'nin askeri heyetlerinin ve yabancı işadamlarının tutuklanmasını emrinin yayınlanmasına henüz aylar vardı. Yine de, Bolşevikler, MacDonell ve Noel ile aynı vagonu paylaşan diğer iki yolcunun kimliklerini bilmiş olsalardı, iki İngiliz'in durumları çok vahim olabilirdi.

Pasaportlarına göre bu iki yolcu, Amerikalı bir misyonerle eşiydi. Rahip Jesse Yonan'ın çok hasta olup Birleşik Devletler'e döndüğü ve karısının da kendisine bakmakta olduğu biliniyordu. Bunların yemekleri, yalnız bulundukları kompartımana taşınıyordu ve beş günlük yolculuk sırasında kendilerini pek az kişi görmüştü. Rahip Yonan zamanının büyük bir kısmını uykuda geçirmekteydi. Oysa, gerçek çok farklıydı. Hasta misyoner aslında Çarlık subaylarından General Polovtsov'du ve Bolşevikler kendisini ölü ya da diri yakalayana büyük bir ödül vaat et-

mişlerdi. 1917 Temmuzu'nda Lenin'in Kerensky hükümetine karşı ilk darbe girişimini bastıran ve Lenin'i Finlandiya'ya kaçmak zorunda bırakan General Polovtsov'du. Lenin ona ya da karısına yardım edecek herkesin ölüm cezasına çarptırılacağını duyurmuştu.

General ve karısının pasaportları sahte değildi ve şimdi ölmüş oldukları sanılan Rahip Yonan ve karısına aittiler. MacDonell bunları, her şeyin bir bedel karşılığı satın alınabileceği Tiflis yeraltı dünyasından almıştı. Noel ile kendisi dışında çiftin kimliğini bilen yoktu. Görünüşlerini değiştirmek için her şeyi yapmışlardı, ama tanınma olasılıkları çok fazlaydı. Çünkü, trenlerdeki askerlerin çoğu kısa bir süre önce generalin emrinde hizmet görmüşlerdi.

Önde zırhlı trenin bulunduğu dokuz trenlik konvoy, Tiflis istasyonundan beş yüz metre arayla ve 15-20 kilometre hızla yola çıktılar. İngiliz bayrağı taşıyan 'tarafsız' İngiliz vagonu dışında trenlerin hepsinde orak çekiçli bayraklar sallanıyordu ve makineli tüfekçiler, keskin nişancılar ve gözcüler hazırdılar. MacDonell şöyle yazıyor: "Bu garip alay dev bir kırkayak gibi ufka doğru uzanıyordu." Noel ile arkadaşları böyle güç bir yolculuğa atılırlarken, cihad alanında yeni gelişmeler başlamıştı.

* * *

Londra'da Savaş Kabinesi'nin Kafkasya gediğini, Türkler'le Almanlar, Afganistan ve Türkistan'a gitmek için kullanmadan önce, tıkamaya çalıştığı hatırlanacaktır. MacDonell, Noel ve İngiliz askeri heyetinin diğer üyelerinin Hindistan'ın dış sınırlarını altın

dağıtarak güçlendirmeye çalışmaları, yalnızca geçici bir önlemdi. Londra ile Delhi, bu arada, Hindistan'a yönelik bir Türk-Alman hareketini bastırmak için daha büyük bir plan geliştirmeye çalışıyorlardı. Ancak, Sovyet tarihçileri daha sonra, onların gizli amaçlarının Kafkasya'da Bolşevizmi yıkmak ve bu petrol zengini bölgeyi Britanya İmparatorluğu'na katmak olduğunu iddia edeceklerdi.

İngiliz planı, 1918 bahar ve yazında, savunma şefleri tarafından Hindistan yolunun en kolay aşılabilecek sektörleri olarak kabul edilen yerlere üç özel heyet gönderilmesini öngörmekteydi. Bu heyetlerden en küçüğü, başında, deneyimli bir politik subay ve savaş öncesinde Tibet kaşifi olan Albay F.M.Bailey'in bulunduğu, sadece üç subay ve diplomattan oluşan heyetti. Heyet Rus Türkistanı'ndaki Taşkent'e gönderilecekti. Burası, Orta Asya'da Bolşevik faaliyetinin merkezi olmaktan başka, son günlerde salıverilen çok sayıda Alman ve Avusturyalı savaş tutsağını barındırmaktaydı. Bailey'nin görevi, Bolşevikler'in Hindistan'a karşı niyetlerini öğrenmek ve eski savaş tutsaklarının, ilerleyen bir Türk-Alman gücüyle, hatta Bolşevikler'le birleşmelerini ve böylece Afganistan'ın, sonuçta da Hindistan'ın istikrarını tehdit etmelerini önlemekti. Bailey'nin Bolşevikler arasındaki on altı aylık olağanüstü serüvenlerini, daha önce yazdığım Setting East Ablaze adlı kitapta ele aldığımdan burada tekrarlamayacağım. Ancak, düşmanın Kafkaslar'ı yarma hareketini durdurmaya yönelik diğer iki heyet, hikayemiz için çok önemlidir.

Bu heyetlerden birinin başında eski bir istihbarat subayı olan Tümgeneral Wilfred Malleson vardı.

Heyet bir avuç subay ve astsubayla refakatçı olarak bulunan küçük bir Hintli birliğinden oluşmaktaydı. Malleson'un aldığı emir, Doğu İran Kordonu'nun kuzey ucunda ve Rus sınırına yakın olan Meşhed'e gitmek ve oradan Türkmenistan'daki gelişmeleri dikkatle izlemekti. Malleson ayrıca, İngiliz yardımıyla bir Türk-Alman girişimine karşı koymaya hazır sınır ötesi unsurlarla dostça ilişkiler kurmaya çalışacaktı. Gerek görüldüğü takdirde, işgalcilerin Türkmenistan demiryolunu kullanmasını rayları havaya uçurarak önleyecekti. Bu demiryolu olmadan, düşmanın, büyük bir gücü Karakum Çölü'nün doğusuna nakletmesi olanaksızdı. Bir Sovyet tarihçisi şöyle yazıyor: "Malleson'un görevi, İngiliz askerini getirerek ve içteki karşı devrimci güçleri destekleyerek Türkistan'daki Bolşevik hükümetini devirmekti. Bunun için de ilk işi, Bolşevikler'in demiryolu hattının batısını ve Hazar Denizi'ndeki Krasnovodsk limanının kontrolünü ele geçirmelerini önlemekti. "Bu tarihçiye göre, heyetin nihai amacı, bölgeye 'Sadece Türkmenistan'ı değil, Orta Asya'nın tümünü ele geçirmeye yetecek sayıda asker' getirmekti.

Tümgeneral Lionel Dunsterville komutasındaki diğer heyet, bir düzine subay ve astsubaydan oluşan bir öncü birlikti. Buna, Bağdat'tan kuzeybatı İran yoluyla Tiflis'e gitmesi ve Ermeniler'le diğerlerini Türk ve Almanlar'a karşı direnmeye ikna görevini MacDonell ile arkadaşlarından alması emri verilmişti. Dağılan Rus güçlerinin bıraktığı boşluğu dolduracak yerli askerleri eğitmek üzere arkalarından 400 subay ve çavuş Tiflis'e gönderilecekti. Ancak, 3 Mayıs'ta Tiflis'teki İngiliz heyetinin kenti aceleyle terk etmesi ve Almanlar'ın Ukrayna'dan Gürcü baş-

kentine yürümeleri nedeniyle, bu fikirden vazgeçildi. Bunun yerine, düşmana direnilecek nokta olarak Bakü seçildi ve Dunsterville ile heyetinin oraya gitmesi istendi. Ama, orada da sorunlar vardı. Bakü, (kendilerini devirmeye geldikleri sanılan) İngiliz varlığına şiddetle karşı olan Bolşevikler'in elindeydi. Ayrıca, heyetin kuzey İran'daki yolları üzerinde, Alman ve Türk subayları tarafından eğitilmiş düşman aşiretler vardı. Dunsterville'in heyetinin bir vurucu güç olması düşünülmüş değildi. Eğer, bu yolculuğa çıkmış olsalardı tümünün öldürüleceği kesindi.

Dunsterville'in, Bakü'ye gitmek için Hazar Denizi kıyısındaki Enzeli limanını ele geçirmesi gerekiyordu ve bunu da destek kuvvet olmadan yapması olanaksızdı. Ayrıca, Türkler'e karşı direnişi desteklemek için yanlarında çuval çuval altın taşımaktaydılar. Enzeli yolunda, kolayca pusuya düşürülebilecekleri bir yerde kalmaları intihar demekti. Bu nedenle, Dunsterville, dağların ötesinde 500 kilometre uzaktaki Bağdat'tan destek gelene kadar İran'ın Hamadan kentine çekilmeye karar verdi. Hamadan'da Bolşevikler'den kaçan gizli ajanlar ve Ruslar'dan Bakü'deki gelişmeleri ve Türkler'in ilerleyişini izleyebiliyordu. Bu arada Türkler'in dikkatlerini Hamadan'a çevirmelerini önlemek için, gerektiğinde gerilla gücü olarak kullanmak üzere bölgedeki Kürt ve İranlı askerleri eğitti. Bunun dışında, Enzeli'ye girmesini sağlayacak birliği sabırsızlıkla beklemekten başka elinden gelen bir şey yoktu. Bu arada, Türkler'in Bakü'ye doğru ilerlediklerini ve şimdi hemen hemen Almanlar'ın eline geçmiş Tiflis'teki gibi, yine geç kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu çok iyi biliyordu.

* * *

Yedi asker treni ile birlikte Bakü'ye doğru yol almakta olan Binbaşı MacDonell ile Yüzbaşı Noel'in bunlardan haberleri yoktu. Tiflis'ten ayrıldıklarının ilk günü herhangi bir direnmeyle karşılaşmamışlardı, ama ertesi sabah Türk yanlısı Azeriler'in -o zaman genellikle Tatarlar denilirdi- işgalindeki topraklara girdiler. Bolşevikler'in Bakü'ye erişmelerini önleyecek kanlı çatışma orada başladı. MacDonell, "Türk subaylarının önderliğindeki aşiretlerden oluşan düşman, demiryolunun bir kilometre kadar ötesindeki tepelerde mevzilenmişti" diye yazıyor. Onların daha fazla yaklaşmasını önlemek için zırhlı trendeki sahra topları ateşe başladılar. Ancak, Azeriler ilerdeki istasyonu da ele geçirmiş bulunduklarından, trenin hareketinden önce oradan atılmaları gerekiyordu. Askerler, trenden indiler ve zırhlı trendeki topçunun desteğiyle istasyona saldırdılar. MacDonell'in anlattığına göre istasyon çevresindeki ve köydeki çarpışma dört saat sürdü. Sonunda istasyon ateşe verilince düşman çekilmek zorunda kaldı ve trenler yeniden harekete geçebildiler. Düşman yakınlarındaki alçak tepelerden ateşe devam ettiyse de, fazla bir zarar veremeyecek kadar uzaktaydı. Tren alevler içindeki istasyondan geçerken MacDonell ortalığın cesetlerle kaplı olduğunu gördü.

Azeriler'in elindeki topraklarda ilerledikçe, artık 'her istasyon çarpışarak ele geçiriliyordu.' En şiddetli çatışma da Elizavetpol'da oldu. MacDonell, "Çatışma, istasyon ele geçirilip yakılana kadar gün boyu sürdü" diye yazıyor. "Alevler azalana kadar bekle-

mek zorunda kaldık." Sıcaklıktan vagonların boyası kavrulmuştu. Yolcu trenine daha önce ateş açılmış ve kayıplar verilmişti. Makinist ve ateşçi yaralanmışlar, ama kahramanca yola devam etmişlerdi. Sonra da, minnettar yolcular tarafından para toplanarak ödüllendirilmişlerdi. General Polovtsov talihliydi. Anılarında şöyle diyor: "Çok yakında bir patlamayla uyandım. Önce tabancamın kazayla ateş aldığını sandım. Sonra, yattığım ranzanın hemen üstünde, vagonun tavanında kurşun delikleri gördüm... Ondan sonra da, trenimizdeki yolcuların çoğu rahat koltuklara oturacak yerde yolculuklarına yerde yatarak devam ettiler."

Ancak, serüven henüz sona ermemişti. O gece, trenleri öndeki trenin arka vagonuna çarpınca yol tıkandı. Lokomotif kurtarılınca, geri dönerek makastan öteki hatta geçildi. Fakat, olanlardan haberdar olmayan zırhlı trenle askerleri taşıyan diğer trenler Bakü'ye doğru yola devam etmekteydiler. MacDonell şöyle yazıyor: "Artık yalnız ve silahsızdık. Düşmanın son kalesi olan Liaki önümüzdeydi ve su almak için orada duraklamak zorundaydık. Askerlerden saatlerce gerideydik ve neyle karşılaşacağımızı bilemeyerek ağır ağır Liaki'ye doğru yol alıyorduk." Son dönemeci döndüklerinde her şey sakin görünüyordu. İstasyon terk edilmişti. "Alevler içinde olmayan tek istasyondu" diye yazıyor MacDonell.

Makinist su alırken MacDonell ve Noel yakındaki köye yürüdüler: "Köy yıkıntı halindeydi, ölüler sokaklarda yatıyor, köpekler cesetleri kokluyorlardı." İki adam dürbünle bakarken köye yaklaşan insanlar gördüler. Gelenlerin asker oldukları belliydi: "İki kilometre kadar uzaktaydılar. Bizi kuşatmak üzere ol-

duklarını anladık." İki adam hemen istasyona dönerek makinisti bir an önce hareket etmeleri gerektiği konusunda uyardılar. Ancak, makinistin acele etmeye niyeti yoktu ve yakıt alma süresini kısaltmak olanaksızdı. MacDonell ile Noel durumun çok kritik olduğunu anladılar. Mümkün olduğu kadar sakin görünmeye çalışarak, platformda bir aşağı bir yukarı yürürken diğer yolculara hiçbir şey söylemediler. Durumu açıklamış olsalardı yolcular makinisti zorlayacaklar ve işini daha da geciktireceklerdi. Sonunda işlem tamamlandı ve tren hareket etti. "Tatarlar artık köye girmişlerdi" diye yazıyor MacDonell. "Kaçmakta olduğumuzu görünce ateşe başladılar. İstasyondan birkaç yüz metre ilerdeki köprüyü onların ateşi altında geçtik."

Bakü'ye, refakat trenlerinden saatlerce sonra girildi. Ancak, bu gecikmeleri çok endişeye neden olmuşsa da, istasyonun asker dolu olmaması, General Polovtsov ile karısının, MacDonell'ın evinin güvenliğine taşınırken tanınması riskini azaltmıştı.

Şimdi sorun, Rus kaçakların, sıkı Bolşevik denetimindeki Bakü'den komşu İran'a kaçırılabilmesiydi. Her ikisinin de, çıkış vizesi almak için yetkililerin önüne çıkması demekti ki, generalin daha sonraları yazacağı gibi 'bunların çoğu kendisini tanıyordu.' MacDonell bir kumar oynamaya karar verdi. İngiltere konsolosu rolünde, vizeyi verecek makamlara gitti ve yaşlı misyonerlerin tehlikeli tren yolculuğundan sonra bizzat gelemeyecek kadar yorgun ve sarsılmış olduklarını söyledi. Ancak, Amerikan yurttaşları olarak, uzmanlık gerektiren tıbbi tedavi için bir an önce yurtlarına dönmek istiyorlardı. O fırtınalı günlerde, diplomatik dokunulmazlığın pek bir anla-

mı olmadığı ve Polovtsovlar'a yardım eden herkesin idam edileceği bildirildiği için, MacDonell bu işi yapmakla çok ciddi bir tehlikeye atılmış oluyordu. Ama, kumarı kazandı ve pasaportları mühürletti. Bu arada, bir yolcu gemisinin Enzeli'ye doğru yola çıkacağını öğrenmiş ve kaçaklar için bilet almayı başarmıştı. İki Rus, o gece karanlıkta kimseye görünmeden gemiye bindiler. Birlikte geçirdikleri tehlikeli günlerde, dost olmalarına karşın MacDonell sonunda rahat bir soluk alabilmişti: "Onları Tanrı'nın koruyuculuğuna teslim ettiğime sevinmiştim."

Ruslar'la birlikte, Yüzbaşı Noel de Enzeli'ye gitti. Orada, General Dunsterville'i bulup Kafkasya'daki karmaşık durumu ayrıntılarıyla bildirmeyi umuyordu. Sonra, Bakü'ye dönecek ve oradaki istihbarat çalışmalarına devam edecekti. Polovtsovlar sonunda güvenliğe eriştiler. Ancak, Noel onlar kadar talihli olmayacaktı.

Bölüm-18

Bakü Katliamı

Hakkında bilinen çok az şeyle bile, Yüzbaşı Edward Noel insana John Buchan'ın kahramanı Sandy Arbuthnot'u hatırlatır. Gerçekten de Noel, Greenmantle'ın sayfalarından çıkmış gibidir: Gerçek Noel ile roman kahramanı Sandy'nin ortak yanları çoktur. Sandy gibi Noel de aristokrat bir ailenin çocuğu olarak doğmuştu, büyükbabası Gainsborough Kontu'ydu. Sandy gibi o da Farsça, Arapça ve Rusça dahil birçok dil bilirdi ve Asya halkları arasında kendi yurdundaymışçasına rahat yaşardı. Yine Sandy gibi iyi bir biniciydi, keskin nişancıydı, ıssız ve tehlikeli yerlere gitmekten zevk alırdı ve kılık değiştirmeyi severdi. Noel de tümüyle korkusuz görünmektedir. Gertrude Bell onun 'kusursuz cesareti'nden söz eder ve bunu doğrulayan başkaları da vardır. Sürekli hareket halinde olan Noel'in savaş dönemi yolculukları, 'Hindistan'ın sa-

vunmasına katkıda bulunan' araştırmalarından dolayı, MacGregor Madalyası'nı almasını sağlamıştır. Noel'in amirlerinden Sir Arnold Wilson, onun çok güç arazi koşullarında 'şaşırtıcı derecede hızlı hareket edebilmesinin' kendisini İranlı aşiretler arasında efsaneleştirdiğini söylemiştir. Daha sonra Kuzeybatı Sınırı'ndaki serüvenleri orada da benzer bir ün kazanmasına yol açmıştır. Çağdaşlarından Sir Basil Gould, 'Nerede hizmet gördüyse, adını duyurmuştur', demiştir. Ancak, o dönemi yazan Sovyet tarihçileri için o sadece 'İngiliz casusu Noel'dir.

Noel, yetkililerin dikkatini ilk kez savaştan birkaç yıl önce, küçük bir subayken, rastlantıyla çekmişti. O dönemde İngiliz subaylarının Sefir'den izin almaksızın İran'a girmeleri yasaktı ve bu izin de pek seyrek verilirdi. Noel, tatil zamanlarından birinde buna kulak asmadı ve fark edilmeyeceğini umarak bir Ermeni kılığında ülkeye girdi. Ancak, çok geçmeden Sir Percy Cox'un casusları tarafından fark edildi ve Noel büyük adamın önüne çıkartıldı. Kendisinden bu tutumunu açıklaması istedi. Asık yüzlü Cox genci cezalandırmak yerine azarladıktan sonra, Sefaret'te iş vererek iznini kısa kesti. Çok geçmeden de, Cox'un tavsiyesiyle Noel, Büyük Oyun oyuncularının geleneksel yetişme alanı olan Siyasi Daire'ye alındı.

Mesleğinin daha o aşamasında bile genç Noel'in adı çevresinde efsaneler gelişmeye başlamıştı. Bir keresinde, memleket iznine dönecek parası olmadığından, yazın ortasında Kızıldeniz'den geçen bir buharlı gemide ateşçilik yapmıştı. 1909 ve 1910'da iki kez, Türk köylerinde ve Bedevi çadırlarında geceleyerek bisikletle İngiltere'den Hindistan'a gitmişti. Çağdaşlarından biri şöyle yazıyor: 'Noel'in karakte-

rinin önemli yanı şuydu: Eğer bir şeyin imkansız olduğu söylenirse onu yapma ihtiyacını duyardı." Birinci sınıf bir beyni vardı ve amirleri siyasal bir memur olarak ona saygı duyarlar, çok karmaşık işler verirlerdi.

Sir Arnold Wilson, Noel'in savaş serüvenlerinin 'epey kalın bir kitap dolduracağını' ve bir gün bunu yazacağını umut ettiğini söylemişti. Ancak Buchan'ın Sandy'si gibi, Noel de anlaşılması güç bir insandır. Ne günlük tutmuş ne de anılarını yazmıştır. Günün istihbarat raporları ise ya çok az şey içermektedir ya da Dışişleri tarafından 'hala çok hassas' görülerek açıklanmamıştır. Noel'in şimdi ölmüş olan ve kendisi de İran'da istihbarat subayı olarak bulunan kardeşi de bana fazla bir şey anlatamamış, bilgi aramak üzere verdiğim ilana da bir yanıt gelmemiştir. Böylece, ne yazık ki, Noel'in pek çok serüveninin ayrıntıları, 1974'te onunla birlikte gömülmüştür. Ancak 18 Mart 1918'de Enzeli'de Rus yolcu vapurundan inişinden hemen sonra başına gelenlere dair bir hikaye bırakmıştır ki, bu neredeyse onun son serüveni olacaktır.

* * *

Noel, kimseye görünmeden Enzeli'den çıkmayı ve güneye doğru dağları aşarak General Dunsterville'in Bağdat'tan gelecek destek kuvvetli sabırsızlıkla beklediği Hamadan'a gitmeyi planlıyordu. Enzeli, en azından resmen yabancılara ve bu arada İngilizler'e iyi davranan Bolşevikler'in elindeydi. Bu nedenle, Noel bunlardan bir güçlük beklemiyordu. Yolculuğunun en kritik yanı Enzeli'nin güneyindeki

100 kilometrelik dağlık bölgeydi; burası Dunsterville'in ilerlemesini engelleyen silahlı Müslüman aşiretlerin elindeydi. Bölgedeki yoğun bitki örtüsü nedeniyle İngiliz tarafından 'Jungalier' olarak adlandırılan bu İranlı aşiret, 3000 kişiydi ve başlarında Mirza Küçük Han adlı renkli bir kişi vardı. Ülkesini tüm yabancılardan temizlemeye yemin etmiş olan ateşli bir İran milliyetçisi olan bu adam, yine de Almanlar'ın ve Türkler'in askeri yardımını şükranla kabul etmişti. Bir sosyalist ve ihtilalci olarak Bolşevikler'le de dostluk bağları kurmuştu. Başlıca düşmanları, İhtilal'e kadar kuzey İran'ın büyük bir bölümünü işgal etmiş olan Çarlık birlikleriydi. Noel şöyle yazıyor: "Onlara önemli başarılar elde ederek karşı koymuştu. Yöntemi Rus konvoylarına ya da ileri karakollarına saldırmak, ama düzenli ordu ile karşılaşınca ormanlara kaçmaktı. Rusya'nın çöküşünden sonra sayı ve prestij bakımından çok büyümüş ve daha yürekli olmuştu." Enzeli limanının Bolşevikler'in denetiminde olması Mirza Küçük Han'ı kaygılandırmıyordu: Bolşevikler, ülkesine karşı toprak emelleri beslemediklerini bildirmişlerdi. Küçük Han'ın Jungalileri, tıpkı Bolşevikler gibi, Dunsterville'in İran'daki varlığına karşıysalar da, henüz İngilizler'le bir çatışmaya girmemişlerdi. Bu nedenle, Noel, Jungaliler'in arasından fazla güçlük çekmeden geçebileceğine inanıyorsa da, bunu nasıl yapacağını bize anlatmamıştır. Zaten, hikayemiz açısından bu pek de önemli değildir.

Noel'in farkında olmadığı bir şey vardı: Bakü'deki faaliyetlerinden kuşkulanan Bolşevikler, Küçük Han'a onun Enzeli'ye doğru yola çıktığını bildirmişlerdi. Noel, eski bir dostu olan Enzeli gümrük mü-

dürünün evinde güneye gitme hazırlığı yapar ve yemek yerken, tehlikede olduğunu fark etti, ama geç kalmıştı. iranlı hizmetkarlardan biri içeri gelip, kapının önünde yarım düzine silahlı Jungali'nin bulunduğunu ve ev sahibiyle görüşmek istediklerini bildirdi. Jungaliler'in liderleri Noel'in derhal kendilerine teslim edilmesini istediler. Direnmek söz konusu değildi, ancak Noel gizli şifrenin bulunduğu diplomatik bir torbayı, ev sahibinin büyük Rus sobasına atacak zaman buldu. Torba alev alır almaz da aşağı indi. Yakındaki bir eve götürüldü ve oradan nakledilmeyi beklerken başına dört Jungali nöbetçi dikildi. Noel, bulunduğu odadan, iskeledeki birkaç geminin Ruslar tarafından boşaltıldığını görüyordu. Kaçacaksa, bunun son fırsat olduğunu anladı. Ani bir hareketle odadan çıkıp en yakındaki Ruslar'a doğru koşmaya karar verdi. Çok iyi Rusça konuştuğu için muhafızlar kendisine yetişmeden önce, birkaç dakika içinde kendini onların merhametine bırakacaktı.

Noel şöyle yazıyor. "Geçici hapishanemden iki yüz metre ileride, yirmi otuz Rus'tan oluşan bir işçi grubunun geçtiğini görünce muhafızlarımı itip koşmaya başladım." Noel, Ruslar'ın yanına muhafızlarından önce vardı ve dev gibi birini sakalından yakalayarak, "Beni bu İranlılar'ın elinden kurtar!" diye bağırdı. Ruslar, onu komiserlerine götürmeyi kabul ettikleri için ilk anda kurtulmuş gibiydi. Noel şöyle devam ediyor: "Ama, iskele üzerinde gemileri yükleyen yüzlerce İranlı işçi vardı ve hepsi işlerini bırakıp eğlenceyi seyretmeye koşmuşlardı" Jungaliler de tutsaklarını bırakmak niyetinde değillerdi. "Bir halat çekme yarışı başladı", diyor Noel. "Burada halat olan bendim. İşçiler de olaya karışınca Ruslar'ın geri

çekilmek üzere olduklarını anladım. Beni yaka paça bir sandala bindirdiler ve hiçbir müdahalenin söz konusu olmayacağı karşı kıyıdaki bir Jungali kampına götürdüler."

Noel'i en rahatsız eden şey, burada kaldığı sürece, Kafkasya ve Orta Asya'da cereyan eden önemli olayları kaçıracağıydı. "Bence tarihin yazılması demek olan bu gelişmede, artık bir katkım olamayacaktı," diye yazıyor. "Kafkasya'nın işgalinden ve Karadeniz'den Pamirler'e kadar yeni devletlerden bir kuşak oluşturmak gibi heyecanlı oyundan uzak kalacaktım. O günlerde, hiç akla hayale gelmeyen şeyler gerçekleşiyordu. Dünya karmakarışıktı ve her şey mümkündür." İlk kaçış deneyimi başarısız olmuştu, ama o ikincisini planlamaya başlamıştı bile: "Beni harekete geçiren, dış dünyaya çok yakın oluşumdu. Oysa, kısa bir süre sonra kimbilir, kendimi hangi ıssız yerde bulacaktım?" Noel nöbetçilerinin afyon pipolarını çıkartıp tüttürmeye başladıklarını görmüştü. Onları bu işte uzun zaman oyalayabilirse, kendisini kovalayamayacak kadar uyuşmuş olacaklardı.

"Stokları sınırlı görünüyordu, ama afyon almaları için para teklif etmek de olmazdı," diye yazıyor. Bu nedenle, onlara kendisi için bir şey alıp almayacaklarını sordu. Adamlar şaşırmışlardı, ama parasını da kabul ettiler. Noel, İranlı aşiretler arasındaki yolculuklarda afyon çekmişti ve etkilerini bilirdi. Afyon çekip de etkilenmiş görünecekti. Bir süre sonra, afyon çekenlerin karakteristik öksürük aşamasına gelerek, 'keyif' noktasında olduğunu belirtti. Nöbetçilerin dikkatleri yeterli derecede zayıflayınca, sanki tuvalete gidermiş gibi dışarı çıkacaktı. Kendisiyle

gelmekte ısrar etmeyeceklerini umut ediyordu. Ancak, o sırada bir Jungali subayı ile askerlerin gelmesi umutlarını suya düşürdü. "Nöbetçilerim telaşla ayağa kalktılar", diye yazıyor. "Subay onları sert bir dille azarladı, sonra bana eşyalarımı toplayıp arkasından kayığa gelmemi emretti." Birkaç dakika sonra denize açılmışlardı.

"O gece sabaha kadar hiç durmadan kürek çekildi," diye yazıyor Noel. "Sabaha karşı kıyıya yanaşıp tahta bir iskeleye çıktık. Askerler at buldular ve yüksek ağaçlıklı bir ormana girdik." Her tarafı sis kaplamış olduğu için Noel gittikleri yönü saptayamıyordu. Birkaç saat sonra, bir toprak ağasının evinin çevresinde sekiz on kulübeden oluşan küçük bir köye vardılar. Jungaliler kaderi konusunda bir karara varana kadar onu burada tutmayı düşünüyorlardı. Noel, ancak o zaman tutuklanma nedenini deşhetle öğrendi: Jungaliler kendisini soykırım suçundan yargılayacaklardı.

* * *

Noel'in ayrılmasından sonra, Bakü bir kan gölüne dönüşmüştü. Jungaliler, Ermeniler'in binlerce Müslüman'ı öldürmesinden Noel'i sorumlu tutuyorlardı. Bu durumu anlamak için, kan dökülmesine yol açan olayları kısaca gözden geçirmek gerekir. Noel'in yakalandığını duyduktan kısa bir süre sonra hala Bakü'de olan MacDonell, Şaumiyan'ın sol kanat koalisyonunun ileri gelen Müslüman liderlerinden birinden acele görüşme çağrısı almıştı. Adının Bakü Sovyeti olmasına karşın, koalisyonda Bolşevik olmayan ve Bolşevikler'in hedeflerine sempati duymayan

Müslümanlar'a da yer verilmişti. MacDonell, Müslüman ev sahibiyle çay içip, dolaylı yoldan da olsa politik durumu konuştuktan sonra, neden davet edildiğini anlamamış bir halde, gitmek üzere ayağa kalktı. Ama, bunun nedenini çok geçmeden öğrenecekti. Azeri lider masasından bir tomar kağıt çıkartıp içinden bir zarfı ayırdı. MacDonell bunun, İngiliz hatlarına vardıktan sonra karısına postalanmak üzere Noel'e verdiği mektup olduğunu gördü. MacDonell'in ev sahibi mektubu açtığı için özür diledi ve içinde sakıncalı bir şey bulunmadığını belirterek MacDonell'a geri verdi. Mektubun Jungaliler tarafından Yüzbaşı Noel'in eşyaları arasında bulunduğunu söyledi. Ancak, diğer kağıtlarda çok sakıncalı şeyler vardı. MacDonell'a, "Bunlardan, sizin ve onun, General Polovtsov'un Bolşevikler'in elinden kaçmasına yardımcı olduğunuz anlaşılıyor. Şaumiyan ve komiserleri bunu duyarlarsa sizin için çok ciddi bir durum ortaya çıkacaktır," dedi.

MacDonell, Azeri'ye Şaumiyan'a haber verilip verilmeyeceğini sordu. "Eğer Noel'in planlarını uygulamaya kalkışmazsanız verilmeyecektir," yanıtını aldı. Noel'in safdışı kalması üzerine bu görevi kendisi yüklendiği için, MacDonell artık kritik durumdaydı. Görevi, General Dunsterville'in Bakü'ye girmesini ve ilerlemekte olan Türkler'e karşı korunmasını sağlamak için, kendi deyişiyle, 'bir durum yaratmak'tı. Bu da, Şaumiyan da dahil olmak üzere Bakü Sovyeti üyelerinin ve Türkler'in gelip kendilerini Rus yönetiminden kurtarmasını bekleyen Müslümanlar'ın devrilmesini sağlayacak zemini hazırlamak anlamına geliyordu. MacDonell şöyle diyor: "O günlerde bu görev tümüyle umutsuz görünüyordu"

Azeri lidere, İngilizler'in, ellerinde etkin bir gizli servis örgütü varken böyle bir şeyi kendisi gibi 'deneyimsiz birine' vermeyeceğini söyledi. Ama, oradan ayrılırken diplomatik paravanın tümüyle değilse bile, kısmen açığa çıkmış olduğunu anlamıştı. Kaçmak söz konusu değildi. Hem titizlikle izlenecekti, hem de Enzeli'ye ulaşsa bile orada kendisini Noel'in akıbeti bekliyor olacaktı. Ayrıca, aldığı emir, kenti Türkler'in eline düşmekten kurtarma umudu olduğu sürece Bakü'de kalmaktı.

Oysa, MacDonell'ın kaygılanmasına gerek yoktu. Bakü şimdi, politik ve etnik bağlılıkları ne olursa olsun, insanların aklındaki her şeyi silip süpürecek olaylara sahne olmaya başlamıştı. Polovtsov'un kaçışı artık geçmişte kalmış, İngiliz müdahalesi tehdidi bir an için unutulmuştu. Çeşitli fraksiyonların tek kaygısı sağ kalabilmekti. Ancak, bu kriz sürpriz de sayılmazdı. Şaumiyan kendi Bolşevikleri, Ermeniler ve kentteki Müslümanlar arasında bir koalisyon kurmayı başarmışsa da, bu daha ilk baştan korkular, kuşkular ve kıskançlıklarla paramparça olan çok hassas bir birleşme olmuştu. Acil durum nedeniyle geçici ittifaklar oluşturmaya hazır olan başlıca fraksiyonların birbirleriyle çatışan amaçları vardı. Bakü, yine bir barut fıçısıydı ve sadece çakılacak bir kibriti bekliyordu. Patlama 1918 Nisanı'nda oldu.

Ermeniler'in, kuşkusuz, İngiliz parasının da katkısıyla giderek artan askeri gücünden telaşa kapılan Bakü Müslümanları, gizlice başka yerlerdeki dindaşlarından yardım aramaya başlamışlardı. Bu çağraya karşılık verenler arasında, İhtilal'e kadar Çarlık güçlerinin bir parçası olan Müslüman Tümeni birlikleri de vardı. Hazar Denizi'nde Lenkoran limanındaki

Bolşevik garnizonunu ezmekteki başarılarından güç bulan bazı birlikler deniz yoluyla Bakü'ye geldiler. Bunların 30 Mart'ta kente girmeleri Bolşevikler ve Ermeniler arasında büyük tepki yarattı. Gelenlerin niyetlerini anlamak için rıhtıma gönderilen yetkililer ateş açılarak karşılandı, içlerinde ölenler oldu. Ancak sonunda, yeni gelenler daha güçlü bir Bolşevik birliği tarafından silahsızlandırıldı. Fakat, 1 Nisan'da Tümen'in yeni birlikleri kente geldi ve MacDonell'ın sözleriyle, "Bakü kazanı fokurdamaya başladı."

İlk kimin ateş ettiği bilinmiyorsa da, kent çok geçmeden, acele kurulan barikatlar ve kazılan siperlerle bir savaş alanına dönmüştü. Mürettebatları Bolşevikler'e ve solcu müttefiklerine sempati duyan limandaki Rus gambotları da Müslümanlar'a karşı çatışmaya katılarak, kentin Müslüman mahallesini acımasızca bombaladılar. Ermeniler ilk önceleri tarafsızlıklarını ilan etmişler ve Bakü'nün kontrolünü ele geçirme çatışmasına katılmamışlardı. Birliklerini Ermeni mahallesine çekmişlerdi ve sadece savunma amacıyla kullanıyorlardı. Ancak, bu tarafsızlıkları savaşın ilk bir iki saatiyle sınırlı kaldı. Aşırı Ermeni milliyetçi grubu Taşnaklar'ın yoğun baskısı üzerine liderleri, Müslümanlar'a karşı Bolşevikler'le birleşti. Aradan altı ay geçmeden bu kararlarının bedelini çok ağır ödeyeceklerdi. MacDonell şöyle yazıyor: "Ama, sonunda Tatarlar ve Müslüman Tümeni yenilgiye uğratıldı. Beşinci günün sonunda, neredeyse tek bir Müslüman kalmamış, evlerinin tümü yıkılmıştı." 6000 Bolşevik ve 4000 Ermeni askeri 10.000 silahlı Müslüman'la bir avuç eski çarlık subayını hezimete uğratmıştı.

Bu kıyıma tanık olanlardan biri de, Tiflis'teki askeri heyette bulunan bir İngiliz subayının eşi olan Ida Dewar Durie'ydi. Almanlar'ın kısa bir süre sonra Tiflis'i işgal edeceklerinin belli olması üzerine, diğer müttefik subayların eşleri ve sivillerle birlikte daha güvenli olduğuna inanılan Bakü'ye geçmişti. Kaldığı Hotel d'Europe'ta, kocası Robert'tan haber beklerken, Bakü savaşını yatak odasının penceresinden izlemişti. Odayı kendisiyle paylaşan diğer bir İngiliz kadınıyla birlikte penceresinden gördüklerini bir mektupta şöyle anlatıyor: "Merak ve heyecandan can güvenliğimizi düşünmeden bütün gün pencereden dışarısını seyrettik." Loş odalarının pancurları arasından pencerelerden uzanan tüfek namlularını görmüşlerdi; başları üzerindeki çatıdan bir Maxim makineli tüfeği gün boyunca hiç durmadan ateş etmişti.

Bayan Dewar Durie'nin odasının karşısında, Doğu Cephesi'nin yaralı Alman ve Avusturyalı savaş tutsaklarıyla dolu bir İsveç Kızıl Haç hastanesi vardı. Şimdi yaralananlar da oraya taşınmaya başlamıştı. "Birkaç dakikada bir, bir yaralı ya da ölü, başından ve bacaklarından çekilerek içeri taşınıyordu. Kana bulanmış o kül rengi yüzleri ilk kez orada gördüm... bu renkler bana uzun bir süre önce Versailles'da gördüğüm o büyük savaş resimlerini hatırlatmıştı." Hastaneye getirilenler hep Bolşevikler ya da Ermeniler olmalıydı ki, Bayan Dewar Durie, sokaklarda düştükleri yerde kalmış ölülerden başka Tatar görmediğini belirtmektedir. Bazı gruplar, zaman zaman otele girip 'ellerinden kaçırdıkları Tatarlar'ı arıyorlardı.' Kadın bir kere de bir grup Bolşevik tarafından sürüklenen iki Müslüman görmüştü. "Ben ken-

dilerini seyrederken grup birden durdu ve tutsaklar kafalarına sıkılan kurşunlarla öldürüldüler." Cellatlar sonra ölülerin çizmelerini alıp cesetleri yol kenarına attılar ve cesetler iki gün orada kaldı.

Hastane çalışanlarından biri zaman zaman dışarı çıkıp kapı önündeki kanları yıkıyordu. Ancak, yaralı sayısı arttıkça bundan da vazgeçildi. Bayan Dewar Durie, bazı sedyecilerin Alman ve Avusturyalı savaş tutsakları olduklarını ve bunların 'çok iyi çalıştıklarını' da görmüştü. Çarpışmalara karşın, sokaktan eşyalarını ve döşeklerini sırtlarında taşıyan sonsuz bir insan seli geçmekteydi. Yaşlı ve soylu görünüşlü kadınlara dost askerler yardım ediyordu. Histeri krizine tutulup çığlıklar atan genç bir kız sakinleştirilmek üzere otele getirildi. Kız bir süre dinlendikten sonra varlıklı görünümlü anababası tarafından yeniden dışarı çıkarılırken, kır saçlı annesi, 'kendisini toparlaması için yalvarıyordu.' Tatar tutsaklardan oluşan grupların yanında yürüyen muhafızlar süngülerinin ucuna beyaz bayraklar takmışlardı. Bu sırada kentte kıtlık başgösterdi. Bayan Dewar Durie ile arkadaşı, otelin lokantası çalışmadığı için, sadece ekmek, peynir ve Hazar havyarı yiyorlardı. Aşağı sokaktaki mağazalar yağmalanmıştı. Bayan Dewar Durie sözde oteli bekleyen aç bir askerin, 'kendi hesabına yağma yapmak için karşıdaki mağazaya girdiğini' görmüştü. Asker kısa bir süre sonra çaldığı bisküvilerden birkaçını kendisine ikram ettiği zaman, kadın ne yapacağını şaşırmıştı.

Müslüman liderler artık Bolşevikler'le müttefiklerini devirip Bakü'nün kontrolünü ele geçirme umutlarını yitirmişlerdi. Ermeniler'in tarafsızlık ilanına kanmışlar, denizden yapılan bombardımanın

vahşeti karşısında şaşkına dönmüşlerdi. Toplu bir kıyımla karşı karşıya kalmamak için barış istediler. Lenin'in, Bolşevikler'in davalarına kazanmak istedikleri etnik gruplara özenli davranması uyarısını dikkate alan Şaumiyan ateşkese razı oldu. Ancak Ermeniler ezeli düşmanlarının yenildiklerini görünce intikam alma hevesine düşmüşlerdi. Çatışma, Müslüman halkın hemen hemen tümünün kentten sürülmesine ya da öldürülmesine kadar devam etti. Beşinci gün kent alev alev yanarken, direnme sona ermiş, sokaklar hepsi de Müslüman olan ölü ve yaralılarla dolmuştu.

Bayan Dewar Durie penceresinden cesetlerin sokaklardan toplanıp hoyrat bir şekilde arabalara atılışını da seyretmişti. 'Cesetlerden bir kısmı yağmadan sonra hemen hemen çırılçıplaktı', diye yazıyor. "Subaylar bunların ceplerini karıştırıyor, kanlı not defterlerini ve kağıtlarını topluyorlardı, onların kolları da dirseklerine kadar kan içindedi." Ateş sona ermişse de, oteldekilerin endişeleri son bulmamıştı. Müslüman mahallesindeki yangın, şiddetli fırtınanın da etkisiyle kontrolden çıkmak üzereydi. Bayan Dewar Durie'ye yangının Müslümanlar'ı mevzilerinden çıkmaya zorlamak için Ermeniler ve Bolşevikler tarafından kasten çıkarıldığı söylenmişti. Rüzgar yön değiştirip kuzeyden esmeye başladığında otel de yangının yolu üzerinde kalacaktı. Uykusuz geçen birkaç geceden sonra eşyalarını toplayarak kıyıya kaçmak üzere hazırlandılar. Bayan Dewar Durie şöyle yazıyor: "Geceyarısına kadar artık bize çok yakın olan alevlerden oluşan yarım çemberi izledik. Sonra rüzgar yavaş yavaş azaldı ve bir tehlikeden daha kıl payıyla kurtulduğumuzu anladık." Kadının

Tiflis'in 160 kilometre kuzeyinde İngiliz askeri heyetinin bulunduğu Vladikafkas'taki kocasıyla buluşması için daha iki ay gerekecekti. Ancak, sıkıntıları o zaman da sona ermeyecek, heyet Bolşevikler tarafından tutuklanacak ve kadın kılık değiştirerek kaçabilecekti.

Müslüman ayaklanmasının çökmesiyle Bakü Sovyeti kurtarılmıştı. Şaumiyan hemen Lenin'e raporunu gönderdi: "Savaşın sonuçları bizim için çok parlaktır. Düşman tümüyle imha edilmiştir. Onlara dikte ettiğimiz koşulları çekincesiz imzaladılar." Azerbaycan kaynakları, aralarında yaşlıların, kadınların ve çocukların da bulunduğu 12.000 Müslüman'ın öldürüldüğünü iddia etmişlerse de, Şaumiyan bu sayının 3000'i aşmadığında ısrar etmiştir. Ancak, Ermeni birliklerinin katılımının 'iç savaşa, bir dereceye kadar milli bir kıyım karakteri verdiğini' ve 'yoksul Müslümanlar'ın çok ıstırap çektiklerini' de itiraf etmişti. Lenin'e, Bakü'den kaçmayan Müslümanlar'ın 'şimdi Bolşevikler'in çevresinde birleştiklerini' de bildirmiştir. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, çok kayıp vermiş olan Ermeniler de zayıf düştüklerinden Şaumiyan kentteki politik ve askeri gücünü pekiştirmeye koyuldu. Savaş hedefleri, Brest-Litovsk anlaşmasında elde ettikleri kazançların çok ötesinde olduğu artık belli olan Türkler'e karşı, birlikte daha iyi direnebileceklerini söyleyerek, Ermeniler'i en iyi birliklerini kendisine vermeye ikna etti. Çok önemli demiryolu bağlantısı da içinde olmak üzere çevre bölgenin büyük bir kısmı hala Türk yanlısı Azeriler'in elindeydi ve bu da kentte kıtlığa neden olmaktaydı. Bir tarihçi daha sonraları şöyle demiştir: "Bakü anti-Bolşevik bir

denizde bir Bolşevik adasıydı."

* * *

İşte, Yüzbaşı Edward Noel, Bakü Tatarları'nın bu yenilgisinden sonra Jungaliler tarafından kıyımdan sorumlu tutulmuştu. Bir tür ihtilal mahkemesinde üç yargıç önüne çıkarıldığında, bu çılgınca iddianın kanıtlarını istedi. Noel şöyle yazıyor: "Yargıçlar bana, Enzeli'den o başarısız kaçma girişiminden sonra cebimden aldıkları çek defterimin koçanını gösterdiler." Bu, Türkler'e direnen Ermeni birliklerine İngiliz yardımı için kullanılan çek defteriydi. Para Ermeniler'e Rus askeri yetkilileri tarafından gizlice iletilmişse de, koçanlarda gerçek açıkça görülüyordu. Noel kendisini tutuklamaya geldiklerinde şifre defteri ile birlikte çek defterini de yakmadığı için kendine küfürler yağdırdı. Kıyımla hiçbir ilgisi olmadığını ve olaylar sonrasında orada bulunmadığını söyleyerek masum olduğunu iddiaya çalıştı.

Ancak, Jungaliler bunlara kulak asmadılar ve çok daha acımasızca saldırıya devam ettiler. "Ermeniler'e büyük paralar ödememiş miydim? Kıyım bundan birkaç gün sonra başlamadı mı? Olaylar başlamadan önce Bakü'yü terk etmemiş miydim?" Yargıçlar Noel'in yanıtlarını kabul etmeyerek aleyhinde çok güçlü kanıtlar olduğunu bildirdiler. Sonra da kararlarını açıkladılar. Noel ölüme mahkum olmuştu ve ertesi sabah gün doğarken kurşuna dizilecekti.

Bölüm-19

Yüzbaşı Noel'in Garip Serüveni

Noel, kuzey İran'ın bir köşesinde kaderini düşünürken MacDonell da, tek başına, Bolşevikler'e, kenti Türkler'den korumakta İngiliz yardımını kabul ettirmeye çalışıyordu. Masasında Napolyon ve Büyük Frederick'in portreleri bulunan Enver Paşa'nın toprak emellerinin, Erzurum ve Bağdat'ta aldığı yenilgilerle kararmadığı artık açıkça anlaşılmıştı. En azından İngilizler, onun Brest-Litovsk'da elde ettiği kazançlarla yetinmeye niyeti olmadığını düşünüyorlardı. Antlaşmanın ihlali demek olsa da, onun Bakü'ye sahip olmayı amaçladığı, giderek daha çok açıklığa kavuşmaktaydı. MacDonell önündeki günler ve haftalar boyunca, o tehlikeyi oyununu tek başına oynarken giderek bir entrika ve

ihanet bataklığına gömülecekti.

MacDonell'ın Tiflis'ten Bakü'ye geçmesinden sonra, Kafkasya'da politik sahnede büyük ve hızlı değişiklikler olmuştu. 1918 Mayıs'ında artık Kafkas Birliği diye bir şey kalmamıştı. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ardarda hem birbirlerinden hem de Moskova'dan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Türkler'den korkan Gürcüler acele davranarak Alman askerlerini davet etmişlerdi. Berlin'in ikinci bir başvuruyu beklemesine gerek yoktu; hem yeni devleti tanımış, hem de sınırlarının korunmasında yardımcı olmak üzere asker göndermişti. İlerleyen Türkler'in yolu üzerinde eski yurtları ve yeni başkentleri Erivan olan Ermeniler, düşman daha fazla asker getirdiği takdirde ya toptan yok olacaklarını ya da barış istemek zorunda kalacaklarını bilerek direnmeye devam ediyordu. Diğer yandan, Tatarlar, Türkler'i heyecanla bekliyorlar, onları eski düşmanları Ruslar ve yeni düşmanları Bolşevikler karşısında kurtarıcı olarak görüyorlardı. Türkler'in yardımıyla Bakü'yü yeni başkentleri yapmayı, ama önce kentteki Müslümanlar'ı kıyıma uğratmaktaki rolleri nedeniyle, Ermeniler'den kanlı bir intikam almayı planlıyorlardı. Bu arada da, Türkler'in ilerlemesine karşı hala direnen Ermeni birliklerini tacize devam etmekteydiler.

Bu ölümcül rekabetler sadece yurtları düşmanın yolunda olanlarla sınırlı değildi. Türkler'le Almanlar arasında da bir çatlak belirlemeye başlamıştı. Bildiğimiz gibi, iki ülke arasında daha ilk baştan beri büyük bir sevgi yoksa da, şimdiye kadar bütün çatlakların üstünü örtmeyi başarmışlardı. Ancak, şimdi Kafkaslar'da ve ötesinde önemli savas malzemesi ve ye-

ni topraklar elde etme olasılığı doğunca, aralarında başlayan yoğun rekabet, ortak savaş amaçlarını baltalayacak duruma gelmişti. Bu ödüllerden, en azından kısa vadede en gözdesi Bakü'nün büyük petrol alanlarıydı. Giderek petrole bağımlı olan savaş araçları için hem Türkler'in hem de Almanlar'ın şiddetle petrole ihtiyaçları vardı. Bakü petrolü ve diğer ekonomik kaynaklar bakımından kendileriyle rekabette olan üçüncü bir unsur da Lenin'di. Lenin'in de, Rusya'nın dört uzun savaş yılı sonunda sallantıda olan ekonomisini canlandırmak için bunlara ihtiyacı vardı. Sadece bu nedenle, İngiliz askerlerinin Bakü'ye girmelerine karşıydı. Verdikleri tüm güvenceye karşın, İngilizler'in ülkeye bir kere girdiler mi çıkmayacaklarına ve sonunda hammaddeleriyle birlikte tüm bölgeyi Britanya İmparatorluğu'na katacaklarına inanıyordu. Bakü'yü almayı başarsalar bile Türkler'den kurtulmak, hain İngilizler'den kurtulmaktan kolay olacaktı.

Enver Paşa üstünlüğü Almanlar'a kaptıracağından korkup, Türk birliklerini Filistin'den Kafkasya'ya kaydırarak, Bakü'ye doğru yola çıkmaya hazırlanmıştı. ancak, bu çapta bir naklin organize edilmesi haftalar sürdüğünden, Bakü'de bir süre soluk alacak zaman bulabilmişti. Filistin'de çok ihtiyaç duyulan bu birliklerin çekilmesi, Filistin ve Suriye'yi savunan Türk ve Alman askerlerini, Kudüs'ü işgal etmiş olan General Allenby'nin karşısında kaderleriyle başbaşa bırakmak demekti. Berlin bunu şiddetle itiraz ettiyse de, bir yararı olmadı. Almanlar'ın Türkler'in sadakatleri hakkındaki kuşkuları güçlenmeye başlamıştı. Bir kere, Kafkasya ve Orta Asya'da savaşa tutuşan Enver Paşa öteki cephelerde savaştan

çekilebilir, belki de Müttefikler'le yarı bir barış yaparak Almanya'yı yalnız bırakabilirdi. Ayrıca, Kafkasya'nın hammaddeleri için Almanlar'la Türkler arasında bir yarış başlayacaksa, her bir askeri Fransa'da ya da başka yerlerde gerekli olduğu için Almanlar buna katılamazlardı. Berlin, bu nedenle Enver Paşa'yı acele etmemeye, Bakü'yü İngilizler'in elinden uzak tutmak için, içinde kısmen de olsa Alman askerleri bulunan büyük bir Türk-Alman birliği göndermeye ikna etmeye çalıştı. Ondan sonra, Bakü petrolü ile bölgenin diğer kaynakları, Moskova'yla diplomatik temaslarla ticari bir temel üzerinde çözülebilirdi. Ancak, Enver Paşa, Orta Asya'da yeni bir Osmanlı İmparatorluğu kurma hayallerine kimseyi müdahale ettirmemeye kararlıydı. Bir Türk birliğinin Bakü'ye doğru hemen yola çıkması için hazırlıkların başlamasını emretti.

İşte, MacDonell 1918 baharında Bakü Sovyeti başkanı Şaumiyan'a, kentin savunma hatlarının kurulmasına yardımcı olmak üzere General Dunsterville'i davet ettirmeye uğraşırken, Kafkasya'nın durumu buydu. Dunsterville ile heyet arkadaşlarının, o sırada kuzey İran'da Bağdat'tan gelecek yardımcı birlikleri beklemekte olduğunu görmüştük. Dunsterville ile heyet arkadaşlarının, o sırada kuzey İran'da Bağdat'tan gelecek yardımı birlikleri beklemekte olduğunu görmüştük. Dunsterville'in Bakü'ye gitmek üzere bir gemiye binmeyi umduğu Enzeli ile arasında, aynı anda hem Almanlar hem Türkler ve hem de Bolşevikler'le müttefik olan Küçük Han'ın Jungaliler'i vardı. Bu durum da bölgeden güvenli geçişi olanaksızlaştırmaktaydı. Sonunda, haziran başlarında, yedek birlikler, geçilmesi güç dağları aşarak geldiler.

Kısa bir süre sonra, hafif topçu desteğinde 1000 kadar İngiliz ve Gurka askeri Jungali mevzilerine saldırdı, kendilerinden sayıca üstün İranlı milliyetçilere ağır kayıplar verdirdi. Enzeli yolu artık açılmıştı. Ancak, Dunsterville orada bir üs kurmaktan fazla bir şey yapamazdı; önce MacDonell'ın Şaumiyan'ın fikrini değiştirmesini beklemek zorundaydı. Bu arada da, üç ay önceki kayboluşundan sonra bir daha kendisinden hiçbir haber alınmamış olan Noel'i aramaya koyulacaktı.

* * *

Noel kurşuna dizilmeye mahkum olmasına karşın yaşıyordu. Yargılandıktan sonra, yeryüzündeki son gecesini geçirmek üzere ormandaki hapishanesine götürülmüştü. Başındaki iki muhafızın kendisine çok acıdıkları belliydi. Noel şöyle yazıyor: "O gece hava o kadar soğuktu ki, mangalı kömürle doldurup kömürler kor haline gelene kadar yelleyip üflediler." Sonra çıkardıkları üç afyon piposundan birini, elleri bağlı olduğu için, Noel'in ağzına yerleştirdiler. Ortaya çöken uzun sessizlikte iki adam anlamlı anlamlı birbirlerine bakıyorlardı. Noel havada bir şeyler olduğunu sezinlemişti. Adamlardan biri esrarengiz bir tavırla, "Kalbini ferah tut, yarın şimdi korktuğundan çok farklı olacak," dedi. Sonra yardım ister gibi arkadaşına baktı. Bu kez diğeri konuştu: "Evet, her şey yoluna girecek. Aslında, seni öldürmeye niyetleri yok. Bunu seni korkutup itirafa zorlamak için yapıyorlar." Noel bunu, kendisini neşelendirmek için mi söylediklerini kestirememişti.

Noel'i ölüme mahkum eden üç yargıç, ertesi sa-

bah bir düzine silahlı Jungali ile çıkageldi. "Baş yargıç bana her şeyi itiraf ederek canımı kurtarmaya hazır olup olmadığımı sordu. Daha önceki açıklamamı tekrarladım. Bunun üzerine evden çıkarıldım. Bir gece önceki muhafızımla göz göze gelmeye çalıştım, ama bakışlarını kaçırıyordu." Köyün iki yüz metre ilerisinde bir ucunda bir dizi ağaç olan bir tarla vardı. Noel, ağaçlardan birinin önünde durduruldu, idam mangası yirmi adım ötesine yerleşti. Yargıçlar bu sırada sürekli olarak itiraf etmesi uyarısında bulunuyorlardı. Noel, adamların son anda itiraf edeceğini bekleyerek bu tutumlarını sürdürme niyetinde olduklarına inanıyordu. Ama, planda bir aksilik oldu. Aniden ortaya çıkıveren bir haberci baş yargıca bir mektup getirdi. Adamın bir yanlışlık yaptığı ve ateş emri verilene kadar beklemesi gerektiği belliydi. Yargıç şaşırmış göründüyse de, mektubu açtı. Noel şöyle yazıyor: "Kısa bir duraksamadan sonra, idamımın ertelenmesi için emir aldığını bildirdi." Bu bir af değil, sadece bir ertelemeydi. Yargıçlar ve idam mangası atlarına binip uzaklaşınca Noel de hapishanesine götürüldü. Muhafızın yüzündeki gülümseme, "Ben sana demedim mi?" der gibiydi. Yalnız kaldıklarında Noel'e bu karabasanın yinelenmeyeceğini fısıldadı. Gerçekten de, Noel ne yargıçları bir daha görecek, ne de idam hükmünden söz edildiğini duyacaktı. Ancak çektikleri henüz sona ermiş değildi.

Noel yeniden kaçış planları kurmaya başlamıştı. Tam o sırada, başındaki muhafızlardan biri, kaçmasına yardım edebileceğini söyledi: "Nöbeti gece olduğunda onunla birlikte evden kaçacaktık." Muhafız Noel'i orman yollarından geçirip General Duns-

terville'in mevzilerine yakın bir noktaya götürecekti. Ama, bu yolculuk için yiyecek gerekliydi ve bu da para demekti. Noel, adama kalan parasının büyük bir kısmını verip kendisine verilen günlük ekmeğin bir kısmını, tutulduğu odadaki bacanın içinde biriktirmeye başladı. Ancak, günler geçip, muhafız her gün kaçışı ertelemek için yeni mazeretler bulmaya başlayınca Noel kuşkulandı. Adam sonunda kaçış planını uygulamak için yine para isteyince Noel bunu reddetti. Çok geçmeden de bir grup silahlı Jungali gelip sakladığı ekmek stokuna el koydular. Sonra, eşyalarını toplayıp o akşam yola çıkmaya hazırlanmasını emrettiler.

"Karanlık bastıktan sonra gözlerim bağlandı ve bir ata bindirildim. Köyden çıkıp ormana girdik. Birkaç saatlik bir yolculuktan sonra gözlerimin bağı çözüldü ve inebileceğim söylendi." Noel ormanının ortasındaki bir açıklıkta, bir köylü kulübesi önünde olduklarını gördü. Ev sahibi ile ailesine teslim edilecekti. Jungaliler bu yoğun ormanın içinden hiçbir Avrupalı'nın kaçamayacağından emin olduklarından başına muhafız bırakmamışlar, ama kaçma girişimine karşı da uyarıda bulunmuşlardı. "Eğer, kaçmak gibi bir aptallık yaparsam, sabaha kalmadan evin beş yüz metre uzağında çalılıklar içinde bulunacağımı söylediler." Noel çalılıklardan kurtulsa bile bataklığa düşecekti. Her iki durumda da fazla uzaklaşamayacak ve yakalanacaktı.

Noel çevresine bakınca buradan, kaçma olasılığının bir önceki hapishanesinden daha fazla olduğunu gördü. Üç metrelik direkler üstünde duran evden, ormanın ötesinde karlı dağları görebiliyordu. Noel şöyle yazıyor: "Dağlara ulaşabilirsem Küçük Han'ın

topraklarından çıkıp dostların arasına girebilecektim. Tepelerle aramda 15 kilometreden fazla olmadığını hesapladım." Hepsi bu kadarla da kalmıyordu. "Son kaldığım yer meskundu. Orada tepelerden uzaktım ve fark edilmeden yolumu bulmam olası değildi. Bir de muhafızlardan kaçmak gerekiyordu. Oysa, burada evden kaçmak kolaydı ve ormanda kimseye rastlamayacağımı umuyordum... Ne kadar güç olsa da, 15 kilometrelik ormanın içinde yolumu bulamayacağıma inanmıyordum. Dağların eteklerine erişince de, vadi boyunca ilerleyip, ormanlık bölgeden çıkar ve nasıl olsa göçebe aşiretlerle karşılaşırdım. Onların da bana yardımcı olacaklarından emindim."

Başındakilerin kaçmaması için aldıkları tek önlem geceleri ayakkabılarını çıkartmaktı. Ayakkabılar, evin altında yerde yatıp uyuyan bir adama teslim ediliyordu. Adamın yanında da evin köpeği yatmaktaydı. Noel şöyle yazıyor: "Sorunum ayakkabılarımı ele geçirmekti." Geliştirdiği plana uygun olarak her akşam karanlık bastırmadan ormandaki açıklıkta gezinmeye başladı. Gezintiden dönüşte, ayakkabılarını çıkartıp muhafızın uykuya yatmadan önce bıraktığı yere bırakıyordu. "Ayakkabımın bağcıklarını birbirine bağlayıp odamın altındaki delikten bir ip ve çengel yardımıyla çekmeyi planlamıştım." Noel bulduğu kıvrık bir demir parçasından bir çengel yapmıştı, ama ipi bulmak o kadar kolay değildi. Sonunda ev sahibinden giysilerini onarmak için bir iğne ile iplik istedi. Sonra ipliği bükerek yeterli uzunlukta bir ip elde etti. Diğer sorunları arasında pusulasının ve değiştirecek kılığının olmaması vardı. Pusula yerine yönünü yıldızlar saptayacaktı; ev sahibinin konuş-

maları arasında, ormanda bir Avrupalı olarak ne aradığını açıklayacak bir çözüm de bulmuştu. Adamın anlattığına göre, savaştan önce İranlı bir toprak sahibi, bir Ermeni kereste tüccarına ormanın büyük bir kısmını satmış, ama Ermeni şavaş nedeniyle işe başlayamamıştı. Noel şöyle diyor: "Ormanının durumunu öğrenmek isteyen Bakülü Ermeni'nin gönderdiği Rus memur olabilirdim." Bu konu konuşulurken söylenen adların bir kısmını ezberlemeyi de ihmal etmemişti.

Artık gitmeye hazırdı. Şimdi sadece bir sorun kalmıştı. O zifiri karanlıkta bir ışık olmadan ormanın içinde yolunu nasıl bulacaktı? Bu ıssız yerde bir el feneri bulmasına kuşkusuz olanak yoktu. Tek çözüm, dolunayı beklemekti ve bu da kaçışını onbeş gün daha ertelemek demekti. Ancak, ertesi hafta da sürekli ve şiddetli bir yağmur başlamıştı ki, hem yayan yürümek olanaksızdı, hem de orman tehlikeli batakliklarla dolmuştu. Noel'in kaçışını bir ay sonraki dolunaya kadar ertelemekten başka çıkar yolu yoktu. Bu düş kırıcı bir durumsa da, bir avantajı vardı. Hava giderek ısınıyordu ve ormanda gecelemek daha kolay olacaktı. Sonunda ay ve hava beklediği duruma geldi. Sanki hala orada yatıyormuş izlenimini vermek için fazla giyeceklerini örtünün altına yerleştirdikten sonra, yattığı tavanarasından aşağıdaki büyük odaya indi.

"Aile battaniyelerine bürünmüş uyuyordu" diye yazıyor Noel. "Onların arasından ayaklarımın ucuna basarak geçtim. Bir tahta gacırdayınca olduğum yerde donup kaldım. Ama, kıpırdayan olmadı. Sonunda yerdeki deliğe vardım, yüzü koyun yatıp oltamla ayakkabılarımı çektim ve yine sessizce odanın öteki

ucuna gittim." Noel bundan sonra merdiven gibi kullanılan direkten aşağı kayıp ormana doğru yollandı. Yolunu görebileceği ve ağaçlara çarpmayacağı kadar ayışığı vardı. "Öylesine heyecanlanmıştım ki, üstümü başımı yırtan çalılara ve dikenlere önem bile vermedim. Ama, bir saat sonra üstümdeki uzun pantolonun artık kısa bir pantolona dönüştüğünü ve bacaklarımın kan içinde kaldığını farkettim." Yine de, sevincinden ne acı ne de yorgunluk hissetmişti.

Artık, muhafızlarından iyice uzaklaşmıştı ve arkasından kendisini izleyen yoktu. Birden hiç beklenmedik bir engelle karşılaştı. Önünde geçmesi gereken geniş pirinç tarlaları uzanıyordu. Değerli ürüne yaban domuzlarını ve diğer hayvanları yaklaştırmamak için tarlaların çevresinde gece bekçileri vardı. "Bunların çoğunun köpekleri vardı ve hayvanlar beni duyup kokumu aldıklarında havlamaya başladılar." Köpekler havlayarak Noel'e doğru koşmaya başladılar. "Bir iki kere çamurlar arasında umutsuzca koşmaya çalıştımsa da, köpekler ve bekçiler çevremdeki çemberi daraltıyorlardı". Noel çok geçmeden çalılıklar içinde kıstırıldı. Köpekler tarafından parçalanmamak ya da adamların ellerindeki baltaları kafasına indirmemeleri için, acele bir açıklama uydurması gerekiyordu.

Noel adamlara Bakülü kereste tüccarının adamı olduğunu ve ormanda yolunu kaybettiğinin anlattı. Adamların hikayesini kabul etmesine ve düşmanlıklarının anlayışa dönüşmesine çok şaşırmıştı. Kendisine yön tarif edildi ve yoluna devamına izin verildi. Ancak, artık iyice yorulmuştu: "Üzerime kahredici bir yorgunluk çökmüştü. Artık ayaklarımı ayakkabılarıma tutkal gibi yapışan çamurdan kaldıracak gü-

cüm bile kalmamıştı. Yol korkunçtu, her taraf dikenli çalılık, çamur ve suydu." Gün ağardığında iyi yol aldığını ve tepelere yaklaşmakta olduğunu gördü. Fakat, zehirli dikenlerden dizleri ve bacakları çok şişmişti. Sonunda, yola devam edebilmek için eski bir usturayla ayakkabılarını kesmek zorunda kaldı. Artık tepelere erişmiş ve bataklıkla zehirli çalılıkları geride bırakmıştı. Yorgunluktan yere düşüp uyudu. Uyandığında yağmur başlamıştı. Ama, çok geçmeden Küçük Han'ın topraklarından çıkıp güvenliğe kavuşacağını biliyordu.

Noel, gün boyunca yoluna devam etti ve önüne çıkan bir oduncu kulübesinde biraz daha uyudu. Yorgunluk ve yaraları nedeniyle artık çok yavaş ilerliyordu ve hala geceleyecek bir yer bulamamıştı. Birden, önüne iyice ezilmiş bir patika çıkınca, yolun sonunda meskun bir yer olduğunu anladı. Birkaç dakika sonra da karanlıkta bir ev gördü. Bunu şöyle anlatıyor: "İçeri girince İranlılar'ın odanın ortasındaki bir ateşin çevresinde oturmuş çay içtiklerini gördüm. Bunların katırcı olduklarını farkettim." Noel bir talih eseri yolcuların dinlenebilecekleri bir çayhaneye rastlamıştı. "Bu tür yerlerin sahipleri her türlü yolcuya alışmış olduklarından kimse bana fazla önem vermedi." Noel cebinde kalmış bozuk parayla sıcak süt aldı. Yolculuk için biriktirdiği bayat ekmekten de bir parça yedi. Sonra da, tümüyle bitkin olarak odanın çevresindeki kerevetlerin biri üzerine kıvrıldı. Ancak büyük bir yanlışlık yapmıştı. Daha sonra yazdığı gibi, çayhane kervan yolu üzerindeydi ve bu nedenle kendisini kovalayanların oraya uğramalarını beklemeliydi. Ancak o sırada bunları düşünemeyecek kadar yorgundu.

"Kaba ellerin tartaklamasıyla uyandım" diye yazıyor. "Doğrulmaya çalıştım, ama sanki vahşi bir hayvanmışım gibi üzerime çullandılar". Yüzüne bir fener tutuldu ve Noel evinden kaçtığı adamı tanıdı. "Adam müthiş sevinçliydi ve onu suçlayamazdım" diye yazıyor Noel. "Kaçmış olsaydım hapı yutacaktı. Küçük Han benim onun yardımı olmadan ormanlardan geçeceğime asla inanmazdı". Adam, Küçük Han'a Noel'in kaçtığını bildirmeye korkmuş, izini bulmak için iki adamını göndermişti. Bu arada arkadaşlarını toplayıp yola düşmüş, ama bir iki kilometre sonra izi yitirmişlerdi. Noel'in rastlantıyla girdiği kervan yolunu izlemeleri çok talihli olmuştu. Gerçekten de, adamın daha sonraları Noel'e anlattığı üzere, çayhaneyi aramaya karar verdiklerinde artık tüm umutlarını yitirmiş bulunuyorlardı.

Noel'in bir daha kaçmasına fırsat vermemek için gece elleri ve ayakları bağlandı. Ancak, yara içindeki şişmiş bacaklarını gösterince ipleri gevşetmeyi de kabul ettiler. Çay da vermişlerdi. Noel'e göre onu yeniden ele geçirdiklerinde gösterdikleri öfkeye karşın, iyi insanlardı. Adamlar onun kendilerinden başkasının geçemeyeceğine inandıkları ormanları aşaabilmesine şaşırmışlardı. Bunu 'nasıl bir sihirbazlıkla' başardığını sordular. "Yaptığım işin beni onların gözünde yükselttiği belliydi" diye yazıyor Noel.

Yürüyecek durumda olmadığından Noel'i bir ata bindirip, o kadar ıstırap çekerek geldiği yöne doğru yola çıktılar. Ama, bu kere aynı eve götürülmedi. Noel, "Büyük bir köyde ayaklarıma merhem sürdüler" diye yazıyor. "Birkaç gün sonra bir sabah, beni bir ata bindirdiler. Üç silahlı kişi eşliğinde ormanda birkaç saat gittikten sonra bir açıklıkta, yoksul bir

köylünün karısı ve kalabalık ailesiyle yaşadığı bir eve götürüldüm... Attan iner inmez ayak bileklerime demir at bukağıları geçirildi. Bunlar otlağa salıverilen atların ayaklarına geçirilirdi. Hareket etmem hemen hemen olanaksızdı. Korkunç şeylerdi. Ama, iki demiri birleştiren zincire bir ip bağlayıp ağırlığı elime alınca daha rahat ettim. Şimdi, bileklerime ciddi bir zarar vermeden kaplumbağa hızıyla yürüyebiliyordum." Noel, geceleri ailenin kaldığı evin içine alınıyordu, ama zincir bu kere ahşap bir direğe geçiriliyordu. Kısacası, kaçması olanaksızdı.

Noel'in diğerleri uyurken, yeniden belki de sihirbazlığa başvurup kaçmasını önlemek için 20 yaşlarında bir genç de yanında yatıyordu. Bunun dışında bir tas bitkisel yağ içindeki bir fitil de, hemen bir iki adım ötesinde bütün gece boyunca yanmaktaydı. "Günler korkunç bir tekdüzelik içinde geçiyordu" diye yazıyor Noel. "Artık pek kaçış umudu kalmamıştı." Yapacak başka bir şeyi olmadığından, son kaçma girişiminin başarısız olmasının nedenlerini saatlerce düşündü. Acele ettiği için kendine lanetler yağdırdı. Havanın daha ısınmasını, ormanda açıkta gecelemenin daha kolay olacağı ve yiyecek meyve bulabileceği günleri beklemesi gerekirdi. Ayrıca, daha ağır yol almalıydı. O zaman bacaklarını dikenlerle parçalamaz, çayhaneye sığınmak zorunda kalmazdı.

Haftalar geçti, Noel kendi gibi düşünen insanlarla hiçbir ilişki kuramadı ve onlardan haber alamadı. 'Cehennem gibi bir hücre hapsi' yaşamaktaydı. Onun gibi bir insan için, hem tecrit edilmiş hem de zincire vurulmuş olmak 'korkunç ve tüketici' bir şeydi ve aklını yitireceğinden korkuyordu. Ancak, 18

Mart'ta yakalanışından itibaren geçen uzun ve ıstıraplı aylar boyunca, mantığını ve moralini korumayı da başardı. Savaşın nasıl devam ettiği konusunda ancak kendi kendine tahminler yürütebilirdi.

* * *

Londra'da durum hala çok karanlıktı. Alman denizaltı ve zeplin saldırıları önlenmişti. Amerikan askerleri de savaş alanında İtilaf Devletleri'ne katılmak üzere yola çıkmışlardı; ama 1918 baharında Batı Cephesi'nde durum hiç de iç açıcı değildi. General Ludendorff 21 Mart'ta İtilaf Devletlerini siperlerinden sökmeyi ve süregelen çıkmazı ezmeyi amaçlayan çok büyük bir saldırı başlatmıştı. Rus cephesinden gelenlerle birlikte altmıştan fazla tümeni içeren ordusuyla Ludendorff, özellikle en zayıf olduğuna inandığı İngiliz Ordusu'na saldırmıştı. Amerikan birlikleri henüz savaşa hazır olmadıklarından, Alman generali bunun düşmanı yok etmek, en azından savaşma iradesini kırmak için son fırsatı olduğunu biliyordu. Bundan sonraki dört ay içinde askerleri Müttefikler'e bir milyon kayıp verdirip 225.000 tutsak alacağından, bunu az daha başaracaktı da. Ayrıca, bu ilerlemesi kendisini Paris'in 40 kilometre yakınına getirecekti.

Ne var ki, o ilkbaharda İngilizler'in kaygıları sadece Batı Cephesi'yle sınırlı değildi. Daha önce gördüğümüz gibi, Savaş Kabinesi Orta Asya'nın kapısı olan Kafkasya'ya yönelen bir Türk-Alman tehdidi karşısındaydı. İran da artık bölgedekilere korkulu anlar yaşatmaktaydı. Tahran resmen tarafsızsa da, hem Şah'ın kabinesinde hem de aşiretler arasında

İngiliz aleyhtarı unsurlar vardı. Ludendorff'un ilk başta elde ettiği başarı haberleri bunları epey güçlendirmişti ve sıradan İranlılar, savaşın o son baharında Alman zaferinin artık kaçınılmaz olduğuna inanmaya başlamışlardı. Bu unsurların baskısıyla Tahran'daki hükümet, İran'da İngiliz varlığı bulunmasına karşı çıkıyor, bunun hem ülkenin bağımsızlığını tehdit ettiğini, hem de tarafsızlığını çiğnediğini iddia ediyordu. Bu askeri varlık içinde, General Dunsterville'in heyeti, Doğu İran Kordonu ve Sir Percy Sykes'ın komutanlığındaki Güney İran Alayı vardı. İsveçli subayların komutasındaki Alman yanlısı Jandarma örgütünün yerine geçen bu sonuncusu, ülkeyi silahlı Alman ajanlarından temizlemek ve asayişi kurmak üzere yaratılmıştı. İngilizler, Şah hükümetini, İtilaf Devletleri'nin ülkedeki çıkarlarını ve uyruklarını koruyamadığı takdirde bunu kendilerinin yapacakları konusunda uyardıktan sonra bu adımı atmışlardı.

Alman zaferlerinden ve Çarlık güçlerinin ülkenin kuzeyinden çekilmesinden cesaret alan İran hükümeti, Güney İran Alayı'nın dağıtılmasını istedi. Tahran, Müttefikler'in can ve mal güvenliğini garanti etmedikçe İngilizler bunu yapmayı reddettiler. Ancak, Tahran'ın Güney İran Alayı'nı, kendi iradesine direnen bir yabancı güç olarak ilan etmesi ülkenin pek çok yerinde İngiltere aleyhinde bir dalga yaratmıştı. Birkaç İngiliz subayı öldürüldü, askerler arasında karışıklık çıktı. İsyancılar ve asker kaçakları Sykes'ın emriyle yakalanıp idam edildiler. Ancak, karışıklık yayılarak devam etti ve bir aşiret İngiltere'ye savaş açtı. Niedermayer'in cihad ateşini körüklemek için yeniden İran'a döneceği haberleri üzerine, şimdi Ba-

tı Cephesi'nde başkomutan olan Feldmareşal Sir Douglas Haig, Hindistan'ın sınırlarının korunması için tüm İran köylerinin askerler tarafından işgalini önerdi. Ancak, buna gerek kalmayacaktı. Birkaç aylık kaygılı bir bekleyişten sonra Buşir'e gelen yedek birliklerin yardımıyla Sykes kendi safları içindeki isyanı bastırdı, düşman aşiretlerinin İngilizler'in canına ve malına yönelen tehdidini ortadan kaldırdı.

İngiliz Savaş Kabinesi'nde, yeni kurulan Doğu Komisyonu'nda ve askeri kademelerde, 1918 ilkbaharı boyunca ilerleyen Türk ve Almanlar'la İngiliz Hindistanı arasında kalan bölgede nasıl bir politika izleneceği konusunda ateşli tartışmalar sürdü. Orada gerçekten neler olup bittiği konusunda bile önemli bir anlaşmazlık, hatta kargaşa vardı. Bazıları, Dunsterville'in Bolşevik onayı olmasa da Bakü'ye gidip hala zaman varken kentin savunmasını örgütlemesini istiyorlardı. Bunlar, Bolşevikler'i Alman yayılmacılığının kiralık ajanları olarak görmekteydiler. Ancak, diğer bir kısım insan, Bolşevikler'le bir tür işbirliğine girmekle, Türkler'in Bakü'den uzak tutulmasının başarılacağına inanıyordu. En azından Bolşevik filosunun yardımıyla, Türkler'in Hazar'ı geçip Krasnovodsk'a çıkarak askeri açıdan önemli Türkistan demiryoluna ulaşmaları önlenebilirdi. Yine başka bir grup, 1918 Mayıs'ında Türklerin eline geçmek üzere olan Tebriz'in Bakü'den daha büyük bir tehdit oluşturduğunu, Türkler'in Bakü'nün düşmesini beklemeyerek Tebriz üzerinden İran'ı geçebileceklerini savunmaktaydı. Rus garnizonları çoktan çekildiği için Türkler'le Afganistan arasında General Dunsterville'in küçük birliği ile yerli halktan topladığı askerlerden başka bir güç yoktu. Enver Paşa'nın üvey

kardeşi Nuri Paşa'nın, harekatın başına geçmek için hareket ettiği söyleniyordu. Türkler'i durdurmak için ileri sürülen planlar arasında, petrol kuyularını havaya uçurmak için bir grup İngiliz subayının Bakü'ye gönderilmesi de vardı. Londra'da yüksek rütbeli bir subay Afganlar'ı silahlandırmayı bile önermiş, ancak ellerindeki silahlarla zaten başlı başına tehdit oluşturmakta olan bu komşuya böyle bir koz verilmesi, Delhi tarafından tehlikeli görülüp, hemen reddedilmişti.

Sovyet tarihçileri, bütün bunların ardında,inceden inceye düşünülmüş bir İngiliz planı olduğunda ısrar etmişlerdir. Hüküm süren karışıklık, kötü istihbarat ve kararsızlığın altında, Londra'nın Büyük Oyun günlerinden beri sürdürdüğü kötü niyetli stratejinin devamını aramışlardır. Soğuk Savaş tarihçisi Leonid Mitrokhin 1987'de şöyle yazıyordu: "Rusya'daki ihtilal ve iç savaş İngiliz stratejistlerinin eski hayallerini tatmin etmek için gerekli koşulların tümünü yaratmış gibiydi... İngilizler'in amacı Türkmenistan'ı ele geçirmek, Kafkasya'yı yeni Sovyet devletinden almak ve bölgeyi, sakinlerinin fikrine önem verilmeksizin bir sömürgeye dönüştürmekti." Mitrokhin'e göre Dunsterville, İngiliz Hindistanını savunma kisvesi altında, Kafkasya'yı yeni Sovyet devletinden almak ve bölgeyi, sakinlerinin fikrine önem verilmeksizin bir sömürgeye dönüştürmekti." Mitrokhin'e göre Dunsterville, İngiliz Hindistanı'nı savunma kisvesi altında, Kafkasya'da bir hareket noktası elde etme emrini almıştı. Ondan sonra, karşı devrimci güçlerin yardımıyla Bakü Sovyeti'ni devirecek ve tüm Kafkasya'yı, Hazar Denizi'ni ve çevre bölgeleri kontrolü altına alacaktı. Bu amaçla, Rusça

bilen bu İngiliz generalinin emrinde 'kırk Ford kamyonu dolusu altın ve gümüş' vardı. Ayrıca, kendisine yol açmak üzere önceden, "deneyimli ajanlar" gönderilmişti. Mitrokhin bunların arasında en önemlisinin, 'Bakü'deki İngiliz konsolosu' Binbaşı MacDonell olduğunu yazmaktadır.

Bölüm-20

Bolşevikler Arasında Tek Başına

MacDonell 'deneyimli bir ajan' olarak nitelenmesine her ne kadar gülecekse de, talihsiz meslektaşı Noel'in yakalanmasından sonra hiç de boş durmuş değildi. Eski İngiliz konsolosunun Bolşevikler arasında tek başına kaldığı Bakü'de pek çok şey olup bitmekteydi. Aldığı emirlere göre henüz zaman varken, inatçı Şaumiyan'ı İngiliz askeri yardımını kabul etmeye ikna etmesi gerekiyordu. Bunu yapmanın tek yolu da bu güçlü insanı, özel olarak konuşabilecekleri evinde ziyaret etmekti. MacDonell, aranan Çarlık generali Polovtsov'un kaçırılmasına suç ortaklığı ettiğini -ki, bu ölüm cezasını gerektiren bir suçtu- Şaumiyan'ın öğrenip öğrenmediğini merak ediyordu.

MacDonell şöyle diyor: "Şaumiyan'ı bir gece evinde ziyarete gittim. Kapıyı on yaşındaki oğlu açtı. Kim olduğumu söyledim. Küçük çocuk yüzünü buruşturarak birkaç adım geriledi... 'Burjuva... mülk sahibi sınıfların kahrolası paraziti' diye bağırmaya başladı." Gürültüye Bayan Şaumiyan gelmişti. Epey gülüştükten sonra huzura alındım." Büyük bir koltukta oturan ihtilalci, MacDonell içeri girerken elindeki kalın dosyayı bir kenara bıraktı. "Odada bir orta sınıf mutluluğu havası vardı" diye yazıyor MacDonell. "Büyük masanın bir yanında Şaumiyan'ın akşam yemeği duruyordu. Diğer uçta, küçük çocuğun çalışmakta olduğu ders kitapları açıktı. Bir iskemle üzerinde Bayan Şaumiyan'ın odadan çıkarken kalktığında bıraktığı dikişler vardı. Bu sıradan ailenin başında, kuramlarına karşı çıkacak herkesi yok etmeye hazır ateşli bir ihtilalcinin bulunduğunu hayal etmek olanaksızdı. Ama, gerçek buydu."

Şaumiyan konuğunu samimiyetle karşıladı, hemen yerinden kalktı, bir şişe şarap çıkardı. İki adam politik hasımdılar, ama bir yandan da birbirlerinden hoşlanmış gibiydiler. Şaumiyan bütün gün ihtilalci arkadaşlarıyla tartıştıktan sonra, MacDonell'ın mizah duygusu ve içten davranışlarıyla rahatlamış olabilir. Şaumiyan, pek çok Bolşevik meslektaşının aksine, iyi öğrenim görmüş ince bir adamdı ve herhalde MacDonell gibi konuşmaktan memnundu. İngiliz subayı, "Her ne kadar beni hasım olarak pek önemsiz bulduğunu hissetmişsem de, sanırım benden hoşlanmıştı" diyor. MacDonell'ın bu görüşmeyi izleyen olağanüstü günleri anlatışında, onun da Şaumiyan'a ve özellikle de kentte hüküm süren kıtlıkla mücadeledeki kararlılığına saygı duyduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Şaumiyan diğer pek çok Bolşevik'in aksine, amaçlarına terörden çok ikna yoluyla erişebileceğine inanırdı.

İngiliz müdahalesi konusunu ortaya ilk atan Şaumiyan oldu. MacDonell'a suçlayıcı bir tavırla, "General Dunsterville'iniz bizi kovmak üzere Bakü'ye geliyor mu?" diye sordu. MacDonell, Dunsterville'in bir asker olarak kendisine kenti Türkler'e karşı savunmada yardımcı olmaktan başka bir amacı olmadığı konusunda güvence verince, Şaumiyan'ın yanıtı alaycı oldu: "Bir İngiliz generali ile bir Bolşevik komiserinin iyi ortaklık kuracaklarına gerçekten inanıyor musunuz?" Sonra, MacDonell'ın yanıtını beklemeden, "Hayır! Biz Türkler'le savaşmak için kendi askerimizi örgütleyeceğiz" dedi. MacDonell boşuna tartışmaya çalışıyordu; Şaumiyan'ın Kızıl Ordu birliklerinin Hazar Denizi'nin kuzeyindeki Astrakhan'dan Bakü'ye doğru yola çıktıklarına ve bu nedenle de politik açıdan tehlikeli İngiliz yardımına ihtiyaçları olmadığına inandığı açıkça belliydi.

MacDonell'ın Bolşevik şefiyle bu ilk görüşmesinden iyi bir sonuç çıkmıştı: Şaumiyan, kendisinin General Polovtsov ve karısının kaçışlarındaki rolünü öğrenmemiş görünüyordu. Ya da bunu biliyor idiyse de, bildiğini belli etmemiş, MacDonell'a istediği zaman kendisiyle görüşmekten mutlu olacağını söylemişti. Ancak, daha önce yapıldığı gibi, Bakü'yü dış dünyaya bağlayan tek telgraf hattından diplomatik şifreli mesajlar göndermesine izin vermeyecekti. Şaumiyan bundan sonra bütün telgrafların açık gönderilmesini istiyordu. MacDonell'ın, amirlerine Bakü'de ve Kafkasya'nın diğer yerlerindeki durum hakkında neler söylediğini, onlardan ne gibi talimat-

lar aldığını öğrenmek istediği belliydi. MacDonell, Tahran'a kendisine Bolşevikler'in okumasından çekinmeyecekleri şeyler göndermelerini bildirdi.

MacDonell, Londra'nın isteği üzerine, Bakü'deki durum ve Şaumiyan'la görüşmesi hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamıştı. Ancak, Bolşevik şefin, İngilizler'in yardım önerilerini reddetmiş olmaktan kaygılanmaya başladığı anlaşılıyordu. MacDonell şöyle yazıyor: "Şaumiyan telgrafı göndermeyi reddetti ve iki gün sonra bana kendi yazdığı taslağı gösterdi." Bunda, yardımı kabul etmesi karşılığında, tüm gücün 'Bakü Askeri Komitesi'nin emrinde olacağı konusunda garanti istiyordu. Komite'nin subay ve askerlerine verilecek yetkiler arasında, Dunsterville'i bile görevden almak, savaş divanı kurmak da vardı. Kentin genel savunmasını yine Şaumiyan'ın kendi askeri danışmanları örgütleyeceklerdi. MacDonell, bu koşulların Londra tarafından kabul edilmeyeceğini bildiği halde, herhangi bir şey eklemeden göndermek durumundaydı. Bilmediği şey, kendisi Şaumiyan'ı askeri yardımı kabul etmek için zorladığı o günlerde, yurdunda, Dunsterville'in Bakü'ye gitmesine izin verilmesine karşı hala güçlü bir muhalefet bulunmakta olduğuydu. Bakü'nün de Kut gibi bir ölüm tuzağı olabileceği düşünülüyordu. Dunsterville, kenti Türkler'e karşı koruyabileceklerine inanarak gitmeye hevesliyse de, Şaumiyan koşullarını bildirdiği sırada son karar henüz verilmiş değildi. Zaten, onun istekleri de mantıksız görülerek önemsenmemişti.

MacDonell çok geçmeden Bolşevikler arasında bile Dunsterville'i tek umutları olarak gören, onu İngilizler'ce kabul edilecek koşullarla davet etmeyi

savunanlar olduğunu fark etti. Bakü'deki Ermeni liderlerinin tümü bu görüşü paylaşıyorlardı. Ancak, Şaumiyan güçlü bir lider olarak çevresindekilerin muhalefetlerini kabul etmezdi. Ayrıca, Lenin'in özel dostu olduğu da biliniyordu. Bu nedenle, onun görüşü galip geldi. Fakat, onun kuşkulu olduğunu hisseden MacDonell da sık sık görüştüklerinde fikrini değiştirmeye çalışmaktan geri kalmadı. "Yemek saatleri dışında beni evlerine seve seve kabul ediyorlardı. Yiyecek pek kısıtlı olduğundan, bir dostun evinde yemeğe kalmak uygun bir şey değildi" demektedir.

MacDonell ile Şaumiyan'ın küçük oğlu artık dost olmuşlardı: "Babası kağıtlarına gömülü olduğu zamanlar biz oyuncak trenle oynardık. Ben genellikle makas memurluğuna getirilmiş devrik Grandük olurdum. Bana hep küfür edilir. zaman zaman da bir yanlışlık yaptığımda ya da yiyecek trenini geciktirdiğimde kafama vurulurdu. Bir keresinde de idam edildim. Şaumiyan'ın gürültümüz içinde nasıl çalışabildiğine hep şaşardım, ama çocukları asla odadan çıkartmayacağını, onların kendisi için tüm ideallerinden daha çok esin kaynağı olduğunu söylerdi." MacDonell, Şaumiyan'ın uykuya da ihtiyaç duymadığı fikrindeydi: "Aile yattıktan sonra, saatlerce oturup onun Mükemmel Devlet kuramlarını dinlerdim. Bunda toplumun her üyesi, tıpkı sağlıklı bir insan gövdesindeki hücreler gibi, toplum için çalışacaklardı." İki adamın arasında çıkan tartışmalar zaman zaman şafak sökene kadar sürerdi.

MacDonell, Bakü'de Şaumiyan ile arkadaşlarını devirip İngilizler'den doğrudan doğruya yardım istemek için komplolar kurulduğunu ilk kez o sıralarda

fark etti. Hatta bazı Bolşevik denizcilerinin Dunsterville ile adamlarını getirmek için Enzeli'ye savaş gemisi göndermeyi düşündükleri bile söyleniyordu. 6000 Bolşevik ve 4000 Ermeni askerinin, Türkler saldırdığında kenti savunabileceklerine, Şaumiyan ile pek az kişi inanıyordu. Bu Şaumiyan aleyhtarı komplolar, MacDonell'ı bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştı. Aldığı emir, yardım önerilerini reddeden Şaumiyan'ı ikna etmekti. Ancak, Londra ve Tahran'dan artık şifreli mesaj gelmediğinden, amirlerinin kendi taraflarındaki gelişmeleri haber vermeleri ya da yeni emirler iletmeleri olanaksızdı. İnatçılığa devam ettikçe Şaumiyan'ı devirmeye çalışmak konusunda kendisine bir şey söylenmiş değildi. MacDonell her ne kadar Şaumiyan'a ya da ailesine bir kötülük gelmesini istemezse de, Bolşevikler'in yerine, Dunsterville'in gelişini kabul edebilecek başkalarının gelmesi Londra'nın çıkarınaydı. Bu arada, kendisinin yapabileceği tek şey Şaumiyan'ı mantığa davet ederken gelişmeleri yakından izlemekti.

Olaylar birden gelişmeye başladı. MacDonell şöyle anlatıyor: "Şaumiyan'la bütün gece süren bir konuşmadan sonra bir sabah geç bir saatte kahvaltımı ederken genç bir kız kapımı çaldı." Gelen kız kendini Marie Nikolaievna olarak tanıttı ve özel olarak görüşmek istediğini söyledi. İçeri girince MacDonell'a, eskiden Tiflis'te olan ama şimdi oradan 150 kilometre ötede Almanlar'ın erişemeyeceği bir yere taşınmış bulunan İngiliz askeri heyeti başkanından getirdiği bir mektubu verdi. Mektupta, mektubu getiren kişinin güvenirliği konusunda güvence verilemeyeceği, kendisinin gizli kurye olarak çalışmaya gönüllü olduğu bildiriliyordu. Yine mektupta tehli-

keli olacak şeylerden söz edilmeyip, sadece MacDonell'a heyetin nerede olduğu belirtilmekteydi. MacDonell'ın, 'çok kararlı bir yüze' sahip olduğunu gördüğü kız, yakında Bolşevikler için daktilo olarak çalışmaya başlayacağını ve ileri karakollarına mesajlar taşıyacağını bildirdi. Aslında, bu durumdan yararlanarak casusluk etmek ve Bolşevikler'in yıkılmasına yardımcı olmak istiyordu. "İmparatoru için ölmeye hazır olduğunu söyledi" diye yazıyor MacDonell. "Benim de aynı duyguları benimsediğime inanıyordu." Kızın casus olarak hizmetlerini sunmaya geldiği apaçık belliydi. "Kendisine teşekkür ettim ve ölmeye hiç niyetim olmadığını bildirdim" diyor MacDonell.

Marie buna kızmıştı. "Beni Bolşevik casusu sanıyorsunuz" dedi. MacDonell, başka türlü düşünmesi mümkün olmadığından, çok dikkatli davrandı. "Ona, İngilizler'in iktidardaki gruba Türkler'i Bakü'den uzak tutmak için yardımcı olmaktan başka bir amacı bulunmadığını ve bu nedenle casusluğun gerekli olmadığını söyledim" diye anlatıyor. Marie buna da kızıp, "Bu sözünüz artık bir slogan olmaya başladı" demişti. İyice kuşkulanan MacDonell, böyle bir şeyi daha önce söylediğini nereden bildiğini sordu. Hatırlayabildiği kadarıyla bunu sadece Şaumiyan'a söylemişti. "Kentte herkesin ağzında" dedi kız. Şaumiyan'a aynı şeyi günde üç kere yinelediği söyleniyordu. MacDonell bunun gerçeğe çok yakın olduğunu düşündü. Yine de, Marie'nin, gerçek amaçlarını öğrenmek için Şaumiyan'ın gönderdiği bir ajan provokatör olduğunu düşünerek tedbiri elden bırakmadı.

Kız bu kere masasının üzerine eğilerek "Neden?" diye yalvardı. "Neden onlardan kurtulmuyorsunuz?

Bolşevikler sizin hep düşmanınız kalacaklardır." Kız kentte saklanan yüzlerce Çarlık subayı ve petrol bölgesinde binlerce sadık Rus işçisi olduğunu söyledi. Bunlardan ayrı olarak havacılık okulu pilotlarının hepsi Çarlık yanlısıydı ve bir lider bekliyorlardı. "Onları ayaklandırın ve bu pisliği kovun!" diye yalvardı kız. Ama, MacDonell yine aynı şeyi söyledi, İngiliz hükümetinin Rusya'nın iç politikasına karışmak gibi bir niyeti yoktu. Marie hiçbir şey söylemeden birkaç saniye adamın yüzüne baktı. Ondan sonra, buna kesinlikle emin olup olmadığını sordu. MacDonell'ın başını sallaması üzerine de hıçkırarak ağlamaya başladı. MacDonell, onun o ana kadar Bolşevikler'ce gönderilen bir casus olduğuna emindi. Anılarında, "Ama, gözyaşları gerçek gibi görünüyordu" diyor. Bunun üzerine riski göze aldı.

Kız gözlerini silince, MacDonell, Bolşevik şeflerinin işlerini yaparken kendisi için de birkaç mektup taşıyarak yardım edebileceğini söyledi. "Sadece herkesin okuyabileceği normal raporlar" dedi. Marie gülümsedi. "Bana hala inanmıyorsunuz" dedi. "Ama, istediğiniz kurye ise ben size benim gibi yüzlerce kız bulabilirim." Sonra hepsi de ateşli birer anti-Bolşevik olan bu kızlardan oluşan bir ağın Rusya'nın tümünde kurye olarak çalıştıklarını, Çarlık davası için talimat ve mektup taşıdıklarını söyledi. Bunlar göze batmamak için genellikle göçmenlerin ya da köylülerin arasına karışıyorlardı. "Biz kız ve erkek öğrenciler Rusya'yı ve kardeşlerimizi kurtaracak iletişimi sağlıyoruz" dedi.

MacDonell yıllar sonra şöyle yazacaktı: "Marie Nikolaievna, insanı erkek olmasından utandıran o olağanüstü Rus kadınlarından biriydi. Sözüne sadık

kalarak kurduğu düzenli iletişim sistemi daha sonra benim ve işim için çok önemli bir duruma geldi. Bu kızlar, kimi zaman yiyecek isteyen dilenciler ya da ufak tefek şeyler satan insanlar olarak kapımı çalarlardı. Mesajları ayakkabılarının ökçeleri içinde ya da paltolarının deri düğmelerinde veya başka yerlerde saklarlardı. İçlerinde yirmi yaşını bulan çok azdı. Onlar, tarih kitaplarında yer almayan küçük kahramanlardı." Bakü, sonunda Türkler'in eline geçtiğinde, MacDonell onun güvenliği için çok kaygılanmıştı. Ama, sonra kızı, hepsini güvenliğe götüren vapurda Rus subayları arasında gördü. "Enzeli'ye vardığımızda kız ortalıktan kayboldu ve bir daha kendisinden haber alamadım" diye yazmaktadır.

Marie, MacDonell'ın tek gizli ziyaretçisi değildi. Bir dizi esrarengiz Çarlık subayı ve diğerleri kendisinin anti-Bolşevik olduğuna inandıkları faaliyetlerinde hizmetlerini sunmaya geliyorlardı. MacDonell şöyle yazıyor: "Bunların çoğunun benim neler yaptığımı öğrenmek isteyen Bolşevik ajanlar olduğu belliydi, ama herhalde büyük bir çoğunluğu da gerçekti." Ancak, kendisi hepsine karşı aşırı dikkatli davranıyordu. Onlara askeri beceri ve deneyimlerini Bakü'nün savunmasından sorumlu olan Bolşevik yetkililerin hizmetine sunmalarını öneriyor, eğer Şaumiyan kendisini davet ederse, General Dunsterville'in de aynı şeyi yapmayı umduğunu anlatıyordu. Eski bir Çarlık albayı MacDonell'ın bu önerisine öylesine kızdı ki, özür dilemediği takdirde kendisini dövmekle tehdit etti. Fakat, MacDonell risk alamazdı. Zaten, bu gidiş gelişler kendisini yeteri kadar sıkıntıya sokmaktaydı. "Eski Çarlık subaylarının bu ziyaretleri doğal olarak beni kuşku altına sokmuştu" diye ya-

zıyor. Şaumiyan ona karşı soğuk davranmaya başlamış, kendisine bildirecek önemli bir şeyi olduğu takdirde evine değil, bürosuna gelmesini söylemişti. "Evine yaptığım o hoş ziyaretleri özlüyordum. Küçük oğlunun karşısında devrik Grandük olmadığıma çok üzülüyordum" diyor MacDonell. Kendi karısıyla iki küçük oğlu çoktan İngiltere'ye gönderilmişlerdi.

"Artık çok dikkatli izleniyordum" diye yazıyor. "İzlenmek insana sırtında bir şey varmış gibi garip bir duygu veriyor." Yıllar sonra bile, biri arkasından uzun süre yürüyecek olursa bu rahatsızlığı hissedecekti. Bolşevikler, gölgenizi fark ettiğinizi anladıklarında yolda sizi 'bir başkasına geçiriyorlarsa' da, henüz bu işlerde pek deneyimli değillerdi. Çok sağlıklı olan MacDonell kimi zaman onları bilerek yorduktan sonra kendisi buzlu bir içki içmek için Hotel d'Europe'a girerken adamları öğleden sonranın sıcağında bırakırdı: "Zavallının ceketi kolundaydı, gömleğinin yakasını açmış, şapkasını sallayarak serinlemeye çalışıyordu." MacDonell talihsiz adama yürüyüşten memnun kalıp kalmadığını da sormuştu. "Elinde olsa, beni oracıkta vururdu" diye yazıyor.

Bu arada, MacDonell bilmiyordu ama, Londra'nın Şaumiyan karşısında sabrı tükenmişti ve daha sert bir tutum benimsemeye karar vermişti. MacDonell bu durumu ilk kez, 10 Temmuz'da İranlı Ermeni tüccarı kılığında Bakü'ye gelen genç bir İngiliz istihbarat subayından öğrendi. Meşhed'deki İngiliz istihbarat heyetinin başı General Malleson, Yüzbaşı Reginald Teague-Jones'u Bakü'de neler olup bittiğini öğrenmesi ve MacDonell'a Savaş Kabinesi'nin yeni stratejisini bildirmesi için göndermişti. MacDonell şöyle anlatıyor: "Bana İngiliz ve Fransız hükü-

metlerinin yeni politikasının anti-Bolşevik güçleri desteklemek olduğunu söyledi... Bolşevikler'i devirmeye hazır oldukları sürece bunların Çarlık yanlısı ya da Sosyal Devrimci olmalarının önemi yoktu." Moskova'ya resmen bildirilmemişse de, bu, Bolşevikler'e karşı savaş ilanı demekti. Bunun Bolşevik hatları gerisinde kalan MacDonell ve diğer İngiliz subayları için derin etkileri olacağı kuşkusuzdu. Ve en çok etkilenecek olan da, kısa süre sonra başlayacak büyük olaylarda olağanüstü bir rol oynayacak olan Yüzbaşı Teague-Jones'du.

MacDonell'ın kısa sürede anladığı gibi Teague-Jones sapına kadar bir profesyoneldi. İstihbarat subayı olmak için doğmuş denilebilirdi. Çocukluğu ve yetişmesi, insana Kipling'in daha küçücükken Büyük Oyun için yetiştirilmeye başlanan Kim'ini hatırlatıyordu. Kim gibi onun da ana babası pek belli değilse de, bir dil öğretmeni olan babasının, çocuk henüz 13 yaşındayken öldüğü anlaşılıyor. Yetiştirmek zorunda olduğu iki küçük çocuğu daha olan annesi, sıkıntıya düşünce St. Petersburg'da yaşayan arkadaşları, genç Reginald'ı alıp eğitimini üstlenmeyi önermişlerdi. Çocuk erken yaşta dil yeteneği olduğunu ortaya koymuş, Çarlık başkentinde Almanlar'ın yönetimindeki bir dil okuluna gönderilmişti. Burada, Almanca, Rusça ve Fransızca öğrendi. Bu arada ihtilalci politikaları da yakından tanımış, daha 15 yaşındayken, 1905 Rus ihtilalinde heyecanlı kalabalığın ayakları altında ezilmekten güç kurtulmuştu.

İngiltere'ye dönünce Londra Üniversitesi'ne iki yıl kadar devam etti -burada ne okuduğunu öğrenemedim- sonra da 1910'da Hindistan'a gitti. Orada 21 yaşında, Hindistan Polis örgütüne girdi ve sınır istih-

barat işlerinde çalışmaya başladı. Bu arada, dil haznesine Farsça ve diğer Asya dillerini de katmıştı. Olağanüstü yetenekleri amirlerinin dikkatini çekince, çok geçmeden Büyük Oyun'un en ünlü oyuncularının yetiştiği İngiliz Hindistanı hükümetinin Dışişleri ve Politik Dairesi'ne nakledildi. Savaş başladığında orada çalışıyordu. Bu kere yeteneklerinden en iyi yararlanılacağı Basra Körfezi'ndeki askeri istihbarat birimlerine atandı. Hindistan'a olası tehdidiyle Bakü krizi başladığında, Şaumiyan'ın ne yapmak niyetinde olduğunu öğrenmek için oraya gönderilecek en uygun kişi oydu.

MacDonell şöyle yazıyor: "Teague-Jones'un enerji ve heyecanı inanılacak gibi değildi. Benim Şaumiyan'la olan ilişkim nedeniyle duyduğum vicdan azabına karşın, beni yanına katıvermişti. Savaş savaştır ve pis bir iştir. Her şeyi Teague-Jones'un deneyimli ellerine bırakmaya hazırdım." Ancak, konuğu Malleson'a raporunu vermek için Meşhed'e dönmek zorundaydı. Teague-Jones günlüğüne şunları yazıyordu: "Önemli olan tek şey, Türkler'in Bakü'ye doğru ilerlemekte olmalarıydı." Sadece Ermeniler ve anti-Bolşevikler onlara karşı çarpışmaya hazırdılar. Teague-Jones, ertesi gece hala bir tüccar gibi giyinmiş olarak feribotla küçük Krasnovodsk limanına döndü. Oradan demiryolu ve sonra da atla Meşhed'e gidecekti. Ancak, önce Krasnovodsk'ta yapacağı işler vardı. Rıhtımda, Bakü'de akrabaları ve arkadaşları olan ve oradan gelecek son haberleri bekleyen bir kalabalıkla karşılaştı. Kent düşmüş müydü? Daha ne kadar dayanabilirdi? Türkler ne kadar yaklaşmışlardı? Ancak, Teague-Jones'un kaybedecek zamanı yoktu. Kalabalığı yararak doğruca

kente gitti.

Onu ilgilendiren şey, Rus Orta Asyası'nın başlıca ihraç malı olan ve Krasnovodsk ile Taşkent arasındaki bütün istasyonlarda bekleyen vagonlar dolusu ham pamuktu. Pamuk balyalarından oluşan bir dağ, Hazar'ın kuzeyindeki Astrakhan'a nakledilmek üzere rıhtımda bekliyordu. Almanlar'ın ve Türkler'in, özellikle bazı patlayıcıların üretiminde kullanılan pamuğa şiddetle ihtiyaçları vardı. Bolşevikler'in de bunu nakit paraya çevirmeye istekli oldukları biliniyordu. Teague-Jones Bakü'deyken, Astrakhan'da görevi mümkün olduğu kadar çok pamuk satın almak olan bir Alman heyetinin bulunduğunu öğrenmişti. Ayrıca, Bakü ve Astrakhan'daki Bolşevik yetkililerin ellerindeki bütün gemilerle pamuğu hiç gecikmeden Astrakhan'a taşımaya kararlı olduklarını da duymuştu. Teague-Jones Alman planını önlemek için acele etmesi gerektiğini anlamıştı.

İlk olarak pamuk balyalarına benzin dökerek orada yakmayı düşündü. Bunun sonucunda rıhtım da yanacak ve bundan sonra pamuk ihracı mümkün olmayacaktı. ama, bu aynı zamanda ıssız kent halkını açlığa mahkum etmek de olacağından başka bir yol bulması gerekiyordu. Teague-Jones, anti-Bolşevik olduğu bilinen üst düzey bir Rus nakliye yetkilisinin adını da aldığından, hemen adamı görmeye gitti. Kimliğini açıkladıktan sonra, önce genel durumu görüştüler. Rus ondan Bakü'de neler olup bittiğini öğrenmek istedi. Teague-Jones adama güvenebileceğine inanınca, ziyaretinin gerçek amacını açıkladı.

O sırada, rıhtımda pamuk yüklemekte olan üç gemi olduğunu öğrendi. Bunlardan ikisi geceyarısı yola çıkacak, yerlerini açıkta bekleyen diğer ikisi

alacaktı. Başka gemilerin de gelmesi bekleniyordu. Teague-Jones gemilerin hareketine nasıl engel olunabileceğini sordu. Rus başını kaşıyarak buna kolay bir yanıt verilemeyeceğini söyledi. Teague-Jones gemilerin hareketine engel olacak bir yol bulması için ısrar etti. Adamın yüzü birden aydınlandı. "Bir fikrim var, sadece bir fikir, ama işe yarayabilir" dedi. Komployа tümüyle güvenilir olan bir arkadaşını katabilir miydi? Başka bir seçenek görmeyen Teague-Jones bunu kabul etti. Rus dahiyane planını açıkladı.

Arkadaşı o sırada Bolşevikler'in elinde olan Krasnovodsk telsiz istasyonunda çalışıyordu. Bozulduğu zaman, ki bu sık sık olurdu, kentte telsizi onaracak tek kişi olduğundan yerinde tutulmuştu. Teague-Jones'un ilerde göreceği gibi bu, planı için çok önemliydi. Eğer, pamuğun yüklemesi durdurulacaksa bunun resmen yapılması ya da öyle görünmesi gerekirdi. Pamuğun yüklenmesi için emir Astrakhan'daki Bolşevik makamlarından gelmişti. Şu halde, aksi emirler de oradan gelmeliydi. Ayrıca, birbirinden 800 kilometre uzakta olan iki kent arasındaki tek doğrudan iletişim aracı olan telsiz kullanılmalıydı. İşte arkadaşı burada devreye girecekti. Arkadaşa kendilerine katılmayı öneren bir mesaj gönderildi.

Rus'un planına göre, Krasnovodsk'taki telsiz istasyonuna Astrakhan'dan pamuk yüklenmesinin durdurulmasını bildiren acil bir mesaj gelecekti. Bunu kuşkusuz kendileri yazacaklardı. Krasnovodsk'taki yetkililer bunun doğruluğunu araştırma olanağı bulamadan alıcı bozulacaktı. Bu sık sık olan bir şey olduğundan kuşku uyandırmazdı. Telsizi bozacak olan arkadaşıydı ve Bolşevikler onarım için yine onu

çağıracaklardı. Rus, "Hem pamuğun gönderilmesini önleyeceğiz, hem de telsiz bir daha çalıştığında burada olmamaları için gemileri göndereceğiz" dedi. Teague-Jones, "Gelen mesaja sahte mesajı nasıl sokabileceğiz?" diye sordu. Bunun çözümünü de, telsiz istasyonundaki arkadaşları buldu. Gelen mesajları alan telsizcilerden birinin Bolşevik aleyhtarı olduğunu biliyordu. Uygun bir teşvikle kendilerinin sahte mesajlarını 'alacak' ve normal yollardan yetkililere iletecekti.

Bundan sonraki işleri inanılır bir mesaj hazırlamaktı. Telsizci, "Ben son zamanlarda gelen mesajlardan çoğunu gördüğümden bunun tam olarak nasıl yazılması gerektiğini biliyorum" dedi. Tüm gemiler Astrakhan'a petrol ve yağ nakletmek için hazır durumda bekletileceğinden, Krasnovodsk Sovyet Yürütme Komitesi pamuk yüklenmesinin durdurulmasını emredecekti. Ancak, Bolşevikler'in gerçeği öğrenmeleri durumunda adam kendi güvenliği için korktuğunu belirtince Teague-Jones o konuda kendisine güvence verdi. "Durum kötüleştiğinde İran'a geçersin ve bizimkiler senin için gerekeni yaparlar." Teague-Jones saatine bakınca çok az zamanlarının kaldığını gördü. Gemilerin yüklenmesi beklenenden önce tamamlanabilir ve geceyarısından önce Astrakhan'a gitmek üzere denize açılabilirlerdi. Çakısını çıkartıp ceketinin astarını kesti ve bir tomar on rublelik çıkardı. Bu, telsizci arkadaşlarına verilecek rüşvetti. Adam hemen telsiz istasyonuna koştu. Teague-Jones günlüğüne şunları yazıyordu: "O öğleden sonra telsiz bozuldu. Son gelen mesajda, Krasnovodsk Sovyet Yürütme Komitesi'ne pamuk yüklemesinin durdurulması ve yüklenenlerin de boşaltılması em-

rediliyordu." Planlardaki bu ani değişiklik ve büyük gelir kaybı üzerinde homurdanmalar ve tartışmalar başlamıştı. Kentte, gemilerin Bakü'nün boşaltılması ya da General Dunsterville'in askerlerini Enzeli'den oraya nakletmesi için gerektiği yolunda söylentiler yayılmıştı. Ancak, Krasnovodsk'ta kimse Astrakhan'dan gelen bir emre itaatsizlik edemezdi. Sonuçta, limandan bir tek balya pamuk bile gönderilmedi. Bolşevikler ve Almanlar neler olup bittiğini öğrendiklerinde de, daha sonra göreceğimiz gibi, bu konuda bir şey yapacak durumda olmayacaklardı.

Görevini tamamlayan Teague-Jones, Bakü ve Krasnovodsk'taki durumu bildirmek için bir an önce Meşhed'e dönmek istiyordu. Bu nedenle ertesi gün öğleden sonra 600 kilometre uzaktaki Kaahka'ya giden trene bindi. Ondan sonra da İran'a kadar dağlardan at sırtında gidecekti. Oradan geldiği için yolu iyi biliyordu. Ancak, bu kere ne trende ne de yol boyunca yiyecek bir şey bulunmayacağını bilerek, Krasnovodsk'tan yanına bir şeyler almıştı. Gelirken beş gün boyunca doğru dürüst bir yemek yememiş ve geceleri pis kalabalık istasyonlarda yerlerde yatmıştı.

Teague-Jones, Bakü'yü ele geçirip Hazar yoluyla Krasnovodsk'a gelecek Türkler'in ve büyük bir olasılıkla da Almanlar'ın, Afganistan ve kuzey Hindistan'a gitmek için Türkmenistan demiryolunu kullanacaklarını biliyordu. Böyle bir şey olduğu takdirde Meşhed'deki İngiliz heyetine, demiryolunu imha emri verilmişti. Ancak, demiryolunun en hassas noktalarının saptanmasını sağlayacak ayrıntılı haritalar yoktu. Tren Karakum Çölü'nün sıcağında ağır ağır doğuya doğru ilerlerken Teague-Jones gerektiğinde

dinamitleneek köprü ve geçişleri dikkatle izledi. Ancak, demiryolu Büyük Oyun'un en görkemli günlerinde Rus askeri mühendisleri tarafından inşa edilirken bu tehdit hep gözönünde tutulduğundan birkaç saat içinde onarılamayacak noktası pek azdı.

Teague-Jonse yirmi dört saat sonra Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad'a vardığında şaşırtıcı haberlerle karşılaştı. İktidardakı Bolşevikler iki gece önce, 12 Temmuz'da, bir darbeyle devrilmişlerdi. Teague-Jones oradaki kısa süreli duraklamasında, bunun nasıl olduğunu da öğrendi. Kentte bir kışlada yaşayan Rus demiryolu işçilerinin önderliğinde yerli anti-Bolşevikler bir cephaneliği ele geçirip silahları halka dağıtmışlar, sonra hep birlikte Bolşevik karargahına yürümüşlerdi. Yetkililerden bir kısmı çıkan çatışmada öldürülmüş, halka eziyet eden dokuzu da asılmıştı. Tren istasyonda su alırken, Aşkabad Komitesi adıyla yeni bir geçici hükümet kurulmaktaydı. Hükümetin politik eğilimi henüz belli değilse de, tümü, çoğunluğu o sırada Bolşevikler'in iktidar için başlıca rakipleri olan Sosyal Devrimci demiryolu işçilerinden oluşan Avrupa Rusları'ydı. Ruslar, Türkmenler'i ihtilalci politikaları anlayamayacak kadar cahil gördüklerinden, Türkmen Müslümanlar'ın çıkarlarını temsil ettiğini iddia eden Komite'de bir tek Türkmen bile yoktu.

Aşkabad'da Bolşevikler'in devrilmesi, İngilizler için çok önemli bir gelişmeydi ve Teague-Jones bu haberin Meşhed'deki General Malleson'a ve onun aracılığıyla Delhi ve Londra'ya iletilmesi için hiç zaman kaybedilmemesi gerektiğini biliyordu. Ancak, treni ağır ağır Kaahka'ya doğru ilerlerken bilmediği şey, olayın etkilerinin daha şimdiden başka yerlerde

hissedilmeye başlandığıydı. Aşkabad ayaklanmasının haberi hat boyunca Merv ve Krasnovodsk'a hızla ulaşmıştı. Ve buralarda da Bolşevikler aynı kanlı akıbete uğramışlardı. Teague-Jones Aşkabad'dan ayrıldıktan dört saat sonra Kaahka'da trenden indi. Krasnovodsk'tayken istasyonda katır bulundurulması için telgraf çekmişti. Ancak, telgrafın yerine varmadığını öğrendi. Bunun üzerine pazar yerinde tanıştırıldığı bir katırcı kendisine çok aşırı bir bedel karşılığında Meşhed'e götürmeyi kabul etti. Teague-Jones yol için kendisine iki gün tanımıştı. Katırcı ise, bunun olanaksız olduğunda ısrarlıydı. Kaahka'dan Rus sınırına doğru yola çıktıklarında güneş batıyordu.

Yolculuk epey yorucu geçecekti. Çölün kavurucu sıcaklığından sonra temmuzda olmalarına karşın dağlar çok soğuktu. Taşıdığı bilgilerin her saat biraz daha bayatladığını bilen Teague-Jones, katırları da katırcıyı da acımasızca yola sürüyordu. Kimi zaman yürüyor, kendini haklı, katırcıyı haksız çıkarmak kararlılığıyla hayvanları topukluyordu. Sonunda, İran kentinin ışıkları göründü. İki saat sonra da, geceyarısından az önce, yorgunluktan tükenmiş Teague-Jones eski kent kapılarından geçerek Meşhed'e girmekteydi. Yolculuk tam iki gün sürmüştü. Teague-Jones doğruca General Malleson'un istihbarat biriminin bulunduğu İngiliz konsolosluğuna gitti.

Bölüm-21

Komplo

Bu arada Bakü'de, Türkler kente biraz daha yaklaşırlarken, MacDonell da kentin Bolşevik yöneticilerini devirme komplosuna giderek daha çok bulaşıyordu. Sovyet tarihçileri, MacDonell'ı 'İngiliz istihbaratının emriyle hareket etmekle' ve komplonun ardında bizzat bulunmakla suçlamışlardır. Londra'daki amirleri, Şaumiyan'ın bir an önce düşmesini istiyorlarsa da, MacDonell'ın komplonun ardındaki beyin olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, kendisi de komploye karıştığını itiraf etmektedir. Londra'nın tam onayıyla çoğunluğu eski Çarlık subaylarından ve Sosyal Devrimciler'den oluşan, çete elebaşlarının gizli bir toplantısına katılmış ve evinde sakladığı İngiliz hükümeti fonundan iki milyon ruble vererek, komployu mali açıdan finanse etmiştir. Ayrıca, Bakü'nün petrol kuyularının Türkler'in eline geçmemesi için imha edilmesi planlarına

da karışmıştır.

MacDonell bütün bunlara karşın darbenin aceleye getirilmesinden hoşnut değildi. "Her Çarlık yüzbaşısı kendini ya albay ya general ilan etmişti. Tüm olay, bir opera komik sahnesini andırmaktaydı," diye yazıyor. Darbecilerin, çoğunluğu Gürcü olan elebaşları, nefret ettikleri ve güvenmedikleri Ermeniler'i olaydan uzak tutmaya çalışıyorlardı. Ermeniler'in, darbenin başarılı olacağı görüldüğü anda, Şaumiyan'ın aleyhine döneceklerini iddia ediyorlardı. MacDonell komploculari durum General Dunsterville'e bildirilene kadar planlarını ertelemeye îknaya çalıştı. İngiliz birliklerinin Enzeli'den Bakü'ye gelmelerinin zaman gerektirdiğini ve bu arada doğru dürüst bir yönetimi olmayan bölünmüş ve kuşatma altındaki kentte her türlü karışıklığın çıkabileceğini söyledi. Ancak, Türkler'in kenti ele geçirmeleri korkusuyla birleşmiş ateşli komploculari durdurmak olanaksızdı.

Darbe için gün belirlenince, MacDonell'ın da buna uymaktan başka yapacağı bir şey kalmamıştı. Plana göre, petrol işçileri grev yapıp hep birlikte Bakü rıhtımında toplanacaklar, burada konuşmacılar Şaumiyan'ı kenti yaklaşan Türk kıyımından korumak için bir şey yapmamakla suçlayacaklardı. Sonra, oybirliğiyle İngilizler'in Bakü'yü kurtarmaya çağırılmasına karar verilecekti. Şaumiyan'a hala sadık olan asker ve polis, petrol işçilerini kontrol altında tutmaya çalışırken, kentte saklandıkları söylenen birkaç yüz silahlı eski Rus subayı bir anda Bolşevik karargahını basacak, Şuamiyan ile maiyetini yakalayacaktı. Limandaki donanmaya ait gemilerin mürettebatı ile havacılık okulu üyelerinin de olaya karışma-

ları sağlandığından, Şaumiyan'ın yardımına kimse koşamayacaktı. Son olarak da, darbenin başarılı olduğu anlaşılınca, silahlı Ermeni askerleri asayişi korumak üzere sokaklarda ve kentin önemli noktalarında yer alacaklardı. Ermeniler'le ilişkileri iyi olan MacDonell'ın görevi, Ermeniler'i uygun anda getirmek olacaktı. Son kıyımda ölümden kurtulan Müslümanlar kırsal bölgeye, Türkler'i karşılamaya kaçtıklarından, dikkate alınmıyorlardı.

MacDonell, "Bundan sonraki günler, yaşamının belki de en heyecanlı günleriydi," diye yazıyor. "Artık, hepimiz çok tehlikeli ve heyecanlı bir oyunun içindeydik." Her şey plana uygun giderse, Şaumiyan'ın sonu gelmiş demekti ve General Dunsterville ile askerleri çok geçmeden kentte olacaklardı. Ancak, aniden bir felaket oldu. Darbeden bir gün önce, komplocuların elebaşlarından biri Bolşevik gizli polisi tarafından tutuklandı. MacDonell onun polis eşliğinde götürülüşüne tanık olmuştu. "Çok kötü bir andı," diye yazıyor. "Beni tanıdığını belli edecek diye korkumdan kendimi bir dükkana güç attım." Şimdi önemli olan, bir Rus albayı olan adamın, MacDonell'ın deyişiyle 'bir Bolşevik cezaevinin o ikna edici atmosferinde' konuşup konuşmayacağıydı. Daha sonra gelen bir haberde, alt düzeydeki iki komplocunun daha tutuklanığı ve üzerlerinde bazı kişilerin adlarının bulunduğu öğrenildi. Bu aşamada Bolşevikler'in neler öğrendiklerini bilmek olanaksızdı. Bu yüzden, planın uygulanmasına ve diğerlerinin korkup geri çekilmemeleri için, tutuklanma haberinin gizli tutulmasına karar verildi. MacDonell, "Güvenliğimiz darbenin başarısına bağlıydı," diye yazıyor. "Ondan sonra Bolşevikler bizi tutuklayamazlar-

dı."

MacDonell bu arada Dunsterville'e bir mesaj iletmeyi başarmış, kentte olup bitenleri anlatmıştı. Şimdi, bütün iş ertesi sabah saat onda petrol işçilerinin rıhtımda toplanmalarını beklemeye kalmıştı. "Körfeze bakan salonumun açık pencereleri önünde durduğumu hatırlıyorum," diye yazıyor MacDonell. "Filonun yarım mil ilerde demirlemiş olduğunu görüyordum. Şafaktan az sonra, eski gambotun bacasından duman çıkıyordu, ama saat dokuz buçukta gemiler hala şamandıralarına bağlıydılar ve güvertelerde herhangi bir hareket yoktu." Fakat, gemilerin saat onda yerlerinde olmaları için, çok kısa bir süre içinde hareket etmiş olmaları gerektiğini de biliyordu.

MacDonell bulunduğu yerden kitle gösterilerinin yer alacağı rıhtımı göremiyordu: "Saat on oldu ve geçti. Patlayan silahların, İngilizler'in gelmesi için haykıran binlerce işçinin seslerini duymak için kulak kabarttım. Ancak, sessizliği bozacak bir şey olmadı ve filo şamandıralara bağlı kalmaya devam etti." Tam o sırada, bir filika limandan ayrılıp savaş gemilerinden birine doğru ilerledi. MacDonell filikadakilerin gemiye çıkışlarını dürbünüyle izledi: "Bunlar denizci değil, polisti." Komplonun açığa çıktığı belli olmuştu.

MacDonell daha fazla dayanamayıp neler olup bittiğini öğrenmek için saat on buçukta sokağa çıktı: "Sokaklar asker, polis ve devriyelerle doluydu." Ancak, dükkanlar sanki bir şey olmamış gibi açıktı. Petrol işçileriyle dolu olması gereken rıhtımın bir kenarında bir konuşmacı kürsüsü yatıyordu. MacDonell, komplonun elebaşlarından birinin kaldığı otele gi

dince, adamın sabah vapuruyla Krasnovodosk'a gittiğini öğrendi. Tutuklulardan biri Bolşevik sorgucular bütün bildiklerini anlatmıştı. O gece, aralarında Şaumiyan'ın karargahına saldıracak Çarlık subaylarından bazılarının da bulunduğu bir dizi komplo elebaşısı tutuklanmıştı. Petrol işçileri sabah kente yürümeye kalkıştıklarında yollarının silahlı Bolşevik askerler tarafından kesildiğini ve liderlerinin tutuklandığını görmüşlerdi. Komplonun ileri gelenlerinin çoğu ya tutuklanmış ya da ortadan yok olmuşlardı. MacDonell her an gizli polisin gelmesini bekliyordu artık.

Ancak, Bolşevikler ilk anda, belki de kompolodaki rolünü bilmediklerinden, kendisiyle ilgilenmemişlerdi. Resmi kontrol altındaki Bakü basını öfkesini 'Çarlık karşı devrimcileri'ne yöneltiyor, bunların kötü emellerinin, 'Bolşevikler'in zekası ve emekçilerin karşı konulmaz iradesi sayesinde' açığa çıkarıldığını bildiriyordu. Belki de, General Dunsterville'in müdahalesini hoş karşılayabilecek sıradan insanları kışkırtmamak için, İngilizler'in komploya karıştıklarından söz edilmemekteydi. Bu arada, Şaumiyan, Moskova'ya telgraf üstüne telgraf çekiyor ve Bakü'nün savunulması için Kızıl Ordu birliklerinin gönderilmesini istiyordu. Bildirdiğine göre, Ermeni birlikleri o ana kadar Türkler'e karşı kahramanca bir direniş göstermişler, ama artık moral bakımından çökmeye başlamışlardı. Bunun nedeni, 'İngiliz kışkırtması' ve Dunsterville'in yardımını isteyen bazı komutanlarının 'korkaklığı' idi. "Size acele etmeniz için yürekten yalvarırım", diyordu Şaumiyan. Ancak, o güne kadar ısrarlı İngiliz yardımını reddetmesinin karşılığı olarak, Lenin ve Stalin'den övgüler dışında,

Aşkabad'dan 170 süvari ve orta Rusya'dan 780 asker elde edebilmişti ki, bunlar da, 160 kilometre kadar batıda, Bakü'nün girişlerini tutmaya çalışan 20.000 Ermeni'ye yardımcı olacaktı. Oysa, karşılarında, kendilerinden sayıca en az üç kat fazla olan dokuz tam teçhizatlı Türk piyade tümeni vardı.

Bu arada, Şaumiyan'ın sorgucuları, tutsaklarından komplo hakkında bilgiler elde ettikçe dikkatler MacDonell'a yönelmeye başlamıştı. MacDonell ilk uyarıyı telefonunun kesildiğini fark ettiği zaman aldı. Artık, kendişini izleyenler de saklanmak için bir gayret göstermiyorlardı. Hiçbir şey olmamış gibi, Şaumiyan'ı evinde ziyarete gittiğinde, kendisini kapının önündeki bir denizci geri çevirdi. Olaylar hızla geliştikçe, MacDonell giderek daha garip bir olaylar dizisine karışacaktı.

Önce, güvenilir bir kaynaktan, ertesi sabah evde olmasını bildiren kısa bir mesaj geldi. Ertesi gün, öğle saatinde bir ziyaretçi arka kapısını çaldı. Bu, MacDonell'a şark halıları satmak isteyen gezici bir tüccardı. MacDonell adamı içeri çağırdı ve birbirinden güzel halılar yere serilmeye başlandı. Adam kimsenin kendisini gözetlemediğinden emin olmak için çevresine bakındıktan sonra elini uzattı. "Ben Albay Martev'im" dedi. Sonra çizmelerinden birini çıkartıp elini içine soktu. Çizmenin içinden bir klik sesi geldi ve albay bir kağıt çıkardı. Çizmeyi giymeden önce belirli bir gururla okşayarak, "Benim buluşum", dedi. MacDonell adamın verdiği notu okudu.

Mektup, komplonun elebaşlarından olan ve kesinlikle güvendiği bir Rus papazından geliyordu. Bolşevikler MacDonell'ı tutuklama konusunda ikiye bölünmüşlerdi. MacDonell şöyle yazıyor: "Çoğunluk

beni bir ihtilal mahkemesinin önüne çıkarmaktan yanaysa da, Şaumiyan ve bazıları buna karşıydılar." Mektupta, o gece belirli bir adresteki bir partiye açıkça katılması gerektiği, kendisine orada başka haberler verileceği de bildiriliyordu. MacDonell arkasında gölgesi olduğu halde o gece verilen adrese gitti. Kıtlık olduğu için, basit bir yemekten sonra, ev sahibi kendisini İran halılarını göstermek için başka bir odaya çağırdı. Ama, oraya gidecekleri yerde evin arkasına gittiler ve bir merdivenle çatıya çıktılar. "Ay yoktu ve gece çok karanlıktı," diyor MacDonell. "Ayaklarım çatıyı kaplayan yumuşak zifte gömülüyordu. Az daha bir telgraf teline takılıp yüzüstü düşecektim. Sağa döndük ve on metre kadar ilerimizde bir fener çaktı." Sonra, bir merdivenden aşağı indiler. Burada kendilerini genç bir kız bekliyordu. Hiçbir şey konuşulmuş değildi. Kız MacDonell'ı loş bir odaya soktu. Burada bir yatağın üzerinde bir Bolşevik üniforması vardı. Kızın işareti üzerine MacDonell üniformayı giydi ve ev sahibi ile birlikte, kızın ardından evin arka kapısından sokağa çıktı.

Böylece, MacDonell'ın gölgesini atlatmış olan iki adam, birkaç dakika yürüyüp başka bir eve girdiler. MacDonell, Dışişleri Bakanlığı'ndaki amirlerinin, kendisini bir Kızıl Ordu askeri üniforması içinde görselerdi, ne diyeceklerini düşünüyordu. Evde kendilerini orta yaşlı bir Ermeni kadını karşıladı. Yoldan geçen biri, onun asker oğlunu karşıladığını sanabilirdi. Kadın ikisini de yukarda MacDonell'ın tanımadığı üç adamın bekledikleri bir odaya çıkardı. Üç adamdan bir tanesi MacDonell'a çok yakında Bolşevikler tarafından tutuklanıp yargılanacağını anlattı. Ancak, dostları davanın düşmesi için gereke-

ni yapmışlardı. Bolşevikler kendisine bir savunma avukatı önereceklerdi. Avukat dost olduğu için bunu kabul etmeliydi. Adam avukatla hazırlanan stratejiyi anlattıktan sonra, MacDonell yeniden ilk eve götürüldü, orada elbiselerini değiştirdikten sonra yine çatı yoluyla partinin olduğu eve gidildi. Saat ondaki sokağa çıkma yasağı başlamak üzere olduğundan, parti de dağılıyordu. "Diğer konuklarla oradan çıktım ve gölgem peşimde olduğu halde evime döndüm," diye yazıyor MacDonell.

MacDonell, esrarengiz dostlarının söylediği gibi çok geçmeden tutuklandı: "Akşam yemeğimi henüz bitirmiştim ki, gizli polis şefiyle üç askerin bulundukları büyük bir siyah araba kapımın önünde durdu." Gelenler saygılıydılar ve 'Şaumiyan Yoldaş'ın kendisini derhal görmek istediğini bildirdiler. Bolşevik karargahında MacDonell, ihtilal rengi kırmızı örtüyle kaplı uzun bir masanın bulunduğu büyük bir odaya alındı. Masanın başında Şaumiyan ve diğer Bakü komiserleri oturuyordu. Karşıdaki iskemlelerde de bir dizi insan vardı ve odaya askerler, denizciler, işçiler girip çıkmaktaydı. MacDonell masanın başına getirilip bir iskemleye oturtuldu.

Saumiyan, MacDonell ile göz göze gelmemeye dikkat ederek, Bakü'deki son olaylar ve kendisinin bunlarla ilişkisi konusunda 'bazı sorular' sordu. MacDonell, resmen bir İngiliz diplomatı olan kendisinin neden tutuklandığını sorarak, bunun uluslararası yasaların çiğnenmesi anlamına geldiğini bildirdi. Biraz sıkıntılı görünen Şaumiyan ona tutuklu olmadığını, askerlerin kendi korunması için olduğunu söyledi. Sonra, MacDonell'a avukat isteyip istemediğini ordu. Bir gece önceki uyarıları hatırlayan Mac-

Donell masum bir tavırla kendi avukatını çağırtıp çağırtamayacağını sordu. Şaumiyan kendisine çok iyi bir avukat vereceklerini, bunun gerekli olmadığını belirtti. Bu sırada, ortaya çıkan bir Ermeni kendini tanıttı ve MacDonell'ı odanın öteki ucundaki bir masaya götürdü.

Burada kendisini sorguya çekecek olan iki Bolşevik memur yanlarına geldi. Hakkında dava açılıp açılmayacağı, sorgulamasından sonra belli olacaktı. Eğer, dava açılacaksa Bakü İhtilalci Mahkemesi önüne çıkarılacaktı. MacDonell, bu mahkemenin komplonun elebaşılarından birini ölüme mahkum ettiğini ve MacDonell'ın rubleleriyle darbe sabahı Krasnovodsk vapuru ile kaçmış olanın başına da bir bedel koyduğunu biliyordu. Ancak, kendisi sadece sorguya çekilecekti. MacDonell sorgu sırasında iki memura, hükümetinden Şaumiyan'ı, Bakü'yü Türkler'e karşı savunmak için İngiliz yardımını kabul etmeye ikna için açık talimat aldığını anlattı. İngiliz hükümeti bir darbe düzenlemeyi isteseydi, ellerinde o kadar profesyonel varken, bu işi kendisi gibi bir amatöre vermezdi kuşkusuz. Tutuklananlara gelince, yıllardır Bakü'de yaşamakta olduğundan, içlerinden bazılarını tanıyor olmasında şaşılacak bir şey yoktu. Ancak, bunların Bolşevikler'e karşı bir komplo içinde olduklarından kuşkulanmak için hiçbir nedeni de yoktu. İki sorgucu bütün bu sözlerini not ettiler.

"Ondan sonra sıra, gizli dostlarımın söyledikleri şeye geldi," diyor MacDonell. Avukatı, daktilo ile yazılmış bir tomar kağıt uzatarak, bunları daha önce görüp görmediğini sordu. Kağıtların idama mahkum olan adamın üzerinden çıktığı söylenmişti. Diğerlerinin sessiz bakışları altında MacDonell kağıtları

uzun uzun inceledi. Bir gece önceki arkadaşlarının aramasını söyledikleri şeyi çok geçmeden bulmuştu. "Bunların yazıldığı makine B harfinden sonra atlıyor, E'nin orta çizgisi de hatalı," dedi. İki adam bunun arkasından ne geleceğini bilmediklerinden başlarını salladılar. MacDonell bunun üzerine cebinden polis müdürünün getirdiği ve Şaumiyan'ın imzasını taşıyan sorgulama çağrısını çıkardı. Kağıttaki benzer kusurları gösterdikten sonra bombasını patlatıverdi. Memurların yüzlerine bakarak, "Bütün bunlar sizin büronuzda yazılmış," dedi.

İki adam şaşkına dönmüşlerdi. Kağıtları alarak dikkatle karşılaştırdılar. Biri gözlerine inanamayarak, "Olanaksız!" dye bağırdı. "Aksine" diyen MacDonell bunun, komployu Şaumiyan'ın gücünü göstermek ve kendisine karşı olanları saptamak için uydurduğu söylentilerini güçlendirdiğini belirtti. Uzun ve sıkıntılı bir sessizlik oldu. "Yanıtınız bu mu?" diye avukatı sordu. MacDonell başını salladı. Üç adam hemen masadan kalkarak başka bir odaya geçtiler. Şaumiyan ile diğer bazı komiserler de kendilerine katıldı. Bir Kızıl Ordu askerine MacDonell'ı gözden kaçırmaması emredilmiş olacak ki, MacDonell kaderi konusunda verilecek kararı beklerken yanına yaklaştı.

Şaumiyan ve arkadaşları uzun bir süre sonra yerlerine döndüler. MacDonell'a uzun masanın önündeki iskemleye oturması söylendi. Burada bir bardak çayla bisküvi ikram edildikten sonra kendisi hakkında bazı sorular soruldu. Soruların hepsi de zararsızdı, hiçbiri komployla ya da onun komplodaki rolüyle ilgili değildi. Bunun nedeni belliydi. MacDonell'ın ardındaki halk iskemleleri, oraya sansasyonel

bir şey görme beklentisiyle gelmiş insanlarla doluydu. MacDonell'ın, karşı devrimci belgelerin kaynağı hakkındaki yıkıcı suçlamalarını tekrarlaması, Şaumiyan'ın isteyeceği en son şeydi. MacDonell esrarengiz dostlarının bunu nasıl başardıklarını öğrenemediyse de, bu sayede canını kurtardığı kuşkusuzdu. MacDonell şöyle yazıyor: "Olay bundan sonra söndü. Halk iskemleleri sabahın birinden çok önce boşalmıştı." Saat bir buçukta kendisine de gidebileceği söylendi. Ama, Bakü'yü terk etmemesi ve General Dunsterville ile iletişim kurmaya girişmemesi konusunda uyarıldı.

MacDonell'ı evine, kendisini tutuklayan polis şefi, bu kere silahlı askerler olmadan götürdü. "Havadan sudan söz edemeyecek kadar yorgun ve heyecanlıydım," diye yazıyor MacDonell. "Ama, onun bir şey söylemek istediği de belliydi; bu yüzden kendisini bir viski içmeye çağırdım." Evde yalnız kaldıklarında, Çarlık zamanında da aynı işi yapmış olan polis şefi, MacDonell'a Bakü'yü mümkün olan ilk fırsatta terk etmesinin kendisi için iyi olacağını söyledi. MacDonell bunu bir ima olarak kabul etti ve borçları konusunda kendisine yardımcı olup olamayacağını sordu. "Bunu şiddetle reddetti," diye yazıyor MacDonell. Ancak, işareti almıştı ve ardını bırakmamaya kararlıydı.

Polis şefinin itirazları giderek zayıfladı ve birkaç gün sonra her şey ayarlandı. "İngiliz vergi mükelleflerinin iki yüz sterlini, onun kumar borçlarını ödediği gibi, benim de Enzeli'ye gidecek olan Tula vapuruna binmemi sağladı," diye yazıyor MacDonell. Yeni dostu ardındaki polisleri çekince, MacDonell ertesi sabah eşyalarını geride bırakarak vapura bindi.

Mürettebattan güvenilir biri, kendisini makine dairesine indirip kazanın arkasına sakladı. MacDonell gemi yola çıkana kadar bütün gün orada o boğucu sıcakta bekledi. Ondan sonra saklandığı yerden çıkarak güvertede bir kamaraya yerleşti ve terden sırılsıklam olan üstünü başını kuruttu. Ertesi sabah Enzeli'ye inerek, doğruca İngiliz karargahına gitti. General Dunsterville o sırada küçük birliğinin büyük bir kısmının kamp kurduğu Kazvin'deydi. Bakü'deki durumu önce generale, sonra da Tahran'daki İngiltere Sefiri'ne ilk elden bildirmesi için MacDonell'ı oraya götürme hazırlıklarına başlandı. Bu heyecanlı haftalardan sonra, MacDonell şöyle yazıyor: "Kişinin, sonunda kendi insanları arasında olması ne kadar iyiydi!"

MacDonell dönüşüne ne kadar sevinmesi gerektiğini, birkaç gün sonra Bakü'nün Bolşevik kontrolündeki radyosundan haber bültenini dinlerken anladı. İngilizler'in alıcı istasyonundan bir emireri gelmiş. Rusça yayında sürekli kendisinin adının söylendiğini bildirip gelip çevirmesini rica etmişti. MacDonell haberden, kaçışından sonra bir mahkeme düzenlendiğini öğrendi. Gıyabında suçlu bulunmuş ve ölüme mahkum edilmişti. Şimdi geçmişe bakıldığında, ne de olsa yakında askeri birlikleri olan İngilizler'le ciddi bir çatışmaya girmek istemeyen Şaumiyan'ın, MacDonell'ın ihtilalci adaletten kaçmasına bilerek göz yumduğu ve kumar borcu olan polis şefinin de bundan kişisel bir çıkar sağladığı düşünülebilir. Her ne olursa olsun, MacDonell'ın canını kurtarması büyük bir şanstı.

31 Temmuz'da Bakü'den daha sansasyonel haberler de geldi. Şaumiyan sonunda devrilmişti. Ken-

te son hızla yaklaşan Türkler'e karşı savunma hazırlıkları yapamamış olması paniğe yol açmış ve eski destekçileri kendisini terk etmişlerdi. Sonunda Bakü Sovyeti, 236'ya karşı 259 oyla İngilizler'den yardım istemeye karar verdi. Şaumiyan kendisinin ve kalan birkaç destekçisinin bu işle bir ilgileri olmayacağını söyleyerek, hem Sovyet'ten hem de Bakü'den çekileceklerini bildirdi. Günlüğünde şöyle diyordu: "Sovyet rejimi için ölmek üzere buraya gelen bizler, yüreklerimizde acı, dudaklarımızda lanetlerle çekilmek zorunda bırakıldık." Sonra, Bakü limanındaki birkaç gemiye bulabildikleri bütün silah ve cephaneyi yükledi, yanlarına askerlerini ve destekçilerini alarak Hazar Denizi'nde Bolşevikler'in elinde kalan son liman olan Astrakhan'a doğru yola çıktılar.

Şaumiyan'ın gidişi üzerine Bakü'nün kontrolü, kansız olarak kendilerine Merkezi Hazar Diktatörlüğü adını veren Sosyal Devrimciler'in eline geçti. Çoğunluğu Ruslar'dan oluşan grup, Ermeniler'ce de destekleniyordu. İngilizler'e olan ihtiyaç konusunda fikir birliğine varılarak, zaman varken, General Dunsterville'e Bakü'ye gelmesi için çağrı yapıldı. Aynı zamanda, kaçan Bolşevikler'in tutuklanması ve kaçırdıkları silahlara el konulması için deniz kuvvetlerinin hızlı gemileri gönderildi. Bu da kısa zamanda başarıldı. Şaumiyan ile diğer komiserler, yakın zamana kadar kendi denetimlerindeki kentin cezaevlerinden birine atıldılar.

General Dunsterville'in uzun zamandır beklediği an gelmişti. Kurmay subayları, artık Dunstergücü adını alan birliği Bakü'ye göndermek için uygun gemilere el koyarlarken, MacDonell de kaçtığı elbiseler yerine yeni bir üniforma giyip Merkezi Hazar

Diktatörlüğü'ne yardımın gelmek üzere olduğunu bildirmek için önden yola çıktı. Bakü'yü ve değerli petrol yataklarını Enver Paşa'nın eline düşmekten kurtarma yarışı sonunda başlamıştı.

Bölüm-22

Bakü Savaşı

General Dunsterville, "Bakü'nün denizden görünüşü çok etkileyicidir" diye yazıyor. Kentin tam ortasında altın küresi ve haçıyla Rus Ortodoks katedralinin gösterişli kubbesi yer alır. Hazar Denizi kıyısında bir zamanlar burada servetler kazanmış olan ailelere ait dizi dizi binalar uzanır. Bakü, geçen yüzyılın sonunda dünyanın en zengin kentlerinden biriydi. Çarlığın bu ıssız köşesinde büyük petrol yataklarının bulunması, her milletten girişimci ve serüvenciyi cezbetmişti. Uzmanlar, Bakü'de dünyanın tümünü aydınlatacak ve ısıtacak kadar petrol olduğunu hesaplamıştı. Toprak petrole öylesine doymuştu ki, Bakü açıklarında Hazar Denizi'ne bir yanar kibrit atmak, denizin tutuşup dakikalarca yanması için yeterliydi.

Bakü birkaç yıl boyunca, bir gecede servetlerin

kazanılıp kaybedildiği bir kumar kenti olmuştu. Kimi cahil olan Bakü'nün yeni zenginleri deniz kıyısında lüks saraylar yaptırmışlardı. Bakü'nün yeni ağaçlıklı caddelerinden atların çektiği tramvaylar geçer, kaldırımlarda Avrupa'nın ünlü mağazalarının şubeleri bulunurdu. Bunların epey uzağında da büyük petrol yatakları yer almaktaydı. Burada petrol işçilerinden bir ordu barakalarda yaşarlardı. Her taraf kuyulardan sızan petrolün oluşturduğu parlak siyah havuzlarla kaplıydı. Bakü kuyularında, bir ara Birleşik Devletler'deki tüm kuyulardan daha çok petrol üretilmekteydi.

Ancak, İngilizler 17 Ağustos 1918'de uykulu limana ayak bastıklarında, bir zamanların zengin geçmişinden geriye sadece hayaletler kalmıştı. İsveçli Nobel Kardeşler gibi milyonerler kenti çoktan terk etmişler, zarif Avrupa mağazaları kepenklerini indirmiş, atlı tramvaylar ortadan kalkmıştı. Savaşın ve İhtilal'in sonrasında Bakü, çöküşü savaştan da Bolşevikler'den de önce başlamış olmasına karşın, 1949'da komünistlerin gelmesinden sonra Şanghay'a benzemiş olmalıdır. Petrol alanlarındaki bir dizi uzun grev, sanayii sakatlamış, petrol akışını zaman zaman sıfıra indirmişti. Kıyıma dönüşen kanlı etnik çatışmalar ve Çarlık yetkililerin baskıları, sanayiye biraz daha zarar vermişti. Bakü'nün geleceğine güvenmeyen petrolcüler, en son teknolojilere para yatırmayı anlamsız bulmuşlardı. Savaş, kenti uluslararası piyasadan biraz daha uzaklaştırmış, teşvikli iç tüketime bağlı kılmıştı. Bütün bu olaylar, bir zamanların zengin kentinin yok olmasına yol açmış, baştan çıkarıcı yeni çağrılarıyla ihtilalcilerin ekmeğine yağ sürmüştü. Böylece, Şaumiyan'ın kısa ömürlü Bakü

Sovyeti'ne ve şaşaalı adıyla Merkezi Hazar Diktatörlüğü'ne yol açılmış oluyordu.

O yaz sabahı, General Dunsterville'in gemisi kıyıya yanaşırken general ve kurmay subayları, savaşacakları araziyi incelemekteydiler. Bakü üç tarafından yüksek ve çorak tepelerle çevriliydi, bunların ardında bir yerde de Türkler vardı. Türkler'in topları varsa, bu tepelere çıkardıkları takdirde kenti de, Dunsterville'in birliklerini de unufak edebilirlerdi. Bakü ve çok değerli petrol yatakları kurtarılacaksa, Türkler'in tepelere çıkmasını önlemek gerekirdi. Şimdi, Dunsterville'in en önemli işi, Türkler'in ve kenti savunan birliklerin mevzilerinin nerede olduğunu öğrenmekti. İşte, bu nedenle de, MacDonell ve küçük bir öncü grubunu birkaç gün öncesinden Bakü'ye göndermişti.

Dunsterville'in gemisi Kruger rıhtıma yaklaştığı anda, beş kişilik Merkezi Hazar Diktatörlüğü'nden randevu talebi geldi. Aynı zamanda, öncü grubun başındaki subay da gelip generale kentin durumu hakkında rapor verdi. Geldiklerinde, cepheyi hemen hemen savunmasız bulmuşlardı ve Türk saldırısı ertesi gün bekleniyordu. Yerel komutanlarla askerlerin kendileri adına İngilizler'in savaşmalarını bekledikleri apaçık görünüyordu. Belki de, MacDonell işini iyi başarmıştı; çünkü Dnusterville'in sonradan yazdığına göre kent halkı, rıhtıma 'gemiler dolusu' İngiliz askerinin inmesini beklemekteydi. Hampshire Alayı'nın öncü birliğini görünce acı bir düşkırıklığına uğramışlardı. Dunsterville şöyle yazıyor: "...ancak bu gösterişli askerler, onları öylesine yüreklendirmişti ki, ertesi gün Türk saldırısı başladığında, kentin erkeklerinin tümü silahlarını alıp ateş hattını

desteklemeye koştular ve sonuçta Türkler karmakarışık bir durumda geri püskürtüldüler."

İngiliz öncü grubu, kentin çevresinde 30 kilometre uzunluğunda bir hilal oluşturan Bakü savunma hattının yerinin de çok kötü seçilmiş olduğunu görmüştü. "Siperler o kadar kötü yerleştirilmişti ki, içindekiler sadece havaya ateş edebilirlerdi" diyor Dunsterville. Ne haberleşme siperleri vardı ne de dikenli tel engeli. Oysa, bazı yerlerde Türkler'in ileri mevzileri sadece bir kilometre ötedeydi. Kentin savunmasını 10.000 yerli gönüllü isteksizce üstlenmişti. Bunlardan 3000'i Rus, 7000'i Ermeni'ydi. Hepsinin tüfekleri vardı, ama içlerinden çok azı askeri eğitim görmüştü. Çoğu canlarını yeteri kadar tehlikeye attıklarını düşünüyorlar, bir kısmı ise düşmanla konuşmalara başlanılmasını savunuyordu. Son kıyımdan sonra Bakü'de kalan Müslümanlar'ın hepsi değilse bile çoğu, Türkler'i karşılamaya hazırdılar ve bu nedenle çok tehlikeli bir iç düşman oluşturuyorlardı.

Enver Paşa'nın 60.000 kişilik 'İslam Ordusu'nun öncüsü olan gerçek düşman, savaş deneyimli 14.000 Türk askeriydi ve bunlar arkadan destek gelmesini de bekliyorlardı. Bakü'yü ele geçirdikten sonra, cihad bayrağını Hazar'ın ötesindeki Müslüman topraklara taşıyacak, orada yaşayan Türkler'i kurtaracak ve Çar'ın eski topraklarından Enver'in Sultan'ı olacağı yeni bir Osmanlı İmparatorluğu yaratacaklardı. Keşif kolu, Dunsterville'i Türkler'in ileri mevzilerinin daha şimdiden kente tehlikeli derecede yakın olduğu konusunda uyardı. Raporları şöyleydi: "Düşman bataryaları keşif uçaklarının desteğinde limanı ve gemileri istedikleri anda bombardıman ede-

bilirler". Ancak, ağır toplardan henüz bir iz yoktu. Öncü grup, Dunsterville ile ana gücü beklerken, cephenin en hassas yerlerine de yerleşmişti.

Bakü halkı öncü grubun sayısı karşısında düş kırıklığına uğramışsa, rıhtıma inen İngiliz birliğini görünce kimbilir ne hissetmiştir? Dunstergücü hiçbir zaman 1000 savaşçıyı aşmamıştı. Hatırlanacağı gibi, bunların görevi Bakü'yü savunmak değil, Rus ve Ermeni gönüllülerini başka yerlerden destek gelene kadar Türkler'i durduracak bir güç olarak eğitmekti. Bunlar, İngilizler küçük bir deniz gücü hazırlayana kadar Türkler'i oyalayacak, Bakü düştüğü takdirde İngilizler bu deniz gücüyle Türkler'in Hazar'ı geçip Krasnovodsk'taki önemli demiryoluna ulaşmalarını engelleyeceklerdi. İngilizler yerleşmeden Türkler'in kente girmeleri durumunda da, Dunstergücü'nü kentten çıkaracak iki gemiye el konulmuştu. Bunlar da silahlı muhafızlarıyla birlikte Kruger'in yanında bağlı duruyorlardı.

Bu arada savaş alanını gezen Dunsterville, durumun anlatıldığından daha kötü olduğunu gördü. Türkler sayı üstünlükleriyle gerçekten kararlı bir saldırıya kalktıkları takdirde, kendi askerleri de, yerel gönüllüler de, ne kadar kahramanca çarpışırlarsa çarpışsınlar, Bakü'yü hiçbir şey kurtaramazdı. Türkler'in saldırıya geçmemelerinin nedeni ya yeni destek birlikler beklemeleri ya da İngilizler'in Bakü'ye büyük bir güç indirdiklerine inanmalarıydı. Eğer, bu sonuncusu doğruysa, o zaman gerçeği öğrenmeleri uzun sürmeyecekti. Bunu da kendilerinden hiçbir şey saklanamayan 'iç düşman'dan, yani Bakü'deki Müslümanlar'dan haber alacaklardı.

Bakü'deki tablo karanlık görünüyorsa da, 1918

yazında başka yerlerden gelen savaş haberleri uzun zamandır olmadığı kadar iyiydi. Batı Cephesi'nde, General Ludendorff'un ordularını Paris'in burnunun dibine getiren büyük saldırı püskürtülmüştü. Ludendorff'un Batı Cephesi'ndeki uzun durgunluğu kırma planı feci bir şekilde geri tepmişti. İtilaf Devletleri'nin karşı saldırısının başladığı 8 Ağustos, Avrupa'da savaşın dönüm noktası olmuştu. Bu gün daha sonra Ludendorff tarafından Alman ordusunun 'yas günü' olarak tanımlanacaktı. Bundan sonraki haftalarda, İtilaf Devletleri çok ağır kayıplar pahasına da olsa, zafer üstüne zafer kazanacak ve Alman hatlarını pek çok yerde yaracaklardı. Bunların, İtilafçılar'ın son çırpınışları olduğuna inandırılan Alman askerleri için, düşmanın kaynakları sonsuz ve ilerlemeleri durdurulmaz görünüyordu. Kayzer bile gizliden gizliye, dünya egemenliği planlarının yok edildiğini ve çok büyük bir hesap yanlışlığı yaptığını itiraf ediyordu. Ancak, sonuç her gün biraz daha kesinleşse de, Avrupa'da savaşın sona ermesine daha üç ay vardı. Bu arada, Filistin cephesinden gelen haberler de yüreklendiriciydi. Türkler'le Alman danışmanları arasında sorun çıktığı haberleri gelirken, General Allenby birliklerini kuzeyde Şam'a doğru büyük bir saldırıya kaldırmaya hazırlanmaktaydı.

Bütün bunların, Bakü'nün çorak tepelerinde sayıca çok üstün Türkler'le karşılaşmaya hazırlanan General Dunsterville ile küçük birliğine hiçbir yararı yoktu. En yakın İngiliz garnizonunun bulunduğu 900 kilometre uzaktaki Bağdat'tan herhangi bir yardım bekleyemezlerdi. Yine de, Bakü'yü savunmaya hazırlanırken, gülümsemek için birkaç nedeni vardı. Bir kere, Hazar kıyısındaki bu limanda hala bol olan

ve askerlerin 'balık reçeli' diye adlandırdıkları havyarla tanışmışlardı. Sonra, Alman askeri heyetinin garip serüveni vardı. Kentin Türkler'in eline geçtiğini sanan küçük bir grup Alman kurmay subayı, kıyı boyunca daha yukarda bir yerden bir tekneyle gelip Türk karargahına götürülmelerini istemişlerdi. Sonradan anlaşıldığına göre, müttefikleri kenti belirli bir tarihte ele geçireceklerini bildirmişler, onlar da bu takvime uyarak yola çıkmışlardı. Yanlışlıklarını anladıklarında iş işten geçmişti. Tabancalı bir İngiliz astsubayı tarafından tutuklanıp Bakü yetkililerine teslim edildiler.

Son olarak da, çoktandır öldüğü sanılan Yüzbaşı Noel'den iyi haberler gelmişti. Noel, Jungaliler tarafından serbest bırakılmış ve aniden Bakü'ye gelmişti. Jungaliler Dunsterville'in askerleri tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldıktan sonra, İngilizler'le anlaşmak zorunda kalmışlardı. Kaçmaması için prangaya vurulan Noel'e karşılık, İngilizler'in elindeki Jungalili tutsaklar verilecekti. Jungali Reisi Küçük Han, onu o kadar kötü bir durumda teslim etmeye utanarak, kaybettiği kiloları alması için özel yemeklerle beslenmesini emretmişti. Noel ancak ondan sonra iade edilecekti. Fakat, bu bir sorun yaratmıştı, İranlılar'ın çoğunun aksine zayıf yapılı olan Noel, İranlılar'ın gözünde çok yavaş kilo almaktaydı. Noel daha sonraları şöyle yazıyor: "Kurtulmam için, İranlılar'ın tombulluk standardına erişmem gerekiyordu ki, bu da epeyce kilo almam demekti." Noel'in bir ilerleme kaydedememesi üzerine, Küçük Han adamlarından birini göndererek bunun nedenini araştırdı. Noel adama İngilizler'in genelde zayıf bir ırk olduklarını anlattı ve sonunda adamı, 'dünyanın bütün yiyecek-

lerini yese de şişmanlayamayacağına' inandırabildi.

Noel iki gün sonra, 27 Ağustos'ta, Enzeli yakınlarında Reşt'te 'üzerinde beş aydır giydiği paçavralar olduğu halde' İngilizler'e teslim edildi. Noel çekmiş olduğu sıkıntılara karşın, hemen Bakü'ye, Dunsterville'in yanına gitti; orası hakkındaki yerel bilgisinin yararlı olabileceğini düşünüyordu. Bir nedeni daha vardı: "Kaybettiğim zamanı kazanmak ve bu önemli anda orada olmak istiyordum." Reşt pazarında dik yakalı bir Rus gömleği, pantolon, beline saracak işlemeli bir kemer ve uzun siyah meşin çizmeler buldu. Son olarak da siyah bir fötr şapka aldı. "Ertesi gün bir Bolşevik komiserini andıran bu kılığımla Bakü'ye vardım ve General Dunsterville'in yanına çıktım" diye yazıyor. Gözüpek Noel, iyi bildiği bölgede Türkler'in haberleşme hatlarına bir baskın önerdi. Girişimi 'aşırı tehlikeli' bulan Dunsterville, yine de bir başarı şansı olduğunu görünce Noel'e izin verdi. Ancak, baskın çok dikkatli bir planlamayı gerektiriyordu. Olayların gidişi buna gerek bırakmadığı için, belki de Noel şanslı sayılmalıydı. Noel daha sonraları savaşta giriştiği gizli eylemler nedeniyle DSO madalyası almıştır ki, bu küçük rütbeli subaylara pek sık tanınmayacak bir ayrıcalıktır.

Oynanacak olan büyük oyunu kaçırmamaya kararlı tek genç İngiliz istihbarat subayı, Noel değildi. Bunlardan biri de, Bakü ile Krasnovodsk'daki durumu ve Aşkabad'da Bolşevikler'in devrildiği haberini amiri General Malleson'a bildirmek üzere Meşhed'e girerken bıraktığımız Yüzbaşı Teague-Jones idi. Teague-Jones neler olup bittiğini öğrenmek için Aşkabad'a gitmeye gönüllü olmuştu. Kente varınca, yine tüccar kılığında yeni anti-Bolşevik makamların Aş-

kabad Komitesi'ne gitti. Daha sonraları günlüğüne şöyle yazacaktı: "Tipik demiryolu işçileriydi: Üstleri başları kirli, tıraşları uzamış. Çok korktukları da belliydi. Kader kendilerini bir ihtilalin başına geçirmişti. Bolşevik rejimin zorbalığı onları umutsuzluğa itmişti. Eski zorbaları ayaklanıp devirmişlerdi. Şimdi, artık yalnız olduklarını anlamaya başlıyorlardı." Komitedekiler, Teague-Jones'a kuzey İran'daki İngiliz birliklerinin gücü hakkında sorular sorduktan sonra, Bolşevikler Taşkent'teki Kızıl Ordu garnizonundan üzerlerine asker gönderdiği takdirde İngiltere'den yardım bekleyip beklemeyeceklerini öğrenmek istediler.

Teague-Jones, Londra ve Delhi'deki amirleri adına konuşamayacağını belirterek, isteklerini telgrafla Meşhed'deki General Malleson'a bildirmeye söz verdi; general de amirlerinin fikirlerini öğrenirdi. Teague-Jones sözünü tuttu ve böylece, Malleson ile Aşkabad Komitesi temsilcileri arasında görüşmeler başladı. Bunun sonunda, Doğu İran Kordonu'ndan küçük İngiliz Hintli Birliği Türkmenistan'a gönderildi. Türkler'in Bakü'yü ve ardından Krasnovodsk'ta demiryolu hattını tehdit etmeleri nedeniyle, Hindistan'ın savunma makamları sınır ötesi bölgelerin dost ellerde kalmasını uygun görüyorlardı. Londra, artık Bolşevikler'i Almanlar'ın Müttefikler'e karşı kurdukları komploda piyon olarak görmekteydi. Teague-Jones, Aşkabad'daki Bolşevik aleyhtarı yetkililerle Malleson arasında bağlantı kurduktan sonra, Bolşevikler'in devrilmesinin ardından neler olup bittiğini öğrenmek için Krasnovodsk'a gitti. Ama gerçekte, kendisi gibi hırslı bir subayın olması gereken tek yerin Bakü olduğunu düşünüyordu. Çok geçme-

den de Dunsterville'in kurmayları arasına alındı ve bir istihbarat birimi kurarak Malleson'u unuttu.

General Dunsterville ile maiyeti, kentteki Rus ve Ermeni birliklerini yeniden örgütlemeye ve Türkler'e direnme kararlarını pekiştirmeye çalışıyorlardı. Normal komuta yapısı yerine sayısız komitelerle karşılaşmak cesaretlerini kırmıştı. Askerler politik toplantılara katılırken ya da öğleden sonra kadınları ve aileleriyle çay içmeye gittiklerinde cephenin kimi bölümleri boş kalıyordu. Kazılan siperlerin azlığı konusunda da kent savunucuları şöyle düşünüyorlardı: "Neden siperlere girelim ki? Bu korkakların yapacağı bir şeydir. Biz savaşmak istiyoruz!" Dunsterville onların bir saf oluşturup, düşmanı korkutmak istercesine havaya ateş ettiklerini anlatmaktadır. "Bunu ortalıkta bir saldırı yokken ve en yakın Türk, 3 kilometre ilerde siperindeyken sık sık yapıyorlardı." Ordu Bolşevikler'e şiddetle karşı olmakla birlikte, ne de olsa ihtilalciydi. Bir tek etkin lideri olmadığından disiplin, yasa, kural ya da cezalandırma yoktu. Emirlere itaat etmek isteğe bağlıydı.

Türkiye'nin doğusundaki dağlarda Ermeni köylülerin hala büyük bir cesaretle düşmana karşı koyduğunu bilen Dunsterville, bunların Bakü'deki kuzenlerini açıkça korkaklıkla suçlamaktaydı. Ancak, bu korkaklığın anlaşılabilir bir şey olduğunu da belirtiyordu: "Bunlar ne doğuştan askerdiler ne de askerlik eğitimi allmışlardı. Yalnızca, kötü beslenmiş fabrika işçileriydi. Ellerine bir tüfek tutuşturulup savaşmaları söylenmişti. Teçhizatı yoktu, eğitim görmemişti, başında subay olmadığı gibi düzenli tayın da alamıyordu. Başının üstünden kurşunlar geçip bombalar patlarken siperinde oturuyor, ama arkadaşları-

nın çoğunun kentte sevgilileriyle çay içmekte olduklarını biliyordu. Kendisi de neden onlar gibi yapmasındı?" General bu koşullar altında yeryüzünde hiçbir askerden kahramanlık göstermesinin beklenemeyeceğini de söylüyordu.

Rusça bilen Dunsterville, kent savunmasının ve sözde savunucularının acınacak durumunu görünce beş kişilik Merkezi Hazar Diktatörlüğü'nden Bakü'nün genel savunmasının kendisine verilmesini istedi. Ne var ki, bu isteği kabul edilmedi. İçlerinden birinin lider olarak seçilmesini önerdiğinde, beşi de oybirliğiyle hiçbirinin böyle bir sorumluluğu alamayacakları kararına vardı. Onlar da, İngiliz gücünün bu kadar küçük olması karşısında düşkırıklıklarını ve öfkelerini belirttiler, daha fazla asker beklediklerini söylediler. Dunsterville ile beş kişilik komite arasında ilişkiler böylece daha ilk başından gergin olduğu için, günler ilerleyip de Türkler kente yaklaştıkça işbirliği giderek güçleşti.

Dunsterville ile Diktatörlük arasındaki uçurumu derinleştiren sadece Bakü'nün kara savunması değildi. Dunsterville'in bir Hazar filosu kurma çabaları, Rus sularında İngiliz varlığı fikrine karşı olan Diktatörler tarafından reddedildi. Teklifleri, Bağdat'tan getirilmekte olan hafif deniz toplarının, artık cephaneleri tükenmiş olan Rus toplarının yerine kendi gemilerine monte edilmesiydi. Bunlarla, Dunsterville'in Enzeli ile deniz haberleşmesini savunabilir ve Bakü'nün düşmesi durumunda Türkler'in Krasnovodsk'a erişmelerini önleyebilirlerdi. Ancak, başta bu kadar sorumsuz kişilerin olması durumunda, Dunsterville'in bunu kabul etmesi olanaksızdı. Sonunda Kruger ile acil durumda kullanacağı iki ge-

mi dışında, savaş gemisine dönüştürebileceği sadece iki uygun gemi bulabildi. Bu sonu gelmeyen engellemeler karşısında çaresiz kalan Dunsterville, zaman zaman beş Diktatörü devirip kentin kontrolünü ele almayı ciddi olarak düşünmekteydi.

Bu yetmezmiş gibi, şimdi başka bir sıkıntılı durumla karşılaşmıştı. Kurduğu casus ağıyla kendisine çok değerli bir hizmet veren yeni istihbarat subayı Teague-Jones'u kaybetmişti. Meşhed'deki General Malleson'u unutmak Teague-Jones'un işine gelmişse de, General onu unutmuş değildi. Malleson çok geçmeden subayının geri dönmesini istedi. Dunsterville ilk başlarda Malleson'un isteklerine kulaklarını tıkadı. Ama, 800 kilometre doğudaki Malleson'un da ciddi bir krizle karşı karşıya olduğunun farkında değildi. Taşkent'ten yola çıkan Bolşevik askerleri trenle Aşkabad'a geliyorlardı ve üstün silah güçleriyle Moskova yönetimini yeniden kurmaya kararlıydılar. İsyancı Aşkabad Komitesi'nin çağrıları üzerine, başlarında bir İngiliz subayı olan kırk Pencablı'dan oluşan bir Hindistan Ordusu makineli tüfek takımı, Aşkabad'ın 300 kilometre doğusunda, Komite'nin cılız güçlerinin Bolşevikler'e direnmeye hazırlandığı Merv yakınlarına gönderilmişti. Pencablılar'ın birkaç el makineli tüfek ateşi üzerine şaşkına dönen saldırganlar dağılmışlardı. Bu sadece küçük bir çatışmaydı, ama Kırım Savaşı'ndan bu yana İngiliz ve Rus askerleri birbirlerine ilk kez ateş etmekteydiler.

Delhi, Aşkabad'ın Bolşevikler'in elinde olmasını istemiyordu. Bu nedenle, Doğu İran Kordonu'ndan İngiliz Hindistanı birlikleri Komite'nin askeri gücünü desteklemek için Aşkabad bölgesine doğru yola çıkmıştı. Malleson'a gelişmeleri haber vermek,

Komite ile askeri operasyonları koordine etmek üzere Teague-Jones'un bir an önce Aşkabad'da olması gerekiyordu. Delhi'den gelen sert emir üzerine, Dunsterville'in onu Malleson'a geri göndermek dışında yapabileceği bir şey yoktu. Teague-Jones 24 Ağustos'ta hem Bakü savaşına katılamayacağı, hem de yeni tanıştığı genç ve güzel Rus kızını bırakmak zorunda kaldığı için mutsuz, Bakü'den ayrılarak Krasnovodsk'a, oradan da trenle Aşkabad'a gitti.

* * *

Teague-Jones'un kentten ayrılışından iki gün sonra, 1000 kişilik bir Türk birliği, topçu ve süvari desteğiyle, Bakü'nün savunmasının en zayıf olduğu noktaya bir saldırı başlattı. İngilizler onların amaçlarının kenti almak değil, son saldırıya hazırlık olarak biraz daha sıkıştırmak olduğunu anlamışlardı. Bakülü gönüllülere güvenilemeyeceğinden, cephenin bir bölümünde sürekli olarak İngiliz askerleri bulunuyordu. İngilizler Ermeni destek güçlerini boşu boşuna beklerken, o gün tüfek ve makineli tüfek ateşiyle Türkler'i durdurmayı başardılar. Ardı ardına dört saldırı dalgası püskürtüldüyse de, düşmanın kanatlarını taciz edecek olan Ermeniler'den eser yoktu. Dunsterville acı acı, "Yerli askerler yine her zamanki meraklı seyirci rollerine bürünmüşlerdi" diye yazıyor.

Onların yerine, bölgeye İngiliz askerleri gönderildiyse de, bunlar Staffordshire Alayı birliğinin mevzilerinin aşılmasını önleyemediler. Dunsterville sadece on iki kişinin geri dönebildiğini bildirdi. Bölüğün bütün subayları ile seksen eri ölmüştü. Türkler

amaçlarına erişmişler, Dunsterville'i kente daha yakın bir yerde mevzilenmeye zorlamışlardı. Dunsterville şöyle yazıyor: "Saldırıyı yerli birlikler karşılayacak olsaydı, Türkler'in kentin ortasına kadar girmeleri hiçbir biçimde önlenemezdi. North Stafford Alayı'nın bu bölüğü kahramanlığıyla şimdilik Bakü'yü kurtarmıştır."

Türkler bu sırada topçularını getirmişler ve kent merkezini bombardıman etmeye başlamışlardı. İngilizler'in karargah kurdukları Hotel d'Europe da merkezdeydi ve çok geçmeden burasının hedef alındığı anlaşıldı. Yakındaki limanda demirli bulunan Kruger'in çevresine de bombalar düşmeye başlamıştı. "Geminin, otelin ve genelde kentin üzerine öylesine isabetli atışlar yapılıyordu ki, düşmanın benim yüz metre ilerimde biriyle telefon bağlantısı olduğuna hiç kuşkum yoktu" diyor Dunsterville. Ancak, bölgedeki yoğun arama sonunda kimse bulunamadı. Otel o kadar ağır isabet almıştı ki, Dunsterville, karargahını başka bir otele taşımak zorunda kaldı. Bu da çok geçmeden yıkıntıya dönünce, İngilizler tekrar yer değiştirdiler. Aralarında bir casus olduğu yolundaki kuşkuları sonradan doğrulanmıştır. Savaştan kısa bir süre sonra, bir Türk albayı MacDonell'a, kendilerine katırları için yem satan kızıl sakallı Tatar'ı hatırlayıp hatırlamadığını sordu. MacDonell adamı hatırlamıştı. Albay gülerek, "O kızıl sakallı Tatar bendim" dedi.

İkinci Türk saldırısı, birincisinden beş gün sonra 31 Ağustos'ta başladı. Türkler karanlıktan yararlanarak bir tepedeki İngiliz mevziinin 500 metre yakınına kadar bir düzine makineli tüfek getirmeyi başarmışlardı. Burada da North Staffordshire Ala-

yı'nın seksen kişilik bir bölüğü vardı. Kurşun geçirmez kalkanlarla korunan Türk makineli tüfekleri İngiliz siperlerini yanlardan tarayacak şekilde ustaca yerleştirilmişti. Ancak, Türkler de arkadan ve yanlardan saldırıya açıktılar. Bunlara karşı hemen Bakü garnizonundan asker istendi. Türkler bu arada öldürücü bir ateşe başlamışlardı. Bakülü askerlerin İngilizler'in yardımına gelmeyecekleri bir kere daha anlaşılınca, İngilizler'e imhadan kurtulmak için çekilmeleri emredildi. Bundan kısa bir süre sonra, Royal Warwickshire Alayı'ndan bir bölük de, kanatlarını koruyan Ermeni askerleri birden yok olunca gerilemek zorunda kaldı. Sonuç olarak, Bakü'nün zaten tehlikeli derecede incelmiş olan savunma hattı biraz daha kısalıp kente daha da yakınlaşmıştı. Dunsterville ile kurmayları, Bakü garnizonundan 10.000 asker, 1000 İngiliz'in yanında savaşmaya ikna edilemedikleri takdirde, kentin ve onunla birlikte Dunstergücü'nün sonunun geleceğini anlamışlardı.

Bakü askerlerinin, 'sırtları düşmana dönük olarak' cepheden uzaklaştıklarını kendi gözleriyle görmüş olan general, Bakü makamlarına adamlarına sahip olmaları için son bir şans verdi. Aksi halde, kendisi de askerlerini deniz yoluyla çekecek ve Diktatörler'e, daha fazla kan dökülmesini önlemek umuduyla kenti Türkler'e teslim etmelerini önerecekti. Sivil halk arasında panik başlamıştı. Ermeni ve diğer mültecilerle dolu gemiler kent düştüğü takdirde olacaklardan kaçmak için Krasnovodsk'a doğru yola çıkıyorlardı. Beş ay önce Müslüman kıyımının bedelinin kanla ödeneceğini çok iyi biliyorlardı.

Dunsterville o gece Diktatörler'e acil bir mektup yazarak askerlerinin korkaklıklarını kendi gözleriyle

gördüğünü bildirdi ve 'savaşmaya niyetli olmayan askerlerle' Bakü'yü savunmaya çalışmanın boşuna olacağını bildirdi. Bu mektubuna karşılık, Bakü Savaş Konseyi'nin o geceki olağanüstü toplantısına çağrıldı. Daha sonra, "Salon çeşitli komitelerin üyeleriyle doluydu" diye yazacaktı. Diktatörler ve askeri danışmanlarının yanısıra Bakü Ermeni Milli Konseyi, askerlerin ve denizcilerin delegeleriyle köylü temsilciler vardı. Her birinin kenti kurtarmak için ayrı planları bulunuyordu ve temsilcileri bunları uzun uzun açıklıyorlardı. Dunsterville'e göre hiçbiri işe yaramazdı. Bir denizci tam bir saat konuşup sürekli olarak, kanlarının 'son damlasına kadar' çarpışacaklarını yineledi. Dunsterville ile kurmayları bunların hepsinin sözde kalacağını ve hiçbir şeyin değişmeyeceğini anlamışlardı. Sabah saat birde 'toplantıyı boş tartışmalara terk ederek' umutsuzluk içinde kalkıp gittiler.

Dunsterville artık bir mucize olmasını bekliyordu. Yoksa, Türkler son savunma hatlarını da yarıp kente girmeden, birliğini en kısa zamanda çekmeye karar vermişti. Türk destek birliklerinin Bakü'ye doğru hızla yaklaşmakta olduğu, Bağdat-Enzeli yolunu kesmek üzere birlikler gönderildiği konusunda haberler alıyordu. Bu yolun kesilmesi, kendisinin ikmal ve haberleşme hattının ve eğer yola çıkmışsa, İngiliz yardımcı güçlerinin yolunun kesilmesi demekti. Kurmay subayları, birliği deniz yoluyla boşaltmak için bir plan üzerinde gizli bir çalışmaya girdiler. Bu sırada, İngiliz askerleri ortada hiçbir şey yokmuş gibi cephenin en zayıf kısımlarını korumaya devam ediyorlardı.

Dunsterville'in karşısına birden beklenmedik bir

şans çıktı. Türk ordusunda hizmet gören bir Arap subayı (bazıları bunun bir Ermeni olduğunu söylerler) kaçarak İngiliz hatlarına geçmişti. Bu subay Türkler'in Bakü'ye yapacakları genel saldırının tarihini bildirdi. Saldırı iki gün sonra, 14 Eylül sabahının ilk saatlerinde başlayacaktı. Ancak, subay 24 kilometrelik savunma hattının neresine saldırılacağını bilemiyordu. Araplar'ın ve Ermeniler'in Türkler'i sevmeleri için bir neden yoksa da, normalde bu kadar önemli bir istihbaratın bu şekilde gelmesinin aşırı bir kuşkuyla karşılanması gerekirdi. Ancak, Diktatörler'den biri subayı tanıyordu ve güvenilirliği konusunda güvence vermişti.

Türk saldırısı, kaçağın söylediği gibi 14 Eylül sabahı gün ışımadan başladı. Önce ağır topçu ateşi, ardından da, tepeler arasında Kurt Boğazı denen bir yere doğru sekiz-on taburluk piyade yürüyüşü başladı. Yüksekliği nedeniyle burasının kentin en kolay savunacak hattı olması gerekirdi. Ancak, aradan bir iki saat geçmeden, hattı tutan Bakülü güçler gerilemeye başladılar. Dunsterville şöyle yazıyor: "Türkler şimdi kentin birkaç yüz metre dışında ve kente tümüyle hakim tepelerdeydiler. Tüm savunma hattının bu en güçlü kısmının, hele yaklaşan saldırının bildirilmesine karşın, bu kadar kolaylıkla düşmesi inanılır gibi değildi." Türkler'in kente doğru saldırıları bir süre için Dunsterville'in kendi askerleri tarafından durduruldu. Ancak Türkler'i tepeden atacak sayıda askerleri yoktu ve düşmanın birkaç saat içinde toplarını oraya çıkartacaklarını biliyorlardı. "Bir kere oraya çıktılar mı, limanın tümü merhametlerine kalacaktı" diye yazıyor Dunsterville. Bu nedenle, asker ve yaralı dolu gemiler, Türkler için nişan tahtasına

dönüşmeden İngilizler'in kentten boşaltılmasının tamamlanması gerekiyordu.

Büyük kaçışın ayrıntılı planları bölük komutanları ile diğer subaylara dağıtılmıştı. Operasyonu başlatmak için Dunsterville'in emri bekleniyordu. Ancak Dunsterville, bu aşamada bile, boşaltmada kullanılacak gemilerin hazır olmaları dışında başka bir emir vermedi. Hala, Bakülü askerlerin bir karşı saldırıya geçip Türkler'i o tepelerden kovarak kenti bir kıyımdan kurtaracaklarını umuyordu. 'Önemli bir mevkii ele geçirdikten sonra on iki saat orada tutulan' bir düşmanı püskürtmek için çok şey gerekmiyordu. Ancak, Bakülü askerleri bir araya toplama çabalarının başarısızlığa uğradığını haber alınca bütün umutları tükendi. Kendi adamlarının kurtulması için artık Dunsterville her ne kadar bilmiyorsa da, Londra'da her şeyin kaybedildiği ve Bakü'nün Türkler'in eline geçtiği hakkında söylentiler yayılmaya başlamıştı.

Dunsterville saat beşten az önce kentin boşaltılması emrini verdi. Bu, düşmanın olup biteni iş işten geçene kadar anlamayacağı umuduyla karanlıkta yapılacak ve çok dikkatle hazırlanmış bir plandı. Gizliliğe bir başka nedenle de gerek vardı. Dunsterville şöyle yazıyor: "Bizim çekilmek kararında olduğumuz haberi kentte yayılacak olursa, kent halkı bizi düşman olarak görecek ve askerlerim gemilere ancak sokaklarda çarpışarak varabileceklerdi." Denize açıldıklarında Diktatörler'in gemilere ateş emri vereceklerinden de korkuyordu. Adamlarının kentten geçerken halkın saldırısına uğramaması için, sokak kavşaklarına mümkün olduğu kadar belli etmeden silahlı askerler yerleştirmesini emretti.

Cephedeki askerlerin çekilmesi akşam saat sekizde başlayacaktı. Önce sağ kanattaki Warwicks ve Worcester birlikleri çekilecek, bunları soldaki Stafford birliği koruyacak, Staffordlar diğerleri gemilere yerleşene kadar bir saat daha mevzilerinde kalacaklardı. Bu arada hastalar ve yaralılar hastane gemilerine dönüştürülen Kurst ve Abo adlı küçük gemilere taşınmıştı. Bunlar karanlıkta denize açılacaklardı. Ölüler ise arkadaşları tarafından gömülmüşlerdi. En son yola çıkacak gemi ise, askerin büyük bir bölümünü alacak olan 1200 tonluk Kruger ile kullanılmamış cephanelerinin büyük bir kısmının taşınacağı 200 tonluk Armenian'dı. Buna bir isabet olduğu takdirde kentin büyük bir kısmı ile birlikte Kruger'in de havaya uçacağı kesindi.

Bir talih eseri olarak güneş batarken savaş alanına bir durgunluk çöktü. On dört saatlik aralıksız çarpışmadan sonra, her iki taraf da bitkin düşmüştü. Bu durum, Dunsterville'in geri kalan askerlerini cepheden gizlice çekebilmesini kolaylaştırdı. Kurst ve Abo böylece Enzeli'ye doğru yola çıktılar. Dunsterville şöyle yazıyor: "Bu gemilerin aldıkları talimat ciddi bir engellemeye direnmemeleri, donanma ile karşılaştıklarında alacakları emirlere tam olarak uymaları ve gemilerde sadece hasta ve yaralıların bulunduğunu bildirmekti." Her iki gemi de kuşku uyandırmadan Bakü'den çıktılar ve ertesi gün Enzeli'ye vardılar.

Gece saat onda, ne Türkler'in ne de Bakü makamlarının ruhu duymadan çekilme tamamlanmıştı. Ancak, İngiliz askerlerinin sonuncusu da gemiye bindiğinde, kentte İngilizler'in gitmekte olduğu haberleri yayılmaya başlandı. Bakü birliklerinden bir

süvari, limanda Kruger'in bağlı olduğu yere gelip neler olup bittiğini sorunca, Dunsterville durumdan haberdar oldu. Süvari, "Bizi neden terk ediyorsunuz? Bu operasyonu hemen durdurun!" diye bağırdıktan sonra, durumu haber vermek üzere oradan dörtnala uzaklaştı. Birkaç dakika sonra Diktatörler'den ikisi soluk soluğa gelip Dunsterville'i görmek istediler. Ona askerlerini çekmeye kalkışırsa, bunun ihanet kabul edileceğini ve ona göre cezalandırılacağını bildirdiler. Dunsterville'in güverte altına çekilmiş askerlerini görememişlerdi. "Eğer askerlerinizi cepheden çekmişseniz, hemen eski yerlerine göndereceksiniz" dediler.

Dunsterville onlara, Bakülü askerler etkin bir direniş göstermediği takdirde askerlerini çekeceğini önceden bildirdiğini, zaten kendilerinin Bakü'yü savunmak için değil, onlara kendi kentlerini savunmakta yardımcı olmak için gönderildiklerini söyledi. "Benim askerlerim on altı saat boyunca sizden hiçbir yardım görmeden çarpıştılar. Bu koşullar altında boş bir dava uğruna onların yaşamlarını tehlikeye atmayı reddediyorum. Böyle bir emir vermeyeceğim ve hemen hareket edeceğim" dedi. Buna sinirlenen bir Diktatör, "O zaman donanmamız size ateş açacak ve gemilerinizi batıracaktır" dedi.

İki Diktatör dönüp merdivene doğru yürürken generalin kurmaylarından biri, "Onları tutuklayıp yanımıza alabiliriz" diye fısıldadı. Ancak, Dunsterville rehine almaya karşıydı ve Kruger ile Armenian'ın demir almalarını emretti. Diktatörlerin bir kararara varmak için tartışacaklarını, ancak ondan sonra donanmalarına emir vereceklerini ve donanmanın pek çok denizcisinin de kendilerine yardım için o

kadar çabalayan İngiliz askerlerine dostluk duyduğunu biliyordu. Ayrıca, iki gemi ışıkları sönük olarak denize açılacaklardı ve gambotların ışıldakları cephede kullanılmak üzere sökülmüştü. Karanlıkta, iki geminin yerini tespit edip isabetli atış yapmaları çok güç olacaktı.

Saat on birde hazırlıklar tamamlanmıştı ve en yüksek rütbeli İngiliz deniz subayı Albay David Norris halatların çözülmesi emrini verdi. Tek kaygıları yanından geçmek zorunda oldukları nöbetçi gemiydi. Karanlıkta gizlice süzülürken görülmemeleri için dua etmekten başka çareleri yoktu. Dunsterville şöyle yazıyor: "Demirli olan nöbetçi gemisinin tam karşısına varana kadar her şey yolunda gitti." Ancak, tam o anda Kruger'in tüm ışıkları yandı. Suçlu bulunamamışsa da, Dunsterville anılarında bunu mürettebatın içindeki bir 'kötü niyetlinin' yaptığını yazmaktadır. Nöbetçi gemisinden hemen bir sinyal geldi: "Kimsiniz? Derhal demir atın." Norris emre aldırış etmeden tam yolla açık denize yöneldi. Nöbetçi gemisinden ateş açıldıysa da, mermiler kısa düştü. Kruger çok geçmeden menzil dışına çıkmıştı ve Norris eski Rus gambotlarının kendilerini kovalayacak hıza sahip olmadıklarını biliyordu.

Fakat, sırları artık açığa çıkmıştı ve her nedense kalkışı gecikmiş olan yüzen bomba Armenian arkalarında karanlıkta bir yerdeydi. Geminin komutası bu tehlikeli görev için gönüllü olan Albay Alfred Rawlinson'daydı. Babası Sir Henry Rawlinson, Büyük Oyun'un başrol oyuncularından biriydi ve albay, serüven zevkini ondan miras almıştı. Nöbetçi gemisi artık neler olup bittiğini öğrendiği için Dunsterville, Rawlinson ve mürettebatı konusunda korku içindey-

di. Her an, taşıdıkları cephaneye bir bomba isabet etmesini bekliyordu. Rawlinson'unsa tek kaygısı bu değildi. Geminin kaptanı ve mürettebat, havaya uçma tehlikesiyle yola çıkmaya son anda karşı çıkmışlardı. Yola çıkacakları sırada, Diktatörler'in bir temsilcisi gelip denize açılmalarını yasaklamıştı. Dunsterville kadar vicdan sahibi olmayan Rawlinson, bu sorunu adamı bir kamaraya kilitleyip başına silahlı bir muhafız dikerek çözümledi. Fakat, bu gecikme sonunda, Armenian, Kruger'den yarım saat sonra, o da, Rawlinson'un tabancasını kaptanın başına dayamasıyla hareket edebildi. Açık denize varınca, nöbetçi gemisi ateş ettiyse de, bir mucize sonucu mermiler cephanelere isabet etmemişti.

Kruger ertesi gün Enzeli'ye vardığında Kurst ve Abo'yu orada buldu. Armenian'dan henüz bir haber yoktu. Bakü'den ayrıldıktan sonra kaptan köprüsünden de gemiyi görmemişlerdi. Geminin güvenliği konusundaki kaygılar giderek artıyordu. Dunsterville, "Saatler geçtikçe onu bir daha göremeyeceğimden emin olmaya başladım" diye yazıyor. Kruger'in limana varışından on iki saat sonra ufukta bir duman göründü. Gelenin kayıp cephane gemisi olduğu anlaşılınca herkes derin bir soluk aldı. Gemi altı isabet almış ama yoluna devam etmeyi başarmıştı. Henüz pijamalarıyla olan Dunsterville, Rawlinson'u Kruger'in merdiveninin başında, sanki öte dünyadan gelen biriymiş gibi karşıladı. İki elini tutarak, "Çok büyük başarı!" dedi. Sonra, Rawlinson'u kamarasına indirip sabahın erken saatinde olmalarına karşın eline kocaman bir viski kadehi tutuşturdu.

Dunsterville'in askerlerinin fedakarlıkları, Bakü'nün düşmesini geciktirmekten başka bir işe yara-

mamışsa da, çekilme, tek bir İngiliz'in yaşamı kaybedilmeksizin başarılmıştı. Ama, çarpışmalar sırasında ölen, yaralanan ve kaybolanların sayısı 180'i buluyordu ki, bu da birliğin yüzde 20'sine yakındı. Savaştan sonra, İngilizler Bakü'yü kısa bir süre işgal ettikleri zaman, savaşta arkadaşları tarafından gömülenler için Kurt Boğazı'nda küçük bir savaş mezarlığı kuruldu. Kent Bolşevikler'in eline geçince mezarlık kayboldu ve geriye hiçbir iz kalmadı. Ancak, Dunsterville'in şehitleri, İstanbul'da Boğaziçi'ne bakan bir mezarlıkta, bir plakada anılmışlardır.

Sovyet tarihçileri, 1987'ye kadar, İngilizler'in, kendi savaş sonrası amaçları için Bakülüler'i güç durumda terk ettiklerini savunmayı sürdürdüler. Onlara göre, İngilizler, Türkler'in yerel güçleri yok etmelerine göz yumarak ve savaşın sonuna çok kalmadığını bilerek, bölgeyi ve özellikle de petrolünü ele geçirmenin yolunu hazırlamışlardır. Ancak, o sırada savaş hiç de sona erecekmiş gibi görünmediğinden, İngilizler kesinlikle bu iddiayı reddederler. Bakü'nün terkinden sonra, Londra ve Delhi'de ağır suçlamalar oldu ve İngilizler bölgede itibar yitirdiler. Sonuçta, tüm günah Dunsterville'e yüklendi ve general görevinden alınarak yerine bir başkası getirildi.

Bakü Türkler'in eline geçmeden kentten kaçanlar sadece Dunsterville'in askerleri değildi. 8000'den fazla Bakülü asker ve sivil, küçük teknelerle, politikalarına göre, Astrakhan ve Krasnovodsk'a kaçmışlardı. Astrakhan henüz Bolşevikler'in elindeyse de, Krasnovodsk, rakipleri Aşkabad Komitesi'nin elinde bulunuyordu. Aralarında beş Diktatör ve maiyeti de bulunan kaçaklar arasında küçük, ama önemli bir

grup daha vardı. Bunlar, Bakü'nün eski Bolşevik yöneticileri, yani Stepan Şaumiyan ve Bakü Sovyeti'nin diğer ileri gelen üyeleriydi. Komiserler, Diktatörler'in gambotları tarafından yakalandıklarından bu yana, Bakü merkez cezaevinde yargılanmayı beklemekteydiler. Ancak, Türkler'in eline düştükleri takdirde, Diktatörler'in vereceklerinden çok daha ağır cezalarla karşılaşacaklarını da biliyorlardı. Türkler ve yerli Tatar müttefikleri, onları, kıyımlar sırasında Ermeniler'in gazabını kentteki Müslüman halka yöneltmekle suçlamaktaydılar.

İngilizler kentten ayrıldıkları anda, Bakü'deki etkin dostları, yaklaşan kıyımdan kurtarmak için onların salıverilmelerini sağlamışlardı. Şaumiyan ve arkadaşları güvenlik içinde olacaklarına inandıkları Astrakhan'a giden Türkmen mülteci gemisinde yer buldular. Yirmi altı komiser, o kader gecesinde kentten ayrılırken, Astrakhan'a gittiklerini sanmaktaydılar.

Bölüm-23

"Sokaklardan Sel Gibi Kan Akıyor"

Bakü komiserlerinin son günleri hep karanlıkta kalacaktır. O olayların tanıkları -çoğu şu ya da bu şiddet eylemi sonunda çoktan ölmüştür- ve bu konuda anlatılanlar birbirine uymamaktadır. Türkmen'in 14 Eylül gecesi Bakü'den ayrıldıktan sonra, neden rotasını Krasnovodsk'a çevirdiği asla bilinemeyecektir. Bir söylentiye göre, müretteбat Astrakhan'a gitmekten korkmuş ve kaptanı Krasnovodsk'a gitmeye zorlamıştır. Bir diğer söylentiye göre de, gemide Bolşevik kalesine ulaşacak kadar yakıt olmadığından daha yakın olan Krasnovodsk'a gitmiştir. Teague-Jones'a göre ise, Krasnovodsk'a gitme kararını gemide Bolşevikler olduğunu duyan kaptan vermiştir.

Sovyet tarihçileri Türkmen'in rotasını Krasnovodsk'a gizlice çevirtenin, orada Şaumiyan ile komi-

serlerin başına gelecekleri çok iyi bilen İngilizler olduğunda ısrar etmişlerdir. İngilizler'in Bakü'yü boşaltmasını anlatan MacDonell ve Dunsterville'in, Sovyetler'e iddiaları için dayanak verdikleri de doğrudur. MacDonell, Enzeli'ye gitmek üzere yola çıkmadan önce Türkmen'e gidip 'Şaumiyan ve arkadaşlarıyla bir şişe şampanya içtiğini' yazmıştır. Sovyetler, Dunsterville'in iki adamının -bir binbaşı ve bir çavuş- Bakü'den ayrılan Türkmen'deki mülteciler arasında oldukları üzerinde durmaktadır. Dunsterville'e göre bu iki kişi, kaçış telaşı arasında unutulmuşlar, ama en son dakikada Türkmen'e binip kaçmayı başarmışlardır. Sovyetler, bu iki kişinin gemiye bilerek sokulduklarını ve komiserleri Krasnovodsk'a teslim için kaptanla komplo kurduklarını iddia etmişlerdir. Girişim ters gidip de, iki askerin Astrakhan'da Bolşevikler'e teslim edilmeleri olasılığı çok güçlü olduğundan, Dunsterville'in böyle bir planı onaylaması beklenemez. Komiserlerin Bakü'de kalıp, Türkler'in ve Tatarlar'ın ellerine düşmelerini sağlamak daha kolay olurdu.

Türkmen'in rota değişikliğinin nedeni ne olursa olsun, Şaumiyan ile arkadaşları uyandıklarında yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş olduklarını gördüler. Düşmanlarından ve Türkler'in gazabından kaçan bu insanlar, kısacık iktidarları sırasında Bolşevikler'den nefret etmiş olan Krasnovodsk'u karşılarında gördüklerinde dehşete düşmüş olmalıydılar. Bakü'den mülteci taşıyan gemilere alışıldığı için, ilk başta varlıkları pek dikkat çekmedi. Ama, kaptan telaşla canavar düdüklerini çalmaya başlayınca yetkililer olağanüstü bir durum olduğunu anladılar. Nöbetçi gemisi hemen soruşturma için gönderildi; du-

rum Kuhn adında bir Kazak subayı olan kent komutanına bildirildi. Türkmen, silahlı askerlerin beklediği bir iskeleye çekildi. Şaumiyan ve arkadaşları tutuklanıp kente götürüldüler, küçük adliye binasının ardındaki sonradan yapılma cezaevine atıldılar.

Komutan Kuhn, Aşkabad'daki amirlerine telgraf çekip tutukluları ne yapacağını sordu. Silahsız olmalarına karşın, bu ıssız kent için tehlikeli kişiler oldukları kuşkusuzdu. Kuhn, bu deneyimli ihtilalcilerin Krasnovodsk'ta bir karşı-darbe tehdidi oluşturabileceklerini, bunun etkilerinin de demiryolu boyunca anti-Bolşevik başkent Aşkabad'a kadar uzanabileceğine işaret etmişti. Şaumiyan'ın yoldaşlarıyla birlikte Türkmenistan topraklarına gelmiş olması Aşkabad'da korku yaratmıştı. Orada kendilerine Türkmenistan Hükümeti adını veren ve kendilerini hiç de güvenlikte hissetmeyen yetkililer, tıpkı Kuhn gibi bu tehlikeli insanları aralarında istemiyorlardı. Aşkabad ile Krasnovodsk arasında, komiserlerin geleceklerini ve kaderlerini belirleyecek telgraflar gidip gelmeye başlamıştı. Çok geçmeden, Meşhed'deki General Malleson ile Hindistan'daki amirleri de, yirmi altı Bakü komiseri olayına karıştılar. Ancak, komiserlerin Komutan Kuhn tarafından tutuklanmalarının Malleson'un subaylarından biri için uzun vadeli garip sonuçları olacaktı. Bu subay, Malleson, Aşkabad'da kendisine ihtiyaç duyduğu için, Bakü'yü 15 Eylül'de düşmesinden kısa süre önce terk eden Yüzbaşı Reginald Teague-Jones'du.

Teague-Jones Krasnovodsk'ta vapurdan indiğinde, İngiliz Hindistanı askerleriyle Taşkent Bolşevikleri arasında Aşkabad'ın 120 kilometre doğusundaki Kaahka'da çatışma çıktığını öğrenmişti. Olayların

Malleson'un kendisine Aşkabad'da olan ihtiyacının önüne geçtiğini düşünerek ve Bakü'deki gibi çarpışmayı kaçırmak istemediğinden, doğruca oraya gitmeye karar verdi. Yüzbaşı, "Cephedeki durum göründüğü kadar ciddiyse her ere ve her subaya ihtiyaç duyulacaktı", diye yazıyor. Yolda en son haberleri alabileceğini umarak ilk trene atladı. Sonunda, bir tren istasyonu ile bir köyden oluşan Kaahka'ya ulaştığında, Malleson'un gönerdiği Albay Denis Knollys komutasındaki 500 kişilik Pencab birliğini buldu. Bunlar Aşkabad'dan gelen ve 100 Rus, 800 Ermeni ile çok sayıda Türkmen süvarisinden oluşan anti-Bolşevik ordunun bir parçasıydılar. Albay Knollys bu orduyu 'tümüyle güvenilmez...saldırıda ve savunmada hiçbir işe yaramaz' sözleriyle tanımlıyor.

Düşman ordusu çoğunlukla Rus-Bolşevik askerlerinden oluşuyorsa da, aralarında Taşkent civarındaki kamplardan toplanan Avusturya-Macaristanlı savaş tutsakları da vardı. Bunlar, Bolşevizm'e ideolojik bir ilgi duymuyorlardı, ancak kendilerine, İngilizler'i ve karşı devrimcileri sürdükten sonra memleketlerine dönebilecekleri bildirilmişti. Bunun tek alternatifi Orta Asya'da açlıktan ölmek olduğundan da savaşmayı kabul etmişlerdi. Hepsi eğitim görmüş askerler olduklarından, Türkmenistan'ın kontrolü için kısa bir süre sonra başlayacak olan mücadelede ciddiye alınması gereken bir güçtüler. Gerçekten de, onlar olmadan Bolşevik ordusu, tıpkı Aşkabad alayı gibi, ihtilalci bir kalabalıktan başka bir şey değildi.

Bolşevikler, Aşkabad güçlerine sürpriz bir baskın yaptıklarında, ilk kaçanlar Türkmenler oldu ve diğer cepheleri saldırıya açık bir durumda bırakılar. Bunu gören diğer Aşkabad birlikleri de çekilince, Kaah-

ka'nın savunması hemen hemen sadece Pencab birliğine kaldı. Düşman, Hintli mevzilerinden açılan yoğun tüfek ve makineli tüfek ateşi karşısında istasyona ve köye doğru yürüdü. Bolşevikler'in ilerleyişini durduracak dikenli teller olmadığı için savunucuların durumu umutsuzdu. Ancak, Knollys'in yedekte tuttuğu bir Pencab bölüğünü savaş alanına sürmesiyle, son anda durum değişti. Bolşevikler istasyona yürürken Pencablılar aniden bir süngü hücumuna kalktılar. "Bu daha önce görülmemiş savaş şekli karşısında şaşıran düşman, hemen gerilemeye başladı," diye yazıyor Knollys. Bolşevikler, Pencablılar'ın kanlı süngüleriyle bir daha karşılaşmak istemediklerinden bu, çarpışmanın dönüm noktası oldu. Çatışmalar gün boyu devam ettiyse de, Kaahka kurtulmuştu.

Kaahka savaşında garip anlar da yaşanmıştı. Bir an Bolşevikler'in teslim olmak istedikleri sanılmıştı. "Silahlarını bırakarak anlaşmak istediklerini belirttiler", diye yazıyor Teague-Jones. Ancak karşı tarafa iki temsilci gönderildiğinde durumun böyle olmadığı, Bolşevikler'in Aşkabad askerlerini teslim olmaya ağırdıkları anlaşıldı. Bolşevikler, Ruslar'ın kardeş kardeşe savaşmamaları gerektiğini, Hintliler'le bir kavgaları olmadığını ve silahlarını bırakıp teslim oldukları takdirde kendilerine iyi davranılacağını söylediler. Öneri reddedildi. Tam o anda biri silahını yanlışlıkla ateşleyince, herkes siperlere koştu ve çarpışma yeniden başladı. Bu sırada, Teague-Jones bir makineli tüfek mermisi ile yaralandı. Yarası kasıklarında olduğu için yürümesi olanaksızdı. İngiliz askeri doktoru tarafından tedavisi yapıldıktan sonra diğer kırk yaralıyla bir trene bindirilip Aşkabad'daki hasta ve yaralı demiryolu işçileri için kurulmuş olan

küçük hastaneye gönderildi. Hastane, (Bolşevik değilse de) ihtilalci yöntemlere göre yönetiliyor, subaylarla askerler, Avrupalılar ve Hintliler, Müslümanlar'la Hindular arasında bir ayrım gözetilmiyordu. Yine de, Teague-Jones'un yatağı ağır yaralı bir İngiliz astsubayının yatağının yanına yerleştirildi. Böylece, Rusça bilmeyen astsubaya çevirmenlik yapabilecekti. Bu astsubay sırtından vurulmuştu ve iki gün sonra öldü. Teague-Jones daha talihliydi, Rus doktorları kendisini sağlığına kavuşturdular. on gün sonra ayağa kalkmış, koltuk değnekleriyle yürüyebiliyordu. Bakü'nün düşüşünü ve ardından gelen kıyım haberini orada aldı. Türkler kentteki casuslarından İngilizler'in kenti aniden terk ettiklerini öğrenince kente girmelerini geciktirmişlerdi. Bunun nedeni, yerli Tatar başıbozuklara Bakülü Müslümanlar'ın intikamını almak için fırsat vermekti. İki gün iki gece Tatarlar'ın ırza geçmelerine, yağmalarına ve öldürmelerine izin verildi. Sağ kalan bir Ermeni şöyle yazıyor: "Aziz Bartolomeo gecesinin dehşeti, 15 ve 16 Eylül'de Bakü'de yer alanların yanında hiç sayılırdı. Kimi yerlerde ölüler dağ gibi yığılmıştı. Bir sokağın tümü dokuz-on yaşından küçük çocukların cesetleriyle kaplıydı. Çoğu kılıç veya süngüyle öldürülmüş ya da boğazları kesilmişti." Aynı kişinin yazdığına göre, kente giren Türkler bile gördüklerinden rahatsız olmuşlar, kıyımı durdurarak faillerinden bazılarını kurşuna dizmişler ya da asmışlardı.

Ermeniler kurbanların sayısını 9000 olarak tahmin ederlerse de, Sovyet gazetesi İzvestia ve Alman istihbarat subayı Wilhelm Litten daha yüksek rakamlardan söz ederler. Litten bunun 20.000 ile 30.000 arasında olduğunu iddia etmektedir. Ancak,

rakamların bu kadar farklı olmasının nedeni, son dakikada çok sayıda Ermeni'nin kentten deniz yoluyla kaçmaları ve bir daha dönmemeleri olabilir. Gerçek ne olursa olsun, bu kıyım, kentin kıyımlarla dolu tarihine bir yenisi olarak yazılacaktı. Bir İngiliz politikacısı şöyle diyor: "Bir kentin sokaklarından kan selleri aktığı söylenirse, bu bir deyim olarak anlaşılır. Ama, eğer 1917 ve 1919'da Bakü'den söz ediyorsanız, o zaman gerçeği dile getiriyorsunuzdur."

Daha önce gördüğümüz gibi, çoğu Ermeni ya da Hıristiyan olan Şaumiyan ve diğer Bakü komiserleri Müslümanlar'ın gazabından kaçan talihliler arasındaydılar. Şimdi, Krasnovodsk'ta pis havalı bir hücreye tıkılmış olmalarına karşın, hiç olmazsa yaşıyorlardı. Ancak, pek yakında başlarına gelecekleri anlamaya çalışmak için, yalanlar, kayıp telgraflar, rüşvetler ve propagandadan oluşan bir labirente girmek gerekir ki, gerçek o günden bu yana aydınlatılamamıştır. Daha sonra anlaşılacak nedenlerle, olaya karışan herkes sorumluluğu üzerinden atmak için elinden geleni yapmıştır.

Kazak komutanı Kuhn, bu ihtilalcileri mümkün olduğu kadar çabuk elinden çıkarmak, özellikle de Aşkabad makamlarına teslim etmek istiyordu. İki küçük cezaevi şimdiden Bolşevikler ve diğer tutuklularla tıkabasa doluydu. Komutan, komiserlerin kaçabileceklerinden, hatta kurtarılabileceklerinden korkuyordu. Bu durumda, kendisi için hiç de hoş olmayan sonuçlar doğacaktı. Ancak, Aşkabad'daki amirleri de aynı nedenlerle bu tehlieli insanları istemiyorlardı. İki olası çözüm vardı. Biri, İngilizler'in, yani Meşhed'deki General Malleson'un bu insanları silahlı bir birlik eşliğinde kimseye rahatsızlık vere-

meyecekleri Hindistan'a göndermesiydi. İkinci çözüm de, hepsini öldürmekti. Bolşevikler Türkmenistan'daki kısa süreli iktidarlarında zalimlikleriyle ün saldıklarından, kendilerine pek acıyan çıkmayacaktı. Diğer yandan, Bolşevikler iktidara gelecek olurlarsa, kahramanlarını şehit edenlerden fena halde intikam alacaklardı. Bu nedenle, tutsakların İngilizler'e teslim edilmesi en mantıklı yol olacaktı.

Aşkabad'ın Meşhed'e yeni atanmış temsilcisine, konuyu görüşmek üzere General Malleson'la hemen buluşması için telgraf emri gönderildi. Günün İngiliz arşivlerine göre Malleson, yirmi altı komiserin sorumluluğunu kabul etmeye razı olmuştur. General, artık işe dönecek kadar iyileşmiş olan Teague-Jones'un raporları sayesinde komiserlerin durumunu öğrenmişti. 18 Eylül'de Hindistan'daki Genelkurmay Başkanı'na şu telgrafı çekti: "Aşkabad hükümeti, yukarda sözü edilen liderleri, düşmanın en küçük başarı belirtisi göstermesi durumunda taraf değiştirmeye hazır olan Türkmenistan'da tutmayı çok tehlikeli bulduğundan, Hindistan'a gönderilmek üzere bana teslim etmek istemektedir." Meşhed'deki kurmayları arasında bulunan Avustralyalı Yüzbaşı C.H. Ellis'e göre, Malleson, Aşkabad temsilcisinden bir tek şey istemişti. Türkmenistan demiryolu, hem Bolşevik hem de anti-Bolşevik isyan ve karşı isyanlara sahne olduğu için, komiserler ne olursa olsun Krasnovodsk'tan trenle gönderilmemeliydiler. Tutsakları Malleson'a iletmek için başka bir yol bulunmalıydı ve en uygunu da, onları deniz yoluyla Enzeli'ye, oradan da kara yoluyla Meşhed'e getirmekti.

Malleson, Bolşevik ihtilalcileri, bu patlamaya hazır bölgede bir zarar vermelerine fırsat yaratmadan

çıkarmak istemesinin yanı sıra, bir başka nedenle de ele geçirmek istiyordu. Kısa bir süre önce, Bolşevikler'in Orta Asya karargahları olan Taşkent'e, Kaşgar yoluyla Albay F.M. Bailey başkanlığında küçük bir İngiliz heyeti gönderilmişti. Heyetin görevi, Lenin'in İngiliz Hindistanı konusundaki niyetlerini anlamak ve Almanlar'ın eski savaş tutsaklarından kurulacak bir orduyu kuzey Hindistan'a sürecekleri yollu söylentiler gerçekse, bunu önlemekti. Ancak, ağustosta heyet Taşkent'e vardığı sırada, Londra ile Moskova arasındaki ilişkiler ciddi olarak bozulmuştu. O zamandan beri, Bailey'den hiç haber alınmamıştı. Heyetin Bolşevikler elinde tutulduğundan korkuluyordu. Eğer bu doğru ise, o zaman Şaumiyan ile arkadaşları gerek heyete, gerekse Bolşevikler'in eline düşmüş olması muhtemel diğer İngilizler'e karşılık değerli rehineler olabilirlerdi.

Meşhed, Aşkabad ve Krasnovodsk'ta bundan sonraki kırk sekiz saatte olanlara dair anlatılanlar giderek birbirinden uzaklaşmakta ve sular iyice bulanmaktadır. Gerçek hiç bilinemeyecekse de, gerek olacaklar, gerekse bunun İngiliz-Sovyet ilişkileri üzerindeki uzun vadeli zararları bakımından, bu farklı görüşlerin incelenmesi gerekmektedir. Hem Malleson hem de Ellis, Aşkabad temsilcisiyle yaptıkları görüşmeyi sonradan anlattıklarında, temsilcinin Malleson'un önerisini Aşkabad'daki amirlerine telgrafla iletmeyi kabul ettikten sonra, "Eğer çok geç kalınmamışsa..." dediğini nakletmektedirler. Bunun ne anlama geldiği sorulduğunda, temsilci Aşkabad'ın tutsaklar konusunda bir karara varmış olabileceğinden korktuğunu bildirmiştir. Malleson hemen Teague-Jones'a telgraf çekerek neler olup bitti-

ğini öğrenmesini istemiştir. Aynı gün, yani 18 Eylül'de, Teague-Jones telgrafla, Aşkabad hükümetinin o gece komiserler konusunda bir karar vermek üzere acil bir toplantıya çağırıldığını bildirdi.

Bütün bunlar, İngilizler'in ve Malleson'la Ellis'in yaklaşımlarının olumlu olduğunu göstermektedir. Ancak, Malleson'un karargahında daha farklı şeyler olduğuna işaret eden başka bir ifade de vardır. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra esrarengiz olay kısa bir süre için bir kere daha gündeme getirildiğinde, ortaya çıkan bir tanık o gün olanlar konusunda hatırladıklarını anlatmıştır. Malleson'un maiyetinde yüzbaşı olan Albay William Nash, 4 Mart 1956'da The Observer gazetesine yazdığı bir mektupta, 'hatırlayabildiği kadarıyla', Aşkabad makamlarının komiserler konusunda generalden fikir sorduğunu belirtir. Nash bu sorunun yer aldığı telgrafı, 'o sırada sıtma nöbetiyle yatmakta olan' Malleson'a kendisi götürmüş ve ne yanıt vereceğini sormuştu. Nash şöyle yazıyor: "Bana bunun Rus makamlarını ilgilendiren bir konu olduğunu ve müdahale etmenin kendi işi olmadığını bildirdi. Ben de bunun üzerine komiserlere uygun gördükleri şekilde davranabileceklerini belirten bir telgraf yazıp Rusça'ya çevirttim."

Nash'in hatırladıkları, Yüzbaşı Teague-Jones'un 1988'de ölümünden sonra yayımlanan günlüğünde kısmen doğrulanmaktadır. Buna göre, Aşkabad makamları Meşhed'deki temsilcilerine, 'General Malleson'u, tutukluları alıp Hindistan'a göndermesi için ikna etme talimatı' vermişlerdi. Teague-Jones'un anlattıklarından, generalin yanıtında 'onları Hindistan'a götürecek muhafız birliği bulmanın güç olduğunu' bildirdiği ve 'Türkistan makamlarına tutuklu-

lar için başka bir yol bulmalarını' önerdiği anlaşılmaktadır. Teague-Jones, bu telgrafları kendisinin mi gördüğünü, yoksa bir başkasından mı duyduğunu açıkça belirtmemiştir. Teague-Jones, olayları günü gününe ve sonradan yayımlamayı düşünmeden kaleme aldığından, bu yazdıklarımda samimi olduğu düşünülebilir. Ancak, daha sonra, Malleson ve Ellis ile konuşunca, onların ifadesine uymuştur. Nash'in Meşhed'de çok farklı şeyler yaşandığına dair açıklaması olmasıydı. Teague-Jones'un gerçekten görüşünü değiştirdiğine, ama günlüğünde değişiklik yapmayı gerekli görmediğine inanılabilirdi. Ancak, çıkan sonuca göre, hem Malleson hem de Nash haklı olamayacağından, birisinin gerçek konusunda fazla titizlik göstermediği açıktır.

* * *

Bu arada, 500 kilometre ötedeki Aşkabad'da iktidar sahipleri karar vermek üzereyken, sıcak ve kalabalık hücrelerindeki Şaumiyan ve arkadaşları, ciddi bir tehlike içinde olduklarını bilmiyor gibiydiler. Sonunda, Astrakhan, Moskova ve diğer yerlerdeki Bolşevikler'in elinde bulunan rehinelerle değiştirileceklerinden emindiler. Ancak, Türkmenistan'daki Bolşevikler'in halk arasında nasıl bir nefret uyandırdıklarının ya da giderek kötüleşen iç savaşın nasıl kanlı bir hal aldığının farkında olmadıkları da anlaşılıyor. Yakalandıklarının ertesi günü, Aşkabad'ın Orta Asya'nın Sesi gazetesini okumuş olsalardı, gelecekleri konusunda o kadar iyimser olmayacaklardı. Gazetede şöyle yazıyordu: "Aralarında Stepan Şaumiyan'ın da bulunduğu Bakü Bolşevik komiserleri dün tutuk-

lanmıştır. İşkence yapmaktan ve idamdan kaçınmayacağız. Böylece, Bolşevik işkence odalarında inleyen binlerce yoldaşımızın intikamını almış olacağız." Bakü komiserlerinin, başka yerlerdeki yoldaşlarının yaptıklarının hesabını verecekleri kesindi.

O toplantıda hazır bulunan Türkmenistan liderleri arasında, toplantıya başkanlık eden Devlet Başkanı Funtikov, yardımcısı Kurilov ve yeni devletin Dışişleri Bakanı Ziman da vardı. Eski bir makinist olan Funtikov, votkaya aşırı düşkün kaba saba bir insandı. Yine demiryolcu olan Kurlov, hep kocaman bir tabancayla dolaşırdı. Onlardan çok farklı olan Ziman ise heyecanlı bir öğretmendi. Bu düzmece mahkemeye Malleson'un temsilci olarak Teague-Jones de davet edilmişti. İlk konuşan sarhoş Funtikov oldu. Teague-Jones, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda şöyle diyor: "Başkan, Meşhed'deki General Malleson'un tutukluları almayı reddettiğini ve Aşkabad temsilcisine hükümetin kendi kararını vermesi gerektiğini bidirdiğini söyledi." Bu, Albay Nash'ın yıllar sonra hatırladıklarıyla uyumludur. Teague-Jones şöyle devam ediyor: "Ondan sonra yerel cezaevinin dolu olduğu, Krasnovodsk'un da aynı nedenle tutukluları istemediği ve bu yüzden de idam edilmelerinden başka çare olmadığı konuşuldu." Teague-Jones günlüğünde Ziman ile bir başka konuşmasının komiserlerinin öldürülmesine karşı çıktıklarını, ancak ortaya başka bir alternatif koyamadıklarını da belirtmektedir.

Teague-Jones, Funtikov'un Malleson'un komiserlerle ilgilenmediği şeklindeki beyanına hemen orada itiraz etmediği ve aslında Malleson'un nakliye düzenlemeleri yapılır yapılmaz tutukluların İngilizler'e

teslim edilmesini istediğini söylememekle eleştirilmiştir. Ancak Teague-Jones, o sırada Malleson'un Aşkabad temsilcisi aracılığıyla bu öneride bulunduğunu bilmediğini ve bunu daha sonra öğrendiğini iddia etmektedir. Yüzbaşının, Malleson'un, Aşkabad temsilcisi Dokhov adlı Rus'a söyledikleri konusunda Funtikov'un sözlerine güvenmekten başka seçeneği yoktu. Teague-Jones şöyle yazıyor: "Ya Dokhov, Funtikov'a ya da Funtikov bana yalan söylemişti." Nash'ın sözlerine inanılacak olursa, ikisi de yalan söylemiş değillerdi. Ama, o zaman da, Malleson'un neden o gün Hindistan'daki amirlerine, Aşkabad makamlarından komiserlerin kendisine teslim edilmesini istediğini bildiren bir telgraf çektiği sorulabilir. Tutukluların kaderleri çevresindeki sayısız diğer soru gibi, bunun yanıtını da herhalde asla öğrenemeyeceğiz.

18 Eylül akşam üzeri başlamış olan toplantı, gecenin geç saatlerine kadar sürecekti. Teague-Jones şöyle yazıyor: "Konuşmalar hiç bitmeyecekmiş gibi uzayınca, ben kesin bir şeye karar verilmeden toplantıdan ayrıldım." Teague-Jones, sonradan, toplantıyı sonuna kadar izlemediği ve komiserleri bir linç yasasından başka bir şey olmayan bir karardan kurtarmak için daha fazla çaba göstermediği için kınanmıştır. Ancak onun da, o dönemde hastaneden doktorların tavsiyesini dinlemeden hasta olarak çıktığı ve koltuk değnekleriyle dolaştığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Bu nedenle, kendisini gerçekte hiç ilgilendirmeyen bir konuda, sarhoş Rus demiryolu işçisi ve diğer heyecanlı kişilerle mücadele edecek gücü bulamamış olabilir. Teague-Jones yorucu tartışmalarla geçen toplantıdan ayrıldığında, komiser-

lerin kaderi konusunda bir karar verilecek gibi görünmüyordu. Ayrıca, Teague-Jones'un Şaumiyan ve arkadaşlarına sempati beslemesi için bir neden yoktu. Ne olsa onlar, Türkler'in eline düşmesini önleyecek kadar zaman varken, İngilizler'in Bakü'ye gelmelerini önleyerek İngiliz savaş planlarını engellemişlerdi. Teague-Jones'a göre Bolşevikler, Almanlar ve Türkler gibi artık İngiltere'nin düşmanıydı. Kasıklarındaki makineli tüfek kurşunu da bunun yeterli kanıtıydı.

Teague-Jones gerçeği ancak ertesi akşam, o da Funtikov'u bir yanıt vermeye zorlayarak öğrendi: "Bana tutukluların kurşuna dizilmesine karar verildiğini ve kendisinin bunun için bir gece önce Kurilov'u, Karasnovodsk'a gönderdiğini söyledi." Teague-Jones Aşkabad'dan daha fazla bir şey öğrenememesine karşın, bunu hemen Malleson'a bildirdi. O sırada, Malleson'un emriyle Binbaşı MacDonell, olan biteni öğrenmek için Enzeli'den Krasnovodsk'a doğru yola çıkmıştı. Ne var ki, Macdonell kente 22 Eylül'de vardığında, iş işten geçmişti.

* * *

Bu sırada Krasnovodsk'ta olaylar hızla gelişmekteydi. 19 Eylül gecesi orada olanların ilk eden hikayesini komiserlerden biri anlatmıştır. Bu, daha sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin en yüksek derecesine çıkarak Yüksek Sovyet Prezidyum Başkanı olacak olan 23 yaşındaki Ermeni Anastas Mikoyan'dı. Mikoyan, o gece diğer Bakü komiserleriyle aynı kaderi paylaşmamakla kalmayıp, 1930 ve 1940'larda Stalinci temizlik hareketlerinden de canı-

nı kurtarmış eski tüfek birkaç Bolşevik'ten biridir. Ancak, bu kurtuluşu, hakkında olumsuz söylentilere yol açmıştır. Stalin'in Mikoyan'a eziyet etmek için, diğer yirmi altı Bakü komiserinin akıbetinden nasıl kurtulduğunu sorduğu söylenmektedir. Bunun en olası açıklaması, Komutan Kuhn'un komiserlerden birinin cebinde bulduğu listede Mikoyan'ın adının yer almamış olmasıdır. Listede sadece Bakü'de cezaevinde bulunanların adları vardı ve Mİkoyan orada değildi. Yirmi altı komiserin son anda Bakü cezaevinden çıkarılmasına aracılık eden de oydu ve sonra onlarla birlikte, kendilerini tutsaklığa götürecek olan o talihsiz yolculuğa çıkmıştı.

Mikoyan, Krasnovodsk cezaevindeki son geceyi şöyle anlatıyor: "Kimimiz sıraların üstünde, kimimiz yerde yatıyorduk. Bazılarımız oturuyor, bir kısmımız uyukluyordu." Sonra, ayın 20'sinin sabah saat ikisinde birden kilitte çevrilen anahtarın sesiyle uyandılar. İçeri giren silahlı muhafızlar koridora çıkmalarını emrettiler. Nereye götürüldükleri sorulunca da, "Burada hepinize yer olmadığı için Aşkabad merkez cezaevine gönderileceksiniz," denildi. Muhafızların elindeki listede adı olmayan genç Mikoyan da onlarla birlikte gitmek istediğini söylediyse de, bu isteği kabul edilmedi. Şaumiyan ayrılmadan önce Mikoyan'a, "Seni yakında salıverecekler", dedi. "Astrakhan'a gitmeye çalış, oradan da Moskova'ya geç. Lenin'le görüş. Ona başımıza gelenleri anlat: İleri gelen ihtilalcilerden ve Menşevikler'den bazılarını yakalayıp bizimle değiş tokuş etmesini söyle." Şaumiyan ile arkadaşları uykuda olan kentten geçirilip istasyona götürüldüler. Orada boş bir vagona muhafızlarıyla birlikte bindirildiler, kapılar kilitlendi ve

tren Aşkabad yönünde yola koyuldu. Şaumiyan'ın söylediği gibi, Mikoyan bir süre sonra Şaumiyan'ın iki küçük oğluyla birlikte serbest bırakıldıysa da, komiserler için yapılabilecek bir şey kalmamıştı.

Bölüm-24

Ölüm Treni

O sabah, gün doğmadan kısa bir süre önce, bir demiryolu bakım işçisi evine dönerken, Krasnovodsk yönünden bir trenin gelmekte olduğunu görünce çok şaşırmıştı. Bu ıssız yerdeki tek hatlı demiryolundan, o saatte herhangi bir trenin geçmediğini bilirdi. Tren yaklaştıkça hiç ışığı olmadığını gördü ki, bu karışık dönemde bile tuhaf bir durumdu. Adam, meraklanarak hayalet trenin geçişini seyretmek için çalılıkların ardına saklandı. Ancak, tren onun karanlıkta çömelip beklediği yere yakın bir yerde durdu.

Vagonlardan birinin kapısı açılınca birkaç silahlı muhafız yere atladı. Arkalarından elleri arkalarında bağlı tutuklular indirildi. Yirmi altı Bakülü komiser daha önce ne düşünmüş olurlarsa olsunlar, artık

başlarına gelecekleri anlamış olmalıydılar. Rusça verilen bir emir üzerine tutsaklar çöle doğru yürütüldüler. Burada kendilerine sunulan gözbağlarını kimi kabul etti, kimi etmedi. Gizlenmiş olan bir demiryolu işçisi bunların hepsine tanık olmuştu.

Tutsaklar ondan sonra bir kum tepesinin üstüne dizildiler. Muhafızlar komiserlerin karşısında yerlerini aldılar. İdam mangası tüfeklerini doğrulttu. Verilen bir emrin ardından ateş edildi. Kurbanlardan çoğu anında ölmüşlerse de bir kısmı sadece yaralanmışlardı ve kaçmaya çalıştılar. Ancak, muhafızlar bunların ardından koşarak yeniden ateş ettiler ya da tüfeklerinin dipçikleriyle öldürdüler. Ortalığa çöken ürkütücü sessizlik içinde cellatlar ölüleri birer birer, geçen trenlerden görülmeyecek şekilde kum çukurlarına taşıdılar. Burada Krasnovodsk'tan özel olarak getirilen küreklerle üzerlerine kum örtüldü. İşledikleri cinayetten hiçbir iz kalmadığından emin olmak için çevrelerine bakınan muhafızlar trene döndüler.

Tam o anda içlerinden biri, demiryolu işçisini gördü. Adam gizlendiği yerden titreyerek çıkıp adını -Alexei Dirdikin adında bir Rus'tu- ve orada ne işi olduğunu söyledi. Kendisine işine bakması ve tanık olduğu şeyden kimseye asla söz etmemesi bildirildi. Cellatların onu neden orada öldürmedikleri bilinmiyor. Muhafızlar trene bindiler ve 320 kilometre ötedeki Aşkabad'a doğru yollarına devam ettiler. Korkudan ödü patlamış olan Dirdikin, evine giderken yolda ustabaşıyla kendisi gibi bir grup onarım işçisine rastladı. Onlara olanları soluk soluğa anlattı. Sonra hepsini komiserlerin öldürüldükleri yere götürdü. Dehşete kapılan işçiler, cesetleri çölde dolaşan yabani hayvanlardan korumak için kazdıkları or-

tak bir mezara gömdüler, bir dua edip aceleyle oradan ayrıldılar.

Çok tehlikeli bir dönemde yaşadıkları için, gördüklerini kimseye söylememek için aralarında yemin etmişlerdi. Ancak, cellatların daha sonra Dirdikin konusunda fikir değiştirdikleri anlaşılıyor. Adamın cesedi ertesi gün yakındaki dağlarda bulunmuştu. Öldürülmüştü, ama daha önce olanları ailesine anlatmıştı. Ailesi de durumu cenazeyi kaldıran papaza anlattı ve o da hepsini kaydetti. Yarım yüzyıl sonra, papaz öldükten çok sonra yazdıkları bulundu. Yukarda anlatılanlar, onun bu notlarından alınmıştır. Stepan Şaumiyan ile Bakülü komiserlerin korkunç kaderleri buydu. Bu soğukkanlılıkla işlenen cinayet bundan sonraki yetmiş yıl boyunca her Sovyet öğrencisinin ezberleyeceği büyük Rus ihtilali destanlarından birini doğurmuştur. Komiserlerin ölümü, İngiltere ile yeni Sovyet devletini sert bir tartışmaya götürecek, Lenin, Troçki ve Stalin bizzat buna katılacaklar, tartışma SSCB'de komünizmin çöküşüne kadar sürecekti. Ancak, gerek iç savaşın karışıklığı, gerek Türkmenistan ve Moskova arasında tüm iletişimin kesik olması nedeniyle, komiserlerin akıbetleri konusundaki haberler Lenin'e geç ulaşmıştı. Fakat, Yüzbaşı Teague-Jones tarafından uyarılan İngilizler, olayı daha önce duymuşlardı. Malleson'a, Aşkabad'a telgraf çekerek İngiliz hükümetinin bu barbarca eylem karşısındaki tiksintisini bildirmesi istendi. İngilizler, Albay Bailey ve diğer İngilizler'le değiştirilebilecek olası rehineleri ellerinden kaçırdıklarına çok bozulmuşlardı. Ancak, Malleson Hindistan'a gönderdiği raporda, idamların İngiltere için 'politik bir avantaj' olduğunu, Aşkabad hükümetinin

artık Bolşevikler'le 'köprüleri attıklarını' belirtti. Malleson'a göre, Aşkabad hükümeti Şaumiyan ile arkadaşlarını öldürmeyip, Bolşevikler'in bir gün zafere ulaşmaları durumunda, 'kendi canlarını kurtarmak için' rehin tutsalardı daha mantıklı davranmış olacaklardı.

Bu arada, Binbaşı MacDonell, Krasnovodsk'a varmış ve cinayetten sorumlu olanları araştırmaya başlamıştı. Daha önce gördüğümüz gibi, Teague-Jones suçu Funtikov ve Kurilov'a yüklemiş bulunuyordu. Türkmenistan Devlet Başkanı, Kurilov'u komiserlerin idamını düzenlemek üzere Krasnovodsk'a gönderdiğini itiraf etmişti. Ama, MacDonell bir suçlu daha buldu: Komutan Kuhn olayı bizzat örgütlediğini açıkça söylüyordu. Hatta, MacDonell'a idamlıkları demiryolu manifestosuna 'emtia' olarak geçirdiğini ve refakat birliği komutanına işi tamamlar tamamlamaz manifestoyu imha emrini verdiğini bile anlatmıştı. Talimatında herhangi bir yanlış anlaşılmaya yer vermemek için idamları yerine getirecek adamlara üç de kürek vermişti. Adamlar, sonradan pis işlerini örtmek için küreklerin az geldiğini bildirmişlerdi. Kuhn MacDonell'a, adamlarından "Emirleriniz yerine getirildi," mesajını aldığını da söyledi. Kuhn sonra şöyle böbürlenmişti: "Gördüğünüz gibi ben bir şeye karar verdim mi, onu tam olarak yerine getiririm. Benim, İngilizler gibi, bir ordu vaat edip iki emireri bir Ford kamyon ve bir generalle geldiğim söylenemez." Kuhn bu alaylı sözlerle Dunstergücü'nden söz ediyordu.

İngilizler için konu kapanmıştı. Teague-Jones günlüğünde, "Uzun bir süre, olay konusunda başka bir şey duyulmadı. Birkaç hafta sonra, her şeyi unut-

muştuk," diye yazıyor. General Malleson ile maiyetinin daha önemli işleri vardı: Bakü'deki Türkler'in askerlerini Krasnovodsk'a nakletmek için, eski Rus Hazar filosunu satın almaya çalıştıkları bildirilmişti.

Afganistan ve Hindistan'a uzanan bir hançer olan Türkmenistan demiryolunun her ne pahasına olursa olsun onların eline geçmemesi gerekiyordu. Demiryolunun öteki uçtaki Bolşevikler'in eline de geçmemesi gerekliydi. Aksi takdirde, İngiliz Hindistanı'na karşı Türkler'le ittifak yapabilirlerdi. En azından, İngilizler Brest-Litovsk anlaşmasıyla Bolşevikler'in böyle bir ihaneti yapabileceklerini görmüşlerdi. İngilizler demiryolunun bu çok önemli kesiminin kontrolünü ellerinden kaçırmak istemiyorlarsa, elleri her ne kadar kana bulanmış da olsa, Aşkabad hükümeti ile ittifak içinde olmalıydılar.

Durumu daha da kötüleştiren diğer bir nokta, Funtikov ile meslektaşlarının giderek baskıcı olmaları ve popülerliklerini yitirmeleriydi. Malleson'un maiyetinden Albay Ellis şöyle yazıyor: "Yiyecek sıkıntısı had safhadaydı, Taşkent'e karşı ayaklanmadan sorumlu olan demiryolu işçileri yine huzursuzdular." Bu da, Bolşevikler'e sempati duyan kuşkululara karşı bir cadı avı başlatmıştı. Funtikov kendi aşırılıkları için İngilizler'i suçluyor, gerek bunlar gerekse komiserlerin idamı için İngilizler'in ısrar ettiğini, kendisinin başından beri idamlara karşı olduğunu söylüyordu. Oysa şimdi, kendi çıkarlarını korumak için bile olsa, onun canını kurtarmaya hazırlanan yine İngilizler'di.

Funtikov'un ayakta kalmasının anahtarı, Aşkabad'ın 320 kilometre doğusundaki çöldeydi. Burada, Aşkabad'ın yiyeceğinin çoğunun sağlandığı büyük

Merv vahası vardı. Ancak, Merv o sırada Bolşevikler'in elindeydi. Bolşevikler burayı ellerinde tutarak, sonunda Aşkabad'ı boyun eğmeye zorlayacaklarını, ya da aç ve huzursuz halkın, yöneticilerine karşı ayaklanacaklarını biliyorlardı. Aşkabad düştükten sonra Türkmenistan'daki direniş tümüyle çökecek, onlar da Taşkent'ten Krasnovodsk'a kadar bütün demiryolunu kontrollerine alacaklardı. Bunu, Malleson da çok iyi biliyordu. Yapılacak bir tek şey vardı; o da, Merv ile yiyecek stoklarını Bolşevikler'in elinden almaya çalışmaktı. Malleson Hindistan'daki amirlerinden bunun için onay isteğinde, karar kendisine bırakılmıştı. Gerçek şu ki, o dönemde hiçbir devletin tanımadığı ve daha uzun süre dayanmasını beklemediği Bolşevikler'e karşı genel bir müttefik politikası ve stratejisi yoktu. İngiliz Kabinesi'nde bile görüş birliğinden söz edilemezdi. Kararlar olay yerindekilere bırakılmıştı. Malleson işler iyi gittiği takdirde, "Bunun şerefini binlerce kilometre ötede rahat koltuklarında oturan bazı beyefendiler alacaktı," diye yazıyor. Ama kötü gittiği ve basın ya da Parlamento'da eleştiriler çıktığı zaman, sorumlular 'kurtlar sofrası'na atılacaktı.

* * *

Çöldeki tek hatlı demiryolu, Merv vahasının ele geçirilmesi dahil, Türkmenistan'daki hemen hemen her şeyi açan 'sihirli anahtar'dı. Karayollarının olmayışı ve mesafenin büyüklüğü, demiryolunu oraya varacak tek araç yapmaktaydı. o anda bile, her iki tarafın askerlerinin tümüyle trenlerde yaşadıkları söylenebilirdi. Önde ve arkada sürpriz baskınlardan

korunmak için zırhlı birer katar bulunduran trenlerle askerler ve atları, toplar ve ikmal malzemeleri taşınmaktaydı. Büyük kazanlarla su taşınıyor, yemekler açık vagonlara yüklenmiş sahra mutfaklarında hazırlanıyordu. Ayrıca, hastane trenleri de vardı ve Türkmenistan trenlerinde Rus hemşireler görevliydi. Bir İngiliz subayı şöyle diyor: "Türkmen askerlerinde o hemşirelerin cesaretinin dörtte biri olsaydı, ortaya esaslı bir ordu çıkabilirdi."

Her şey demiryoluna bağlı olduğu için Merv'e gitmek, İngiliz Hintli birliğinin komutanı Albay Knollys ile Türkmen komutanının karşısına çok büyük güçlükler çıkartmaktaydı. Bolşevikler'in zırhlı trenleri ve topçuları daha üstündü. Knollys şunları anlatıyor: "Düşman birliği adeta hareketli bir kale iindeydi ve silahlarının menzili, karşısına çıkabilecek bütün silahlardan fazlaydı. Eğer, büyük bir güçle saldıracak olursanız tren kaçıyordu. Eğer, geceleri topçunuzu menzile sokarsanız, hemen hareket edip menzilden çıkıyor ve sizi keyfince bombardıman ediyordu, sizin saklanacak yeriniz yoktu. Eğer gerisine geçecek olursanız ileri gidiyordu ve siz de ne su ne malzeme bulamayacağınız için, eğer başarabilirseniz, geldiğiniz yere dönmek zorunda kalıyordunuz." Bu portatif kaleyi aşmanın bir tek yolu vardı: Aşkabad ile Merv arasında yarı yolda olan ve Bolşevikler'in elinde bulunan küçük Duşak kentini ele geçirmek. Sonunda benimsenen de bu strateji oldu.

Knollys ile Türkmen komutanlarının anlaştıkları saldırı planına göre, kente bir baskın yapılacaktı. Bu, demiryolunun kuzeyinden ve güneyinden piyade, süvari ve topçu birliklerinin gizli gece yürüyüşü yapmalarını gerektiriyordu. Piyadeyle topçu, demiryolu-

nun epey kuzeyinde kalacak ve geceyi çöldeki yıkık bir köyde geçireceklerdi. Aynı anda, Hintli süvariler de demiryolundan görünmeyecek kadar uzaklıkta güneydeki tepelerin altından ilerleyeceklerdi. Bu arada, zırhlı trense, düşmanın dikkatini çekmek için ağır ağır doğuya ilerleyecekti. Türkmen süvariler sonunda çölden kenti savunanların arkalarına geçeceklerdi. Burada demiryolunu havaya uçurup Bolşevikler'in hem dönüş yollarını kesmiş olacaklar, hem de Taşkent'ten trenle destek birliği getirmelerini önleyeceklerdi.

Baskın bütün Türkmen güçleriyle aynı anda, gün doğarken yapılacaktı. Amaç, sadece Duşak'ı ele geçirmek değil, Bolşevik gücünün mümkün olduğu kadarını imha edip gerisini kaçmaya zorlamaktı. O zaman da, Hintli ve Türkmen süvariler bunları kovalayacaklardı. Her şey sürpriz baskına bağlı olduğundan, gizlilik çok önemliydi. Ancak, içinde Bolşevik casusları ve sempatizanları olduğu bilinen bir orduda bu gerçek bir kaygı kaynağıydı. Bu nedenle, çok daha sonra yapılacak büyük bir saldırıya hazırlık olarak, Hindistan'dan uçakları ve ağır topçusuyla büyük bir destek birliğinin gelmek üzere olduğu haberleri sızdırıldı. Düşman ajanlarının bunu duyup Bolşevikler'e ileteceklerini, onların da gafil avlanacaklarını umuluyordu. Umulan diğer bir şey de, daha önce düşmanın Kaahka'da Pencab süngüleriyle karşılaştığında kırılan moralinin tümüyle çökmesiydi.

12 Ekim gecesi bütün hazırlıklar tamamdı. 19. Pencap Alayı'nın iki bölüğü, 400 Türkmen piyadesi ve bir o kadar da Türkmen başıbozuğu, demiryolunun kuzeyinden terkedilmiş köye doğru yola çıktılar. Gündüz orada bekleyecek, karanlık basınca Duşak'a

doğru yürümeye devam edeceklerdi. Yanlarında bir İngiliz hafif topçu bataryası ile Rus mürettebatlı sahra topu vardı. 28. Hindistan Hafif Süvari Alayı'nın iki takımı da aynı anda Duşak'a gidecekleri tepelerin arasına doğru yola çıktılar. Çöle alışkın olan Türkmen süvarileri ise daha geniş bir yay çizerek doğruca düşmanın arkasına ineceklerdi. Gece boyunca, her şey plana uygun gitti. Sabah olmadan önce İngilizler ve Türkmenler sessizce mevzilerine girdiler. O ana kadar düşmanın kendilerini beklediğini belli eden bir ize rastlamamışlardı. Ya Bolşevikler daha sonrası için planlanan saldırı söylentilerine inanmışlardı ya da Funtikov'un gizli polisi, Türkmen saflarındaki casusları temizlemeyi başarmıştı. Kent savunucularının tam bir sürprizle karşılaşabilecekleri beklenirken, işler sarpa sardı.

Anlaşıldığı kadarıyla iki Pencablı devriye yanlışlıkla karanlıkta birbirlerine ateş açmış, Bolşevikler de durumun farkına varmışlardı. Askerler kente saldırmak için yerleşecekleri mevzilere henüz erişememişlerse de, artık geri dönüş olamazdı. Hemen saldırı emri verildi. Şafak sökmek üzereydi ve saldıranlar en yakın Bolşevik mevzileriyle aralarındaki bir kilometrelik düz araziden açıkça görülüyorlardı. Tümüyle düz olan arazide saklanılacak hiçbir yer yoktu. Saldırganlar önlerindeki hakim araziye yerleşmiş otuz makineli tüfek ve hafif topçu ateşiyle karşılandılar. Çatışmada İngiliz ve Hintliler çok kayıp verdi, Pencablıların İngiliz subaylarının tümü ve 200 asker ya öldü ya da yaralandı. Kentin öteki yanında, Bolşevikler'le çatışmaya giren 28. Hintli Hafif Süvari birliklerinin durumu o kadar kötü değildi, sadece 6 ölü ve 11 yaralı vermişlerdi. Sayıca en kalabalık olan

Türkmenler, 7 ölü ve 30 yaralıyla, görece en hafif kaybı verenlerdi. Ancak, bunun nedeni, makineli tüfek ateşi başlar başlamaz çoğunun kendini yerdeki çukurlara atması ve başıbozukların da arkalarındaki çöle kaçmış olmalarıydı.

Ağır kayıplarına karşın, bu kere Hintli subay ve astsubayların komutasına girmiş olan Pencablılar, makineli tüfek ve topçu ateşine karşı tek başlarına ilerlemeye başladılar. Sonunda, Duşak istasyonu çevresindeki Bolşevik mevzilerine erişince, uzun ve parlak süngülerini kullanmaya başladılar. Düşman dağılıp tek saklanacak yer olan istasyona koştu. Birden istasyonun içinde büyük bir patlama oldu. Bir Rus ya da İngiliz mermisi istasyonda duran cephane yüklü vagona isabet etmiş, içerdekilerin çoğu ölmüştü. Bunun üzerine diğerleri tepelere doğru kaçmaya başladılar. Ama, bu kere de Hintli süvarilerin kılıçlarıyla can verdiler. Diğerleri, istasyondaki zırhlı trenlere binmişlerdi. Trenlerden biri doğuya doğru kaçarken Türkmen süvarileri yolunu kestiler ve trenin makinistiyle askerlerin çoğunu öldürdüler. Ancak, diğer iki tren bu karışıklıkta batıya doğru kaçmayı başardı; bunu önleyecek olan Türkmen askerleri kayıplara karışmıştı.

Aslında, onlar başka bir işle meşguldüler. Bolşevikler'in kaçtığını görünce cesaretleri geri gelmiş, saklandıkları çukurlardan çıkmışlardı. Şimdi, diğer Türkmenlerle birlikte Bolşevikler'in terkedilmiş depolarını yağmalıyorlardı. Düşmanın neler planladığını bir an bile düşünmeden, yiyecekten makineli tüfeğe kadar buldukları her şeyi, ele geçirdikleri atlara yükleyip Kaahka'ya doğru yola çıktılar. Bu arada, Bolşevikler pes etmiş değillerdi. Türkmen safların-

daki karışıklıktan yararlanarak, Merv yolunda bir sonraki kent olan Tecend'den yeni askerler getirmeye başlamışlardı. Bunu da, Türkmen süvarilerinin, demiryolunu havaya uçurma emrini yerine getirmemeleri sayesinde başarmışlardı. Bu arada, trenle batıya kaçmayı başarmış olan düşman da toparlanmış, Duşak'a dönmekteydi. Duşak'ı şimdi sadece, küçük İngiliz Hintli birliğiyle, kaçmamış ve yağmaya katılmamış seksen cesur Rus askeri korumaktaydı.

Bolşevikler o gün öğleden önce, aynı anda doğudan ve batıdan bir karşı saldırı başlattılar. Savunma, 150 Pencablı, 130 Hintli süvari, bir topçu bataryası ve Ruslar'dan oluşuyordu. Diğerleri, yağmaladıkları eşyalarla birlikte kaçmışlardı. Düşman saldırıda pek ısrarlı olmadıysa da, Duşak'ın bu kadar küçük bir güçle sonsuza kadar tutulamayacağı anlaşılmıştı. Bolşevikler, her an trenle Taşkent'ten ya da demiryolu boyundaki diğer garnizonlardan yeni birlikler ve ağır toplar getirebilirlerdi. Bu nedenle, çok geçmeden ve tuzağa kıstırılmadan düzenli bir şekilde geri çekilmeye karar verildi. Süvari ve topçu koruması altında, önce yaralılarıyla birlikte Pencablılar çekildi. Bolşevikler, bir hileden kuşkulandıklarından geride bekliyorlardı. Bu sayede, savunucular daha fazla can kaybı vermeden kenti terkettiler. Ancak, bu olay İngilizler için büyük bir düşkırıklığı olmuştu. Merv'in ele geçirilmesiyle sonuçlanacak harekat, korkak ve açgözlü Türkmenlerle Türkmenistanlılar yüzünden pahalı bir felakete dönüşmüştü. Ancak, çatışma Bolşevikler için daha da pahalıya mal olmuştu; beş-altı saatlik çarpışmada en az 1000 kayıp vermişler, çok miktarda silah ve cephane kaybetmişlerdi.

Aşkabad gazeteleri şaşırtıcı bir davranışla, bu hezimeti kendi askerlerinin 'utanılacak davranışları'na bağladılar, 'kahraman Hintli asker ve süvarilere' övgüler yağdırdılar. Resmi Aşkabad bildirisinde de, Türkmenistan askerleri kınanıyor ve 'Bolşevikler'i imha etme fırsatını' kaçırmakla suçlanıyordu. Bolşevikler ise kendi askerlerinin başarısızlıklarını ve uğradıkları ağır kayıpları açıklamak için, savaşta tümüyle hayali bir İngiliz alayının bulunduğunu söylediler ve İngiliz Hintli askerlerin sayısını da 500'den 4000'e çıkardılar. Aynı zamanda, harekatı kendileri için bir zafer olarak ilan ettiler.

Meşhed'deki Malleson, İngiliz kayıpları ve Duşak'tan çekilme haberini büyük bir düşkırıklığıyla karşıladı. Hindistan'daki amirlerden hemen oraya yeni asker gönderilmesini istedi. Üç süvari alayı, üç topçu bataryası, bir piyade tümeni, birkaç zırhlı araç ve uçakla Orta Asya'nın tümünü Bolşevikler'den temizleyeceğini iddia etti. Bundan kısa bir süre sonra, sevindirici bir haber alındı. Bolşevikler ekim ortalarında Duşak'tan ve Tecen'den çekilmişlerdi. Arkalarından demiryolunu havaya uçurdukları için geri dönmeye niyetli olmadıkları anlaşılıyordu. Moralleri nin sanıldığından da kötü olduğu belliydi. Artık, bu ıssız çöl parçasını ellerinde bulundurmak pahasına Pencablılar'la ya da Hintli süvarilerinin kılıçlarıyla karşılaşmaya hazır değillerdi.

Daha iyi haberler de vardı. Malleson çok geçmeden Bolşevikler'in Merv'den de çekildiklerini öğrendi. Birliklerini Amu Derya'nın öteki tarafına, Buhara'ya doğru çekiyorlardı. Bunu neden yaptıkları bilinmiyordu. Ancak, nedeni ne olursa olsun, büyük Merv vahası 1 Kasım'da İngiliz ve Türkmenistan bir-

liklerince işgal edildi. Burada yetiştirilen ya da stoklanan büyük miktarda et, tahıl ve diğer yiyecek maddeleri Aşkabad pazarlarına taşınarak halkın sefaletine büyük ölçüde son verildi. Büyük sevinç gösterileri sonunda Funtikov ile anti-Bolşevikler birkaç ay daha iktidarda kalabildiler.

Bolşevik güçler kaçtığına göre General Malleson onları doğuya, hatta gerekirse Buhara, Semerkand ve Taşkent'e kadar sürmeye hazırdı. Malleson ile subayları ihtilalcinin hiçbir türünden hoşlanmazlardı, ancak Bolşevikler'den özellikle nefret etmekteydiler. Bunlar hem kendi çarlarının ailesini öldürmüşler, hem de düşmanla anlaşıp ihanet etmişlerdi. En önemlisi de, ihtilal karmaşası önce Bakü'de, şimdi de Duşak'da görüldüğü gibi, askeri disiplini alt üst etmişti. Malleson'un en büyük korkularından biri, Bolşevik mikrobunun kendi Hintli askerlerine bulaşmasıydı. Bu nedenle, Hindistan, Merv'den ileri gitmemesi ve her ne pahasına olursa olsun, bir anti-Bolşevik harekata girişmekten kaçınması emrini alınca, büyük bir düşkırıklığına uğradı. Sonunda, Türkmenistan birlikleri bunu tek başlarına yapmaya kalkışıp, Merv'e kadar gerisin geri kovalandılar.

Artık kış da başladığından, her iki tarafın askeri şiddetli rüzgar ve kardan kaçınmak için yine trenlere yerleştiler. Bolşevikler'in Hintli askerlerle çatışmaya girmek istememesi ve Malleson'un da Merv'den ileri gitmeme emri almış olması nedeniyle, Türkmenistan'da çatışma hemen hemen kesilmişti. Ancak, kimsenin ne zaman biteceğini tahmin edemediği savaş son haftalarına girerken, başka yerlerde çok büyük olaylar yeralmaktaydı. İmparatorluğun Genelkurmay Başkanı bile Savaş Kabinesi'ne, Avrupa'da

zaferin ancak bir yıl sonra kazanılabileceğini söylemekteydi. Ancak, en büyük iki savaş bölgesi olan Fransa ve Filistin'den gelen haberler çok yüreklendiriciydi. Ludendorff'un dev balyoz harekatıyla üç yıllık durgunluğu kıramaması üzerine, Almanlar şimdi kalan son savunma hatları olan Hindenburg Hattı'na doğru çekilmekteydiler. Filistin'de de, Allenby'nin 15.000 süvarisi öncülüğündeki, kanatlarında başıbozuk Araplar bulunan ordusu, İstanbul'dan sonra ikinci en büyük ödül olan Şam'a doğru fırtına gibi ilerliyordu.

İstanbul'da Enver Paşa, savaş yorgunu Kabine üyelerini, Almanlar'ın Fransa'dan çekilmesinin, Müttefikler'i kapana kıstırmak için parlak bir hile olduğuna inandırmaya çalışıyordu. Kabine arkadaşları bunu ilk başta yutmuşlardı, ama Batı Cephesi'nden ve Filistin'den gelen haberler giderek kötüleştikçe, Türkiye'nin de, Almanya'nın da sonunun geldiğini anlamışlardı. Kıtlıkla savaşan Türkler de bunu görebiliyordu. Kendilerini bu savaşa sürükleyenlere duydukları öfke her gün biraz daha artıyordu. Artık, başkent sokaklarında serbestçe dolaşmalarına izin verilen İngiliz savaş esirleri Alman kaz adımlarını taklit ederek halkı güldürüyorlardı. Hem asker hem sivil Almanlar'ın can güvenlikleri tehlikeye girmeye başlamıştı. Bu durum karşısında, İstanbul'daki Alman sefiri Alman bankalarındaki altınları gizlice sefaret kasalarına taşıdı. Sefir sadece halktan değil, bankaların hesapları konusunda soruşturma yapan Türk hükümetinden de korkuyordu.

Savaşın bu aşamasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarından bir şey çıkarılabileceğine inanan bir tek Enver Paşa'ydı. Her zaman hayalci bir

insan olduğu için, bakışlarını çevresindeki ıstıraplı gerçekten uzaklaştırıp, Ludendorff'un düşmanları bir tuzağa çektiğine kendi kendini inandırmıştı. Ancak, son yaklaştıkça, elleri daha az kanlı Kabine arkadaşlarından giderek uzaklaştığını hissediyordu. Bir zamanların kudretli Osmanlı İmparatorluğu Kafkasya cephesi dışında gözlerinin önünde dağılmaktaydı. Müslümanlık'ın en kutsal kentleri Mekke ve Medine ile Hicaz, Mısır, Sina, Filistin, Ürdün, Irak'ın büyük bir kısmı, İtilaf Devletleri'nin ya da Araplar'ın elindeydi ve savaştan sonra galipler arasında paylaştırılacaktı. Geriye kalan yalnızca Anadolu, Suriye ve Kuzey Irak'tı ve bunların bile günleri sayılıydı. Türkler, Bolşevikler'den başkentlerinin Ruslar'a vaat edildiğini öğrenmişlerdi; Lenin'in İstanbul üzerinde herhangi bir iddiası olmamasına karşın, yenildikleri takdirde orasının da ellerinde kalacağı kuşkuluydu. Filistin'deki Türk ordularının yenilgisi, oradaki en iyi birlikleri Kafkasya'ya gönderen Enver Paşa'ya yüklenecekti. Bu durum, Allenby'nin saldırısını durdurmak gibi umutsuz bir girişimle karşı karşıya kalmış olan Alman askerleri arasında önemli bir öfke yaratacaktı. Almanlar sayıca çok üstün düşmana karşı büyük bir cesaretle savaşmaya devam ettiler. Lawrence, Seven Pillars of Wisdom'da şöyle yazıyor: "Saldırıya uğradıklarında durup mevzileniyor ve ateş ediyorlardı. Telaş, kargaşalık, duraksama yoktu. Muhteşemdiler." Ancak Şam'ı kurtarmak için yapabilecekleri bir şey yoktu ve kent, 1 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri'yle Arap birlikleri tarafından alındı. Çok geçmeden, Beyrut ve Halep de düştü. Bu arada, Türkler, Bulgaristan'ın teslim olmasıyla ağır bir darbe daha yemişler, İstan-

bul ile Berlin arasındaki kara bağlantısı kesilmiş, Avusturya-Macaristan'ın güneydoğu kanadı düşman saldırısına açık kalmıştı. Türkler açısından daha da kötüsü, İstanbul'un artık Selanik'teki 500.000 kişilik Fransız ve İngiliz ordusunun saldırılarına açık olmasıydı.

İtilafçılar, 5 Ekim'de, Türkiye'de iktidardaki gruptan bazı üyelerin barış koşullarını görüşmeye hazır olduğuna dair işaretler aldılar. Üçlü gruptan Talat Paşa, tüm gizli antlaşmaları reddeden Wilson Doktrini'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşılmaktan kurtaracağını umarak, Başkan Wilson'a başvurdu. Üçlü grup ve Kabine üyeleri 8 Ekim'de istifa edince, Türkiye birkaç gün hükümetsiz kaldı. 14 Ekim'de babasının yerine geçen yeni padişah, yeni Kabine'yi açıkladı. Kabinede Enver, Talat ve Cemal paşalar yoktu. Günlerinin sayılı olduğunu anlayarak bir Alman savaş gemisiyle Karadeniz'den kaçmış, canlarını zor kurtarmışlardı. Ülkesinin itibarını düşürdüğü için Enver Paşa'dan nefret eden Sultan, onu ve diğerlerini adalet önüne çıkartıp asarak İtilafçılar'ı tatmin etmeyi umuyordu. Halkının da bu tutumu onaylayacağını biliyordu.

Artık, Türkiye'nin sonu çok yakındı, hatta İngiliz Savaş Kabinesinden bazıları, savaşın, İngiltere'nin kendisi için önemli gördüğü Ortadoğu bölgelerini işgal etmesinden önce biteceğinden korkuyorlardı. Bu bölgelerden biri, hala Türkler'in elinde olan Musul petrol yataklarıydı. Irak'taki İngiliz komutanı General Marshall'a 'petrol bulunan bölgelerin mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını işgal etmesi' emri verildi. Bazı Türk tarihçileri, İngilizleri, generale buraları alma fırsatı tanımak için ateşkesi geciktirmiş

olmakla suçlar.

Bu iddiadaki gerçek payı ne olursa olsun, İtilafçılar adına konuşan İngilizler, ilk Türk önerisini kabul edilemez bularak reddettiler. Türkler de önerdikleri koşullar kabul edilmediği takdirde savaşa devam edeceklerini bildirdiler. Türk orduları Kafkasya dışında her yerde çekilmekte olduğundan, Londra bunu boş bir tehdit olarak gördü. Bu arada, kendisinin ve müttefiklerinin durumundan umudu kesmiş olan Avusturya-Macaristan da pes etmişti. İngilizler'in blöflerini kabul etmeleri üzerine Türkler 30 Ekim'de Agamemnon zırhlısında ateşkes imzaladılar. Buna göre, ertesi gün öğle saatinde savaş bitecekti. Koşulsuz ve mutlak teslim kabul edilmişti, İtilaf Devletleri İstanbul dahil, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki stratejik yerleri işgal edeceklerdi.

Şimdi sadece Almanya savaşıyordu, o da doğu Fransa ve Belçika'daki son savunma hattında umutsuzca çırpınmaktaydı. Müttefikleri çevrelerinde birer birer yenilirken askerin morali çökmüş, yer yer karışıklıklar ve isyanlar başlamıştı. Havada ihtilal vardı ve 4 Kasım'da Kaiser zırhlısına isyancılar tarafından Kızıl bayrak çekildi. Diğer zırhlılar limandan ayrılmayı reddettiler, tersanelerde, kışlalarda denizciler ve askerler, Bolşevikler gibi ihtilalci komiteler kurdular. Ancak, cephedeki askerlerin çoğu, saldırıları durdurmak için kahramanca, ama umutsuz girişimlerde bulunuyorlardı.

6 Kasım'da direnmenin boşuna olduğu anlaşılınca, İtilaf Devletleri'yle görüşmelere başlamak üzere Berlin'den bir grup yola çıktı. Bunları Fransa'da karşılayan Mareşal Foch, "Siz ateşkes dilenmeye geldiniz" diyerek konuşmanın yönünü belirledi. Sonra,

gayet sert olan koşullarını sundu: Bunlar yetmiş iki saat içinde kabul ya da reddedilmeliydi. Koşullar telefonla Berlin'e bildirildi. Ancak, Almanlar tartışacak durumda değillerdi, hem ülke içinde hem savaş alanında durum giderek kötüleşiyordu. Cephedeki askerler açlık çekiyorlardı. Berlin, Köln ve Hanover sokaklarına ihtilalciler hakim olmuştu. Sokaktaki insan, hangi koşul altında olursa olsun barış için dua ediyordu. İmparator'un tahttan çekilmesini isteyenler bile vardı. İmparator orduya iç savaş için hazır olmasını emredince, generalleri artık askerlerin onun ardında olmadıklarını bildirdiler. Reichstag merdivenlerinde gayrıresmi bir cumhuriyet ilan edildi. Bütün bu kargaşa arasında, Almanya'da bir hükümetin varolup olmadığı belli bile olmuyordu.

Alman Genelkurmay Başkanı Feldmareşal von Hindenburg yurdunun kaderini eline aldı. Onun tavsiyesi üzerine Kayzer Wilhelm, dünya liderliği hayalleri yıkılmış olarak, tahttan çekildi. Ertesi gün, kendi askerince yakalanıp ihtilalci bir mahkeme önüne çıkarılma korkusuyla, kendisini kabul eden tarafsız Hollanda'ya sığındı. Hindenburg Alman ateşkes heyetine, koşullar ne kadar küçük düşürücü olsa da, İtilaf Devletleri'nin ültimatomunu kabul etmelerini emretti. Rastlantı eseri, artık geçersiz kalan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Ruslar'a o ağır koşulları kabul ettiren de kendisi olmuştu.

Ertesi gün, 11 Kasım 1918 sabah saat beşte, Foch'un karargahı olan bir tren vagonunda ateşkes imzalandı. Altı saat sonra, saat tam on birde cephedeki toplar sustu. Savaş alanına ürkütücü bir sessizlik çökmüştü. Her iki tarafın askerleri, soluk almaktan bile korkarak, ateşkesin sürekli olup olmayacağı-

nı bekliyordu. Birkaç dakika sonra, ta cephe gerisinden büyük bir iç çekişine benzer garip bir ses duyuldu. Bunu sert bir rüzgarın uğultusu sananlar da olmuştu. Ama duydukları, askerlerin sesiydi. John Buchan, "Bu, ta Vosges'ten denize kadar dizilmiş askerlerin sevinç çığlığıydı" diye yazıyor.

Yaklaşık onüç milyon insanın yaşamına mal olan savaş, dört korkunç yıl sonra sona ermişti. Müttefikler ise zafer için ağır bir bedel ödemişlerdi: Yapılan hesaplara göre, kayıpları düşmanınkinden en az bir milyon fazlaydı. Ancak, savaş sona ermişse de, ıstırap henüz bitmemişti. Açlıktan ve yoksunluktan zaten bitkin düşen yirmi milyon insan, savaşın hemen ardından gelen grip salgınında ölecekti.

Bu dehşet verici insan kaybının yanısıra Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rus imparatorlukları Drang nach Osten yıkıntısı altında çöküp gitmişlerdi. Dünyanın en güçlü ordusunun yenilgisiyle Prusya'nın yenilmezliği efsanesi de sona ermiş, Kayzer Wilhelm'in o kadar umut bağladığı cihad ise, danışmanlarıyla onların Hintli ve İranlı işbirlikçilerinin hayali olmaktan öteye gidememişti. Wilhelm, bir zamanlar o kadar sahip olmak istediği Osmanlı İmparatorluğu'nun, düşmanları arasında paylaşılmasının ve aslan payının nefret ettiği İngiliz kuzenlerine gittiğini görmenin ıstırabını yaşıyordu. Yayılmacı planlarının kilit taşı olan Berlin-Bağdat Demiryolu da tamamlanmamıştı. Hem kendisinin hem de Türk suç ortağı Enver Paşa'nın tehlikeli hayalleri silinip gitmişti. Ancak bu olaylara karışmış bazıları için hikaye daha sona ermiş değildi. Hatta, şimdi anlatacağımız, belki de içlerindeki en ilginç hikayedir.

Bölüm-25

Teague-Jones Kayboluyor

Müttefikler'in Kayzer Wilhelm'in iadesi ve savaş suçlusu olarak asılmasını istemelerine karşın, Hollanda hükümeti kendisini geri vermeyi reddetti. Böylece, Kayzer dünyaya ve kendi halkına getirdiği onca yıkım ve ıstıraba karşılık cezalandırılmadı. Gerçekten de, tahtını kaybetmek dışında inanılmayacak derece ucuz kurtulmuştu. 1941'de 82 yaşında ölene kadar, yirmi iki yıl boyunca Almanya'daki büyük malikanelerden gelen parayla krallar gibi yaşadı, kendini mazur gösteren iki ciltlik anılarını yazdı, satın aldığı görkemli şatonun ormanlarını işletti. Atalarının portreleri, mobilyaları ve kocaman mermer bir merdiven Potsdam'daki sarayından yeni evine taşınmıştı. Yine de, suikaste uğramaktan ve kaçırılmaktan korktuğu için, çok iyi korunan malikanesinden pek dışarı çıkmadığı

gibi, bir daha sevgili Almanya'sına da ayak basamayacaktı.

1940'ta Hitler'in panzerleri Hollanda'yı istila ettiğinde, İngiliz hükümeti Wilhelm'e sığınma hakkı tanıdıysa da, kendisi bunu kibarca reddetti. Hitler'in, kendi güvenliği için, Almanya'daki eski malikanelerinden birine dönme önerisini de kabul etmedi. Ancak, Paris Alman askerlerine teslim olduğunda, Hitler'e coşkulu bir telgraf gönderdi. Ertesi yıl, damar tıkanıklığından ölünce, Hitler kendisine bir devlet töreni yaptırtmak istediyse de, Wilhelm Hollanda'daki şatosunun bahçesine gömülmesini vasiyet etmişti. 1922'de evlendiği eşi, Almanya'nın bir savaşta daha yenildiğini gördükten sonra, 1947'de bir Rus tevkif kampında öldü.

Türkiye'nin savaş yıllarındaki liderleri Enver, Talat ve Cemal paşalar Wilhelm kadar talihli değillerdi. Cellat ilmeğinden kurtulmak için İstanbul'dan kaçtıktan sonra, Talat Paşa gizlice Berlin'e, kendisini kabul edecek dostlarının yanına gitti. Burada takma bir ad altında, mütevazı bir pansiyonda üç yıl yaşadı. Sonra, 1921 ilkbaharında, bir sabah sokakta tabancayla öldürüldü. Bir Ermeni intikam örgütü üyesi olan katili, kendisini aylarca izlemişti. Katil tutuklandı ve cinayetle suçlandı. Ancak, General Liman von Sanders sanığın lehinde ifade verdiğinden ve mahkemeye ailesinin tümünün -Ermeni kıyımlarında İçişleri Nazırı olarak bundan büyük ölçüde Talat Paşa sorumluydu- yok olduğu bildirildiğinden, adam serbest bırakıldı. Aynı yıl, Berlin'de iki, Roma'da bir Türk daha, kıyımla ilgili olarak katledildi.

Ertesi yaz, Cemal Paşa da, Tiflis'te yaşarken, Bolşevik gizli polis merkezinin dışında aynı intikam ör-

gütünün iki fedaisi tarafından öldürüldü. Cemal Paşa kısa bir süre önce, Bir Türk Devlet Adamının Anıları kitabını yayınlamış ve burada Ermeni kıyımı ile hiçbir ilgisi olmadığını kanıtlamaya çalışmıştı. Ancak, Ermeniler'in düşman saflarına geçip Türk ve Kürt köylülerini öldürerek, bu akıbeti seçtiklerini iddia etmişti. Pek çok Ermeni'nin Ruslar tarafından özel birlikler olarak askere alındıkları, Manchester Guardian muhabiri Philips Price tarafından da doğrulanmaktaysa da, bu İstanbul'un başlattığı soykırım hareketini haklı çıkarmaz.

Üçlü grubun savaş zamanı günahlarının karşılığını en son bulan, Enver Paşa oldu. Önce Berlin'e, sonra da Moskova'ya kaçan Enver Paşa Lenin'e, Türkiye'de yeniden iktidara gelmesine yardım ederlerse, İngiliz Hindistanı'nı teslim edeceğine söz verdi. Bu teklife kanan Lenin, 1921 Kasım'ında Müslümanlar'ı cihad bayrağı altında toplayarak seferine başlayabilmesi için onun Orta Asya'ya gitmesine izin verdi. Ancak, Orta Asya'da yeni bir Osmanlı İmparatorluğu kurma hayalini terk etmemiş olan Enver Paşa, Bolşevikler'e ihanet ederek İngilizler'e değil, onlara karşı cephe aldı. İlk başlarda Moskova'dan bağımsızlık isteyen yerli Müslüman özgürlük savaşçıları Basmacılar'ın başına geçip başarılar kazandı. Hatta, 1922'de Duşanbe'yi bile ele geçirdi. Bolşevikler'e karşı zaferleri Orta Asya'da duyulmaya başlayınca, savunduğu Pan-Türkizm kavramı çoğuna uzak da olsa, bayrağı altına giderek daha çok insan toplandı. Ancak, Bolşevikler de örgütlenmeye başlayınca akıntı tersine döndü ve Enver Paşa, Lenin'in askerleri tarafından bugünkü Tacikistan'da kıstırıldı. 1922 Ağustosu'nda Bolşevik makineli tüfekçilerine

karşı giriştiği bir intihar saldırısıyla sonuçlanan bu hikayeyi, okuduğunuz kitabın sona erdiği yerden sonraki olayları ele aldığım Setting the East Ablaze adlı kitabımda anlatmıştım.

Ancak, Almanya ve Türkiye'nin yenilgisinden sonra adaletten kaçanlar, sadece Kayzer Wilhelm ile Enver, Talat ve Cemal paşalar değildi. Bunların arasında, Berlin'de oturdukları yerden, Hindistan'da iki kez silahlı ayaklanma başlatarak, İngilizler'i başlarından atmayı deneyen Hintli ihtilalciler de vardı. Bunlar, Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı ihtilalci faaliyetlerini sürdürebilecekleri güvenli bir sığınak bulmaları gerektiğini biliyorlardı. Bir zamanlar, göçmen Hintliler arasında hareketin temelini attıkları Amerika iyi bir seçim olabilirdi. Ancak, Amerika'nın savaşa girmesinden sonra, orada Alman ajanları ve Hintli ihtilalciler için bir cadı avı başlatılmıştı. Bu bir tutuklama dalgasına ve Amerikan tarihinin en uzun süreli davalarından birine yol açtığı için artık olası değildi.

Hint-Alman Komplosu davası olarak bilinen yargılama beş ay sürmüştü. On yedi Hintli, dokuz Alman ve Alman asıllı dört Amerikalı, Amerikan topraklarında, Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı silahlı bir isyan hazırlamak için komplo kurmakla suçlanmışlardı. Bu, Birleşik Devletler'de o güne kadar görülen en garip davalardan biriydi. Bir muhabir şöyle yazıyor: "Sanık sırasında, soğukkanlı, türbanlı esmer Hindular'ın yanında saldırgan tavırlı sarışın Alman subayları oturuyordu." Jürinin bu çok geniş alanları kapsayan komplonun karmaşıklığını çözebilmesi için, mahkeme salonunun bir duvarına dünyanın yarısının haritası asılmıştı. Onun yanında, bü-

yük harflerle Amerikan kulaklarına çok yabancı gelen sanık adları yazılıydı. Davanın en sansasyonel anı, Hintliler'den birinin, saklı tabancasını çekerek, İngiliz ajanı olduğuna yanlışlıkla inandığı diğer bir Hintli sanığı öldürmesi oldu. Mahkemedeki muhafız hemen tabancasını çekip katili orada öldürdü. Suçun büyük bir kısmını Alman Yüksek Komuta Heyeti'ne yükleyen yargıç, ileri gelen sanıkları çeşitli hapis cezalarına çarptırdı.

Bu arada, Berlin'deki Hintliler bütün kaçış yollarının kapandığını görünce, 1919'da hem sığınma talebiyle hem de anlayış arayarak ihtilalci Rusya'ya dönmüşlerdi. Moskova'daki Bolşevikler, onları İngiliz Hindistanı için mücadelede değerli müttefikler olarak görüp, sevinçle karşıladılar. Kabil'de bir yere varamadıklarını gören ve talihlerini bu kere Bolşevikler'le denemeye kalkışan Raca Mahendra Pratap ve Muhammed Bereketullah da onlara katıldı. Bunların akıbetlerini ve yurtlarını kurtarma hayallerinin sonucunu da Setting the East Ablaze'de anlatmış bulunmaktayım.

Bu hikayenin, anlatılması gereken garip bir sonucu daha vardır. Bu da Yüzbaşı Teague-Jones'un başına gelen ve kendisini yaşamının sonuna kadar kovalayacak olan talihsizliktir. General Malleson, 1919 Şubat'ında, Türkmenistan'daki küçük İngiliz Hintli gücünü geri çekme emrini almıştı. Artık Hindistan'a yönelen Türk-Alman tehdidi sona ermişti ve bu, talihsiz Türkmenistan hükümetini Bolşevikler karşısında tek başına bırakmak demek de olsa, yapılmalıydı. Malleson acil bir çekilmenin, kendi askerlerini bir Bolşevik saldırısına maruz bırakacağını ve Türkmenistan askerlerinin anlaşılabilir öfkeleriyle karşı

karşıya kalacaklarını bildirince, çekilme için gizlice hazırlık yapmak üzere kendisine sekiz hafta tanındı. Haberin dışarı sızmaması için durumu sadece bir avuç subay bilecekti. Malleson'un Merv'i boşaltır gibi görünerek Bolşevikler'i bir tuzağa düşürmeyi planladığı konusunda bir söylenti çıkarıldı. Bolşevikler yemi yutmuşlardı. 1 Nisan'da son Hintli birliği İran sınırına doğru yola çıktı. Bu arada, İngiliz askerleri de kendilerini bir geminin beklediği Krasnovodsk limanına ulaşmak için trene bindiler. Geri çekilme, tıpkı Bakü'de olduğu gibi son ana kadar sır olarak saklanmıştı. En son anda, Türkmenistan liderleri neredeyse panik içinde, Malleson'un kalması için boşuna yalvardılar.

İngiliz askerleri çekilince, Bolşevikler bu kere büyük bir güçle, başlarında yetenekli bir asker ve stratejist olan General Frunze olduğu halde demiryolu boyunca Aşkabad'a doğru yürüyüşe geçtiler. Çok geçmeden, Türkmenistan başkenti Bolşevikler'in eline geçti ve Türkmenistan hükümeti Krasnovodsk'a kaçtı. Krasnovodsk da 1920 Şubat'ında Frunze'nin askerlerinin eline geçince, Moskova Türkmenistan'ın tümünün denetimine sahip oldu. Yetmiş yıl sonra, Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar da durum bir daha değişmeyecekti. Bundan sonraki on iki ay içinde, Kafkasya'nın diğer üç bölgesi olan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, kısa süren bağımsızlıklarından sonra aynı kaderi paylaştılar. Ancak, gerek bu gelişmeler, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun ve eski Alman sömürgelerinin savaş sonrasındaki bölünmeleri bu hikayenin kapsamı dışındadır ve Yüzbaşı Teague-Jones ile yirmi altı Bakü komiseri olaylarıyla ilgili değildir.

Bolşevikler, komiserlerin akıbetlerini, ancak İngilizler Türkmenistan'dan çekilince öğrenmişlerdi. Türkmenistan hükümeti idamları gizlediği için, o zamana kadar bunların bir yerde saklı tutuldukları sanılıyordu. Moskova'nın duruma tepkisi çok şiddetli oldu ve idamı gerçekleştirenler aranmaya başlandı. Bolşevikler'in olaydan İngilizler'in sorumlu olduğunu keşfetmeleri uzun sürmedi. Moskova ile ilişkileri çok bozuk olan İngiliz hükümeti suçlamaları şiddetle reddetti. Bu arada, Bolşevikler Bakü komiserlerini ihtilal şehitleri derecesine yükseltmişlerdi ve bütün Sovyet çocuklarına onları İngilizler'in soğukkanlılıkla öldürdükleri öğretiliyordu. Bolşevikler, ilk başlarda herhangi bir kişiyi ismen suçlamamışlardı.

İnfaz sabahı olay yerinden 320 kilometre uzakta olan ve kurbanlardan hiçbirini tanımayan Teague-Jones o ana kadar bu konu üzerinde düşünmüş değildi. Ayrıca, emri verenin Funtikov olduğunu biliyordu; bunu Funtikov kendisine söylemişti. MacDonell'ın Krasnovodsk'taki soruşturmalarından, ölüm trenini ve sonraki cinayetleri örgütleyenin Komutan Kuhn olduğunu da öğrenmişti. Ayrıca, bu tür vahşi cinayetler, iktidarı ele geçirmek isteyen ihtilalci rakipler arasında çok sık rastlanan bir olguydu. Nitekim, iç savaş sırasında aralarında sayısız komiserin ve yetkilinin bulunduğu binlerce kişi öldürülecekti.

Bir Bakü gazetesinde, yirmi altı Bolşevik kahramanın ölümünden şahsen sorumlu olduğu iddia edilince, Teague-Jones'un hayatı bir karabasana döndü. Yazının sahibi olan Sosyal Devrimci avukat Vadim Chaikin, katliama yol açan olayları titizlikle araştırdığını iddia ediyordu. Başlıca tanığı, devrilmesinden sonra Aşkabad cezaevinde bulunan eski Devlet Baş-

kanı Funtikov'du. Chaikin, Funtikov'un yeminli ifadesine dayanarak, Teague-Jones'un tutukluların öldürülmesini istediğini, sonra da, "İngiliz heyetinin istekleri doğrultusunda" davranıldığı için memnunluğunu bildirdiğini yazıyordu. Chaikin, İngiliz hükümetinden cinayetlerin soruşturulmasını istedi ve Teague-Jones'un aleyhinde tanıklık yapmaya hazır olduğunu bildirdi. Ayrıca, eğer iddiaları gerçek dışıysa Teague-Jones'un kendisine bir İngiliz mahkemesinde iftira davası açmasını isteyerek, duruşma için Londra'ya gelebileceğini bildirdi. Chaikin çok geçmeden yayımladığı 190 sayfalık bir kitapta, Teague-Jones'a karşı suçlamalarını daha geniş ayrıntılarıyla yineledi. Kitapta, İngiliz subayının savaş suçlusu olarak uluslararası bir mahkeme önüne çıkarılmasını da istiyordu.

Chaikin Bolşevik değil, Sosyal Devrimci olduğu için, Moskova'nın propaganda makinesi bakımından çok değerliydi, adaletin yerine getirilmesini istemek dışında, Bakü komiserlerini savunmakla bir şey kazanacak değildi. Ancak şu da düşünülebilirdi: Belki de, Chaikin, suçu komiserlerin öldürülmesine karar verdiği gece Aşkabad'da olduğunu reddedemeyen Teague-Jones'a atmakla Sosyal Devrimci arkadaşlarını temize çıkarmak isterken, Bolşevikler'le arasını düzeltmeye çalışıyordu. Chaikin'in amacı gerçekten buysa, o zaman boşuna uğraşıyordu. Çünkü, Bolşevikler cinayetlerden İngilizler'i sorumlu tutarken, olayla uzaktan yakından ilgisi olanları da, Sosyal Devrimci gibi ayrımlar yapmadan suçlamaktaydılar. Sonunda, kırk iki kişi tutuklandı ve 1921'de Krasnovodsk'ta yapılan yargılamada, bunlardan biri dışında hepsi idam edildi. Artık Bolşevikler'in işine yarama-

yan Chaikin de, çok geçmeden bir Bolşevik cezaevine atılacak ve ömrünün sonuna kadar orada kalacaktı.

Ancak, şimdi Bolşevik yönetimin öfkesini üzerine çekmiş olan 29 yaşındaki Teague-Jones için bunun rahatlatıcı bir yanı yoktu. Önce Stalin, sonra da Troçki tek bir kanıt bile olmadan cadı avına katıldılar. Kafkasya doğumlu Stalin, İngilizler'i Bolşevik kahramanlarını soğukkanlılıkla öldürdükleri için "yamyam" olarak niteledi. O zamanın Kafkasya ve Türkmenistan olayları konusunda küçük bir kitap yazan Troçki ise, komiserlerin "Aşkabad askeri heyeti başkanı Teague-Jones tarafından... herhangi bir soruşturma yapılmadan ve yargılanmadan öldürüldüklerini" belirtiyordu. Bu iddiasını Chaikin'in "kesin ve reddedilemez kanıtlarına" dayanarak yapmaktaydı. Ayrıca, Türkmenistan'daki İngiliz askeri yetkililerini "suç ortaklığı" yapmakla ve katliama karışmış olan diğerlerinin "adaletten kaçmalarına" yardımcı olmakla suçluyordu.

Bu arada, Türkmenistan ve Kafkasya'yı yeniden ele geçirmiş olan Bolşevikler, komiserlerin demiryolu yanındaki mezarlarını bulup çürümüş cesetleri çıkarmışlar, bunları önce geçici olarak Aşkabad'a, sonra da memleketleri olan Bakü'ye taşımışlardı. Komiserler 1920'de Bakü'de kendi adlarının verildiği büyük meydana gömüldüler. Ortak mezarın üzerindeki anıtta, başı yasla eğilmiş bir işçinin avuçları arasında bir meşale yanıyordu. Meydanın çevresine yirmi altı komiserin heykelleri dikildi. Yine bu sırada, infaz sahnesini gösteren kırmızı granitten bir röliyef yapımına -tamamlanması yirmi beş yıl sürecekti- başlandı. İnfaz mangasının önündeki mağrur kişi-

ler Cesaret, Ahlaki İnanç, Korkusuz Ruh gibi Bolşevik erdemlerinin simgeleriydi. Bakü'de sokaklara, çeşitli kurumlara ve bir tren istasyonuna ihtilal şehitlerinin adları verildi ve bazılarının eskiden yaşadıkları evler -bu arada Binbaşı MacDonell'in bir zamanlar Şaumiyan'ın oğluyla trencilik oynadığı da- müzeye dönüştürüldü.

Bolşevikler, İngiliz müdahalecileri ve özellikle Yüzbaşı Teague-Jones'u ilerde Rusya'nın en büyük ihtilalci destanlarından biri olacak bu olayda başrolde gösteriyorlardı. Resim, heykel, film, kitap, şiir ve diğer resmi propaganda malzemelerinden oluşan bir sel, İngilizler'in bu sözde rollerini hedef almaya başladı. Bolşevik hiyerarşisinin buna inanıp inanmadığı hiç bilinmeyecekse de, onlar için bu, Türkmenistan'da ve başka yerlerdeki iç savaşlarda rakiplerini desteklemiş olanları karalamak için kaçırılmayacak bir fırsattı. Ressam ve yazarlar, ihtilal heyecanıyla ya da daha doğrusu geçimlerini borçlu oldukları parti şeflerini memnun etmek için, İngilizler'i kötüleme yarışına girip, Chaikin'in suçlamalarının çok ötesine gittiler. Rus ressamı İsaac Brodsky'in tablosunda beş üniformalı İngiliz subayının cellatları teşvik ettikleri görülmektedir. Öndeki subaylardan biri Teague-Jones'a çok benzer. İnfaz sahnesinin anlatıldığı bazı kitaplarda, Teague-Jones'un komiserlere trenden inmelerini emrettiği ve idam mangasına bizzat komuta ettiği yazılıdır.

Bir ülkenin kahramanlarını öldüren soğukkanlı bir katil olarak suçlanmak, Teague-Jones gibi bir profesyonel için bile tüyler ürpertici bir deneyim olmalıdır. Bolşevikler'in neler yapabileceklerini yakından bilen biri olarak, öldürülmekten ya da kaçırılıp

Bakü ya da Moskova'da göstermelik olarak yargılanmaktan korkmakta haklıydı. İngiliz hükümeti, bir ihtilalci mahkemenin haksız yere casuslukla suçladığı bir İngiliz yurttaşı olan Charles Davison'ın idam mangası önüne çıkarılmaması için uğraşmıyor muydu? Aralarında Çeka ajanları da bulunan bir kalabalık, Petrograd'daki İngiliz Sefareti'ni basıp kendilerine engel olmaya çalışan deniz ataşesi Yüzbaşı Cromie'yi öldürmemiş miydi? Bunlar, Bolşevikler'in yabancılara yönelttikleri şiddet hareketlerinin sadece ikisiydi. Daha sonra Troçki'nin de öğreneceği gibi, Moskova'nın infaz birimlerinin kollarının uzun olduğu ve hiçbir şeyi unutmadıkları bir sır değildi. Teague-Jones, kendisini suçlayanların eline düştüğü takdirde, Bolşevik liderlerin kendisine yönelttiği karalama kampanyası gözönüne alındığında, merhamet bekleyemeyeceğini çok iyi biliyordu. Ayrıca, o dönemde İngiltere ile diplomatik ilişkileri olmayan Bolşevikler, ne Dışişleri Bakanlığı'nın izlediği inceliklere, ne de uluslararası hukukun kısıtlamalarına aldırış edecek değillerdi.

Teague-Jones, 1922 ilkbaharında Hindistan politik servisindeki görevine yeniden dönmeden önce Londra'da izinliydi. Yanında dört yıl önce Bakü'de tanıştığı ve Bolşevik Rusya'dan kaçmasını sağladığı güzel Rus eşi Valya Alexeva vardı. Teague-Jones işte bu sırada, belki de amirlerinin tavsiyesi üzerine, kamuoyunun gözünden kaybolmaya karar verdi. 23 Mayıs'ta mahkemeye başvurarak resmen Ronald Sinclair adını aldı. Bolşevik ajanlarının kardeşlerine yönelmesini önlemek için, iki kızkardeşinin de kimliklerini değiştirdikleri sanılmaktadır.

Moskova'nın infazdaki İngiliz suç ortaklığı iddia-

sı İngiltere'nin iyi adını lekelediği için, Dışişleri Bakanlığı konunun ardını bırakmamaya kararlıydı. Bakanlık, Haziran'da Teague-Jones'dan, Chaikin'in kitabında -ki Stalin, Troçki ve diğerlerinin suçlamaları sadece bu temele dayanıyordu- yer alan iddialara karşı ayrıntılı bir tekzip hazırlamasını istedi. Bu, Dışişleri Bakanlığı'nca Moskova'nın suçlamalarına karşı resmi bir yanıt hazırlamak için kullanılacaktı. Henüz kapanmamış resmi bir olay varken, ortadan yok olmak kolay iş değildi. Teague-Jones, adını Sinclair'e çevirmesinden üç ay sonra bile Dışişleri Bakanlığı eski adresine gönderdiği mektuplarda adını Yüzbaşı Teague-Jones olarak yazmaktaydı. Daha sonra da dosyalarda, kendisinin nerede olduğu konusunda herhangi bir iz bulunmamasına ve bütün yazışmalar bankası aracılığıyla yapıldığı halde, hala Teague-Jones adı kullanılmaktaydı. Belki de, bu bir taktikti. Yazışmalarda Teague-Jones yerine Ronald Sinclair adının kullanılması hem durumu açıklamak olacak, hem de Londra ve Delhi'de bürokratik karışıklığa neden olacaktı. Sorun çözümlenip de geleceği hakkında bir karar verilirken süresiz izin almış olmasına karşın Teague-Jones/Sinclair şimdi yine Hindistan hükümetinin maaş bordrolarında yer almaya başlamıştı. Bu nedenle, bir süre her iki kimliğini de taşıdığı, yeni ad ve adresinin sadece birkaç meslektaşınca bilindiği anlaşılmaktadır.

Teague-Jones, o dönemde Meşhed'de bulunan General Malleson ve diğer subaylara danıştıktan sonra, kasımda Chaikin'in suçlamalarına karşı tekzibini yazıp verdi. Bunda, Aşkabad'da tanık olduğu ve komiserlerin ölümüne yol açan olayları kendi görüşüne göre anlatıyordu. Şöyle yazıyordu: "Bu iddiala-

rın tümüyle asılsız olduğunu ve herhangi bir dayanağa sahip olmadıklarını belirtmek isterim." Chaikin'i ise, "vicdansız bir politika serüvencisi... bir çakal... ucuz ün peşinde koşan biri..." olarak niteliyordu. Chaikin'in iddiaları Sovyet makamları tarafından gerektiği gibi araştırılmış olsaydı, Chaikin "hiç kuşkusuz yüz binlerce yurttaşının akıbetine uğrayacaktı." Teague-Jones her ne kadar bilmiyorsa da, Chaikin o sırada resmi bir bulutun gölgesi altındaydı ve özgürlük günleri sayılıydı (sonunda, 1941'de idam edildi).

Teague-Jones Aşkabad'da olanları anlatırken günlüğüne yazdıklarında ısrar etmiştir -komiserlerin idamını emreden, bunu Komutan Kuhn ile organize etmek için Kurilov'u Krasnovodsk'a gönderen Devlet Başkanı Funtikov'du. Ancak, yine de bir tutarsızlık devam etmekteydi: General Malleson komiserlerin olası rehineler olarak Hindistan'a nakledilmek üzere kendisine teslim edilmesini istediğini iddia ediyordu; oysa Teague-Jones o sırada, günlüğünde de belirttiği gibi, Malleson'un komiserlerle her türlü ilişkiyi kestiğine inanmaktaydı. Dışişleri Bakanlığı için yazdığı 1500 kelimelik raporda ise Malleson'un iddiasını kabul etmiş, Funtikov'un ya kendisine yalan söylediğini, ya da Meşhed'deki temsilcisinin kendisini aldattığını iddia etmiştir. Bunun olayı kapatmak için mi söylendiği, yoksa asıl gerçek mi olduğu asla bilinemeyecektir. Ancak, o gece Aşkabad'da cereyan eden olayların esrarlı bir yanı daha vardır. Teague-Jones, ölümünden sonra evrakı arasında bulunan "Türkmen, Tatar ve Bolşevikler'le Serüvenler" başlıklı bir yazıda, komiserlerinin akıbetlerinin belirlendiği o toplantıda bulunmadığını dile getirmekte-

dir. Bu olasılığın araştırılmasını başkalarına bırakıyorum. Ancak, bu durum Komünizm'in çökmesinden ve İngiliz-Rus ilişkilerinin yumuşamasından önce olsaydı, Moskova'daki sertlik yanlısı tarihçilerin olayı yeniden bir bayram havasıyla canlandıracakları kuşkusuzdu.

Teague-Jones, Chaikin'in kendisine ve arkadaşlarına karşı bütün iddialarını tekzip ettikten sonra Moskova'nın bu suçlamaları kaldırmasını, Chaikin'in kitabını toplatmasını ve bunu resmi İzvestia gazetesi ile duyurmasını istemişti. "Vadim Chaikin ve bana karşı suçlamaları yazan bütün gazetelere karşı iftira davası açma hakkımı, Rusya'nın başına uygar ve sorumlu bir hükümet geçene kadar saklı tuttuğumu bildiririm," diyordu. Dışişleri Bakanlığı'na iletilen imzalı ifadesi 12 Kasım 1922 tarihini taşıyordu.

İngiliz hükümeti 20 Aralık'ta Sovyet Dışişleri Komiser Vekili Maksim Litvinov'a gönderdiği mektupta, Bakü komiserlerinin öldürülmeleri konusundaki bütün kanıtların titizlikle elden geçirildiğini, ancak Chaikin'in suçlamalarının sürdürülmesi için herhangi bir dayanak bulamadığını bildirdi. Mektup şöyle devam ediyordu: "Suçlamaların temelsiz olduğunu göstermenin yanı sıra, Kraliyet Hükümeti bunların yanlış beyanlara dayandırıldığı gerçeğine işaret etmek ister." Sonuç olarak, bütün suçlamaların geri alınması ve Sovyetbasınında bu yolda bir beyanat yayınlanması isteniyordu.

Moskova'nın böyle bir propaganda üstünlüğünden vazgeçmek niyeti yoktu ve bunun ilerde pazarlığa oturulduğunda değerli olabileceğini biliyordu. İki devletin henüz diplomatik ilişkileri, bu nedenle de

sefirleri ve sefaretleri olmadığından Sovyet yanıtı İngiliz ticari temsilcisi aracılığıyla gönderildi. Ilımlı bir dille olmakla birlikte İngiliz protestosu tümüyle reddediliyordu: "Komiserlerin infazının, Türkmenistan İngiliz birliklerinin askeri işgalindeyken cereyan etmesi gerçeği bu hareketin sorumluluğunun İngiliz Yüksek Komuta Heyeti'ne yüklenmesi için yeterlidir... Tutuklu bulunan komiserlerin kaderlerinin işgal edilmiş bölgedeki İngiliz askeri makamlarının elinde olduğu tartışılamaz..." Notada Teague-Jones başlıca suçlu olarak bir kere daha tanımlandıktan sonra, Moskova'nın Türkmenistan'daki İngiliz makamlarının katliamda kusurlu olmadıklarını gösteren "kesin kanıtları" kabul etmeye hazır olduğu da belirtiliyordu: "Ancak, böyle bir kanıtın yokluğunda, hükümetimiz İngiliz Hükümeti'nin bu iddiaların geri alınması yolundaki istemini göz önüne alamayacağını üzüntüyle bildirir."

Bolşevikler'in bu tutumu, Teague-Jones'un onların kan davalarından vazgeçeceklerine ve normal yaşama dönebileceğine dair umutlarını yıkmış olmalıdır. Bu nedenle, ortadan kayboluşunun kesinleşmesinin bu döneme rastlaması da şaşırtıcı değildir. Gerçekten de, izlerini o kadar ustaca örtmüştü ki, onun izini bulmaya çalışan birinin, Bolşevikler'in daha önce davranıp kendisini ortadan kaldırdıklarını sanmaması için hiçbir neden yoktu. O zamana kadar hiçbir şeyi saklamayan Dışişleri dosyalarında, 1922'nin sonundan sonra bir daha adından söz edilmemiştir. Olayın politik hassasiyeti ve Teague-Jones'un yakın zamanlara kadar yaşıyor olması, onun daha sonraki meslek yaşantısıyla ilgili dosyaların saklandığını akla getirmektedir. Ancak, ileride görü-

leceği gibi, bu resmi saklamanın ardında Bolşevik intikamı korkusundan başka bir olası neden daha vardı.

Teague-Jones'un bundan sonraki aktif yaşamının otuz-kırk yılında, Hindistan politik servisinde umut vaat eden bir meslek yaşantısı sürdürmesi gerekirken ne yaptığı sorusu akla gelmektedir. Yetkililer durum nedeniyle onu erkenden emekliye ayırmaya karar vermiş olsalar bile, Teague-Jones gibi genç ve enerjik birinin yaşamının sonuna kadar boş oturacağı düşünülemez. Peki, Ronald Sinclair kimliğindeyken, kendisini Teague-Jones olarak tanıyan eski arkadaşlarına rastladığında neler olmuştur? Karşısındakinin yüzüne boş bakışlarla bakıp, "Özür dilerim, ama yanılıyorsunuz. Adım Ronald Sinclair. Bir benzerim var galiba," mı demiştir? Yoksa eski arkadaşlarına ve meslektaşlarına özel olarak Teague-Jones'un artık var olmadığı, onu tanımanın ya da hakkında konuşmanın, yaşamını ciddi bir tehlikeye atmak olacağı mı söylenmiştir? Savaş döneminde istihbaratta bulunan eski meslektaşları onun ortadan kaybolması gerektiğini mutlaka biliyorlardı. Bunlardan bazıları izlerini örtmesinde yardımcı olmuş da olabilir. Sırrı, Dışişleri ve Hindistan bakanlıklarının üst düzey yetkilileri tarafından bilinmiş olmalıdır. Vergi kaçakçısı olarak ardına düşülmemesi için Gelir Vergisi Dairesi de bundan haberli olmalıdır. Teague-Jones'un kayıp yılları hakkındaki gerçek ancak yetmiş yıl sonra, 99 yaşında ölümüyle ortaya çıkmıştır ve şimdi bile her şey tam olarak bilinmemektedir. Kitap için araştırma yaparken, bir süre bu eski İngiliz istihbarat subayına ne olduğunu öğrenmeye çalıştım. Bulabildiğim tek şey, yeni adı olmuştu. Ayrıca,

onun o zamana kadar çoktan ölmüş olduğunu tahmin ediyordum. Sonra, 22 Kasım 1988'de The Times'da RONALD SINCLAİR başlıklı bir ölüm yazısı gördüm. Makaleyi yazanın onun kim olduğu konusunda bir bilgisi olmadığı belli oluyor, sadece iki savaş arasında İran'da yaptığı bir otomobil yolculuğunu anlatan bir kitabı üzerinde duruluyordu. Sonuçta, onca yıldır başarıyla sakladığı kimliğin korunmasına artık gerek kalmadığından, bu kere The Times'a ben gerçek adıyla ikinci bir ölüm yazısı yazdım.

Açıklamalarım sonunda, onu bu kayıp yıllar boyunca tanımış ve her şeyi açıklayabilecek birinin ortaya çıkacağını umuyordum. Ama kimse çıkmadı. Bir yıl sonra, savaş yılları günlüğü The Spy Who Disappeared: Diary of a Secret Mission to Russian Central Asia in 1918 adı altında yayınlandı. Ben kitaba bir önsöz ve sonsöz yazarak o zamana kadar hakkında öğrendiklerimi, Bakü komiserleri olayındaki rolünü anlattım ve kayıp yıllar konusunu yineledim. Bu kere, onu 1930'larda Ronald Sinclair olarak tanımış birkaç kişi bana başvurmuştu. Ancak, hiçbiri onun gerçek kimliğini ve geçimini neyle sağladığını bilmiyordu. Gerçeği öğrenince şaşkınlıklarını belirttiler.

Bu arada, onun ortadan kaybolma nedeninin Bolşevik öfkesinden korkmak dışında bir şey olabileceğini akla getiren önemli bir ipucu bulunmuştu. Ronald Sinclair'in evrakı arasında hiçbirinde Teague-Jones adı geçmiyordu, yayıncısı Dışişleri Bakanlığı'nda kullanılan tipten büyük bir kahverengi zarfa rastlamıştı. Zarfın üzerinde kurşun kalemle, "Binbaşı Sinclair, M.I.5" yazıyordu. Ancak ne yazık ki, zarf

boştu ve tarihini saptamak olanaksızdı. Ama, belki de bu, o kadar yıldır nerede olduğu bilmecesinin yanıtıydı. Savaş dönemi istihbarat subayı Yüzbaşı Teague-Jones olarak varlığı sona erdikten sonra barış zamanı istihbarat subayı Binbaşı Ronald Sinclair olarak ortaya çıkmıştı. Teague-Jones'un dil ve diğer profesyonel konulardaki olağanüstü yeteneği, savaş öncesinde Hindistan'da bir polis olarak ihanet içindeki örgütlere ilişkin araştırmaları, Türkmenistan ve Bakü'de Bolşevik stratejileri konusunda bilgi edinmiş olması kendisini istihbarat servislerinin, hele Bolşevik dalavereleri yüzünden kaçırmak istemeyecekleri bir kişi yapmaktaydı. Bu dönemde, Marksizm öğretilerinin Londra'da demokrasiye, Hindistan'da da İngiliz yönetimine ciddi bir tehdit olarak görüldüğü de unutulmamalıdır.

Teague-Jones'un yeni adıyla istihbarat işinde çalışmaya devam etmiş olabileceğini destekleyen bir nokta da, Meşhed günlerinden tanıdığı ve o sırada M.I.5'de çalışan ve sonraları örgütün hiyerarşisinde üçüncülüğe yükselen Albay C.H. Ellis ile yaşam boyu süren arkadaşlığıdır. Ellis'in oğlu Peter'den öğrendiğime göre, iki adam yıllar boyunca görüşmeyi sürdürmüşlerdi. Ancak, Ellis'in bir istihbarat subayı olacak oğlu bile, amca olarak kabul ettiği Ronald Sinclair'in gerçek kimliğini öğrenememişti. Bana The Spy Who Disappeared kitabını okuyup da gerçeği öğrendiğinde herkes kadar şaşırdığını anlatmıştır.

Şimdi Ronald Sinclair olan Teague-Jones, iki savaş arasında dönemde M.I.5'te nasıl bir istihbarat işinde çalışmış olabilir? Bunun en olası yanıtı, M.I.5'in Londra merkezinde, Hindistan Hüküme-

ti'nin gizli servisinin o zamanki adıyla Delhi İstihbarat Bürosu'nda çalışmış olmasıdır. Bunun başında, daha sonra M.I.5'in başkanı olacak Sir David Petrie bulunuyordu. Teague-Jones gibi Petrie de eski bir Pencablı polisti. Teague-Jones'un özel niteliklerini ve politik işlerdeki deneyimini mutlaka biliyordu. Bunları, o zaman Hindistan'a ve Britanya İmparatorluğu'nun tümüne karşı bir tehdit olarak görülen Bolşevizm ile mücadelede kullanmak istemiş olabilirdi. Delhi İstihbarat Bürosu'nun M.I.5'le çok yakın bağları vardı ve onun Bolşevizm kaygısını paylaşıyordu. Teague-Jones, eğer Petrie'nin Londra temsilcisi olarak çalışmışsa, politik eylemciler konusunda 25.000 dosyası, dünya çapında bir ajan ağı ve çok gizli iletişim sistemi olan M.I.5'in, onun sayesinde, dışardan Hindistan aleyhinde komplo kuranları izlemek konusunda büyük hizmetler verdiği söylenebilir. Teague-Jones aynı zamanda Petrie'nin diğer İngiliz istihbarat servisleriyle bağlantısını da sağlamış olabilirdi. Her iki durum da, "Binbaşı Sinclair, M.I.5" adresli esrarengiz zarfı açıklamaktadır.

Teague-Jones'un ölümünden sonra ortaya çıkan diğer belgeler, onun bu dönemde Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya açıklanmamış bir dizi ziyarette bulunduğunu da akla getirmektedir. 1926'da böyle bir ziyaretinde, İran'ı tek başına otomobille geçmiştir. Bunun görünürdeki amacı, bir İngiliz şirketler grubu adına İran'la ticaret olanaklarını araştırmaktı. Ancak, Teague-Jones'un ticaret konusundaki bilgisinin sıfır olduğu göz önüne alınırsa, ülkedeki Sovyet nüfuzunu araştırmak üzere gittiği düşünülebilir. İran, Hindistan ve Afganistan'a yakın olduğundan, Delhi Bolşevikler'in ülkede ne yaptıklarını bilmek ihtiya-

cındaydı. Teague-Jones'un ticari kimliği onun, bu tür davranışların hep kuşkuyla karşılandığı bir bölgede sayısız sorular sormasını ve ilişkiler kurmasını sağlamış olabilir. Model A Ford'uyla yaptığı yolculukta, İran'ın pek çok kentine ve köyüne uğramıştı. Bunlar kuzeybatıda Rus sınırı yakınındaki Tebriz'den güneydoğuda Hindistan sınırındaki Zahidan'a kadar uzanıyordu. Ölümünden kısa bir süre önce yayımlanan Adventures in Persia adlı kitabında bu yolculuktan söz etmektedir. Ronald Sinclair adıyla yazılmış olan kitapta, görevinin ticaret dışında başka bir amaç taşıdığı ima bile edilmemektedir. Onun kuşağının insanları, Resmi Sırlar Yasası'nı kendilerinden sonraki bazılarından çok daha fazla ciddiye alırlardı.

İki savaş arasındaki faaliyetleri henüz bir sır perdesi ardındaysa da, Moskova'da kendisini suçlayanlar İngiltere'nin geçici müttefiği olduğu sırada, yani İkinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri konusunda daha fazla bilgi vardır. Teague-Jones 1941'de, 52 yaşındayken, New York'taki İngiliz Başkonsolosluğu'na resmen ikinci konsolos olarak atanmıştı. Ancak, asıl görevi istihbarat subaylığıydı. Peter Ellis, Teague-Jones'u, kendisinin de çalıştığı İngiliz istihbaratının New York merkezinden çıkarken görüp şaşırdığını hatırlamaktadır. Ancak, bu insanların gelip giderken görüp şaşırdığını hatırlamaktadır. Ancak, bu insanların gelip giderken çok şey sormamaları gerektiği bir dünya idi.

Teague-Jones/Ronald Sinclair savaşın ardından, istihbarat alanındaki uzun meslek yaşamı sona erince, ikinci karısıyla -Valya'dan çoktan boşanmıştı- Florida'ya çekildi. Oradan da İspanya'ya göçtü. Karısı Parkinson hastalığına tutulunca İngiltere'ye dön-

düler ve kadın kısa bir süre sonra öldü. Seksen yaşlarındaki Valya bunu duyunca kendisiyle ilişki kurdu. Eski karısının çok yoksul bir durumda Londra'da yaşadığını öğrenen Teague-Jones, onu Plymouth'taki yaşlılar evinde masrafı kendisi tarafından ödenmek üzere kalmaya davet etti. Kendisi de orada kalmaktaydı.

Olağanüstü geçmişlerine dair bir ipucunu da farkında olmadan Valya sağlamıştır. Teague-Jones her sabah kadının kaldığı odaya giderdi; orada onun elini tutar ve saatlerce kendisiyle konuşurdu. Ve kadın ona herkes gibi "Ronnie" değil, "Reggie" derdi. Teague-Jones'un ve ondan birkaç ay sonra Valya'nın ölümlerine kadar, kendilerine bakan hastabakıcı Anne Randal buna çok şaşırmıştı. Teague-Jones'un gerçek adını ve şaşırtıcı meslek yaşantısını o da The Times'daki ölüm yazısında okumuş ve gerçeği öğrenmişti.

Teague-Jones sırrını mezarına taşımış ve gerçek kimliği ancak ölümlerin uzanamayacağı bir yere gittiğinde açıklanmıştır. Ve böylece Kral, Kayzer, Sultan ve Çar adına İstanbul'un doğusunda Büyük Oyun'u oynayan insanların sonuncusu da tarihe mal olmuştur.

SONSÖZ

"Yirmi altıların kanı
soğumayacaktır asla!"

Vladimir Mayakovsky,
Devrimci şair, Eastern Dawn, 1924

Sonsöz

Bunları yazdığım sırada, Kafkasya ve Türkmenistan'da Sovyet iktidarının çöküşünün ardından çok büyük olaylar yaşanmaktadır. Kitap yayımlanana kadar bu barut fıçısı bölgede daha pek çok şey olabilecektir. Moskova'nın eski topraklarının yıkıntıları arasında daha şimdiden pek çok yeni ülke çıkmıştır. Uzun zamandır bastırılan eski kavgalar ve çatışmalar yeniden kanlı bir hal almıştır. Dış ülkeler bu petrol ve maden zengini bölgede politik, ekonomik ya da dini etkinlik için mücadele etmektedirler. Tarih yine eritme potasına girmiştir ve hemen her şey olabilir.

1984 sonbaharında Bakü'ye gittiğimde, kent henüz Sovyetler'in elindeydi. Yirmi altı komiser kentin tüm yaşamında hatırlanıyor, anılarına dikilen anıtlar her ziyaretçinin listesinde bulunuyordu. Onların varlığından kaçmak olası değildi. Yabancılara, İngilizler'in ve özellikle de Teague-Jones'un onların şehit düşmelerinde oynadıkları rol her fırsatta hatırlatılıyordu. Ben kanıtları kibarca sormak duyarsızlığını gösterdiğimde, resmen soğuk karşılandığıma tanık

oldum. Yerli halk için yazıldığı anlaşılan konu üzerindeki kitaplar, ben otelden çıkmadan odamdan sessizce kaldırılmıştı.

Ancak, 1991'de kente bir daha gittiğimde, Kafkas halkları Sovyet zincirlerini kırmak üzereydiler ve ihtilal kahramanlarına karşı tavırları önemli bir değişikliğe uğramıştı. Kısa bir süre önce, Rus askerlerinin 170 Müslüman göstericiyi öldürmeleri üzerine, Azeriler'in Moskovalı efendilerine karşı biriktirdikleri öfke, sonunda şiddetle patlamıştı. Şaumiyan ve diğer komiserleri, kente yetmiş yıllık baskıyı getiren Rus emperyalizminin uşakları olarak gören öfkeli bir kalabalık, yirmi altıların gömüldüğü alana doluşup oradaki anıtlara saldırmıştı. Bakü'ye ilk gittiğimde meydanı çevreleyen yirmi altı heykelden şimdi eser yoktu ve infaz sahnesini gösteren kırmızı granit röliyef parça parçaydı. Yetkililer daha fazla şiddet eylemini önlemek eğiliminde görünüyordu. Şaumiyan'ın adını taşıyan bir sokak ve metro istasyonunun adları değiştirilmiş, gerek onun gerekse diğerlerinin müze olan evleri kapatılmıştı. Bütün bunların ve daha fazlasının Ermeni aleyhtarı duyguları yatıştırmak için yaptırıldığı anlaşılıyordu. Bu duyguların bir kere serbest bırakıldığında nereye varacağı, kentin ortasında sadece duvarları kalmış eski Ermeni katedralinden anlaşılabilirdi. Bu olaydan sonra, 300.000 Ermeni kentten kaçmıştı. Parlamento binasının çevresinde ve sokaklardaki Rus tanklarının varlığına karşın Rus aileleri de misilleme korkusuyla göçe başlamışlardı. Gördüğümüz gibi, Bakü tarihi boyunca pek çok katliama sahne olmuştur.

Bakü'den uçakla Hazar Denizi'nin öteki kıyısına, 1918 Eylül'ünde talihsiz komiserlerin iktidar rakip-

lerinin ellerine düştükleri Krasnovodsk'a gittim. Orada hava daha az gergin, insanlar daha az öfkeliydi. Müslümanlarla Ermeni toplumu arasındaki ilişkiler daha iyiydi.

Aşkabad kaderleri konusunda bir karar verirken Komutan Kuhn'un Bakü komiserlerini kapattığı küçük mahkeme binasının onların anısına küçük bir müzeye çevrildiğini gördüm. Kapının girişindeki avluda sürekli bir meşale yanıyordu. Hepsinin birden kaldıkları ve bir sabah karanlığında istasyona ve kaderlerine gitmek üzere çıkarıldıkları hücre, o kasvetli sabahki haliyle korunmuştu. Müzelerden birinde Brodsky'nin, komiserleri meydan okuyan pozlarda resmettiği tablosunu gördüm. Tabloda üniformalı İngiliz subayları da vardı. Bir camlı kutuda Teague-Jones'un komiserlerin ölümünü anlatan The Spy Who Disappeared adlı kitabı duruyordu. Kitabı bir süre önce müze müdürüne ben göndermiştim. Havadaki değişimin bir belirtisi olarak, olay hakkındaki görüşlerim Rusça'ya çevrilmiş ve herhangi bir yorum yapılmamaksızın yerel günlük gazete Krasnovodsk Emekçisi'nde yayınlanmıştı. Bu yazı nedeniyle ben ve karım Krasnovodsk'a resmen davet edilmiş ve sonra da isteğim üzerine, komiserlerin trenden indirilip öldürüldüğü Karakum Çölü'ndeki ıssız yere götürülmüştük.

Bize, oraya gitmesine izin verilen İlk Batılılar olduğumuzu söylediler: Yanımızda müze müdürü, yerel bir Komünist Partisi yetkilisi ve Krasnovodsk basın ve televizyonun temsilcileri olduğu halde küçük bir araba konvoyu ile çölde üç saat gittikten sonra infaz yerine vardık. Orada tek hatlı demiryolunun yanında üzerinde bir kızıl yıldız olan küçük bir be-

ton anıta rastladık. Bu, infazın yapıldığı yerdi. Demiryolunun birkaç yüz metre ötesinde boş bir tren istasyonuna da komiserlerin adı verilmişti ve burada daha gösterişli bir anıt vardı. Anıtta, komiserlerin adlarının altındaki yazıda cinayetler için 'İngiliz emperyalistleri' suçlanmaktaydı.

Küçük grubumuz idama mahkum adamların adımlarını izleyerek kum tepesinin kenarında, idam mangasıyla yüz yüze geldikleri yerde durdu. İngiliz, Rus ve Türkmenler'den oluşan grubumuzda kimse fazla bir şey söylemedi, hepimiz kendi düşüncelerimize gömülmüştük. Yirmi altı kurban, o dönemde İngiltere'nin yeminli düşmanlmarı olsa da, bir zamanların kanlı noktasında durup da o korkunç sahneyi hayalimizde canlandırmaya çalışmak dokunaklı bir şeydi. Daha iyi bir dünya peşindeki, oğlu emperyalist ajan MacDonell ile trencilik oynarken kendisi ihtilalle uğraşan, aile babası ve entelektüel Şaumiyan'ı düşündüm. Oğlu daha sonra bu noktayı ziyaret edecek ve babasının cellatlarının geride bıraktıkları boş kovanları bulacaktı. Bakü ve Krasnovodsk'a bir daha gitmediysem de, anladığım kadarıyla geçmiş artık tümüyle silinmiş ve bu eski kahramanlar efsanelerden hemen hemen tümüyle çıkarılmış. Memleketleri olan Bakü'de meydanın altındaki kalıntıları dışında bütün izleri artık yok edilmiş. Bir zamanlar kitle mezarlarının üzerinde duran ve meydana yapılan öfkeli saldırıya direnmiş olan büyük anıtın yazıları sökülmüş, ebediyen yanacak olan meşale söndürülmüş. Bolşevik şehitlerin anısına her saat başı çalınan çan da susmuş artık. Hazar'ın öteki yanında Krasnovodsk'ta, küçük mahkeme binasındaki müze kapatılmış, içindeki eşyalar yakınlarındaki bir tarih

müzesine kaldırılmış. Hiç kuşkusuz, çok geçmeden bunlar da yok olacak ya da etiketlerinde çok daha başka şeyler yazacaktır.

Kaynakça

Bu kitap, yayınlanmış ve yayınlanmamış pek çok değişik kaynağa başvurularak derlenmiştir. Aşağıdaki kitap ve makaleler listesi, tam olmaktan uzak olmakla birlikte, özellikle kayda değer bulduklarımın tümünü kapsamaktadır. Tümü, başka türlü belirtilmemişse, Londra'da yayınlanmıştır. Bugün Hindistan Ofisi Kütüphanesi'nde ve Kamu Evrak Ofisi'nde bulunan zamanın İngiliz gizli arşivlerinden de çokça yararlandım.

Aaronsohn, Alexander, With the Turks in Palestine, 1916.

Adamec, Ludwig, Afghanistan, 1900-1923. A Diplomatic History, 1967

-Afghanistan's Foreign Affairs to the Mid-Twentieth Century, 1974.

Agayev, Emil, Baku. A Guide, Moskova, 1987.

Allen, W.E.D.,-Muratoff, P., Caucasian Battlefields. A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921, 1953.

Anderson, M.S., The Eastern Question, 1966.

Andler, Charles, Le Pangermanisme. Ses Plans d'Expansion Allemande dans le Monde, Paris, 1915.

Anon.., Germany's Claim to Colonies, Royal Institute of International Affairs Belge No.23, 1938.

Antonius, George, The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement, 1938.

Armstrong, H.C., Unending Battle, 1934.

Arslanian, A.H., The British Military Involvement in Transcaucasia, 1917-1919, USA, 1974.

Aydemir, Ş.S., Enver Paşa, 3 cilt, İstanbul, 1971-78

Baha, Lal, "The North-West Frontier in the First World War', Asian Affairs, Şubat 1970.

Barker, Brig. A.J., The Neglected War. Mesopotamia, 1914-1918, 1967.

Barrier, N.G., Banned. Controversial Literature and Political Control in British India, 1907-1945, USA, 1974.
Beesly, Patrick, Room 40. British Naval Intelligence, 1914-1918, 1982.
Benson, E.F., Crescent-Iron Cross, 1918.
Berghahn, V.R., Germany and the Approach of War in 1914, 1973.
Bernhardi Gen. Friedrich von, Germany and the Next War, 1912.
-Britain as Germany's Vassal, 1914.
Blacker, Capt. L.V.S., 'Travels in Turkestan, 1918-20', Geographical Journal, Eylül 1921.
-On Secret Patrol in High Asia, 1922.
Blood-Ryan, H.W., Franz von Papen, 1940.
Bose, A.C., 'Efforts of the Indian Revolutionaries at Securing German Arms during W.W.I.', Calcutta Review, Ocak 1962.
-Indian Revolutionaries Abroad, Patna, 1971.
Brailsford, H.N., Turkey and the Roads to the East, 1916.
Brandenburg, Prof.Erich, From Bismarck to the World War. German Foreign Policy, 1870-1914, 1927.
Bray, Major N.N.E., Shifting Sands, 1934.
Brown, Emily, Har Dayal. Hindu Revolutionary and Rationalist, 1975.
Buchan, John, Greenmantle, 1916.
-Nelson's History of the War, 24 cilt, 1915-19.
Busch, Briton, Britian and the Persian Gulf, 1894-1914, USA, 1967.
-Britain, India and the Arabs, 1914-21, USA, 1971.
Candler, Edmund, The Long Road to Baghdad, 2 cilt, 1919.
Cecil, Lamar, The German Diplomatic Service, 1871-1914, USA, 1976.
Central Asian Review. Bu gazetenin, Sovyet Basını'nda (1959/60/61) yer alan makalelerin çevirilerini içeren değişik sayıları.
Cheradame, Andre, The Baghdad Railway, Central Asian Society, 1911.

Childs, W.J., 'Germany in Asia Minor', Blackwood's Magazine, Şubat 1916.
Chirol, Valentine, The Middle Eastern Question. Or some Political Problems of Indian Defence, 1903.
-Indian Unrest, 1910.
Coan, Frederick, Yesterdays in Persia and Kurdistan, USA, 1939.
Cohen, Stuart, British Policy in Mesopotamia, 1903-1914, 1976.
Coole, W.Q., and Potter, M.F. (ed.ler), Thus Spake Germany, 1941.
Crampton, R.J., The Hollow Detente. Anglo-German Relations in the Balkans, 1911-1914, tarih yok (1979)
Crutwell, C.R., A History of the Great War, 1934.
Curzon, Hon.George, Persia and the Persian Question, 2 cilt, 1892.
Datta, V.N., Madan Lal Dhingra and the Revolutionary Movement, Delhi, 1978.
Dayal, Har, Forty-Four Months in Germany and Turkey, February 1915 to October 1918, 1920.
Derogy, Jacques, Resistance-Revenge, USA, 1990.
Dickson, Brig. -Gen. W.E., East Persia. A Backwater of the Great War, 1924.
Dillon, Dr.E.J., A Scrap of Paper, The Inner History of German Diplomacy, and her Scheme of World-wide Conquest, 1914.
Djemal Pasha, Memoirs of a Turkish Statesman, 1913-1919, tarih yok (1920)
Donohoe, Maj. M.H., With the Persian Expedition, 1919.
Dunsterville, Maj. -Gen. L.C., The Adventures of Dunsterforce, 1920.
-'From Baghdad to the Caspian in 1918', Geographical Journal, Mart 1921.
Dyer, Brig. -Gen. R., The Raiders of the Sarhad, 1921.
Earle, Meade, Turkey, the Great Powers and the Baghdad Railway, USA, 1923.
Edmonds, C.J., 'The Persian Gulf Prelude to the Zimmermann Telegram', Royal Central Asian Journal, Ocak 1960.

Einstein, Lewis, Inside Constantinople. A Diplomatic Diary, 1917.
Ellis, Col. C.H., 'The Transcaspian Episode. Operations in Central Asia, 1918-1919', Royal Central Asian Society Journal, 1959.
-'Operations in Transcaspia 1918-19-the 26 Commissars Case', Soviet Affairs, No.2, 1959.
-The Transcaspian Episode, 1918-19, 1963.
Emin, Ahmet, Turkey in the World War, USA, 1930.
Essad-Bey, Mohammed, Blood and Oil in the Orient, 1930.
Fatema, Nasrollah, Diplomatic History of Persia, 1917-1923, USA, 1952.
Fischer, Fritz, Germany's Aims in the First World War, 1967.
-War of Illusions, 1975.
Fischer, Louis, Oil Imperialism. The International Struggle for Petroleum, USA, 1926.
-The Soviets in World Affairs, 2 cilt, 1930.
Foreign Office Handbook, German Colonisation, 1919.
-Tha Pan-Islamic Movement, 1919.
-The Pan-Turanian Movement, 1919.
-The Rise of the Turks, 1919.
-The Rise of Islam and the Caliphate, 1919.
Fraser, David, The Short Cut to India. A Journey along the Route of the Baghdad Railway, 1909.
Fraser, T.G., The Intrigues of the German Government and the Ghadr Party against British Rule in India, 1914-18, London Ph.D.thesis, 1974-75.
-'Germany and Indian Revolution, 1914-1918', Journal of Contemporary History, Cilt 12.
-'Indian in Anglo-Japanese Relations during the First World War', History Ekim 1978.
French, Lt. -Col.F.J., From Whitehall to the Caspian, tarih yok (1920'ler).
Friedman, Isaiah, Germany, Turkey and Zionism, 1897-1918, 1977.
Frobenius, Col. H., The German Empire's Hour of Destiny, 1914.

Fromkin, David, A Peace to End all Peace. Creating the Modern Middle East, 1914-1922, 1989.
Gehrke, Ulrich, Persien in der Deutschen Orientpolitik wahrend des ersten Weltkrieges, 2 cilt, Stuttgart, 1960.
Geiss, Prof. Imanuel, German Foreign Policy, 1871-1914, 1976.
Gillard, David, The Struggle for Asia, 1828-1914, 1977.
Goltz, Kolmar von der, Anatolische Ausfluge, Berlin, 1896.
Gottlieb, W.W., Studies in Secret Diplomacy during the First World War, 1957.
Gould, Sir Basil, The Jevel in the Lotus. Recollections of an Indian Political, 1957.
Graves, Philip, Briton and Turk, 1941.
-The Life of Sir Percy Cox, 1941.
Griesinger, Walter, German Intrigues in Persia. The Diary of a German Agent. The Nedermayer Expedition through Persia to Afghanistan and India (Griesinger'in ele geçirilen günlüğünden), 1918.
Grumbach, S., Germany's Annexationist Aims, 1917.
Guha, A.C., First Spark of Revolution. The Early Phase of India's Struggle for Independence, 1900-1920, Bombay, 1971.
Hale, F., From Persian Uplands, 1920.
Hamilton, Angus, Problems of the Middle East, 1909.
Hanssen, Hans, Diary of a Dying Empire, USA, 1955.
Hardinge, Lord, My Indian Years, 1948.
Harper, R.,-Miller, H., Singapore Mutiny (1915'e ait), Singapur, 1984.
Hartill, Leonard, Men Are Like That, 1928.
Haslip, Joan, The Sultan. The Life of Abdul Hamid II, 1958.
Helfferich, Karl, Die Deutsche Turkenpolitik, Berlin, 1921.
Heller, Joseph, British Policy towards the Ottoman Empire, 1908-1914, 1983.
Hentig, Otto von, Meine Diplomatenfahrt ins Verschlossene Land, Berlin, 1918.
-Mein Leben- Eine Dienstreise, Gottingen, 1962.

Hopkirk, Peter, Setting the East Ablaze. Lenin's Dream of an Empire in Asia, 1984.
-The Great Game. On Secret Service in High Asia, 1990.
Hopkirk, Peter, Prologue-Epilogue to The Spy Who Disappeared. Diary of a Secret Mission to Russian Central Asia in 1918. See under Teague-Jones.
Hostler, Charles, Turkism amd the Soviets, 1957.
Hovannisian, Richard, Armenia on the Road to Independence, 1918, USA, 1967.
Hurgronje, C. Snouck, The Holy War Made in Germany, USA, 1915.
-The Revolt in Arabia, USA, 1917.
Isemonger, F.C., and Slatterly, J., An Account of the Ghadar Conspiracy, 1913-1915, Lahor, 1919 (resmi polis istihbaratı raporu)
Jackh, Ernest, The Rising Crescent, 1944.
James, Capt. Frank, Faraway Campaign, 1934.
Jastrow, Morris, The War and the Baghdad Railway, USA, 1917.
Kayaloff, Jacques, The Fall of Baku, USA, 1976.
Kazemzadeh, Firuz, The Struggle for Transcaucasia, 1917-1921, 1951.
-Russia and Britain in Persia, 1864-1914. A Study in Imperialism, USA, 1968.
Kedouri, Elie, England and the Middle East. The Vital Years, 1914-1921, 1956.
Keer, Dhananjay, Veer Savarkar, Bombay, 1950.
Kenez, Peter, Civil War in South Russia, 1919-1920, USA, 1977.
Kennedy, Paul, The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914, 1980.
Ker, James, Political Trouble in India-Confidential Report, Calcutta, 1917.
Khairallah, Shereen, Railways in the Middle East, 1856-1948. Political-Economic Background, Beyrut, 1991.
Knollys, Lt. -Col. D.E., 'Military Operations in Transcaspia, 1918-1919', Journal of the Central Asian Society, Nisan 1926.
Kocabaş, Süleyman, Tarihte Türkler ve Almanlar,

Pangermanizm'in 'Şark'a Doğru' Politikası, İstanbul, 1988.
Koeppen, F. von, Moltke in Kleinasien, 1883.
Kreyer, Maj. J.A.,-Uloth, Capt. G., The 28th Light Cavalry in Persia and Russian Turkistan, 1915-1920, 1926.
Kruger, Horst, 'Germany and Early Indian Revolutionaries', Mainstream, Delhi, Ocak 1964.
Kumar, Ravinder, 'Records of the Government of Indian on the Berlin-Baghdad Railway Question', Historical Journal, 1962. No.1.
Landau, Jacob, Pan-Turkism in Turkey. A Study in Irredentism, 1981.
Langer, William, The Diplomacy of Imperialism, 1890-1902, 2 Cilt, USA, 1935.
Laushey, David, Bengal Terrorism-the Marxist Left, 1905-1942, Calcutta, 1975.
Lawrence, T.E., Seven Pilars of Wisdom. A Triumph, 1935. Le Rire. The All Highest Goes to Jerusalem. Being the Diary of the German Emperor's Journey to the Holy Land (Paris mizah dergisinden bir taşlama) İngilizce'den çeviri, 1918.
Lenczowski, George, The Middle East in World Affairs, USA, 1952.
Lewin, Evans, The German Road to the East. An Account of the 'Drang Nach Osten' and of Teutonic Aims in the Near and Middle East, 1916.
MacDonell, Ranald, 'And Nothing Long', 1938.
MacMunn, Lt. -Gen.Sir George, Turnoil and Tragedy in India- 1914 and After, 1935.
Malleson, Maj. -Gen.Sir Wilfrid, 'The British Military Mission to Turkestan, 1918-1920', Journal of Central Asian Society, Cilt 9, 1922.
-'The Twenty-Six Commissars', Fortnightly Review, Mart 1933.
Malraux, Andre, The Walnut Trees of Altenburg, çev: (Kurgu: Türk-Alman Cihadı), 1952.
Marlowe, John, The Persian Gulf in the Twentieth Century, 1962.
-Late Victorian. The Life of Sir Arnold Wilson, 1967.

Marriott, Sir John, The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy, Oxford, 1917.
Martin, Bradford, German and Persian Diplomatic Relations, 1873-1912, The Hauge, 1959.
Marvey, S.M., A Thousand Years of Germany Aggression, 1943.
Massie, Robert, Dreadnought. Britain, Germany and the Coming of the Great War, 1992.
Mathur, L.P., Indian Revolutionary Movement in the United States of America, Delhi, 1970.
Mejcher, Helmut, Imperial Quest for Oil: Iraq, 1910-1928, 1976.
Melka, R.L., 'Max Freiherr von Oppenheim: Sixty Years of Scholarship and Political Intrigue in the Middle East', Middle Eastren Studies, Ocak 1973.
Mitrokhin, Leonid, Failure of Three Missions. British Efforts to Overthrow Soviet Government in Central Asia, Moskova, 1987.
Moberly, Brig. -Gen.Frederick, Operations in Persia, 1914-1919, 1929.
Moltke, Helmuth von, Briefe über Zustande und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839, Berlin, 1911.
Morgenthau, Henry, Secrets of the Bosphours, 1918.
Morris, Prof.A.J.A., The Scaremongers. The Advocacy of War Rearmament, 1896-1914, 1984.
Morris, James, The Hashemite Kings, 1959.
Mundy, Talbot, Hira Singh's Tale (kurgu: Türk-Alman Cihad'ına dayanıyor), tarih yok. (1918 civarı).
Murphy, Lt. -Col. C.C.R., Soldiers of the Prophet, 1921.
-A Mixed Bag, 1936.
Nassibian, Akaby, Britain and the Armenian Question, 1915-1923, 1984.
Nazem, Hossein, Russia and Great Britain in Iran, 1900-1914, Tahran, 1975.
Newcombe, Capt. S.F., 'The Baghdad Railway', Geographical Journal, Aralık 1914.
Niedermayer, Oskar von, Afghanistan, Leipzig, 1924.
-Unter der Glutsonne Irans, Hamburg, 1925.

Noel, Lt. -Col. Edward, 'A Prisoner among the Jungali Bolsheviks', On the Run: Escaping Tales, 1934.
Nogales, Rafael de, Four Years Beneath the Crescent, USA, 1926.
Oberling, Pierre, The Qashqa'i Nomads of Fars, The Hague, 1974.
O'Connor, Sir Frederick, On the Frontier and Beyond, 1931.
O'Dwyer, Sir Michael, India As I Knew It, 1885-1925, 1925.
Olson, William, Anglo-Iranian Relations during World War I, 1984.
Özyüksel, Murat, Anadolu ve Bağdat Demiryolları, İstanbul, 1988.
Palmer, Alan, The Kaisker, Warlord of Second Reich, 1978.
Papen, Franz von, Memoirs, İngilizce'den çeviri, 1952.
Parfit, Canon J.T., Twenty Years in Baghdad and Syria. Germany's Bid for the Mastery of the East, tarih yok (c.1915).
-The Romance of the Baghdad Railway, 1933.
Parmanand, Bhai, The Story of My Life, Delhi, 1982.
Pearce, Brian: Teğmen Reginald Teague-Jones ve 26 Komiser'in akibeti hakkında önemli makaleler Sovyet meseleleri gazetesi Sbornik'de.
Pears, Sir Edwin, Forty Years in Constantinople, 1916.
Persits, M.A., Revolutionaries of India in Soviet Russia, Moskova, 1983.
Pipes, Richard, The Formation of the Soviet Union. Communism and Nationalism, 1917-1923, USA, 1954.
Polovtsov, Gen. P.A., Glory and Downfall. Reminiscences of a Russian General Staff Officer, 1935.
Popplewell, Richard, 'The Surveillance of Indian Seditionists in North America, 1905-1915', Intelligence and International Relations, 1900-1945, 1987.
Pratap, Raja Mahendra, 'My German Mission to High Asia. How I Joined forces with the Kaiser to enlist Afghanistan against Great Britain', Asia, USA, Mayıs 1925. -My Life Story of Fifty-Five Years, Dehra Dun,

1947.
Price, M. Philips, War and Revolution in Asiatic Russia, 1918.
Puri, Harish, Ghadar, Movement, Ideology, Organization-Strategy, Amritsar, 1983.
Ramazani, Rouhollah, The Foreign Policy of Iran, 1500-1941, USA, 1966.
Ramsay, Sir William, The Revolution in Constantinople and Turkey, 1916.
Rawlinson, Lt. -Col. A., Adventures in the Near East, 1918-22, 1923.
Ribin, Valentin, Zakaspii. Teğmen Teague-Jones'u Bakü Komiserleri'ni öldürmekle suçlayan Rusça bir 'tarihi devrim romanı', Aşkabad, 1987.
Ritter, Gerhard, The Sword and the Sceptre, 4 cilt, USA, 1971-73.
(Ross, Sir Denison), A Manual on the Turanians and Pan-Turanians, Naval Staff Intelligence, 1918.
Rothwell, V.H., 'Mesopotamia in British War Aims, 1914-1918', Historical Journal, Haziran 1970.
-'The British Government and Japanese Military Assistance, 1914-1918', History, Şubat 1971.
Rowlatt, Mr Justice, vd., Sedition Committee Report, Calcutta, 1918.
Roy, M.N., Memoirs, Bombay, 1964.
Ryan, Sir Andrew, The Last of the Dragomans, 1951.
Saleh, Dr. Zaki, Mesopotamia, 1600-1914. A Study in British Foreign Affairs, Bağdat, 1957.
Sanders, Gen. Liman von, Five Years in Turkey, USA, 1927.
Sareen, Dr. T.J., Indian Revolutionary Movement Abroad, 1905-1920, Delhi, 1979.
Sarkisyanz, Manuel, A Modern History of Transcaucasian Armenia, Leiden, 1975.
Sarolea, Charles, The Baghdad Railway and German Expansion, 1907.
Savarkar, V.D., The Indian War of Independence, 1857, 1909.
-The Story of My Transportation for Life, Bombay, 1950.

Schaefer, C.A., Deutsch-Türkische Freundschaft, Stuttgard, 1914.
Schmitt, Bernadotte, England and Germany, 1740-1914, USA, 1916.
Schmitz-Kairo, Paul, Die Arabische Revolution, Leipzig, 1942.
Searight, Sarah, Steaming East, 1991.
Seton-Watson, R.W., German, Slav and Magyar, 1916.
Seymour, Dr.Charles, The Diplomatic Background of the War, 1870-1914, USA, 1916.
Singh, Randhir, The Ghadar Heroes. Forgotten Story of the Punjab Revolutionaries of 1914-15, Bombay, 1945.
Singha, P.B., Indian National Liberation Movement and Russia, 1905-17, Delhi, 1975.
Skrine, Sir Clarmont, World War in Iran, 1962.
Sokol, E.D., The Revolt of 1916 in Russian Central Asia, USA, 1953.
Srivastava, Harinda, Five Stormy Years. Savarkar in London, Delhi, 1983.
Stewart, Rhea, Fire in Afghanistan, 1914-1929, USA, 1973.
Strother, French, Fighting Germany's Spies, USA, 1919 (Alman-Hindu işbirliği ile ilgili bölüm).
Stuermer, Dr. Harry, Two War Years in Constantinople, 1917.
Suny, Ronald, The Baku Commune, 1917-1918, USA, 1972.
Swietochowski, Tadeusz, Russian Azerbaijan, 1905-1920, 1985.
Sykes, Christopher, Wassmuss. 'The German Lawrence', 1936.
Sykes, Brig. -Gen. Sir Percy, 'South Persia and the Great War', Geographical Journal, Ağustos 1921.
-A History of Persia, 2 cilt, 3.baskı, (Birinci Dünya Savaşı dahil), 1930.
-A History of Afghanistan, 2 cilt, 1940.
Taylor, A.J.P., Germany's First Bid for Colonies, 1938.
-The Struggle for the Mastery of Europe, 1848-1918, 1954.
Teague-Jones, Reginald, The Spy who Disappeared. Diary of a Secret Mission to Russian Central Asia in 1918

(Önsöz ve Sonsöz: Peter Hopkirk), 1990.
Temple, Bernard, The Place of Persia in World Politics, Central Asian Society, 1910.
Thomson, Sir Basil, The Allied Secret Service in Greece, 1931.
Tod, Col: J., 'The Malleson Mission to Transcaspia in 1918', Journal of the Royal Central Asian Society, Cilt 27, 1940.
Townshend, Maj. -Gen. Sir Charles, My Campaign in Mesopotamia, 1920.
Toynbee, Arnold, Nationality and the War, 1915.
Treitsche, Heinrich von, Origins of Prussianism, İngilizce çeviri, 1942.
Treloar, Sir William, With the Kaiser in the East, 1915.
Trevor, Charles, Drums of Asia, 1934 (Türk-Alman Cihad'ına dayanan roman).
Trotsky, Leon, Between Red and White, 1922.
Trumpener, Ulrich, Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918, USA, 1968.
Tuchman, Barbara, The Zimmermann Telegram, 1959.
Tuohy, Capt. Ferdinand, The Secret Corps, 1920.
-The Crater of Mars, 1929.
Ullman, Richard, Anglo-Soviet Relations, 1917-1921, 3 cilt, 1961/68/73.
Ussher, Dr. Clarence, An American Physician in Turkey, USA, 1917.
Vogel, Renate, Die Persien und Afghanexpedition Oskar Ritter von Niedermayers 1915/16, Osnabruck, 1976.
Walker, C.J., Armenia, The Survival of a Nation, 1980.
Weber, Frank, Eagles on the Crescent, USA, 1970.
Westrate, Bruce, The Arab Bureau. British Policy in the Middle East, 1916-1920, USA, 1992.
Wheeler, Col. Geoffrey (ed.), 'The Red Army in Turkestan', Central Asian Review, No.1, 1965.
-'Russia's Relations with Indian Emigres', Central Asian Review, No.4, 1967.
Wilson, Sir Arnold, Loyalties. Mesopotamia, 1914-1917, Oxford, 1930.
-Mesopotamia, 1918-1920. A Clash of Loyalties, Oxford,

1931.
Wilson, Jeremy, Lawnrence of Arabia, 1989.
Winstone, H.V.F., The Illicit Adventrue, 1982.
Wollf, J.B., The Diplomatic History of the Baghdad Railway, 1936.
Woods, Charles, The Cradle of the War. The Near East and Pan-Germanism, 1918.
Wright, Sir Denis, The English Amongst the Persians, 1787-1921, 1977.
Wyman Bury, G., Pan-Islam, 1919.
Ybert-Chabrier, Edith, 'Gilan, 1917-1920: The Jengelist Movement', Central Asian Survey, Kasım 1983.
Yesenin, Sergei, 'Ballad of the Twenty-Six' (Bakü Komiserleri anısına şiir), The Bakü Worker, 22 Eylül 1925.
Yovanovitch, V., The Near Eastern Problem and the Pan-Germen Peril, 1915.
Zahm, J.A., From Berlin to Bagdad and Babylon, 1922.
Zenkovsky, Serge, Pan-Turkism and Islam in Russia, 1960.
Zugmayer, Dr. Erich, Eine Reise Durch Vorder-Asien im Jahre 1904, Berlin, 1905.
-Eine Reise Durch Zentral- Asien im Jahre 1906, Berlin 1908.

İçindekiler

Haritalar 5
Teşekkür 9
Giriş 11

DRANG NACH OSTEN 19
1. Sağlam Bir Yer 21
2. 'Deutschland über Allah!' 37
3. 'İçin İçin Yanan Bir Ateş Gibi' 63
4. Kayzer Wilhelm'in Cihad'ı 79
5. Büyük Hindistan Komplosu 93
6. Enver Paşa'nın Bombası 117

YENİ BÜYÜK OYUN 137
7. Alman Lawrence'i 139
8. Kabil Yarışı 159
9. Niedermayer'in Blöfü 176

10. Emir'in Huzuruna Kabul 191
11. Wassmuss Harekete Geçiyor 213
12. Noel Komplosu 227
13. Erzurum Baskını 247
14. Bir Milyon Sterlinlik Rüşvet 267
15. Akıntı Tersine Dönüyor 285

ERİME 311
16. Büyük Rus Çöküşü 313
17. Barut Fıçısı Kafkasya 327
18. Bakü'de Katliam 345
19. Yüzbaşı Noel'in Garip Serüveni 361
20. Bolşevikler Arasında Tek Başına 379
21. Komplo 397
22. Bakü İçin Savaş 411
23. "Sokaklardan Sel Gibi Kan Akıyor" 435
24. Ölüm Treni 451
25. Teague-Jones Ortadan Kayboluyor 471

Sonsöz 493
Kaynakça 501
İçindekiler 515

...Kayzer Wilhelm, 1914 yazında çok yanlış bir hesap yaptığını ve İngiltere'yle kanlı bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu anladığında, İngiltere'ye karşı, onun Doğu'daki gücünü sonsuza kadar yok edecek bir Cihad başlatmaya yemin etti. " Konsoloslarımız ve temsilcilerimiz tüm İslam dünyasını bu yalancı ve vicdansız millete karşı ayaklandırmalıdır," emrini verdi...

Almanya'nın, militan İslam güçlerini, müttefiki Osmanlı İmparatorluğu'nun yardımıyla kendi davasına kazandırma çabasını ve bu amaçla büyük devletlerin gizli servis ajanlarının uçsuz bucaksız Doğu çöllerinde verdiği amansız mücadeleyi, araştırmacı gazeteci Peter Hopkirk'ün usta kaleminden, adeta bir casusluk romanı okurcasına heyecanla izleyeceksiniz.

SABAH
KİTAPLARI